

ॐ

श्री वीतरागाय नमः

प्रवचन सुधा

(भाग-५)

पूज्य कुंभेश्वरी कान्ठस्वामीना 'प्रवचनसार'

भाषणा प्रवचनो

(गाथा १०५ थी १२६)

प्रकाशक

वीतराग सत् साहित्य प्रसारक ट्रस्ट

भावनगर

પ્રાપ્તિ સ્થાન

વીતરાગ સત્સાહિત્ય પ્રસારક ટ્રસ્ટ
૫૮૦, જૂની માણેકવાડી,
પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામી માર્ગ
ભાવનગર-૩૬૪૦૦૧
ફોન : (૦૨૭૮) ૨૪૨૩૨૦૭

શ્રી પંકજભાઈ પ્રાણભાઈ કામદાર
૩૨, કહાનનગર
૨૭૧/૨૮૧ એન. સી. કેલકર રોડ
દાદર (વેસ્ટ), મુંબઈ-૪૦૦૦૨૮
ફોન : (૦૨૨) ૨૪૩૦૭૪૮૯

ખીમજીભાઈ ગંગર (મુંબઈ) : (૦૨૨) ૨૬૧૬૧૫૯૧

ડોલરભાઈ હેમાણી (કલકત્તા) : (૦૩૩) ૨૪૭૫૨૬૯૭

અમી અગ્રવાલ (અમદાવાદ) : (૦૭૯) R-૨૫૪૫૦૪૯૨, ૯૩૭૭૧૪૮૯૬૩

શ્રી આદિનાથ કુંદકુંદ કહાન દિગંબર જૈન ટ્રસ્ટ
'વિમલાંચલ' હરિનગર,
અલીગઢ.

ફોન : (૦૫૭૧) ૪૧૦૦૧૦/૧૧/૧૨

પ્રથમાવૃત્તિ : ૧૧-૦૫-૨૦૦૫
(પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીની ૧૧૬મી જન્મ જયંતિ)

પ્રત : ૧૦૦૦

પૃષ્ઠ સંખ્યા : ૪૫૬ + ૮ = ૪૬૪

પડતર કિંમત : ૧૦૦/-

મૂલ્ય : ૩૦/-

લેસર ટાઈપ સેટિંગ :

પૂજા ઇમ્પ્રેશન્સ

પ્લોટ નં. ૧૦૭૫/A

માતૃછાયા-૪, આંબાવાડી

ભાવનગર-૩૬૪૦૦૧

ફોન : (૦૨૭૮) ૨૨૦૩૪૭૦

મુદ્રક :

ભગવતી ઓફસેટ

૧૫/C, બંસીધર મિલ કંપાઉન્ડ

બારડોલપુરા,

અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૪

ફોન : (૦૭૯) ૨૧૬૭૬૦૩

પરમોપકારી પૂજ્ય ગુરુદેવ શ્રી કાલજીસ્વામી

Thanks & Our Request

This shastra has been donated in memory of Pujya Shree Lalchandbhai Amarchand Modi by Rajesh & Jyoti Shah, London who have paid for it to be "electronised" and made available on the internet.

Our request to you:

1) Great care has been taken to ensure this electronic version of [Pravachan Sudha – Part 5 \(Gujarati\)](#) is a faithful copy of the paper version. However if you find any errors please inform us on rajesh@AtmaDharma.com so that we can make this beautiful work even more accurate.

2) Keep checking the version number of the on-line shastra so that if corrections have been made you can replace your copy with the corrected one.

Version History

Version Number	Date	Changes
001	10 March 2010	First electronic version

પ્રસ્તાવના

શ્રીમદ્ ભગવત્ કુંદકુંદઆચાર્યદેવ પ્રણીત પંચ પરમાગમોમાં 'પ્રવચનસાર' શાસ્ત્ર 'દ્વિતીય શ્રુતસ્કંધ'નાં સર્વોત્કૃષ્ટ આગમોમાંનું એક છે. ભગવાન કુંદકુંદઆચાર્યના મહિમા દર્શાવતાં અનેક શીલાલેખો આજે પણ મોજૂદ છે. તેમનાં લખેલાં શાસ્ત્રો સાક્ષાત્ ગણધરદેવનાં વચનો જેટલાં જ પ્રમાણભૂત મનાય છે.

મહાવિદેહક્ષેત્રમાં વિદ્યમાન ત્રિલોકનાથ વીતરાગ સર્વજ્ઞ પરમ દેવાધિદેવ શ્રી સીમંધર ભગવાનની પ્રત્યક્ષ દિવ્ય દેશના સાંભળી ભરતમાં આવીને ભગવાન કુંદકુંદઆચાર્યદેવે અનેક શાસ્ત્રોની રચના કરી છે. જિનશાસનના અનેક મુખ્ય સિદ્ધાંતોનાં બીજ આ 'પ્રવચનસાર' શાસ્ત્રમાં રહેલાં છે. પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામી આ શાસ્ત્રના પ્રવચનોમાં ફરમાવે છે - 'પ્ર + વચન + સાર. પ્ર નામ દિવ્યવચનો. જે દિવ્યધ્વનિ - ત્રણલોકના નાથ પરમાત્માની દિવ્યધ્વનિ - જે ઝૂં ધ્વનિ - તે અહીંયા કહે છે.' અંતઃ આ 'પ્રવચનસાર' ગ્રંથ છે એ ભગવાન શ્રી સીમંધરસ્વામીના દિવ્ય સંદેશા જ છે. ત્રણ વિભાગમાં વિભાજીત થયેલ આ ગ્રંથમાં વસ્તુ સ્વરૂપને સમજાવતાં મૂળભૂત સિદ્ધાંતોનું પ્રતિપાદન થયેલ છે. જે મુમુક્ષુજીવને મહા મિથ્યાત્વરૂપી અંધકારને નષ્ટ કરવા માટે દિવ્ય પ્રકાશ સમાન જ છે.

મહા મિથ્યાત્વથી પ્રભાવિત આ દુષ્કાળમાં આવા સર્વોત્કૃષ્ટ પરમાગમોનાં સિદ્ધાંતો સમજવાનું અજ્ઞાનીજીવોનું ક્યાં સામર્થ્ય હતું ? પરંતુ ભરતક્ષેત્રના અહોભાગ્યે તથા ભવ્યજીવોને તારવા, આ મિથ્યાત્વના ધોર તિમિરને નષ્ટ કરવા એક દિવ્ય પ્રકાશ થયો ! એ છે કહાન ગુરુદેવ !! પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી આ કાળનાં એક અજોડ રત્ન છે ! જેમણે સ્વયંની જ્ઞાનપ્રભા દ્વારા ગૂઢ પરમાગમોના રહસ્યોને ઉકેલ્યા. જેમનાં ઘરમાં આગમો ઉપલબ્ધ હતાં તેમને પણ આગમો ઉકેલવાની શક્તિ નહોતી, એવા આ દુષ્કાળમાં પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના પરમ પ્રભાવના યોગે ઘરે-ઘરે મૂળભૂત પરમાગમોનાં સ્વાધ્યાયની પ્રણાલિકા શરૂ થઈ. દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાય, ઉત્પાદ્, વ્યય, ધ્રોવ્ય, નિશ્ચય-વ્યવહાર, ઉપાદાન-નિમિત્ત ઇત્યાદિ અનેકાનેક વસ્તુસ્વરૂપને સ્પષ્ટ કરતાં સિદ્ધાંતોનો પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીએ પ્રકાશ કર્યો.

પ્રશમમૂર્તિ પૂજ્ય બહેનશ્રી ચંપાબહેનનાં વચનાનુસાર 'પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી આ કાળનો એક અચંબો જ છે. પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીને શ્રુતની લબ્ધિ હતી. પંચમકાળે નિરંતર અમૃતઝરતી ગુરુદેવની વાણી ભગવાનનો વિરહ ભુલાવે છે.' ઇત્યાદિ અનેકાનેક બહુમાનસૂચક વાક્યો પૂજ્ય

ગુરુદેવશ્રીની અસાધારણ પ્રતિભાને વ્યક્ત કરે છે.

એવાં ભવોદધિતારણહાર, નિષ્કારણ કરુણાશીલ, અધ્યાત્મમૂર્તિ પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીએ અનેક મૂળ પરમાગમો ઉપર પ્રવચનો આપી દિવ્ય અમૃતધારા વરસાવી છે. તે અનેક શાસ્ત્રોમાંના એક 'પ્રવચનસાર' જેવાં ગૂઢ પરમાગમ ઉપરનાં પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનાં પ્રવચનો પ્રકાશિત કરવાનું મહાન સૌભાગ્ય 'વીતરાગ સત્સાહિત્ય પ્રસારક ટ્રસ્ટ' ને સંપ્રાપ્ત થયું છે. 'પ્રવચનસાર' શાસ્ત્ર ઉપર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનાં કુલ ૨૭૪ પ્રવચનો થયાં છે. મૂળ પરમાગમ ત્રણ અધિકારમાં વિભાજિત છે. તેની અંદર બીજા અધિકારોના વિભાગ કરવામાં આવેલ છે. જે 'પ્રવચનસાર' શાસ્ત્રની અનુક્રમણિકામાં આપવામાં આવેલ છે. તદ્અનુસાર ૨૭૪ પ્રવચનોને આવરી લેવા અર્થે કુલ ૧૧ ભાગમાં આ પ્રવચનોને પ્રકાશિત કરવામાં આવશે. પાંચમા ભાગના આ પ્રવચનોમાં કુલ ૨૯ પ્રવચનો છે. જેમાં ૧૦૫થી ૧૨૬ ગાથાઓનો સમાવેશ થાય છે. આ ગાથાઓ 'દ્રવ્યસામાન્ય અધિકાર'ના મથાળા નીચે લેવામાં આવેલ છે.

પ્રસ્તુત ગ્રંથના સ્વાધ્યાયમાં સરળતા રહે તે અર્થે મૂળ સૂત્રકાર શ્રીમદ્ ભગવત્ કુંદકુંદઆચાર્યદેવની પ્રાકૃત ગાથાઓ, સૂત્ર ટીકાકાર આચાર્ય ભગવાન શ્રીમદ્ ભગવત્ અમૃતચંદ્રઆચાર્યદેવની 'તત્ત્વદીપિકા' ટીકા તથા શ્રીમદ્ ભગવત્ જયસેનઆચાર્યદેવની 'તાત્પર્યવૃત્તિ' ટીકા સંસ્કૃતમાં આપવામાં આવેલ છે. તદ્ઉપરાંત ગુજરાતી હરિગીત તથા ટીકા પણ આપવામાં આવેલ છે.

સમાદરણીય, સિદ્ધાંતનિષ્ઠ, જિનવાણી રહસ્યજ્ઞ પૂજ્ય ભાઈશ્રી 'શશીભાઈ'ના માર્ગદર્શન નીચે આ પહેલાં 'પ્રવચન નવનીત' (ભાગ ૧ થી ૪) પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યા છે. તે જ પ્રમાણે આ પ્રવચનોનાં સંકલનમાં પણ પૂર્ણ ચીવટ રાખી પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીની વાણી અક્ષરશઃ જળવાઈ રહે તથા ભાવોનો પ્રવાહ પણ યથાવત જળવાઈ રહે તેનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે. પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના બધા જ પ્રવચનો પ્રકાશિત થાય તેવી તેઓશ્રીની ભાવના હતી. તદર્થે બધા જ પ્રવચનો કમ્પ્યુટરમાં પુસ્તકાકારરૂપે આવી જાય તેવી પણ તેઓશ્રીની શોધ ચાલતી હતી. આ વાત તેઓશ્રીની પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી પ્રત્યેની ભક્તિભાવનાને પ્રદર્શિત કરે છે. માટે આ ભાવનાને અનુસરીને આ કાર્ય કરવામાં આવી રહ્યું છે. અતઃ આ પ્રસંગે તેમના ઉપકારને સ્મરણમાં લઈ તેઓશ્રીના ચરણોમાં વંદન કરીએ છીએ.

'વીતરાગ સત્ સાહિત્ય પ્રસારક ટ્રસ્ટ'ની નીતિ અનુસાર આ પ્રવચનોને સી.ડી.માંથી સાંભળતા-સાંભળતા સંપાદન કરવામાં આવે છે. વાક્યરચનાને પૂર્ણ કરવા અર્થે કૌંસ પણ ભરવામાં આવેલ છે. જ્યાં-જ્યાં વ્યક્તિગત સંબોધન કરવામાં આવેલ છે અથવા વ્યક્તિગત વાત કરવામાં આવી છે તે લેવામાં નથી આવી. પૂર્ણરૂપે પ્રવચનો તૈયાર થયાં બાદ ફરી એકવાર

અન્ય મુમુક્ષુ દ્વારા તેને કેસેટ સાથે મેળવી લેવામાં આવે છે. જેથી કોઈપણ પ્રકારની ભૂલ રહી જવા ન પામે. તેના ફળસ્વરૂપે 'પ્રવચન સુધા' ભાગ-૫ પ્રકાશિત કરતા અમોને અત્યંત હર્ષ થાય છે.

પ્રસ્તુત પુસ્તકના પ્રકાશન અર્થે મે. હેવિકા ફાઉન્ડેશન, લંડન તરફથી રૂ. ૨૫,૦૦૦/- તથા સ્વ. શ્રી સોમચંદભાઈ ભગવાનજીભાઈ કચરાભાઈ શાહ, લંડનના સ્મરણાર્થે હ. મીનાબહેન શાહ, લંડન તરફથી રૂ. ૨૫,૦૦૦/- પ્રાપ્ત થયેલ છે. જેમનો અત્રે હૃદયપૂર્વક આભાર માનવામાં આવે છે. તદ્દઉપરાંત વીસ હજાર રૂપિયાથી નીચે આવેલ દાનરાશિનું સાભાર વિવરણ અન્યત્ર આપવામાં આવેલ છે. તથા આ પ્રવચનોના પ્રકાશનાર્થે અન્ય જે જે મુમુક્ષુઓનો સહકાર મળેલ છે તેમનો પણ અત્ર આભાર માનવામાં આવે છે.

ટાઈપ સેટિંગ માટે 'પૂજા ઇમ્પ્રેશન્સ' નો તથા સુંદર મુદ્રણ કાર્ય કરી આપવા બદલ મે. 'ભગવતી ઓફસેટ' નો આભાર માનવામાં આવે છે.

આ પ્રવચનોનાં પ્રકાશનમાં પ્રમાદવશ અથવા અજાગૃતિવશ કોઈ ક્ષતિ રહી જવા પામી હોય તો સર્વ જિનેન્દ્રભગવાનની, આચાર્યભગવંતોની, જિનવાણી માતાની તથા સર્વ સત્પુરુષોની શુદ્ધ અંતઃકરણ પૂર્વક ક્ષમા યાચીએ છીએ.

અંતતઃ આ પ્રવચનોની દિવ્ય દેશનાને અંતરંગમાં ગ્રહણ કરી સર્વ જીવો આત્મહિતને શીઘ્ર પ્રાપ્ત થાય, એવી ભાવના સાથે અત્ર વિરામ પામીએ છીએ.

ફાગણ વદ-૧૦, તા. ૦૪-૦૪-૨૦૦૫

(પૂજ્ય બહેનશ્રી ચંપાબહેનની
૭૩મી સમ્યક્ જયંતી)

ટ્રસ્ટીગણ

વીતરાગ સત્ સાહિત્ય પ્રસારક ટ્રસ્ટ

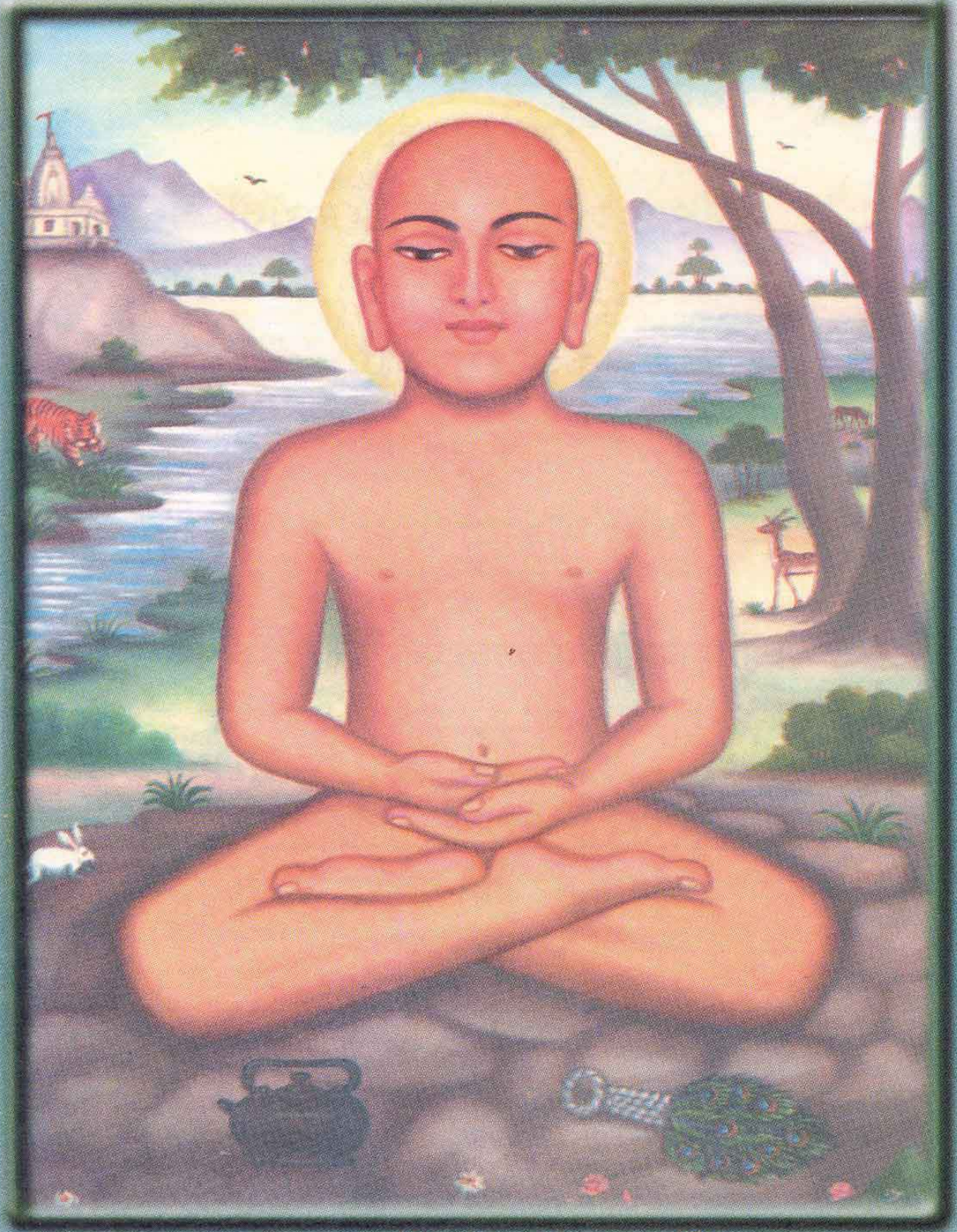
ભાવનગર

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામીના પ્રવચનોનો મુમુક્ષુસમાજ અધિક લાભ લે તે હેતુથી એક મુમુક્ષુ પરિવાર, મુંબઈ તરફથી વિશેષ આર્થિક સહયોગ પ્રાપ્ત થવાથી આ પુસ્તકની કીંમત ઓછી રાખવામાં આવેલ છે.

अनुक्रमणिका

सर्ग प्रवचन क्रमांक	गाथा	पृष्ठ संख्या
प्रवचन-११५	गाथा-१०५	००४
प्रवचन-११५	गाथा-१०६	००८
प्रवचन-११६	गाथा-१०६	०२१
प्रवचन-११७	गाथा-१०७	०४३
प्रवचन-११८	गाथा-१०७	०५०
प्रवचन-११८	गाथा-१०८	०६२
प्रवचन-११८	गाथा-१०८	०६७
प्रवचन-११८	गाथा-१०८	०७६
प्रवचन-१२०	गाथा-१०८	०८४
प्रवचन-१२०	गाथा-११०	०८८
प्रवचन-१२०	गाथा-१११	०८५
प्रवचन-१२१	गाथा-१११	१०३
प्रवचन-१२२	गाथा-११२	११८
प्रवचन-१२३	गाथा-११२	१३२
प्रवचन-१२३	गाथा-११३	१३७
प्रवचन-१२४	गाथा-११३	१४७
प्रवचन-१२४	गाथा-११४	१६०
प्रवचन-१२५	गाथा-११४	१६३
प्रवचन-१२६	गाथा-११४	१७५
प्रवचन-१२७	गाथा-११४	१८६
प्रवचन-१२८	गाथा-११४	१८७
प्रवचन-१२८	गाथा-११५	२०२
प्रवचन-१२८	गाथा-११५	२१३
प्रवचन-१२८	गाथा-११६	२२५
प्रवचन-१३०	गाथा-११६	२२८
प्रवचन-१३१	गाथा-११६	२४१
प्रवचन-१३२	गाथा-११७	२५६
प्रवचन-१३३	गाथा-११८	२७२
प्रवचन-१३४	गाथा-११८	२८६
प्रवचन-१३५	गाथा-११८	३०३
प्रवचन-१३६	गाथा-१२०	३२०

प्रवचन-१३७	गाथा-१२१	३३६
प्रवचन-१३७	गाथा-१२२	३४८
प्रवचन-१३८	गाथा-१२२	३५४
प्रवचन-१३८	गाथा-१२३	३६८
प्रवचन-१४०	गाथा-१२४	३७३
प्रवचन-१४०	गाथा-१२४	३८७
प्रवचन-१४०	गाथा-१२५	३८४
प्रवचन-१४१	गाथा-१२५	४०२
प्रवचन-१४१	गाथा-१२६	४१३
प्रवचन-१४२	गाथा-१२६	४२०
प्रवचन-१४३	श्लोक-७	४३५
प्रवचन-१४३	श्लोक-८	४४६

ભગવાન શ્રી કુંદકુંદાચાર્યદેવ

श्री सर्वज्ञवीतरागाय नमः

शास्त्र स्वाध्यायनुं प्रारंभिक मंगलाचरश

ओंकारं बिन्दुसंयुक्तं नित्यं ध्यायन्ति योगिनः।।१।।
कामदं मोक्षदं चैव ॐकाराय नमोनमः।
अविरलशब्दघनौघप्रक्षालितसकलभूतलकलङ्का।।२।।
मुनिभिरुपासिततीर्था सरस्वती हरतु नो दुरितान्।
अज्ञानतिमिरान्धानां ज्ञानाञ्जनशलाकया।।३।।
चक्षुरुन्मीलितं येन तस्मै श्रुगुरुवे नमः।

॥ श्रीपरमगुरुवे नमः, परम्पराचार्यगुरुवे नमः॥

सकलकलुषविध्वंसकं, श्रेयसां परिवर्धकं, धर्मसम्बन्धकं,
भव्यजीवमनःप्रतिबोधकारकं, पुण्यप्रकाशकं, पापप्रणाशकमिदं
शास्त्रं श्री समयसारनामधेयं, अस्य मूलग्रन्थकर्तारः
श्रीसर्वज्ञदेवास्तदुत्तरग्रन्थकर्तारः श्रीगणधरदेवाः प्रतिगणधरदेवास्तेषां
वचनानुसारमासाद्य आचार्यश्रीकुन्दकुन्दाचार्यदेवविरचितं, श्रोतारः
सावधानतया श्रृणवन्तु॥

मंगलं भगवान् वीरो मंगलं गौतमो गणी।।१।।
मंगलं कुन्दकुन्दार्यो जैनधर्मोऽस्तु मंगलम्।
सर्वमंगलमांगल्यं सर्वकल्याणकारकं।।२।।
प्रधानं सर्वधर्माणां जैनं जयतु शासनम्।

ॐ

नमः श्रीसिद्धेभ्यः

प्रवचन सुधा

(भाग-५)

अथ सत्ताद्रव्ययोरनर्थान्तरत्वे युक्तिमुपन्यस्यति -

ण हवदि जदि सद्व्वं असद्भुव्वं हवदि तं कधं दव्वं।
हवदि पुणो अण्णं वा तम्हा दव्वं सयं सत्ता॥१०५॥
न भवति यदि सदद्रव्यमसद्भुवं भवति तत्कथं द्रव्यम्।
भवति पुनरन्यद्वा तस्माद्द्रव्यं स्वयं सत्ता॥१०५॥

यदि हि द्रव्यं स्वरूपत एव सन्न स्यात्तदा द्वितीय गतिः असद्भा भवति, सत्तातः पृथग्वा भवति। तत्रासद्भवद्भ्रौव्यस्यासंभवादात्मानमधारयद्द्रव्यमेवास्तं गच्छेत्; सत्तातः पृथग्भवत् सत्तामन्तरेणात्मानं धारयत्तावन्मात्रप्रयोजनां सत्तामेवास्तं गमयेत्। स्वरूपतस्तु-

एवं स्वभावविभावरूपा द्रव्यपर्याया गुणपर्यायाश्च नयविभागेन द्रव्यलक्षणं भवन्ति इति कथनमुख्यतया गाथाद्वयेन चतुर्थस्थलं गतम्। अथ सत्ताद्रव्ययोरभेदविषये पुनरपि प्रकारान्तरेण युक्त दर्शयति - ण हवदि जदि सद्व्वं परमचैतन्यप्रकाशरूपेण स्वरूपेण स्वरूपसत्तास्तित्वगुणेन यदि चेत् सन्न भवति। किं कर्तृ। परमात्मद्रव्यं। तदा असद्भुव्वं होदि असदविद्यमानं भवति ध्रुवं निश्चितम्। अविद्यमानं सत् तं कह दव्वं तत्परमात्मद्रव्यं कथं भवति, कितु नैव। स च प्रत्यक्षविरोधः। कस्मात्। स्वसंवेदनज्ञानेन गम्यमानत्वात्। अथाविचारितरमणीयन्यायेन सत्तागुणाभावेऽप्यस्तीति चेत्, तत्र विचार्यते - यदि केवलज्ञानदशनगुणाविनामूतस्वकीय-

સદ્ભવદ્ધૌવ્યસ્ય સંભવાદાત્માનં ધારયદ્દ્રવ્યમુદ્ગચ્છેત્; સત્તાતોઽપૃથગ્ભૂત્વા ચાત્માનં ધારયત્તાવન્માત્રપ્રયોજનાં સત્તામુદ્ગમયેત્। તતઃ સ્વયમેવ દ્રવ્યં સત્ત્વેનાભ્યુપગન્તવ્યં, ભાવભાવવતોરપૃથક્ત્વેનાનન્યત્વાત્।।૧૦૫।।

સ્વરૂપાસ્તિત્વાત્પૃથગ્ભૂતા તિષ્ઠતિ તદા સ્વરૂપાસ્તિત્વં નાસ્તિ, સ્વરૂપાસ્તિત્વાભાવે દ્રવ્યમપિ નાસ્તિ। અથવા સ્વકીયસ્વરૂપાસ્તિત્વાસંજ્ઞાલક્ષણપ્રયોજનાદિભેદેઽપિ પ્રદેશરૂપેણાભિન્નં તિષ્ઠતિ તદા સંમતમેવ। અત્રાવસરે સૌગતમતાનુસારી કશ્ચિદાહ-સિદ્ધપર્યાયસત્તારૂપેણ શુદ્ધાત્મદ્રવ્યમુપચારેનાસ્તિ, ન ચ મુખ્યવૃત્ત્યેતિ। પરિહારમાહ-સિદ્ધપર્યાયોપાદાનકારણભૂતપરમાત્મદ્રવ્યાભાવે સિદ્ધપર્યાયસત્તૈવ ન સંભવતિ, વૃક્ષાભાવે ફલમિવ। અત્ર પ્રસ્તાવે નૈયાયિકમતાનુસારી કશ્ચિદાહ - હવદિ પુણો અણ્ણં વા તત્પરમાત્મદ્રવ્યં ભવતિ પુનઃ કિતુ સત્તાયાઃ સકાશાદન્યદ્વિન્નં ભવતિ પશ્ચાત્સત્તાસમવાયાત્સદ્ભવતિ।

હવે સત્તા અને દ્રવ્ય અર્થાતરો (ભિન્ન પદાર્થો, અન્ય પદાર્થો) નહિ હોવા વિષે યુક્તિ રજૂ કરે છે :-

જો દ્રવ્ય હોય ન સત્, ઠરે જ અસત્, બને ક્યમ દ્રવ્ય એ ?
વા ભિન્ન ઠરતું સત્ત્વથી ! તેથી સ્વયં તે સત્ત્વ છે. ૧૦૫.

અન્વયાર્થ :- [યદિ] જો [દ્રવ્યં] દ્રવ્ય [સત્ ન ભવતિ] (સ્વરૂપથી જ) સત્ ન હોય તો-(૧) [ધ્રુવં અસત્ ભવતિ] નક્કી તે અસત્ હોય; [તત્ કથં દ્રવ્યં] જે અસત્ હોય તે દ્રવ્ય કેમ હોઈ શકે ? [પુનઃ વા] અથવા (જો અસત્ ન હોય) તો (૨) [અન્યત્ ભવતિ] તે સત્તાથી અન્ય (જુદું) હોય ! (તે પણ કેમ બને ?) [તસ્માત્] માટે [દ્રવ્યં સ્વયં] દ્રવ્ય પોતે જ [સત્તા] સત્તા છે.

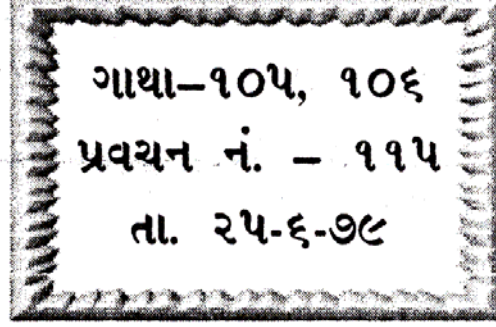
ટીકા :- જો દ્રવ્ય સ્વરૂપથી જ સત્ ન હોય, તો બીજી ગતિ એ થાય કે-(૧) તે અસત્ હોય, અથવા (૨) સત્તાથી પૃથક્ હોય. ત્યાં, (૧) જો અસત્ હોય તો, ધૌવ્યના અસંભવને લીધે પોતે નહિ ટકતું થકું, દ્રવ્ય જ અસ્ત થાય; અને (૨) જો સત્તાથી પૃથક્ હોય તો સત્તા સિવાય પણ પોતે ટકતું (-હયાત રહેતું) થકું, એટલું જ માત્ર જેનું પ્રયોજન છે એવી સત્તાને

આચાર્યા: પરિહારમાહુ :- સત્તાસમવાયાત્પૂર્વ દ્રવ્યં સદસદ્વા, યદિ સત્તદા સત્તાસમવાયો વૃથા, પૂર્વમેવાસ્તિત્વં તિષ્ઠતિ; અથાસત્તર્હિં યપુષ્પવદવિદ્યમાનદ્રવ્યેણ સહ કથં સત્તા સમવાયં કરોતિ, કરોતીતિ ચેત્તર્હિં યપુષ્પેણાપિ સહ સત્તા વર્તુ સમવાયં કરોતુ, ન ચ તથા। તમ્હા દવ્યં સયં સત્તા તસ્માદભેદનયેન શુદ્ધચૈતન્યસ્વરૂપસત્તૈવ પરમાત્મદ્રવ્યં ભવતીતિ। યથેદં પરમાત્મદ્રવ્યેણ સહ શુદ્ધચેતનાસત્તાયા અભેદવ્યાખ્યાનં કૃત તથા સર્વેષાં ચેતનાચેતનદ્રવ્યાણાં સ્વકીયસ્વકીયસત્તાયા સહાભેદવ્યાખ્યાનં કર્તવ્યમિત્યભિપ્રાય:।।૧૦૫।।

જ અસ્ત કરે.

પરંતુ જો દ્રવ્ય સ્વરૂપથી જ સત્ હોય તો-(૧) ધ્રોવ્યના સદ્ભાવને લીધે પોતે ટકતું થકું, દ્રવ્ય ઉદ્દિત થાય છે (અર્થાત્ સિદ્ધ થાય છે); અને (૨) સત્તાથી અપૃથક્ રહીને પોતે ટકતું (-હયાત રહેતું) થકું, એટલું જ માત્ર જેનું પ્રયોજન છે એવી સત્તાને ઉદ્દિત કરે છે (અર્થાત્ સિદ્ધ કરે છે).

માટે દ્રવ્ય પોતે જ સત્ત્વ (સત્તા) છે એમ સ્વીકારવું, કારણ કે ભાવ અને ભાવવાનનું અપૃથક્પણા વડે અનન્યપણું છે. ૧૦૫.

‘પ્રવચનસાર’ ૧૦૫-ગાથા. જરીક ઝીણો વિષય છે, Logicથી સિદ્ધ કરે છે. ‘હવે સત્તા...’ વસ્તુ છે એમાં સત્તા નામનો ગુણ છે. ‘છે’ એવી સત્તા નામનો ગુણ છે. (સત્તા નામનો ગુણ) ન હોય તો એ વસ્તુ જ ન રહે. આત્મા, પરમાણુ આદિમાં સત્તા નામનો ગુણ છે. એ ‘સત્તા અને દ્રવ્ય અર્થાતરો (ભિન્ન પદાર્થો, અન્ય પદાર્થો)...’ નથી. સત્તા ભિન્ન છે અને દ્રવ્ય ભિન્ન છે એમ નથી. સત્તા ગુણ છે, દ્રવ્ય ગુણી છે. છતાં તે ભિન્ન નથી. (એ ભિન્ન પદાર્થો) ‘નહિ હોવા વિષે યુક્તિ રજૂ કરે છે :-’

ण हवदि जदि सद्व्वं असद्व्वं हवदि तं कधं दव्वं।
हवदि पुणो अण्णं वा तम्हा दव्वं सयं सत्ता।।१०५।।

જો દ્રવ્ય હોય ન સત્, ઠરે જ અસત્, બને ક્યમ દ્રવ્ય એ ?
વા ભિન્ન ઠરતું સત્ત્વથી ! તેથી સ્વયં તે સત્ત્વ છે. ૧૦૫.

આ તો બધી Logicથી વાત છે, ભાઈ ! વાણિયાના વેપારથી જુદી જાત છે. ટીકા :-
‘જો દ્રવ્ય સ્વરૂપથી જ સત્ ન હોય,...’ શું કહે છે ? આ આત્મા, આ એક એક પરમાણુ (આદિ) વસ્તુ પોતાના સ્વરૂપથી જ જો હયાતી ધરાવતી ન હોય, એના સ્વરૂપથી જ સત્તા ન હોય, નિજસ્વરૂપથી જ એમાં સત્પણું ન હોય આ..હા...! ‘તો બીજી ગતિ એ થાય...’ શું

કીધું સમજાણું ? વસ્તુ જે છે આત્મા, આ પરમાણુ એમાં જો દ્રવ્ય સ્વરૂપથી જ સત્ ન હોય, પોતાથી જ સત્તાપણે – હોવાપણે ન હોય.... (સત્ એટલે) હયાત (ન હોય) તો બીજી ગતિ શી થાય ? ‘કે-(૧) તે અસત્ હોય,...’ ‘છે’ એ વસ્તુ પોતાના સ્વરૂપથી છે. એમ ન હોય તો વસ્તુનો અભાવ થઈ જાય. આહા..હા...! ‘અથવા (૨) સત્તાથી પૃથક્ હોય.’ કાં અસત્ થઈ જાય કાં સત્તાથી દ્રવ્ય જુદું થઈ જાય. દ્રવ્ય પોતાથી – સ્વરૂપથી સત્તા(સ્વરૂપ) ન હોય તો સત્તાથી દ્રવ્ય જુદું થઈ જાય. આ..હા..હા...!

‘(૧) જો અસત્ હોય તો, ધ્રોવ્યના અસંભવને લીધે પોતે નહિ ટકતું થકું,...’ જો વસ્તુ છે એ અસત્ હોય, સત્તાસ્વરૂપ ન હોય, હોવાપણાનાં ગુણવાળું ન હોય તો તે અસત્ હોય. ‘તો, ધ્રોવ્યના અસંભવને લીધે...’ કાયમ રહેવું તેના અભાવને લીધે ‘પોતે નહિ ટકતું થકું,...’ દ્રવ્ય જ પોતે ટકતું નથી. ‘દ્રવ્ય જ અસ્ત થાય;...’ એ વસ્તુ નાશ પામી જાય. સમજાય છે કાંઈ ? (આ બધા) ન્યાયના વિષય છે. આ ‘પ્રવચનસાર’ !

કહે છે, (જે) વસ્તુ છે એ વસ્તુ પોતાથી સત્તા ન હોય – પોતાથી હોવાપણે ન હોય તો સત્ છે એ બીજું થઈ જાય, સત્થી દ્રવ્ય બીજું થઈ જાય. એમ પોતાથી ન હોય તો એનો અસ્ત જ થઈ જાય. આહા..હા...! ‘દ્રવ્ય જ અસ્ત થાય;...’ ‘છે’ એવું દ્રવ્ય જો પોતાથી ‘છે’ (એમ) ન હોય તો તો દ્રવ્યનો નાશ થાય. આહા..હા...!

‘(૨) જો સત્તાથી પૃથક્ હોય...’ (અર્થાત્) વસ્તુ જે છે ભગવાનઆત્મા કે પરમાણુ, (એ) એની સત્તા નામના ગુણથી જો જુદું હોય... આ..હા...! ‘તો સત્તા સિવાય પણ પોતે ટકતું...’ સત્તા સિવાયથી પણ પોતે ટકતું. સત્તાથી હોવાપણે થયું અને સત્તા સિવાય જો (ટકતું) હોય તો સત્તા સિવાય પણ પોતાથી ટકતું... આ..હા...! ‘થકું, એટલું જ માત્ર જેનું પ્રયોજન છે...’ કે એ ટકતું તત્ત્વ છે એ સત્ છે, સત્ (છે એ) પોતાથી સત્ છે. અને એમ ન હોય તો ‘સત્તા સિવાય પણ...’ (પોતે ટકતું થકું) ‘એટલું જ માત્ર જેનું પ્રયોજન છે...’ સત્તાનું પ્રયોજન એ છે કે, દ્રવ્ય પોતે પોતાથી છે. જો એ સત્તાને ન માને તો દ્રવ્યનો જ અભાવ થઈ જાય. અસ્તિત્વ જ ન રહે. ‘છે’... ‘છે’ એ સત્તાથી છે. સત્તાથી ના પાડે તો વસ્તુ અસ્ત થઈ જાય. આહા..હા...! સમજાય છે ?

‘એવી સત્તાને જ અસ્ત કરે.’ એટલે શું કહે છે ? દ્રવ્ય પોતે વસ્તુ પોતાથી સ્વરૂપે સત્ ન હોય તો સત્તા વિનાની એ ચીજ આમ નાશ થઈ જાય. એ દ્રવ્ય જ નથી એમ થાય. સત્તા છે તો દ્રવ્ય છે એમ જો સત્તા ન માને અને સત્તા ભિન્ન માને તો દ્રવ્યના હોવાપણાનો જ નકાર થઈ જાય. દ્રવ્યના હોવાપણાની જ નાસ્તિ થઈ જાય. આહા..હા...!

‘પરંતુ જો દ્રવ્ય સ્વરૂપથી જ સત્ હોય...’ હવે (કહે છે કે) પોતે પોતાથી સત્ હોય.

સત્તા - સત્ છે - સત્તા ગુણ પણ પોતાથી જ સત્ છે - વસ્તુ પોતાથી જ સત્ છે. પરમાણુ પરમાણુ પોતાથી સત્ છે. આહા..હા...! 'તો-(૧) ધ્રોવ્યના સદ્ભાવને લીધે પોતે ટકતું થકું,...' એ દ્રવ્યમાં સત્તા છે તેથી પોતે જ પોતાથી ટકતું થકું, આ..હા...! 'દ્રવ્ય ઉદિત થાય છે...' એટલે કે દ્રવ્યની સિદ્ધિ થાય છે. આવું છે. વાણિયાને વેપાર (આડે નવરાશ ન મળે). આવી આ બધી વાતું બીજી જાતની છે.

અહીં સત્તા ગુણ - અસ્તિત્વ ગુણ, સત્તા કહો કે અસ્તિત્વ (કહો બન્ને એક જ છે), એ અને આત્મા (બન્ને) અભેદ છે. જો (અભેદ) ન હોય તો અસ્તિત્વ વિના - સત્તાના ગુણ વિના દ્રવ્યનો જ અભાવ થઈ જાય. આ..હા..હા...! સમજાણું ? અને તે સત્તાનું એટલું જ પ્રયોજન હતું, કેટલું ? કે દ્રવ્ય ટકી રહે. દ્રવ્ય ટકી રહે એ સત્તાનું પ્રયોજન હતું, આ..હા..હા...! ભગવાનઆત્મા કે પરમાણુ (આદિ) છ દ્રવ્ય છે (એમાં સત્તાનું) પ્રયોજન એટલું હતું કે એ ટકી રહે. તો સત્તા ન હોય તો ટકી રહે એવું એનું (પ્રયોજન) રહેતું નથી. સત્તાથી તદ્દન ભિન્ન દ્રવ્ય હોય (એટલે કે) દ્રવ્યમાં સત્તા ન હોય તો તે સત્તાથી ભિન્ન દ્રવ્ય રહેતું નથી. આહા..હા...!

પ્રશ્ન :- આ બધું સમજવાનું શું કામ છે ?

સમાધાન :- આ વસ્તુનું કામ છે. વસ્તુસ્થિતિ આવી છે. 'છે' - ગુણ અને ગુણી. (એ) ગુણ અને ગુણી એક ન્યાયે અતદ્ભાવે (છે એ હવે પછીની ગાથામાં) કહેશે. અહીં તો અતદ્ભાવ (હોવા છતાં) તે (દ્રવ્યથી) અનન્ય છે એમ અહીંયાં સિદ્ધ કરવું છે. એ વસ્તુ છે ઈ સત્તા છે ને ? 'છે' ! 'છે' એ 'છે'થી - એને લઈને દ્રવ્ય ટકી રહ્યું છે. પણ (જો) એ સત્તા જ એમાં ન હોય તો એ ટકવું જ એમાં રહી શકે નહિ. આહા..હા...!

'જો દ્રવ્ય સ્વરૂપથી જ સત્ હોય...' વસ્તુ પોતાથી જ છે - સત્ છે. સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ ! આત્મા પોતાથી સત્ છે. આ..હા..હા...! 'તો (૧) ધ્રોવ્યના સદ્ભાવને લીધે...' પોતાથી સત્તાવાળું સત્ છે તેથી ધ્રોવ્યના સદ્ભાવને લીધે 'પોતે ટકતું થકું,...' પોતાની સત્તા છે, સત્તા નામનો ગુણ પોતામાં (છે) તેથી તે ધ્રુવપણે ટકતું થકું. આ વાંચી તો ગયા હશો કે નહિ ? કોઈ ટી' તમે વાંચ્યું છે કે નહિ ? 'દ્રવ્ય ઉદિત થાય છે...' - દ્રવ્ય '(સિદ્ધ થાય છે);...' શું કીધું ? કે, જો આ તત્ત્વ છે એ સ્વરૂપથી જ ન હોય, પોતાના સ્વરૂપથી જ સત્ હોય તો તો એ પોતે પોતાનાથી જ ધ્રુવ રહે. એને બીજા રાખે તો રહે (એમ નથી). (કેમકે) સત્તા તો એનો ગુણ છે. એટલે સત્તા સહિત છે, હોવાપણા સહિત છે, અસ્તિત્વગુણ સહિત છે એથી અસ્તિત્વગુણને લઈને તેનું ધ્રુવપણું ટકી રહે અને જો અસ્તિત્વગુણ ભિન્ન છે અને આત્મા દ્રવ્ય ભિન્ન છે તો તો અસ્તિત્વગુણ વિના આત્માનો અભાવ થઈ જાય. સત્તા સત્તા રહેતી

નથી, અસત્તા થઈ જાય છે. આહા..હા...! ઝીણું (આવ્યું), ૯૩ (ગાથાથી) આ બધું ઝીણું આવે છે.

‘જ્ઞેય અધિકાર’ ! જ્ઞેય – ભગવાને જ્ઞેય જોયાં એનું આવું સ્વરૂપ છે. એની મર્યાદા કેટલી, કેમ છે તે જણાવે છે. મર્યાદાથી વિપરીત, વધુ કે ઓછું - અધિક કે વિપરીત (માને તો) એ વિપરીત શ્રદ્ધા છે. આહા..હા...! ?

‘ધ્રોવ્યના સદ્ભાવને લીધે પોતે ટકતું થકું,...’ દ્રવ્ય સિદ્ધ થાય છે. એટલે વસ્તુ સત્તા ગુણથી છે એટલે દ્રવ્ય પોતે જ સિદ્ધ થાય છે (કે) ‘છે’. જો સત્તા ગુણ ન હોય તો એ દ્રવ્ય સિદ્ધ થતું નથી. સમજાણું કાંઈ ? ‘અને (૨) સત્તાથી અપૃથક્ રહીને...’ (એટલે) દ્રવ્ય... દ્રવ્ય. વસ્તુ જે છે – આત્મા અને પરમાણુ, એ સત્તાથી અપૃથક્ નામ અભેદ રહીને ‘પોતે ટકતું (–હયાત રહેતું) થકું,...’ પોતે ટકતું થકું, ‘એટલું જ માત્ર જેનું પ્રયોજન છે એવી સત્તાને ઉદ્દિત કરે છે...’ સત્તાનું પ્રયોજન એટલું જ છે કે પોતે પોતાને પ્રગટ કરે. પોતાથી પ્રગટ કરે એ સત્તાનું પ્રયોજન છે. તો સત્તા અને આત્મા એક છે, સત્તા અને આત્મા જુદા છે (એમ નથી). અત્યારે એક અપેક્ષાએ એમ કીધું, હાં ! પછી બીજી અપેક્ષા હજી આવશે. હીરા-માણેકના વેપાર-ધંધા આડે આવું (સમજવાની) ક્યાં માણસને નવરાશ (છે) ? (વેપારમાં તો) લાખો રૂપિયા પેદા થાય, બહાર પણ દેખાય. લોકો માને કે, આ..હા..હા...! પૈસાવાળા છે ! આ..હા...! પૈસાવાળા કોને કહેવા ?

અહીં તો સત્તાવાળું દ્રવ્ય છે... આહા..હા...! એટલું સિદ્ધ કરવું છે. બાકી તો સત્તા અને દ્રવ્ય (વચ્ચે) પ્રદેશભેદ નથી પણ સંજ્ઞાભેદે ભેદ–અન્યત્વ પણ છે. આહા..હા...! ‘સત્તાથી...’ દ્રવ્ય... દ્રવ્ય ! સત્તાથી દ્રવ્ય ‘અપૃથક્ રહીને...’ (એટલે) જુદું નહિ રહીને ‘ટકતું (–હયાત રહેતું) થકું, એટલું જ માત્ર જેનું પ્રયોજન...’ (એટલે) સત્તાનું, (પ્રયોજન) દ્રવ્ય પોતે ટકી રહે એવું સત્તાનું પ્રયોજન (છે). એ સત્તા પોતાથી જ હોય તો તે બરાબર – વાજબી બેસે એમ કહે છે. Logic – ન્યાય ઝીણા બહુ ! સાધારણ બુદ્ધિમાં તો કાંઈ સમજણ પણ ન આવે. તત્ત્વ અંદર શું છે ?

આત્મા છે, પણ કહે છે કે, આત્મામાં સત્તા નામનો ગુણ ન હોય તો આત્મા છે એવું નહિ રહી શકે અને એ સત્તાના અભાવે અસત્ થઈ જશે. આહા..હા...! અને સત્તાથી જો દ્રવ્ય હશે તો તે સત્તાથી ટકતું દ્રવ્યપણું તેને લઈને – પોતાને લઈને ધ્રુવપણું રહેશે અને સત્તાનું સ્વરૂપ એનું છે તેથી તે દ્રવ્ય હોવાપણે સિદ્ધ થશે. સત્તા અને દ્રવ્યની સત્તા અને સત્તાને લઈને દ્રવ્ય એમ હોય તો તેનું – દ્રવ્યનું – પદાર્થનું હોવાપણું સાબિત થશે. નહિતર પદાર્થનું સાબિતપણું નહિ થાય. આ..હા..હા...!

‘માટે દ્રવ્ય પોતે જ સત્ત્વ (સત્તા) છે...’ વસ્તુ પોતે જ સત્તા – હોવાવાળા ગુણથી છે. દરેક દ્રવ્ય પોતાના હોવાવાળા સત્તા ગુણથી છે. આ..હા...! ‘એમ સ્વીકારવું,...’ લ્યો ! ‘એમ સ્વીકારવું’ એમ કહે છે. પરને લઈને નથી, તેમ સત્તા નામનો ગુણ ન હોય તો પણ (દ્રવ્ય) નથી. એમ થાય છે. માટે સત્તા નામનો ગુણ (છે) એનાથી ધ્રુવનું ટકવું થાય છે તેથી દ્રવ્યની પ્રસિદ્ધિ થાય છે. તેથી દ્રવ્ય પોતાથી સત્ છે એમ સાબિત થાય છે. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- સાબિત કરવાનું તો કોર્ટમાં હોય, અહીં ક્યાંથી આવ્યું ?

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- અહીં ભગવાનની કોર્ટ છે ! આ વીતરાગની કોલેજ છે. આહા..હા...! ક્યાં ધંધા (આડે) નવરાશ (લે છે) ? ‘મુંબઈ’ જેવામાં તો... મોહનગરી ! આખો દી’ ધમાલ ! આ..હા..હા...! આજે (એક ભાઈના) સમાચાર આવ્યા છે (કે) એમ ને એમ છે, સારું નથી. બેશુદ્ધ છે. વચમાં તો આવ્યું હતું કે, સારું છે. (અત્યારે) એમ ને એમ છે, બેશુદ્ધ છે. આહા..હા...! આમ ને આમ શરીર મોળું પડતું જાય. આહા..હા...! અહીંયાં પણ આત્મા ચૈતન્યસ્વરૂપ ભિન્ન છે એવા સાધ્ય (-ભાન) વિનાના જીવને પણ અસાધ્ય જ કહેવાય છે. શું કીધું ?

આ ભગવાનઆત્મા અંદર અનંત ગુણનો પિંડ છે, પ્રભુ ! એનું જેને સાધ્ય નથી, જેને એ સિદ્ધિની ખબર નથી એ બધા અસાધ્ય છે. આહા..હા...! એને અસાધ્યનો રોગ લાગુ પડ્યો છે. આ..હા...! એ કેટલા કાળથી છે ? તો (કહે છે કે), એ તો અનંતકાળથી છે. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- હવે આપના જેવા ડોક્ટર મળ્યા તો રોગ ભાગે.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- ટાઇમ આવી ગયો હવે. આ..હા..હા...!

શરીરના પરમાણુનું અસ્તિત્વ આત્માથી જુદું છે અને એ પરમાણુમાં અસ્તિત્વ ન હોય તો પરમાણુ ટકી શકે નહિ, દ્રવ્ય જ સિદ્ધ થાય નહિ. પણ પરમાણુ પોતાથી – સત્તાથી હોય – એના સત્તા નામના ગુણથી પોતે હોય તો દ્રવ્ય સિદ્ધ થાય, એનું ધ્રુવપણું સિદ્ધ થાય – પોતાથી ધ્રુવપણું સિદ્ધ થાય. આ..હા..હા..હા...! આવો ઉપદેશ મળે નહિ અને બહારમાં સામાયિક કરો ને પોષા કરો ને પ્રતિક્રમણ કરો... એમ કરીને મરી ગયા ! આ..હા...!

ભગવાનઆત્મા ! ‘છે’ ઈ પોતે સત્તા નામના ગુણને લઈને છે. એકલાથી હોય તો સત્તા વિનાનો અસત્ થઈ જાય, દ્રવ્ય નથી એમ થઈ જાય. આહા..હા...! ન્યાય સમજાય છે ? આત્મા છે, પરમાણુ છે, એ ‘છે’ નામની સત્તા જો દ્રવ્યમાં ન હોય તો એ દ્રવ્ય ‘છે’ એવું ટકવું ત્યાં રહે નહિ. ટકવું ન રહે તો દ્રવ્યનો જ અભાવ થાય. આહા..હા...! ‘માટે દ્રવ્ય પોતે જ સત્ત્વ (સત્તા) છે...’ જોયું ? દ્રવ્ય પોતે જ સત્તા છે. ‘એમ સ્વીકારવું,...’

‘કારણ કે ભાવ અને ભાવવાનું અપૃથક્પણા વડે અનન્યપણું છે.’ બીજું જુદું આવશે. હોં ! (હવે પછીની ગાથામાં) આ અપેક્ષાથી બીજી અપેક્ષા જુદી આવશે. અત્યારે તો અહીં

ગુણિન ઇતિ તયોર્ન પ્રદેશવિભાગઃ। એવમપિ તયોરન્યત્વમસ્તિ તલ્લક્ષણસત્ભાવાત્। અતદ્ભાવો હ્યન્યત્વસ્ય લક્ષણં, તત્તુ સત્તાદ્રવ્યયોર્વિદ્યત એવ, ગુણગુણિનોસ્તદ્ભાવસ્યાભાવાત્, શુક્લોત્તરીયવદેવ। તથા હિ - યથા યઃ કિલૈકચક્ષુરિન્દ્રિયવિષયમાપદ્યમાનઃ સમસ્તેતરેન્દ્રિયગ્રામગોચરમતિક્રાન્તઃ શુક્લો ગુણો ભવતિ, ન ચ્લુ તદચિલેન્દ્રિયગ્રામગોચરીભૂતમુત્તરીયં ભવતિ, યચ્ચ કિલાચિલેન્દ્રિયગ્રામગોચરીભૂતમુત્તરીયં ભવતિ, ન ચ્લુ સ એકચક્ષુરિન્દ્રિયવિષયમાપદ્યમાનઃ સમસ્તેતરેન્દ્રિયગ્રામગોચરમતિક્રાન્તઃ શુક્લો ગુણો ભવતીતિ તયોસ્તદ્ભાવસ્યાભાવઃ। તથા યા

કસ્કદ્દેતોઃ। ભિન્નપ્રદેશાભાવાત્। કયોરિવ। શુક્લવસ્ત્રશુક્લગુણયોરિવ। ઇદિ સાસણં હિ વીરસ્ય ઇતિ શાસનમુપદેશ આજ્ઞેતિ। કસ્ય। વીરસ્ય વીરાભિધાનાન્તિમતીર્થકરપરમદેવસ્ય। અણ્ણતં તથાપિ પ્રદેશાભેદેઽપિ મુક્તાત્મદ્રવ્યશુદ્ધસત્તાગુણયોરન્યત્વં ભિન્નત્વં ભવતિ। કથંભૂતમ્। અતદ્ભાવો અતદ્ભાવરૂપં સંજ્ઞાલક્ષણપ્રયોજનાદિભેદસ્વભાવમ્। યથા પ્રદેશરૂપેણાભેદસ્તથા સંજ્ઞાદિલક્ષણરૂપેણાપ્યભેદો ભવતુ, કો દોષ ઇતિ ચેત્। નૈવમ્। ણ તદ્ભવં હોદિ તન્મુક્તાત્મદ્રવ્યં શુદ્ધાત્મસત્તાગુણેન સહ પ્રદેશાભેદેઽપિ

અન્વયાર્થ :- [પ્રવિભક્તપ્રદેશત્વં] વિભક્તપ્રદેશત્વ તે [પૃથક્ત્વં] પૃથક્ત્વ છે [ઇતિ હિ] એમ [વીરસ્ય શાસનં] વીરનો ઉપદેશ છે. [અતદ્ભાવઃ] અતદ્ભાવ (અતત્પણું અર્થાત્ તે પણે નહિ હોવું) તે [અન્યત્વં] અન્યત્વ છે. [ન તત્ ભવત્] જે તે-પણે ન હોય [કથં એકમ્

અર્થ કર્યો છે). ભાવવાન = 'ભાવવાણું (દ્રવ્ય ભાવવાણું છે અને સત્તા તેનો ભાવ છે. તેઓ અપૃથક્ છે (-પૃથક્ નથી)...' અપૃથક્ નામ જુદા નથી. 'તે અપેક્ષાએ અનન્ય છે...' અનન્ય છે (એટલે) એકમેક છે. 'પૃથક્ત્વ અને અન્યત્વનો ભેદ જે અપેક્ષાએ છે તે અપેક્ષા લઈને તેમના ખાસ (જુદા) અર્થો હવેની ગાથામાં કહેશે...' અહીં જે કહે છે કે (સત્તા અને દ્રવ્ય) અપૃથક્ છે એ ત્યાં (બીજી ગાથામાં) ગુણભેદ કરીને પૃથક્ છે એમ સિદ્ધ કરશે. પૃથક્ એટલે અતદ્. અતદ્ભાવ - અન્ય છે એમ સિદ્ધ કરશે. પૃથક્ (એટલે) તો પ્રદેશ ભિન્ન છે એને પૃથક્ સિદ્ધ કરશે. પણ સત્તા અને આત્મા વચ્ચે અન્યપણું છે, અનન્ય નથી. કેમકે દ્રવ્ય છે એનું નામ દ્રવ્ય છે અને ગુણ છે એનું નામ ગુણ છે, એવા નામભેદ આપવો (અન્યપણું છે. આ..હા..હા...! અતદ્ભાવ તરીકે અન્યપણું છે. અતદ્ભાવ તરીકે પૃથક્પણું નહિ. આવું (છે એમાં) યાદ કોને રાખવું ? (ઈ) આવશે. (હવેની) ગાથામાં કહેશે તે અર્થો

કિલાશ્રિત્ય વર્તિની નિર્ગુણૈકગુણસમુદિતા વિશેષણં વિધાયિકા વૃત્તિસ્વરૂપા ચ સત્તા ભવતિ, ન ખલુ તદનાશ્રિત્ય વર્તિ ગુણવદનેકગુણસમુદિતં વિશેષ્યં વિધીયમાનં વૃત્તિમત્સ્વરૂપં ચ દ્રવ્યં ભવતિ; યત્તુ કિલાનાશ્રિત્ય વર્તિ ગુણવદનેકગુણસમુદિતં વિશેષ્યં વિધીયમાનં વૃત્તિમત્સ્વરૂપ ચ દ્રવ્યં ભવતિ, ન ખલુ સાશ્રિત્ય વર્તિની નિર્ગુણૈકગુણસમુદિતા વિશેષણં વિધાયિકા વૃત્તિસ્વરૂપા ચ સત્તા ભવતીતિ તયોસ્તદ્ભાવસ્યાભાવઃ। અત એવ ચ સત્તાદ્રવ્યયોઃ કથંચિદનર્થાન્તરત્વેઽપિ સર્વથૈકત્વં ન શક્યનીયં; તદ્ભાવો હ્યેકત્વસ્ય લક્ષણમ્। યત્તુ ન તદ્ભવદ્વિભાવ્યતે તત્કથમેકં સ્યાત્। અપિ તુ ગુણગુણિરૂપેણાનેકમેવેત્યર્થઃ।।૧૦૬।।

સંજ્ઞાદિરૂપેણ તન્મયં ન ભવતિ। કધમેગં તન્મયત્વં હિ કિલૈકત્વલક્ષણ; સંજ્ઞાદિરૂપેણ તન્મયત્વાભાવે કથમેકત્વં, કિતુ નાનાત્વમેવ। યથેદં મુક્તાત્મદ્રવ્યે પ્રદેશાભેદેઽપિ સંજ્ઞાદિરૂપેણ નાનાત્વં કથિતં તથૈવ સર્વદ્રવ્યાણાં સ્વકીયસ્વકીયસ્વરૂપારિત્તત્વગુણેન સહ જ્ઞાતવ્યમિત્યથઃ।।૧૦૬।।

ભવતિ] તે એક કેમ હોય ? (કથંચિત્ સત્તા દ્રવ્યપણે નથી અને દ્રવ્ય સત્તાપણે નથી માટે તેઓ એક નથી).

ટીકા :- વિભક્તપ્રદેશત્વ (ભિન્નપ્રદેશત્વ) પૃથક્ત્વનું લક્ષણ છે. તે તો સત્તા અને દ્રવ્યને સંભવતું નથી, કારણ કે ગુણ અને ગુણીને વિભક્તપ્રદેશત્વનો અભાવ હોય છે—શુક્લત્વ અને

અહીં લાગુ ન પાડવા.' પછીના અર્થમાં આવશે કે, સત્તા અન્ય છે, દ્રવ્ય અન્ય છે. પૃથક્પણે નથી. પણ જે ભાવ ગુણીનો છે તે ભાવ ગુણનો નથી. જે ભાવ ગુણનો છે તે ભાવ ગુણીનો નથી. તેથી તે અપેક્ષાએ સત્તા ગુણને અન્યત્વ નામ અનેરા અનેરા કહે છે. ત્યાં અનેરું કહેશે. અહીં અન્યત્વ કહે છે ત્યાં ભિન્ન કહેશે. આવું છે. વીતરાગમાર્ગ લોકોને બિચારાને સાંભળવા મળ્યો નથી અને એમ ને એમ જિંદગી ચાલી જાય છે. આહા..હા...!

અહીં તો કહે છે કે, આત્મા જે સત્તાથી છે એથી બે અનન્ય છે, એકમેક છે. છતાં હવેના અર્થમાં – બીજી ગાથામાં એવું આવશે કે, સત્તા અને દ્રવ્યમાં અન્યપણું છે. જે ભાવ દ્રવ્યનો છે તે ભાવ ગુણનો નહિ, જે ભાવ ગુણનો છે તે ભાવ દ્રવ્યનો નહિ. તેથી બે વચ્ચે અતદ્ભાવને લીધે અન્યપણું પણ કહી શકાય છે. આહા..હા...! 'માટે દ્રવ્ય પોતે જ સત્ત્વ (સત્તા) છે એમ સ્વીકારવું, કારણ કે ભાવ અને ભાવવાનું...' ભાવવાન ભગવાનઆત્મા અને

વસ્ત્રની માફક. તે આ પ્રમાણે : જેમ જે શુક્લત્વના-ગુણના-પ્રદેશો છે તે જ વસ્ત્રના-ગુણીના- છે તેથી તેમને પ્રદેશવિભાગ (પ્રદેશભેદ) નથી, તેમ જે સત્તાના-ગુણના-પ્રદેશો છે તે જ દ્રવ્યના-ગુણીના- છે તેથી તેમને પ્રદેશવિભાગ નથી.

આમ હોવા છતાં તેમને (- સત્તા અને દ્રવ્યને) અન્યત્વ છે, કારણ કે (તેમને) અન્યત્વના લક્ષણનો સદ્ભાવ છે. અતદ્ભાવ અન્યત્વનું લક્ષણ છે. તે તો સત્તા અને દ્રવ્યને છે જ, કારણ કે ગુણ અને ગુણીને તદ્ભાવનો અભાવ હોય છે-શુક્લત્વ અને વસ્ત્રની માફક. તે આ પ્રમાણે : જેવી રીતે એક ચક્ષુ-ઇન્દ્રિયના વિષયમાં આવતો, બીજી બધી ઇન્દ્રિયોના સમૂહને ગોચર નહિ થતો એવો જે શુક્લત્વગુણ છે તે સમસ્તઇન્દ્રિયસમૂહને ગોચર થતું એવું વસ્ત્ર નથી, તથા જે સમસ્તઇન્દ્રિયસમૂહને ગોચર થતું એવું વસ્ત્ર છે તે એક ચક્ષુ-ઇન્દ્રિયના વિષયમાં આવતો, બીજી બધી ઇન્દ્રિયોના સમૂહને ગોચર નહિ થતો એવો શુક્લત્વગુણ નથી, તેથી તેમને તદ્ભાવનો અભાવ છે; તેવી રીતે કોઈના આશ્રયે રહેતી, નિર્ગુણ, એક ગુણની બનેલી, વિશેષણ, વિધાયક (-રચનારી) અને વૃત્તિસ્વરૂપ એવી જે સત્તા છે તે કોઈના આશ્રય વિના રહેતું, ગુણવાળું, અનેક ગુણોનું બનેલું, વિશેષ્ય, વિધીયમાન (-રચનારું) અને વૃત્તિમાનસ્વરૂપ એવું દ્રવ્ય નથી.

સત્તા તેનો ભાવ બેનું અપૃથક્પણું છે, જુદા નથી. અનન્યપણું છે, અનેરાપણું નથી. અનન્ય - એકમેક છે. આ..હા...! ૧૦૫ (ગાથામાં) આટલા સુધી સિદ્ધ કર્યું. હવે, ૧૦૬ (ગાથા).

આ તો ધ્યાન રાખે તો પકડાય એવું છે, ભાઈ ! પેલું તો દયા પાળો, જૂઠું બોલવું નહિ, શરીરથી બ્રહ્મચર્ય પાળવું, છ પરબી લીલોતરી ખાવી નહિ, કંદમૂળ ખાવા નહિ, ચોવિયાર કરવો (આવું કાંઈક હોય તો) સમજાય તો ખરું, શું સમજાય એમાં ? ધૂડ ! એ તો અનાદિનું અજ્ઞાન છે. આહા..હા...! પરનો ત્યાગ કરું છું ને પરનું આમ કરું છું... એ તો મિથ્યાત્વભાવ છે. આહા..હા...!

અહીં તો સત્તા ગુણને પણ અન્ય છે એમ હવેની ગાથામાં ઠરાવશે. આ ગાથામાં તો અનન્યપણું ઠરાવ્યું. નહિતર તો એ દ્રવ્ય છે એમ સિદ્ધ નહિ થાય. સત્તા ગુણ વિના આત્માનું અસ્તિત્વ ધ્રુવ છે એ સિદ્ધ નહિ થાય. એ કારણે સત્તાથી દ્રવ્ય અસ્તિત્વ છે એમ અનન્યપણું એકમેકનું કહ્યું પણ હવે એમાં જરી ફેર છે ઈ ફેર હવે પાડશે. આહા..હા..

‘હવે પૃથક્ત્વનું અને અન્યત્વનું લક્ષણ ખુલ્લું કરે છે :-’ એટલે શું ? પૃથક્ત્વ આત્માથી દરેક દ્રવ્યથી જે જુદી ચીજ છે, જેના પ્રદેશો જુદા છે તેને અહીંયાં પૃથક્પણું કહ્યું છે. આત્મા અને આ પરમાણુ તે બે વચ્ચે પૃથક્પણું છે. કારણ કે આના પ્રદેશ જુદા છે અને આત્માના

તથા જે કોઈના આશ્રય વિના રહેતું, ગુણવાળું, અનેક ગુણોનું બનેલું, વિશેષ્ય, વિધીયમાન અને વૃત્તિમાનસ્વરૂપ એવું દ્રવ્ય છે તે કોઈના આશ્રયે રહેતી, નિર્ગુણ, એક ગુણની બનેલી, વિશેષણ, વિધાયક અને વૃત્તિસ્વરૂપ એવી સત્તા નથી, તેથી તેમને તદ્ભાવનો અભાવ છે. આમ હોવાથી જ, જોકે સત્તા અને દ્રવ્યને કથંચિત્ અનર્થાંતરપણું (—અભિન્નપદાર્થપણું, અનન્યપદાર્થપણું) છે તોપણ, તેમને સર્વથા એકત્વ હશે એમ શંકા ન કરવી: કારણ કે તદ્ભાવ એકત્વનું લક્ષણ છે. જે 'તે'-પણે જણાતું નથી તે (સર્વથા) એક કેમ હોય ? નથી જ; પરંતુ ગુણ-ગુણીરૂપે અનેક જ છે એમ અર્થ છે.

ભાવાર્થ :- તિન્નપ્રદેશત્વ તે પૃથક્પણાનું લક્ષણ છે અને અતદ્ભાવ તે અન્યપણાનું લક્ષણ છે. દ્રવ્યને અને ગુણને પૃથક્પણું નથી છતાં અન્યપણું છે.

પ્રશ્ન :- જેઓ અપૃથક્ હોય તેમનામાં અન્યપણું કેમ હોઈ શકે ?

ઉત્તર :- વસ્ત્ર અને સફેદપણાની માફક તેમનામાં અન્યપણું હોઈ શકે છે. વસ્ત્રના અને તેના સફેદપણાના પ્રદેશો જુદા નથી તેથી તેમને પૃથક્પણું તો નથી. આમ હોવા છતાં સફેદપણું તો માત્ર આંખથી જ જણાય છે, જીભ, નાક વગેરે બાકીની ચાર ઇન્દ્રિયોથી જણાતું

પ્રદેશ જુદા છે. છતાં અનન્યપણું (છે એવું) લક્ષણ ખુલ્લું કરશે. છતાં તે ગુણ અને ગુણી એવો ભેદ હોવા છતાં તે અનેરું અનેરું છે, ભેદ છે. ભલે સત્તાને અને દ્રવ્યને અભેદ છે (એમ) સિદ્ધ કર્યું. અભેદ સિદ્ધ કરતાં છતાં સત્તા અને દ્રવ્ય વચ્ચે ભેદ છે. સત્તા એકલું હોવાપણે રહે (અને) દ્રવ્ય તો અનંત ગુણના હોવાપણે છે. એટલે સત્તા અને દ્રવ્યના નામભેદ, લક્ષણભેદે અન્યપણું છે. પહેલું અન્યપણું નથી એમ સિદ્ધ કર્યું. આહા..હા...! આવું છે. કેટલાકને તો કાને પહેલી (વાર) પડતું હોય. કોઈ દી' કાંઈ ખબર ન મળે. આવું વાંચે ત્યાં માણસ ભેગા શી રીતે થાય ? આમ કરો... આમ કરો... આમ કરો... (એમ કહે તો) બીજા માણસો રાજી થાય. આ કહે છે કે, પણ તારા આત્મા સિવાય, તારી સત્તા સિવાય બીજાની સત્તામાં કાંઈ તારો અધિકાર નથી. આહા..હા...! દેશની સેવા કરવી, ભૂખ્યાને આહાર આપવો... ઈ તારો અધિકાર નથી (એમ અહીંયાં) કહે છે. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- પોતાના અસંખ્ય પ્રદેશ છે ઈ સાચો દેશ છે.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- અસંખ્ય પ્રદેશ પોતાના છે. પેલા બાયડી, છોકરાના પ્રદેશ જુદા છે છતાં કહે છે ને કે, મારા છે, મારા. એની અહીં ના પાડે છે. જેના પ્રદેશ જુદા તેની વસ્તુ જુદી.

નથી, અને વસ્ત્ર તો પાંચે ઇન્દ્રિયોથી જણાય છે. માટે (કથંચિત્) વસ્ત્ર તે સફેદપણું નથી અને સફેદપણું તે વસ્ત્ર નથી. જો એમ ન હોય તો વસ્ત્રની માફક સફેદપણું પણ જીભ, નાક વગેરે સર્વ ઇન્દ્રિયોથી જણાવું જોઈએ; પણ એમ તો બનતું નથી. માટે વસ્ત્ર અને સફેદપણાને અપૃથક્પણું હોવા છતાં અન્યપણું છે એમ સિદ્ધ થાય છે.

એ જ પ્રમાણે દ્રવ્યને અને સત્તાદિગુણોને અપૃથક્ત્વ હોવા છતાં અન્યત્વ છે; કારણ કે દ્રવ્યના અને ગુણના પ્રદેશો અભિન્ન હોવા છતાં દ્રવ્યમાં અને ગુણમાં સંજ્ઞા-સંખ્યા-લક્ષણાદિ ભેદ હોવાથી (કથંચિત્) દ્રવ્ય તે ગુણપણે નથી અને ગુણ તે દ્રવ્યપણે નથી. ૧૦૬.

અહીં તો (કહે છે કે) સત્તાના અને દ્રવ્યના પ્રદેશ એક છે. પ્રદેશની અપેક્ષાએ પૃથક્પણું નથી પણ દ્રવ્ય અને ગુણ અથવા દ્રવ્ય અને સત્તા એવા સંજ્ઞાભેદે બે નામભેદ પડે અને અન્યપણું કહેવામાં આવે છે. આવો માર્ગ ! ૧૦૬.

પવિભક્તપદેસતં પુધત્તમિદિ સાસણં હિ વીરસ્સ ।

અણ્ણત્તમત્ત્થાવો ણ ત્ત્થવં હોદિ કધમેગં । ૧૦૬ ।।

જિન વીરનો ઉપદેશ એમ-પૃથક્ત્વ ભિન્નપ્રદેશતા,

અન્યત્વ જાણા અત્પણું; નહિ તે-પણે તે એક ક્યાં ? ૧૦૬.

‘જિન વીરનો ઉપદેશ એમ’ ત્રિલોકનાથ પરમાત્મા ‘મહાવીરદેવ’ (આદિ) અનંત તીર્થકરો. ધ્યાન રાખે તો પકડાય એવું છે.

ટીકા :- ‘વિભક્તપ્રદેશત્વ...’ એટલે જેના ક્ષેત્ર અને પ્રદેશ જ જુદા છે. આ પરમાણુનું ક્ષેત્ર અને આ આત્માનું ક્ષેત્ર જુદું છે. આહા..હા...! બીજા આત્માઓનું અને આ આત્માનું ક્ષેત્ર જુદું છે. આ પરમાણુનું ક્ષેત્ર અને આ આત્માનું ક્ષેત્ર જુદું છે તેમ એક આત્માના (પ્રદેશ) અને બીજા આત્માના પ્રદેશ જુદા છે. આહા..હા...! ‘વિભક્તપ્રદેશત્વ (ભિન્નપ્રદેશત્વ) પૃથક્ત્વનું લક્ષણ છે.’ કહે છે (કે) જુદા પ્રદેશ એ પૃથક્ત્વનું લક્ષણ છે. જુદું છે, જુદું છે. જેમ આત્માથી પરમાણુ તદ્દન જુદા છે. શરીર આદિ, કર્મના પરમાણુ આદિ આત્માથી જુદા (છે) અને કર્મ અને શરીરથી ભગવાનઆત્મા તદ્દન જુદો (છે). બેના પ્રદેશ જુદા છે – બેનું ક્ષેત્ર જુદું છે. આ..હા...! તેથી તેના ભાવ પણ ભિન્ન છે. આ..હા..હા...!

‘વિભક્તપ્રદેશત્વ (ભિન્નપ્રદેશત્વ) પૃથક્ત્વનું લક્ષણ છે.’ આત્માના પ્રદેશો અને પરમાણુના પ્રદેશો, એ ભિન્નપણું – પૃથક્પણું (છે એમાં) એ ભિન્નપણાનું પૃથક્(ત્વ) લક્ષણ છે. એ જુદેજુદા છે. ‘તે તો સત્તા અને દ્રવ્યને સંભવતું નથી,...’ શું કીધું ? જ્યારે એક દ્રવ્યના પ્રદેશથી બીજા દ્રવ્યના પ્રદેશ પૃથક્ છે એમ આત્મા અને સત્તાના પ્રદેશ જુદા છે એ સંભવતું નથી. જે આત્માના પ્રદેશ છે તે જ સત્તાના છે, એના પ્રદેશ જુદા નથી. આહા..હા...! ‘વિભક્તપ્રદેશત્વ (ભિન્નપ્રદેશત્વ) પૃથક્ત્વનું લક્ષણ છે. તે તો સત્તા અને દ્રવ્યને સંભવતું નથી, કારણ કે ગુણ અને ગુણીને વિભક્તપ્રદેશત્વનો અભાવ હોય છે...’ સત્તા, જ્ઞાન આદિ ગુણ અને ગુણી દ્રવ્ય એને જુદા પ્રદેશનો અભાવ હોય છે. કોની પેઠે ? (હવે) દૃષ્ટાંત આપે છે.

‘શુક્લત્વ અને વસ્ત્રની માફક. તે આ પ્રમાણે : જેમ જે શુક્લત્વના-ગુણના-પ્રદેશો છે તે જ વસ્ત્રના...’ પ્રદેશો છે. તે ‘ગુણીના-છે...’ જુઓ ! આ વસ્ત્ર છે. હવે, આ વસ્ત્રના જે પ્રદેશો છે એ જ આ ધોળું છે એના એ પ્રદેશો છે, ધોળપના એ જ પ્રદેશો છે. ધોળપના પ્રદેશ જુદા અને વસ્ત્રના પ્રદેશ જુદા (છે) એમ નથી. સમજાણું કાંઈ આમાં ? આ..હા...! ભેદ – સૂક્ષ્મ ભેદ કરે છે. આ ભેદજ્ઞાનની વાત છે. આ..હા..હા...! પરથી તો પૃથક્ છે માટે જુદા (છે) પણ ગુણ-ગુણીનો ભેદ પણ ભેદ પડ્યો એ અપેક્ષાએ પણ અન્ય છે માટે એણે અભેદ ઉપર નજરું કરવાની છે. આ..હા..હા...! શું કહ્યું ઈ ? જેના પ્રદેશ ભિન્ન છે એવા દ્રવ્ય ઉપરથી તો દૃષ્ટિ ઉઠાવવી જોઈએ પણ જેના પ્રદેશ એક છે છતાં અન્યત્વપણું (તે) તેના લક્ષણથી (છે). જે દ્રવ્ય છે તે સત્તા નથી અને સત્તા છે તે દ્રવ્ય નથી. નહિતર બેનાં નામ જુદાં કેમ પડે ? આહા..હા...! એવું અન્યત્વ દ્રવ્ય અને સત્તા વચ્ચે છે. છતાં દૃષ્ટિવંતે બે અન્યત્વ ભિન્ન ન પાડતાં દ્રવ્ય ઉપર દૃષ્ટિ કરવી. આ પ્રયોજન (છે). આહા..હા...! સમજાય એવું છે, ધીમેથી (કહેવાય છે). (દેહ છૂટે ત્યારે) આત્મા નીકળી જાય છે (ત્યારે) આ પ્રદેશ તો અહીં પડ્યા રહે છે. આ માટી ! એના બધા પ્રદેશ – અંશ જુદા છે. એના સત્તાના પ્રદેશો જુદા (અને) આત્મ ભગવાનની સત્તાના પ્રદેશ જુદા. આહા..હા...!

‘ગુણ અને ગુણીને વિભક્તપ્રદેશત્વનો અભાવ...’ હોવાથી ‘શુક્લત્વ અને વસ્ત્રની માફક. તે આ પ્રમાણે : જેમ જે શુક્લત્વના-ગુણના-પ્રદેશો...’ આ જે ધોળા ગુણના પ્રદેશો છે એ જ વસ્ત્રના (પ્રદેશો) છે. વસ્ત્રના પ્રદેશો જુદા અને આ ધોળા (ગુણના પ્રદેશો) જુદા એમ છે ? ‘તે જ વસ્ત્રના-ગુણીના-છે તેથી તેમને પ્રદેશવિભાગ (પ્રદેશભેદ) નથી,...’ ધોળાપણાને અને વસ્ત્રપણાને પ્રદેશ એટલે ક્ષેત્રભેદ નથી. ‘તેમ જે સત્તાના-ગુણના-પ્રદેશો છે...’ આ..હા..હા...! સત્તા – અસ્તિત્વ – સત્તા ગુણના જે પ્રદેશો છે તે જ આત્માના પ્રદેશો છે. ‘તે જ દ્રવ્યના-ગુણીના-છે...’ આહા..હા...! રાતે પૂછશે તો જવાબ આવશે કે નહિ આમાં ? આહા..હા...!

જેમ ધોળું વસ્ત્ર (છે તેમાં) ધોળું તો એક જ ગુણ છે અને આ વસ્ત્ર (છે). જોકે ધોળું તો પર્યાય છે પણ અત્યારે (દૃષ્ટાંતમાં આ રીતે લે છે). છતાં એ ધોળા (ગુણના) પ્રદેશ અને વસ્ત્રના પ્રદેશ બે એકમેક છે. એમ સત્તાના અને દ્રવ્યના પ્રદેશ એકમેક છે. સત્તાના પ્રદેશ જુદા અને આત્માના પ્રદેશ જુદા, એમ પરમાણુમાં પરમાણુના પ્રદેશ જુદા અને પરમાણુનું દ્રવ્ય જુદું એમ નથી. આહા..હા...! ધીમેથી તો કહેવાય છે, ભાઈ ! આ તો મૂળ સત્તાની વાત છે. મૂળનું અસ્તિત્વ જે છે એ અસ્તિત્વ સત્તાને લઈને છે. સત્તાનું એટલું પ્રયોજન હતું કે એ રહે, ટકી શકે. હવે, જો એ સત્તાને આત્માથી ભિન્ન કરી નાખો તો સત્તાનું જે પ્રયોજન છે ટકવું એ તો નહિ રહે. આહા..હા...! આ..હા..હા...! 'સત્તાના-ગુણના-પ્રદેશો છે તે જ દ્રવ્યના-ગુણીના-છે તેથી તેમને પ્રદેશવિભાગ નથી.'

'આમ હોવા છતાં...' હવે વાત ફેરવે છે. 'આમ હોવા છતાં તેમને (-સત્તા અને દ્રવ્યને) અન્યત્વ છે,...' (એટલે કે) અનેરાપણું છે. આ..હા..હા...! દ્રવ્ય એટલે સત્તા ગુણ અને દ્રવ્ય સત્તાવાન, ગુણ - ભાવ અને આત્મા - ભાવવાન, એના પ્રદેશ જુદા નથી. છતાં દ્રવ્ય અને ગુણ વચ્ચે અન્યત્વપણું છે. કારણ કે જે દ્રવ્ય છે તે ગુણ નથી અને ગુણ છે તે દ્રવ્ય નથી. આ..હા..હા...!

મુમુક્ષુ :- સ્વરૂપભેદ છે.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- બન્ને વસ્તુ ભેદ (-જુદી) છે. આહા..હા...! પૃથક્ પ્રદેશ નથી પણ અન્યત્વ છે. અનેરાપણું એટલે જેવું દ્રવ્ય છે તે ગુણ છે, પણ એ ગુણના પ્રદેશો (અને) દ્રવ્યના પ્રદેશો એક (છે), એ અપેક્ષાએ પૃથક્ નહિ. છતાં સત્તા ગુણ છે અને દ્રવ્ય ગુણી છે એટલા ભાવની અપેક્ષાએ અન્યપણું પણ છે. ગુણીથી ગુણ અન્ય છે અને ગુણથી ગુણી અન્ય છે. આહા..હા...! આવું ચોપડામાં આવે નહિ. અત્યારે તો સંપ્રદાયમાં ચાલતું નથી. આવી ઝીણી વાત કોણ કરે ? આહા..હા...! એક તો સમજી શકે નહિ. બાપુ ! વસ્તુ આ છે.

આત્મા 'છે' એમ જે એને કબૂલવું છે તો કહે છે કે, સત્તા નામના ગુણને લઈને તેનું ધ્રુવપણું છે. માટે તે જુદા નથી, પ્રદેશ જુદા નથી. 'આત્મા છે' છ બોલમાં (-'શ્રીમદ્જી'ના છ પદના પત્રમાં) આવે છે ને ? આત્મા છે તે નિત્ય છે. 'છે', 'નિત્ય છે' પણ સત્તા ગુણને લઈને (નિત્ય) છે. સત્તા ગુણનું પ્રયોજન (જે દ્રવ્ય) 'છે' (તેને ટકાવી રાખવું તે છે). ઈ સત્તા ગુણ જો જુદો રહી જાય તો દ્રવ્ય સિદ્ધ છે ઈ દ્રવ્ય કોઈ રીતે સાબિત ન થાય. આ..હા..હા...!

મુમુક્ષુ :- બહુ ઝીણું આવ્યું.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- ઈ તો પહેલાં કહ્યું હતું, ભાઈ ! ઝીણું છે. (વાત) છે તો Logicથી પણ હવે અત્યારે દુનિયાને એવી ક્યાં પડી છે ? મરીને ક્યાં જાશું ? આહા..હા...! દેહ છૂટીને

ક્યાં જશે ? આહા..હા...! ઘણાં ઘણાંને તો તિર્યચના અવતાર થાશે, ઘણાં પશુ થાશે. સમ્યગ્દર્શન નથી, પુણ્યના પરિણામ એવાં નથી કે સાચો સત્સમાગમ ચાર-ચાર કલાક હંમેશાં (હોય). કે વાંચન કે શ્રવણ (હોય) તો પુણ્ય પણ બંધાય. ઈ પણ ન મળે. કલાક કો'ક દી' કો'કને સાંભળવા જાય તો એ બધી ઊંઘી પ્રરૂપણા સાંભળે. મિથ્યાત્વનું પોષણ ! આહા..હા...! અરે..રે...! એણે ક્યાં જાવું ? ભાઈ !

અહીં તો પરમાત્મા (કહે છે કે), સત્તા નામનો ગુણ છે. આત્મામાં, પરમાણુમાં અસ્તિત્વ (ગુણ છે) એ ગુણ અને ગુણીના પ્રદેશો જુદા નથી. છતાં ગુણી અને ગુણ – બે અન્યત્વપણે છે. પ્રદેશપણાની અપેક્ષાએ એકપણે છે. પણ એના ભાવ અને આ ભાવવાનના ભાવ, આ ગુણી અને આ ગુણ એ અપેક્ષાએ અન્યપણું પણ છે. જુઓ ! આ સિદ્ધાંત !

'આમ હોવા છતાં...' આમ હોવા છતાં, એટલે ? વસ્તુ જે છે એ સત્તાથી છે. સત્તાથી ધ્રુવપણે ટકી રહી છે. જો સત્તાથી એને ભિન્ન ઠરાવો તો પછી ધ્રુવપણું – ટકવું કોને લઈને (થાય) ? સત્તાનું પ્રયોજન તો એટલું જ છે કે, કાયમ રહેવું. હવે જો સત્તા ભિન્ન ઠરાવો તો કાયમ રહેવું ત્યાં રહેતું નથી. માટે તે સત્તા અને આત્મા પૃથક્ નથી. છતાં, એમ નક્કી કર્યા છતાં બે વચ્ચે અન્યપણું છે. આહા..હા...! જરી ધ્યાન રાખે તો પકડાય એવું છે. પકડાય એવું છે કે નહિ ? આહા..હા...!

આ શરીર છે, જુઓ ! ઈ શરીરમાં એના પરમાણુમાં અસ્તિત્વ ગુણ – સત્તા ન હોય તો ઈ પરમાણુ ટકી શી રીતે શકે ? સત્તા વિના ટકી શી રીતે શકે ? માટે તે સત્તા અને તે પરમાણુના પ્રદેશ એક છે, અભેદ છે. એમ આત્મા (છે) એનામાં સત્તા નામનો એક ગુણ છે એ ગુણ વિના એનું ધ્રુવપણું ટકે શી રીતે ? સત્તા નથી – હોવાપણાની શક્તિ નથી તો હોવાપણે રહેવું ક્યાંથી બને ? આહા..હા...! એ અપેક્ષાએ ગુણી અને ગુણ વચ્ચે પૃથક્પણું નથી પણ અન્યપણું છે. આહા..હા...! ઈ કહે છે, જુઓ !

'(તેમને) અન્યત્વના લક્ષણનો સદ્ભાવ છે.' છતાં ગુણી – ભગવાનઆત્મા અને સત્તા ગુણ, બે વચ્ચે 'અન્યત્વના લક્ષણનો સદ્ભાવ છે.' બે અનેરા – જુદા છે તેવું એક અન્યત્વ લક્ષણ છે. આ..હા..હા...! ગુણ અને ગુણી ભિન્ન છે એવું એનું અન્યત્વ લક્ષણ છે. ગુણ (છે) તે કંઈ ગુણી થઈ જતો નથી અને ગુણી (છે) તે કંઈ ગુણ થઈ જતો નથી.

આહા..હા...! મુનિઓએ આવું કહ્યું છે !! આ..હા..હા...! દિગંબર સંતોએ આવી ટીકા કરી છે ! આનંદમાં રહેતાં, અતીન્દ્રિય આનંદમાં ઝૂલતાં ! વિકલ્પ આવ્યો અને આવી ટીકા થઈ ગઈ ! આ..હા..હા..હા...! છતાં પ્રભુ કહે છે, અમે તો અમારા જ્ઞાનમાં છીએ. એ ટીકામાં – કરવાપણામાં અમે આવ્યા નથી. આ ટીકાનો વિકલ્પ છે એમાં પણ આવ્યા નથી.

આ..હા..હા..હા...! ત્યારે કોઈ કહે કે, એ તો નિર્માનપણાનું કથન છે. એ વસ્તુના સ્વરૂપનું કથન છે. આ..હા..હા...! ટીકા (કરતી વખતે પણ) અમે તો સ્વરૂપમાં ગુપ્ત છીએ. અમારું (સ્વરૂપ) બાહ્ય આવ્યું નથી, વિકલ્પ આવ્યો ઈ પણ અમે નથી, તો બહાર આવીને ટીકા થાય (એ તો કેવી રીતે બને ?) આહા..હા...! એ (ટીકા) અમારાથી થઈ નથી. આ..હા..હા...! અહીં તો થોડુંક કામ કરે તો એના અભિમાન યડી જાય (કે) અમે આ કામ કર્યું ને અમે આમ કર્યું ને આમ (કર્યું). મરી જવાના રસ્તા છે બધા ! આ..હા..હા...! સત્ય છે એ સત્યથી ટકી શકશે. આ ન સમજાય માટે અસત્ય સમજાય અને એને લઈને (સત્ય) ટકી શકે (એમ નથી, એ રીતે) સત્ય નહિ ટકે, બાપુ ! એ પરિભ્રમણમાં જશે. આ..હા..હા...! સત્ય નહિ ટકે એટલે ?

વસ્તુ સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ ! એની સત્તા અને આત્માને ભિન્નતા નથી. તેથી સત્તા છે તે દ્રવ્ય છે અને સત્તા છે એનું પ્રયોજન અસ્તિત્વ રહેવું (તે છે), તો દ્રવ્યનું અસ્તિત્વ એને લઈને રહ્યું છે. એવું હોવા છતાં... રાગ ને દ્વેષ ને પુણ્ય-પાપની વાત નથી. અત્યારે સત્તાની વાત છે. આહા..હા...! છતાં ભગવાનઆત્મા ગુણી છે – ભાવવાન છે અને સત્તા તે ભાવ છે એવું બે વચ્ચે આવું અન્યપણું છે, પૃથક્ પ્રદેશનું અન્યપણું નથી પણ પૃથક્ ભાવનું અન્યપણું છે. આહા..હા...! આવો કયો ઉપદેશ !? આ 'લાડનુ'માં મળે એવું નથી. આહા..હા...! પરમાત્મા(ના) શ્રીમુખે નીકળેલી વાણી છે ! આ..હા..હા...! મુનિઓ દિગંબર સંતોએ પણ ગજબ કામ કર્યા !! વિકલ્પ આવ્યો એટલે આમાં એને રોકાવું પડ્યું. આ..હા..હા...! વિકલ્પ આવ્યો...

'પદ્મપ્રભમલધારીદેવ' કહે છે ને, ભાઈ ! 'પદ્મપ્રભમલધારીદેવ' ! આની ટીકા કરનારા અમે તે કોણ ? અમે મંદબુદ્ધિઓ ! એ તો પરંપરા ચાલી આવી છે એની ટીકા થાય છે. આ..હા..હા...! ધન્ય મુનિરાજ ! આ ટીકાના કરનાર કોણ ? અમારું મન હમણાં એ તરફ વળ્યા કરે છે કે, કાંઈ થાય... થાય... થાય... પણ એ ટીકા અમારાથી થઈ નથી. એ ટીકાના પરમાણુની પર્યાય તે વખતે તેના દ્રવ્યપર્યાયને પહોંચી વળે છે અને ટીકા થાય છે. આહા..હા...! પરમાણુઓ તે સમયની પર્યાયને – એ ટીકાની પર્યાયને પહોંચી વળે છે એથી ટીકા થાય છે. આ..હા..હા..હા...! અને તે પર્યાય, એના દ્રવ્ય અને ગુણથી તે પર્યાય થાય છે, અમારાથી નહિ અને અમે (તેના રચનારા) નહિ. આ..હા..હા...! કઠણ પડે, જાત સાંભળી નથી એટલે કઠણ પડે. આહા..હા...! આ તો વકીલોની જાતની વાત છે. વેપારીઓને તો આ તર્ક (સમજવા કઠણ પડે). આહા..હા...!

શું કીધું ? જુઓ ! 'આમ હોવા છતાં...' એટલે ? સત્તા નામનો ગુણ અને આત્મા ભાવવાન – ગુણી એવું એમાં અન્યત્વપણું હોવા છતાં. આહા..હા...! 'તેમને (-સત્તા અને

દ્રવ્યને) અન્યત્વ છે, કારણ કે (તેમને) અન્યત્વના લક્ષણનો સદ્ભાવ છે.' 'આમ હોવા છતાં' (એમ જે કહ્યું) એ તો પૂર્વનું (કહ્યું તે) ગયું કે, દ્રવ્ય (અને) ગુણ એક છે, એમ હોવા છતાં. એમ. દ્રવ્ય-ગુણ એક છે એમ હોવા છતાં. બન્નેના પ્રદેશો એક છે એમ હોવા છતાં. આ..હા...! 'તેમને (-સત્તા અને દ્રવ્યને) અન્યત્વ છે,...' ગુણ અને ગુણી - બે એકપણે નથી. પ્રદેશભેદ નથી પણ ગુણ-ગુણીનો ભાવ એકપણે નથી. આ..હા..હા...! અરે..રે...! જ્યાં ગુણથી ગુણી પણ અન્યત્વ(પણે) છે, ગુણીથી ગુણ અન્યત્વ(પણે) છે તો પછી શરીર, કર્મ અને આ બધી ચીજો - બંગલા ને મકાન ને એ તો ક્યાંય અન્યત્વ(પણે રહી ગઈ), પ્રદેશભેદે અન્યત્વ રહી ગયું. જેના પ્રદેશભેદ નથી છતાં તે અન્યત્વ છે ! આહા..હા...! કેમકે સત્તા નામનો ગુણ છે અને ગુણી પોતે છે. ભલે સત્તાથી તેને સિદ્ધ કર્યું. એમ હોવા છતાં સંજ્ઞા, સંખ્યા, લક્ષણ, (ભેદે) ગુણ અને ગુણીમાં ભેદ છે તેથી તે બે વચ્ચે અન્યપણું છે. આ..હા..હા...! તો (પછી) આ બાયડી, છોકરાં, પૈસા, ધંધાપણે અનન્યપણું ક્યાં આવ્યું ? આહા..હા...! આ દેરાસર બનાવવા અને પૂજા, ભક્તિ કરવી, કહે છે કે એ તો અનેરાપણું છે. અનેરાપણાને (તું) અનેરો કેમ કરી શકે ? આ..હા..હા...!' આવી વાત છે. હોંશું ઊડી જાય એવું છે. અમે આમ કરીએ છીએ ને અમે આમ કરીએ છીએ... બે લાખ રૂપિયા આપ્યા ને પાંચ લાખ (આપ્યા). હમણાં (એક ભાઈએ) પાંચ લાખ આપ્યા ને ?

મુમુક્ષુ :- પૈસાવાળા પૈસા આપે તો જ કામ ચાલી શકે.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- ઘૂડમાં પણ નથી. પૈસાથી કામ ચાલતું નથી. જે તત્ત્વ છે એની પર્યાયને તે દ્રવ્ય પહોંચી વળે અને એનાથી કામ ચાલે છે. કડિયો એને પહોંચી વળતો નથી. કડિયો એના પર્યાયને પહોંચી વળે છે. આહા..હા...! અને તે પર્યાય દ્રવ્ય અને ગુણથી ઉત્પન્ન થાય છે, એ પર્યાય પરથી ઉત્પન્ન થાય છે એમ નથી. બહુ ફેર, ભાઈ ! આવું વીતરાગનું સ્વરૂપ હશે ? જિનેશ્વરદેવની આ વાણી છે, બાપુ ! આહા..હા...!

જેના પ્રદેશ ભિન્ન છે એની તો વાત શું કરીએ ? પણ જેના - ગુણ-ગુણીના પ્રદેશ એક છે એને પણ અન્યત્વપણું લાગુ પડે છે. આ..હા..હા..હા...! આહા..હા...! છે ? 'કારણ કે (તેમને) અન્યત્વના લક્ષણનો સદ્ભાવ છે.' સત્તા ગુણ અને આત્મા ગુણી, એ બે વચ્ચે અન્યત્વ લક્ષણનો સદ્ભાવ છે. અનેરાપણાના લક્ષણનો બન્ને વચ્ચે સદ્ભાવ છે. આ..હા...! અનેરાપણાનો સદ્ભાવ છે. પેલામાં (-આગલી ગાથામાં) એકપણાનો સદ્ભાવ હતો. આ..હા..હા...! આ કોઈ દી' વાંચ્યું છે કે નહિ ? ગજબ વાત છે ! બાપુ ! શું થાય ? આહા..હા...!

કહે છે કે, તું આત્મા છો, પ્રભુ ! અને આત્મા છો (તો) ઈ આત્મા સત્તાથી છે. સત્તા ન, હોય તો આત્માનું હોવાપણું - ધ્રુવપણું રહી શકે નહિ. એમ હોવા છતાં, આમ હોવા

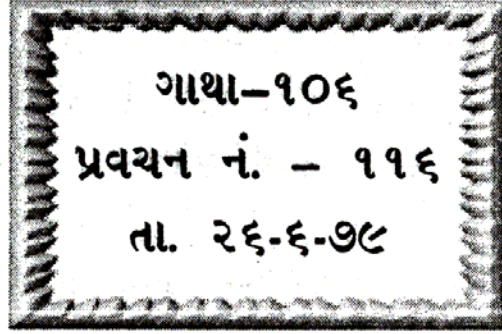
છતાં ગુણ-ગુણીના ભેદનું અન્યત્વ લક્ષણ એને લાગુ પડે છે. 'અન્યત્વના લક્ષણનો સદ્ભાવ છે.' આહા..હા...! 'અતદ્ભાવ અન્યત્વનું લક્ષણ છે.' છે ? (મૂળ શાસ્ત્રમાં નીચે અતદ્ભાવનો અર્થ આપ્યો છે). અતદ્ભાવ = '(કથંચિત્) 'તે' નહિ હોવું તે, (કથંચિત્) તે-પણે નહિ હોવું તે; (કથંચિત્) અતત્પણું. [દ્રવ્ય (કથંચિત્) સત્તાપણે નથી અને સત્તા (કથંચિત્) દ્રવ્યપણે નથી...]' ચીરી-ચીરીને વાત ક્યાં લઈ ગયા ? બીજાનું કાંઈક કરી શકું અને બીજામાં જાવાની વાત તો ક્યાંય રહી ગઈ. એ તો છે નહિ, તારી કલ્પના (છે). આહા..હા...! પણ સત્તા નામનો ગુણ છે અને આત્મા ગુણી છે એ અપેક્ષાએ કથંચિત્ અન્યપણું પણ છે. પ્રદેશ એક હોવા છતાં ભાવભેદે ભિન્ન છે તો અન્યત્વ પણ લાગુ પડે છે. આહા..હા...! ઝીણું બહુ, ભાઈ !

'જ્ઞેય અધિકાર' બહુ સરસ છે ! જગતના જ્ઞેયોનો આવો સ્વભાવ છે. જાણવા લાયક અનંત જ્ઞેયો છે એ બધા જ્ઞેયો પોતાથી અસ્તિ છે જેથી સત્તા ગુણથી અભિન્ન છે પણ ગુણ અને ગુણીના નામ અને લક્ષણથી અન્યપણે પણ છે. સમજાણું કાંઈ ? અન્યપણું નથી અને અન્યપણું પણ છે, પણ કઈ અપેક્ષાએ ? પ્રદેશભેદ નથી માટે અન્યપણું નથી પણ બેના ભાવમાં ભેદ છે માટે અન્યપણું છે. આહા..હા...!

'અતદ્ભાવ અન્યત્વનું લક્ષણ છે.' શું કીધું ? પહેલાં એમ કીધું કે, 'અન્યત્વના લક્ષણનો સદ્ભાવ છે.' અને (પછી એમ કહ્યું કે) 'અતદ્ભાવ અન્યત્વનું લક્ષણ છે.' અતદ્ભાવ. છે ? 'તે' નહિ. કથંચિત્ પ્રકારે ગુણ તે ગુણી નહિ અને ગુણી તે ગુણ નહિ. આહા..હા...! આવી વાતું ! બધા એમ.એ.ના ને ડોક્ટરના, એલ. એલ. બી.ના વકીલોનાં પૂછડાં વળગાડે એમાં આવું ક્યાંય ન આવે. આહા..હા...! આ તો થોડી... થોડી... થોડી... ધીમે ધીમે સમજવા જેવી વાત છે, બાપુ !

(વિશેષ કહેશે...)

‘પ્રવચનસાર’ ૧૦૬-ગાથા. બીજો પેરેગ્રાફ. ઝીણું છે આ. ‘આમ હોવા છતાં...’ એટલે ? આ આત્મા છે (અને) આ સત્તા ગુણ છે. પરમાણુ છે એમાં વર્ણ, ગંધ, રસ ગુણ છે. એમાં પણ સત્તા (ગુણ) છે પણ સત્તા ગુણ છે એ દ્રવ્ય નથી અને દ્રવ્ય છે તે એક ગુણરૂપ નથી. એવો બે વચ્ચે અતદ્ભાવ અન્યત્વ છે. ‘તે’ નહિ એ રીતે અતદ્ભાવરૂપ અન્યત્વ છે. પૃથક્ત્વ (રૂપે) અન્યત્વ નથી. એટલે શું ? શરીર, વાણી, કર્મ આદિ સ્ત્રી, કુટુંબ, પરિવાર, લક્ષ્મી આદિ તો પૃથક્ પ્રદેશ છે. પૃથક્ પ્રદેશ છે તેથી અન્ય છે. અહીંયાં આત્મામાં અસ્તિત્વ ગુણ છે એ ગુણને અને આત્માને પ્રદેશભેદ નથી. છતાં ગુણ તે દ્રવ્ય નહિ (અને) દ્રવ્ય તે ગુણ નહિ. ગુણ દ્રવ્યને આશ્રયે રહે છે તેથી બે વચ્ચે અતદ્ભાવ છે અને અતદ્ભાવને લઈને દ્રવ્ય અને ગુણને અન્યત્વ કહેવામાં આવે છે – અનેરાપણું છે એમ કહેવામાં આવે છે. કહો, સાંભળ્યું ?

આ શરીર, વાણી, કર્મ, સ્ત્રી, કુટુંબ, પરિવાર, પૈસો મકાન તો આત્માના પ્રદેશથી ભિન્ન છે – પૃથક્ પ્રદેશ છે અને તેથી તે અન્યત્વ છે. એમાં નથી આ આત્મા (અને) આ આત્મામાં નથી એ. આહા..હા...! પણ આત્મામાં એક સત્તા – અસ્તિત્વ નામનો ગુણ છે. અસ્તિત્વ ન હોય તો તેનું ‘છે’પણું રહી શકે નહિ. અસ્તિત્વ છે ઈ સત્તા ગુણને લઈને છે છતાં સત્તા ગુણ અને દ્રવ્યની વચ્ચે અતદ્ભાવ છે. (અર્થાત્) જે દ્રવ્ય છે તે ગુણ નહિ અને ગુણ છે તે દ્રવ્ય નહિ. કેમકે ગુણ છે તે આત્મા – દ્રવ્યને આશ્રયે રહે છે. આહા..હા...! આવી વાતું

ધર્મના નામની ! ક્યાં પડી છે દુનિયાને ? આ..હા..હા...! ક્યાં મરીને જશું ? આહા..હા...! દેહની સ્થિતિ ક્ષણમાં છૂટી જાય, ફડાક દઈને ! જા..ય રખડવા !

આ તત્ત્વ અંદર છે એ કઈ રીતે છે એનું યથાર્થ પદાર્થનું જ્ઞાન કરાવે છે. એટલે ખરેખર તો ભેદજ્ઞાન કરાવે છે. પર પૃથક્ છે તે અન્ય છે એટલે એનાથી જુદો ઠરાવ્યો અને આત્મામાં સત્તા ગુણ છે છતાં પ્રદેશભેદ નથી પણ એ અન્ય છે. એટલે એણે ગુણભેદ ઉપર દૃષ્ટિ રાખવાની નથી. આ..હા..હા...! ઈ શૈલી કહેવા માગે છે. વસ્તુ – ગુણી જે છે, અનંત ગુણ જેને આશ્રયે રહેલ છે તેની દૃષ્ટિ કરતાં બધેથી સંકેલીને તેને સમ્યગ્દર્શન થાય, તેને ધર્મની શરૂઆત થાય. આહા..હા...!

‘આમ હોવા છતાં...’ એટલે ? આત્મા અને એની સત્તા (વચ્ચે) પ્રદેશભેદ નથી. એમ હોવા છતાં – પ્રદેશભેદ નથી એમ હોવા છતાં ‘તેમને (–સત્તા અને દ્રવ્યને) અન્યત્વ છે,...’ આહા..હા...! સત્તા નામનો ગુણ છે – અસ્તિત્વ... અસ્તિત્વ અને આત્મા અનંત ગુણનો ધરનાર છે તો બે વચ્ચે પ્રદેશભેદ નથી – બેના ક્ષેત્ર જુદા નથી – બેનું રહેઠાણ – રહેવું એ જુદું નથી પણ બેના ભાવ ભિન્ન છે. આહા..હા...! ધર્મ કરવામાં આવું (સમજવાનું) શું કામ હશે ? આ ભેદજ્ઞાન કરાવે છે, બાપુ ! જેમ પરથી પૃથક્ – અન્ય કીધું, હવે અહીં ગુણ અને ગુણીની પૃથક્તા તો નથી પણ અન્યત્વ છે. એવું સ્વરૂપ છે પણ અન્યત્વ છે એ ભેદ છે. આહા..હા...! તેથી એને અભેદ દૃષ્ટિ – દ્રવ્ય ઉપર દૃષ્ટિ કરાવવા ગુણનો અતદ્ભાવ – અન્ય છે તે છૂટી જાય છે. સમજાય છે કાંઈ ? આહા..હા...!

દ્રવ્ય એટલે આત્મા. એમાં સત્તા (કે) જ્ઞાન, દર્શન કોઈ (પણ) ગુણ, એ ગુણ જે છે અને ગુણી જે આત્મા (એ) બે વચ્ચે પ્રદેશ – ક્ષેત્રભેદ નથી છતાં અતદ્ભાવરૂપ (ભેદ છે). અતદ્ (એટલે) ‘એ’ નહિ (અર્થાત્) ગુણ તે દ્રવ્ય નહિ અને દ્રવ્ય તે ગુણ નહિ. એ રીતે અતદ્ભાવરૂપ અન્યત્વ છે છતાં તે અન્યત્વ આશ્રય કરવા લાયક નથી. આહા..હા...! બીજા દ્રવ્યોમાં તો એની મેળાએ (પરિણામન) થાય છે. આને તો – જીવને તો આશ્રય કરવાનો છે ને ? આ..હા..હા...!

‘કારણ કે (તેમને) અન્યત્વના લક્ષણનો સદ્ભાવ છે.’ કોને ? આત્માને અને સત્તાને, પરમાણુને અને સત્તાને. એને અન્યત્વ લક્ષણનો સદ્ભાવ છે. અનેરાપણું છે એવા લક્ષણની ત્યાં હયાતી છે. આહા..હા...! ‘સમયસાર’ ઊંચું છે પણ આ ‘પ્રવચનસાર’ પણ બહુ ઊંચી ચીજ છે !! ‘જ્ઞેય અધિકાર’ ! આ સમકિતનો અધિકાર છે.

સમ્યક્દૃષ્ટિને આત્મા સિવાય અન્ય વસ્તુ છે એ તો અન્ય છે. એ અન્યમાંથી કોઈ ચીજ મારી નથી (એમ માને છે). આહા..હા...! શરીર, વાણી, મન, સ્ત્રી, કુટુંબ, પરિવાર,

દીકરા, દીકરી કોઈ ચીજ એની નથી. એટલેથી હદ નથી. હવે એનામાં રહેલો જ્ઞાનગુણ છે એ ગુણ છે તે દ્રવ્યને આશ્રયે છે. તેથી તે ગુણ અને દ્રવ્યની વચ્ચે અતદ્ભાવ (છે એટલે) 'તે' ભાવ નહિ. ગુણભાવ તે દ્રવ્યભાવ નહિ, દ્રવ્યભાવ તે ગુણભાવ નહિ. એવું અતદ્ભાવનું અન્યપણું સિદ્ધ થાય છે. આહા..હા...! લોકોને બહારથી (સાંભળવા મળે નહિ), બિચારાને જિંદગી ચાલી જાય છે. અંદર વસ્તુ શું છે એની ખબરું ન મળે. આખો દી' પાપના ધંધાના પોટલા બાંધે. આ..હા...! વીસ વર્ષનો થાય તે સાઠ-સિત્તેર વર્ષ સુધી આ ધંધાની મજૂરી કરે. એમાં આ આત્મા શું ને ગુણ શું ને ગુણી શું ? (એનો નિર્ણય કરવાનો વખત ન મળે). આહા..હા...!

પ્રશ્ન :- વેપાર-ધંધો કરતા આ શીખી તો શકાય ને ?

સમાધાન :- વેપાર-ધંધો ધૂડમાં... એ તો થવાનો હશે તો થાશે. ઈ આત્માથી ક્યાં થાય છે ? આહા..હા...! વિકલ્પ કરે, બાકી ધંધાની ક્રિયા ઈ કરી શકે (એમ નથી). એની પણ સમય સમયની અવસ્થા (થાય છે). ધંધામાં જે પરમાણુ છે - પૈસાના, મકાનના, માલના, (પરમાણુ છે) એ માલની જે સમયે જે પર્યાય (થવાની) છે તે ત્યાં થવાની છે. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- રોટલી જે વખતે થવાની તે વખતે થવાની...

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- એ ત્યારે જ થવાની છે.

પ્રશ્ન :- બૈરાં રાંધે નહિ તો ?

સમાધાન :- રાંધે નહિ પણ એ થાય (તે વખતે) વિકલ્પ હોય. ઉચિત નિમિત્ત હોય. ઉચિત નિમિત્ત હોય પણ ઉચિત નિમિત્ત છે માટે ત્યાં થાય છે એમ નથી. આ..હા..હા...! આવી વાત છે. ભાઈ ! આમાં ક્યાં તમારા રૂપિયામાં ક્યાં સૂઝ પડે એવું છે ? આ..હા..હા...! એક એક બોલ કેટલો ઊંડો ઉતાર્યો છે !

'કારણ કે (તેમને) અન્યત્વના લક્ષણનો સદ્ભાવ છે.' આત્મા અને સત્તા - બેની વચ્ચે અથવા આત્મા અને જ્ઞાનગુણની વચ્ચે અન્યત્વના લક્ષણનો સદ્ભાવ છે. બે એક નથી એમ અન્યત્વ લક્ષણની ત્યાં હયાતી છે. ગુણ અને ગુણી વચ્ચે અન્યત્વનો સદ્ભાવ - હયાતી છે. આહા..હા...! 'અતદ્ભાવ અન્યત્વનું લક્ષણ છે.' 'તે' નહિ. સત્તા તે દ્રવ્ય નહિ અને દ્રવ્ય તે સત્તા નહિ એમ અતદ્ભાવ (છે). અતદ્ભાવ(નો અર્થ મૂળ શાસ્ત્રમાં નીચે આપ્યો છે). '(કથંચિત્) 'તે' નહિ હોવું તે, (કથંચિત્) તે-પણે નહિ હોવું તે; (કથંચિત્) અતત્પણું. [દ્રવ્ય (કથંચિત્) સત્તાપણે નથી અને સત્તા (કથંચિત્) દ્રવ્યપણે નથી. માટે તેમને અતદ્ભાવ છે.]' કહો, આવું વાંચ્યું હતું કોઈ દી' ? ભાઈ ! ત્યાં ચોપડા બહુ ફેરવે છે. હીરામાં હેરાન... હેરાન... (થાય છે).

આ..હા..હા...! ચૈતન્યહીરો ! જેમાં ગુણ અને ગુણીની ભેદતા પણ લક્ષમાં લેવા જેવી નથી. આ..હા..હા...! શું સમાડે છે ! પ્રભુ ! તું આત્મા છો ને ! અને તે આત્મા અનંત ગુણનું એકરૂપ છે તો (દ્રવ્ય છે તે) અનંત ગુણનો આશ્રય છે. ગુણને આશ્રયે દ્રવ્ય નથી. દ્રવ્યને આશ્રયે ગુણ છે. છતાં ગુણ અને દ્રવ્ય બે વચ્ચે અતદ્ભાવ છે. ગુણ છે તે દ્રવ્ય નથી અને દ્રવ્ય છે તે ગુણ નથી. આ..હા..હા..હા...! અહીં સુધી અતદ્ભાવ લે છે ! ભલે અતદ્ભાવ અન્યનું – અનેરાનું કારણ છે. કારણ કે ગુણ અનેરો છે, દ્રવ્ય અનેરું છે. પ્રદેશભેદમાં તો વસ્તુ જ તદ્દન જુદી (છે). આ..હા...! એ નોટ, શું કહેવાય તમારી ? લાદી ! લાદીના રજકણે રજકણની એને સમયથી તે તે પર્યાય થાય. તે તે પરમાણુનો સત્તા ગુણ અને દ્રવ્ય (એમાં) ખરેખર એ પરમાણુની સત્તા અને (દ્રવ્ય વચ્ચે) અતદ્ભાવ છે. ભલે પરમાણુના વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ છે પણ વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને પરમાણુ – બે વચ્ચે એક ભાવ નથી, અતદ્ભાવ છે. અતદ્ભાવ છે એટલું અન્યત્વ છે. આહા..હા...! સમજાય એવું તો છે. ભાષા તો સાદી છે પણ કોઈ દી' સાંભળી ન હોય એટલે માણસને આકરી પડે. દયા પાળો, વ્રત કરો... ઇચ્છામી પડિકમ્મણા... ઇહીયા, વીહીયા... જાઓ ! તસ્સઉતરીકરણેણં... અર્થની ખબર ન મળે. અરે..રે...!

‘અતદ્ભાવ અન્યત્વનું લક્ષણ છે.’ ગુણ તે દ્રવ્ય નહિ અને દ્રવ્ય તે ગુણ નહિ, એવો જે અતદ્ભાવ એ અન્યત્વ – અનેરાપણાનું લક્ષણ છે. એ રીતે અનેરું છે. પ્રદેશભેદથી ભલે અનેરું નહિ પણ આ રીતે અનેરું છે. ‘તે તો સત્તા અને દ્રવ્યને છે જ,...’ સત્તા નામનો ગુણ છે અને દ્રવ્ય છે એ ગુણી છે, એ (બે) વચ્ચે આટલું તો અતદ્ભાવ લક્ષણ – અન્યત્વપણું તો સાબિત થાય છે. આહા..હા...!

‘કારણ કે ગુણ અને ગુણીને...’ જ્ઞાન, સત્તા આદિ જે ગુણ અને દ્રવ્યને ‘તદ્ભાવનો અભાવ હોય છે...’ ‘તે’ ભાવનો બે વચ્ચે અભાવ હોય છે. આ..હા...! (તદ્ભાવ એટલે) તેપણે હોવું. ગુણ(નું) દ્રવ્યપણે હોવું અને દ્રવ્યનું ગુણપણે હોવું. આહા..હા...! આવી વાતું ! વીતરાગનો માર્ગ બહુ ઝીણો, બાપુ ! ધર્મ-શૈલી એવી છે. આ..હા...! આ તો ધીરાના કામ છે. આ..હા..હા...!

કહે છે કે, જેના પૃથક્ પ્રદેશ છે એ તો અન્ય છે. એને અને તારે તો કાંઈ સંબંધ નથી. આહા..હા...! પણ તારામાં રહેલો સત્તા ગુણ અને આત્મા – બે વચ્ચે એક ભાવ નથી. જે ગુણ છે એ રૂપે દ્રવ્ય નથી અને જે દ્રવ્ય છે એ રૂપે ગુણ નથી. એ રીતે ‘તદ્ભાવનો અભાવ હોય છે...’ બેમાં તદ્ભાવનો અભાવ હોય છે. સત્તા તે દ્રવ્ય અને દ્રવ્ય તે સત્તા – એવો તદ્ભાવનો બે વચ્ચે અભાવ છે. આ..હા..હા...! આવું ત્યાં ‘કલકતા’માં ક્યાંય મળે એવું નથી. આહા..હા...! એકલડો પ્રભુ તું છો, એમ કહે છે. આ..હા..હા...! એકલડામાં પણ ગુણ

અને ગુણીની અન્યતા છે. આ..હા..હા..હા...!

પૃથક્ પ્રદેશ આ શરીર, વાણી, કર્મ, આબરૂ, દીકરા, દીકરી તો ક્યાંય અન્ય છે, ઈ આત્માના છે જ નહિ. આહા..હા...! પણ આત્મામાં જે જ્ઞાન અને સત્તા ગુણ છે તેને અને આત્માને તદ્ભાવનો અભાવ (હોય) છે, તદ્ભાવનો અભાવ સિદ્ધ (થાય) છે. આહા..હા...! જે સત્તા છે તે દ્રવ્ય નથી અને દ્રવ્ય છે તે સત્તા નથી એવો બે વચ્ચે (અતદ્ભાવ છે). તેમ જ્ઞાન છે તે આત્મા નથી અને આત્મા છે તે જ્ઞાન નથી. એમ આનંદ છે તે આત્મા નથી અને આત્મા છે તે આનંદ નથી. એવો તદ્ભાવનો અભાવ છે (અર્થાત્) 'આ' તે 'આ' છે અને 'આ' તે 'આ' છે એવા ભાવનો ત્યાં અભાવ છે. આહા..હા...! દુકાનમાં આ ચાલે નહિ, બાયડી, છોકરા વચ્ચે આ વાત કોઈ દી' ચાલે નહિ, અપાસરે જાય તો આ વાત મળે નહિ. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- દિગંબર મંદિરે જાય ત્યાં પણ મળે નહિ.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- ત્યાં ક્યાં છે, બધી વાતોમાં ફેરફાર (થઈ ગયો). દિગંબરમાં ફેરફાર બહુ કરી નાખ્યો.

આ..હા...! આ વસ્તુ છે તે પરને સ્પર્શતી નથી. જે સ્વ ચીજ છે એ શરીર, કર્મને સ્પર્શતી નથી. એથી તે તો પૃથક્ અન્યત્વ છે પણ આત્મા અને ગુણ તો સ્પર્શલા છે છતાં બે વચ્ચે તદ્ભાવનો અભાવ છે. ગુણ તે આત્મા અને આત્મા તે ગુણ, એવા તદ્ભાવનો અભાવ છે. આ..હા..હા...! આવું ઝીણું છે.

પ્રશ્ન :- આ ન જાણીએ તો કંઈ વાંધો ખરો ?

સમાધાન :- પણ આ ન જાણે તો એને ગુણભેદ ઉપર દૃષ્ટિ રહેશે. પર (પદાર્થ) અન્ય છે એમ નહિ જાણે તો એના ઉપર દૃષ્ટિ રહેશે અને ગુણ અને દ્રવ્ય બે ભિન્ન ભિન્ન છે એમ ન માને તો એને ગુણભેદની - ગુણ-ગુણીના ભેદની દૃષ્ટિ રહેશે. આ..હા...! આ તો વીતરાગનાં વચન છે ! એના એક એક વચન ઉપર... આ..હા..હા...!

'તદ્ભાવનો અભાવ હોય છે...' હવે દૃષ્ટાંત આપે છે, દૃષ્ટાંતથી સમજાવે છે કે, 'શુક્લત્વ અને વસ્ત્રની માફક.' શુક્લત્વ એટલે ધોળાપણું. આ વસ્ત્રનું ધોળાપણું અને વસ્ત્ર. ધોળાપણું (અને) આ વસ્ત્રની માફક. 'તે આ પ્રમાણે : જેવી રીતે એક ચક્ષુ-ઇન્દ્રિયના વિષયમાં આવતો, બીજી બધી ઇન્દ્રિયોના સમૂહને ગોચર નહિ થતો એવો જે શુક્લત્વગુણ...' શું કહે છે ? આ ધોળો ગુણ છે એ એકલો આંખનો વિષય રહ્યો, બીજી કોઈ પણ ઇન્દ્રિયનો વિષય નહિ. આ ધોળું છે એ આંખનો વિષય છે, બીજી કોઈ પણ ઇન્દ્રિયનો વિષય નહિ અને આ વસ્ત્ર છે એ બધી ઇન્દ્રિયનો વિષય છે. બે ભાવ(માં) ફેર પડી ગયો. સમજાણું કાંઈ ?

ફરીને, 'શુક્લત્વ અને વસ્ત્રની માફક. તે આ પ્રમાણે : જેવી રીતે એક ચક્ષુ-ઇન્દ્રિયના વિષયમાં આવતો,...' ચક્ષુ ઇન્દ્રિયના વિષયરૂપ આવતો. કોણ ? ધોળો ગુણ. 'બીજી બધી ઇન્દ્રિયોના સમૂહને ગોચર નહિ થતો...' ધોળો ગુણ આંખની ઇન્દ્રિયના વિષય ગમ્ય થાય પણ બીજી ઇન્દ્રિયને ગમ્ય ન થાય. ધોળાપણું નાકથી જણાય ? આહા..હા...! વસ્ત્રનું ધોળાપણું જે છે એ આંખની ઇન્દ્રિયનો એકનો જ વિષય છે. બીજી બધી ઇન્દ્રિયનો વિષય એ નથી. આહા..હા...! દાખલો કેવો આપ્યો, જુઓને ! 'બીજી બધી ઇન્દ્રિયોના સમૂહને ગોચર નહિ થતો એવો જે શુક્લત્વગુણ છે તે સમસ્તઇન્દ્રિયસમૂહને ગોચર...' કોણ ? વસ્ત્ર. 'સમસ્તઇન્દ્રિયસમૂહને ગોચર થતું એવું વસ્ત્ર નથી,...' શું કીધું ? આ જે ધોળો ગુણ છે એ એક ચક્ષુ ઇન્દ્રિયનો વિષય છે, બીજી બધી (ઇન્દ્રિયોનો) વિષય નથી અને વસ્ત્ર છે એ બધી ઇન્દ્રિયનો વિષય છે. સ્પર્શ, રસ, ગંધ બધાનો વિષય છે. માટે વસ્ત્ર અને ધોળાપણામાં અતદ્ભાવપણે અન્યત્વ છે, પૃથક્ પ્રદેશપણે અન્યત્વ નથી.

મુમુક્ષુ :- અતદ્ભાવ પુરવાર કરે છે.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- બે વચ્ચે અતદ્ભાવ છે. ધોળપ છે (એ) એક ઇન્દ્રિયથી જણાય અને બીજી ઇન્દ્રિયો વડે કરીને એ ન જણાય. આંખ બંધ કરે તો નાકથી જણાય ? અને આ વસ્તુ છે એ પાંચ ઇન્દ્રિયથી જણાય. આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ? આહા..હા...! 'શુક્લત્વગુણ છે તે સમસ્તઇન્દ્રિયસમૂહને ગોચર થતું એવું વસ્ત્ર નથી,...' આહા..હા...! ધોળો રંગ એક ઇન્દ્રિયને ગમ્ય છે એ બીજી બધી ઇન્દ્રિયને ગમ્ય નથી અને વસ્ત્ર છે એ બધી ઇન્દ્રિયને ગમ્ય છે. માટે વસ્ત્ર અને ધોળપમાં અતદ્ભાવરૂપ અન્યત્વ છે. ધોળાપણું તે વસ્ત્ર અને વસ્ત્ર તે ધોળાપણું (છે) એમ નથી. આહા..હા...! આ વકીલોનો વિષય વેપારીઓને આવી ગયો. આહા..હા...! આ તો દૃષ્ટાંત આપ્યું, હોં ! (સિદ્ધાંત) સિદ્ધ કરવા.

સત્તા નામનો ગુણ અથવા જ્ઞાન આદિ ગુણ અને આત્મા, બેના ભાવો તદ્ભાવ નથી. બેના તદ્ભાવનો અભાવ છે. કેમ ? (કેમકે) વસ્ત્રની ધોળપ છે તે એક ઇન્દ્રિયથી જણાય છે, બીજી ઇન્દ્રિયોથી નહિ અને વસ્ત્ર છે તે બધી ઇન્દ્રિયોથી જણાય છે. માટે તેમાં અતદ્ભાવ છે. ધોળપને અને વસ્ત્રને તદ્ભાવ નથી. બે વચ્ચે તદ્ભાવનો અભાવ છે. સમજાણું ? કપડાનો દાખલો માણસને સમજાય કે, આ (ધોળપ) છે તે આંખથી જણાય, કાને જણાય ? આ આખું વસ્ત્ર તો કાને (પણ) જણાય. આંખ્યું બંધ કરે (તો) આમ જણાય, પવનથી જણાય, સ્પર્શથી જણાય. આહા..હા...! આવો ઉપદેશ ક્યાં (સાંભળવા મળે છે) ? આહા..હા...! એવી વાત છે. એને દરકાર નથી એટલે ઝીણું લાગે છે. ઝીણું નથી, સત્ય છે. પરમ સત્યની સ્થિતિ(ની) આવી જ મર્યાદા છે. એવી સત્યની મર્યાદા જે પ્રમાણે છે એ પ્રમાણે નહિ સમજે તો સત્ય

જ્ઞાન નહિ થાય, સત્ય જ્ઞાન નહિ થાય તો સત્ય સ્વરૂપ તરફ વળી શકશે જ નહિ. આહા..હા...! સત્સ્વરૂપ પ્રભુ ! જેવું સત્ છે એના તરફ એ વળી નહિ શકે. આહા..હા...! અસત્ય જ્ઞાનથી કાંઈ સત્ય તરફ વળી શકે ? આ..હા..હા...!

‘તથા જે સમસ્તઇન્દ્રિયસમૂહને ગોચર થતું એવું વસ્ત્ર...’ બધી પાંચે ઇન્દ્રિયના સમૂહને જણાતું એવું વસ્ત્ર. ‘તે એક ચક્ષુ-ઇન્દ્રિયના વિષયમાં આવતો, બીજી બધી ઇન્દ્રિયોના સમૂહને ગોચર નહિ થતો એવો શુક્લત્વગુણ નથી,...’ વસ્ત્રથી શુક્લત્વગુણ કેમ જુદો પડ્યો ? (કેમકે) એક (ચક્ષુ) ઇન્દ્રિયનો વિષય છે અને બીજી ઇન્દ્રિયનો વિષય નથી. અને વસ્ત્ર બધી ઇન્દ્રિયનો વિષય છે માટે બેને ભિન્નતા છે. આહા..હા...! અરે...! ગુણ-ગુણીની ભિન્નતા ! ગજબ વાત છે ! હજી તો આ બાયડી, છોકરા, શરીર મારું નહિ (એમ માનવામાં) એને પરસેવા ઊતરે ! આ (શરીર) તો જડ માટી ધૂડ છે. એની જે સમયે સમયે પર્યાય થાય એ એનાથી થાય અને જ્યાં ત્યાં એ મારાથી થાય (એમ માને છે). મેં આમ કર્યું, મેં શરીરનું આમ કર્યું, શરીર દ્વારા કામ કર્યું, શરીર દ્વારા કામ કર્યું... આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- થપાટ મારવી હોય તો શરીર દ્વારા જ મરાય ને !

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- થપાટ કોણ મારે ? એ તો પરમાણુની પર્યાય થવાની (હોય) તે થાય. થપાટ મારી શકતો નથી. એ પરમાણુની પર્યાય એ રીતે થવાની હોય તો થાય અને આને અડતી નથી. થપાટ એને – ગાલને અડતી નથી. આ..હા..હા...! આવું સ્વરૂપ !

જે પોતે પોતામાં છે એ બીજાથી અભાવસ્વરૂપ છે. પોતાથી ભાવસ્વરૂપ છે, બીજાથી અભાવસ્વરૂપ છે – અત્યંત અભાવ છે. અત્યંત અભાવ (હોય એ) એને અડે ક્યાં ? આહા..હા...! આકરી વાત, બહુ આકરું, બાપુ ! આ..હા...! હીરાને આત્મા અડતો નથી, એમ કહે છે. આત્મા નહિ, પણ હાથ અડતો નથી !

મુમુક્ષુ :- એનું શું કામ છે, પૈસા આવે છે ને !

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- પૈસા કોની પાસે આવે ? આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- એના માલિક પાસે.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- પૈસાનો માલિક હતો કે દી ? પૈસાનો માલિક પૈસો છે. આહા..હા...!

પરમાણુનો વર્ણ ગુણ છે તે પરમાણુમાં અન્ય ભાવ છે – અતદ્ભાવ છે. એ પરમાણુમાં આ સ્પર્શ છે, સ્પર્શ – ટાકું, ઊનું, એ સ્પર્શ અને પરમાણુ વચ્ચે અતદ્ભાવ છે. કેમકે સ્પર્શ એક ઇન્દ્રિયનો વિષય છે અને આખું તત્ત્વ છે એ પાંચ ઇન્દ્રિયનો વિષય છે. એટલે ‘તદ્ભાવનો અભાવ છે.’ પણ અતદ્ભાવ તરીકે નિષેધ છે (અર્થાત્) પૃથક્ પ્રદેશ તરીકે (નિષેધ છે). પણ તદ્ભાવ તરીકે તદ્ભાવનો અભાવ હોવા છતાં – ભિન્ન ભિન્ન ભાવ હોવા છતાં તેનો અભાવ

તે એનું સ્વરૂપ છે. આહા..હા...! સમજાણું આમાં ? આવી વાત ક્યાં... ધર્મ કરવો એમાં આવી વાત શું કરવી ? પણ ધર્મ કોણ કરે છે ? ખબર છે તને ? આ..હા...! ધર્મ કરનારો શું કરે છે ? ધર્મ કરનારો પરપદાર્થની સામું જોતો નથી અને પોતામાં ગુણભેદને કરતો નથી. એ ધર્મ કરે છે એ દૃષ્ટિ દ્રવ્ય ઉપર જાય છે અને એ ધર્મ કરે છે. આ..હા..હા...! ધર્મ તો પર્યાયમાં થાય ને ? આહા..હા...! તો એ પર્યાય ક્યાં વળે છે ? એનું લક્ષ ક્યાં જાય છે ? ધ્યેય કોને બનાવે છે ? એ જો પરને ધ્યેય બનાવે તો તો અજ્ઞાન છે. હવે પર્યાય પોતે છે એમાં આત્મા અને જ્ઞાન ગુણ બેય ભિન્ન (છે) એમ જો પર્યાયમાં લક્ષ કરે તો વિકલ્પ ઊઠે છે. કારણ કે બે અતદ્ભાવ છે. આહા..હા...! આવી ઝીણી વાતું છે. પણ જ્યારે ગુણ અને આત્મા ભલે તદ્ભાવના અભાવે અન્યપણે કહેવાય છતાં (એનું) લક્ષ છોડી દઈને એક દ્રવ્ય ઉપર – જ્ઞાયક ઉપર દૃષ્ટિ કરે તો સત્ય હાથ આવે. હવે આવું ક્યાં (સાંભળવા મળે ?) આહા..હા...! ‘મુંબઈ’ જેવા શહેરમાં આવી વાત થાય તો (એમ લાગે કે) શું કહે છે આ ?

‘બીજી બધી ઇન્દ્રિયોના સમૂહને ગોચર નહિ થતો એવો શુક્લત્વગુણ નથી, તેથી તેમને તદ્ભાવનો અભાવ છે;...’ કોને ? વસ્ત્રને અને ધોળા સ્વભાવને – ધોળા ગુણને તદ્ભાવનો અભાવ છે. આહા..હા...! એક એક શબ્દનો અર્થ ધીમેથી તો થાય છે. આહા..હા...! પરથી ભિન્ન છે એવો નિર્ણય કરવાનો પણ અવસર ન લે એ કે દી’ આત્મામાં – અંતરમાં જાય ? આહા..હા...!

આહા..હા...! પ્રભુ ! મારું સ્વરૂપ જ પરથી તદ્ભવ (ભિન્ન છે). કર્મના પ્રદેશો ભિન્ન, આત્માના પ્રદેશ ભિન્ન (છે) એટલે કર્મના ઉદયથી આત્માને રાગ થાય, એમ નથી. આ..હા...! મોટો વાંધો આ. અહીં તો કર્મનો પહેલેથી નકાર કર્યો છે, ભાઈ ! સંશય થાય એ જીવની પોતાની ભૂલ છે. એ કર્મને લઈને – દર્શનમોહને લઈને સંશય થાય, એમ નથી. સંશયભાવ આત્માને આશ્રયે થાય છે છતાં સંશયભાવ અનૈ આત્મા બે અતદ્ભાવ છે. આહા..હા...!

‘તેથી તેમને તદ્ભાવનો અભાવ છે;...’ કોને ? ધોળાપણું અને વસ્ત્રપણું, ધોળાપણું અને વસ્ત્રપણું બે એક નથી. કેમકે ધોળાપણું એક ઇન્દ્રિયનો વિષય થયો અને વસ્ત્ર પાંચ ઇન્દ્રિયનો વિષય થયો. ધોળાપણું આંખના વિષય સિવાય બીજી ઇન્દ્રિયનો વિષય ન રહ્યો એટલે ભાવ ફેર થઈ ગયો. સમજાણું કાંઈ ? એક ઇન્દ્રિયનો વિષય રહ્યો, ચાર ઇન્દ્રિયનો ન થયો અને વસ્ત્ર છે એ પાંચેય ઇન્દ્રિયનો વિષય છે. માટે બે વચ્ચે આ રીતે અતદ્ભાવ છે. અતદ્ભાવ – અનેરાપણે જણાવવામાં આવે છે. પ્રદેશભેદનું અન્યત્વ જુદું અને આ અતદ્ભાવનું અન્યત્વ જુદું. આહા..હા...! આ ભાષા તો સાદી છે, આમાં સંસ્કૃત ને વ્યાકરણ ને (એવું કાંઈ નથી). બેનું-દીકરીયુંને પકડાય એવું છે. નહિ ?

આ..હા...! એને એક વાર હળવો બનાવી દે. પર મારા છે એ બોજો ઉઠાવી નાખ. આ..હા..હા...! હળવો તો છે પણ માન્યતાને લઈને આ મારું... આ મારું... આ પૈસા હું બરાબર પેદા કરી શકું, પૈસાને વાપરી શકું, છોકરાને બરાબર ભણાવી શકું, ઘરની વ્યવસ્થા સરખી રાખું તો રહે... આહા..હા...! દીકરીને પણ ઠેકાણે પાડવી હોય તો ધ્યાન રાખીને (ઠેકાણે પાડી દઉં), વર કેવો છે, ઘર કેવું છે, સાસરું કેવું છે એ વ્યવસ્થા ધ્યાન રાખે તો ઠેકાણે પડે... ઈ બધી ભ્રમણા છે. ભારે જગત આ, ભાઈ ! આહા..હા...! છતાં એ ચીજોમાં રહ્યો દેખાય, પણ એનાથી ભિન્નપણે આત્મા ભાસ્યો હોય છતાં સંયોગો હોય. સંયોગ સંયોગને કારણે હોય. આહા..હા...! ઇન્દ્રિયના વિષયો પણ સંયોગમાં હોય, છે પૃથક્ પણ સંયોગ(માં) આવે. આહા..હા...! છતાં પણ અંદર દૃષ્ટિમાં ફેર હોય કે, હું તો આત્મા જ્ઞાયકસ્વરૂપ ચૈતન્ય અભેદ છું, ગુણ અને ગુણીના ભેદથી પણ વિકલ્પ ઊઠે છે માટે એ હું નહિ. આહા..હા...! ભાઈ ! આવું ઝીણું છે.

અરે..રે...! અમારા 'હીરાજી મહારાજ' હતા બિચારા, ચાલ્યા ગયા, કાને વાત પડેલી નહિ, ઈ કરતાં અત્યારે ભાગ્યશાળી જીવો (છે). આહા..હા...! ૪૬ વર્ષની દીક્ષા ! ૧૨ વર્ષની ઉંમરે લીધેલી. શાંત માણસ. ગંભીર ! હજાર-બે હજાર માણસની અંદર વ્યાખ્યાન આપે. અરે..રે...! આ શબ્દ કાને નહિ પડેલા ! આહા..હા...! પરથી પૃથક્ છે. ત્યારે એ તો કહે, નહિ, પરની દયા પાળી શકે છે. પરની દયા પાળવી એ અહિંસા અને એ જ્ઞાનનો સાર (છે). હવે, આનું શું કરવું ? કહો ! અહીં તો (કહે છે કે) પરની દયા તો પાળી શકે નહિ. કેમકે પર છે ઈ પ્રદેશથી પૃથક્ છે. પ્રદેશથી પૃથક્ છે માટે તેની દયા તો એ પાળી શકે નહિ. પણ એનામાં જે દયાનો ભાવ આવે... આ..હા..હા...! એ ભાવને અને દ્રવ્યને પણ અતદ્ભાવ છે, એ એકરૂપ નથી. આહા..હા...! એનું (લક્ષ) પણ છોડીને ગુણ અને આત્માની દૃષ્ટિ (કરે). પેલો તો વિકાર હતો. રાગને જાણનારું આ જ્ઞાન છે અને હું આત્મા છું એ બે વચ્ચે પણ અતદ્ભાવ છે. આ..હા..હા...! અતદ્ભાવ !

ઉન્મગ્ન, નિમગ્ન પહેલાં આવી ગયું, નહિ ? પર્યાયદૃષ્ટિથી જોઈએ તો ગુણ અને ગુણી ભિન્ન (છે એમ ભેદ) ઉન્મગ્ન - નજરે પડે. દ્રવ્યદૃષ્ટિએ જોઈએ... આ..હા..હા...! તો ત્યાં ઊડી જાય છે - ભેદ પણ ઊડી જાય છે. આ..હા..હા...! ઉન્મગ્ન, નિમગ્ન આવી ગયું હતું ને ? કેવી વાત ! ત્યાં સિદ્ધાંત આ છે કે, પર્યાયદૃષ્ટિથી જોવે તો (ભેદ) ઉપર દેખાય છે, તો વિકલ્પ આવે. આ..હા..હા...! તેને પર્યાયથી - અવસ્થાના ભેદથી દેખે કે, આ રાગ છે, આ મારો છે ત્યાં તો વિકલ્પ ઊઠે. આહા..હા...! પણ પર્યાયદૃષ્ટિ છોડીને દ્રવ્યદૃષ્ટિથી દેખે તો નિમગ્ન - બૂડી જાય છે - ભેદ પણ બૂડી જાય છે. આહા..હા...! અભેદપણું પ્રસિદ્ધમાં

આવે છે, અભેદપણું એને દૃષ્ટિમાં આવે છે. આનું નામ ધર્મ છે. અરે...! ક્યાં પહોંચવું ? અમૃત રેડ્યાં છે ! પંચમઆરામાં સંતોએ તો અમૃત રેડ્યાં છે ! આહા..હા...! ભાવ કહેવાના આશયમાં (અમૃત રેડ્યાં છે) !

(અહીંયાં) કહે છે, અતદ્ભાવ છે છતાં પૃથક્ પ્રદેશ નથી. આહા..હા...! પણ એ અતદ્ભાવમાં પૃથક્ પ્રદેશ નથી છતાં અતદ્ભાવને જોવાની બે દૃષ્ટિ (છે). પર્યાયદૃષ્ટિથી જોવે તો અતદ્ભાવ એવું જુદાપણું ભાસે અને દ્રવ્યદૃષ્ટિથી – દ્રવ્યાર્થિકનયથી જોવે તો તે નિમગ્ન (થાય છે). આહા..હા...! પેલું ઉન્મગ્ન હતું. (આમાં) પર્યાય આદિ નિમગ્ન થઈ જાય છે, દ્રવ્યમાં અભેદ થઈ જાય છે. આ..હા..હા...! આવી વ્યાખ્યા છે.

‘તેમને તદ્ભાવનો અભાવ છે; તેવી રીતે કોઈના આશ્રયે રહેતી,...’ એ પાછું ઝીણું આવ્યું ! સત્તા જે છે એ દ્રવ્યને આશ્રયે રહે છે. દ્રવ્ય છે એ કોઈને આશ્રયે રહેતું નથી. છે ? ‘તેવી રીતે કોઈને આશ્રયે રહેતી...’ આહા..હા...! (અર્થાત્) દ્રવ્યને આશ્રયે રહેતી. નિર્ગુણ,...’ (અર્થાત્) ગુણમાં ગુણ નથી. આ..હા..હા...! ‘દ્રવ્યાશ્રયા નિર્ગુણા ગુણા:’ ‘તત્ત્વાર્થ સૂત્ર’નું સૂત્ર છે. દ્રવ્યને આશ્રયે ગુણ છે પણ ‘નિર્ગુણા ગુણા:’ – ગુણને આશ્રયે ગુણ નહિ. ભારે આકરું કામ ! આહા..હા...! હજી એનાં પલાંખાં આકરાં ! એનો પ્રયોગ અને અનુભવ તો અલૌકિક વાતું છે ! આ..હા..હા...!

‘નિર્ગુણ,...’ શું કીધું ? (મૂળ શાસ્ત્રમાં નીચે અર્થ આપ્યો છે). નિર્ગુણ = ‘ગુણ વિનાની. [સત્તા નિર્ગુણ છે, દ્રવ્ય ગુણવાળું છે. જેમ કેરી વર્ણગુણવાળી, ગંધગુણવાળી, સ્પર્શગુણવાળી વગેરે છે, પરંતુ વર્ણગુણ કાંઈ ગંધગુણવાળો, સ્પર્શગુણવાળો કે અન્ય કોઈ ગુણવાળો નથી (કારણ કે વર્ણ કાંઈ સૂઘાતો કે સ્પર્શાતો નથી); વળી જેમ આત્મા જ્ઞાનગુણવાળો, વીર્યગુણવાળો વગેરે છે, પરંતુ જ્ઞાનગુણ કાંઈ વીર્યગુણવાળો;...]’ નથી. આ..હા..હા...! જ્ઞાનગુણ તે જ્ઞાનગુણ છે, વીર્યગુણ નથી. ‘(અન્ય કોઈ ગુણવાળો નથી; તેમ દ્રવ્ય અનંત ગુણોવાળું છે, પરંતુ સત્તા ગુણવાળી નથી. (અહીં, જેમ દંડી દંડવાળો છે, તેમ દ્રવ્યને ગુણવાળું ન સમજવું;...’) ઈ શું કીધું ? લાકડીવાળો અને લાકડી ઈ બે તદ્દન જુદી ચીજ છે. એમ અહીં ન સમજવું. એ તો પૃથક્ પ્રદેશ છે. એમ અહીંયાં ગુણ અને ગુણી વચ્ચે ન સમજવું, પણ ફક્ત ગુણ તે દ્રવ્ય નહિ અને દ્રવ્ય તે ગુણ નહિ એટલો અતદ્ભાવ છે. આહા..હા...! ‘(જેમ દંડી દંડવાળો છે, તેમ દ્રવ્યને ગુણવાળું ન સમજવું; કારણ કે દંડી અને દંડને તો પ્રદેશભેદ છે. દ્રવ્ય ને ગુણ તો અભિન્નપ્રદેશી છે).’ આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- ભાવ અન્ય છે પણ ક્ષેત્ર અન્ય નથી.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- ક્ષેત્ર ઈ જ છે – એક જ છે. ગુણ અને દ્રવ્યનું ક્ષેત્ર એક જ

છે. પર્યાય છે એ વળી પછી વાત. અત્યારે ઈ વાત નહિ. અહીં તો ગુણ અને દ્રવ્ય વચ્ચેની વાત છે. આહા..હા...! અનેકાન્તમાર્ગ વસ્તુના સ્વરૂપમાં છે એ રીતે (છે), હોં ! અનેકાન્ત એટલે અનેક અંત - ધર્મ એમાં છે ઈ રીતે અનેકાન્ત (છે). એમાં નથી અને બીજી રીતે અનેકાન્ત ઠરાવવું (કે) પરનું પણ કરી શકે. એ તો એનામાં છે નહિ. એનામાં છે નહિ ત્યાંથી એને અનેકાન્ત કેમ લાગુ પડે ? આહા..હા...!

આત્મામાં એ સત્તા નામનો ગુણ છે એ નિર્ગુણ છે (એટલે કે) એમાં ગુણ નથી. પોતે ગુણ છે પણ એમાં બીજો ગુણ નથી. 'એક ગુણની બનેલી,...' છે. સત્તા એક જ ગુણની બનેલી છે. 'વિશેષણ,...' છે. વિશેષણ (એટલે) 'ખાસિયત; લક્ષણ; ભેદક ધર્મ' ભેદ ધર્મ (છે) - ખાસ ભેદ ધર્મ છે. સત્તાને અને આત્માને ખાસ જુદા પ્રકાર છે એમ કહે છે. આહા..હા...! 'વિધાયક (-રચનારી)...' છે. ગુણ છે એ દ્રવ્યને રચનાર છે. દ્રવ્ય છે એ ગુણને રચનાર નથી. છે ? 'વિધાન કરનાર; રચનાર' છે. ગુણ છે એ દ્રવ્યને બતાવે છે એટલે એનો રચનાર છે. દ્રવ્ય એને રચનાર છે, ગુણ રચનાર નથી. ગુણ દ્રવ્યને રચનાર નથી. આહા..હા...! છે ? 'વિધાન કરનાર; રચનાર' 'વિધાયક (-રચનારી) અને વૃત્તિસ્વરૂપ...' વૃત્તિસ્વરૂપ એટલે વર્તવું, હયાતી, ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રોવ્ય. 'એવી જે સત્તા છે...' આટલા બોલ વિશેષણ(ના) કર્યા. સત્તા ગુણ નિર્ગુણ છે, એક ગુણની બનેલી છે, વિશેષણ છે (એટલે કે) એ દ્રવ્યનું વિશેષણ છે અને વિધાયક છે - રચનારી છે અને વૃત્તિસ્વરૂપ છે. છે ને ? વૃત્તિસ્વરૂપ (એટલે) વર્તવું.

'એવી જે સત્તા છે તે કોઈના આશ્રય વિના રહેતું,...' હવે દ્રવ્ય કેવું છે ? 'કોઈના આશ્રય વિના રહેતું,...' પહેલી ગુણની વાત કરી. આહા..હા...! સત્તા નામનો ગુણ છે તે નિર્ગુણ છે (અર્થાત્) ગુણમાં ગુણ નથી. એક ગુણની બનેલી છે, વિશેષણ છે, વિધાયક - રચનારી છે; વૃત્તિસ્વરૂપ એવી સત્તા છે. બસ, ત્યાં એ વાત પૂરી (થઈ ગઈ). 'તે કોઈના આશ્રય વિના રહેતું,...' (એટલે કે) દ્રવ્ય. દ્રવ્ય કેવું છે ? કે, કોઈના આશ્રય વિના રહેતું દ્રવ્ય (છે). આ..હા..હા...! 'ગુણવાળું,...' છે. પેલી (સત્તા) નિર્ગુણ હતી. એક ગુણ નિર્ગુણ (હતો) એમાં બીજો ગુણ નહોતો. આ દ્રવ્ય તો ગુણવાળું છે. આ..હા...! 'અનેક ગુણોનું બનેલું,...' છે. ઈ અનાદિથી અનેક ગુણનું બનેલું - રચેલું છે.

'વિશેષ્ય,...' છે. છે ને ? વિશેષ્ય = 'ખાસિયતોનો ધરનાર પદાર્થ;' છે. ખાસ વિશેષ્ય છે, એમ. 'લક્ષ્ય; ભેદ્ય પદાર્થ-ધર્મી. '[જેમ ગળપણ, સફેદપણું, સુંવાળપ વગેરે સાકરનાં વિશેષણો છે અને સાકર તે વિશેષણોથી વિશેષિત થતો (-તે તે ખાસિયતોથી ઓળખાતો, તે તે ભેદોથી ભેદાતો) પદાર્થ છે. વળી જેમ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, વીર્ય વગેરે આત્માનાં વિશેષણો છે અને આત્મા તે વિશેષણોથી વિશેષિત થતો (ઓળખાતો, લક્ષિત થતો, ભેદાતો) પદાર્થ છે. તેમ

સત્તા વિશેષણ...]]' છે. આહા..હા...! દ્રવ્યના લક્ષણથી સત્તાનું લક્ષણ ભિન્ન છે. '(અને દ્રવ્ય વિશેષ્ય છે).' દ્રવ્ય વિશેષ્ય છે – સામાન્ય છે અને ગુણ છે એ વિશેષ છે. આહા..હા...! ઝીણું બધું, બહુ ઝીણું ! આહા..હા...! લોકો બહારથી દયા પાળી અને આ કર્યું ને આ કર્યું... પૂજા કરી ને ભક્તિ કરી... (એમ) માનીને ચાલ્યા જવાના. ઘણાં બધા વાણિયા તો મરીને પશુમાં જવાના. કારણ કે માંસ આદિ (ખાતા) નથી, પુણ્ય પણ નથી. બે-ચાર કલાક હંમેશાં સત્સમાગમ જ ન મળે અને સત્સમાગમ કોનો કરવો ? અને કોના સમાગમે વાંચવું અને વિચારવું ? બે-ચાર (કલાક વાંચે) તો પુણ્ય પણ બંધાય. આહા..હા...! એકાદ કલાક મળે એમાં એવા કુસંગી મળે કે, મિથ્યાત્વનું પાપ બંધાય. હવે એને ક્યાંથી ઉદ્ધાર (થાય) ? આહા..હા...! છે ?

'કોઈના આશ્રય વિના રહેતું, ગુણવાળું, અનેક ગુણોનું બનેલું, વિશેષ્ય, વિધીયમાન (–રચનારું) અને વૃત્તિમાનસ્વરૂપ એવું દ્રવ્ય નથી,...' લ્યો ! છે ? જે કોઈને આશ્રયે રહેતું એવું દ્રવ્ય નથી એમ વૃત્તિમાનસ્વરૂપ એવું દ્રવ્ય નથી. તથા જે કોઈના આશ્રય વિના રહેતું, ગુણવાળું, અનેક ગુણોનું બનેલું, વિશેષ્ય, વિધીયમાન અને વૃત્તિમાનસ્વરૂપ એવું દ્રવ્ય છે તે કોઈના આશ્રયે રહેતી, નિર્ગુણ, એક ગુણની બનેલી, વિશેષણ, વિધાયક અને વૃત્તિસ્વરૂપ એવી સત્તા નથી,...' આકરું પડે એવું છે. જે એક સત્તા છે એ એક ગુણવાળી છે અને એ દ્રવ્યને આશ્રયે છે અને દ્રવ્ય છે એ અનંત ગુણવાળું છે, એ કોઈના આશ્રયે નથી. માટે બે વચ્ચે અતદ્ભાવ (છે). (અર્થાત્) 'તે' ભાવ 'તે' નહિ. એટલું અતદ્ભાવનું અન્યપણું અંદર છે. આહા..હા...!

'તથા જે કોઈના આશ્રય વિના રહેતું, ગુણવાળું, અનેક ગુણોનું બનેલું, વિશેષ્ય, વિધીયમાન અને વૃત્તિમાનસ્વરૂપ એવું દ્રવ્ય છે તે કોઈના આશ્રયે રહેતી, નિર્ગુણ, એક ગુણની બનેલી, વિશેષણ, વિધાયક અને વૃત્તિસ્વરૂપ એવી સત્તા નથી,...' એ દ્રવ્ય છે તે સત્તા નથી અને સત્તા છે તે દ્રવ્ય નથી. આહા..હા...!

પ્રશ્ન :- બન્ને અનાદિ-અનંત છે તો કોણ કોને રચે ?

સમાધાન :- રચે કોણ ? રચાયેલું છે એમ કહેવાય. આ લોક છ દ્રવ્યથી રચાયેલો છે એમ કહેવાય. પાઠ એવો આવે. રચાયેલું એટલે બનેલું છે એમ. બનેલું એટલે એમ છે. આ લોક પણ છ દ્રવ્યથી રચાયેલો છે એમ બોલાય. 'પંચાસ્તિકાય' ! છે, એમ. આ રીતે છે. આ..હા..હા...! ઈ તો પેલામાં આવ્યું નહિ ? 'છ ઢાળા'માં ! કોઈએ લોકને કર્યો નથી. કોઈએ ધારી રાખ્યો નથી. આવે છે ને ? વસ્તુ છે ઈ છે. આહા..હા...!

અહીં તો વસ્તુનો ગુણ અને વસ્તુ એ પણ ખરેખર એકપણે નથી. બેના લક્ષણો (જુદા

છે) અને ભિન્નપણું છે એટલું બે વચ્ચે અન્યત્વ છે. પણ પરના પ્રદેશો ભિન્ન છે તેનું અન્યપણું અને આ અન્યપણું બીજી જાતનું છે. આહા..હા...! 'તેથી તેમને તદ્ભાવનો અભાવ છે.'

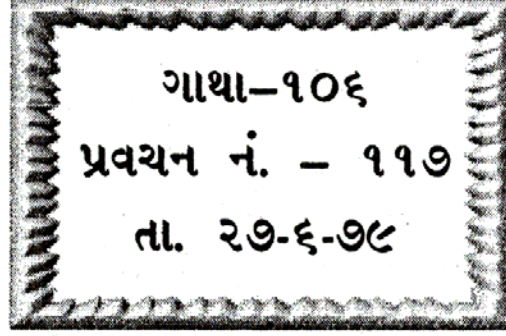
'આમ હોવાથી જ, જોકે સત્તા અને દ્રવ્યને કથંચિત્ અનર્થાતરપણું (—અભિન્નપદાર્થપણું, અનન્યપદાર્થપણું) છે...' સત્તાને અને દ્રવ્યને એકપદાર્થપણું છે. 'તોપણ, તેમને સર્વથા એકત્વ હશે એમ શંકા ન કરવી;...' સર્વથા એકત્વ (છે) — સત્તા અને દ્રવ્ય સર્વથા એકત્વ છે 'એમ શંકા ન કરવી;...' આહા..હા...! 'કારણ કે તદ્ભાવ એકત્વનું લક્ષણ છે.' તદ્ભાવ — 'તે' ભાવ તે એકત્વનું લક્ષણ છે. આહા..હા...! જોયું ! 'તે' ભાવ તે એકત્વનું લક્ષણ છે. 'જે 'તે'-પણે જણાતું નથી તે (સર્વથા) એક કેમ હોય ? નથી જ;...' સર્વથા એક નથી. 'પરંતુ ગુણ-ગુણીરૂપે અનેક જ છે એમ અર્થ છે.' ગુણ અને ગુણીના ભેદથી અતદ્ભાવ અન્યત્વ છે એમ સમજવું જોઈએ. તદન અન્યત્વ નથી, પ્રદેશ એક છે માટે એકદમ ભિન્ન નથી એમ નહિ. પર્યાયદૃષ્ટિથી જોતાં ભિન્નપણે છે, દ્રવ્યદૃષ્ટિથી જોતાં અભિન્ન છે. છે ? આહા..હા...! બધો વિષય ઝીણો ! અભ્યાસ ન મળે.

મુમુક્ષુ :- આપ બધાની પાસે હા પડાવો છો.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- પણ વાત કહેવાય છે ઈ વાત બેસે છે કે નહિ ? આહા..હા...! જે વસ્તુ છે એ તો અનંત ગુણસ્વરૂપ છે અને એક ગુણ છે એ તો નિર્ગુણસ્વરૂપ છે. નિર્ગુણ એટલે ગુણમાં ગુણ નથી અને દ્રવ્ય તો અનંત ગુણવાળું છે. નિર્ગુણ અને ગુણવાળાને અતદ્ભાવ છે, ભેદભાવ છે. છતાં એવો ભેદભાવ નથી કે એના પ્રદેશ જુદા અને આત્માના પ્રદેશ જુદા, એવું નથી.

વિશેષ કહેશે...

(‘પ્રવચનસાર’) ૧૦૬ ગાથા. ભાવાર્થથી લ્યો. છે ને ? ભાવાર્થ :- ‘ભિન્નપ્રદેશત્વ તે પૃથક્પણાનું લક્ષણ છે...’ શું કીધું ? કે, આત્માના પ્રદેશ અને બીજા શરીરના અને કર્મના પ્રદેશ ભિન્ન છે. એથી પૃથક્ છે તેથી ભિન્ન છે. ‘ભિન્નપ્રદેશત્વ તે પૃથક્પણાનું લક્ષણ છે...’ ભલે ઈ એની જ્ઞાનની પર્યાયમાં અનંતને જાણે છતાં તે અનંતને જાણે એ પોતાના પ્રદેશમાં રહીને જાણે છે, બીજાના પ્રદેશને અડચા વિના જાણે છે. આહા..હા...! જેના પૃથક્ પ્રદેશ છે એને જાણે ખરું. જાણવા છતાં પૃથક્ પ્રદેશપણે અન્યને અન્યપણે રાખીને જાણે છે. આહા..હા...! જણાણું માટે આત્મામાં વાત આવી ગઈ (એમ નથી). આત્મા જાણનારો (છે) માટે પરપદાર્થના પ્રદેશના ક્ષેત્રમાં ગયો એમ નથી. જરી ન્યાયનો વિષય તો છે, ભાઈ ! આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- વેદાંતમાં તો એવું છે કે, બીજામાં ગયા વગર જણાય કેવી રીતે ?

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- અહીં ઈ જ વાત છે ને ! જાય ક્યાં ? ઈ માટે તો કહ્યું. ભિન્ન પ્રદેશો છે - આત્માના પ્રદેશ અને લોકાલોકના પ્રદેશ ભિન્ન છે. એ લોકાલોકને જાણે એથી કરીને એના જાણવામાં એ ચીજ આવી ગઈ નથી. તેમ એ ચીજમાં જાણવું ત્યાં ગયું નથી. આહા..હા...! એવું ભિન્ન(પણું) તે પૃથક્પણાનું લક્ષણ છે. ‘અને અતદ્ભાવ તે અન્યપણાનું લક્ષણ છે.’ એટલે કે ગુણ અને ગુણી, આત્મા અને જ્ઞાન એ અતદ્ભાવ છે. (અર્થાત્) જ્ઞાનભાવ તે આત્મા નહિ અને આત્મા તે જ્ઞાનભાવ નહિ એટલો અતદ્ભાવ (છે). એ ‘અતદ્ભાવ તે અન્યપણાનું લક્ષણ છે.’ અન્યપણું તો (પહેલાંમાં) પણ કહ્યું (હતું) પણ પૃથક્ પ્રદેશ છે

તે તદ્દન અન્યપણું છે અને આત્મામાં એનો જ્ઞાનગુણ આદિ (છે તેને) અતદ્ભાવ (રૂપે અન્યપણું છે). જે દ્રવ્ય છે તે ગુણ નથી (અને) ગુણ છે તે દ્રવ્ય નથી. માટે અતદ્ભાવપણે એ અન્ય છે. આત્મા અને એના ગુણો અતદ્ભાવની અપેક્ષાએ અન્ય છે અને બીજાના પ્રદેશ અને બીજાની ચીજ આત્માની અપેક્ષાએ તદ્દન પૃથક્ - ભિન્ન છે. વાણિયાને આવું ક્યાંય સાંભળવા મળે નહિ. આ..હા..હા...!

ભગવાનઆત્મા ! પોતાના અસંખ્ય પ્રદેશમાં રહીને અનંત... અનંત... અનંત... અનંત... અનંત... પદાર્થ, અનંત ક્ષેત્ર અને અનંત કાળ જાણે છે તેથી તે અન્ય પદાર્થના પ્રદેશો અહીં આવી ગયા એમ નથી. તેમ આ જ્ઞાન અનંતને જાણે છતાં પોતાના પ્રદેશથી પૃથક્ થઈને અન્યને જાણવા જાય છે એમ નથી. આહા..હા...!

‘ભિન્નપ્રદેશત્વ તે પૃથક્પણાનું લક્ષણ છે અને અતદ્ભાવ તે અન્યપણાનું લક્ષણ છે. દ્રવ્ય અને ગુણને પૃથક્પણું નથી...’ આત્મા અને ગુણ, પરમાણુ અને એના વર્ણ, ગંધ, રસ ગુણને પૃથક્(પણું) નથી. પૃથક્પણું તો અનેરા દ્રવ્ય સાથે હોય છે. અન્યપણું તો પોતામાં પણ હોય અને પૃથક્પણું પરમાં હોય. એ શું કહ્યું ? કે. આ આત્મા વસ્તુ છે એને અનંત પરપદાર્થ છે એ બધા પૃથક્ પ્રદેશ છે. આના પ્રદેશ અને એના પ્રદેશ એક નથી અને આત્માના ગુણ અને આત્માના પ્રદેશ એક છે. એક હોવા છતાં અતદ્ભાવ છે. ગુણ તે દ્રવ્ય નહિ અને દ્રવ્ય તે ગુણ નહિ. એવી રીતે બે વચ્ચે અતદ્ભાવપણાનું અન્યપણું સાબિત થાય છે. આવું છે. આહા..હા...! કેટલું વહેંચ્યું !

અન્ય પદાર્થ ભગવાન તીર્થંકરદેવ હોય અને એની વાણી (હોય) એ આત્માના પ્રદેશથી એમના ભિન્ન પ્રદેશ છે. ભગવાનના પ્રદેશ ભિન્ન છે એટલે પૃથક્ પ્રદેશ તરીકે અન્ય છે. આ..હા..હા...! આ મંદિર ને મૂર્તિ ને એ બધા આત્માથી પૃથક્ પ્રદેશ કરીને ભિન્ન છે. આ..હા..હા...! આવી વીતરાગની વાત છે. આત્મા (અને) એ પૃથક્ પ્રદેશ છે (જેના) એવા અનંત દ્રવ્યો એને જાણવાનું કામ કરે છતાં એ પોતાના પ્રદેશમાં રહીને જાણે છે. એ પરના પ્રદેશમાં જાતો નથી તેમ પર (પદાર્થ) અહીં આવતા નથી. એટલું પરથી પૃથક્(પણું) એ પરનું મુખ્ય લક્ષણ છે અને આત્માની અંદર (કે) દરેક દ્રવ્યમાં એનો ગુણ અને ગુણી - દ્રવ્ય. આ દ્રવ્ય છે. આ ગુણ છે એ રીતે એને અતદ્ભાવ (છે) - ‘તે’ નહિ (અર્થાત્) ગુણ છે તે દ્રવ્ય નહિ અને દ્રવ્ય છે તે ગુણ નહિ એવો અતદ્ભાવ (છે). (એ) અતદ્ભાવની અપેક્ષાએ અન્યપણું છે, પૃથક્ પ્રદેશ નથી. પૃથક્ પ્રદેશનું અન્યપણું અને અતદ્ભાવનું અન્યપણું બન્ને જુદી જાત છે. આહા..હા...! આવી વાત સાંભળવા નવરા પણ ન મળે. પૃથક્ પ્રદેશ ને અતદ્ભાવ ને...

અતદ્ભાવ એટલે તે ભાવ નહિ. દ્રવ્ય છે તે જ્ઞાન નહિ અને જ્ઞાન છે તે દ્રવ્ય નહિ. એ અતદ્ભાવ છે. અતદ્ભાવની અપેક્ષાએ દ્રવ્ય અને ગુણને અન્યપણું છે. પૃથક્ પ્રદેશની અપેક્ષાએ પરનું અન્યપણું છે – પર સાથે અન્યપણું છે. અતદ્ભાવ (એટલે) આ નહિ, દ્રવ્ય તે ગુણ નહિ અને ગુણ તે દ્રવ્ય નહિ એવા અતદ્ભાવની અપેક્ષાએ દ્રવ્યને, ગુણને અન્યપણું છે. સમજાય છે કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- એનું પ્રયોજન સમજાતું નથી.

સમાધાન :- અંદર આ પ્રયોજન છે. સવારે કહ્યું હતું ને ? કે, પરપદાર્થ પૃથક્ પ્રદેશ છે એનાથી તો લક્ષ છોડી દે. તારામાં પણ ગુણ અને આત્મા બે વચ્ચે અતદ્ભાવ અન્યત્વ છે પણ (તે) ગુણ અને ગુણીના ભેદનું લક્ષ છોડી દે. આહા..હા...! અને આત્મા એક જ્ઞાયકભાવ સ્વરૂપ છે તેના ઉપર દૃષ્ટિ દે તો તને સત્ય હાથ આવશે. કહો, સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા...! કોને પડી (છે) ? આહા..હા...! હજી તો સાચું જ્ઞાન (થવું મુશ્કેલ પડે છે). સમ્યક્ (તો પછી થશે) પણ સાચું જેમ છે એમ જ્ઞાન થવું એ પણ કઠણ ! જ્ઞાન થયું માટે એને સમકિત થાય એમ કાંઈ નથી. આહા..હા...!

પ્રશ્ન :- આનું જ્ઞાન થયા વિના થાય કે નહિ ?

સમાધાન :- ઓઘે થોડું તો હોય જ. જેમ તિર્યચોને હોય છે પણ એને ગુણ ને ગુણી ને અતદ્ભાવ ને એવું બધું નથી. છતાં દૃષ્ટિ દ્રવ્ય ઉપર છે એથી એને સમ્યગ્દર્શન થાય. આ..હા..હા...!

મુમુક્ષુ :- આઘે ઓઘે થાય છે.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- ઓઘે નહિ, જ્ઞાન – ભાન છે, અંદર ભાન છે. એટલે જુદું પાડીને આ તદ્ભાવ અને આ અતદ્ભાવ એવો ખ્યાલ નથી. પણ વસ્તુ તદ્ભાવ ગુણથી અભેદ છે. અનંત... અનંત... ગુણથી વસ્તુ પ્રભુ અભેદ, એક છે એમ દૃષ્ટિ થતાં તિર્યચને પણ સમ્યગ્દર્શન થઈ શકે છે. આહા..હા...! આમ છે.

(અહીંયાં કહે છે કે), 'દ્રવ્યને અને ગુણને પૃથક્પણું નથી...' (અર્થાત્) પ્રદેશથી – ક્ષેત્રથી જુદાપણું નથી. છે ? 'છતાં અન્યપણું છે.' બે લીટીમાં બધું સમાડી દીધું. 'છતાં અન્યપણું છે.' આ..હા..હા...! શરીર, વાણી, કર્મ, સ્ત્રી, કુટુંબ-પરિવાર, દેશ, ગામ તો ક્યાંય રહી ગયા. કહે છે. એ તો અન્ય છે. એના પ્રદેશ અન્ય છે તેથી તે તદ્ભાવ અન્ય છે, એની સાથે કાંઈ સંબંધ નથી. આ..હા..હા..હા...! ફક્ત તારામાં ગુણી અને ગુણ(નો ભેદ, એટલે કે), (આત્મામાં) અનંત ગુણ ભર્યા છે અને આત્મા અનંત ગુણનો ધરનાર દ્રવ્ય છે એટલો અતદ્ભાવ (એટલે કે) ગુણ તે દ્રવ્ય નહિ અને દ્રવ્ય તે ગુણ નહિ એટલો અતદ્ભાવરૂપી અન્યપણું છે. એ

પણ છોડી દઈને... આ..હા..હા...! આવી વાત છે. લોકોને પછી બિચારાને ખબર ન પડે, (કેમકે) ઝીણી વાત (છે). બહારમાં ચડાવી દીધા. એક કલાક પૂજા કરી લ્યો, દર્શન કરી લ્યો, થઈ ગયું, જાઓ ! અરે...! પ્રભુ ! આવો અવસર કે દી' મળે ? સંસારનો અભાવ કર્યા વિના એના ચોરાશીના અવતાર મટે એવું નથી. આહા..હા...!

પ્રશ્ન :- 'જેઓ અપૃથક્ હોય તેમનામાં અન્યપણું કેમ હોઈ શકે ?' શું પ્રશ્ન છે ? કે. જેનામાં અપૃથક્(પણું) હોય (એટલે કે) આત્મા અને આત્માના ગુણમાં અપૃથક્(પણું) છે, પૃથક્ નથી. આત્મા અને જ્ઞાનગુણ, આત્મા અને સત્તાગુણ, આત્મા અને આનંદગુણને અપૃથક્પણું છે, જુદાપણું નથી - પૃથક્પણું નથી. અપૃથક્ હોય તેમનામાં અન્યપણું કેમ સંભવે ? જેના પ્રદેશો અભિન્ન છે - અપૃથક્ છે એનામાં ભિન્નપણું કેમ સંભવે ? આ તો તમે આત્માની અંદર ભિન્નપણું ઠરાવ્યું. બીજાથી ભિન્નપણું ઠરાવ્યું એ તો ભલે (ઠરાવ્યું). દેવ, ગુરુ અને શાસ્ત્ર પણ પૃથક્પણું અન્ય છે. આહા..હા...! એ તો ભલે (ઠરાવ્યું) પણ આત્મામાં ગુણ અને ગુણીમાં પૃથક્પણું નથી છતાં તમે એને અન્યપણું ઠરાવો છો એ શું છે ? એમ પ્રશ્ન છે. 'જેઓ અપૃથક્ હોય...' આત્માના અને ગુણના પ્રદેશ જુદા નથી. જ્ઞાન, દર્શન, આનંદના પ્રદેશ અને દ્રવ્યના પ્રદેશ - ક્ષેત્ર - અંશો જુદા નથી તો 'અપૃથક્ હોય તેમનામાં અન્યપણું કેમ હોઈ શકે ?' જે જુદા જ નથી, તદ્દન પ્રદેશ જુદા નથી... આહા..હા...! એમાં એને અન્યપણું કેમ સંભવે ? એવો શિષ્યનો પ્રશ્ન છે.

ઉત્તર :- 'વસ્ત્ર અને સફેદપણાની માફક તેમનામાં અન્યપણું હોઈ શકે છે.' વસ્ત્ર અને સફેદપણું બે વચ્ચે અન્યપણું છે. સફેદ તેનો ગુણ છે અને વસ્ત્ર તે ગુણી છે. એ ગુણી અને ગુણ વચ્ચે તફાવત છે, (એમ) અન્યપણું હોઈ શકે છે. આહા..હા...! 'વસ્ત્રના અને તેના સફેદપણાના પ્રદેશો જુદા નથી...' વસ્ત્રના અને વસ્ત્રના ધોળા ગુણના પ્રદેશ જુદા નથી. આહા..હા...! 'તેથી તેમને પૃથક્પણું તો નથી. આમ હોવા છતાં સફેદપણું તો માત્ર...' આંખનો જ વિષય છે 'અને વસ્ત્ર તો પાંચે...' ઇન્દ્રિયોનો વિષય છે એટલે ભાવ(માં) ફેર છે. આહા..હા...! સફેદપણું એ આંખનો વિષય (છે) અને આખું વસ્ત્ર છે એ પાંચે ઇન્દ્રિયનો વિષય (છે) ઈ અપેક્ષાએ તે બે વચ્ચે અતદ્ભાવ છે. ભલે પ્રદેશ જુદા નથી પણ અતદ્ભાવ છે. જે ગુણ છે તે ગુણી નથી અને ગુણી છે તે ગુણ નથી. આ..હા..હા...! આવી ઝીણી વાત ! હેતુ તો અંદર દ્રવ્યનું અભેદપણું સિદ્ધ કરવું એ છે. પરથી તો જુદો પડેલો જ છે એનો કંઈ ત્યાગ-ગ્રહણ કરવાનો નથી એમ કહે છે. આહા..હા...! અનંતા પર (છે) એ પરના પ્રદેશ ભિન્ન છે એમાં એનો ત્યાગ-ગ્રહણ કરવાનો નથી. ફક્ત તારામાં જે કાંઈ... આહા..હા...! રાગાદિ થાય (એના) પ્રદેશ એક છે તેથી તેને તેના કહેવામાં આવે છે પણ રાગનો ભાવ અને આત્માનો

ભાવ, બે ભાવ ભિન્ન છે, અતદ્ભાવ છે. તેથી તેણે રાગની દૃષ્ટિ છોડી અને જ્ઞાયકની દૃષ્ટિ કરવી એ અપેક્ષાએ ગુણી અને ગુણમાં અન્યત્વપણું છે. આ..હા..હા...! હવે, અહીં તો કહે કે, પરની દયા પાળો તો ધર્મ (થાય). અહીં તો કહે છે કે, પરના તો પ્રદેશભેદ છે એનું ઈ શું કરે ? આ..હા...! પરની દયા (પાળવી કહે છે પણ તે પરના) તો પ્રદેશભેદ છે. તારા પ્રદેશથી એના પ્રદેશ જુદા છે – ક્ષેત્ર જુદું છે એનું શું કરે ? આહા..હા...! શરીરના પ્રદેશ અને આત્માના પ્રદેશ બન્ને ભિન્ન છે તો આત્માના પ્રદેશ શરીરના પ્રદેશને શું કરે ? આહા..હા...! વાણીના પ્રદેશ અને આત્માના પ્રદેશ ભિન્ન છે માટે વાણીનું આત્મા શું કરે ? કર્મના (પ્રદેશ) અને આત્માના પ્રદેશ જુદા (છે) માટે કર્મનું આત્મા શું કરે ? તેમ કર્મ આત્માને શું કરે ? કારણ કે બન્નેના પ્રદેશ જુદા છે. આ..હા..હા...! બહુ સરસ ! અનાદિનું સૂક્ષ્મ શલ્ય રહી જાય છે. વસ્તુ જે રીતે છે એ રીતે તેને ન સમજતાં પોતાની કલ્પનાથી બાહ્ય પદાર્થના સંબંધે કંઈ લાભ થાય એવું અંદર માની બેઠો (છે). કારણ કે પોતે કોણ છે એને જાણતો નથી. આહા..હા...!

અહીંયાં તો ગુણ અને ગુણી જાણ્યા તોપણ કહે છે (કે), બે વચ્ચે અતદ્ભાવ (છે). પરની સાથે તો સંબંધ નથી. આ..હા..હા...! એટલે પરની દયા પાળવી કે મંદિરો બનાવવા કે મંદિરના દર્શન કર્યા માટે ધર્મપર્યાય થાય એમ છે જ નહિ. આ..હા..હા...! ત્યારે આ બધા લાખો (રૂપિયા) ખર્ચ્યા, આ રદ લાખનું મકાન (–‘પરમાગમમંદિર’) કર્યું, લ્યો ! (બધું) ફોગટ ગયું ? એનાથી કાંઈ ધર્મ નહિ ? જેના પ્રદેશ ભિન્ન તેનું અસ્તિત્વ તદ્દન પૃથક્. તેને તો આત્મા અડતો પણ નથી. આ..હા..હા...! અતદ્ભાવની અપેક્ષાએ તે અન્યપણું છે. આહા..હા...! સમજાય છે કાંઈ ? ભાષા તો સાદી છે (પણ) માણસને દરકાર જોઈએ ને ! અરે..રે...! આહા..હા...!

‘આમ હોવા છતાં સફેદપણું તો માત્ર આંખથી જ જણાય છે, જીભ, નાક વગેરે બાકીની ચાર ઇન્દ્રિયોથી જણાતું નથી,...’ (એટલે) વસ્ત્ર અને સફેદપણામાં ફેર પડ્યો. સફેદપણું એક જ ઇન્દ્રિયથી જણાય અને બીજી ઇન્દ્રિયથી જણાતું નથી માટે સફેદાઈ અને વસ્ત્ર વચ્ચે ભિન્નતા થઈ – અતદ્ભાવ થયો. પૃથક્પણું ભલે નહિ. આ..હા..હા...! ક્યાં લઈ ગયા ! ગુણ-ગુણીનો ભેદ અતદ્ભાવ છે ! આ..હા..હા...! અન્યપણું છે, બે વચ્ચે અન્યપણું છે. પૃથક્ પ્રદેશની અપેક્ષાએ અન્યપણું નહિ પણ ભાવની અપેક્ષાએ ત્યાં અન્યપણું છે. આ..હા...! જે ગુણ-ભાવ છે તે ગુણીનો ભાવ નહિ અને ગુણીનો ભાવ તે ગુણનો (ભાવ) નહિ. આ..હા..હા...! ત્યાં સુધી જા ! એ અતદ્ભાવને છોડી દે. પૃથક્ પ્રદેશવાળા દ્રવ્ય છે એને તું છોડી દે. પંચ પરમેષ્ઠીને પણ છોડી દે. આ..હા..હા...! પણ તારા પ્રદેશમાં, તારા જ પ્રદેશમાં જે જ્ઞાન, આનંદ ગુણ છે એમાં પણ

ભાવફેર છે, કપડાંને દૃષ્ટાંતે. કપડું છે એનું ધોળાપણું આંખનો વિષય છે અને એ બીજી ગંધનો વિષય નથી અને આખું જે સફેદ વસ્ત્ર છે એ પાંચે ઇન્દ્રિયનો વિષય છે. માટે બેમાં ફેર છે. બેમાં એકપણે માન તો વિપરીત છે. આ..હા..હા...!

‘વસ્ત્ર તો પાંચે ઇન્દ્રિયોથી જણાય છે. માટે (કથંચિત્) વસ્ત્ર તે સફેદપણું નથી...’ કથંચિત્ એટલે ભાવની અપેક્ષાએ. વસ્ત્રથી પૃથક્ સફેદપણું નથી ‘અને સફેદપણું તે વસ્ત્ર નથી.’ ધોળાપણું એ વસ્ત્ર નહિ અને વસ્ત્ર તે સફેદપણું નહિ. આહા..હા...! કેમકે સફેદપણું તે એક વિષય – આંખથી જ જણાય અને આખું વસ્ત્ર છે એ તો બધાથી જણાય – સ્પર્શથી, ગંધથી (બધાથી જણાય). માટે બે વચ્ચે – સફેદાઈ અને વસ્ત્ર વચ્ચે અતદ્ભાવ છે. અતદ્ભાવની અપેક્ષાએ તે અન્ય છે. આ..હા..હા...! શરીર, વાણી, મન, દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર, બાયડી, છોકરાં તો ક્યાંય અન્ય રહી ગયાં. મકાન ને આબરૂ ને પૈસા ને આ વકીલાત (કરવી) એ અન્યમાં ચાલ્યું ગયું, કહે છે. અન્યમાં અને પૃથક્ પ્રદેશમાં (ગયું), એને અને આને કાંઈ સંબંધ નથી. આ..હા..હા...! મારો દીકરો સારો થયો અને મારી દીકરી ઠેકાણે પડી, છોકરાઓ હોશિયાર થયા. શું હશે આ ?

પ્રશ્ન :- છોકરાઓ ઠોઠ થયા એમ કહેવું ?

સમાધાન :- છોકરાઓ જ કે દી’ હતા ? છોકરાનો આત્મા જુદો એનું શરીર જુદું. તમારા શરીરથી એનું શરીર જુદું, તમારા આત્માથી એનો આત્મા જુદો. આવું છે.

મુમુક્ષુ :- છોકરાઓ આવે ત્યારે છોકરાઓને સમજાવજો.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- આ બધાને સમજાવવાનું છે. આહા..હા...!

પ્રભુ તો એમ કહેવા માગે છે કે, તારા તત્ત્વને અને બીજા અન્ય તત્ત્વને કંઈ સંબંધ નથી. જેના પ્રદેશો – ક્ષેત્ર ભિન્ન, જેના ભાવ ભિન્ન, જેનું દ્રવ્ય ભિન્ન (તેની સાથે કાંઈ સંબંધ નથી). આ..હા..હા...! કોની આશાએ તું ધર્મ કરીશ ? પરની આશાએ ? પર તો ભિન્ન છે. દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રથી મને લાભ થાય એ વાત આમાં રહેતી નથી. આ..હા..હા...! પરમેશ્વરના પ્રદેશો, પંચ પરમેષ્ટીના પ્રદેશો જુદા છે, તારા પ્રદેશો જુદા છે. બન્નેનું ક્ષેત્ર જુદું (છે). હવે ભાવની વાત રહી તો ભાવના પ્રદેશ તો એક છે. તારા ભાવના અને આત્માના (પ્રદેશ એક છે). એના ભાવના અને આત્માના પ્રદેશ એક છે. પણ ભાવ અને ભાવવાન વચ્ચે પૃથક્પણું નથી પણ અતદ્ભાવપણું છે. અતદ્ભાવપણા (વડે) અન્ય છે. આહા..હા...! આવી વાતું ! દુકાને જાય એટલે એ...ઈ... ધમાધમ તમારે ! આ મેં કર્યું ને આનું આ કર્યું ને આનું આ કર્યું, તને આવડ્યું નહિ, આ પડી ગયું ને કટકા થઈ ગયા, ઢીકણું થયું... પણ પરના પ્રદેશ જુદા છે એને દ્રવ્ય અડતું પણ નથી તો એને ભાંગે અને તોડે, રાખે એ બને ક્યાંથી ? આહા..હા...!

તણખલાંના બે કટકા કરવાની તાકાત આત્મામાં નથી. કેમકે તણખલાંના પ્રદેશ જુદા છે, પ્રભુના પ્રદેશ જુદા છે. આ..હા..હા...!

એક આત્મા સિવાય સારા જગતથી, સિદ્ધ ભગવાનથી પણ જુદો ! આ..હા...! પંચ પરમેષ્ઠીથી જુદો. તું જ પોતે અંદર પંચ પરમેષ્ઠીસ્વરૂપ છો ! આ..હા..હા...! અને તે ભાવ અને ભાવવાન - અનંત જ્ઞાન, સર્વજ્ઞપણું અને આત્મા બે વચ્ચે પણ અતદ્ભાવ છે. આ..હા..હા..હા...! શું કીધું ઈ ? આત્મામાં સર્વજ્ઞપણું થયું એ સર્વજ્ઞપણું અને આત્માના પ્રદેશ એક છે છતાં સર્વજ્ઞપણું તે દ્રવ્ય નહિ અને દ્રવ્ય તે સર્વજ્ઞપણું નહિ. બે વચ્ચે ભાવમાં અતદ્ભાવ છે. 'તે' ભાવ 'તે' છે એમ નથી. 'તે' ભાવ 'તે' નથી એમ છે. આવું સાંભળવાની લોકોને મુશ્કેલી પડી છે. બહારથી માંડી - આ ભક્તિ ને પૂજા ને સવારે લૂગડા ફેરવ્યા ને ભગવાનને પાણી નાખે ને સ્વા..હા... (કરે). એ તો શુભભાવ છે. એ શુભભાવના અને આત્માના પ્રદેશ એક છે પણ ભાવ ભિન્ન છે. આ વિકારી ભાવ છે અને આત્મા અવિકારી ત્રિકાળ ભિન્ન છે અને અવિકારી પરિણામ - દશા હો એના પણ આત્મા સાથે પ્રદેશ ભિન્ન નથી છતાં તેનામાં અતદ્ભાવ તરીકે છે. આ..હા..હા...!

ભગવાનઆત્મા સર્વજ્ઞસ્વભાવ તરીકે ભાવ અન્ય છે તેથી અતદ્ભાવ (એટલે) 'તે' ભાવ નહિ એ અપેક્ષાએ એને અન્ય કહેવામાં આવ્યું છે. આ..હા..હા...! જુઓ ! આ જ્ઞેયસ્વરૂપ છે ! એ જ્ઞેયસ્વરૂપની આવી રીતે યથાર્થ પ્રતીતિ કરવી તેને સમ્યગ્દર્શન કહે છે. આ આખો સમ્યગ્દર્શનનો વિષય છે. આહા..હા...! હવે મૂળની વાત તો ખબર ન મળે અને ઉપરનાં પાંદડાં તોડે. એ પાંદડાં પાછાં પંદર દી'એ પાંગરી જશે. આહા..હા...!

'(કથંચિત્) વસ્ત્ર તે સફેદપણું નથી અને સફેદપણું તે વસ્ત્ર નથી. જો એમ ન હોય તો વસ્ત્રની માફક સફેદપણું પણ જીભ, નાક વગેરે સર્વ ઈન્દ્રિયોથી જણાવું જોઈએ; પણ એમ તો બનતું નથી. માટે વસ્ત્ર અને સફેદપણાને અપૃથક્પણું હોવા છતાં...' જુદા નહિ હોવા છતાં 'અન્યપણું છે...' વસ્ત્રને (અને) ધોળાપણાને અપૃથક્(પણું) હોવા છતાં પ્રદેશ ભિન્ન નથી માટે અપૃથક્ છે છતાં અન્યપણું છે. આ..હા..હા..હા...! અત્યારે તો સત્ય વાતને મશકરી કરીને માળા ઉડાવી દે (છે) કે, લ્યો ! આ નિશ્ચયાભાસ ! નથી કંઈ વ્યવહાર કરવો (અને) નથી નિશ્ચય. 'આગ્રા'માં એક ફેરી બોલ્યા હતા. 'આગ્રા'માં એક પંડિત (નહોતો) ? વ્યાખ્યાન સાંભળ્યા પછી પંડિત બોલ્યો હતો કે, ભારે વાત, કરવું ધરવું કાંઈ નહિ (અને) આનંદ ! અરે...! 'આગ્રા'નો કો'ક હતો ઈ બોલ્યો હતો. વ્યાખ્યાન થયું, સાંભળ્યું (પછી કહે) ભારે વાત ! કરવું, ધરવું કાંઈ નહિ (અને આનંદ કરવો). અરે... પ્રભુ ! શું કરે છે ? આહા..હા...!

ભગવંત ! તારા સિવાય જેના પ્રદેશ જ ભિન્ન છે એનામાં તારો અધિકાર કાંઈ નથી.

તારામાં ગુણ-ગુણીનો અધિકાર છે... આહા..હા...! છતાં તે ગુણી અને ગુણ બે એક ભાવે છે એમ નથી, બેના ભાવ ભિન્ન છે. આ..હા..હા...! અરે...! બાહ્ય વસ્તુ તો ક્યાં (રહી) ગઈ. એ વાત સિદ્ધ કરે છે, આ વાર્તા નથી. આહા..હા...! આ તો સિદ્ધાંત – મંત્રો છે ! ભગવંત ! તું આત્મા અને જ્ઞાન બે નામ પડ્યા ઈ સંખ્યા, લક્ષણે ભિન્ન થયું. ગુણ અનંત છે, દ્રવ્ય એક છે. દ્રવ્યનું નામ દ્રવ્ય છે અને ગુણનું નામ ગુણ છે (એ) નામભેદ થઈ ગયો. આહા..હા...! સંજ્ઞા, સંખ્યા, લક્ષણે ભેદ છે. દ્રવ્યનું લક્ષણ ગુણોનો આશ્રય (છે), ગુણનું લક્ષણ પોતે પોતાપણે છે (અર્થાત્) જ્ઞાન જાણપણાપણે, દર્શન શ્રદ્ધાપણે (છે) વગેરે. આહા..હા...!

(અહીંયાં કહે છે કે), ‘માટે વસ્ત્ર અને સફેદપણાને અપૃથક્પણું...’ એટલે પ્રદેશ અપેક્ષાએ જુદાપણું નથી. ‘છતાં અન્યપણું છે એમ સિદ્ધ થાય છે. એ જ પ્રમાણે...’ એ તો દૃષ્ટાંત આપ્યો હતો, કહે છે. આહા..હા...! ભારે કામ આકરું ! પાણી આવે અને અનાજ પાકે, એમ બનતું નથી (એમ) કહે છે. પર વસ્તુથી પર વસ્તુમાં કાંઈ બનતું નથી. આ તો તારી ચીજની અંદરમાં પણ અમે ભેદ બતાવીએ છીએ. કેમકે દ્રવ્ય અને ગુણ એવા નામ પડ્યા. દ્રવ્ય તે અનંત ગુણનું રૂપ છે, ગુણ અનંતા છે. બેની વચ્ચે અતદ્ભાવ છે. અતદ્ એટલે ‘તે’ ભાવ નહિ – ગુણ છે તે દ્રવ્ય નહિ અને દ્રવ્ય છે તે ગુણ નહિ. એમ ‘તે’ ભાવ નહિ તેથી અતદ્ભાવ. ‘તે’ ભાવ નહિ તેથી અતદ્ભાવ. છતાં એ અતદ્ભાવને લઈને ગુણી અને ગુણને અન્યત્વ કહેવાય છે. (બન્ને વચ્ચે) પૃથક્પણું નથી, અતદ્ભાવપણું છે તેથી તેને અન્યપણું કહેવામાં આવે છે. આવી વાત (સમજવા માટે) નવરાશ ન મળે. આકરું લાગે લોકોને ! મૂળ વસ્તુ છે. આ તો મૂળ ચીજ ! આ..હા..હા...! આખા ગુણ-ગુણીભેદને ઉઠાવી નાખ્યો. પર ચીજને ઉઠાવી... આહા..હા...! પરને (અને) તારે તો કાંઈ સંબંધ નથી. આ..હા...! આંગળી હલાવવી કે દાળ-ભાત ખાવા, બળખો કાઢવો ઈ કાંઈ તારે સંબંધ નથી. આ..હા..હા...! જેના પ્રદેશો ભિન્ન એમાં તું કરી શું શકે ? એને અડતો નથી અને કરી શું શકે ? આહા..હા...!

પાણી ઊનું થાય છે તો પાણીના પ્રદેશ જુદા છે અને અગ્નિના પ્રદેશ જુદા છે તો એ પૃથક્ પ્રદેશ છે. પૃથક્ પ્રદેશ છે તેથી એ અન્ય છે અને અન્યથી અન્યનું થાય એમ બને કેમ ? આહા..હા...! એ પોતે પોતાથી ઊનું થયું છે. છતાં એ ઊનું અને ઠંડાનો ભાવ અને દ્રવ્ય બે વચ્ચે પણ અતદ્ભાવ(રૂપ) અન્યત્વ છે. આ..હા..હા...! આવો ઉપદેશ ! મૂળની રકમની વાત છે, મૂળ રકમની વાત છે. આ દર્શનની વાત છે ને ? આ સમ્યગ્દર્શનનો અધિકાર છે ને ? આહા..હા...! તેને આ જાતનો ખ્યાલ આવીને પ્રતીતિ કરવી જોઈએ એમ કહે છે.

‘એ જ પ્રમાણે દ્રવ્યને અને સત્તાદિગુણોને અપૃથક્ત્વ હોવા છતાં...’ વસ્તુને (અને) સત્તા આદિ બધાં (ગુણો) – જ્ઞાન, દર્શન આદિ, અપૃથક્ નામ જુદા (નહિ) હોવા છતાં, ‘અન્યત્વ

અથાતદ્ભાવમુદાહૃત્ય પ્રથયતિ -

સદ્ભવં સચ્ચ ગુણો સચ્ચેવ ય પજ્જઓ તિ વિત્થારો ।

જો ખલુ તસ્સ અભાવો સો તદભાવો અતદ્ભાવો ॥૧૦૭॥

સદ્દ્રવ્યં સંશ્ચ ગુણઃ સંશ્ચૈવ ચ પર્યાય ઇતિ વિસ્તારઃ ।

યઃ ખલુ તસ્યાભાવઃ સ તદભાવોઽતદ્ભાવઃ ॥૧૦૭॥

યથા ખલ્વેકં મુક્તાફલસ્રગ્દામ હાર ઇતિ સૂત્રમિતિ મુક્તાફલમિતિ ત્રેધા વિસ્તાર્યત્તે, તથૈકં દ્રવ્યં દ્રવ્યમિતિ ગુણ ઇતિ પર્યાય ઇતિ ત્રેધા વિસ્તાર્યતે । યથા ચૈકસ્ય મુક્તાફલસ્રગ્દામ્નઃ શુક્લો ગુણઃ શુક્લો હારઃ શુક્લં સૂત્રં શુક્લં મુક્તાફલમિતિ ત્રેધા

અથાતદ્ભાવં વિશેષેણ વિસ્તાર્થ કથયતિ - સદ્ભવં સચ્ચ ગુણો સચ્ચેવ ય પજ્જઓ તિ વિત્થારો સદ્દ્રવ્યં સંશ્ચ ગુણઃ સંશ્ચૈવ પર્યાય ઇતિ સત્તાગુણસ્ય દ્રવ્યગુણપર્યાયેષુ વિસ્તારઃ । તથા હિ - યથા મુક્તાફલહારે સત્તાગુણસ્થાનીયો યોઽસૌ શુક્લગુણઃ સં પ્રદેશાભેદેન કિં કિં ભણ્યતે । શુક્લો હાર ઇતિ શુક્લં સૂત્રમિતિ શુક્લં મુક્તાફલમિતિ ભણ્યતે, યશ્ચ હારઃ સૂત્રં મુક્તાફલં

છે;...' અપૃથક્ હોવા છતાં - જુદા નહિ હોવા છતાં અન્યપણું છે. આ...હા...હા...હા...! 'કારણ કે દ્રવ્યના અને ગુણના પ્રદેશો અભિન્ન હોવા છતાં દ્રવ્યમાં અને ગુણમાં સંજ્ઞા...' (એટલે) નામભેદ આવ્યું ને ? દ્રવ્યનું નામ દ્રવ્ય, ગુણનું નામ ગુણ. 'સંખ્યા...' (અર્થાત્) દ્રવ્ય એક, ગુણ અનંત. 'લક્ષણ...' (અર્થાત્) દ્રવ્યના આશ્રયે ગુણો, ગુણનો આધાર તે દ્રવ્ય અને 'નિર્ગુણા ગુણાઃ' ગુણને આશ્રયે ગુણ નહિ, દ્રવ્યને આશ્રયે ગુણ ખરા. ગુણને આશ્રયે ગુણ (નહિ એટલો) ભેદ પડી ગયો. આહા...હા...!

'સંજ્ઞા-સંખ્યા-લક્ષણાદિ ભેદ હોવાથી (કથંચિત્) દ્રવ્ય તે ગુણપણે નથી...' આ...હા...હા...! અતદ્ભાવની અપેક્ષાએ કથંચિત્ (કહ્યું). પ્રદેશપણાથી તો એક છે. ગુણ અને આત્માના પ્રદેશ તો એક જ છે પણ કથંચિત્ એટલે ગુણ અને ગુણી ભાવે એક નથી. એ અપેક્ષાએ કથંચિત્ ભિન્ન (છે) - દ્રવ્ય તે ગુણપણે નથી અને ગુણ તે દ્રવ્યપણે નથી. આહા...હા...! એ ૧૦૬ (ગાથા પૂરી) થઈ. (હવે) ૧૦૭.

વિસ્તાર્યતે, તથૈકમ્ય દ્રવ્યસ્ય સત્તાગુણઃ સદ્દ્રવ્યં સદ્ગુણઃ સત્પર્યાય ઇતિ ત્રેધા વિસ્તાર્યતે।
 યથા ચૈકસ્મિન્ મુક્તાફલસ્રગ્દામ્નિ યઃ શુક્લો ગુણઃ સ ન હારો ન સૂત્રં ન મુક્તાફલં
 યશ્ચ હારઃ સૂત્રં મુક્તાફલં વા સ ન શુક્લો ગુણ ઇતીતરેતરસ્ય યસ્તસ્યાભાવઃ સ
 તદભાવલક્ષણોઽતદભાવોઽન્યત્વનિબન્ધનભૂતઃ, તથૈકસ્મિન્ દ્રવ્યે યઃ સત્તાગુણસ્તન્ન દ્રવ્યં નાન્યો
 ગુણો ન પર્યાયો યચ્ચ દ્રવ્યમન્યો ગુણઃ પર્યાયો વા સ ન સત્તાગુણ ઇતીતરેતરસ્ય યસ્તસ્યાભાવઃ
 સ તદભાવલક્ષણોઽતદભાવોઽન્યત્વનિબન્ધનભૂતઃ।।૧૦૭।।

વા તૈસ્ત્રિભિઃ પ્રદેશાભેદેન શુક્લો ગુણો ભણ્યત ઇતિ તદ્ભાવસ્ય લક્ષણમિદમ્। તદ્ભાવસ્યેતિ કોઽર્થઃ।
 હારસૂત્રમુક્તાફલાનાં શુક્લગુણેન સહ તન્મયત્વં પ્રદેશાભિન્નત્વમિતિ। તથા મુક્તાત્મપદાર્થ યોઽસૌ
 શુદ્ધસત્તાગુણઃ સ પ્રદેશાભેદેન કિં કિં ભણ્યતે। સત્તાલક્ષણઃ પરમાત્મપદાર્થ ઇતિ સત્તાલક્ષણઃ
 કેવલજ્ઞાનાદિગુણ ઇતિ સત્તાલક્ષણઃ સિદ્ધપર્યાય ઇતિ ભણ્યતે। યશ્ચ પરમાત્મપદાર્થઃ કેવલજ્ઞાનાદિગુણઃ
 સિદ્ધત્વપર્યાય ઇતિ તૈશ્ચ ત્રિભિઃ (પ્રદેશાભેદેન ?) શુદ્ધસત્તાગુણો ભણ્યત ઇતિ તદ્ભાવસ્ય લક્ષણમિદમ્।

હવે અતદ્ભાવને ઉદાહરણ પૂર્વક વિસ્તારે છે :-

‘સત્ દ્રવ્ય’, ‘સત્ પર્યાય’, ‘સત્ ગુણ’-સત્ત્વનો વિસ્તાર છે;
 નથી તે-પણે અન્યોન્ય તેહ અતત્પણું જ્ઞાતવ્ય છે. ૧૦૭.

‘હવે અતદ્ભાવને ઉદાહરણ પૂર્વક...’ સ્પષ્ટ રીતે દાખલો આપીને દર્શાવે છે.

સદ્દ્રવ્યં સચ્ચ ગુણો સચ્ચેવ ય પજ્જઓ ત્તિ વિત્થારો।
 જો ખલુ તસ્સ અભાવો સો તદભાવો અતદ્ભાવો।।૧૦૭।।

‘સત્ દ્રવ્ય’, ‘સત્ પર્યાય’, ‘સત્ ગુણ’-સત્ત્વનો વિસ્તાર છે;
 નથી તે-પણે અન્યોન્ય તેહ અતત્પણું જ્ઞાતવ્ય છે. ૧૦૭.

તદ્વાવસ્યેતિ કોઽર્થઃ। પરમાત્મપદાર્થકેવલજ્ઞાનાદિગુણસિદ્ધત્વપર્યાયાણાં શુદ્ધસત્તાગુણેન સહ સંજ્ઞાદિભેદેઽપિ પ્રદેશૈસ્તન્મયત્વમિતિ। જો ખલુ તસ્સ અભાવો યસ્તસ્ય પૂર્વોક્તલક્ષણતદ્વાવસ્ય યલુ સ્ફુટં સંજ્ઞાદિભેદવિવક્ષાયામભાવઃ સો તદભાવો સ પૂર્વોક્તલક્ષણસ્તદભાવો ભણ્યતે। સ ચ તદભાવઃ કિં ભણ્યતે। અતદ્ભાવો ન તદ્વાવસ્તન્મયત્વમ્ કિંચ અતદ્વાવઃ સંજ્ઞાલક્ષણપ્રયોજનાદિભેદઃ ઇત્યર્થઃ। તદ્વથા - યથા મુક્તાફલહારે યોઽસૌ શુક્લગુણસ્તદ્વાચકેન શુક્લમિત્યક્ષરદ્વયેન હારો વાચ્યો ન ભવતિ સૂત્રં વા મુક્તાફલં વા, હારસૂત્રમુક્તાફલશબ્દૈશ્ચ શુક્લગુણો વાચ્યો ન ભવતિ। એવં પરસ્પરં પ્રદેશાભેદેઽપિ યોઽસૌ સંજ્ઞાદિભેદઃ સ તસ્ય પૂર્વોક્તલક્ષણતદ્વાવસ્યાભાવસ્તદભાવો

અન્વયાર્થ :- [સત્ દ્રવ્યં] 'સત્ દ્રવ્ય' [સત્ ચ ગુણઃ] 'સત્ ગુણ' [ચ] અને [સત્ ચ એવ પર્યાયઃ] 'સત્ પર્યાય' - [ઈતિ] એમ [વિસ્તારઃ] (સત્તાગુણનો) વિસ્તાર છે. [યઃ ખલુ] (તેમને પરસ્પર) જે [તસ્ય અભાવઃ] 'તેનો અભાવ' અર્થાત્ 'તે-પણે હોવાનો અભાવ' છે [સઃ] તે [તદભાવઃ] 'તદ્-અભાવ' [અતદ્ભાવઃ] એટલે કે 'અતદ્-અભાવ' છે.

ટીકા :- જેમ એક મૌક્તિકમાળા, 'હાર' તરીકે, 'દોરા' તરીકે અને 'મોતી' તરીકે-એમ ત્રિધા (ત્રણ પ્રકારે) વિસ્તારવામાં આવે છે, તેમ એક દ્રવ્ય, 'દ્રવ્ય' તરીકે, 'ગુણ' તરીકે અને 'પર્યાય' તરીકે-એમ ત્રિધા વિસ્તારવામાં આવે છે.

આ..હા..હા...! આચાર્યોએ કેટલી કરુણા કરીને આટલું સ્પષ્ટ કરવા માટે (ટીકા કરી) ! છતાં કહે (છે) કે, અમે કર્તા નથી, હોં ! એ ટીકાના કર્તા અમે નથી. કેમકે અક્ષરના પ્રદેશો જુદા છે, અમે જુદા છીએ, બન્ને પૃથક્ છે. અક્ષરના પ્રદેશ અને આત્માના પ્રદેશ બન્ને તદ્દન ભિન્ન છે. અક્ષર અમે કરતા નથી, પ્રદેશભિન્નના અમે કર્તા નથી. આહા..હા...! અમે આત્મા દ્વારા જાણવાનું કામ કરીએ છીએ એમાં પણ આત્મા અને ગુણ એવું બેમાં પણ અતદ્-અભાવને લઈને અન્યપણું છે... આહા..હા...! તો લખવાની ક્રિયા તો વળી ક્યાંય રહી ગઈ. આ..હા..હા...! ગોખી રાખે આ ચાલે એવું નથી, હોં ! અંદર એને બેસાડવું જોઈએ. આહા..હા...!

ટીકા :- 'જેમ એક મૌક્તિકમાળા,...' (એટલે) મોતીની માળા 'હાર' તરીકે, 'દોરા' તરીકે અને 'મોતી' તરીકે-એમ ત્રિધા (ત્રણ પ્રકારે) વિસ્તારવામાં આવે છે,...' એક મોતીની માળા(ને) હાર તરીકે એને હાર પણ કહેવાય. એમાં દોરો છે અને મોતી છે. (એમ) ત્રિધા પ્રકારે વિસ્તારવામાં આવે છે. 'તેમ એક દ્રવ્ય, 'દ્રવ્ય' તરીકે, 'ગુણ' તરીકે અને 'પર્યાય' તરીકે-

મળ્યતે। સ ચ તદભાવઃ પુનરપિ કિં મળ્યતે। અતદ્ભાવઃ સંજ્ઞાલક્ષણપ્રયોજનાદિભેદ ઇતિ। તથા મુક્તજીવે યોઽસૌ શુદ્ધસત્તાગુણસ્તદ્વાચકેન સત્તાશબ્દેન મુક્તજીવો વાચ્યો ન ભવતિ કેવલજ્ઞાનાદિગુણો વા સિદ્ધપર્યાયો વા, મુક્તજીવકેવલજ્ઞાનાદિગુણસિદ્ધપર્યાયશબ્દૈશ્ચ શુદ્ધસત્તાગુણો વાચ્યો ન ભવતિ। ઇત્યેવં પરસ્પરં પ્રદેશાભેદેઽપિ યોઽસૌ સંજ્ઞાદિભેદઃ સ તસ્ય પૂર્વોક્તલક્ષણતદ્ભાવસ્યાભાવસ્તદભાવો મળ્યતે। સ ચ તદભાવઃ પુનરપિ કિં મળ્યતે। અતદ્ભાવઃ સંજ્ઞાલક્ષણપ્રયોજનાદિભેદ ઇત્યર્થઃ। યથાત્ર શુદ્ધાત્મનિ શુદ્ધસત્તાગુણેન સહાભેદઃ સ્થાપિતસ્તથા યથાસંભવં સર્વદ્રવ્યેષુ જ્ઞાતવ્ય ઇત્યભિપ્રાયઃ।।૧૦૭।।

વળી જેમ એક મૌક્તિકમાળાનો શુક્લત્વગુણ, 'શુક્લ હાર', 'શુક્લ દોરો' અને 'શુક્લ મોતી' – એમ ત્રિધા (ત્રણ પ્રકારે) વિસ્તારવામાં આવે છે, તેમ એક દ્રવ્યનો સત્તાગુણ, 'સત્ દ્રવ્ય', 'સત્ ગુણ' અને 'સત્ પર્યાય' – એમ ત્રિધા વિસ્તારવામાં આવે છે.

વળી જેવી રીતે એક મૌક્તિકમાળામાં જે શુક્લત્વગુણ છે તે હાર નથી, દોરો નથી કે મોતી નથી, અને જે હાર, દોરો કે મોતી છે તે શુક્લત્વગુણ નથી—એમ એકબીજાને જે 'તેનો અભાવ' અર્થાત્ 'તે-પણે હોવાનો અભાવ' છે તે 'તદ્-અભાવ' લક્ષણ 'અતદ્-અભાવ' છે

એમ ત્રિધા વિસ્તારવામાં આવે છે.' ઓ...હો...હો...હો...! એક જ આત્મા કે કોઈ પણ દ્રવ્ય, સત્ દ્રવ્ય, સત્ ગુણ, સત્ પર્યાય (એ) સત્નો વિસ્તાર છે. અંદર છે ને ઈ ? આ...હા...! સત્ દ્રવ્ય – અનંત ગુણનું એકરૂપ, અનંત ગુણ અને એની પર્યાય. દ્રવ્ય સત્, ગુણ સત્ અને પર્યાય સત્. આહા...હા...! 'તેમ એક દ્રવ્ય, 'દ્રવ્ય' તરીકે, 'ગુણ' તરીકે અને 'પર્યાય' તરીકે— એમ ત્રિધા વિસ્તારવામાં આવે છે.'

'વળી જેમ એક મૌક્તિકમાળામાં જે શુક્લત્વગુણ,...' આહા...હા...! 'શુક્લહાર', 'શુક્લ દોરો', અને 'શુક્લ મોતી...' મૌક્તિકમાળાનો શુક્લત્વગુણ એટલું. શુક્લત્વગુણ (એટલે) ધોળા મોતી(ની માળાનો) શુક્લત્વગુણ. એમ શુક્લ હાર – ધોળો હાર, ધોળો દોરો, ધોળાં મોતી. 'એમ ત્રિધા વિસ્તારવામાં આવે છે,...' આ...હા...હા...! માળા એ જ છે પણ એમાં મોતીની ધોળાશ જુદી ગણવામાં આવે એ અપેક્ષાએ (વાત કરી). આહા...હા...! ત્રણ જુદું કીધું ને ? ધોળો હાર, શુક્લ દોરો અને ધોળું મોતી. આ...હા...હા...! 'એમ ત્રિધા વિસ્તારવામાં આવે છે.'

'તેમ એક દ્રવ્યનો સત્તાગુણ,...' એક જ દ્રવ્યનો સત્તા ગુણ. 'સત્ દ્રવ્ય',... હવે સત્તા ગુણ એકલો જ લીધો, હોં ! એક દ્રવ્યનો સત્તા ગુણ, એટલી વાત. એ સત્તાગુણ 'સત્ દ્રવ્ય',

કે જે (અતદ્ભાવ) અન્યત્વનું કારણ છે; તેવી રીતે એક દ્રવ્યમાં જે સત્તાગુણ છે તે દ્રવ્ય નથી, અન્ય ગુણ નથી કે પર્યાય નથી, અને જે દ્રવ્ય, અન્ય ગુણ કે પર્યાય છે તે સત્તાગુણ નથી—એમ એકબીજાને જે 'તેનો અભાવ' અર્થાત્ 'તે-પણે હોવાનો અભાવ' છે તે 'તદ્-અભાવ' લક્ષણ 'અતદ્ભાવ' છે કે જે અન્યત્વનું કારણ છે.

ભાવાર્થ :- એક આત્માને વિસ્તારકથનમાં 'આત્મદ્રવ્ય' તરીકે, 'જ્ઞાનાદિગુણ' તરીકે અને 'સિદ્ધત્વાદિપર્યાય' તરીકે—એમ ત્રણ પ્રકારે વર્ણવવામાં આવે છે. એ જ પ્રમાણે સર્વ દ્રવ્યો વિષે સમજવું.

વળી એક આત્માના હયાતીગુણને 'હયાત આત્મદ્રવ્ય', 'હયાત જ્ઞાનાદિગુણ' અને 'હયાત સિદ્ધત્વાદિપર્યાય'—એમ ત્રણ પ્રકારે વિસ્તારવામાં આવે છે. એ જ પ્રમાણે સર્વ દ્રવ્યો વિષે સમજવું.

વળી એક આત્માનો જે હયાતીગુણ છે તે આત્મદ્રવ્ય નથી, (હયાતીગુણ સિવાયનો) જ્ઞાનાદિગુણ નથી કે સિદ્ધત્વાદિપર્યાય નથી, અને જે આત્મદ્રવ્ય છે, (હયાતી સિવાયનો) જ્ઞાનાદિગુણ છે કે સિદ્ધત્વાદિપર્યાય છે તે હયાતીગુણ નથી—એમ પરસ્પર તેમને અતદ્ભાવ છે કે જે અતદ્ભાવને લીધે તેમને અન્યત્વ છે. આ જ પ્રમાણે સર્વ દ્રવ્યો વિષે સમજવું.

'સત્ ગુણ', અને 'સત્ પર્યાય'—એમ ત્રિધા વિસ્તારવામાં આવે છે.' આહા..હા...! શું કીધું ઈ ? મોતીની માળા એટલે હાર છે એને ત્રણ પ્રકારે જાણવામાં આવે છે. એક તો સફેદ હાર છે, સફેદ દોરો છે, સફેદ મોતી છે. ત્રણ પ્રકાર થયા ને ? હાર છે તો એક, એને ત્રણ પ્રકારે (જણાવે છે). એમ ભગવાનઆત્મા ! આ..હા..હા...!

'વળી જેવી રીતે એક મૌક્તિકમાળામાં જે શુક્લત્વગુણ છે તે હાર નથી,...' આ..હા..હા...! પરદ્રવ્ય છે એ તો આત્મામાં નથી, એ તો ત્રણે કાળ નાસ્તિ (છે). આ..હા..હા...! આ તો હજી દૃષ્ટાંત છે. 'શુક્લત્વગુણ છે તે હાર નથી,...' શુક્લત્વગુણ તે 'દોરો નથી...' (કે) શુક્લત્વગુણ તે 'મોતી નથી, અને જે હાર, દોરો કે મોતી છે તે શુક્લત્વગુણ નથી...' અરસપરસ (લીધું). 'એમ એકબીજાને જે 'તેનો અભાવ'...' એમ એક એકબીજાઓને જેનો અભાવ 'અર્થાત્ 'તે-પણે હોવાનો અભાવ'...' આ..હા..હા...! સફેદપણું હારપણે થઈ જાય, હાર એકલો સફેદપણે થઈ જાય અને સફેદ દોરો છે એ હારપણે થઈ જાય અને મોતીપણે થઈ જાય એમ બનતું નથી. આ..હા..હા...! હવે દ્રવ્યના ભાગ પાડ્યા. આહા..હા...!

'તે 'તદ્-અભાવ' લક્ષણ...' ધોળાને, મોતીને અને હારને તદ્-અભાવ લક્ષણ 'અતદ્ભાવ' છે...' તદ્-અભાવ લક્ષણ. 'તદ્-અભાવ લક્ષણ. 'અતદ્ભાવ' છે...' ધોળો તે હાર નહિ અને

આ રીતે આ ગાથામાં સત્તાનું ઉદાહરણ લઈને અતદ્ભાવને સ્પષ્ટ રીતે સમજાવ્યો. (અહીં એટલું વિશેષ છે કે જે સત્તાગુણ વિષે કહ્યું તે અન્ય ગુણો વિષે પણ યોગ્ય રીતે સમજવું. જેમ કે :- સત્તાગુણની માફક, એક આત્માના પુરુષાર્થગુણને 'પુરુષાર્થી આત્મદ્રવ્ય', 'પુરુષાર્થી જ્ઞાનાદિગુણ' અને 'પુરુષાર્થી સિદ્ધત્વાદિપર્યાય'—એમ વિસ્તારી શકાય છે. અભિન્ન પ્રદેશો હોવાને લીધે આમ વિસ્તાર કરવામાં આવે છે, છતાં સંજ્ઞા-લક્ષણ-પ્રયોજનાદિ ભેદ હોવાને લીધે પુરુષાર્થગુણને તથા આત્મદ્રવ્યને, જ્ઞાનાદિ અન્યગુણને કે સિદ્ધત્વાદિપર્યાયને અતદ્ભાવ છે કે જે અતદ્ભાવ તેમનામાં અન્યત્વનું કારણ છે). ૧૦૭.

હાર તે ધોળો (ગુણ) નહિ એટલો બેમાં ફેર છે ને ? એ રીતે તદ્-અભાવ લક્ષણ (છે). તદ્-અભાવ (એટલે) આ ભાવ તે દ્રવ્ય નહિ અને દ્રવ્ય તે ભાવ નહિ. (એવું) 'તદ્-અભાવ' લક્ષણ 'અતદ્ભાવ' છે...' એને અતદ્ભાવ કહેવાય છે. આહા..હા...! કેટલાકે તો આ વાંચ્યું પણ ન હોય. પુસ્તક (ઘરમાં) પડ્યા હોય.

મુમુક્ષુ :- વાંચે તો સમજાય એવું નથી.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- હા, સમજાય નહિ, ઠીક. સમજાય નહિ તો નિશાળે નથી જાતો ? સમજાય નહિ માટે નિશાળે જાય છે કે નહિ ? કે, આ શું કહેવાય છે ? ક, ખ, ગ, ઘ,... અમે કાંઈ સમજતા નથી. ટ, ઠ, ડ, ધ, ન... ઈ શું ? જાય છે કે નહિ ? સમજવા માટે જાવું પડે કે નહિ ? આ..હા...!

'કે જે (અતદ્ભાવ) અન્યત્વનું કારણ છે;...' આ..હા...! શું વાત સિદ્ધ કરી છે !! ગુણ અને ગુણી વચ્ચે તદ્-અભાવ લક્ષણ (તે) અતદ્ભાવ. તદ્-અભાવ લક્ષણ છે ને ? દોરામાં હાર નહિ, હારમાં દોરો નહિ, સફેદમાં હાર નહિ. ભિન્ન ભિન્ન (છે). 'તદ્-અભાવ' લક્ષણ 'અતદ્ભાવ' છે...' આ..હા..હા...! 'કે જે (અતદ્ભાવ) અન્યત્વનું કારણ છે;...' અન્યત્વનું કારણ છે. આહા..હા...! એ ગુણ જુદો અને આત્મા જુદો એમ અન્યત્વ. આત્માની અંદર સત્ દ્રવ્ય, સત્ ગુણ, સત્ પર્યાય (છે) છતાં ત્રણમાં અન્યપણું છે. દ્રવ્ય અને ગુણ વચ્ચે, ગુણ અને પર્યાય (વચ્ચે) અતત્પણું છે. આ..હા..હા...! આમ તો એમ (છે) કે, સત્ દ્રવ્ય, સત્ ગુણ, સત્ પર્યાય એ સત્નો વિસ્તાર છે. છતાં દ્રવ્ય તે ગુણ નથી, ગુણ તે પર્યાય નથી, પર્યાય તે ગુણ નથી, ગુણ તે દ્રવ્ય નથી. આ..હા..હા...! ભેદજ્ઞાન ક્યાં સુધી લઈ ગયા છે !! પરથી તો જુદો પાડ્યો પણ પોતામાં જે ગુણ-ગુણીના ભેદ છે એને પણ જુદો પાડ્યો. આહા..હા...! એને પણ છોડ ! આ..હા..હા...!

અંદર ભગવાનઆત્મા નિર્વિકલ્પપણે, અભેદપણે બિરાજે છે તેની ઉપર દૃષ્ટિ કર, તેનો

આદર કર, તેનો સ્વીકાર અને સત્કાર કર. ત્યારે તે ચીજનો આદર થતાં તને સત્ય દર્શન થશે. જેવું એ સ્વરૂપ છે એવું તને દર્શન થશે અને પ્રગટ થશે. સમ્યક્ એટલે સત્ય. દર્શન એટલે શ્રદ્ધા. આહા..હા...! ત્યારે સત્ય દેખાશે, ત્યારે સત્ય શ્રદ્ધાશે. જેવું અખંડ સત્ય છે એમ દેખાશે ત્યારે સત્ય શ્રદ્ધાશે. આહા..હા...!

‘તેવી રીતે એક દ્રવ્યમાં જે સત્તાગુણ છે તે દ્રવ્ય નથી,...’ સત્તા – અસ્તિત્વગુણ છે એ એક છે એ દ્રવ્ય નથી, દ્રવ્ય અનંત ગુણરૂપ છે. આહા..હા...! ‘અન્ય ગુણ નથી...’ સત્તાગુણ છે તે અનેરા ગુણપણે નથી. સત્તાગુણ સત્તાગુણરૂપે છે. સત્તાગુણ જ્ઞાન, દર્શન, આનંદપણે નથી. સત્તાગુણ દ્રવ્યપણે નથી અને સત્તાગુણ અનેરા ગુણપણે પણ નથી. આહા..હા...! એમ જ્ઞાનગુણ દ્રવ્યપણે નથી તેમ જ્ઞાનગુણ સત્તા આદિ બીજા ગુણપણે પણ નથી. આહા..હા...! દરેક ગુણની ભિન્નતા છે. આમાં તો ભાઈ, થોડો વખત લઈ નિવૃત્તિથી અભ્યાસ કરે તો બેસે એવું છે. આ..હા...! આ કાંઈ લૌકિક ભણતર નથી. આહા..હા...!

‘જે સત્તાગુણ છે તે દ્રવ્ય નથી, અન્ય ગુણ નથી...’ આ..હા..હા...! સત્તાગુણ તે સત્તા ગુણ છે, અન્ય ગુણ નથી. આ..હા...! ગુણ ગુણ વચ્ચે પણ અતદ્ભાવ છે. આહા..હા...! દ્રવ્ય અને ગુણ વચ્ચે અતદ્ભાવ, ગુણ અને ગુણ વચ્ચે અતદ્ભાવ. આ..હા..હા...! પૂર્ણ અસ્તિત્વ ! અને તે ‘પર્યાય નથી,...’ સત્ ગુણ – સત્તાગુણ જે છે એ દ્રવ્ય નથી, અનેરો ગુણ નથી અને પર્યાય નથી. એ પોતે ગુણ છે પણ અનેરા ગુણપણે એ નથી અને અન્ય પર્યાયપણે નથી. આહા..હા...! આ ચોપડી ભણ્યા ન હોય એને કંઈ વાત બેસવી (કઠણ છે). પેલું સહેલું પડે – લોગસ ઉજ્જોયગરે... આહા..હા...!

‘અને જે દ્રવ્ય, અન્ય ગુણ કે પર્યાય છે તે સત્તાગુણ નથી...’ દ્રવ્ય છે, અન્ય ગુણ કે પર્યાય છે તે સત્તાગુણ નથી. અન્ય ગુણ (એટલે) ‘સત્તા સિવાયનો બીજો કોઈ પણ ગુણ’ બીજો ગુણ નથી. ‘અન્ય ગુણ કે પર્યાય છે તે સત્તાગુણ નથી—એમ એકબીજાને જે ‘તેનો અભાવ...’ આહા..હા...! એકબીજાને અભાવ (અર્થાત્) ‘તે-પણે હોવાનો અભાવ...’ સત્તા જ્ઞાનપણે નહિ, સત્તા દ્રવ્યપણે નહિ, સત્તા પર્યાયપણે નહિ. આનંદગુણ દ્રવ્યપણે નહિ, આનંદગુણ જ્ઞાનપણે નહિ, આનંદગુણ પર્યાયપણે નહિ. આ..હા..હા...! આનું નામ ભેદજ્ઞાન કહેવાય ! ઝીણું... ઝીણું ! પરથી (તો) જુદો પણ તારા ગુણથી પણ – એક ગુણભેદથી દ્રવ્ય જુદું ! હવે ભેદપણું છોડી દે ! આહા..હા...! એ બધા ગુણનું એકરૂપ એ દ્રવ્ય છે. એ દ્રવ્યને ગુણ ન કહેવાય, ગુણને દ્રવ્ય ન કહેવાય અને ગુણને પર્યાય ન કહેવાય. આ..હા..હા...! (કેમકે) તે-પણે હોવાનો અભાવ છે.

‘એકબીજાને જે ‘તેનો અભાવ’ અર્થાત્ ‘તે-પણે હોવાનો અભાવ’ છે તે ‘તદ્-અભાવ

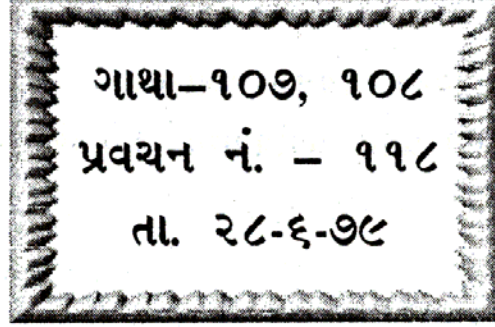
પ્રવચનસાર ગાથા-૧૦૭

લક્ષણ'...' તદ્-અભાવ લક્ષણ (એટલે) આ ભાવ તે આ નહિ એવું તદ્-અભાવ લક્ષણ. એકબીજાની વચ્ચે તદ્-અભાવ લક્ષણ. આહા..હા...! એવો 'અતદ્ભાવ' છે...' બે વચ્ચે તદ્-અભાવ લક્ષણ, એકબીજામાં તદ્-અભાવ લક્ષણ તે 'અતદ્ભાવ' છે કે જે અન્યત્વનું કારણ છે.' જે અનેરાપણાનું કારણ છે. આહા..હા...! દ્રવ્યથી ગુણ અનેરો, ગુણથી દ્રવ્ય અનેરું. આ..હા..હા...!

ભાવાર્થ :- 'એક આત્માને વિસ્તારકથનમાં 'આત્મદ્રવ્ય' તરીકે, 'જ્ઞાનાદિગુણ' તરીકે અને 'સિદ્ધત્વાદિપર્યાય' તરીકે-એમ ત્રણ પ્રકારે વર્ણવવામાં આવે છે. એ જ પ્રમાણે સર્વ દ્રવ્યો વિષે સમજવું.' આહા..હા...! બધા દ્રવ્યો દ્રવ્યપણે, ગુણપણે અને પર્યાયપણે (રહેલાં છે). આ..હા...! જ્યારે જુઓ ત્યારે એના સમયે - અવસરે જે પર્યાય થાય એ પર્યાય તે પર્યાયપણે છે, ગુણ તે ગુણપણે છે અને દ્રવ્ય તે દ્રવ્યપણે છે. આ..હા..હા...! ગુણને લઈને પર્યાય છે, એમ નહિ અહીં તો (એમ કહેવું છે). આહા..હા...! બે વચ્ચે અતદ્ભાવ છે ને ? એ અતદ્ભાવ લક્ષણ બે વચ્ચેનો અભાવ સિદ્ધ કરે છે.

આહા..હા...! આનંદસ્વરૂપ ભગવાનઆત્મા ! એ જ્ઞાનસ્વરૂપ નહિ અને જ્ઞાનસ્વરૂપ તે આનંદસ્વરૂપ નહિ. આહા..હા...! એમ (એકબીજા) વચ્ચેનો અભાવ સિદ્ધ કરે છે. 'એક આત્માને વિસ્તારકથનમાં 'આત્મદ્રવ્ય' તરીકે, 'જ્ઞાનાદિગુણ' તરીકે અને 'સિદ્ધત્વાદિપર્યાય' તરીકે-એમ ત્રણ પ્રકારે વર્ણવવામાં આવે છે. એ જ પ્રમાણે સર્વ દ્રવ્યો વિષે સમજવું.' જગતમાં જેટલા પદાર્થ છે એ બધા એ પ્રમાણે સમજવા. આ..હા..હા...! એક પરમાણુ આ આંગળીમાં છે (એ) એક પરમાણુ અને બીજા પરમાણુ વચ્ચે પ્રદેશભેદ છે માટે પૃથક્ અન્યત્વ છે. આ..હા..હા...! આ આંગળી છે એમાં એક એક પરમાણુ બીજા પરમાણુથી પૃથક્ અન્યત્વ છે. કારણ કે એક પરમાણુનો પ્રદેશ જુદો, બીજાનો જુદો. એટલે પ્રદેશ પૃથક્ત્વ(રૂપ) અન્ય છે. હવે પરમાણુમાં રંગ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ છે, એ પરમાણુ તે વર્ણ, ગંધ, રસ, નહિ અને વર્ણ, ગંધ તે પરમાણુ નહિ. એમાં બે વચ્ચે અતદ્ભાવરૂપ અભાવ છે એ સિદ્ધ થાય છે. આહા..હા...! એ રંગ(ગુણ) તે પરમાણુ નહિ અને પરમાણુ તે રંગ નહિ. આ..હા..હા...! અને તે ગુણ દ્રવ્યપણે છે, ગુણપણે છે, પર્યાયપણે છે. જેમ સત્તાગુણ લીધો એમ દરેક ગુણ દ્રવ્યપણે છે, ગુણપણે છે અને પર્યાયપણે છે. આહા..હા...! એ ગુણ એકલો ગુણપણે જ છે એમ નહિ. તે ગુણ દ્રવ્ય તરીકે છે, અનેરા ગુણ તરીકે નથી અને પર્યાય તરીકે નથી. એટલો ફેર (છે). તે ગુણ ગુણપણે નથી એટલે ઈ કઈ અપેક્ષાએ ? કે, બીજા ગુણપણે નથી. એ દ્રવ્ય દ્રવ્ય તરીકે નથી, એ ગુણ ગુણપણે નથી (એટલે) બીજા ગુણપણે નથી અને એ ગુણની પર્યાય (છે) તે પર્યાયપણે નથી. આહા..હા...! 'એમ ત્રણ પ્રકારે વર્ણવવામાં આવે છે. એ જ પ્રમાણે સર્વ દ્રવ્યો વિષે સમજવું.' આ..હા...!

વિશેષ આવશે...

‘પ્રવચનસાર’ ૧૦૭ ગાથાનો ભાવાર્થ. ‘એક આત્માને...’ જરી અટપટી (વાત છે). પરથી તો જુદું બતાવ્યું છે. એક દ્રવ્યને બીજા દ્રવ્ય સાથે કાંઈ (સંબંધ) નહિ. એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યને અડે નહિ અને એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યની પર્યાયને કરે નહિ. એટલે પરની સાથે તો કાંઈ સંબંધ છે નહિ. હવે પોતામાં ત્રણ પ્રકાર પાડે છે.

આત્માને... ‘એક આત્માને વિસ્તારકથનમાં ‘આત્મદ્રવ્ય’ તરીકે,...’ આત્મવસ્તુ છે વસ્તુ. (તેને) દ્રવ્ય તરીકે ‘જ્ઞાનાદિગુણ’ તરીકે...’ આ દ્રવ્ય તે ગુણ નથી. અતદ્ભાવ છે ને ? તેથી ‘જ્ઞાનાદિગુણ’ તરીકે અને ‘સિદ્ધત્વાદિપર્યાય’ તરીકે...’ અહીં સિદ્ધની પર્યાય (લીધી બાકી) સમ્યગ્દર્શનપર્યાય, ચારિત્રપર્યાય વગેરે (બધી પર્યાય લઈ શકાય). ‘એમ ત્રણ પ્રકારે વર્ણવવામાં આવે છે. એ જ પ્રમાણે સર્વ દ્રવ્યો વિષે સમજવું.’ જેમ એક દ્રવ્યમાં ત્રણ પ્રકાર વર્ણવ્યા (કે) દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાય ભિન્ન ભિન્ન... આહા..હા...! અતદ્ભાવ(સ્વરૂપે) છે. (અર્થાત્) દ્રવ્યમાં ગુણ નહિ, ગુણમાં દ્રવ્ય નહિ, ગુણમાં પર્યાય નહિ. એકબીજા વચ્ચે અતદ્ભાવ (છે). ‘તે’ ભાવ ‘તે’ નહિ. દ્રવ્યભાવ તે ગુણભાવ નહિ, ગુણભાવ તે પર્યાયભાવ નહિ. આ..હા..હા...! એકની અંદર ! પરની સાથે અહીં વાત નહિ. એ રીતે ગુણને વિસ્તારી શકાય છે. એમ સર્વ દ્રવ્યો વિષે સમજવું.

જેમ પરમાણુ. તો દ્રવ્ય તરીકે પરમાણુ છે, એના વર્ણ. ગંધ, રસ તરીકે ગુણ (છે) અને

પ્રવચનસાર ગાથા-૧૦૭

એની લીલી, કાળી આદિ પર્યાય. એ રીતે એક પરમાણુમાં પણ (ત્રણે) અભિન્ન હોવા છતાં, પ્રદેશે અભિન્ન હોવા છતાં આ રીતે વિસ્તાર સમજી શકાય છે. આવું સ્વરૂપ છે, લ્યો ! પરની સાથે કાંઈ નહિ. હવે રહ્યું એકની અંદર. ચાહે તો પરમાણુ હોય, ચાહે તો આત્મા (હોય). (બાકીના) ચાર (દ્રવ્યો) તો ઠીક. આ..હા...!

ચાર દ્રવ્યમાં પણ એ જ છે. ધર્માસ્તિકાય કાંઈ બીજાને ચલાવવાની પર્યાય કરાવે એમ નથી. એમ અધર્માસ્તિકાય બીજાને સ્થિર કરાવે એમ નથી. તેમ કાળ બીજાને બદલાવે એમ નથી. આહા..હા...! 'નિયમસાર'માં આવે છે કે, કાળ ન હોય તો બીજામાં પરિણમન હોય નહિ. લ્યો ! એવું આવે ! એ તો કાળદ્રવ્યની સિદ્ધિ કરવા (કથન કહ્યું) છે. કાળદ્રવ્ય ન હોય તો પરમાં પરિણમન થાય નહિ એમ પાઠ છે. એ તો ફક્ત કાળદ્રવ્યને સિદ્ધ કરવા કહ્યું. બાકી એક દ્રવ્યની પર્યાય બીજી પર્યાય કરે, એક દ્રવ્યની પર્યાય બીજા દ્રવ્યની પર્યાય કરે એ ત્રણકાળમાં બનતું નથી. આ..હા..હા...! ઝીણું બહુ !

મુમુક્ષુ :- મોટા માણસો તો ઘણાંનાં કામ કરે.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- વકીલ થઈને (આમણે કોર્ટમાં) ઘણાંને જીતાવ્યા હતા ! (આ ભાઈએ) ઘણા રૂપિયા ભેગા કર્યા છે. કોણ કરે ? ભાઈ !

જે એક દ્રવ્ય છે એ બીજા દ્રવ્યને ક્ષેત્રથી ફેરવી શકે, કાળથી ફેરવી શકે કે ભાવથી (ફેરવી) શકે (એવું) કંઈ બને નહિ. આ..હા..હા..હા...! એની વાત તો એક બાજુ રહી ગઈ કે, આત્મા શરીરને અડતો નથી માટે આત્મા શરીરની પર્યાય કરતો નથી. ગજબ વાત છે ! આ હાથ ચાલે, આ આંગળી ચાલે, રોટલી તૂટે... તો કહે છે કે, રોટલી તૂટે છે એને હાથ અડતો નથી. તૂટે છે એ એની - રોટલીની પર્યાય છે. (રોટલીને) હાથ અડતો નથી. હાથ આત્માને અડતો નથી, આત્મા હાથને અડતો નથી. એવું પરથી તો આ રીતે જ ભિન્ન છે. બધાં દ્રવ્યોમાં, અનંત દ્રવ્યોમાં (આ રીતે છે). આહા..હા...! જ્યાં સિદ્ધ ભગવાન બિરાજે છે ત્યાં આગળ અનંતા નિગોદના જીવ છે. જ્યાં સિદ્ધ ભગવાન બિરાજે છે ત્યાં ! છતાં એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યને કોઈ અડતું નથી. આહા..હા...! એમ એક અંગુલના અસંખ્ય ભાગમાં નિગોદના અનંતા જીવ (છે). આખા લોક પ્રમાણે અહીં બધે ઠેકાણે ભર્યા છે પણ એક નિગોદનો જીવ બીજા નિગોદના જીવને અડતો નથી અને એક એક જીવને બે બે શરીર સાથે છે - તૈજસ અને કાર્માણ. એ તૈજસ, કાર્માણ શરીરને પણ આત્મા અડતો નથી. તૈજસ (શરીરમાં) પણ અનંત પરમાણુ છે એમાં એક પરમાણુ બીજા પરમાણુને અડતો નથી. એ તો જાણે મુખ્ય વસ્તુ છે. આ..હા..હા...!

હવે, અહીં તો એક તત્ત્વની અંદર અતદ્ભાવ કેમ છે ઈ સિદ્ધ કરે છે. એક તત્ત્વ

અને બીજા તત્ત્વની વચ્ચે તો અન્યત્વભાવ છે એની સાથે કાંઈ સંબંધ નહિ. પણ એક દ્રવ્યની વચ્ચે પ્રદેશ એના એ હોવા છતાં તેમાં 'તે' ભાવ 'આ' નહિ (અર્થાત્) દ્રવ્યભાવ તે ગુણ નહિ અને ગુણભાવ તે પર્યાય નહિ એમ અતદ્ભાવ સિદ્ધ કરે છે. આ..હા..હા...! આવ્યું ને ? 'એક આત્માને વિસ્તારકથનમાં 'આત્મદ્રવ્ય' તરીકે, 'જ્ઞાનાદિગુણ' તરીકે...' અહીં તો સત્તાનો બોલ આવ્યો હતો. સત્તા ભિન્ન છે એમ જ્ઞાનાદિગુણ 'અને સિદ્ધત્વાદિપર્યાય'...' એમ નીચે એક આત્મદ્રવ્ય છે એ દ્રવ્ય તરીકે, એના ત્રિકાળી જ્ઞાનાદિ છે (એ) ગુણ તરીકે અને એની મિથ્યાત્વ આદિ દશા છે એ પર્યાય તરીકે પરથી ભિન્ન છે. પરથી ભિન્ન છે પણ અહીં પોતે દ્રવ્ય છે તે પર્યાય નથી અને પર્યાય છે તે દ્રવ્ય નથી. આ..હા..હા...!

પર્યાયમાં જે મિથ્યાત્વપર્યાય છે એ દર્શનમોહને લઈને નથી પણ તે પર્યાય છે તે દ્રવ્ય નથી અને દ્રવ્ય છે તે પર્યાય નથી. આ..હા..હા...! એમ એક આત્મામાં ત્રણ પ્રકારે ધર્મની પર્યાયનો વિચાર કરે તો આત્મા દ્રવ્ય તરીકે છે, જ્ઞાનાદિ ત્રિકાળ ગુણ તરીકે છે અને સમ્યગ્દર્શન. જ્ઞાન. ચારિત્રની પર્યાય તરીકે પર્યાય છે. એ પર્યાય ગુણરૂપે નથી, ગુણ દ્રવ્યરૂપે નથી, દ્રવ્ય પર્યાયરૂપે નથી. આ..હા..હા...! આવું ઝીણું છે.

'વળી એક આત્માના હયાતીગુણને...' અહીં સત્તા લીધી. સત્તા - અસ્તિત્વગુણ છે ને ? (તે) પ્રદેશે તો અભેદ છે. એક આત્મામાં સત્તાગુણને 'સત્તા આત્મદ્રવ્ય', 'સત્તા જ્ઞાનાદિગુણ' અને 'સત્તા સિદ્ધત્વાદિપર્યાય' 'એમ ત્રણ પ્રકારે વિસ્તારવામાં આવે છે?' એમ નીચે(ના ગુણસ્થાને) એક આત્માને સત્તાદ્રવ્ય તરીકે, સત્તાગુણ તરીકે... આહા..હા...! છે ને ? બીજા જ્ઞાનાદિ ગુણ તરીકે, હોં ! એ ગુણ તો છે, એ ગુણને જ્ઞાનાદિ તરીકે પણ એકબીજામાં અભાવ છે. અને સત્તાને સમ્યગ્દર્શનની પર્યાય થઈ તો પર્યાય તરીકે એને વર્ણવવામાં આવે. જ્ઞાનની પર્યાય. દર્શનની પર્યાય થઈ તે હયાતીપર્યાયની સાથે છે. એ પર્યાય છે, પર્યાયમાં અસ્તિત્વ છે તે અસ્તિત્વ ગુણમાં તે અસ્તિત્વ નથી, ગુણનું અસ્તિત્વ (છે) તે દ્રવ્યના અસ્તિત્વમાં નથી. દ્રવ્યની સત્તા છે તે ગુણની સત્તામાં નથી, ગુણની સત્તા છે તે પર્યાયની સત્તામાં નથી. આહા..હા...! આવું ઝીણું બહુ ! માર્ગ ઝીણો બહુ.

'વળી એક આત્માનો જે...' સત્તાગુણ છે. હયાતી એટલે સત્તાગુણ 'તે આત્મદ્રવ્ય નથી,....' એ એક જ સત્તાગુણ છે એ કંઈ આત્મદ્રવ્ય નથી, આત્મા તો અનંતગુણ(સ્વરૂપ) છે. સત્તાગુણ તે '(હયાતીગુણ સિવાયનો) જ્ઞાનાદિગુણ નથી...' સત્તાગુણ તરીકે સત્તા છે (પણ) સત્તાગુણ દ્રવ્યસત્તા તરીકે નથી. સત્તાગુણ જ્ઞાન, દર્શનની સત્તા તરીકે નથી. સત્તા સત્તાથી છે. જ્ઞાનાદિ અનંત ગુણ છે એ રૂપે સત્તા નથી. આહા..હા...! આવો વિષય-ગાથા ! આખો તત્ત્વનો વિષય છે. એકદમ ભિન્ન ભિન્ન વસ્તુ બતાવે છે. પરથી તો ભિન્ન (છે) પણ એકમાં પણ ભિન્ન ભિન્ન

પ્રવચનસાર ગાથા-૧૦૭

દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાય ! આ..હા..હા...! એકમાં પણ જ્યારે, સત્તાદ્રવ્ય, સત્તા સિવાયના બીજા જ્ઞાનાદિ ગુણ અને એની પર્યાય... આહા..હા...! એકબીજામાં અભાવ છે - અતદ્ભાવ છે તો પરની સાથેની શું વાત કરવી ? આ..હા..હા...!

ગમે તે સંયોગમાં, ગમે તે ક્ષેત્રમાં, ગમે તે કાળમાં હોય પણ પ્રત્યેક દ્રવ્ય પોતાના દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાયમાં છે. જીવ નારકીમાં છે એમ કહેવું એ વ્યવહાર છે. આહા..હા...! જીવ દેવમાં છે એમ કહેવું વ્યવહાર છે. દેવના ક્ષેત્રમાં, નારકીના ક્ષેત્રમાં જીવ છે એમ કહેવું વ્યવહાર છે. આહા..હા...! 'શ્રેણિક રાજા' નરકમાં છે એમ કહેવું એ વ્યવહાર છે પણ એની નારકીની ગતિની જે યોગ્યતા છે એ પર્યાયમાં ઈ છે પણ એ ગુણમાં નથી અને એ દ્રવ્યમાં નથી. જે પર્યાયમાં છે તે ગુણમાં નથી અને તે દ્રવ્યમાં નથી. આ..હા..હા...! આવું છે. ઘણાં એમ કહે છે ને કે, 'શ્રેણિક રાજા' નરકે ગયા. સમકિતી છે, ક્ષાયિક સમકિતી ! તીર્થંકરગોત્ર બાંધ્યું છે. હવે ઈ તો પૂર્વનું આયુષ્ય બંધાઈ ગયું અને લઈને નરકમાં ગયા. અહીં ના પાડે છે. આયુષ્યકર્મની પર્યાયમાં આયુષ્યપર્યાય હતી. અહીં જવાને માટે જે આમ (પર્યાય) હતી એ પોતાની પર્યાયથી ત્યાં ગતિ કરે છે. આયુષ્યકર્મ તો નિમિત્તમાત્ર છે. એ નિમિત્તથી આમાં કાંઈ થતું નથી. આહા..હા...!

શાસ્ત્રમાં એવો લેખ આવે... આનુપૂર્વી નામની એક નામકર્મની પ્રકૃતિ છે. જેમ બળદને નાથ નાખે અને ખેંચે એમ આનુપૂર્વી પ્રકૃતિ નરકમાં લઈ જવા ખેંચે છે. દેવમાં લઈ જવાને, મનુષ્યમાં લઈ જવાને (ખેંચે છે). અહીં તો, કહે છે કે, આનુપૂર્વી એક ચીજ હતી એ બતાવ્યું. બાકી તો તે સમયે પોતાની જે ગતિ કરવાની યોગ્યતા(રૂપ) પર્યાય છે અને લઈને ગતિ કરે છે, આનુપૂર્વીને લઈને નહિ. આહા..હા...! ઘણું ભેદજ્ઞાન ! પરથી તો ભેદજ્ઞાન પણ પોતાના ત્રણમાં પણ જુદા જુદા અતદ્ભાવ ! આ..હા..હા..હા...! કોઈ દી' સાંભળ્યું પણ ન હોય. વાડામાં જન્મ્યા (એટલે એમ માને કે અમે) જૈન છીએ (અને) જૈન પરમેશ્વર તત્ત્વની (વાત) શું કહે છે એની ખબર ન મળે. આહા..હા...! નવરાશ નહિ ને, નવરાશ. ધંધો કરવો, બાયડી-છોકરા સાચવવા, વેપાર સાચવવો કે (આ સમજવું) ? ન સાચવે તો (નુકસાન) થઈ જાય.

મુમુક્ષુ :- વેપાર ન કરે તો દુકાનો બધી બંધ થઈ જાય.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- કોણ કરે ? એ તો જડની પર્યાયના સમયે તે પર્યાય થશે. એ પરમાણુના પર્યાયમાં જે રીતે ગતિ થવાની તે પર્યાય થશે. એ પર્યાય બીજો જોડે (-સાથે) છે એનાથી ત્યાં પર્યાય થાય છે એમ તો છે જ નહિ. પણ એની જે પૈસો લેવાની-દેવાની આદિની પર્યાય થાય છે એ પર્યાય તે દ્રવ્ય નથી અને પર્યાય તે ગુણ નથી. આહા..હા...! આવી વાતું છે. સૂક્ષ્મપણે વિચાર કરવો જોઈએ, ભાઈ ! આ તો પ્રભુનો માર્ગ છે. સર્વજ્ઞ

પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથે જ્ઞાનમાં જોયું એવું કહ્યું છે. આ..હા...! છે ઈ ? ત્રીજો પેરેગ્રાફ.

‘વળી એક આત્માનો જે હયાતીગુણ છે...’ એક આત્માનો જે સત્તાગુણ છે ‘તે આત્મદ્રવ્ય નથી,...’ ઈ એક જ ગુણ આત્મદ્રવ્ય નથી. ‘(હયાતીગુણ સિવાયનો) જ્ઞાનાદિગુણ નથી...’ સત્તા સત્તાગુણ છે પણ સત્તા સિવાયના જે જ્ઞાન, આનંદગુણ (છે) એ સત્તાગુણ નથી. સત્તાગુણથી જ્ઞાનાદિગુણ બધા જુદાં છે. આ..હા..હા...! ‘પ્રવચનસાર’ વાંચ્યું છે કોઈ દી ? નવરાશ ક્યાં છે ? વાંચે તો આમ સમજાય ? આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- આપની હાજરીમાં બરાબર સમજાય છે.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- હાજરી તો પોતાની છે એમાં સમજાય છે. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- તોપણ નિશાળે જાવું પડે છે ને !

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- નિશાળે જાય છે કોણ ? જીવદ્રવ્યની એવી પર્યાય હોય તો જાય. શરીરની પર્યાયની યોગ્યતા હોય તો શરીરપર્યાય જાય. આહા..હા...! એ માસ્તર પાસે જાવું (છે) માટે એને લઈને ગયો છે – શરીરને લઈને ગયો છે અને શરીર આત્માને લઈને ત્યાં ગયું છે એમ નથી. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- નિશાળનો દાખલો એટલા માટે આપ્યો કે અમને આપની પાસે આવવું પડે ને ! આપ જ કહો છે કે, આ કોલેજ છે.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- નિમિત્તથી તો એમ કહેવાય ને ! અમારું ધૂડી નિશાળનો માસ્તર હતો. (ત્યારે) છ વર્ષની ઉંમર હતી. પહેલી ધૂડી (નિશાળમાં જાતા) પછી પહેલી ચોપડીમાં જતા. ધૂડી નિશાળે ધૂડમાં એકડો કરાવે. એને આમ પૈસા નહોતા. કંઈ સારું-નરસું હોય, દહાડો હોય, લગ્ન હોય તો એને આપે એટલે એને ચાલે, છોકરો હોય એટલે એનું કામ ચાલે. એ શીખવતા. જડભરત માસ્તર હતો, એનો છોકરો સાધારણ ભણેલો. એકડે એક... ધૂડમાં શીખવે. અહીં તો કહે છે કે, આંગળીને લઈને એ એકડો અંદર થયો નથી, ધૂડને આંગળી અડી નથી. આવી વાત, પ્રભુની વાત...

આ સત્ સત્ છે તેને સત્ તરીકે જાણવું. જેવી રીતે સત્ છે તે રીતે સત્યને સત્યપણે જાણવું. સત્ને અસત્પણે ગોટા વાળશે (તો) ચોરાશીના અવતારમાં રખડવું પડશે, મરી જશે. આ..હા..હા...! અહીં ખમા... ખમા... થાતું હોય, પાંચ-પચીસ કરોડ રૂપિયા હોય... આ..હા...! ઈ મરીને ભાઈ ! ભૂંડને કુંખે જાય. માંસ આદિ ન ખાય, દારૂ (ન પીએ તો), ભૂંડને કુંખે જાય અને વિષ્ટા ખાય ! આ..હા..હા...! બાપુ ! એવું અનંતવાર થઈ ગયું છે. આહા..હા...! એણે દીર્ઘ વિચાર કર્યો નથી, દીર્ઘસૂત્રી થયો નથી. એકલો વર્તમાનમાં જ રોકાઈ ગયો, બસ ! પરદ્રવ્યથી ભિન્ન (છું) એનો નિર્ણય કર્યો નથી અને અંતર(માં) દ્રવ્ય તે ગુણ નહિ અને ગુણ

તે પર્યાય નહિ એનો પણ નિર્ણય કર્યો નથી. આહા..હા...!

‘એક આત્માનો જે હયાતીગુણ છે તે આત્મદ્રવ્ય નથી, (હયાતીગુણ સિવાયનો) જ્ઞાનાદિગુણ નથી...’ સત્તાગુણ છે એ જ્ઞાનગુણ નથી. સત્તાગુણ છે એ દર્શનગુણ નથી. આહા..હા...! અને તે સત્તાગુણ છે તે સમ્યગ્દર્શનની પર્યાય આદિ નથી. (અહીં) આ સિદ્ધત્વની પર્યાય લીધી છે. પણ સત્તાગુણ છે એ સમ્યગ્દર્શનની અને સમ્યક્ચારિત્રની પર્યાય નથી. આ..હા..હા...! જ્ઞાનગુણની જે પર્યાય છે એ સત્તાગુણની પર્યાય નથી અને સત્તાગુણની પર્યાય તે જ્ઞાનગુણની પર્યાય નથી. આહા..હા...! એકસાથે સમ્યગ્દર્શન અને જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય, અરે...! એકસાથે અનંતા ગુણનો અંશ વ્યક્ત – પ્રગટ થાય. ‘સર્વગુણાંશ તે સમકિત’ ! એ અનંત ગુણના પિંડનો જ્યાં દૃષ્ટિ અને અનુભવ થયો તો જેટલા ગુણની સંખ્યા (છે) તેનો એક અંશ વ્યક્ત (થયો) પણ એક પર્યાય (છે) તે બીજી પર્યાયની નથી. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- છતાં સત્તા દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાય ત્રણેમાં વ્યાપેલી છે.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- સત્તા સત્તામાં વ્યાપી છે. દ્રવ્ય સત્ સત્તા તરીકે, ગુણ સત્ (સત્તા તરીકે)... ઈ આવ્યું ને ? ઈ ગાથા તો ચાલે છે આ, એ ગાથા છે. ‘સદ્દવ્વં સચ્ચ ગુણો સચ્ચેવ ય પજ્જઓ’ સત્ દ્રવ્ય તે ગુણ નહિ અને સત્ ગુણ તે સત્ દ્રવ્ય નહિ, સત્ ગુણ તે સત્ પર્યાય નહિ. ઝીણી વાત છે, ભાઈ ! ઈ તો અધિકાર જે આવે ત્યારે (તેનું સ્પષ્ટીકરણ થાય). આહા..હા...!

સત્તા નામનો ગુણ છે અને અહીંયાં સમકિતપર્યાય થઈ તો એ સત્તાગુણની પર્યાયથી સમકિતની પર્યાય નથી. સમકિતની પર્યાય સમકિતની પર્યાયને લઈને છે, સત્તાગુણને લઈને નથી. બીજી રીતે કહીએ તો શ્રદ્ધાગુણ જે ત્રિકાળ છે, આત્મા જે ત્રિકાળ છે અને શ્રદ્ધાગુણ છે તો શ્રદ્ધાગુણ છે એ આત્મદ્રવ્યનો શ્રદ્ધાગુણ, આત્મદ્રવ્ય એ શ્રદ્ધાગુણરૂપે નથી અને શ્રદ્ધારૂપે ગુણ છે અને એની પર્યાય છે તે બીજા ગુણને લઈને સમકિતદર્શનની પર્યાય છે એમ નથી. કોઈ ગુણને કોઈ ગુણ સહાય નથી. બીજા દ્રવ્યને બીજા દ્રવ્યની સહાય તો નથી... આ..હા..હા...! એક દ્રવ્યને બીજા દ્રવ્ય(ની) સહાય તો નથી પણ આત્મામાં અને પરમાણુમાં જે અનંત ગુણ રહ્યાં છે તો એ એક ગુણ બીજા ગુણને સહાય નથી. આ..હા..હા...! એનું અસ્તિત્વ – સત્તા ભિન્ન ભિન્ન છે. આહા..હા...! સમકિતની પર્યાય પ્રગટ થઈ માટે સમ્યક્જ્ઞાનની પર્યાય પ્રગટ થઈ, માટે અનંત આનંદનો સ્વાદ આવ્યો, એ સમ્યગ્દર્શન પર્યાય (થઈ) માટે (આનંદનો સ્વાદ) આવ્યો એમ નથી, એ પર્યાય જુદી છે. દરેક પર્યાય જુદી છે, દરેક ગુણ જુદો છે અને ગુણ ને દ્રવ્ય જુદું છે. આહા..હા...! આવું લાંબુ !

આચાર્યોએ કામ કર્યાં છે ને ! આ..હા..હા...! જંગલમાં રહીને ! નગ્ન મુનિ ! મુનિ

તો નગ્ન જ હતા, દિગંબર જ મુનિ હતા. શ્વેતાંબર તો એમાંથી બે હજાર વર્ષ પછી નીકળ્યા. જૈનદર્શનમાં તો અનાદિથી એકલા નગ્ન મુનિ જ હોય. અનાદિથી અનંતકાળ વસ્ત્રસહિત મુનિપણું તે મુનિપણું નથી.

મુમુક્ષુ :- એના શાસ્ત્રમાં તો એમ લખ્યું છે કે અમારામાંથી દિગંબર નીકળ્યા છે.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- ગમે ઈ કહે નહિ, માણસ તો ગમે ઈ કહે. અનાદિ સનાતન સત્ય આ છે એમાંથી શ્વેતાંબર બે હજાર વર્ષ પહેલાં નીકળ્યા છે અને પોતાની દૃષ્ટિએ શાસ્ત્ર બનાવ્યા એમાં આ બધા ગોટા વાળ્યા છે. આહા..હા...! ત્યાં તો લૂગડાંના પોટલાના પોટલા લખ્યા છે અને અહીં (દિગંબર શાસ્ત્રોમાં તો કહે છે કે) એક લૂગડાંનો કટકો રાખે અને મુનિપણું માને તો નિગોદમાં જશે, એને સાધુ માને તો એ નિગોદમાં જશે. આ..હા..હા...! વસ્ત્રસહિત સાધુપણું માનશે એ નિગોદમાં જવાના છે અને એને જે માનનારા છે કે 'આ સાધુ છે' એ નિગોદમાં જવાના છે. આ..હા...! કડક વાત, બાપુ ! આકરું કામ બહુ ! વસ્તુનું સ્વરૂપ એમ છે. આ તો અનાદિ ભગવાન ત્રણલોકના નાથ સર્વજ્ઞદેવે જોયું, જાણ્યું એમ કહ્યું છે. પેલું બધું તો કલ્પિત બનાવ્યું છે, શ્વેતાંબર લોકોએ બધા શાસ્ત્રો કલ્પિત બનાવ્યા છે. એની શ્રદ્ધા પ્રમાણે તો ગૃહીત મિથ્યાદૃષ્ટિ છે. આહા..હા...! આવું આકરું કામ પડે. સૌને સારું લગાડીને માણસ ભેગાં કરવાં છે ? માણસ ઝાઝાં ભેગાં થાય. આહા..હા...! સત્યને સંખ્યાની જરૂર નથી. સત્ય તો ત્રિકાળ સત્યરૂપે જ છે.

અહીં તો (કહે છે કે) પરની સાથે તો કાંઈ સંબંધ નથી. આહા..હા...! વસ્ત્રનો ટુકડો રાખે અને અંદર ચારિત્ર હોય, એમ નહિ કહે છે. એ તો જાણે ભિન્ન પડી ગયું પણ ચારિત્રગુણની પર્યાય છે એ ચારિત્રગુણ છે એ ચારિત્રની પર્યાય છે એમ નથી અને ચારિત્રગુણ છે તે ચારિત્રનું દ્રવ્ય છે એ છે પણ ભિન્ન છે. દ્રવ્યરૂપે ચારિત્ર, ગુણરૂપે ચારિત્ર, પર્યાયરૂપે ચારિત્ર. આવી વાત છે. આહા..હા...! એની દશા(માં) પંચ મહાવ્રતના વિકલ્પ હોય પણ એને એ બંધનું કારણ માને અને નગ્ન દશા હોય એ તો નિમિત્ત તરીકે નગ્નદશા (હોય). એ મેં કરી નથી અને મારાથી નગ્નદશા થઈ નથી. આ..હા..હા...! કારણ કે એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યને (અડતું નથી). (તેથી એ) લૂગડું છોડી શકે, લંગોટી છોડી શકે, એમ એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યનું કાંઈ કરી શકે નહિ. આહા..હા...! આવી વાત છે.

અહીંયાં તો એક ગુણમાં પણ ગુણ તે દ્રવ્ય નહિ અને દ્રવ્ય તે ગુણ નહિ અને ગુણ તે પર્યાય નહિ. એવો ત્રણ વચ્ચે (અતદ્ભાવ છે) - 'તે' ભાવ તે 'આ' ભાવ નહિ અને 'આ' ભાવ તે 'આ' ભાવ નહિ. આ..હા..હા..હા...! ગજબ વાતું ! પરમાત્મા સિવાય, જિનેશ્વરદેવ ત્રિલોકનાથ કેવળીએ કહેલી વાત સંતો કહે છે. એવી વાત બીજે ક્યાંય છે નહિ. આ..હા...!

આકરું લાગે પણ શું થાય ? ભાઈ ! બીજાને દુઃખ લાગે. અમે આ બધું કરીએ (એ) ખોટું ? ભક્તિ કરીએ, પૂજા કરીએ, સામાયિક કરીએ, પ્રતિક્રમણ (કરીએ)... બધું મિથ્યાત્વસહિત છે. આ..હા..હા...! દિગંબરમાં રહીને પણ વિકલ્પ ઊઠે એને સામાયિક માને (કે) અમે સામાયિક કરીને બેઠા છીએ, (તો એ પણ) મિથ્યાત્વ છે, ભાઈ ! આહા..હા...! આ..હા...!

‘એક આત્માનો જે હયાતીગુણ છે તે આત્મદ્રવ્ય નથી, (હયાતીગુણ સિવાયનો) જ્ઞાનાદિગુણ નથી કે સિદ્ધત્વાદિપર્યાય નથી,...’ આ..હા..હા..હા...! આપણે તો અહીં સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યક્ચારિત્ર ઉપર થોડું વધારે ઉતારવું છે. ગોટા એમાં છે ને ? સમ્યગ્દર્શનની પર્યાય સ્વદ્રવ્યના લક્ષે સ્વતંત્રપણે ષટ્કારકના પરિણમનથી થાય, ષટ્કારકના પરિણમનથી સમ્યગ્દર્શન થાય. એનું લક્ષ ભલે દ્રવ્ય ઉપર છે પણ છે સ્વતંત્રપણે ષટ્કારકનું પરિણમન. એ સમ્યગ્દર્શનની પર્યાય તે સમ્યક્ શ્રદ્ધા જે ત્રિકાળ છે તે રૂપે નથી. જે ત્રિકાળ શ્રદ્ધાગુણ છે એની આ પર્યાય છે ને ? છતાં પણ એ પર્યાય શ્રદ્ધાગુણપણે નથી. પર્યાય પર્યાયપણે છે, ગુણ ગુણપણે છે, દ્રવ્ય દ્રવ્યપણે છે. આવું છે. આહા..હા...! આવું સાંભળવા પણ લોકો ક્યાં નવરા છે ? જિંદગી ચાલી જાય છે આમ બફમૂમાં ને બફમૂમાં.

‘એમ પરસ્પર તેમને અતદ્ભાવ છે...’ છે ? ‘કે જે અતદ્ભાવને લીધે તેમને અન્યત્વ છે.’ અતદ્ભાવને લઈને અન્યત્વ છે. પૃથક્ પ્રદેશને લઈને પરનું અન્યત્વ છે પણ પોતામાં અસંખ્ય પ્રદેશમાં પૃથક્ – પ્રદેશ ભિન્ન નથી છતાં અતદ્ભાવપણે અન્યત્વ છે. ‘તે ભાવ નથી’ તેથી અન્યત્વ છે. ગુણથી પર્યાય અન્યત્વ છે, ગુણથી દ્રવ્ય અન્યત્વ છે, દ્રવ્યથી ગુણ અન્યત્વ છે. અતદ્ભાવની અપેક્ષાએ તેને અન્યત્વ કહેવામાં આવે છે, એના પ્રદેશો ભિન્ન નહિ હોવા છતાં. આ..હા..હા...! જેના પ્રદેશો ભિન્ન છે – આ આત્માના (પ્રદેશો) અને આ શરીરના પરમાણુ તો ભિન્ન ભિન્ન છે. આહા..હા...! આત્મા શરીરને હલાવી શકતો નથી. હોઠને હલાવી શકતો નથી, રોટલીના ટુકડા કરી શકતો નથી, દાંતને આમ કરી શકતો નથી. આ..હા..હા...!

મુમુક્ષુ :- પેટમાં દાંત નથી તો ચાવવું જોઈએ.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- દાંતનું કામ દાંતની પર્યાયમાં છે. દાંતની પર્યાય જે છે, એની સત્તા છે, એ દાંતના જે પરમાણુ છે તેમાં એ સત્તાદ્રવ્ય છે, તેની શક્તિમાં સત્તાગુણ છે, એનાથી બીજા ગુણો છે એ રૂપે સત્તા નથી અને તેની એક સમયની સત્તાની પર્યાય સત્તાપણે છે. આ..હા..હા...! આવું સ્વરૂપ છે. આવો વીતરાગનો માર્ગ છે. પેલા કહે કે, છકાયની દયા પાળવી. બાપુ ! તું કોણ છો ? કેટલી મર્યાદામાં છો ? બીજા કોણ છે ? કેટલી મર્યાદામાં છે ? એનું યથાર્થ જ્ઞાન (થવું) એ તારી દયા છે. જેમ છે તેમ જાણવું એ તારી દયા છે અને જેમ છે એમ ન જાણવું એ તારી હિંસા છે. આ..હા..હા...! આવું છે. આ બધી ગાથાઓ

ઝીણી છે, છતાં સમજાય એવી છે.

‘એમ પરસ્પર તેમને અતદ્ભાવ છે કે જે અતદ્ભાવને લીધે...’ એટલે ‘તે ભાવ નથી’ તેને લીધે ‘તેમને અન્યત્વ છે.’ દ્રવ્ય તે ગુણભાવ નથી, ગુણભાવ તે દ્રવ્યભાવ નથી, ગુણભાવ તે પર્યાયભાવ નથી. એ અપેક્ષાએ – અતદ્ભાવની અપેક્ષાએ – ‘તે’ ભાવ ‘તે’ નથી એ અપેક્ષાએ અન્યત્વ છે. તે ગુણ તે દ્રવ્યપણે નથી, તે ગુણ તે પર્યાયપણે નથી, તે ગુણ તે બીજા ગુણપણે નથી. એ રીતે અતદ્ભાવ – ‘તે’ ભાવ નથી એની અપેક્ષાએ અન્યત્વ છે. પૃથક્ પરમાણુ, એક એક દ્રવ્ય જુદા (છે) એની વાત (નથી), એ તો પૃથક્ (પ્રદેશથી) જુદા છે. આહા..હા...! ભારે કામ ! શીશપેનની અણી કાઢી શકતો નથી, એમ કહે છે. કલમથી લખી શકતો નથી, બોલી શકતો નથી, બોલવાની જડની અવસ્થા છે. એ તો પૃથક્પણામાં ગયું. અહીં અતદ્ભાવ તરીકે અન્યત્વની વાત ચાલે છે. પેલાં તો પૃથક્ પ્રદેશ જ છે માટે અન્યત્વ છે એટલે એની સાથે તો કાંઈ વાત જ નથી. આહા..હા...! આ તો અતદ્ભાવ (એટલે) ‘તે’ ભાવ ‘તે’ નથી, ‘તે’ તે ‘આ’ નથી એવા અતદ્ભાવની અપેક્ષાએ એકબીજાના પ્રદેશભેદ ન હોવા છતાં અન્યત્વપણું કહેવામાં આવે છે. આહા..હા...! છે કે નહિ એમાં ? જુઓને ! આ ‘સોનગઢ’નું લખાણ નથી, (છતાં લોકો) ‘સોનગઢ’નું એકાંત છે’ (એમ) એકાંત કરીને કાઢી નાખે. અરે... ભાઈ ! સાંભળ તો ખરો, પ્રભુ ! આ..હા..હા...! એકાંત કોને કહેવું ? અનેકાન્ત કોને કહેવું ? એની ખબર નથી. આહા..હા...!

‘આ જ પ્રમાણે સર્વ દ્રવ્યો વિષે સમજવું.’ જેમ એક સત્તાગુણનું કહ્યું કે, સત્તા અને દ્રવ્ય ભિન્ન, સત્તાનો ગુણ ભિન્ન અને સત્તાની પર્યાય સત્તાથી ભિન્ન. એ પ્રમાણે સર્વ દ્રવ્યો વિષે સમજવું. ‘આ રીતે આ ગાથામાં સત્તાનું ઉદાહરણ લઈને...’ સત્તાનું ઉદાહરણ આપ્યું. એમ જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ (કે) કોઈ પણ ગુણ તે ગુણ દ્રવ્યરૂપે, તે ગુણ ગુણરૂપે, તે ગુણ પર્યાયરૂપે ભિન્ન ભિન્ન છે. આહા..હા...! ‘સત્તાનું ઉદાહરણ લઈને અતદ્ભાવને સ્પષ્ટ રીતે સમજાવ્યો.’

‘(અહીં એટલું વિશેષ છે કે જે સત્તાગુણ વિષે કહ્યું તે અન્ય ગુણો વિષે પણ યોગ્ય રીતે સમજવું. જેમ કે :- સત્તાગુણની માફક, એક આત્માના પુરુષાર્થગુણને...)’ આ..હા..હા...! વીર્યગુણ લેવો છે, વીર્ય ! આત્મામાં અનાદિ-અનંત એક પુરુષાર્થગુણ છે. આ..હા...! ‘(પુરુષાર્થગુણને ‘પુરુષાર્થી આત્મદ્રવ્ય’,...)’ પુરુષાર્થગુણને ‘પુરુષાર્થી આત્મદ્રવ્ય’ ! આ..હા..હા...! પુરુષાર્થગુણને અનેરા ગુણથી ભિન્નપણું. ‘(પુરુષાર્થી જ્ઞાનાદિગુણ’...)’ છે ? ‘(એક આત્માના પુરુષાર્થગુણને ‘પુરુષાર્થી આત્મદ્રવ્ય’, ‘પુરુષાર્થી જ્ઞાનાદિગુણ’...)’ એનાથી બીજો ગુણ લેવો. ‘(અને ‘પુરુષાર્થી સિદ્ધત્વાદિપર્યાય’...)’ આ..હા..હા...! એમ સમકિતની પર્યાય છે, શ્રદ્ધાગુણ છે. આત્મામાં શ્રદ્ધાગુણ છે, સમકિત પર્યાય છે. એ શ્રદ્ધાગુણ છે તે આત્મારૂપ છે, એ શ્રદ્ધાગુણ છે તે અનેરા ગુણરૂપ

નથી અને જે શ્રદ્ધાગુણ છે તે એક સમયની પર્યાય તરીકે નથી. સમકિતની પર્યાય તરીકે શ્રદ્ધાગુણ નથી. એમ શ્રદ્ધાગુણ પર્યાય તરીકે નથી અને પર્યાય શ્રદ્ધાગુણ તરીકે નથી અને શ્રદ્ધાગુણ એક દ્રવ્ય તરીકે નથી. આહા..હા...! આવું છે. આ તો સામે અધિકાર આવ્યો હોય ત્યારે ચાલે ને ? ખેંચીને ઉપરથી લેવાય તો ઝટ બેસે નહિ. આ તો આમાં લખાણ છે એટલે (સ્પષ્ટતા થાય). આ..હા..હા...!

અરે..રે...! એણે દરકાર કરી નથી (કે) મારું શું થશે ? આંખ્યું મીચીને ચોરાશીના અવતારમાં ચાલ્યો જશે. સત્યનું શરણ નહિ લે અને સત્ય છે તે રીતે (નહિ માને તો રખડી મરશે). સત્યને સત્યપણે, વસ્તુને વસ્તુપણે રાખ. 'શ્રીમદ્' કહે છે. 'શ્રીમદ્'માં એક વાક્ય છે. વસ્તુને વસ્તુપણે રાખ. તું કંઈ ફેરફાર કરીશ નહિ. આહા..હા...! જેવી રીતે દ્રવ્ય છે તે રીતે રાખ. જેવી રીતે ગુણ છે તે રીતે રાખ, જે રીતે પર્યાય છે તે રીતે રાખ. આહા..હા...! અહીં તો (અત્યારે) એક દ્રવ્ય બીજાનું કરે એના જ આખા વાંધા છે. પેલા સ્થાનકવાસીમાં તો એ આવે છે ને ? કે, 'દયા તે સુખની વેલડી, દયા તે સુખની ખાણ, અનંતા જીવ મુક્તિએ ગયા, દયા તણા પ્રમાણ.' ઈ પરની દયા. પરની દયા ત્રણકાળમાં કરી શકતો નથી. આહા..હા...! એનાથી ધર્મ માનીને એને મુક્તિ કરવી છે. પરની દયાનો ભાવ છે ઈ જ રાગ છે. આહા..હા...! રાગ છે એ આત્માના સ્વરૂપની હિંસા છે. 'પુરુષાર્થસિદ્ધિ ઉપાય'માં છે. 'અમૃતચંદ્રાચાર્ય' ! આ તો વીતરાગના સિદ્ધાંત છે, ભાઈ ! કલ્પિત નથી, આ કાંઈ કલ્પિત બનાવેલું (નથી) કે, મેળ ન ખાય. આ તો ચારે બાજુથી જુઓ તો સત્નું સત્પણું ઊભું રહે છે. આહા..હા...!

'(અહીં એટલું વિશેષ છે કે જે સત્તાગુણ વિષે કહ્યું તે અન્ય ગુણો વિષે પણ યોગ્ય રીતે સમજવું. જેમ કે :- સત્તાગુણની માફક, એક આત્માના પુરુષાર્થગુણને 'પુરુષાર્થી આત્મદ્રવ્ય'...' આ..હા..હા...! પુરુષાર્થી દ્રવ્ય ! 'પુરુષાર્થી જ્ઞાનાદિગુણ' અને 'પુરુષાર્થી સિદ્ધત્વાદિપર્યાય'—એમ વિસ્તારી શકાય છે.' આ..હા..હા...! એમ એક શ્રદ્ધા નામનો ગુણ છે તે શ્રદ્ધા દ્રવ્ય તરીકે વર્ણવાય છે. એ શ્રદ્ધા અનેરા ગુણ તરીકે નથી અને એ શ્રદ્ધા સમકિતની પર્યાય તરીકે નથી. આ..હા..હા...! સમ્યગ્દર્શનની પર્યાય, શ્રદ્ધાગુણ છે એ તો કાયમ છે (અને) પર્યાય તો એક સમયની અવસ્થા છે એટલે એ શ્રદ્ધાગુણની પર્યાય નથી, પર્યાય પર્યાયની છે. આ..હા..હા...!

'(સત્તાગુણની માફક, એક આત્માના પુરુષાર્થગુણને 'પુરુષાર્થી આત્મદ્રવ્ય', 'પુરુષાર્થી જ્ઞાનાદિગુણ'...' એટલે પોતા સિવાયના અન્ય ગુણ. '(અને 'પુરુષાર્થી સિદ્ધત્વાદિપર્યાય'—એમ વિસ્તારી શકાય છે.)' વિસ્તારી શકાય છે. '(અભિન્ન પ્રદેશો હોવાને લીધે...)' પણ તે તે દ્રવ્યના અને ગુણ ને પર્યાયના પ્રદેશો અભિન્ન છે. જેમ એક દ્રવ્યના પ્રદેશથી બીજા દ્રવ્યના પ્રદેશ ભિન્ન છે, એ તો સર્વથા અત્યંત અભાવ છે. એ રીતે અહીંયાં નથી. અહીં તો બધાના —

ત્રણેના પ્રદેશો અખંડ છે, અભેદ છે. એવા (અભિન્ન) ‘(પ્રદેશો હોવાને લીધે આમ વિસ્તાર કરવામાં આવે છે, છતાં સંજ્ઞા...)’ દ્રવ્યનું નામ દ્રવ્ય, ગુણનું નામ ગુણ, પર્યાયનું નામ પર્યાય (એનું નામ) સંજ્ઞા. ‘લક્ષણ...’ દ્રવ્યનું લક્ષણ દ્રવ્યનો આશ્રય, ગુણનું લક્ષણ ગુણનું પોતાનું સ્વતંત્ર. પર્યાયનું લક્ષણ સ્વતંત્ર. આ..હા..હા..!

‘(સંજ્ઞા-લક્ષણ-પ્રયોજનાદિ...)’ પ્રયોજન (એટલે) દ્રવ્યનું પ્રયોજન ગુણનો આશ્રય રહેવો ઈ, ગુણને ગુણપણે રહેવું ઈ, પર્યાયને પર્યાય – દ્રવ્યને આશ્રયે પર્યાય રહે તે (પર્યાયનું પ્રયોજન). એમ ‘(પ્રયોજનાદિ ભેદ હોવાને લીધે પુરુષાર્થગુણને તથા આત્મદ્રવ્યને,...)’ આ..હા..હા..હા..! ‘(જ્ઞાનાદિ અન્યગુણને કે સિદ્ધત્વાદિપર્યાયને અતદ્ભાવ છે...)’ બન્ને વચ્ચે અતદ્ભાવ છે. આ..હા..હા..હા..! જ્ઞાનગુણ છે તે દર્શનગુણ નથી અને જ્ઞાનની પર્યાય છે તે જ્ઞાનપણે નથી. આ..હા..હા..હા..! જ્ઞાનગુણ છે તે એની પર્યાયપણે નથી. સમકિત – શ્રદ્ધા નામનો ત્રિકાળ ગુણ છે (તે) તેની વર્તમાન સમકિત પર્યાયપણે નથી, એ સમકિતપર્યાય તે ત્રિકાળી શ્રદ્ધાગુણપણે નથી અને તે દ્રવ્યપણે નથી. આ..હા..હા..હા..!

આ તો આંખનો મોતિયો ઉતારવો હોય એની વાત છે. બીજી આંખનો મોતિયો ઉતારવા જવાના છે ને ? આ..હા..હા..હા..! આંખમાં પડળ વળી ગયાં છે, કહે છે. તારી દૃષ્ટિમાં, જ્ઞાનમાં જ્ઞાનના પડળ વળી ગયા છે. આ..હા..હા..હા..! છતાં તે અજ્ઞાનની પર્યાય મિથ્યાત્વ – અજ્ઞાનપણે છે, તે ગુણપણે થઈ નથી, દ્રવ્યપણે થઈ નથી. આ..હા..હા..હા..! ભૂલ થઈ છે ઈ ભૂલપણાની પર્યાયમાં છે અને જેની ભૂલ થઈ છે એ ગુણ છે એ ગુણપણે છે એમાં ભૂલ નથી અને એ ભૂલ દ્રવ્યમાં નથી. આ..હા..હા..હા..! આવું છે. આ તે કઈ જાતનો ઉપદેશ ! આમાં ક્યાં છકાય જીવની (દયા પાળવી), સામાયિક કરવી, પોષા કરવા, પ્રતિક્રમણ કરવા, ચોવિયાર કરવો એ તો કાંઈ આમાં આવ્યું નહિ.

ભાઈ ! તું શું કરી શકે છે ઈ તો પહેલું સમજ. તારી કરવાની મર્યાદા શું છે ? તારી કરવાની મર્યાદા તારી પર્યાયમાં છે. તારી કરવાની મર્યાદા પરને કાંઈ પણ કરી શકે ઈ તારી મર્યાદામાં તું નથી. આ..હા..હા..હા..! દુકાન ઉપર બેસે, દરરોજ હજારોની પેદાશો હોય અને પાંચ-દસ-દસ હજાર, વીસ હજારનો વકરો થતો હોય... શું કહેવાય તમારે ઈ ? લાકડાનો... ગલ્લો ! ઈ આમ ભરાય. પહેલાં આ નહોતું ને ? નોટું નહોતી. રોકડા રૂપિયા (હતા). અમારે (દુકાને) નાનો હડફો રાખતા. હડફો ! હડફો સમજ્યા ? શું કીધું ? હડફાનું શું કીધું ? ગલ્લો ! ઈ રાખતા, એમાં કોઈ વાર તો એ હડફો આખો રૂપિયાથી ભરાઈ જતો. તે દી ! આ તો ૭૦ વર્ષ પહેલાંની વાત છે. એક વાર રોકડા રૂપિયાથી આખું ભરાઈ જાય. (એટલું) વેચાણ થઈ ગયું હોય તો (ભરાઈ જાય), ત્યારે આમ ખુશી થાય... ઓ..હો..હો..હો..! આજ તો

ત્રણસો રૂપિયાનું ભરાણું !! ત્રણસો રૂપિયા રોકડા... રોકડા...! તે દી' (નોટું) ક્યાં હતી ? ભ્રમ છે બધો.

મુમુક્ષુ :- આત્મા ખોવાઈ જાય.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- ખોવાઈ જાય છે. આ..હા..હા...! કયે રસ્તે ચડી જાય છે ? અજ્ઞાનને રસ્તે ચડી જાય છે. આ..હા..હા...! સત્નો રસ્તે મૂકી દઈને અસત્યને પંથે ચાલ્યો જાય છે. ખબર નથી એને. આ..હા..હા...! નગ્ન સાધુ થાય તોપણ (અસત્યને) પંથે ચડી જાય છે. એ દયા, દાનની રાગની ક્રિયા છે એ ધર્મ છે, એ મને ધર્મનું કારણ છે (એમ માનનારા) મિથ્યાત્વભાવમાં ચડી ગયેલા છે. આ..હા..હા...! આવી વાત છે.

(અહીંયાં કહે છે કે), '(એમ વિસ્તારી શકાય છે. અભિન્ન પ્રદેશો હોવાને લીધે આમ વિસ્તાર કરવામાં આવે છે, છતાં સંજ્ઞા-લક્ષણ-પ્રયોજનાદિ ભેદ હોવાને લીધે પુરુષાર્થગુણને તથા આત્મદ્રવ્યને...)' આ..હા..હા...! વીર્યગુણને અને આત્મદ્રવ્યને, વીર્યગુણને અને જ્ઞાનાદિ અનંત ગુણને. આ..હા..હા...! પુરુષાર્થગુણ છે એની જોડે જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ ગુણ છે. છતાં તેને '(અન્યગુણને કે સિદ્ધત્વાદિપર્યાયને...)' કે (અન્ય) ગુણની પર્યાયને '(અતદ્ભાવ છે...)' ત્રણ વચ્ચે અતદ્ભાવ છે. 'તે' આ નહિ, 'તે' આ નહિ, 'તે' આ નહિ. આ..હા..હા...! પર્યાય તે ગુણ નહિ, ગુણ તે દ્રવ્ય નહિ, દ્રવ્ય તે ગુણ નહિ, દ્રવ્ય તે પર્યાય નહિ. આ..હા..હા...! (એવો) '(અતદ્ભાવ છે કે જે અતદ્ભાવ...)' ત્રણમાં જે અતદ્ભાવ કીધો કે, પર્યાય તે ગુણ નહિ. ગુણ તે દ્રવ્ય નહિ, દ્રવ્ય તે ગુણ નહિ એવો જે અતદ્ભાવ કહ્યો (તે) '(તેમનામાં અન્યત્વનું કારણ છે).' એ અતદ્ભાવમાં ભિન્ન ભિન્ન ચીજ છે એ કારણ છે, ઈ અન્યત્વ છે. પૃથક્ પ્રદેશ છે એનું અન્યત્વ છે એ તો તદ્દન જુદું (છે). એક દ્રવ્યને અને બીજા દ્રવ્યને પૃથક્ પ્રદેશ છે એ અન્યત્વ તો જુદું (છે) પણ આ રીતે અતદ્ભાવની અપેક્ષાએ તેને અન્યત્વપણું છે. પ્રદેશ પૃથક્ નહિ હોવા છતાં. આ..હા..હા...! આવો જૈનધર્મ હશે !? લોકોએ તો બધું જૈનપણું ઉડાડી દીધું.

કહે છે કે, એકબીજાના ભાવરૂપે નહિ (હોવાપણું) એ અતદ્ભાવ થયો. એ જ અન્યત્વ છે, બસ ! એ અન્યત્વ છે. પેલું પરનું અન્યત્વ તો પ્રદેશેભેદે છે, તદ્દન જુદું. આ અતદ્ભાવની અપેક્ષાએ અન્યત્વ છે. આ..હા..હા...! બહુ ઝીણું લખાણ આવ્યું.

'હવે સર્વથા અભાવ તે અતદ્ભાવનું લક્ષણ હોવાનો નિષેધ કરે છે :-' અતદ્ભાવ કીધો માટે સર્વથા ભિન્ન છે, બીજા પ્રદેશમાં છે એમ આ ભિન્ન છે એમ નથી. ૧૦૮ (ગાથા).

जं दब्बं तं ण गुणो जो वि गुणो सो ण तच्चमत्थादो।

एसो हि अतद्भावो णेव अभावो ति णिदिट्ठो।।१०८।।

અથ સર્વથાઽભાવલક્ષણત્વમતદ્ભાવસ્ય નિષેધયતિ -

જં દ્વં તં ણ ગુણો જો વિ ગુણો સો ણ ત્ત્વમત્યાદો ।

एसो हि अतद्भावो णेव अभावो ति णिदिद्धो ॥१०८॥

यद्द्रव्यं तन्न गुणो योऽपि गुणः स न तत्त्वमर्थात् ।

एष ह्यतद्भावो नैव अभाव इति निर्दिष्टः ॥१०८॥

एकस्मिन्द्रव्ये यद्द्रव्यं गुणो न तद्भवति, यो गुणः स द्रव्यं न भवतीत्येवं यद्द्रव्यस्य गुणरूपेण गुणस्य वा द्रव्यरूपेण तेनाभवनं सोऽतद्भावः, एतावतैवान्यत्वव्यवहारसिद्धेः । न पुनर्द्रव्यस्याभावो गुणो गुणस्याभावो द्रव्यमित्येवलक्षणोऽभावोऽतद्भावः । एवं सत्येकद्रव्यस्यानेकत्वमुभयशून्यत्वमपोहरूपत्वं वा स्यात् । तथा हि - यथा खलु

અથ ગુણગુણિનો: પ્રદેશભેદનિષેધેન તમેવ સંજ્ઞાદિભેદરૂપમતદ્ભાવં વૃદ્ધયતિ - જં દ્વં તં ણ ગુણો યદ્દ્રવ્યં સ ન ગુણઃ, યન્મુક્તજીવદ્રવ્યં સ શુદ્ધઃ સન્ ગુણો ન ભવતિ । મુક્તજીવદ્રવ્યશબ્દેન શુદ્ધસત્તાગુણો વાચ્યો ન ભવતીત્યર્થઃ । જો વિ ગુણો સો ણ ત્ત્વમત્યાદો યોઽપિ ગુણઃ સ ન તત્ત્વં દ્રવ્યમર્થતઃ પરમાર્થતઃ, યઃ શુદ્ધસત્તાગુણઃ સ મુક્તાત્મદ્રવ્યં ન ભવતિ । શુદ્ધસત્તાશબ્દેન

સ્વરૂપે નથી જે દ્રવ્ય તે ગુણ, ગુણ તે નહિ દ્રવ્ય છે,

—આને અતત્પણું જાણવું, ન અભાવને; ભાખ્યું જિને. ૧૦૮.

આટલી અપેક્ષાએ તેને અતત્પણું કહ્યું. બીજી રીતે અતત્પણું છે નહિ. પરની અપેક્ષાએ જુઓ તો અતત્પણું નથી. આત્મા અને પરદ્રવ્યને જેમ તદન ભિન્નતા છે એવું અહીં નથી. અહીં તો 'તે' ભાવ 'એ' ભાવ નથી એ અપેક્ષાએ અતત્પણું છે. આ..હા..હા...! તમે તો પહેલેથી દિગંબર છો તો આ વાંચ્યું નથી તમે ? આ કંઈ અત્યારનું નથી, આ પુસ્તક તો પહેલેથી છે. 'કુંદકુંદાર્યા' ! આ..હા..હા...! ૧૦૮ (ગાથા).

ટીકા :- 'એક દ્રવ્યમાં, જે દ્રવ્ય છે તે ગુણ નથી, જે ગુણ છે તે દ્રવ્ય નથી—એ રીતે જે દ્રવ્યનું ગુણરૂપે અભવન...' (અર્થાત) દ્રવ્યનું ગુણરૂપે નહિ રહેવું. 'અથવા ગુણનું દ્રવ્યરૂપે

ચેતનદ્રવ્યસ્યાભાવોઽચેતનદ્રવ્યમચેતનદ્રવ્યસ્યાભાવશ્ચેતનદ્રવ્યમિતિ તયોરનેકત્વં, તથા દ્રવ્યસ્યાભાવો ગુણો ગુણસ્યાભાવો દ્રવ્યમિત્યેકસ્યાપિ દ્રવ્યસ્યાનેકત્વં સ્યાત્। યથા સુવર્ણસ્યાભાવે સુવર્ણત્વસ્યાભાવઃ સુવર્ણત્વસ્યાભાવે સુવર્ણસ્યાભાવ ઇત્યુભયશૂન્યત્વં, તથા દ્રવ્યસ્યાભાવે

મુક્તાત્મદ્રવ્યં વાચ્યં ન ભવતીત્યર્થઃ। એસો હિ અતદ્ભાવો એષ ઉક્તલક્ષણો હિ સ્ફુટમતદ્ભાવઃ। ઉક્તલક્ષણ ઇતિ કોઽર્થઃ। ગુણગુણિનોઃ સંજ્ઞાદિભેદેઽપિ પ્રદેશભેદાભાવઃ। એવ અભાવો તિ ણિદિદ્ધો નૈવાભાવ ઇતિ નિર્દિષ્ટઃ। નૈવ અભાવ ઇતિ કોઽર્થઃ। યથા સત્તાવાચકશબ્દેન મુક્તાત્મદ્રવ્યં વાચ્યં

હવે સર્વથા અભાવ તે અતદ્ભાવનું લક્ષણ હોવાનો નિષેધ કરે છે :-

સ્વરૂપે નથી જે દ્રવ્ય તે ગુણ, ગુણ તે નહિ દ્રવ્ય છે,
-આને અતત્પણું જાણવું, ન અભાવને; ભાષ્યું જિને. ૧૦૮.

અન્વયાર્થ :- [અર્થાત્] સ્વરૂપ-અપેક્ષાએ [યદ્ દ્રવ્યં] જે દ્રવ્ય છે [તત્ ન ગુણઃ] તે ગુણ નથી [યઃ અપિ ગુણઃ] અને જે ગુણ છે [સઃ ન તત્ત્વં] તે દ્રવ્ય નથી;- [એષઃ હિ અતદ્ભાવઃ] આ અતદ્ભાવ છે; [ન એવ અભાવઃ] સર્વથા અભાવ તે અતદ્ભાવ નથી; [ઇતિ નિર્દિષ્ટાઃ] એમ (જિનેદ્રદ્વારા) દર્શાવવામાં આવ્યું છે.

અભવન...' દ્રવ્યનું ગુણરૂપે અભવન અને ગુણનું દ્રવ્યરૂપે અભવન. બેની અપેક્ષાએ (વાત છે). 'તે અતદ્ભાવ છે;...' તે અતદ્ભાવ છે. 'કારણ કે આટલાથી જ અન્યત્વવ્યવહાર (-અન્યત્વરૂપ વ્યવહાર) સિદ્ધ થાય છે.' આ..હા..હા...! કેટલું સ્પષ્ટ કર્યું છે ! કારણ કે આટલાથી જ એટલે કે દ્રવ્યનું (હોવાપણું) ગુણરૂપે નથી અને ગુણનું (હોવાપણું) દ્રવ્યરૂપે નથી. એટલેથી જ અન્યત્વવ્યવહાર - અનેરા પ્રકારનો વ્યવહાર - અન્યત્વરૂપ વ્યવહાર સિદ્ધ થાય છે.

'પરંતુ દ્રવ્યનો અભાવ તે ગુણ,....' એમ નથી. આ..હા..હા...! 'દ્રવ્યનો અભાવ તે ગુણ, ગુણનો અભાવ તે દ્રવ્ય-એવા લક્ષણવાળો અભાવ તે અતદ્ભાવ નથી.' એવા લક્ષણવાળો (અભાવ) તે અતદ્ભાવ નથી. સમજાણું કાંઈ ? આ..હા..હા...! જેમ પરદ્રવ્યનું અન્યપણું તદ્દન ભિન્ન

ગુણસ્યાભાવો ગુણસ્યાભાવે દ્રવ્યસ્યાભાવ ઇત્યુભયશૂન્યત્વં સ્યાત્। યથા પટાભાવમાત્ર એવ ઘટો ઘટાભાવમાત્ર એવ પટ ઇત્યુભયોરપોહરૂપત્વં, તથા દ્રવ્યાભાવમાત્ર એવ ગુણો ગુણાભાવમાત્ર એવ દ્રવ્યમિત્યત્રાપ્યપોહરૂપત્વં સ્યાત્। તતો દ્રવ્યગુણયોરેકત્વમશૂન્યત્વમનપોહત્વં ચેચ્છતા યથોદિત એવાતદભાવોઽભ્યુપગન્તવ્યઃ।।૧૦૮।।

ન ભવતિ તથા યદિ સત્તાપ્રદેશૈરપિ સત્તાગુણાત્સકાશાદ્ધિન્નં ભવતિ તદા યથા જીવપ્રદેશેભ્યઃ પુદ્ગલદ્રવ્યં મિન્નં સદ્રવ્યાન્તરં ભવતિ તથા સત્તાગુણપ્રદેશેભ્યો મુક્તજીવદ્રવ્યં સત્તાગુણાદ્ધિન્નં સત્પૃથગ્દ્રવ્યાન્તરં પ્રાપ્નોતિ। એવં કિં સિદ્ધમ્। સત્તાગુણરૂપં પૃથગ્દ્રવ્યં મુક્તાત્મદ્રવ્યં ચ પૃથગિતિ દ્રવ્યદ્વયં જાતં, ન ચ તથા। દ્વિતીયં ચ દૂષણં પ્રાપ્નોતિ - યથા સુવર્ણત્વગુણપ્રદેશેભ્યો મિન્નસ્ય

ટીકા :- એક દ્રવ્યમાં, જે દ્રવ્ય છે તે ગુણ નથી, જે ગુણ છે તે દ્રવ્ય નથી—એ રીતે જે દ્રવ્યનું ગુણરૂપે અભવન (—નહિ હોવું) અથવા ગુણનું દ્રવ્યરૂપે અભવન તે અતદ્ભાવ છે; કારણ કે આટલાથી જ અન્યત્વવ્યવહાર (—અન્યત્વરૂપ વ્યવહાર) સિદ્ધ થાય છે. પરંતુ દ્રવ્યનો અભાવ તે ગુણ, ગુણનો અભાવ તે દ્રવ્ય—એવા લક્ષણવાળો અભાવ તે અતદ્ભાવ નથી. જો એમ હોય તો (૧) એક દ્રવ્યને અનેકપણું આવે, (૨) ઉભયશૂન્યતા થાય (અર્થાત્ બન્નેનો અભાવ થાય), અથવા (૩) અપોહરૂપતા થાય. તે સમજાવવામાં આવે છે :-

કર્તુ એવું અન્યપણું આમાં નથી. દ્રવ્ય બિલકુલ ગુણરૂપે નથી અને ગુણ પર્યાયરૂપે નથી (એમ નથી). એ તો ભાવની અપેક્ષાએ અતત્પણું કીધું. (સર્વથા અભાવ) 'તે અતદ્ભાવ નથી.'

'જો એમ હોય તો (૧) એક દ્રવ્યને અનેકપણું આવે,...' આ..હા..હા...! (જો એવું હોય તો) સત્તાદ્રવ્ય, જ્ઞાનદ્રવ્ય, દર્શન(દ્રવ્ય), (એવા) અનંત ગુણના અનંત દ્રવ્ય આવે. અનંત ગુણ છે તો અનંત દ્રવ્ય આવે. 'એક દ્રવ્યને અનેકપણું આવે.' અથવા '(૨) ઉભયશૂન્યતા થાય...' (એટલે) બન્નેનો નાશ થાય. ગુણ તે દ્રવ્ય નહિ, દ્રવ્ય તે ગુણ નહિ. એ તો બન્નેનો નાશ થઈ જાય. આ..હા..હા...! ઝીણું તો (છે). 'ગુણનો અભાવ તે દ્રવ્ય—એવા લક્ષણવાળો અભાવ તે અતદ્ભાવ નથી. જો એમ હોય તો (૧) એક દ્રવ્યને અનેકપણું આવે.' (આગળ) ખુલાસો કરશે. '(૨) ઉભયશૂન્યતા થાય (અર્થાત્ બન્નેનો અભાવ થાય) અથવા (૩) અપોહરૂપતા થાય.' (એટલે) એકબીજાનો તદ્દન ત્યાગ (થાય). તદ્દન ત્યાગ (એટલે) દ્રવ્યને ગુણનો ત્યાગ, ગુણને

સુવર્ણસ્યાભાવસ્તથેવ સુવર્ણપ્રદેશેભ્યો ભિન્નમ્ય સુવર્ણત્વગુણસ્યાપ્યભાવઃ, તથા સત્તાગુણપ્રદેશેભ્યો ભિન્નસ્ય મુક્તજીવદ્રવ્યસ્યાભાવસ્તથૈવ મુક્તજીવદ્રવ્યપ્રદેશેભ્યો ભિન્નસ્ય સત્તાગુણસ્યાપ્યભાવઃ ઇત્યુભયશૂન્યત્વં પ્રાપ્નોતિ। યથેદં મુક્તજીવદ્રવ્યે સંજ્ઞાદિભેદભિન્નસ્યાતદ્વાવસ્તસ્ય સત્તાગુણેન સહ પ્રદેશાભેદવ્યાખ્યાનં કૃતં તથા સર્વદ્રવ્યેષુ યથાસંભવં જ્ઞાતવ્યમિત્યર્થઃ।।૧૦૮।।

(દ્રવ્યનો અભાવ તે ગુણ અને ગુણનો અભાવ તે દ્રવ્ય એમ માનતાં પ્રથમ દોષ આ પ્રમાણે આવે :)

(૧) જેમ ચેતનદ્રવ્યનો અભાવ તે અચેતનદ્રવ્ય છે, અચેતનદ્રવ્યનો અભાવ તે ચેતનદ્રવ્ય છે—એ રીતે તેમને અનેકપણું (બે-પણું) છે, તેમ દ્રવ્યનો અભાવ તે ગુણ, ગુણનો અભાવ તે દ્રવ્ય—એ રીતે એક દ્રવ્યને પણ અનેકપણું આવે (અર્થાત્ દ્રવ્ય એક હોવા છતાં તેને અનેકપણાનો પ્રસંગ આવે).

દ્રવ્યનો ત્યાગ. આ..હા..હા...! આ ગાથા જ આખી ઝીણી (છે). ક્યાં થોડો ફેર પડે છે અને ક્યાં ફેર ટળે છે ? ઈ સમજાવે છે. આ..હા..હા...!

દ્રવ્ય (તે) ગુણ નહિ, ગુણ (તે) પર્યાય નહિ, ગુણ (તે) દ્રવ્ય નહિ. ઈ અપેક્ષાએ તેને અતદ્ભાવ - અન્યપણું સિદ્ધ થાય છે. બીજી રીતે જોવા જાઓ કે, સર્વથા દ્રવ્ય તે ગુણ નહિ અને ગુણ તે દ્રવ્ય નહિ. સર્વથા ભિન્ન (છે), તો એમાં દોષ આવશે. આહા..હા...! ગુણ છે તે દ્રવ્ય છે. તો અનંત ગુણ છે તે દ્રવ્ય છે તો તો અનંત ગુણનો નાશ થઈને એક દ્રવ્ય જ રહેશે. આ..હા...! અને કાં અનંત ગુણ (છે) તે દ્રવ્ય છે એમ કહેતાં અનંત ગુણ ગુણપણે ન રહે. દ્રવ્ય દ્રવ્યપણે નહિ રહે. બન્નેની શૂન્યતા થઈ જશે. આ..હા..હા...! 'તે સમજાવવામાં આવે છે :-'

'(દ્રવ્યનો અભાવ તે ગુણ અને ગુણનો અભાવ તે દ્રવ્ય એમ માનતાં પ્રથમ દોષ આ પ્રમાણે આવે :)

'(૧) જેમ ચેતનદ્રવ્યનો અભાવ તે અચેતનદ્રવ્ય છે,...' બરાબર છે ? 'અચેતનદ્રવ્યનો અભાવ તે ચેતનદ્રવ્ય છે—એ રીતે તેમને અનેકપણું...' આવે. ગુણનો અભાવ તે દ્રવ્ય અને દ્રવ્યનો અભાવ તે ગુણ એમ આવે તો બન્નેની શૂન્યતા થઈ જાય અને કાં અન્ય દ્રવ્ય થઈ જાય. અનંતા ગુણો છે તે અનંત દ્રવ્ય થઈ જાય. આહા..હા...! 'તેમ દ્રવ્યનો અભાવ તે ગુણ, ગુણનો અભાવ તે દ્રવ્ય—એ રીતે એક દ્રવ્યને પણ અનેકપણું આવે...' અનંત ગુણ છે એ દ્રવ્ય થઈ

(અથવા ઉભયશૂન્યત્વરૂપ બીજો દોષ આ પ્રમાણે આવે :)

(૨) જેમ સુવર્ણનો અભાવ થતાં સુવર્ણપણાનો અભાવ થાય, સુવર્ણપણાનો અભાવ થતાં સુવર્ણનો અભાવ થાય—એ રીતે ઉભયશૂન્યત્વ (બંનેનો અભાવ) થાય, તેમ દ્રવ્યનો અભાવ થતાં ગુણનો અભાવ થાય, ગુણનો અભાવ થતાં દ્રવ્યનો અભાવ થાય—એ રીતે ઉભયશૂન્યતા થાય (અર્થાત્ દ્રવ્ય તેમ જ ગુણ બંનેના અભાવનો પ્રસંગ આવે).

(અથવા અપોહરૂપતા નામનો ત્રીજો દોષ આ પ્રમાણે આવે :)

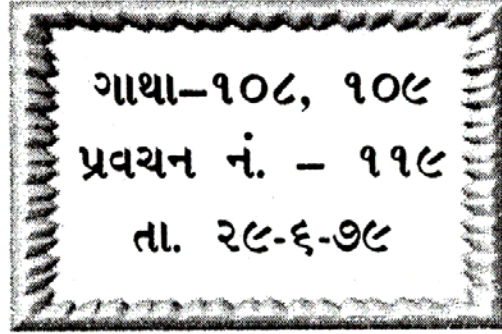
(૩) જેમ પટ-અભાવમાત્ર જ ઘટ છે, ઘટ-અભાવમાત્ર જ પટ છે (અર્થાત્ વસ્ત્રના કેવળ અભાવ જેટલો જ ઘડો છે એન ઘડાના કેવળ અભાવ જેટલું જ વસ્ત્ર છે)—એ રીતે બંનેને અપોહરૂપતા છે, તેમ દ્રવ્ય-અભાવમાત્ર જ ગુણ થાય, ગુણ-અભાવમાત્ર જ દ્રવ્ય થાય—એ રીતે આમાં પણ (દ્રવ્ય-ગુણમાં પણ) અપોહરૂપતા થાય (અર્થાત્ કેવળ નકારરૂપતાનો પ્રસંગ આવે).

માટે દ્રવ્ય અને ગુણનું એકત્વ, અશૂન્યત્વ ને અનપોહત્વ ઇચ્છનારે યથોક્ત જ (જેવો કહ્યો તેવો જ) અતદ્ભાવ માનવાયોગ્ય છે. ૧૦૮.

ગયું – અનંત દ્રવ્ય થઈ ગયા. ‘(અર્થાત્ દ્રવ્ય એક હોવા છતાં તેને અનેકપણાનો પ્રસંગ આવે).’
આહા..હા...!

એ પહેલો બોલ કહ્યો, બીજો બોલ વિશેષ કહેશે...

‘પ્રવચનસાર’ ૧૦૮ ગાથા. એમાં નીચેથી ચાલે છે. ‘(ઉભયશૂન્યત્વરૂપ બીજો દોષ...)’ આવે ઈ (લેવાનું છે). ફરીને લઈએ. ‘(દ્રવ્યનો અભાવ તે ગુણ અને ગુણનો અભાવ તે દ્રવ્ય એમ માનતાં પ્રથમ દોષ આ પ્રમાણે આવે :)’ ફરીને લીધું. દ્રવ્ય છે એનો અભાવ તે ગુણ છે (એમ નથી). અન્યત્વ કહ્યું (તે) બરાબર છે. દ્રવ્ય અને ગુણને અન્યત્વ (છે તે) બરાબર છે પણ દ્રવ્યનો અભાવ તે ગુણ અને ગુણનો અભાવ તે દ્રવ્ય એ વાત જૂઠી છે. એમાં બન્નેની શૂન્યતા થઈ જાય છે. ‘દ્રવ્યનો અભાવ તે ગુણ અને ગુણનો અભાવ તે દ્રવ્ય એમ માનતાં પ્રથમ દોષ આ પ્રમાણે આવે :)’ એ કહે છે.

‘(૧) જેમ ચેતનદ્રવ્યનો અભાવ તે અચેતનદ્રવ્ય છે, અચેતનદ્રવ્યનો અભાવ તે ચેતનદ્રવ્ય છે...’ આહા..હા...! ચેતનદ્રવ્ય છે એનો અભાવ (તે) અચેતનદ્રવ્ય છે. કર્મ, શરીર, વાણી, મન બધું અચેતન અભાવ (છે). અચેતનદ્રવ્યનો અભાવ તે ચેતનદ્રવ્ય છે એમ ઠરે. ‘એ રીતે તેમને અનેકપણું (બે-પણું) છે, તેમ દ્રવ્યનો અભાવ તે ગુણ, ગુણનો અભાવ તે દ્રવ્ય—એ રીતે એક દ્રવ્યને પણ અનેકપણું આવે (અર્થાત્ દ્રવ્ય એક હોવા છતાં તેને અનેકપણાનો પ્રસંગ આવે).’ દ્રવ્ય તે ગુણ નહિ એમ કીધું. એ રીતે અન્યત્વ છે. પણ દ્રવ્યનો અભાવ તે ગુણ અને ગુણનો અભાવ તે દ્રવ્ય (એમ હોય તો) બન્ને સત્ય સિદ્ધ નહિ થાય. બન્નેની શૂન્યતા થશે. આવી વાતું ! આચાર્યે વાત સિદ્ધ કરવા કેટલી (સ્પષ્ટતા કરી છે) !

કારણ કે દ્રવ્ય છે એ તો અનંત ગુણનો પિંડ છે. હવે એ ગુણ છે તે દ્રવ્ય કહીએ તો તો ગુણ છે એ તો તદ્દભાવ ભિન્ન છે અને દ્રવ્ય છે એ તદ્દભાવ ભિન્ન છે. તદ્દભાવ ભિન્ન છે એ અપેક્ષાએ અતદ્દભાવ છે. પણ અતદ્દભાવ એવો નથી કે એકબીજાનો તદ્દન અભાવ (હોય) એવું અન્યત્વ નથી. આહા..હા...! આ તો બધા ન્યાયના ગ્રંથ છે.

‘(અથવા ઉભયશૂન્યત્વરૂપ બીજો દોષ આ પ્રમાણે આવે :)

‘(૨) જેમ સુવર્ણનો અભાવ થતાં...’ સુવર્ણપણું (એટલે) ગુણ. એનો (—સુવર્ણપણાનો) ‘અભાવ થાય,...’ સુવર્ણ એટલે દ્રવ્ય. ‘સુવર્ણનો અભાવ થતાં સુવર્ણપણાનો અભાવ થાય, સુવર્ણપણાનો અભાવ થતાં સુવર્ણનો અભાવ થાય—એ રીતે ઉભયશૂન્યત્વ (બંનેનો અભાવ) થાય, તેમ દ્રવ્યનો અભાવ થતાં ગુણનો અભાવ થાય,...’ આ..હા..હા...! દ્રવ્યથી ગુણ તદ્દન અભાવ(સ્વરૂપ) છે એમ કહે તો બંનેની શૂન્યતા આવે. આહા..હા...! ‘દ્રવ્યનો અભાવ થતાં ગુણનો અભાવ થાય,...’ જો દ્રવ્ય તદ્દન ભિન્ન (હોય) અને ગુણ તદ્દન ભિન્ન (હોય) તો દ્રવ્યનો પણ અભાવ થાય. આહા..હા...! (કારણ કે) ગુણસ્વભાવવાળું દ્રવ્ય છે અને દ્રવ્યનો તદ્દન અભાવ કહો તો ગુણનો અભાવ થઈ જાય અને ગુણનો અભાવ કહો તો દ્રવ્યનો અભાવ થઈ જાય. કહો, વેપારીને આ ન્યાય પકડાય ? આહા..હા...!

(અહીંયાં) સિદ્ધ તો એમ કરવું છે કે, ત્રણ-ત્રણ છે — દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાય. એ અપેક્ષાએ અન્યત્વપણું છે (કે) દ્રવ્ય તે ગુણ નહિ, ગુણ તે પર્યાય નહિ, પર્યાય તે ગુણ નહિ. એ અપેક્ષાએ એનું અન્યત્વપણું છે. પણ દ્રવ્યનો અભાવ તે ગુણ અને ગુણનો અભાવ તે દ્રવ્ય, એમ નથી. ભાઈ ! આ તમારા ચોપડામાં ક્યાંય આવતું ન હોય, સંપ્રદાયમાં અત્યારે ચાલતું નથી. આહા..હા...!

સિદ્ધ ઈ કરવું છે કે, ગુણ છે એનો ભાવ દ્રવ્યથી અતદ્દભાવ છે. જેવો તે ગુણભાવ છે તેવો દ્રવ્યભાવ છે એમ નહિ. કારણ કે દ્રવ્યભાવ એકરૂપ છે, ગુણભાવ અનેકરૂપ છે. આહા..હા...! પણ તદ્દન અભાવ લેવા જાવ તો દ્રવ્યના અભાવે ગુણ પણ નહિ રહે અને ગુણના અભાવે દ્રવ્ય પણ નહિ રહે. એના અતદ્દભાવ તરીકે અનેરાપણું કહેવામાં આવ્યું પણ છતાં એકબીજામાં તદ્દન અભાવ તરીકે અન્યત્વ ગણશો તો બંનેની શૂન્યતા થશે. સમજાણું કાંઈ ? વેપારીને આવું તો કોઈ દી’ આવ્યું ન હોય. લોઢાના વેપારમાં આ બધું આવે છે ? આહા..હા...!

અહીં તો (એમ કહેવું છે કે) પરદ્રવ્યથી તો અભાવ છે પણ દરેક પદાર્થમાં દ્રવ્ય અને ગુણ છે (તે) બે વચ્ચે અતદ્દભાવ છે. અતદ્દભાવની અપેક્ષાએ તેને અન્યત્વ કહેવાય છે પણ દ્રવ્યમાં સર્વથા ગુણ નથી અને ગુણમાં દ્રવ્ય નથી (એમ જો કહો) તો તો બંનેનો અભાવ

થઈ જશે. સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા...! આચાર્યોએ જગતને કરુણા કરીને એક એક શબ્દો, ટીકા (કરીને બોધ આપ્યો છે). અપ્રમત્તદશામાં રહેવું, ધ્યાનમાં રહેવું... આ..હા..હા...! એમાં વળી આ વિકલ્પ આવ્યો (તો) ભવ્યના હિતને માટે ટીકા (રચાઈ ગઈ).

અથવા 'ઉભયશૂન્યતા થાય...' એટલે બન્નેનો અભાવ થઈ જાય - દ્રવ્ય-ગુણ બન્નેનો અભાવ થાય. તદ્દન દ્રવ્યથી ગુણ જુદો અને ગુણથી દ્રવ્ય જુદું (હોય) તો બન્નેનો અભાવ થઈ જાય. એમ તદ્દન બન્ને જુદા છે એમ નહિ. ફક્ત તે ભાવરૂપે તે નથી (અર્થાત્) દ્રવ્યના ભાવરૂપે ગુણભાવ નથી અને ગુણના ભાવરૂપે દ્રવ્યભાવ નથી. એટલું અતદ્ભાવનું અન્યત્વ સિદ્ધ કરવું છે. પણ સર્વથા ગુણથી દ્રવ્ય જુદું અને દ્રવ્યથી સર્વથા ગુણ જુદો (હોય) તો બન્નેની શૂન્યતા થઈ જશે. દ્રવ્ય ગુણ વિના ન હોય અને ગુણ દ્રવ્ય વિના ન હોય. બરાબર છે ?

'(અથવા અપોહરૂપતા નામનો ત્રીજો દોષ...)' આવે. '(૩) જેમ પટ-અભાવમાત્ર જ ઘટ છે,...' વસ્ત્રના પૂર્ણ અભાવે ઘટ છે. '(અર્થાત્ વસ્ત્રના કેવળ અભાવ જેટલો જ ઘડો છે અને ઘડાના કેવળ અભાવ જેટલું જ વસ્ત્ર છે)-એ રીતે બન્નેને અપોહરૂપતા...' આવે. બન્ને વચ્ચેનો નકાર આવે, ત્યાગ આવે. દ્રવ્યને ગુણનો ત્યાગ અને ગુણને દ્રવ્યનો ત્યાગ (આવે). આ..હા...! 'તેમ દ્રવ્ય-અભાવમાત્ર જ ગુણ થાય,...' દ્રવ્યના અભાવમાત્ર જ ગુણ જુદો રહે. જેમ પટથી તદ્દન જુદું ઘટ છે એમ દ્રવ્યથી ગુણ તદ્દન જુદો રહે. આહા..હા...! અને 'ગુણ-અભાવમાત્ર જ દ્રવ્ય...' હોય. ગુણના અભાવમાત્ર જ એકલું દ્રવ્ય જુદું હોય. 'એ રીતે આમાં પણ (દ્રવ્ય-ગુણમાં પણ) અપોહરૂપતા થાય...' નકારતા આવે, સર્વથા નકારપણું આવે. સર્વથા નકાર, સર્વથા ભિન્ન(પણું આવે). (પરંતુ) એમ બને નહિ. કથંચિત્ તદ્ભાવને જુદો ગણીને કથંચિત્ કહ્યું છે. તદ્ભાવે નહિ એ ગણીને એને જુદું કહ્યું છે. પણ તદ્દન ગુણ વિનાનું દ્રવ્ય અને દ્રવ્ય વિનાનો ગુણ સર્વથા કહો તો બન્નેની શૂન્યતા થઈ જશે. દ્રવ્ય વિના ગુણ ન રહી શકે અને ગુણ વિના દ્રવ્ય નહિ રહી શકે. આહા..હા...! આવું કંઈ તમારા વેપારમાં આવે છે ? આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- કોર્ટમાં આવે.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- કોર્ટમાં આવે, એ તો વકીલોનું છે ને ! આ તો વેપારીને હું કહું છું. આ..હા..હા...!

(અહીં) સિદ્ધ શું કરવું છે ? કે, વસ્તુ જે છે એ દ્રવ્ય છે અને એના જ્ઞાનાદિ, સત્તા આદિ ગુણ છે. હવે એ બે વચ્ચે જો સર્વથા અભાવ માનો (એટલે કે) દ્રવ્યના અભાવરૂપે ગુણ અને ગુણના અભાવરૂપે દ્રવ્ય (માનો) તો બન્નેનો નકાર થઈ જશે, બન્ને શૂન્ય થઈ જશે. દ્રવ્ય વિના ગુણ રહી શકે નહિ અને ગુણ વિના દ્રવ્ય રહી શકે નહિ. આ..હા..હા...! સમજાય છે ?

‘એ રીતે બન્નેને અપોહરૂપતા છે, તેમ દ્રવ્ય-અભાવમાત્ર જ ગુણ...’ (અર્થાત્) વસ્તુના અભાવમાત્ર જ એકલો જ્ઞાનગુણ જુદો, જેને દ્રવ્યને અને એને કાંઈ સંબંધ નથી એમ જો કહેવા જાઓ તો બન્ને વાતનો અભાવ થઈ જશે. આ..હા..હા...! આચાર્યોને કરુણાની કૃપા આવી છે ને ! જગત ઉપર કરુણા વરસે છે, અરે..રે...! પ્રાણીઓ ! જે રીતે વસ્તુ છે તેને સમજો અને સમજ્યા પછી અંતરથી પરથી ભેદ કરો અને અભેદની દૃષ્ટિને ખીલવો ! અભેદદૃષ્ટિને ખીલવો !! આ..હા..હા...! એવી વાત કરી છે.

આ તો જેને સંસારના ભય લાગ્યા હોય, ચોરાશીના અવતારના ડર લાગ્યા હોય... આહા..હા...! એને માટે આ વાત છે. જેને ભવનો અભાવ કરવાનો ભાવ હોય... આ..હા..હા...! એને આ રીતે જે કહ્યું છે એ રીતે (સમજે તો ભવનો અભાવ થાય), એમાંથી ઓછું-અધિક વિપરીત (સમજે) નહિ. આહા..હા...!

જેમ શરીરનો તદ્દન અભાવ તે આત્મા અને આત્માનો તદ્દન અભાવ તે શરીર. બરાબર છે ? આ શરીરનો તદ્દન અભાવ તે આત્મા અને આત્માનો તદ્દન અભાવ તે શરીર. એમ દ્રવ્યનો તદ્દન અભાવ તે ગુણ અને ગુણનો તદ્દન અભાવ તે દ્રવ્ય (એમ) કરવા જાય તો બન્નેનો નાશ થશે. કહો, સમજાય છે કાંઈ ? આહા..હા...! અરે...! દિગંબર સંતોએ તો જગતને કલ્યાણ કરવાનો માર્ગ (બતાવીને ન્યાલ કર્યા છે) ! ન્યાલકરણ છે આ ! આહા..હા...! પેલા વૈષ્ણવમાં, સ્વામીનારાયણમાં કહે છે કે, સ્વામીનારાયણે ન્યાલકરણ કર્યા. પેલા કાઠીને માંસ (ખાવાના) દોષ(થી) છોડાવ્યા. બ્રહ્મચારી પાકા, એમાં કાંઈ ફેરફાર નહિ, એટલે એને લઈને (બહારમાં) છાપ બહુ પડી. માણસ બ્રહ્મચારી પાકો, હોં ! એક કાઠિયાણી હતી ઈ જોડે બેઠી. છતાં એને (કોઈ વિકલ્પ) બિલકુલ નહિ. પણ વસ્તુની ખબર નહિ એટલે (શું થાય) ? આહા..હા...!

અહીં કહે છે... આ..હા..હા...! ભગવાનઆત્મા જેમ પરદ્રવ્યથી અભાવસ્વરૂપ છે તેમ પોતાના ગુણથી તદ્દન અભાવસ્વરૂપ છે અને દ્રવ્ય છે તે ગુણથી તદ્દન અભાવસ્વરૂપ છે: જેમ વસ્ત્રથી ઘડો તદ્દન અભાવસ્વરૂપ છે, ઘડાથી વસ્ત્ર તદ્દન અભાવસ્વરૂપ છે, એમ જો અહીંયાં અભાવસ્વરૂપ હોય તો શૂન્ય થઈ જાય. આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ? ધ્યાન રાખે તો (સમજાય તેવું છે), ભાષા તો સાદી છે. આ તો માર્ગ એવો છે, બાપુ ! આ..હા..હા...! સર્વજ્ઞ ભગવાન ત્રિલોકનાથને વાણી આવી, ગણધરોએ રચી એનો આ નમૂનો રહ્યો છે ! આ..હા..હા...! એમ ન સમજવું કે, અત્યારે સાધારણ પાંચમો આરો છે ને ફલાણું છે માટે (ન સમજાય). ભગવાનની સાક્ષાત્ વાણી છે !! આહા..હા...! ત્રણલોકના નાથ સર્વજ્ઞદેવની વાણી છે, પ્રભુ !

તને પરથી તદ્દન ભિન્ન બતાવ્યો એ તો બરાબર છે. પણ તને ગુણથી દ્રવ્યને અતદ્ભાવ

તરીકે બતાવ્યું પણ એથી તું એમ માની લે કે, ગુણ તે દ્રવ્ય નહિ અને દ્રવ્ય તે ગુણ નહિ, (તો) મોટો દોષ આવશે. ગુણ વિના દ્રવ્યની સિદ્ધિ નહિ થાય અને દ્રવ્ય વિના ગુણની સિદ્ધિ ન થાય. વાત સાધારણ નથી. આ..હા..હા...! જંગલમાં વસ્યા સંતો જગતને... આ..હા..હા...! જાહેર કરીને જાગ્રત કરે છે ! જાહેર કરીને જાગ્રત કરે છે, પ્રભુ ! તું પરથી તો ત્રિકાળ ભિન્ન ! કર્મથી, શરીરથી, વાણીથી અને કહે છે કે, દેવ-ગુરુ છે એનાથી (પણ) તું તદ્દન ભિન્ન ! આ..હા..હા...!

(ઘટ અને પટનો દૃષ્ટાંત કહ્યો એમ જો તું) દ્રવ્યને વિષે માન (તો) એમ નથી. અમે અન્યત્વ કહ્યું ખરું. દ્રવ્ય તે ગુણ નહિ, ગુણ તે દ્રવ્ય નહિ એમ અતદ્ભાવ તરીકે અન્યત્વ (છે). 'તે' ભાવ નહિ, 'તે' ભાવ નહિ, એ અપેક્ષાએ દ્રવ્યભાવ તે ગુણભાવ નહિ, ગુણભાવ તે દ્રવ્યભાવ નહિ એ અપેક્ષાએ અમે અતદ્ભાવરૂપે અન્યત્વ કહ્યું પણ એનો અર્થ તું એવો લઈ જા કે, ગુણમાત્રનો અભાવ તે દ્રવ્ય અને દ્રવ્યમાત્રનો અભાવ તે ગુણ તો બન્નેની શૂન્યતા થઈ જશે. આ તો બધા Logic – ન્યાય છે. ભગવાનના કાયદા છે ! સરકારના નોંધેલા કાયદા વકીલો કરે. આ તો પ્રભુના કાયદા છે.

વસ્તુની મર્યાદા આ રીતે છે. એ રીતે મર્યાદાનું જ્ઞાન યથાર્થ (રીતે) ન આવે ત્યાં સુધી સ્વભાવ તરફ ઢળી નહિ શકે. આ..હા..હા...! જે રીતે તેની મર્યાદા અભેદની અપેક્ષાએ છે (તે રીતે સમજવું જોઈએ). અતદ્ભાવની અપેક્ષાએ અન્યત્વ છે અને ગુણ વિના એકલું દ્રવ્ય ન રહે અને દ્રવ્ય વિના એકલા ગુણ ન રહે એ અપેક્ષાએ બન્ને ભાવ ત્યાં એકસાથે છે. આહા..હા...! આ..હા..હા...! બન્ને ભાવ એકસાથે છે. દ્રવ્યભાવ વિના ગુણભાવ ન હોય અને ગુણભાવ વિના દ્રવ્યભાવ ન હોય. અને છતાં દ્રવ્યભાવ અને ગુણભાવ વચ્ચે અતદ્ભાવ(રૂપ) અન્યત્વ તો કહ્યું, આ..હા..હા..હા...! આવી વાત ક્યાં છે ? બાપુ ! આહા..હા...!

દિગંબર સંતો તો કેવળજ્ઞાનના કેડાયતો છે ! આ રસ્તે જ કેવળજ્ઞાન થવાનું છે. આહા..હા...! કેવળીના કહેણ છે, મોટા પુરુષના વેણ છે ! આ..હા..હા...! પરમાત્મા ત્રિલોકનાથના કહેણ, પ્રભુના આવ્યા વેણ ! આ..હા...! એનો નકાર ન થાય. આહા..હા...! તું ગમે એવો ડહાપણો ચડી ગયો હો પણ આ રીતે (સમજણ) નહિ હોય તો તારું ડહાપણ કામ નહિ આવે. આ..હા..હા...! ત્યાંને ત્યાં સમાઈ જા ! ગુણ છે એને દ્રવ્યમાં ભેળવી દે ! આહા..હા...! છે ભલે અતદ્ભાવ પણ છતાં ગુણ દ્રવ્યમાં ભેળવી દે. આ..હા..હા...! ત્યારે તને દ્રવ્યદૃષ્ટિ થઈને જેવું સમ્યક્ – સત્ય છે એવી સત્યદૃષ્ટિ પ્રગટશે. આ..હા..હા...!

સવારમાં આવ્યું હતું. ભેદવિજ્ઞાન એ પ્રથમ મૂળ કારણ જ એ છે. આ..હા..હા...! ભેદવિજ્ઞાન જ મૂળ કારણ છે. એ તો આત્માનો આશ્રય લેવો એનો અર્થ જ (એ) થયો કે, પરથી જુદો

પડીને આશ્રય લેવો એનું ભેદજ્ઞાન જ મૂળ કારણ છે. ભલે 'મૂદત્યમસ્સિદો ચલુ' – ભૂતાર્થનો આશ્રય લઈને સમ્યગ્દર્શન થાય (એમ કહ્યું) ત્યાં પણ ભેદજ્ઞાન જ આવ્યું. આ..હા..હા...! પરથી ભિન્ન (અને) સ્વભાવથી અભિન્નની દૃષ્ટિ થતાં સમ્યગ્દર્શન થાય. ત્યાં પણ પરથી ભિન્ન અને સ્વથી અભિન્નની વાત આવી. કારણ કે અનંત દ્રવ્ય છે. અનંત દ્રવ્ય છે અને એક એક દ્રવ્યમાં પણ ગુણભેદ અને દ્રવ્યભેદ છે. આ..હા..હા...! પણ જેવો અન્યથી ભેદ – અભાવ છે એવો ગુણ અને દ્રવ્ય વચ્ચે અભાવ નથી. આ..હા..હા...! શું કરુણાથી વાત કરે છે ! આ..હા...! છે સાદી પણ બહુ ઊંચી ! આ..હા..હા...!

બન્નેને અપોહતા (થાય) એટલે બન્નેમાં નકાર થઈ જાય. 'તેમ દ્રવ્ય-અભાવમાત્ર જ ગુણ થાય, ગુણ-અભાવમાત્ર જ દ્રવ્ય થાય—એ રીતે આમાં પણ (દ્રવ્ય-ગુણમાં પણ) અપોહરૂપતા થાય...' (અર્થાત્) સર્વથા નકાર, સર્વથા જુદાઈ આવી જાય, સર્વથા જુદાઈ આવી જાય. સર્વથા એકબીજાનો ત્યાગ છે (એમ થાય). દ્રવ્યને ગુણનો ત્યાગ, ગુણને દ્રવ્યનો ત્યાગ, એમ થઈ જાય. આહા..હા...!

પરવસ્તુના ત્યાગ-ગ્રહણ તો આત્મામાં છે જ નહિ. પરમાણુથી માંડીને ભગવાન આદિ છ દ્રવ્યોનો ગ્રહણ-ત્યાગ તો આત્મામાં છે જ નહિ. એવો તો એનો સ્વભાવ છે. એવો જે ગુણ છે એ ગુણ અને ગુણી વચ્ચે અતદ્ભાવ છે. આ..હા..હા...! પર ભગવાન ત્રિલોકનાથથી તારું જુદાપણું (છે). એ તો બિલકુલ અભાવસ્વરૂપ છે, સર્વથા અભાવસ્વરૂપ છે. એમ જ્ઞાન તે આત્મા નહિ અને આત્મા તે જ્ઞાન નહિ એવો એમાં સર્વથા અભાવ નથી. એ તો અતદ્ભાવ (છે) – આ દ્રવ્યભાવ છે તે ગુણભાવ નહિ, ગુણભાવ છે તે દ્રવ્યભાવ નહિ અને પર્યાયભાવ છે તે ગુણભાવ નહિ. એટલી અપેક્ષાએ ભાવને ભિન્ન કહ્યો. સર્વથા જો ભિન્ન કરવા જઈશ તો નહિ રહે દ્રવ્ય, નહિ રહે ગુણ અને નહિ રહે પર્યાય. આ..હા..હા...! સાધારણ માણસને આ વાત (સાધારણ લાગે) પણ સાધારણ નથી, પ્રભુ ! આહા..હા...! અંદર તદ્દન ભિન્નતા અને સ્વભાવભાવ ભિન્ન (છે એમ) બે બતાવવું છે. પરથી તદ્દન ભિન્નતા અને અંદરના દ્રવ્ય-ગુણ સાથે સર્વથા અભાવ નહિ પણ અતદ્ભાવ તરીકે અન્યત્વ ખરું. એને પણ તું કાઢી નાખ તો નહિ ચાલે. તેમ ગુણ-ગુણીના અતદ્ભાવ તરીકે અન્યત્વ કહ્યું એમ બે વચ્ચે સર્વથા અભાવ કરી નાખ તો એ પણ નહિ થાય. આહા..હા...! કહો, આ 'પ્રવચનસાર' વાંચ્યું છે કે નહિ ? તમે તો નવરા છો. આહા..હા...!

'(કેવળ નકારરૂપતાનો પ્રસંગ આવે). માટે દ્રવ્ય અને ગુણનું એકત્વ, અશૂન્યત્વ ને અનપોહત્વ ઇચ્છનારે...' આહા..હા...! કથંચિત્ પ્રકારે દ્રવ્ય અને ગુણનું એકપણું, અશૂન્યત્વપણું અને અનપોહત્વ – અત્યાગપણું 'ઇચ્છનારે યથોક્ત જ (જેવો કહ્યો તેવો જ) અતદ્ભાવ માનવાયોગ્ય છે.' અહીં છેલ્લી આ વાત સિદ્ધ કરી. અતદ્ભાવ આ રીતે માનવાલાયક છે. શી રીતે ?

કે, (જે) દ્રવ્ય છે તે ભાવ અને ગુણ છે તે ભાવ એ બે (ભાવ) વચ્ચે અતદ્ભાવ છે, એટલું. પણ એ બે વચ્ચે તદ્દન અભાવ છે (એમ નથી). અતદ્ભાવ છે એ જુદી વાત છે અને સર્વથા અભાવ છે એ જુદી વાત છે. સર્વથા અભાવમાં તો દ્રવ્ય પણ નહિ રહે અને ગુણ પણ નહિ રહે. ગુણ વિનાનું દ્રવ્ય અને દ્રવ્ય વિનાનો ગુણ (હોય) તો બન્ને શૂન્ય થઈ જશે. આહા..હા...! કેટલો ન્યાય મૂક્યો છે ! માણસ બહારની ક્રિયાકાંડમાં જોડાઈ ગયા પણ વાસ્તવિક તત્ત્વ અંદર જે જ્ઞાનમાં – ભાવમાં જે રીતે છે (તે રીતે) ભાસન થવું જોઈએ એમ ભાસ્યા વિના એને એની પ્રતીતિ નહિ થાય. આ..હા..હા...! જે રીતે ભેદ-અભેદ છે એ રીતે ભાસન ન થાય ત્યાં સુધી એને સત્ય પ્રતીતિ નહિ થાય. આહા..હા...! ત્યાં એના ક્રિયાકાંડ જરી પણ કામ નહિ આવે. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- ક્રિયાકાંડમાં કાંઈ વિચારવું પડતું નથી.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- ક્રિયાકાંડમાં વિચારવાનું શું હોય ? ધૂડ ! મજૂરી છે. ક્લેશ છે. ક્લેશ. ('સમયસાર'માં) 'નિર્જરા અધિકાર'માં કીધું છે ને ? કળશ છે, કળશ. ક્લેશ કરો તો કરો. (એવો) શ્લોક છે. આ..હા..હા...! એ ક્લેશ છે.

પ્રભુ ! તું રાગથી તો તદ્દન અભાવસ્વભાવ છે. ગુણથી તદ્દન અભાવસ્વભાવ નહિ. ગુણથી તો અતદ્ભાવ છે. પણ રાગથી તો તદ્દન અભાવસ્વભાવસ્વરૂપ છે. આ..હા..હા..હા...! સમજાણું કાંઈ ? શરીરથી તો તદ્દન અભાવસ્વભાવસ્વરૂપ છે તેથી શરીરની ક્રિયા કાંઈ પણ તારાથી થાય કે શરીર તને કાંઈ પણ ક્રિયામાં મદદ(રૂપ) થાય એ બિલકુલ નથી. કારણ કે બે વચ્ચે તદ્દન અભાવસ્વભાવ છે. એમ ગુણ અને દ્રવ્ય વચ્ચે તદ્દન અભાવસ્વભાવ નથી. ફક્ત ભાવમાં ફેર છે તે અતદ્ભાવ કહ્યો કે, દ્રવ્ય તે ગુણ નહિ, ગુણ તે દ્રવ્ય નહિ. પણ એટલા માત્રથી એમ માની લે કે, અતદ્ભાવ છે માટે વસ્તુ જ તદ્દન જુદી છે – દ્રવ્ય પણ જુદું અને ગુણ પણ જુદો, તો બન્નેની શૂન્યતા થશે. બાપુ ! તારી નજર અભેદમાં નહિ જાય. આ..હા..હા...!

બીજી રીતે (કહીએ કે), ગુણને (અને) ગુણીને બન્નેને અતદ્ભાવ કહ્યાં છતાં તે જુદા નથી. દ્રવ્ય પરિણમતા ગુણ ભેગો પરિણમે છે. ભાઈ ! આવે છે ને ? 'ચિદ્વિલાસ'માં ! ભાઈ ! 'ચિદ્વિલાસ'માં ! ગુણ પરિણમતા દ્રવ્ય પરિણમતું નથી. જો તમે દ્રવ્યથી ગુણ તદ્દન જુદા જ કહો તો ગુણ પરિણમતા દ્રવ્ય પરિણમતું નથી. આ..હા..હા..હા...! 'ચિદ્વિલાસ'માં છે. દ્રવ્ય પરિણમતા ગુણ સાથે પરિણમે (છે). કારણ કે દ્રવ્ય અખંડ પિંડ છે એ પરિણમતા ગુણ પરિણમે છે. આ..હા..હા...! બે વચ્ચે અતદ્ભાવ હોવા છતાં, બે વચ્ચે તદ્દન અન્યત્વનો – અભાવનો અભાવ છે માટે દ્રવ્ય પરિણમતા ગુણ પરિણમે છે. આ..હા..હા...!

મુમુક્ષુ :- દ્રવ્ય અનંત ગુણનો પિંડ છે એટલે દ્રવ્ય પરિણામે તો ગુણ તો પરિણામે જ ને.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- દ્રવ્ય પરિણામે એટલે ગુણ (પરિણામે). ગુણ પરિણામે એટલે દ્રવ્ય પરિણામે એમ નહિ. દ્રવ્ય પરિણામતા ગુણ પરિણામે છે. કારણ કે અનંત ગુણનો આશ્રય દ્રવ્ય છે, એનો આધાર દ્રવ્ય છે. એટલે દ્રવ્ય પરિણામતા ગુણ પરિણામે છે. આહા..હા...! સમ્યગ્દર્શનની પર્યાય થતાં પણ ઈ દ્રવ્ય પરિણામે છે. આ..હા..હા...! ત્રિકાળી ધ્રુવસ્વરૂપ છું એવી દ્રવ્ય ઉપર દૃષ્ટિ આપતાં સમ્યગ્દર્શનની પર્યાયપણે દ્રવ્ય પરિણામે છે. આ..હા...! એમાં બધા ગુણનું પરિણામન આવી ગયું. જેટલા ગુણો છે એટલા અંશે વ્યક્તપણે પ્રગટ પરિણામે છે. આહા..હા...! દ્રવ્ય પરિણામતા, દ્રવ્ય ઉપર દૃષ્ટિ આપતાં, દ્રવ્યનો આશ્રય લેતાં, દ્રવ્ય પરિણામતા એના અનંતા ગુણો છે તે પરિણામે છે. તેથી તે દ્રવ્ય પરિણામતા, દૃષ્ટિ દ્રવ્યમાં રાખતાં જેટલાં અનંત ગુણ છે તેની શક્તિની વ્યક્તતાનો અંશ પ્રગટ પરિણામે છે. આ..હા..હા..હા...! આવું કહે છે !

પ્રશ્ન :- દ્રવ્ય પરિણામે કે પર્યાય પરિણામે ?

સમાધાન :- દ્રવ્ય પરિણામે. અત્યારે દ્રવ્ય પરિણામે ઈ કહેવું છે. 'દ્રવતિ ઈતિ દ્રવ્યમ્' પરિણામે છે પર્યાય પણ અત્યારે તો દ્રવ્યથી દ્રવ્ય પરિણામે છે. (એકલો) ગુણ પરિણામતો નથી એટલું સિદ્ધ કરવું છે. પરિણામે છે તો પર્યાય, દ્રવ્ય-ગુણ તો કૂટસ્થ છે. અહીંયાં એમ લેવું છે ને ? આ..હા..હા...! ગુણ પરિણામતા દ્રવ્ય પરિણામે છે એમ નહિ. 'ચિદ્વિલાસ'માં છે. વાત સાચી છે.

બીજી એક વાત કે, આખું ચૈતન્યદ્રવ્ય છે ઈ ઉપર જ્યાં દૃષ્ટિ પડે છે એટલે દ્રવ્ય પરિણામે છે. દ્રવ્ય પરિણામે છે એટલે કોઈ પણ ગુણ પરિણામ્યા વિનાનો રહેતો નથી. એક દ્રવ્ય ઉપર દૃષ્ટિ પડતાં... આહા..હા...! દ્રવ્ય અને ગુણ તદ્દન અભાવ(સ્વરૂપ) નથી માટે અતદ્ભાવ તરીકે ભલે કીધું, બિલકુલ અભાવ નથી માટે દ્રવ્યદૃષ્ટિ થતાં જેટલાં દ્રવ્યમાં ગુણો છે એ બધાનું પરિણામન અંશે વ્યક્ત - પ્રગટ થાય છે. આ..હા..હા...! કોઈ ગુણ બાકી રહેતો નથી. આહા..હા...! આવું છે.

આ તો બીજાને એમ લાગે કે, 'કંઈક કરવું પડશે કે નહિ?' પણ આ કરવાનું નથી ? આવી સત્ય વસ્તુ આ છે એ રીતે નિર્ણય કરવો એ વસ્તુ નથી ? આહા..હા...! મૂળ ચીજ તો ઈ છે. પરથી ભેદજ્ઞાન કરવું અને સમ્યગ્દર્શન કરવું એ તો મૂળ ચીજ છે. આહા..હા...! મૂળની ખબર વિના પાંદડાં તોડ્યા કરે. મૂળ તોડે નહિ તો એ પાંદડાં એમને એમ પાછાં સાજાં રહેશે. બાયડી-છોકરાં છોડ્યાં, દુકાન છોડી, એકલો થઈ ગયો, નગ્ન થયો. મિથ્યાત્વ છે એટલે પાછું એનું એ થઈ જશે, ઈ કસાઈખાના માંડશે. આ..હા..હા...! અને સમ્યક્દૃષ્ટિ

વર્તમાનમાં અવ્રતમાં પડ્યો હોય, ૯૬૦૦૦ સ્ત્રીમાં પડ્યો હોય છતાં ઈ કેવળજ્ઞાન પામશે. એનો સરવાળો (ઈ કે એ બધું) છોડીને કેવળજ્ઞાન પામશે. આ..હા..હા...! જેનો મૂળ ત્યાગ કરવો છે ત્યાં એ ત્યાગ થયો. કોનો ? મિથ્યાત્વનો. આ..હા..હા...! સમ્યક્ સ્વભાવનો આશ્રય – દ્રવ્યનો આશ્રય જ્યાં લીધો ત્યાં મૂળ મિથ્યાત્વનો ત્યાગ થઈ ગયો. આ..હા..હા...! અને આ બાલ્યના ત્યાગ અનંતવાર કર્યા પણ કાંઈ મૂળ ત્યાગ થયો નહિ. આહા..હા...! આવી વાત છે. લોકોને બેસે ન બેસે, પ્રભુના ઘરની તો આ વાત છે. આહા..હા...!

(અહીંયાં કહે છે) ‘માટે દ્રવ્ય અને ગુણનું એકત્વ, અશૂન્યત્વ ને અનપોહત્વ ઇચ્છનારે યથોક્ત જ (જેવો કહ્યો તેવો જ) અતદ્ભાવ માનવાયોગ્ય છે.’ આ રીતે અતદ્ભાવ માનવો. સર્વથા એકબીજામાં અભાવ છે એમ ન માનવું. આ રીતે કીધું ઈ પ્રમાણે માનવું.

‘હવે સત્તા ને દ્રવ્યનું ગુણ-ગુણીપણું સિદ્ધ કરે છે :-’ ૧૦૮ (ગાથા).

મૂળ વાત તો એ છે કે, આત્મા તો એકલો જ્ઞાનસ્વરૂપ જ છે. ભલે બીજા ગુણો છે પણ એ અસાધારણ એક જ ગુણ છે. એથી એ જ્ઞાનસ્વરૂપનું સત્ય (જ્ઞાન) જે રીતે છે (તે રીતે કરવું જોઈએ), એ ગુણ-ગુણીના ભેદ તરીકે અતદ્ભાવ કહ્યો છતાં સર્વથા અન્યત્વ નથી. જેથી તે દ્રવ્ય ઉપર દૃષ્ટિ આપતાં ગુણનું પરિણમન થાય છે. આ..હા..હા...! સમ્યગ્દર્શન. જ્ઞાન, ચારિત્ર થાય ! આ..હા..હા...! અરે...! અનંત ગુણનું પરિણમન થાય. સમ્યગ્દર્શન એટલે ‘સર્વ ગુણાંશ તે સમકિત’ આહા..હા...! એ દ્રવ્ય અને ગુણને સર્વથા અભાવ માને તો દ્રવ્ય ઉપર દૃષ્ટિ આપતાં ગુણની પ્રગટતા – વ્યક્તતા નહિ થાય. આહા..હા...! ગુણ અને દ્રવ્ય વચ્ચે તદ્દન અભાવ માને તો દ્રવ્ય ઉપર દૃષ્ટિ થતાં ગુણની વ્યક્તતાનો અંશ નહિ આવે. આહા..હા...! અને દ્રવ્ય ઉપર દૃષ્ટિ પડતાં દ્રવ્ય અને ગુણ બે વચ્ચે ભલે અતદ્ભાવ છે પણ બે વચ્ચે તદ્દન અભાવ છે એમ નથી. માટે તે દ્રવ્યની દૃષ્ટિ થતાં ગુણનું પરિણમન થયે અનંત ગુણનો અંશ પ્રગટ થાય છે. પરિણમનમાં આખી દશા પલટી જાય છે. આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- છતાં આપ ગુણની દૃષ્ટિ તો છોડાવો છો.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- અતદ્ભાવ છે (એટલે) તદ્દન અભાવ છે એમ નહિ. અતદ્ભાવ કહ્યો અને અન્યત્વ કહ્યું, ગુણ અને દ્રવ્ય વચ્ચે અતદ્ભાવ ને અન્યત્વ કહ્યું તો સર્વથા જુદા છે (એમ નથી). બીજા દ્રવ્યો જેમ સર્વથા અન્યત્વ છે; અન્યત્વ કહો કે જુદા કહો (બન્ને એકાર્થ છે), એમ આત્મા અને ગુણને સર્વથા અન્યત્વ માનો તો બન્ને વસ્તુ નહિ રહે. કારણ કે દ્રવ્યદૃષ્ટિ થતાં દ્રવ્ય અને ગુણ અભેદ છે તેથી અનંત ગુણનું નિર્મળ પરિણમન થઈ અને વ્યક્ત થઈને પરમઆનંદના અંશ સાથે જ્ઞાન, સમ્યક્ વીર્ય-પુરુષાર્થ (આદિ) બધા ગુણો અંશે

અથ સત્તાદ્રવ્યયોર્ગુણગુણિભાવં સાધયતિ -

જો ખલુ દવ્વસહાવો પરિણામો સો ગુણો સદવિસિદ્ધો ।
 સદવદ્વિદં સહાવે દવ્વં તિ જિણોવદેસોયં ॥૧૦૯॥
 યઃ ખલુ દ્રવ્યસ્વભાવઃ પરિણામઃ સ ગુણઃ સદવિશિષ્ટઃ ।
 સદવસ્થિતં સ્વભાવે દ્રવ્યમિતિ જિનોપદેશોઽયમ્ ॥૧૦૯॥

દ્રવ્ય હિ સ્વભાવે નિત્યમવતિષ્ટમાનત્વાત્સદિતિ પ્રાક્ પ્રતિપાદિતમ્ । સ્વભાવસ્તુ દ્રવ્યસ્ય પરિણામોઽભિહિતઃ । ય એવ દ્રવ્યસ્ય સ્વભાવભૂતઃ પરિણામઃ, સ એવ સદવિશિષ્ટો ગુણ इतीह સાધ્યતે । યદેવ હિ દ્રવ્યસ્વરૂપવૃત્તિભૂતમસ્તિત્વં દ્રવ્યપ્રધાનનિર્દેશાત્સદિતિ સંશબ્દતે

એવ દ્રવ્યસ્યાસ્તિત્વકથનરૂપેણ પ્રથમગાથા, પૃથકત્વલક્ષણાતદ્વાવાભિધાનાન્યત્વલક્ષણયોઃ કથનેન દ્વિતીયા, સંજ્ઞાલક્ષણપ્રયોજનાદિભેદરૂપસ્યાતદ્વાવસ્ય વિવરણરૂપેણ તૃતીયા, તસ્યૈવ દ્વિતીયાકરણાર્થં ચ ચતુર્થીતિ દ્રવ્યગુણયોરભેદવિષયે યુક્તિકથનમુખ્યતયા, ગાથાચતુષ્ટયેન પઞ્ચમસ્થલ

હવે સત્તા ને દ્રવ્યનું ગુણ-ગુણીપણું સિદ્ધ કરે છે :-

પરિણામ દ્રવ્યસ્વભાવ જે, તે ગુણ 'સત્'—અવિશિષ્ટ છે;
 'દ્રવ્યો સ્વભાવે સ્થિત સત્ છે'—એ જ આ ઉપદેશ છે. ૧૦૯.

પ્રગટ થઈ જશે. આહા..હા...! આવો પ્રભુનો માર્ગ છે. સત્ય જ આવું છે. આ..હા...! સત્યને કંઈ પણ મોળું (કે) પોણી સોળ આની કરે (તો) ઘરમાં મિથ્યાત્વ શલ્ય રહેશે. આ..હા..હા...!
 'હવે સત્તા ને દ્રવ્યનું ગુણ-ગુણીપણું સિદ્ધ કરે છે :-' એમ એક એક ગુણ (કરીને) દરેક ગુણ લેવો.

જો ખલુ દવ્વસહાવો પરિણામો સો ગુણો સદવિસિદ્ધો ।

તદવિશિષ્ટગુણભૂત એવ દ્રવ્યસ્ય સ્વભાવભૂતઃ પરિણામઃ, દ્રવ્યવૃત્તિર્હિ ત્રિકોટિસમયસ્પર્શિન્યાઃ પ્રતિક્ષણં તેન તેન સ્વભાવેન પરિણમનાત્। દ્રવ્યસ્વભાવભૂત એવ તાવત્પરિણામઃ। સ ત્વસ્તિત્વભૂતદ્રવ્યવૃત્ત્યાત્મકત્વાત્સદવિશિષ્ટો દ્રવ્યવિધાયકો ગુણ એવેતિ સત્તાદ્રવ્યયોર્ગુણગુણિભાવઃ સિદ્ધયતિ।।૧૦૯।।

ગતમ્। અથ સત્તા ગુણો ભવતિ, દ્રવ્યં ચ ગુણી ભવતીતિ પ્રતિપાદયતિ - જો ખલુ દ્વસહાવો પરિણામો યઃ ખલુ સ્ફુટં દ્રવ્યસ્ય સ્વભાવભૂતઃ પરિણામઃ પઞ્ચેન્દ્રિયવિષયાનુભવરૂપમનોવ્યાપારોત્પન્ન-સમસ્તમનોરથરૂપવિકલ્પજાલાભાવે સતિ યશ્ચિદાનન્દૈકાનુભૂતિરૂપઃ સ્વસ્થભાવસ્તસ્યોત્પાદઃ, પૂર્વોક્તવિકલ્પજાલવિનાશો વ્યયઃ, તદુભયાધારભૂતજીવત્વં ધ્રૌવ્યમિત્યુક્તલક્ષણોત્પાદવ્યયધ્રૌવ્યાત્મક-

અન્વયાર્થ :- [યઃ ખલુ] જે, [દ્રવ્યસ્વભાવઃ પરિણામઃ] દ્રવ્યના સ્વભાવભૂત (ઉત્પાદ-વ્યયધ્રૌવ્યાત્મક) પરિણામ છે [સઃ] તે (પરિણામ) [સદવિશિષ્ટઃ ગુણઃ] 'સત્'થી અવિશિષ્ટ (-સત્તાથી કોઈ જુદો નહિ એવો) ગુણ છે. '[સ્વભાવે અવસ્થિતં] સ્વભાવમાં અવસ્થિત (હોવાથી) [દ્રવ્યં] દ્રવ્ય [સત્] સત્ છે' - [ઈતિ જિનોપદેશઃ] એવો જે (૯૯મી ગાથામાં કહેલો) જિનોપદેશ [અયમ્] તે જ આ છે (અર્થાત્ ૯૯મી ગાથાના કથનમાંથી આ ગાથામાં કહેલો ભાવ સહેજે નીકળે છે).

સદવદ્વિદં સહાવે દ્વં તિ જિનોવદેસોયં।।૧૦૯।।

આ..હા..હા...! 'કુંદકુંદાર્ય' કહેતાં કહેતાં પણ (એમ કહે છે કે), ભગવાન આમ કહે છે. આ..હા..હા...! કહે છે તો પોતે ! આ..હા...! એટલી નિર્માનતા ! જિનનો ઉપદેશ આવો છે. પ્રભુ ! ત્રણલોકના નાથ તીર્થંકરની વાણી આમ છે. 'કુંદકુંદાર્ય' કહે એ પોતે સ્વતંત્ર પૂર્ણ કહી શકે છતાં કહે છે કે, જિનનો ઉપદેશ, વીતરાગનો આવો ઉપદેશ છે, બાપુ ! આહા..હા...!

પરિણામ દ્રવ્યસ્વભાવ જે, તે ગુણ 'સત્' - અવિશિષ્ટ છે;

'દ્રવ્યો સ્વભાવે સ્થિત સત્ છે' - એ જ આ ઉપદેશ છે. ૧૦૯.

જીવદ્રવ્યસ્ય સ્વભાવભૂતો યોઽસૌ પરિણામઃ સો ગુણો સ ગુણો ભવતિ। સ પરિણામઃ કથંભૂતઃ સન્ગુણો ભવતિ। સદવિસિદ્ધો સતોઽસ્તિત્વાદવિશિષ્ટોઽભિન્નસ્તદુત્પાદાદિત્રયં તિષ્ઠત્યસ્તિત્વં ચૈકં તિષ્ઠત્યસ્તિત્વેન સહ કથમભિન્નો ભવતીતિ ચેત્। 'ઉત્પાદવ્યયધ્રૌવ્યયુક્તં સત્' ઇતિ વચનાત્। એવં સતિ સતૈવ ગુણો ભવતીત્યર્થઃ। ઇતિ ગુણવ્યાખ્યાનં ગતમ્। સદ્વદ્વિદં સહાવે દવ્ય ત્તિ સદવસ્થિતં સ્વભાવે દ્રવ્યમિતિ। દ્રવ્યં પરમાત્મદ્રવ્યં ભવતિ। કિં કર્તું સદિતિ। કેન। અભેદનયેન। કથંભૂતમ્। સત્ અવસ્થિતમ્। ક। ઉત્પાદવ્યયધ્રૌવ્યાત્મકસ્વભાવે। જિણોવદેસોયં અયં જિણોપદેશ ઇતિ 'સદવદ્વિદં સહાવે દવ્યં દવ્યસ્સ જો હુ પરિણામો' ઇત્યાદિપૂર્વસૂત્રે યદુક્તં તદેવેદં વ્યાખ્યાનમ્, ગુણકથનં પુનરધિકમિતિ તાત્પર્યમ્। યથેદં જીવદ્રવ્યે ગુણગુણિનોર્વ્યાખ્યાનં કૃતં તથા સર્વદ્રવ્યેષુ જ્ઞાતવ્યમિતિ।। ૧૦૯।।

ટીકા :- દ્રવ્ય સ્વભાવમાં નિત્ય અવસ્થિત હોવાથી સત્ છે-એમ પૂર્વે (૯૯મી ગાથામાં) પ્રતિપાદિત કરવામાં આવ્યું છે; અને (ત્યાં) દ્રવ્યનો સ્વભાવ પરિણામ કહેવામાં આવ્યો છે. અહીં એમ સિદ્ધ કરવામાં આવે છે કે-જે દ્રવ્યના સ્વભાવભૂત પરિણામ છે, તે જ 'સત્'થી અવિશિષ્ટ (-અસ્તિત્વથી અભિન્ન એવો, અસ્તિત્વથી કોઈ બીજો નહિ એવો) ગુણ છે.

ટીકા :- 'દ્રવ્ય સ્વભાવમાં નિત્ય અવસ્થિત હોવાથી સત્ છે...' દ્રવ્ય સ્વભાવમાં નિત્ય અવસ્થિત હોવાથી સત્ છે. જુઓ ! સત્તાને અને દ્રવ્યને એક સિદ્ધ કર્યું. દ્રવ્ય સ્વભાવમાં નિત્ય અવસ્થિત છે તેથી સત્ છે. 'એમ પૂર્વે (૯૯મી ગાથામાં) પ્રતિપાદિત કરવામાં આવ્યું છે;...' ૯૯ (ગાથા). પોતપોતાને અવસરે પરિણામ થાય છે. દ્રવ્યના ઉત્પાદ-વ્યય અને ધ્રુવ પરિણામ, ત્યાં ત્રણ પરિણામ લીધાં હતાં. ઉત્પાદ-વ્યય અને ધ્રુવ દ્રવ્યનાં ત્રણ પરિણામ લીધાં હતાં. આહા..હા...! એ વાતને યાદ કરે છે.

ઉત્પાદ-વ્યય અને ધ્રુવ તે ત્રણ પરિણામ છે. પણ કોના ? કે, દ્રવ્ય જે પરિણામી (છે) તેના. આ..હા..હા...! પરિણામી જે દ્રવ્ય છે તેના ઉત્પાદ-વ્યય અને ધ્રુવ ત્રણ પરિણામ છે. તેથી 'ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રૌવ્યયુક્તં સત્' અને 'સત્ દ્રવ્ય લક્ષણમ્' (કહ્યું છે). આહા..હા...! 'દ્રવ્ય સ્વભાવમાં નિત્ય અવસ્થિત હોવાથી સત્ છે-એમ પૂર્વે (૯૯મી ગાથામાં) પ્રતિપાદિત કરવામાં આવ્યું છે; અને (ત્યાં) દ્રવ્યનો સ્વભાવ...' હવે, જુઓ ! (શું કહે છે ? દ્રવ્યનો સ્વભાવ) 'પરિણામ

દ્રવ્યના સ્વરૂપની વૃત્તિભૂત એવું જે અસ્તિત્વ દ્રવ્યપ્રધાન કથન દ્વારા 'સત્' શબ્દથી કહેવામાં આવે છે, તેનાથી અવિશિષ્ટ (—તે અસ્તિત્વથી અનન્ય) ગુણભૂત જ દ્રવ્યસ્વભાવભૂત પરિણામ છે; કારણ કે દ્રવ્યની વૃત્તિ ત્રણ પ્રકારના સમયને (ભૂત, વર્તમાન ને ભવિષ્ય એવા ત્રણે કાળને) સ્પર્શતી હોવાથી (તે વૃત્તિ અર્થાત્ અસ્તિત્વ) પ્રતિક્ષણે તે તે સ્વભાવે પરિણમે છે.

(આ પ્રમાણે) ત્યારે પ્રથમ તો, દ્રવ્યના સ્વભાવભૂત જ પરિણામ છે; અને તે (ઉત્પાદવ્યયધ્રૌવ્યાત્મક પરિણામ), અસ્તિત્વભૂત એવી દ્રવ્યની વૃત્તિસ્વરૂપ હોવાને લીધે, 'સત્'થી અવિશિષ્ટ એવો, દ્રવ્યવિધાયક (—દ્રવ્યને રચનારો) ગુણ જ છે. — આ રીતે સત્તા ને દ્રવ્યનું ગુણ-ગુણીપણું સિદ્ધ થાય છે. ૧૦૯.

કહેવામાં આવ્યો છે.' જોયું ? ઉત્પાદ-વ્યય અને ધ્રુવ ત્રણે પરિણામ છે એમ કહેવું છે. અંશ કહ્યા હતા ને ? ઉત્પાદ-વ્યય ને ધ્રુવ ત્રણ પર્યાયવિશેષ (છે) એમ કહ્યું હતું. એ પર્યાય આશ્રિત ત્રણ (અંશ) છે અને પર્યાય દ્રવ્ય આશ્રિત છે એમ કહ્યું હતું. આ..હા..હા...! સમજાણું કાંઈ ?

ફરીને, જે ઉત્પાદ-વ્યય અને ધ્રુવ પરિણામ છે તે પરિણામ દ્રવ્યનો સ્વભાવ પરિણામ કહેવામાં આવ્યો છે. આ..હા..હા...! દ્રવ્યનો સ્વભાવ... આ..હા..હા...! પરિણામ કહેવામાં આવ્યો છે. 'અહીં એમ સિદ્ધ કરવામાં આવે છે—જે દ્રવ્યના સ્વભાવભૂત પરિણામ છે,...' દ્રવ્યના સ્વભાવભૂત એટલે ઉત્પાદ-વ્યય અને ધ્રુવ એ ત્રણને અહીં પરિણામ કહેવા છે. કારણ કે ત્રણેને પર્યાય કીધી હતી ને ? એ ત્રણ પર્યાયો છે, (એ) ત્રણ પર્યાયને આશ્રિત છે અને પર્યાય દ્રવ્યને આશ્રિત છે. આ..હા..હા...! આ બધામાં તો વકીલાતનું કામ હશે કે નહિ ? વાણિયા માટે તો આ શાસ્ત્ર છે. વાણિયાને વેપારવાળાને જૈનપણું મળ્યું. આ..હા..હા...!

મુમુક્ષુ :- વાણિયા તો ઘણા બુદ્ધિવાળા હોય એટલે પૈસા કમાય.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- ધૂડમાં કાંઈ કમાણા (નથી). એને બધી ખોટ જાય (છે). આ કમાણો ઈ જૈન. આહા..હા...!

દ્રવ્યની દૃષ્ટિ થતાં ઉત્પાદ-વ્યય અને ધ્રુવ પરિણામે છે એમ કહે છે. સમ્યગ્દર્શનના પરિણામ થાય છે ત્યાં એ લાભ છે. મિથ્યાત્વના પરિણામ જાય છે, સમકિતના પરિણામ થાય છે અને ધ્રુવપણાનો અંશ રહે છે એ ત્રણ દ્રવ્યના પરિણામ છે. આ..હા..હા...! ઝીણું બહુ પણ, બાપુ ! આહા..હા...! દ્રવ્ય ઉપર દૃષ્ટિ પડતાં દ્રવ્યના ત્રણ પરિણામ છે. પરની તો વાત અહીં છે જ નહિ. એના પોતાના ત્રણ પરિણામ છે. ઉત્પાદ-વ્યય અને ધ્રુવ એ પરિણામ છે. પહેલાં એ આવી ગયું છે, નહિ ? ઉત્પાદ-વ્યય અને ધ્રુવ પર્યાયાશ્રિત છે. પર્યાય કહો કે પરિણામ

કહો (બન્ને એક જ છે). આહા..હા...! અને તે પરિણામ દ્રવ્ય આશ્રિત છે. આ..હા...! તે પર્યાયો દ્રવ્યઆશ્રિત છે. ઠીક !

‘દ્રવ્યનો સ્વભાવ પરિણામ કહેવામાં આવ્યો છે.’ આ..હા..હા...! એ પરને લઈને પરિણામે છે એમ નહિ, એમ કહે છે. એ ‘દ્રવ્યનો સ્વભાવ પરિણામ કહેવામાં આવ્યો છે.’ શું કહ્યું ? દ્રવ્યનો સ્વભાવ જ પરિણામ કહેવામાં આવ્યો છે. એનું પરિણામવું કોઈ બીજાને લઈને છે એમ નથી. આ..હા..હા...! શું એક એક ન્યાય ! ‘દ્રવ્યનો સ્વભાવ પરિણામ કહેવામાં આવ્યો છે.’

‘અહીં એમ સિદ્ધ કરવામાં આવે છે કે-જે દ્રવ્યના સ્વભાવભૂત પરિણામ છે, તે જ ‘સત્’થી અવિશિષ્ટ...’ છે. તે અસ્તિત્વ સત્તાથી અભિન્ન છે. આ..હા..હા...! જીવદ્રવ્ય લ્યો, આપણે તો અહીં જીવદ્રવ્ય (લઈએ છીએ બાકી) છે તો છએ દ્રવ્યની વાત, પણ જીવદ્રવ્યને જે ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવના પરિણામ છે એ અસ્તિત્વને લઈને છે. છે ને ? સત્થી જુદું નહિ એવું ઈ અભિન્ન અસ્તિત્વ છે, કોઈ બીજો નહિ એવો ગુણ છે. એ ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ કોઈ જુદી ચીજ નથી. અસ્તિત્વગુણનું જ એ રૂપ છે. આ..હા..હા...! સત્તા જે છે તે અસ્તિત્વગુણ છે એના ઉત્પાદ-વ્યય અને ધ્રુવ ત્રણ પરિણામ છે અને સત્તા છે એ દ્રવ્યની (સાથે) અભેદ છે. અતદ્ભાવ કહ્યો એ તો અપેક્ષાથી (કહ્યો) બાકી (તો) અભેદ છે. એટલે દ્રવ્યનું પરિણામન થતાં ઉત્પાદ-વ્યય અને ધ્રુવના પરિણામ પરિણામે છે. આ..હા..હા...! સમજાણું કાંઈ ? ભાઈ ! આવું તમારા લોઠાના વેપારમાં આવે નહિ. આહા..હા...! આવો માર્ગ ! આહા..હા...! સંતોએ તો સરળ કરીને બતાવ્યું છે. આ..હા...!

ત્યાં ૯૯ (ગાથામાં) ‘દ્રવ્યનો સ્વભાવ પરિણામ કહેવામાં આવ્યો છે. અહીં એમ સિદ્ધ કરવામાં આવે છે કે-જે દ્રવ્યના સ્વભાવભૂત પરિણામ...’ કહ્યા હતા ‘તે જ ‘સત્’થી...’ અસ્તિત્વથી અભિન્ન છે. એ સત્તાગુણથી ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ સત્ છે માટે સત્થી તે અભિન્ન છે. જે ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ પરિણામ કહ્યા હતા તે સત્ છે. કારણ કે ‘ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રૌવ્યયુક્તં સત્’ (છે). તે સત્થી તે પરિણામ જુદા નથી. આહા..હા...! તમે તો જૂના દિગંબર છો, તોપણ સાંભળ્યું નથી. નહિ ? આહા..હા...!

શું કહે છે ? કે, પહેલાં દ્રવ્યનો સ્વભાવ પરિણામ (કહેવામાં આવ્યો છે). પરિણામ, હોં ! પરિણામ – પર્યાય ! દ્રવ્ય તે ગુણ નહિ અને ગુણ તે દ્રવ્ય નહિ એવો અતદ્ભાવ તો કહ્યો હતો પણ તે કાંઈ બે વચ્ચે તદ્દન અભાવ નથી. એમ અહીંયાં દ્રવ્યના પરિણામ છે એ એના સત્થી તદ્દન અભિન્ન છે, સત્થી જુદા નથી. સત્તાથી જુદા નથી. આ..હા..હા...! અસ્તિત્વથી દ્રવ્ય પરિણામ ઉત્પાદ-વ્યય જુદા નથી. એથી જ્યાં દ્રવ્યની દૃષ્ટિ કરે છે ત્યાં સત્તામાં

ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ પરિણામે છે ત્યાં ત્રણે(નું) પરિણામન થાય છે. તેથી ત્યાં સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રના પરિણામ ઉત્પન્ન થાય છે. આ..હા..હા...!

આ દિગંબરના ચોપડા (-શાસ્ત્ર) છે. ધરના ચોપડા સવાર-સાંજ ફેરવે. આહા..હા...! મધ્યસ્થતાથી જરી સાંભળે, વિચારે તો સત્યની વાત એને બેસે અને બેસતાં એની દૃષ્ટિ દ્રવ્ય ઉપર જાય એટલે પરિણામન થયા વિના રહે નહિ. કેમકે સત્તા ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રૌવ્યયુક્ત પરિણામવાળી છે. આહા..હા...! એ સત્તા અને દ્રવ્ય અભેદ છે. પ્રદેશે તો બન્ને અભેદ છે. આહા..હા...! એથી સત્તા - અસ્તિત્વને લઈને દ્રવ્યમાં ત્રણ પ્રકારના પરિણામ થાય છે - ઉત્પાદ-વ્યય અને ધ્રુવ. આહા..હા...!

અહીં તો એ લેવું છે કે, દ્રવ્યસ્વભાવમાં સત્તાગુણ છે એ કંઈ સર્વથા ભિન્ન નથી. એથી સત્તા અને દ્રવ્ય (વચ્ચે) ભલે ભાવભેદ - અતદ્ભાવ કહ્યો છતાં એ દ્રવ્યની દૃષ્ટિ થતાં સત્તાગુણ જે એની સાથે છે એના ત્રણ પ્રકારના પરિણામ થાય છે. એટલે દ્રવ્યના જ ત્રણ પ્રકારના પરિણામ થયા. આહા..હા...! સત્તાના ત્રણ પરિણામ કીધાં. કારણ કે 'ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રૌવ્યયુક્ત સત્' (છે અને) એ સત્ છે તે દ્રવ્યનું લક્ષણ (છે) એમ કીધું. આહા..હા...! થોડી આકરી વાત છે. આ તો મુદ્દાની રકમની વાત છે. આહા..હા...!

'દ્રવ્યના સ્વભાવભૂત પરિણામ છે, તે જ 'સત્'થી...' (એટલે) અસ્તિત્વથી અભિન્ન (છે). દ્રવ્યમાં સત્તાગુણ છે - અસ્તિત્વગુણ છે તેના ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ પરિણામ કહ્યાં તે પરિણામ અસ્તિત્વથી અભિન્ન છે. અસ્તિત્વથી દ્રવ્ય અભિન્ન છે તેમ એ પરિણામ પણ અસ્તિત્વથી અભિન્ન છે. '(અસ્તિત્વથી કોઈ બીજો નહિ એવો) ગુણ છે.' સત્તા - અસ્તિત્વ નામનો ગુણ છે એ પરિણામે છે તો સત્તા નામનો ગુણ કોઈ બીજો નથી. ત્રણપણે પરિણામે છે એટલે સત્તાગુણ પોતે પરિણામે છે. પરિણામે છે માટે બીજો કોઈ ગુણ છે (એમ નથી). આહા..હા...!

'(અસ્તિત્વથી અભિન્ન એવો, અસ્તિત્વથી કોઈ બીજો નહિ એવો) ગુણ છે.' ઈ શું કહેવા માગે છે ? કે, અસ્તિત્વગુણ છે અને આ ઉત્પાદ-વ્યય ને ધ્રુવ પરિણામ થયા. કેમકે ત્રણ થયા. ઉત્પાદ-વ્યય ને ધ્રુવ પરિણામ થયા તો સત્તાગુણથી એ કોઈ ભિન્ન નથી. સત્તાગુણથી દ્રવ્ય ભિન્ન નથી અને સત્તાગુણથી આ ઉત્પાદ-વ્યયના પરિણામ ભિન્ન નથી. આ..હા..હા...! આકરું પડે એવું છે, ભાઈ ! ધંધા આડે નવરાશ ન મળે. આ..હા..હા...! શું અમૃત વાણી છે ભગવાનની ! આવી વાત ક્યાંય (નથી). આ..હા..હા...! અમૃત વરસાવ્યા છે ! એક એક શબ્દે ન્યાયના ભંડાર ભર્યા છે ! આ..હા..હા...!

'દ્રવ્યના સ્વરૂપની વૃત્તિભૂત એવું જે અસ્તિત્વ...' બીજો પેરેગ્રાફ. 'દ્રવ્યના સ્વરૂપની વૃત્તિભૂત...' (એટલે) ટકવું ઈ, વર્તવું, હયાત રહેવું તે. 'એવું જે અસ્તિત્વ દ્રવ્યપ્રધાન કથન

દ્વારા...’ એ અસ્તિત્વને દ્રવ્યપ્રધાન કથન દ્વારા ‘સત્’ શબ્દથી કહેવામાં આવે છે,...’ શું કીધું ઈ ? કે, દ્રવ્યના સ્વરૂપનું જે અસ્તિત્વ એટલે હયાતી – સ્વરૂપની હયાતીભૂત સત્તા. એવું જે અસ્તિત્વ તે દ્રવ્યપ્રધાન કથન દ્વારા (અર્થાત્) વસ્તુની મુખ્યતાના કથન દ્વારા એને ‘સત્’ શબ્દથી કહેવામાં આવે છે,...’ આ..હા..હા...! અને ‘તેનાથી અવિશિષ્ટ (–તે અસ્તિત્વથી અનન્ય) ગુણભૂત જ દ્રવ્યસ્વભાવભૂત પરિણામ છે;...’ એ ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ થયા એ અસ્તિત્વગુણથી ભિન્ન નથી. એ અસ્તિત્વગુણના સ્વભાવભૂત પરિણામ છે. ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ સત્તાગુણના – અસ્તિત્વગુણના જ એ પરિણામ છે. આ..હા..હા...! માણસ વાંચે નહિ, શાસ્ત્રનો સ્વાધ્યાય કરે નહિ, પછી એકાંત છે... એકાંત છે... એકાંત છે... એમ કહે ! આહા..હા...! ભાઈ ! આ તો ભગવાનના શાસ્ત્ર છે ! આ તો અમૃતના શાસ્ત્ર છે ! આ..હા..હા...! અમૃતના ઝરણાં કેમ ઝરે એમ કહે છે. આ..હા..હા...! કેમકે અસ્તિત્વગુણ દ્રવ્યથી જુદો નથી. તેથી અસ્તિત્વગુણના પરિણામ ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ છે. આ..હા..હા...! ‘(–તે અસ્તિત્વથી અનન્ય) ગુણભૂત જ દ્રવ્યસ્વભાવભૂત પરિણામ છે;...’ એ (પરિણામ) સત્તા નામના ગુણભૂત જ છે. ઉત્પાદ-વ્યય ને ધ્રુવ સત્તા નામના ગુણભૂત જ છે. શું કહ્યું સમજાણું ? આહા..હા...!

‘દ્રવ્યના સ્વરૂપની વૃત્તિ...’ એટલે ટકવું. ‘એવું જે અસ્તિત્વ....’ એટલે સત્તા. એ ‘દ્રવ્યપ્રધાન કથન દ્વારા ‘સત્’ શબ્દથી કહેવામાં આવે છે,...’ દ્રવ્ય પોતે સત્ એમ કહેવામાં આવે છે. ‘ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રૌવ્યયુક્તં સત્’ અને ‘સત્ દ્રવ્ય લક્ષણમ્’ એને સિદ્ધ કરે છે. આહા..હા...! જે ‘ઉમાસ્વામી’એ સૂત્ર કહ્યાં. આહા..હા...! વસ્તુના સ્વરૂપની હયાતીભૂત એવી (જે) સત્તા એને ‘દ્રવ્યપ્રધાન કથન દ્વારા...’ અસ્તિત્વનું કથન પણ દ્રવ્ય(પ્રધાન) કથન દ્વારા ‘સત્’ શબ્દથી કહેવામાં આવે છે, તેનાથી અવિશિષ્ટ (–તે અસ્તિત્વથી અનન્ય) ગુણભૂત જ દ્રવ્યસ્વભાવભૂત પરિણામ છે;...’ એ અસ્તિત્વથી જુદા નહિ એવા ગુણભૂત જ દ્રવ્યસ્વભાવભૂત ઉત્પાદ-વ્યયના પરિણામ છે. આહા..હા...!

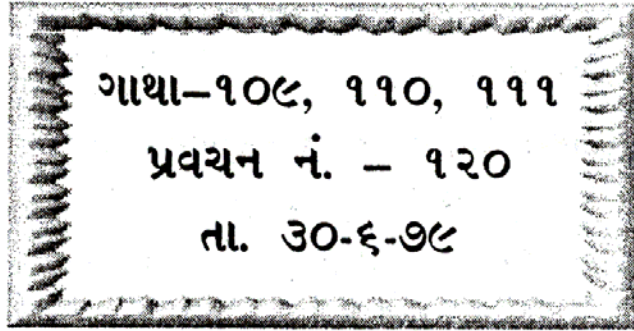
અસ્તિત્વને દ્રવ્યની પ્રધાનતાથી કહીએ તો કહે છે કે એ અસ્તિત્વનો જે દ્રવ્યસ્વભાવ (છે), એ ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ દ્રવ્યનો જ સ્વભાવ છે. સમજાણું કાંઈ ? અસ્તિત્વગુણનું દ્રવ્યપ્રધાન કથન કહીએ તો અસ્તિત્વથી ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ છે એમ ન કહેતાં દ્રવ્યથી તે ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ છે (એમ કહેવાય). સમજાણું કાંઈ ? આ..હા...! આવ્યું ને ? દ્રવ્યના સ્વરૂપની હયાતી એવું જે અસ્તિત્વ એને દ્રવ્યની મુખ્યતાથી કથન કરતાં. સત્તાગુણથી નહિ પણ સત્તાગુણને દ્રવ્યની મુખ્યતાથી કથન કરતાં ‘સત્’ શબ્દથી કહેવામાં આવે છે,...’ તેથી તેનાથી જુદું નહિ (એટલે કે) અસ્તિત્વથી અનન્ય એવું ‘ગુણભૂત જ દ્રવ્યસ્વભાવભૂત પરિણામ છે;...’ એ અસ્તિત્વથી જુદા નહિ એવા ઉત્પાદ-વ્યય ને ધ્રુવના પરિણામ અભેદ છે. સત્તા નામના ગુણથી ઉત્પાદ-

વ્યય અને ધ્રુવ સત્તાથી અભિન્ન છે અને એ સત્તા(નું) દ્રવ્યપ્રધાનતાથી કથન છે. દ્રવ્યપ્રધાનતાથી કથન કરીને સત્તાની-ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવની વાત કરી છે. આહા..હા...! છે ?

‘કારણ કે દ્રવ્યની વૃત્તિ ત્રણ પ્રકારના સમયને...’ આહા..હા...! દ્રવ્યની હયાતી... આહા..હા...! ‘(ભૂત, વર્તમાન ને ભવિષ્ય એવા ત્રણે કાળને) સ્પર્શતી હોવાથી...’ આ..હા..હા...! વર્તમાન પરિણમે છે, ભૂતમાં પરિણમી ગયો અને (ભવિષ્યમાં) પરિણમશે એ સત્તાનું ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ. એ સત્તાને દ્રવ્યપ્રધાનતાથી કહેતાં સત્તા જ પોતે પરિણમી છે એમ કહેવામાં આવે છે. ‘(તે વૃત્તિ અર્થાત્ અસ્તિત્વ) પ્રતિક્ષણે તે તે સ્વભાવે પરિણમે છે.’ સમયે સમયે પરિણમે છે. ઉત્પાદ-વ્યય લેવું છે ને ? તે સત્તા દ્રવ્યપ્રધાન કથનથી કહીએ (તો) સમયે સમયે – પ્રતિક્ષણ નવી નવી અવસ્થા થાય છે તે એનો સ્વભાવ છે. એ દ્રવ્યપ્રધાન (કથન છે). દ્રવ્યથી કહો કે સત્તાથી કહો. સત્તાથી ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ સમયે સમયે પરિણમે છે પણ એ દ્રવ્યની મુખ્યતાથી કહીએ તો સત્તામાં દ્રવ્ય આવી ગયું છે. એટલે દ્રવ્ય જ સમયે સમયે ઉત્પાદ-વ્યય અને ધ્રુવપણે પરિણમે છે.

વિશેષ કહેશું...

(‘પ્રવચનસાર’ ૧૦૯ ગાથા) છેલ્લો પેરેગ્રાફ છે. (‘આ પ્રમાણે’) ત્યારે પ્રથમ તો, દ્રવ્યના સ્વભાવભૂત જ પરિણામ છે;...’ શું કહે છે ? કે, ઉત્પાદ-વ્યય અને ધ્રુવ થાય છે એ દ્રવ્યના પરિણામ છે. જે ક્ષણે ક્ષણે ઉત્પાદ-વ્યય અને ધ્રુવ પોતપોતાને અવસરે થાય છે એ દ્રવ્યના જ પરિણામ છે. એ પરિણામ કોઈથી થયા છે કે કોઈથી થાય છે કે કોઈથી બદલાય છે એમ નથી. આહા..હા...! ‘અને તે (ઉત્પાદવ્યયધ્રૌવ્યાત્મક પરિણામ), અસ્તિત્વભૂત એવી દ્રવ્યની વૃત્તિ...’ (એટલે) દ્રવ્યની હયાતી. દ્રવ્યમાં જે હયાતી નામનો સત્તાગુણ (છે) એના ‘અસ્તિત્વભૂત એવી દ્રવ્યની...’ હયાતીસ્વરૂપ ‘હોવાને લીધે, ‘સત્’થી અવિશિષ્ટ એવો,...’ સત્ અને તે ગુણ ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવરૂપ સત્ બે જુદા નથી, બે એક છે. જેમ પરદ્રવ્યનું તદ્દન પૃથક્પણું છે એમ આ પૃથક્ નથી. પહેલાં કહી ગયા હતા ને ? કે, દ્રવ્ય અને સત્તા (વચ્ચે) અતદ્ભાવ છે. અતદ્ભાવ તરીકે અન્યત્વ છે એમ કહ્યું હતું. છતાં એ અતદ્ભાવ છે પણ છે તો એ તદ્ભાવસ્વરૂપ. એ દ્રવ્યની જ સત્તા છે, દ્રવ્યનો જ ગુણ છે. આહા..હા...! એ દ્રવ્યનો ખાસ ‘એવો, દ્રવ્યવિધાયક (—દ્રવ્યને રચનારો)...’ છે. એટલે દ્રવ્ય સત્તાસ્વરૂપે જ છે. દ્રવ્ય સત્તાસ્વરૂપે જ છે. આહા..હા...! એની સત્તાના સ્વરૂપમાં જે ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ થાય એ સત્તાથી ભિન્ન નથી અને સત્તા દ્રવ્યથી ભિન્ન નથી. આવી વ્યાખ્યા છે. જરી કેળવણી કરવી પડશે ને ?

એવી દ્રવ્યની હયાતીસ્વરૂપ હોવાને લીધે ‘સત્’થી અવિશિષ્ટ...’ સત્થી જુદું નહિ એવું. દ્રવ્યને રચનારો સત્તાગુણ જ છે. દ્રવ્યને રચનારો સત્તા — અસ્તિત્વ એ એનો ગુણ જ છે. અહીંયાં અસ્તિત્વની વાત લીધી છે. ‘આ રીતે સત્તા ને દ્રવ્યનું ગુણ-ગુણીપણું સિદ્ધ થાય છે.’

સત્તા ગુણ છે. દ્રવ્ય ગુણી છે. એ રીતે ગુણીનો જ ગુણ છે. એ ગુણ ગુણીનો છે. ગુણીનો એ ગુણ છે. આહા..હા...! અને એ ગુણના હયાતીપણાને લઈને ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવના પરિણામ થાય તે દ્રવ્યના જ (પરિણામ) છે. આવી વાત છે. બહુ સ્પષ્ટ કર્યું છે.

એક પરિણામ બીજા કોઈ દ્રવ્ય કરે નહિ એ માટે આ બધું સિદ્ધ કરે છે. ગમે તે પ્રસંગમાં પ્રત્યેક દ્રવ્ય પોતાની હયાતીવાળા ગુણથી જુદો નથી. તેથી તે હયાતીવાળો જે ગુણ છે એના પરિણામ ઉત્પાદ-વ્યય અને ધ્રુવ છે અને ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવના પરિણામ સત્તાથી જુદા નથી અને સત્તાથી ગુણી જુદો નથી. ગુણીનો એ ગુણ છે અને એ ગુણનો ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ પરિણામ છે. વેપારીને નવરાશ નહિ અને આવી ઝીણી વાત ! ભાષા તો સાદી છે.

અહીં સિદ્ધ તો ઈ કરવું છે કે, પરિણામ જે થાય છે ઈ તો એની સત્તાને લઈને થાય છે અને એ સત્તા ગુણીનો ગુણ છે. અને એ સત્તા ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ યુક્ત છે. તેથી તે સત્તાનું પરિણામન તે દ્રવ્યનું જ પરિણામન છે.

પ્રશ્ન :- એક ગુણનું પરિણામન તે આખા દ્રવ્યનું પરિણામન ?

સમાધાન :- બીજા ગુણનું પણ એ પ્રમાણે, ત્રીજા ગુણનું એ પ્રમાણે. અહીં તો એક સત્તાગુણની વ્યાખ્યા કરી. આહા..હા...! એમ જ્ઞાનગુણ લ્યો. જ્ઞાનગુણ પણ હયાતીવાળું તત્ત્વ છે તે ગુણીથી ગુણ કાંઈ જુદો નથી અને જ્ઞાનગુણમાં પણ ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ પરિણામ થાય છે. આ તો એક સત્તાગુણથી વાત કરી. એમ અનંત ગુણની હયાતી. એ ગુણીના એ ગુણો. એ ગુણોમાં હોવાપણાપણું છે અને એને લઈને એમાં ઉત્પાદ-વ્યય અને ધ્રુવ પરિણામ થાય છે તે ઉત્પાદ-વ્યય અને ધ્રુવ પરિણામથી દ્રવ્ય જુદું નથી. આહા..હા...! ઘણી વાત કરી ! શબ્દો થોડા પણ ઘણી ગંભીર વાત કરી ! ભાઈ ! આમાં કાંઈ ઉપરટપકે સમજાય એવું નથી. આહા..હા...!

અહીંયાં તો ભગવંત સર્વજ્ઞ પરમાત્માએ અનંત દ્રવ્ય પૃથક્ જોયા. તે અનંત દ્રવ્યમાં તે દ્રવ્યનું હોવાપણું, એ હોવાપણાનો ગુણ તે ગુણીથી જુદો નથી. અને તે હોવાપણાનો ગુણ ઉત્પાદ-વ્યય અને ધ્રુવ પરિણામથી જુદો નથી. એ હોવાપણાના ગુણના જ ઉત્પાદ-વ્યય અને ધ્રુવ છે. આ..હા..હા...!

ત્રણ વાત કરી. દ્રવ્ય છે તે સત્તાસહિત છે, અસ્તિત્વગુણ સહિત છે અને એ ગુણ છે એ ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ પરિણામ સહિત છે. માટે તે સત્તાગુણથી જુદી નથી તો સત્તાનું પરિણામન પણ દ્રવ્યથી જુદું નથી. આહા..હા...! લ્યો ! આવા વાણિયાને આ બધું યાદ રાખવું. આહા..હા...!

વાત તો એમાં એ સિદ્ધ કરવી છે, પ્રભુ ! તું પોતે આત્મા છો અને આત્માના અનંતા ગુણો એની હયાતી ધરાવે છે. એ ગુણીના ગુણો હયાતી ધરાવે છે અને એ ગુણીના ગુણો

સમય સમયમાં ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવપણે પરિણમે છે. આહા..હા...! ત્રણે પર્યાય લીધી છે ને ? ઉત્પાદ-વ્યય ને ધ્રુવને પરિણામ કીધાં છે – પર્યાય કીધી છે. આહા..હા...! એટલે બીજું દ્રવ્ય એને નવી રીતે ઉત્પાદપણે પરિણામાવે, એનો પ્રવાહ તોડી દે (એમ બને નહિ). આહા..હા...! ભગવાનઆત્મા કે કોઈ પણ દ્રવ્ય એની હયાતીવાળા ગુણોનો ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવનો જે પ્રવાહ (છે) એ ગુણથી જુદો નથી અને તે ગુણ ગુણીથી જુદો નથી. તેથી તે પ્રવાહને કોઈ તોડી શકે, કોઈ પર્યાય આડીઅવળી કરી શકે... આ..હા..હા...! એ નથી એમ કહે છે. છે થોડું પણ ઘણો માલ ભર્યો છે ! આચાર્યોના હૃદયમાં ઘણો માલ છે !! આહા..હા...! આખી દુનિયાને વહેંચી નાખી.

અનંત દ્રવ્ય અનંતપણે કાયમ પોતાથી કેમ રહે ? જેને પરની હયાતીની જરૂર નથી. કેમકે પોતે જ હયાતીવાળા ગુણવાળી વસ્તુ છે અને તે હયાતીવાળો ગુણ પોતે જ ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવપણે પરિણમે છે. એટલે એના પરિણમનને માટે બીજા કોઈ દ્રવ્યની જરૂર પડે (એમ નથી). ઉચિત યોગ્ય નિમિત્ત ભલે હો, એમ પહેલાં કહી ગયા. ઉચિત નિમિત્ત ! ઉચિત નિમિત્ત છે પણ ઈ તો અહીં પરિણમનને કાળે છે. એ ઉચિત નિમિત્ત આવ્યું એટલે ઉત્પાદ-વ્યય ને ધ્રુવ પરિણમ્યું એમ નથી. આ..હા..હા...! સમજાય છે કાંઈ ? ઝીણી વાત તો બહુ. દયા પાળવી, વ્રત કરવાં, અપવાસ કરવા સહેલુંસટ હતું. રખડવાનું ! બધું મિથ્યાત્વનું પોષક હતું. કેમકે સામું દ્રવ્ય (છે) તે પણ ગુણથી (તે દ્રવ્ય) છે અને તે ગુણ (પણ) ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવથી છે અને તેથી તેના ઉત્પાદ-વ્યય અને ધ્રુવ તે સત્તાથી જુદા નથી અને તે સત્તા તે સત્ દ્રવ્યથી જુદી નથી. એટલે બીજાનું કાંઈ પણ કરી શકે કે બીજાને અડી શકે (એ વસ્તુના સ્વરૂપમાં નથી). આ..હા..હા..હા...!

પહેલાં એ આવી ગયું છે કે, વસ્તુ છે એ સત્તાગુણવાળી અસ્તિત્વપણે છે અને એવા બધા ગુણો અસ્તિત્વપણે છે અને અસ્તિત્વગુણ છે (સાથે) બીજા ગુણો પણ તેના ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવવાળા છે. એ કોઈ પણ ગુણ ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ વિનાનો હોય નહિ અને ઉત્પાદ-વ્યય ને ધ્રુવ છે તે સત્તાના છે – તે ગુણના છે અને એ ગુણ ગુણીનો છે. એટલે એના પરિણમનમાં કોઈ બીજાનું કારણ છે નહિ. એમ એની વાત આવી ગઈ. આ..હા..હા...!

મુમુક્ષુ :- ગર્ભિતપણે આવી ગયું.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- અંદરથી તત્ત્વથી, ન્યાયથી આવી ગયું. આહા..હા...! અરે..રે...! શું વાણી છે ને ! 'પ્રવચનસાર' ! વીતરાગની દિવ્યધ્વનિનો સાર ! આહા..હા...! અનંતાને જુદા વહેંચી નાખ્યા ! ભલે અનંત (દ્રવ્ય) હો પણ કોઈ દ્રવ્યના ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવમાં કોઈ દ્રવ્યના ઉત્પાદ- પરિણમન બનાવે એ (વસ્તુસ્થિતિ) નથી. કારણ કે તેની સત્તાથી જ તે ગુણી છે

અને ગુણીની તે સત્તા છે અને તે સત્તા પોતે જ ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવવાળી છે. એટલે હવે એને ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવના પરિણમન માટે કોઈ બીજા દ્રવ્યની અપેક્ષા (નથી). ઉચિત (નિમિત્ત) હો પણ ઈ પરિણમન માટે – એને માટે પરિણમન કરે એવું નિમિત્ત છે એમ નથી. આવી વાતું છે. વેપારી આખો દી' માથાકૂટમાં પડ્યા હોય અને આ તો નિવૃત્તિ... નિવૃત્તિ... મગજ એકદમ એવું કામ કરે... આહા..હા...! કે, ક્ષણે ક્ષણે ભિન્ન ભિન્ન અવસ્થા થાય છે તેથી કોઈ બીજા તત્ત્વના અસ્તિત્વને લઈને છે ? કે ભિન્ન ભિન્ન અવસ્થા ઈ સત્તાનો પોતાનો ઉત્પાદ-વ્યય ને ધ્રુવ ગુણ છે એને લઈને થાય છે ? આહા..હા...!

એક દ્રવ્યને બીજા દ્રવ્યનો સંયોગ થતાં બીજી અવસ્થા દેખાય, એથી કહે છે કે, તને એમ થઈ જાય કે આ સંયોગથી અવસ્થા બદલી છે એમ નથી, એમ કહેવું છે. આહા..હા...! ઘણું સમાવ્યું ! તે તેનામાં, તું તારામાં ! સંયોગથી તું જોવા માંડ કે, આ અગ્નિ આવી માટે પાણી ઊંનું થયું, ઉચિત નિમિત્ત આવ્યું માટે પાણી ઊંનું થયું, એમ નથી. એ અગ્નિમાં સત્તા નામનો ગુણ છે અને ઉષ્ણ નામનો ગુણ છે એ પણ ઉત્પાદ-વ્યય ને ધ્રુવવાળો છે. તો એ ઠંડી અવસ્થામાંથી ઊંની અવસ્થા થઈ એ એના ઉત્પાદને લઈને થઈ છે. આ..હા..હા..હા...! એ ઉચિત નિમિત્ત છે માટે થઈ છે (એમ નથી). કારણ કે ઉચિત નિમિત્ત છે એ પણ સત્તાવાળું તત્ત્વ છે અને (એમાં) પણ એની સત્તા એના ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવપણે થાય છે અને તે સત્તાથી ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ જુદા નથી અને તે સત્તા તેના દ્રવ્યથી જુદી નથી. સમજાય છે આ ? થોડી વાત છે પણ ગંભીર છે ! આહા..હા...! ઘણું ભેદજ્ઞાન કરાવ્યું ! વહેંચણી કરી નાખી, વહેંચણી ! આ..હા...!

ગમે તેવા સંયોગોમાં એકદમ બીજી પર્યાય દેખાય, જેમ પાણીની ઠંડી અવસ્થા હતી અને એકદમ ઉષ્ણ દેખાય, એથી તને એમ લાગે કે, અગ્નિનો સંયોગ છે માટે (ઉષ્ણ) થઈ એમ નથી. એ તો અગ્નિનો સત્તા નામનો ગુણ છે અથવા ઉષ્ણતા નામનો ગુણ છે એ પોતે જ ઉત્પાદ-વ્યયપણે પરિણમીને ઉષ્ણ થયો છે (અને પાણી પોતે ઉષ્ણ અવસ્થાપણે પરિણમ્યું છે) અગ્નિને લઈને નહિ. આ..હા..હા..હા...! ગાથામાં બહુ સમાવ્યું છે !

શરીરમાં રોગ આવ્યો એ એનો સત્તા નામનો ગુણ છે એથી એમાં ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ છે માટે (રોગ) થયો. હવે એ ઉત્પાદ બીજા કોઈ કારણે થયો છે એમ નથી. અને એ ઉત્પાદને કોઈ ઈ જાતનો દવાનો ઉત્પાદ આવે માટે પેલો (રોગનો) ઉત્પાદ ફરી જાય છે (એમ નથી). આહા..હા...! શાસ્ત્રમાં ભાષા આવે દવાથી આમ થાય. ઈ બધી વાતું નિમિત્તથી કથન છે. આહા..હા...!

અહીં તો એક ગુણ તે ઉત્પાદ-વ્યયના પરિણમન સહિત જ હોય છે. એથી તને એમ

લાગે કે, આ સંયોગ આવ્યો માટે આ પર્યાય થઈ તો તે એની સત્તા અને એના ગુણના ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ એનાથી થયા એ તે માન્યું નહિ. સમજાય છે કાંઈ ? અહીંયાં ત્રણ લીટીમાં એટલું અંદર ભર્યું છે ! આ..હા..હા...! આમાં તમે વાંચ્યું શું હશે ત્યાં ? ભાઈ !

મુમુક્ષુ :- આપના વિના અર્થ સમજાય એવું નથી.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- વ્યાજ કાઢવામાં કેમ વિશ્વાસ થાય છે ? આહા..હા...!

અહીં તો ગજબ વાત કરી છે ને ! સત્, સત્તા ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવયુક્ત પરિણમન. આહા..હા...! તે તે દ્રવ્યનું, તે તે ગુણનું, તે તે ગુણના ઉત્પાદ-વ્યય ને ધ્રુવ, એ ગુણના જ ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ છે અને એ ગુણ ગુણીનો ગુણ છે. માટે ગુણી પોતે જ તે રીતે ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવપણે પરિણમ્યો છે. આહા..હા...! સંયોગોને ન જો.

અહીં તો માણસને એમ થાય કે, આ સંયોગો આવ્યા અને એકદમ પલટન થયું માટે સંયોગથી થયું એમ નથી. અત્યારે અહીંયાં સાંભળવામાં આવે છે અને અંદર જ્ઞાન થાય છે એ સાંભળવાનો સંયોગ આવ્યો માટે ત્યાં જ્ઞાન થયું એ અહીં ના પાડે છે. એ જ્ઞાનમાં સત્તા - અસ્તિત્વ નામનો ગુણ છે અને જ્ઞાન પણ 'છે' ને ? એ 'છે' એનું ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ(રૂપે) જ્ઞાનનું પરિણમન થાય છે. એને લઈને એના જ્ઞાનના પર્યાયનો ઉત્પાદ છે. સાંભળવાના શબ્દને લઈને ત્યાં (જ્ઞાનના) ઉત્પાદનો પર્યાય છે એમ નથી. આ..હા...!

પ્રશ્ન :- આ તો ઉપાદાનથી વાત થઈ, વ્યવહારથી શું ?

સમાધાન :- ઉપાદાન નહિ, એની વસ્તુની સ્થિતિ જ એ છે. ઉચિત નિમિત્ત ભલે હો, પણ તે કાળે પોતે જ પોતાને કારણે ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવપણે સત્તા પરિણમે છે અને સત્તાગુણ ગુણીનો છે. માટે સત્તાનું પરિણમન છે તે ગુણીનું જ પરિણમન છે, સંયોગનું નહિ. આહા..હા...! આવી વાત છે, બેસવી કઠણ પડે.

મુમુક્ષુ :- બેસે તો સમાધાન થાય.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- વસ્તુસ્થિતિ આ છે.

અહીંયાં બતાવવાનો હેતુ તો આ છે કે, કોઈ પણ તત્ત્વની એકદમ બદલતી અવસ્થા દેખીને, સંયોગ આવ્યો માટે બદલતી અવસ્થા થઈ, એમ નથી. પહેલાં આમ હતું અને પછી કેમ આમ થયું ? પહેલાં આ જ્ઞાનની પર્યાય નહોતી અને અહીંયાં (બેઠા પછી) જ્ઞાનની પર્યાય આવી થઈ. સાંભળવામાંથી આવી થઈ તેનું કારણ શું ? આહા..હા...! (કહે છે કે) એનો જ્ઞાનગુણ અને સત્તાના પરિણમનનો ગુણ જ ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવરૂપ છે. એથી તેના ગુણનું ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ કરીને એ પરિણમન થયું છે અને એ ગુણ ગુણીનો - દ્રવ્યનો (છે) એટલે એ દ્રવ્યનું જ પરિણમન છે, બીજાનું છે નહિ. આહા..હા...! હવે આમાં પરની દયા ને પરની

અથ ગુણગુણિનોર્નાનાત્વમુપહન્તિ -

ળત્થિ ગુણો ત્તિ વ કોઈ પજ્જાઓ ત્તીહ વા વિણા દવ્વં।
 દવ્વત્તં પુણ ભાવો તમ્હા દવ્વં સયં સત્તા।।૧૧૦।।
 નાસ્તિ ગુણ ઇતિ વા કશ્ચિત્ પર્યાય ઇતીહ વા વિના દ્રવ્યમ્।
 દ્રવ્યત્વં પુનર્ભાવસ્તસ્માદ્દ્રવ્યં સ્વયં સત્તા।।૧૧૦।।

ન ખલુ દ્રવ્યાત્પૃથગ્ભૂતો ગુણ ઇતિ વા પર્યાય ઇતિ વા કશ્ચિદપિ સ્યાત્; યથા સુવર્ણાત્પૃથગ્ભૂતં તત્ષીતત્વાદિકમિતિ વા તત્કુણ્ડલત્વાદિકમિતિ વા। અથ તસ્ય તુ દ્રવ્યસ્ય સ્વરૂપવૃત્તિભૂતમસ્તિત્વાચ્ચં યદ્દ્રવ્યત્વં સ ખલુ તદ્ભાવાચ્ચો ગુણ એવ ભવન્ કિં હિ દ્રવ્યાત્પૃથગ્ભૂતત્વેન વર્તતે। ન વર્તત એવ। તર્હિ દ્રવ્યં સત્તાઽસ્તુ સ્વયમેવ।।૧૧૦।।

અથ ગુણપર્યાયાભ્યાં સહ દ્રવ્યસ્યાભેદં દર્શયતિ - ળત્થિ નાસ્તિ ન વિદ્યતે। સ કઃ। ગુણો ત્તિ વ કોઈ ગુણ ઇતિ કશ્ચિત્। ન કેવલં ગુણઃ પજ્જાઓ ત્તીહ વા પર્યાયો વેતીહ।

હવે ગુણ ને ગુણીના અનેકપણાનું ખંડન કરે છે :-

પર્યાય કે ગુણ એવું કોઈ ન દ્રવ્ય વિણ વિશ્વે દીસે;
 દ્રવ્યત્વ કે વળી ભાવ; તેથી દ્રવ્ય પોતે સત્ત્વ છે. ૧૧૦.

હિંસા ને મંદિર બનાવવા ને રથયાત્રા (કાઢવી એ તો ક્યાંય રહી ગયું). આ..હા..હા...! ભારે વાત આકરી, બાપુ !

કોઈ પણ દ્રવ્ય, તે તે કાળે સંયોગો ભલે વિવિધ પ્રકારના આવે તેથી અહીં વિવિધ પ્રકારની પર્યાય થઈ એમ નથી. તે ક્ષણે જ તેના ઉત્પાદનો, વ્યયનો, ધ્રુવનો - સત્તાનો પરિણમનગુણ છે માટે થાય છે. તે ગુણ ગુણીનો છે તો ગુણી એ રૂપે પરિણમ્યો છે. આ..હા...! સંયોગો એ રૂપે પરિણમ્યા છે અને સંયોગોને લઈને (ગુણ) પરિણમ્યા છે એમ નથી. આહા..હા...!

કથમ્। વિના વિના। કિં વિના। દ્વં દ્રવ્યમ્। ઇદાની દ્રવ્યં કથ્યતે। દ્વત્તં પુણ ભાવો દ્રવ્યત્વમ-સ્તિત્વમ્। તત્પુનઃ કિં ભણ્યતે। ભાવઃ। ભાવઃ કોઽર્થઃ। ઉત્પાદવ્યયધ્રૌવ્યાત્મકસદ્ભાવઃ। તમ્હા દ્વં સયં સત્તા તસ્માદભેદનયેન સત્તા સ્વયમેવ દ્રવ્યં ભવતીતિ। તદ્વથા-મુક્તાત્મદ્રવ્યે પરમાવાપ્તિરુપો મોક્ષપર્યાયઃ કેબલજ્ઞાનાદિરુપો ગુણસમૂહશ્ચ યેન કારણેન તદ્વ્યયમપિ પરમાત્મદ્રવ્યં વિના નાસ્તિ, ન વિદ્યતે। કસ્માત્। પ્રદેશાભેદાદિતિ। ઉત્પાદવ્યયધ્રૌવ્યાત્મક શુદ્ધસત્તારૂપં મુક્તાત્મદ્રવ્યં ભવતિ। તસ્માદભેદેન સત્તૈવ દ્રવ્યમિત્યર્થઃ। યથા મુક્તાત્મદ્રવ્યે ગુણપર્યાયા ધ્યાં સહાભેદવ્યાખ્યાનં કૃતં તથા યથાસંભવં સર્વદ્રવ્યેષુ જ્ઞાતવ્યમિતિ।૧૧૦।।

અન્યથાર્થ :- [ઇહ] આ વિશ્વમાં [ગુણઃ ઇતિ વા કશ્ચિત્] ગુણ એવું કોઈ [પર્યાયઃ ઇતિ વા] કે પર્યાય એવું કોઈ, [દ્રવ્યં વિના ન અસ્તિ] દ્રવ્ય વિના (-દ્રવ્યથી જુદું) હોતું નથી; [દ્રવ્યત્વં પુનઃ ભાવઃ] અને દ્રવ્યત્વ તે ભાવ છે (અર્થાત્ અસ્તિત્વ તે ગુણ છે); [તસ્માત્] તેથી [દ્રવ્યં સ્વયં સત્તા] દ્રવ્ય પોતે સત્તા (અર્થાત્ અસ્તિત્વ) છે.

ટીકા :- ખરેખર દ્રવ્યથી પૃથગ્ભૂત (જુદું) ગુણ એવું કોઈ કે પર્યાય એવું કોઈ પણ ન હોય; જેમ સુવર્ણથી પૃથગ્ભૂત તેની પીળાશ આદિ કે તેનું કુંડળપણું આદિ હોતાં નથી

આ તો બેસે એવું છે.

‘આ રીતે સત્તા ને દ્રવ્યનું ગુણ-ગુણીપણું સિદ્ધ થાય છે.’ આહા..હા...!

‘હવે ગુણ ને ગુણીના અનેકપણાનું ખંડન કરે છે :-’ અભેદ સિદ્ધ કરી અને તદન ગુણ અને ગુણી એક જ છે એમ નથી. ‘ગુણ ને ગુણીના અનેકપણાનું ખંડન કરે છે.’ આહા..હા...! ૧૧૦ (ગાથા).

ળત્થિ ગુણો ત્તિ વ કોઈ પજ્જાઓ ત્તિહ વા વિના દ્વં।

દ્વત્તં પુણ ભાવો તમ્હા દ્વં સયં સત્તા।।૧૧૦।।

પર્યાય કે ગુણ એવું કોઈ ન દ્રવ્ય વિણ વિશ્વે દીસે;

દ્રવ્યત્વ છે વળી ભાવ; તેથી દ્રવ્ય પોતે સત્ત્વ છે. ૧૧૦.

તેમ. હવે, તે દ્રવ્યના સ્વરૂપની વૃત્તિભૂત 'અસ્તિત્વ' નામથી કહેવાતું જે દ્રવ્યત્વ તે તેનો 'ભાવ' નામથી કહેવાતો ગુણ જ હોવાથી, શું તે દ્રવ્યપણાથી પૃથક્પણે વર્તે છે ? નથી જ વર્તતું, તો પછી દ્રવ્ય સ્વયમેવ (પોતે જ) સત્તા હો. ૧૧૦.

આહા..હા...! દિગંબર આચાર્ય ! 'કુંદકુંદાચાર્ય' ! આ..હા..હા...! પ્રચુર સંવેદનમાં પડ્યા છે, પ્રચુર આસંદના સંવેદનમાં પડ્યા છે અને આવી ટીકા થઈ ગઈ છે ! આ..હા...! એનું તાત્પર્ય એ છે કે, કોઈ પણ પર્યાય થવા કાળે સંયોગ ઉપર દૃષ્ટિ ન કર. સંયોગ આવ્યા માટે અહીં થયું (એમ ન જો). આહા..હા...! ઘરે બેઠો હતો ત્યારે બીજા પરિણામ હતા અને ભગવાનના દર્શન કર્યા ત્યારે બીજા પરિણામ આવ્યા માટે એ પરિણામ સંયોગથી આવ્યા એમ નથી. તે પરિણામ એ વખતે સત્તાગુણનો એવો જ ઉત્પાદ થવાનો સમય હતો એ થયો છે. સત્તા ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવપણે થઈ છે અને એ સત્તા દ્રવ્યથી જુદી નથી માટે દ્રવ્ય પોતે જ ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવપણે થયું છે. આહા..હા...! ભગવાનને લઈને શુભ ભાવ થયો નથી એમ કહે છે. આ..હા..હા...! અને એ શુભ ભાવ થયો તે ટાણે શાતા વેદનીય (કર્મની પ્રકૃતિ) બંધાણી એ આ શુભ ભાવને લઈને નહિ એમ કહે છે. તું સંયોગથી ન જો. આહા..હા...! એ શાતા વેદનીયના જે પરમાણુ છે એ અસ્તિ છે, એ સત્તા ધરાવે છે અને એ સત્તા(નું) ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવરૂપ પરિણામન છે એથી તે વખતે કર્મપણાની પર્યાય એના સત્તાગુણને લઈને (થઈ છે) અને (તે) ગુણ ગુણીનો - દ્રવ્યનો છે એટલે દ્રવ્યને લઈને તે પરિણામો સ્વયં (કર્મ)રૂપે થયા છે. આત્માએ રાગ કર્યો માટે શાતાવેદનીય થઈ કે અશાતા(વેદનીય) થઈ એમ નથી. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- અમુક કારણોથી શાતાવેદનીય બંધાય છે.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- ઈ બધી વાતું, ઈ માટે તો આ વાત કરાય છે. એ બધાં કથનો (છે). નિમિત્ત શું ? ઉચિત નિમિત્ત કોણ હતું ? એ નિમિત્ત (બતાવે છે). પણ એને લઈને એ પરિણામ થયા છે (એમ નથી). આહા..હા...! ગજબ વાત છે !

તીર્થંકરગોત્રના શુભભાવ થયા એ એની સત્તાની ઉત્પત્તિની પર્યાયનો કાળ છે. તેથી તે તીર્થંકરગોત્ર બંધાણું એમ નહિ. તીર્થંકરના ગોત્રના (જે) પરમાણુ બંધાણા એનો જે સત્તાગુણ છે એ (તે) રીતે કર્મની પર્યાયપણે થવાનો - ઉત્પાદપણે, વ્યયપણે, ધ્રુવપણે એ સત્તાગુણ ત્યાં કર્મનો છે. એ કર્મ જ એ રીતે પરિણમ્યું છે. આ..હા...! આવી વાત છે. આહા..હા...! ૧૧૦(ની ટીકા).

ટીકા :- 'ખરેખર દ્રવ્યથી પૃથગભૂત (જુદું) ગુણ એવું કોઈ કે પર્યાય એવું કોઈ પણ

ન હોય;...' છે ? પર્યાય ત્વિન્ન ત્વિન્ન જાતની લાગે માટે એ કોઈ પૃથક્ છે એમ નથી. દ્રવ્યની પર્યાય એકદમ ફેરવાળી લાગે. પહેલે સમયે મતિ-શ્રુત, બીજે સમયે કેવળજ્ઞાન ! સમજાણું કાંઈ ? એથી એમ ન લાગે કે, સંયોગ અનુકૂળ આવ્યા માટે થયું ? ના. એ તો ઉત્પાદ-વ્યયના પરિણમનપણે કેવળજ્ઞાન થવાનું (હતું), એના ગુણનો સ્વભાવ જ એવો છે કે, પૂર્વની પર્યાયને લઈને નહિ. આ..હા..હા...! કેવળજ્ઞાનનો (જે) પર્યાય ઉત્પાદરૂપે (થયો તે) સત્તાથી, જ્ઞાનની હયાતીથી ઉત્પાદરૂપે, વ્યયરૂપે, ધ્રુવરૂપે થયો એ સ્વતઃ પોતાથી થયો છે. કર્મનો નાશ થયો કે પૂર્વની પર્યાયને લઈને આ ઉત્પાદ થયો એમ પણ નથી. આહા..હા...! એ તો પહેલાં ૧૦૧ (ગાથામાં) આવી ગયું કે, વ્યય છે એ ઉત્પાદને લઈને નથી, ઉત્પાદને વ્યયની અપેક્ષા નથી. પોતાના વ્યયની અપેક્ષા નથી તો એ ઉત્પાદને પરની અપેક્ષા હોય એમ છે જ નહિ. આવી વાત છે, ભાઈ !

પંદર-પંદર લાખ, વીસ-વીસ લાખના મંદિર બનાવવા, સારો પ્રમુખ માણસ હોય, અગ્રેસર ઠીક હોય તો એ સારું કામ કરે. એ અહીં ના પાડે છે. વ્યવસ્થાપક બરાબર ધ્યાન રાખનારો હોય તો ત્યાં એ પર્યાય બરાબર સરખી થાય એમ નથી. આહા..હા...! એ વખતે તેના તે વસ્તુના સત્તાગુણ છે કે જ્ઞાન (ગુણ છે), એનું પરિણમન તે કાળે તે જ ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવરૂપે થવાનું છે. તેથી તે દ્રવ્યનું જ એ પરિણમન છે. વ્યવસ્થા કરનારો છે માટે એમ વ્યવસ્થા થઈ છે એમ નથી. આહા..હા...! કેટલું ફેરવવું પડે આમાં ! આખો દી' દુકાને બેઠો હોય ને (માને કે મેં) આ કર્યું ને આ કર્યું ને આનું કર્યું ને આ કર્યું... ઘરાકને બરાબર સાચવ્યા. આ..હા...! મીઠા બોલથી આમ કર્યું. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- નોકર રાખે.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- નોકર કોણ રાખે ને કોણ છોડે ? બધી વાતું છે. આહા..હા...! શેઠિયાનો જે આત્મા છે તેના ગુણનું અસ્તિપણું છે કે નહિ ? સત્તા છે કે નહિ ? અને સત્તા છે તે ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવવાળી છે કે એકલી સત્તા જ હોય ? 'ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવયુક્તં સત્' અને 'સત્ દ્રવ્ય લક્ષણમ્' ઈ સિદ્ધ કરે છે. 'ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવયુક્તં સત્' અને 'સત્ દ્રવ્ય લક્ષણમ્' એટલે કોઈ પણ પદાર્થના જે સમયે સત્તાને લઈને ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ થાય તે તો તેનું સ્વરૂપ જ છે, એ પરને લઈને નહિ. અને તે સત્તાનો ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ (થાય છે) તે દ્રવ્ય જ છે. તેથી દ્રવ્યનું જ એ પરિણમન છે. આહા..હા...! કહો, સમજાય છે આમાં ? આ ડૉક્ટરો, વકીલો આ બધા હોશિયાર માણસ કહેવાય. (કોઈ એમ કહે કે), 'ડૉક્ટર બોલાવવા જ નહિ, કારણ કે એની મેળાએ (સારું) થશે.' બોલાવે કે ન બોલાવે એ તો એ વખતે બોલાવવાની પર્યાય થવાની એ તો થવાની છે. આહા..હા...! અને ડૉક્ટરનો આત્મા પણ તે વખતે પોતાના

ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવના પરિણમન પ્રમાણે તે પર્યાય ત્યાં થાય (છે) અને આવે છે. આ..હા..હા...! બહુ આકરું કામ. આખી દુનિયામાંથી જુદો પડી જા, કહે છે. જુદો છો, પડી જા (શું) ! તું સંયોગને દેખીને (એમ કહે કે) 'મારી પર્યાયમાં ફેરફાર થયો, બીજાની પર્યાયમાં સંયોગને લઈને ફેરફાર થયો.' એ ભૂલી જા. તે તે કાળે તેના ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવનો સ્વભાવ (પરિણમે છે). 'ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રૌવ્યયુક્તં સત્' તે પરિણામ છે. એ પરિણામ સત્તાના પરિણામ છે અને એ સત્તા સત્ દ્રવ્યની છે. માટે ખરેખર એ દ્રવ્યના જ એ પરિણામ છે. આહા..હા...! આ સાંભળ્યું ન હોય તો બેસે નહિ. એકાંત લાગે, એકાંત ! આહા..હા...! શું થાય ? ભાઈ !

ત્રણલોકના નાથ કેવળી પરમાત્માની આ વાણી છે. આહા..હા...! એ વાણીમાં પોતે કાંઈ પણ ફેરફાર કરે, ઓછું-અધિક, વિપરીત (કરે), સત્ને સત્પણે એ રીતે ન માને તો એ તો મિથ્યાદૃષ્ટિ છે. આ..હા...! શાસ્ત્રના એક પણ પદને કે એક પણ અક્ષરને... આવે છે ને ? 'સૂત્રપાહુડ' ! ભાઈ ! 'સૂત્રપાહુડ' (માં આવે છે કે), એક પદને, એક અક્ષરને ફેરવે તો મિથ્યાદૃષ્ટિ છે. આહા..હા...! ભાઈ ! આકરું કામ બહુ ! આહા..હા...!

દ્રવ્યની જે સમયની જે પર્યાય સત્તાને લઈને થઈ એ પરને લઈને થઈ એમ માને એ મિથ્યાદૃષ્ટિ છે. આ..હા..હા...! શું સ્વતંત્રતાના ઢંઢેરા ! આવા સાંભળ્યા નથી. આ..હા..હા...! 'દ્રવ્યથી પૃથગ્ભૂત (જુદું) ગુણ એવું કોઈ કે પર્યાય એવું કોઈ પણ ન હોય;...' એમ હવે સિદ્ધ કરે છે. એ ગુણ અને ગુણી જુદા નથી. એ ગુણનું જે ઉત્પાદ-વ્યયનું પરિણમન થયું તે દ્રવ્યનું જ (પરિણન) થયું છે. એ દ્રવ્ય અને ગુણ બે અભેદ છે એમ કહે છે. આ..હા...! 'ખરેખર દ્રવ્યથી પૃથગ્ભૂત (જુદું) ગુણ એવું કોઈ કે પર્યાય એવું કોઈ...' નથી.

'જેમ સુવર્ણથી પૃથગ્ભૂત તેની પીળાશ આદિ કે તેનું કુંડળપણું...' પીળાશ એ ગુણ, કુંડળ આદિ પર્યાય. એ સુવર્ણથી પૃથગ્ભૂત તેના પીળાશાદિ ગુણો અને કુંડળાદિ પર્યાયો 'હોતાં નથી...' સોનાના પીળાશ આદિ ગુણો અને કુંડળાદિ પર્યાય એ સોનાથી જુદા હોતા નથી. આહા..હા...! હજી આ તો દૃષ્ટાંત છે, હોં !

'હવે, તે દ્રવ્યના સ્વરૂપની વૃત્તિભૂત 'અસ્તિત્વ' નામથી કહેવાતું જે દ્રવ્યત્વ....' દ્રવ્યના સ્વરૂપની હયાતીવાળું, અસ્તિત્વ (એટલે) 'સત્તા' નામથી કહેવાતું જે દ્રવ્યત્વ 'તે તેનો 'ભાવ' નામથી કહેવાતો ગુણ...' 'દ્રવ્યત્વ' નામનો ગુણ, 'સત્તા' નામનો ગુણ એમ કહેવાતો 'ગુણ જ હોવાથી...' 'ભાવ' નામથી કહેવાતો ગુણ જ હોવાથી. 'શું તે દ્રવ્યથી પૃથક્પણે વર્તે છે ?' આહા..હા...! એ સત્તા ઉત્પાદ-વ્યયપણે પરિણમી એ સત્તા દ્રવ્યથી પૃથક્પણે વર્તે છે ? સત્તા ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવપણે પરિણમી તે સત્તા દ્રવ્યથી પૃથક્પણે વર્તે છે ? આ..હા..હા...! થોડામાં ઘણું ભર્યું (છે) ! દ્રવ્યત્વ તે ભાવ કહેવાય છે ને ? દ્રવ્યનો ભાવ કહેવાય ને ઈ ? સત્તા

એ દ્રવ્યનો ભાવ (છે) દ્રવ્ય 'ભાવવાળું' (કહેવાય) અને ગુણ 'ભાવ' (કહેવાય), દ્રવ્ય ભાવવાળું અથવા ગુણવાળું અને ભાવ ગુણ, એમ કહેવાતું (હોવા છતાં) પણ ગુણ જ હોવાથી (તે દ્રવ્યથી જુદો નથી), ભલે (એમ કહેવાય કે) આ દ્રવ્યનો આ ભાવ (છે) પણ ભાવનો અર્થ ગુણ જ છે. આ..હા...! દ્રવ્યનો અસ્તિત્વભાવ, દ્રવ્યનો સત્તાભાવ (કહેવાય) પણ એ દ્રવ્યનો સત્તાભાવ તે દ્રવ્ય જ છે.

આ..હા..હા..હા...! આચાર્યોએ દિગંબર સંતોએ કામ કર્યું છે ! માણસ આગ્રહ છોડીને જરી (વિચારે તો સત્ય સમજાય એવું છે). એને ખોટું લાગે કે, 'આ બધું અમારું ખોટું?' પણ બાપુ ! વિચાર તો કર, ભાઈ ! આહા..હા...! આવી વાતની બીજે ક્યાં ગંધ છે ? આ કરો... આ કરો... આ કરો... આ કરો... આ કરો... અહીં કહે છે તું કર... કર... કરવાનું કહે છે (પણ) તારી સત્તાના પરિણામ તારામાં અને એની સત્તાના પરિણામ એનામાં.. કોનું કરવું છે તારે ? કેમકે એ દ્રવ્ય સત્તા વિનાનું છે ? અને એ સત્તા ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ વિનાની છે ? અને ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ દ્રવ્ય વિનાના છે ? આહા..હા...! આવી વાત છે. (સમજે નહિ અને પછી) વાદવિવાદ કરે (કે), નહિ, આનાથી આમ થયું, કર્મનો આકરો (ઉદય) આવે ત્યારે વિકાર થાય જ. નહિતર વિકાર છે એ સ્વભાવ થઈ જાય. અહીં કહે છે કે, પણ વિકાર થવાનો પર્યાય તે વખતે સત્તા નામના ગુણથી એ જાતનું અસ્તિત્વનું પરિણમન થવાનું છે એ ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ(રૂપ) પોતાથી થયું છે, કર્મને લઈને નહિ. આ..હા..હા...! (એક વિદ્વાન છે) એ જ્યાં હોય ત્યાં એ જ નામે છે કે, કર્મને લઈને થાય... કર્મને લઈને થાય... કર્મને લઈને થાય. જ્ઞાનાવરણીયને લઈને જ્ઞાન થાય. આહા..હા...!

અહીં કહે છે કે, જ્ઞાનમાં જે ઓછા-વત્તાપણું થાય છે એ જ્ઞાનમાં સત્તા નામનો ગુણ છે અથવા જ્ઞાન પણ હયાતીવાળો ગુણ છે ને ? એ હયાતીવાળો પોતે જ ઉત્પાદ-વ્યયપણે થાય છે. ધ્રુવપણું રાખીને ઉત્પાદપણે થાય છે. હીણી પર્યાય થાઓ કે અધિક થાઓ. એ પોતાના જ ઉત્પાદ-વ્યયથી થાય છે. પરને લઈને નહિ. આહા..હા...! (એક વિદ્વાન સાથે) આ જ મોટો વાંધો હતો ને ? એણે બધા પુસ્તકોમાં લખ્યું છે કે, 'સોનગઢ'નું સાહિત્ય જૂદું છે. બધાને ડુબાડી દેશે.' આહા..હા...! એણે બિચારાએ આ વાત સાંભળી નહોતી. આહા..હા...!

કોઈ પણ સમયે કર્મનો ઉત્પાદ-વ્યય એની સત્તામાં અને એના સત્થી છે. શું કીધું ઈ ? કર્મ છે તે તેની સત્તાથી છે અને તે સત્તા તેનું સત્ છે – દ્રવ્ય છે. એટલે એ દ્રવ્યથી સત્તા છે અને સત્તાથી પરિણમન છે, એ બધું અભેદ છે. આ..હા..હા...! એમ ભગવાનઆત્મામાં વિકારના પરિણામ ઉત્પાદપણે (થાય) છે એ સત્તા નામના (ગુણને લઈને) અથવા અસ્તિત્વગુણને લઈને ઉત્પાદ-વ્યય પરિણામે છે તે સત્તાગુણનું પરિણમન છે, એ કર્મને લઈને નહિ. અમારે

અથ દ્રવ્યસ્ય સદુત્પાદાસદુત્પાદયોરવિરોધં સાધયતિ

एवंविहं सहावे दव्वं दव्वत्थपज्जयत्थेहिं।
 सदसम्भावणिबद्धं पादुम्भावं सदा लभदि।।१११।।
 एवंविधं स्वभावे द्रव्यं द्रव्यार्थपर्यायार्थाभ्याम्।
 सदसद्भावनिबद्धं प्रादुर्भावं सदा लभते।।१११।।

एवमेतद्यथोदितप्रकारसाकल्याकलङ्कलाञ्छनमनादिनिधनं सत्स्वभावे प्रादुर्भावमास्कन्दति द्रव्यम्। स तु प्रादुर्भावो द्रव्यस्य द्रव्याभिधेयतायां सदभावनिबद्ध एव स्यात्; पर्यायाभिधेयतायां त्वसदभावनिबद्ध एव। तथा हि-यदा द्रव्यमेवाभिधीयते, न पर्यायास्तदा प्रभवावसानवर्जिता-

एवं गुणगुणिव्याख्यानरूपेण प्रथमगाथा, द्रव्यस्य गुणपर्यायाभ्यां सह भेदो नास्तीति कथनरूपेण द्वितीया चेति स्वतन्त्रगाथाद्वयेन षष्ठस्थलं गतम्। अथ द्रव्यस्य द्रव्यार्थिकपर्यायार्थिक-नयाभ्यां सदुत्पादासदुत्पादौ दर्शयति - एवंविहसभावे एवंविधसद्भावे सत्तालक्षणमुत्पादव्ययध्रौव्यलक्षणं

હવે દ્રવ્યને સત્-ઉત્પાદ અને અસત્-ઉત્પાદ હોવામાં અવિરોધ સિદ્ધ કરે છે :-

આવું દરવ દ્રવ્યાર્થ-પર્યાયાર્થથી નિજભાવમાં
 સદ્ભાવ-અણસદ્ભાવયુત ઉત્પાદને પામે સદા. ૧૧૧.

શું કરવું ? ભાઈ ! કર્મનું જોર છે... કર્મનું જોર છે... કર્મનું જોર છે... એ બધી તદન મિથ્યા ભ્રમણા છે. આહા..હા...!

‘દ્રવ્યત્વ તે તેનો ‘ભાવ’ નામથી કહેવાતો ગુણ...’ સત્તા ગુણ કહો કે ભાવ કહો. (તે ગુણ જ હોવાથી) ‘શું તે દ્રવ્યથી પૃથક્પણે વર્તે છે ?’ એ ગુણ કહો કે ભાવ (કહો), (શું) તે દ્રવ્યથી જુદા વર્તે છે ? ‘નથી જ વર્તતું. તો પછી દ્રવ્ય સ્વયમેવ (પોતે જ) સત્તા હો.’ વસ્તુ પોતે જ સ્વયમેવ સત્તા છે અને એ સત્તા ઉત્પાદ-વ્યયપણે પરિણમે છે. આહા..હા...! શબ્દો થોડા છે પણ ભાવ એમાં ઘણા ભર્યા છે ! આહા..હા...! અહીં તો સત્ શું છે એની વાત

ભિયૌંગપદ્યપ્રવૃત્તાભિર્દ્રવ્યનિષ્પાદિકાભિરન્વયશક્તિભિઃ પ્રભવાવસાનલાઙ્છનાઃ ક્રમપ્રવૃત્તાઃ પર્યાયનિષ્પાદિકા વ્યતિરેકવ્યક્તીસ્તાસ્તાઃ સંક્રામતો દ્રવ્યસ્ય સદ્ભાવનિબદ્ધ એવ પ્રાદુર્ભાવઃ, હેમવત્। તથા હિ - યદા હેમૈવાભિધીયતે, નાહગદાદયઃ પર્યાયાસ્તદા હેમસમાનજીવિતાભિયૌંગ-પદ્યપ્રવૃત્તા - ભિર્હેમનિષ્પાદિકાભિરન્વયશક્તિભિરહગદાદિપર્યાયસમાનજીવિતાઃ ક્રમપ્રવૃત્તા અહગદાદિપર્યાય-નિષ્પાદિકા વ્યતિરેકવ્યક્તીસ્તાસ્તાઃ સંક્રામતો હેમ્નઃ સદ્ભાવનિબદ્ધ એવ

ગુણપર્યાયલક્ષણં દ્રવ્યં ચેત્યૈવંવિધપૂર્વોક્તસદ્ભાવે સ્થિતં, અથવા એવંવિહં સહાવે ઇતિ પાઠાન્તરમ્। તત્રૈવંવિધં પૂર્વોક્તલક્ષણં સ્વકીયસદ્ભાવે સ્થિતમ્। કિમ્। દ્વં દ્રવ્યં કર્તુમ્। કિં કરોતિ। સદા લભદિ સદા સર્વકાલં લભતે। કિં કર્મતાપન્નમ્। પાદુભાવં પ્રાદુર્ભાવમુત્પાદમ્। કથંભૂતમ્। સદસભાવનિબદ્ધં સદ્ભાવનિબદ્ધમસદ્ભાવનિબદ્ધં ચ। કામ્યાં કૃત્વા। દ્વત્થપજ્જયત્થેહિ દ્રવ્યાર્થિક-પર્યાયાર્થિકનયામ્યામિતિ। તથા હિ - યથા યદા કાલે દ્રવ્યાર્થિકનયેન વિવક્ષા ક્રિયતે, યદેવ કટકપર્યાયે સુવર્ણ તદેવ કહ્કણપર્યાયે નાન્યદિતિ, તદા કાલે સદ્ભાવનિબદ્ધ એવોત્પાદઃ।

અન્વયાર્થ :- [એવંવિધં દ્રવ્યં] આવું (પૂર્વોક્ત) દ્રવ્ય [સ્વભાવે] સ્વભાવમાં [દ્રવ્યાર્થપર્યાયાર્થામ્યાં] દ્રવ્યાર્થિક અને પર્યાયાર્થિક નયો વડે [સદસદ્ભાવનિબદ્ધં પ્રાદુર્ભાવં] સદ્ભાવસંબદ્ધ અને અસદ્ભાવસંબદ્ધ ઉત્પાદને [સદા લભતે] સદા પામે છે.

ટીકા :- આ પ્રમાણે યથોદિત સર્વ પ્રકારે અકલંક લક્ષણવાળું, અનાદિનિધન આ દ્રવ્ય સત્-સ્વભાવમાં (અસ્તિત્વસ્વભાવમાં) ઉત્પાદ પામે છે. દ્રવ્યનો તે ઉત્પાદ, દ્રવ્યની અભિધેયતા વખતે સદ્ભાવસંબદ્ધ જ છે અને પર્યાયોની અભિધેયતા વખતે અસદ્ભાવસંબદ્ધ જ છે. તે સ્પષ્ટ સમજાવવામાં આવે છે :-

છે, બાપુ ! અહીં કોઈ પક્ષ નથી, વાડો નથી. આ તો સત્ની સ્થિતિની મર્યાદા, સત્ની મર્યાદા કયે પ્રકારે છે ? (તે બતાવે છે). આહા..હા...! એ ૧૧૦ (ગાથા પૂરી) થઈ.

‘હવે દ્રવ્યને સત્-ઉત્પાદ અને અસત્-ઉત્પાદ હોવામાં અવિરોધ સિદ્ધ કરે છે :-’ શું કહે છે ? દ્રવ્ય છે અને ઉત્પાદ થાય છે. એ સત્નો ઉત્પાદ છે અને અસત્નો ઉત્પાદ છે. પહેલાં નહોતું અને નવું થયું એ અપેક્ષાએ અસત્નો ઉત્પાદ (કહે છે). (તેમાં) ‘અવિરોધ સિદ્ધ કરે છે :-’ એમાં વિરોધ નથી. શું કહ્યું ઈ ? દ્રવ્ય છે એમાં ‘છે’ તેનો ઉત્પાદ છે, ‘છે’ તેનો

પ્રાદુર્ભાવઃ । યદા તુ પર્યાયા એવાભિધીયન્તે, ન દ્રવ્યં, તદા પ્રભવાવસાનલાઞ્છનાભિઃ ક્રમપ્રવૃત્તાભિઃ પર્યાયનિષ્પાદિકાભિઃ-વ્યતિરેકવ્યક્તિભિસ્તાભિસ્તાભિઃ પ્રભવાવસાનવર્જિતા યોગપદ્યપ્રવૃત્તા દ્રવ્યનિષ્પાદિકા અન્વયશક્તીઃ સંક્રામતો દ્રવ્યસ્યાસન્દ્ધાવનિબદ્ધ એવ પ્રાદુર્ભાવઃ, હેમવદેવ । તથા હિ - યદાઙ્ગદાદિપર્યાયા એવાભિધીયન્તે ન હેમ, તદાઙ્ગદાદિપર્યાયસમાનજીવિતાભિઃ ક્રમપ્રવૃત્તાભિરઙ્ગદાદિપર્યાયનિષ્પાદિકા-ભિર્વ્યતિરેકવ્યક્તિભિસ્તાભિસ્તાભિર્હેમસમાનજીવિતા

કસ્માદિતિ ચેત્ । દ્રવ્યસ્ય દ્રવ્યરૂપેણાવિનષ્ટત્વાત્ । યદા પુનઃ પર્યાયવિવક્ષા ક્રિયતે, કટકપર્યાયાત્ સકાશાદન્યો યઃ કઙ્કણપર્યાયઃ સુવર્ણસમ્બન્ધી સ એવ ન ભવતિ, તદા પુનરસદુત્પાદઃ । કસ્માદિતિ ચેત્ । પૂર્વપર્યાયસ્ય વિનષ્ટત્વાત્ । તથા યદા દ્રવ્યાર્થિકનયવિવક્ષા ક્રિયતે, ય એવ પૂર્વ ગૃહસ્થાવસ્થાયમેવમેવં ગૃહવ્યાપારં કૃતવાન્ પશ્ચાજ્જિનદીક્ષાં ગૃહીત્વા સ એવેદાની રામાદિકેવલિપુરુષો નિશ્ચયરત્નત્રયાત્મકપરમાત્મધ્યાનેનનાન્તસુખામૃતતૃપ્તો જાતઃ, ન ચાન્ય ઇતિ, તદા સન્દ્ધાવનિબદ્ધ એવોત્પાદઃ । કસ્માદિતિ ચેત્ । પુરુષત્વેનાવિષ્ટત્વાત્ । યદા તુ પર્યાયનયવિવક્ષા

જ્યારે દ્રવ્ય જ કહેવામાં આવે છે—પર્યાયો નહિ, ત્યારે ઉત્પત્તિવિનાશ સ્થિતિ, યુગપદ્ પ્રવર્તતી, દ્રવ્યની નિપજાવનારી અન્વયશક્તિઓ વડે, ઉત્પત્તિવિનાશલક્ષણવાળી, ક્રમે પ્રવર્તતી. પર્યાયોની નિપજાવનારી તે તે વ્યતિરેકવ્યક્તિઓને પામતા દ્રવ્યને સદ્ભાવસંબદ્ધ જ ઉત્પાદ છે; સુવર્ણની જેમ, તે આ પ્રમાણે : જ્યારે સુવર્ણ જ કહેવામાં આવે છે—બાજુબંધ વગેરે પર્યાયો નહિ, ત્યારે સુવર્ણ જેટલું ટકનારી, યુગપદ્ પ્રવર્તતી, સુવર્ણની નિપજાવનારી અન્વયશક્તિઓ વડે, બાજુબંધ વગેરે પર્યાયો જેટલું ટકનારી, ક્રમે પ્રવર્તતી, બાજુબંધ વગેરે પર્યાયોની નિપજાવનારી તે તે વ્યતિરેકવ્યક્તિઓને પામતા સુવર્ણને સદ્ભાવસંબદ્ધ જ ઉત્પાદ છે.

ઉત્પાદ છે, એક વાત. બીજી વાત—નથી તેનો ઉત્પાદ છે. દ્રવ્યમાં હતું તે આવ્યું છે. એ સત્ છે અને પર્યાયમાં નહોતું અને પર્યાય થઈ છે તે અસત્ પર્યાય છે. બન્નેમાં વિરોધ નથી. આહા..હા...! અસત્-ઉત્પાદ હોવામાં અવિરોધ દેખાય. બેમાં વિરોધ નથી એમ કહેવું છે. આ ગાથામાં માથે (—મથાળામાં) આટલું છે ! છે ? શું કીધું ?

વસ્તુનો સત્-ઉત્પાદ (અર્થાત્) છે તે ઊપજે છે અને નથી તે ઊપજે છે એ બે ભાવમાં વિરોધ નથી. છે તે ઊપજે છે ઈ સત્ની અપેક્ષાએ (કહ્યું છે) અને નથી તે ઊપજે છે એ

યૌગપદ્યપ્રવૃત્તા હેમનિષ્પાદિકા અન્વયશક્તિઃ સંક્રામતો હેમ્નોઽસદ્ભાવનિબદ્ધ એવ પ્રાદુર્ભાવઃ। અથ પર્યાયાભિધેયતાયામપ્યસદુત્પાત્તૌ પર્યાય-નિષ્પાદિકાસ્તાસ્તા વ્યતિરેકવ્યક્તયો યૌગપદ્ય-પ્રવૃત્તિમાસાદ્યાન્વયશક્તિત્વમાપન્નાઃ પયાયાન્ દ્રવીકુર્યુઃ, તથાઙ્ગદાદિપર્યાનિષ્પાદિકામિસ્તા-મિસ્તામિર્વ્યતિરેકવ્યક્તિભિયૌગપદ્યપ્રવૃત્તિમાસાદ્યાન્વય-શક્તિત્વમાપન્નામિરઙ્ગદાદિપર્યાયા અપિ હેમીક્રિયેરન। દ્રવ્યાભિધેયતાયામપિ સદુત્પાત્તૌ દ્રવ્યનિષ્પાદિકા અન્વયશક્તયઃ ક્રમપ્રવૃત્તિમાસાદ્ય તત્તદ્વ્યતિરેકવ્યક્તિત્વમાપન્ના દ્રવ્યં પર્યાયીકુર્યુઃ, તથા હેમનિષ્પાદિકામિરન્વયશક્તિભિઃ ક્રમપ્રવૃત્તિમાસાદ્ય તત્તદ્વ્યતિરેકમાપન્નામિર્હેમાઙ્ગદાદિપર્યાય-માત્રીક્રિયેત। તતો દ્રવ્યાર્થાદેશાત્સદુત્પાદઃ, પર્યાયાર્થાદેશાદસત્ इत्यनद्यम्॥૧૧૧॥

ક્રિયતે, પૂર્વ સરાગાવસ્થાયાઃ સકાશાદન્યોઽયં ભરતસગરરામપાણ્ડવાદિકેવલિપુરુષાણાં સંબન્ધી નિરુપરાગપરમાત્મ-પર્યાયઃ સ્ એવ ન ભવતિ, તદા પુનરસદ્ભાવનિબદ્ધ એવોત્પાદઃ। કસ્માદિતિ ચેત્। પૂર્વપર્યાયાદન્ય-ત્વાદિતિ। યથેદં જીવદ્રવ્યે સદુત્પાદાસદુત્પાદવ્યાખ્યાનં કૃતં તથા સર્વદ્રવ્યેષુ યથાસંભવં જ્ઞાતવ્યમિતિ॥૧૧૧॥

અને જ્યારે પર્યાયો જ કહેવામાં આવે છે—દ્રવ્ય નહિ, ત્યારે ઉત્પત્તિવિનાશ જેમનું લક્ષણ છે એવી, ક્રમે પ્રવર્તતી પર્યાયોની નિપજાવનારી તે તે વ્યતિરેકવ્યક્તિઓ વડે, ઉત્પત્તિવિનાશ રહિત, યુગપદ્ય પ્રવર્તતી, દ્રવ્યની નિપજાવનારી અન્વયશક્તિઓને પામતા દ્રવ્યને અસદ્ભાવસંબદ્ધ જ ઉત્પાદ છે; સુવર્ણની જેમ જ, તે આ પ્રમાણે : જ્યારે બાજુબંધ વગેરે પર્યાયો જ કહેવામાં

પર્યાયની અપેક્ષાએ (કહ્યું). પર્યાય નહોતી અને ઊપજી એ પર્યાયની અપેક્ષાએ (અસત્-ઉત્પાદ કહ્યું છે). સમજાણું કાંઈ આમાં ? ૧૧૧ (ગાથા).

एवंविहं सहावे दव्वं दव्वत्थपज्जयत्थेहि।

सदसद्भावणिबद्धं पादुद्भावं सदा लभदि॥१११॥

આવું દરવ દ્રવ્યાર્થ-પર્યાયાર્થથી નિજભાવમાં,

સદ્ભાવ-અણસદ્ભાવયુત ઉત્પાદને પામે સદા. ૧૧૧.

આવે છે—સુવર્ણ નહિ, ત્યારે બાજુબંધ વગેરે પર્યાયો જેટલું ટકનારી, ક્રમે પ્રવર્તતી, બાજુબંધ વગેરે પર્યાયોની નિપજાવનારી તે તે વ્યતિરેકવ્યક્તિઓ વડે, સુવર્ણ જેટલું ટકનારી, યુગપદ્ધ પ્રવર્તતી, સુવર્ણની નિપજાવનારી અન્વયશક્તિઓને પામતા સુવર્ણને અસદ્ભાવયુક્ત જ ઉત્પાદ છે.

હવે, પર્યાયોની અભિધેયતા વખતે પણ, અસત્-ઉત્પાદમાં પર્યાયોની નિપજાવનારી તે તે વ્યતિરેકવ્યક્તિઓ યુગપદ્ધપ્રવૃત્તિ પામીને અન્વયશક્તિપણાને પામતી થકી પર્યાયોને દ્રવ્ય કરે છે (—પર્યાયોની વિવક્ષા વખતે પણ, વ્યતિરેકવ્યક્તિઓ અન્વયશક્તિરૂપ બનતી થકી પર્યાયોને દ્રવ્યરૂપ કરે છે); જેમ બાજુબંધ વગેરે પર્યાયોની નિપજાવનારી તે તે વ્યતિરેકવ્યક્તિઓ યુગપદ્ધપ્રવૃત્તિ પામીને અન્વયશક્તિપણાને પામતી થકી બાજુબંધ વગેરે પર્યાયોને સુવર્ણ કરે છે તેમ, દ્રવ્યની અભિધેયતા વખતે પણ, સત્-ઉત્પાદમાં દ્રવ્યની નિપજાવનારી અન્વયશક્તિઓ ક્રમપ્રવૃત્તિ પામીને તે તે વ્યતિરેકવ્યક્તિપણાને પામતી થકી દ્રવ્યને પર્યાયો (—પર્યાયોરૂપ) કરે છે, જેમ સુવર્ણની નિપજાવનારી અન્વયશક્તિઓ ક્રમપ્રવૃત્તિ પામીને તે તે વ્યતિરેકવ્યક્તિપણાને પામતી થકી સુવર્ણની બાજુબંધઆદિ પર્યાયમાત્ર (—પર્યાયમાત્રરૂપ) કરે છે તેમ.

માટે દ્રવ્યાર્થિક કથનથી સત્-ઉત્પાદ છે, પર્યાયાર્થિક કથનથી અસત્-ઉત્પાદ છે — તે વાત અનવદ્ય (નિર્દોષ, અબાધ્ય) છે.

આહા..હા...! આવી જાતનો ઉપદેશ ! શું આમાં કરવું શું ? કાંઈ કરવું નથી આવતું ? તે દ્રવ્યની તેની પર્યાય તેનાથી છે તે માનવું તે માન. કોઈ પણ ક્ષણે વિલક્ષણ દ્રવ્ય દેખીને, બીજાના દ્રવ્યને વિલક્ષણ દેખીને વિલક્ષણ પર્યાય તને દેખાતી હોય તો એ પરને લઈને નથી. આ લાકડું અમસ્તુ પડ્યું છે (પછી એની ઉપર વાંસલો પડ્યો અને કટકો થયો) તો એ સંયોગને લઈને ત્યાં પર્યાય થઈ છે એમ નથી. વાંસલો નહોતો ત્યાં સુધી લાકડાનો કટકો નહોતો (પણ વાંસલો પડ્યો અને કટકો થયો તો) લોકો સંયોગથી જોવે છે કે આને લઈને આ થયું, જ્ઞાની જોવે છે કે એની સત્તા છે તેનો ઉત્પાદપર્યાય આ પ્રમાણે (થવાનો) હતો તો તેનાથી થયું છે. આહા..હા...! ભાઈ ! આ તો સમજાય એવું છે. આહા..હા...!

શીશપેનને સારી છરી અડી, આમ છરી (અડી) તો એ સંયોગથી દેખનારા એમ દેખે છે કે, એનાથી થાય છે. એ સંયોગને દેખનારા મિથ્યાદૃષ્ટિ એનાથી દેખે છે અને સ્વભાવની સ્થિતિના દેખનારા તે ટાણે તે સત્તાનો ઉત્પાદ તે રીતે થવાનો છે (તે) તેના ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવથી થયું છે (એમ દેખે છે). એ છરીથી થયું નથી. આ..હા..હા...! આવું કોણ માને ?

ભાવાર્થ :- જે પહેલાં હયાત હોય તેની જ ઉત્પત્તિને સત્-ઉત્પાદ કરે છે અને જે પહેલાં હયાત ન હોય તેની ઉત્પત્તિને અસત્-ઉત્પાદ કહે છે. જ્યારે પર્યાયોને ગૌણ કરીને દ્રવ્યનું મુખ્યપણે કથન કરવામાં આવે છે, ત્યારે તો જે હયાત હતું તે જ ઉત્પન્ન થાય છે (કારણ કે દ્રવ્ય તો ત્રણે કાળે હયાત છે); તેથી દ્રવ્યાર્થિક નયથી તો દ્રવ્યને સત્-ઉત્પાદ છે. અને જ્યારે દ્રવ્યને ગૌણ કરીને પર્યાયોનું મુખ્યપણે કથન કરવામાં આવે છે, ત્યારે જે હયાત નહોતું તે ઉત્પન્ન થાય છે (કારણ કે વર્તમાન પર્યાય ભૂતકાળે હયાત નહોતો), તેથી પર્યાયાર્થિક નયથી દ્રવ્યને અસત્-ઉત્પાદ છે.

અહીં એ લક્ષમાં રાખવું કે દ્રવ્ય અને પર્યાયો જુદી જુદી વસ્તુઓ નથી; તેથી પર્યાયોની વિવક્ષા વખતે પણ, અસત્-ઉત્પાદમાં, જે પર્યાયો છે તે દ્રવ્ય જ છે, અને દ્રવ્યની વિવક્ષા વખતે પણ, સત્-ઉત્પાદમાં, જે દ્રવ્ય છે તે પર્યાયો જ છે. ૧૧૧.

મુમુક્ષુ :- જેને સુખી થવું હોય ઈ માને.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- હા, જેને સત્ય જોઈતું હોય ઈ માને, બાપા ! આહા..હા...! દુનિયા દુનિયાને ઠેકાણે ગમે તે (રીતે) રહે. આહા..હા...! રોટલીના બે ટુકડા દાંતથી થાય છે એમ જોનારા સંયોગથી જોવે છે. શું કીધું ઈ ? રોટલીના બે ટુકડા દાંતથી થાય એ સંયોગથી જોવે છે. સંયોગ થયો માટે આ ટુકડા થયા એ એની વિલક્ષણતા સંયોગથી થઈ એમ અજ્ઞાની માને છે. ધર્મી એમ માને છે કે તે રોટલીના પરમાણુની સત્તા તે રીતે ત્યાં ટુકડા થવાનો પર્યાયનો ઉત્પાદકાળ છે તો ઉત્પાદ થયો છે. આહા..હા...! એકદમ વિલક્ષણતા દેખી માટે પરને લઈને થયું, પહેલું કેમ નહોતું ? આ દાંત અડચા ત્યારે કટકા થયા. ઈ સંયોગને દેખનારા એના સત્ની તે સમયની ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ સત્તા છે તેનાથી થયું એ જોતા નથી. આહા..હા...! આવું છે. ૧૧૧મી ને ?

ટીકા :- ‘આ પ્રમાણે યથોદિત...’ યથા-ઉદિત. ‘સર્વ પ્રકારે અકલંક લક્ષણવાળું,...’ આ..હા..હા...! (અકલંક એટલે) ‘નિર્દોષ (આ દ્રવ્ય પૂર્વે કહેલા સર્વ પ્રકારે નિર્દોષ લક્ષણવાળું છે).’ આહા..હા...! દ્રવ્યની સત્તા અને સત્તાના ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ એ નિર્દોષ લક્ષણ છે. શું કીધું સમજાણું ? દ્રવ્યનો સત્તાગુણ અને ‘ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવયુક્ત સત્’ અને ‘સત્ દ્રવ્ય લક્ષણમ્’ તે નિર્દોષ લક્ષણ છે. આ..હા..હા...! ‘તત્ત્વાર્થસૂત્ર’નું (સૂત્ર) છે પણ પક્ષને આડે સૂઝ પડે નહિ. સૂઝ પડે નહિ. આહા..હા...!

‘આ પ્રમાણે યથોદિત...’ યથા-ઉદિત પ્રગટ છે. ‘સર્વ પ્રકારે અકલંક લક્ષણવાળું,

અનાદિનિધન આ દ્રવ્ય સત્-સ્વભાવમાં (અસ્તિત્વસ્વભાવમાં) ઉત્પાદ પામે છે.' આ..હા..હા...! કેટલી વાત કરી છે ! 'અનાદિનિધન આ દ્રવ્ય...' એટલે કોઈ પણ દ્રવ્ય. 'સત્-સ્વભાવમાં (અસ્તિત્વસ્વભાવમાં)...' પોતાના 'ઉત્પાદને પામે છે.' આ..હા..હા...! ગુરુનો શિષ્ય નથી અને શિષ્યનો ગુરુ નથી, એમ કહે છે. ગુરુથી (જ્ઞાન) થાતું નથી. ગુરુનો સંયોગ દેખીને, વાણી સાંભળીને આ (જ્ઞાન) થયું (એમ) સંયોગને દેખનારા છે (એની) દૃષ્ટિ ખોટી છે.

મુમુક્ષુ :- ગુરુનો ઉપકાર ભૂલવાની વાત છે.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- ઈ ઉપકારની વાત પછી. ઉપકારનો અર્થ પછી વિનય આદિ આવે. પણ પહેલો આ સિદ્ધાંત નક્કી થઈને (પછી આવે). અહીં તો એવી વાત છે, બાપુ ! આહા..હા...! (કોઈ એમ કહે કે) અમારો ઉપકાર તમે માનો, તમે આમ કરો ને તમે આમ કરો ને તમે આમ કરો... કોણ કરે ? બાપુ ! સાંભળને ભાઈ ! આહા..હા...! ઈ જ આ લખાય છે ને ? ચૌદ બ્રહ્માંડનું ચિત્ર આવે છે ને ? 'જીવાનામ પરસ્પર ઉપગ્રહ:' જીવને પરસ્પર ઉપગ્રહ છે. ગુરુ શિષ્યને ઉપગ્રહ કરે છે, શિષ્ય ગુરુની સેવા કરે છે (એમ) પરસ્પર ઉપગ્રહ છે. આહા..હા...! ભાઈ ! આવે છે કે નહિ આ ચોપાનિયા ? અત્યારે મોઢા આગળ નાખે છે. ચૌદ બ્રહ્માંડ ચીતરે અને હેઠે લખે. 'જીવાનામ પરસ્પર ઉપગ્રહ:' પરસ્પર ઉપકાર ! એવું મીઠું લાગે માણસને ! ઓશિયાળા તિખારીને ! ઓશિયાળા તિખારીને લાગે કે, આ..હા...! પરસ્પર ઉપકાર ! એનો આપણને ઉપકાર ! આ..હા...! એને લઈને આપણામાં થયું, હોં !

પ્રશ્ન :- 'ઉમાસ્વામી'ની વાત જૂઠી કેમ હોય ?

સમાધાન :- એમ ક્યાં કીધું છે ? એ તો ઉપકારનો અર્થ 'છે' એટલું જણાવ્યું છે. 'પરમાર્થ વચનિકા'માં અર્થ કર્યો. ઉપકારનો અર્થ કાંઈ કરે છે એમ નહિ. એ વખતે આ છે એને અહીં ઉપકાર તરીકે કહ્યું. 'વચનિકા'માં એવો અર્થ કર્યો છે. આહા..હા...! અત્યારે જગતમાં જાણે કે.. આ..હા...! પરસ્પર એકબીજા જીવ ઉપકાર કરે ! 'માંહોમાંહે સંપ કરો, પરોપકાર કરો, બીજાને મદદ કરો' આહા..હા...! ભાઈ ! શું કર્યું ત્યારે આ દવા ને કારખાના ને...?

(અહીંયાં તો કહે છે કે) કોઈ પણ દ્રવ્ય સત્તાના ગુણ વિના હોય નહિ અને સત્તાનો ગુણ ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ થયા વિના રહે નહિ. ખલાસ થઈ ગયું ! આ..હા..હા...! કોઈ પણ દ્રવ્ય સત્તાગુણ વિના હોય નહિ અને સત્તાનો ગુણ ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ વિના હોય નહિ. સમજાણું કાંઈ ? જે વસ્તુ છે, વસ્તુ છે, અસ્તિ - 'છે', 'છે' એમ જે સત્તાનો ગુણ છે, અસ્તિત્વગુણ સત્તાનો ગુણ છે, કોઈ પણ ચીજ 'છે', 'છે' એ ગુણમાં એ અસ્તિત્વ નામનો - સત્તા નામનો ગુણ છે. ઈ સત્તાગુણ છે એ ગુણીનો ગુણ છે, એ દ્રવ્યનો ગુણ છે અને તે સત્તા ઉત્પાદ-

વ્યય-ધ્રુવપણે પરિણમે છે. સમયે સમયે નવી પર્યાય થાય, જૂની જાય અને ધ્રુવપણે રહે એ સત્તાના પરિણમનનું સ્વરૂપ છે. એ સત્તાના પરિણમનનું સ્વરૂપ એ દ્રવ્યનું પરિણમન છે. એના પરિણમનમાં બીજાથી કાંઈ થયું છે એ વાતમાં કાંઈ માલ નથી. આવી વાતું છે, બાપા ! આહા..હા...! એ અહીં કહે છે, જુઓ !

‘દ્રવ્યનો તે ઉત્પાદ, દ્રવ્યની અભિધેયતા વખતે...’ (અભિધેયતા એટલે) ‘કહેવાયોગ્યપણું; વિવક્ષા; કથની’ વખતે ‘સદ્ભાવસંબદ્ધ જ છે...’ શું કહે છે ? વસ્તુ જે છે – આત્મા, પરમાણુ, માટી, જડ, ઘૂડ એ દરેકમાં જ્યારે એની પર્યાય થાય છે ત્યારે સત્તાથી થઈ, એના દ્રવ્યથી થઈ એ સદ્ભાવસંબદ્ધથી કહ્યું ‘અને પર્યાયની અભિધેયતા વખતે અસદ્ભાવસંબદ્ધ જ છે.’ (અર્થાત્) પહેલાં એ (પર્યાય) નહોતી અને (પછી) થઈ એ અસદ્ભાવસંબદ્ધ કીધો. પહેલાં હતી ને થઈ એ સદ્ભાવસંબદ્ધ છે. વસ્તુ જે છે – આત્મા, આ પરમાણુમાં સત્તા સંબદ્ધ છે એ સત્તાથી થઈ – સત્તાના સંબદ્ધથી થઈ એમ કીધું છે તે થઈ અને પૂર્વે નહોતી અને થઈ એ અપેક્ષાએ અસદ્ભાવસંબદ્ધ છે. પૂર્વની (પર્યાય) સાથે સંબંધ નથી, નવી પર્યાય સ્વતંત્ર થાય છે. ઝીણી વાત છે બહુ, બાપુ ! આવ્યું ને ?

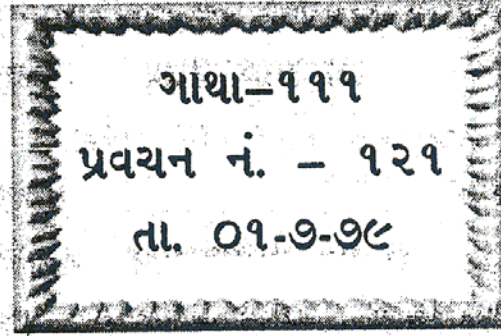
‘દ્રવ્યનો ઉત્પાદ, દ્રવ્યની અભિધેયતા વખતે...’ દ્રવ્યનો ઉત્પાદ જ્યારે દ્રવ્યની મુખ્યતાથી કહેવું હોય તો તે ‘વખતે સદ્ભાવસંબદ્ધ છે...’ ‘છે’ તે પર્યાય થઈ છે, ‘છે’ તે થઈ છે, હતી તે આવી છે અને પર્યાયની અપેક્ષાએ જોઈએ તો એ પર્યાય નહોતી ‘ને થઈ છે. આવી વાત છે, બાપુ ! ઝીણી વાતું બહુ, બાપુ !

મુમુક્ષુ :- આ અને આ બે (થયા).

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- હા, બન્ને છે. ‘છે’ એમાંથી આવી છે (એ) સદ્ભાવસંબદ્ધ છે અને પર્યાય નહોતી અને વર્તમાન થઈ એ અસદ્ભાવસંબદ્ધ છે. બન્ને અવિરોધ છે, બેમાં વિરોધ નથી.

વિશેષ કહેશે...

‘પ્રવચનસાર’ ગાથા-૧૧૧. ટીકા :- ‘આ પ્રમાણે યથોદિત સર્વ પ્રકારે...’ જેમ કહેવામાં આવ્યું છે એમ સર્વ પ્રકારે ‘અકલંક લક્ષણવાળું...’ (અર્થાત્) જેનું લક્ષણ નિર્દોષ (છે). ‘અનાદિનિધન આ દ્રવ્ય...’ દ્રવ્ય. છ જ્ઞેયનો અધિકાર છે ને ? જે જ્ઞેય છે (એ) વસ્તુ તો અનાદિઅનંત છે. ‘આ દ્રવ્ય સત્-સ્વભાવમાં (અસ્તિત્વસ્વભાવમાં) ઉત્પાદ પામે છે.’ એ અસ્તિત્વસ્વભાવ છે એમાં ઉત્પાદ પામે છે. (એ) સત્ ઉત્પાદ છે. એમ કહીને (એમ કહેવું છે કે), બીજો સંયોગ આવ્યો માટે ત્યાં વિલક્ષણ રીતે, વિપરીત રીતે, બીજી રીતે ઉત્પાદ દેખાય છે એમ નથી. એ દ્રવ્યની અન્વય શક્તિઓમાંથી પર્યાય આવી છે. પરદ્રવ્યના સંબંધથી આવી નથી. આ (બધી વાત) તો વિચાર માગે છે, ભાઈ ! આ વિચારનો વિષય છે.

‘આ દ્રવ્ય સત્-સ્વભાવમાં (અસ્તિત્વસ્વભાવમાં) ઉત્પાદ પામે છે.’ અસ્તિત્વસ્વભાવમાં ઉત્પાદ પામે છે (એમ કહ્યું) ! સત્તા જે એનો સ્વભાવ છે એમાં ઉત્પાદ પામે છે. આહા..હા...! ‘દ્રવ્યનો તે ઉત્પાદ, દ્રવ્યની અભિધેયતા વખતે...’ (અર્થાત્) દ્રવ્યના મુખ્ય કથન વખતે. અભિધેયતા(નો અર્થ મૂળ ગ્રંથમાં નીચે) છે ને ? ‘કહેવાયોગ્યપણું; વિવક્ષા; કથની.’ ‘સદ્ભાવસંબંધ જ છે...’ આત્મામાં કે પરમાણુમાં જે સમયે અન્વયશક્તિ જે છે. આત્માના જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ (આદિ) અન્વયશક્તિઓ, પરમાણુમાં રંગ, ગંધ, રસ (આદિ) અન્વયશક્તિ, એમાં જ (અન્વયશક્તિ) છે એમાંથી પર્યાય ઉત્પન્ન થાય છે.

દ્રવ્ય(ની) દૃષ્ટિથી જોઈએ (તો) 'દ્રવ્ય જ કહેવામાં આવે છે...' એમ કહ્યું ને ? ત્યારે 'પર્યાયો નહિ,....' આ..હા...! 'ત્યારે ઉત્પત્તિવિનાશરહિત,....' (એટલે કે) અંદર સત્ની અન્વય-શક્તિઓ, વસ્તુ છે તે સત્ છે (તેથી) એની અન્વયશક્તિઓ પણ સત્ છે. એ 'યુગપદ્ પ્રવર્તતી,....' (એટલે) સાથે (પ્રવર્તતી), 'દ્રવ્યની નિપજાવનારી...' આ ભાષા બધી એવી ! 'અન્વયશક્તિઓ વડે,....' આત્મા વસ્તુ છે એમાં જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ એ અન્વય શક્તિઓ – ગુણ છે. કાયમ રહેનારી શક્તિઓ – ગુણ અન્વય છે. એ વડે 'ઉત્પત્તિવિનાશલક્ષણવાળી,....' એ વડે (જે કહ્યું) ત્યાં એટલી વાત (પૂરી થઈ).

હવે (કહે છે કે), 'ઉત્પત્તિવિનાશલક્ષણવાળી,....' પર્યાયો. 'ક્રમે પ્રવર્તતી,....' પર્યાયો 'પર્યાયોની નિપજાવનારી...' (એટલે) અવસ્થાની નિપજાવનારી. 'તે તે વ્યતિરેક...' (એટલે) ભિન્ન ભિન્ન 'વ્યક્તિઓને પામતા દ્રવ્યને સદ્ભાવસંબંધ જ ઉત્પાદ છે;....' વસ્તુ છે એમાં અન્વયશક્તિઓ એટલે ગુણ છે એના સંબંધથી ત્યાં પર્યાય ઉત્પન્ન થાય છે. દ્રવ્યના લક્ષે (કહીએ તો) દ્રવ્યનો અન્વય છે એનાથી સત્ છે તે ઉત્પન્ન થાય છે, શક્તિઓ છે તે ઉત્પન્ન થાય છે. સમજાય છે આમાં ? વસ્તુ જે છે એમાં અન્વયશક્તિઓ – ગુણો અનાદિઅનંત છે. વસ્તુ જેમ અનાદિઅનંત છે એમ (શક્તિઓ અનાદિઅનંત છે). એ શક્તિઓને અવલંબીને જે પર્યાય – વ્યતિરેક થાય છે એ નવી થઈ છે એમ નહિ. એ 'છે' એમાંથી થઈ માટે તેને સત્ સંબંધ કહેવામાં આવે છે. વાણિયાને આવું વિચારવાનો વખત ક્યારે લેવો ?

'પર્યાયોની નિપજાવનારી તે તે વ્યતિરેકવ્યક્તિઓને પામતા દ્રવ્યને...' વસ્તુને 'સદ્ભાવસંબંધ જ ઉત્પાદ છે;....' (મૂળ પુસ્તકમાં સદ્ભાવસંબંધનો અર્થ છે) 'હયાતી સાથે સંબંધવાળો-સંકળાયેલો. (દ્રવ્યની વિવક્ષા વખતે,...)' દ્રવ્યની મુખ્યતા(થી) જ્યારે કથન કરવામાં આવે ત્યારે '(અન્વયશક્તિઓને મુખ્ય અને વ્યતિરેકવ્યક્તિઓને ગૌણ...)' આત્મામાં અંદર અન્વયશક્તિઓ જે જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ ત્રિકાળ (છે) એની મુખ્યતા(થી) કથન થાય ત્યારે તેમાંથી પર્યાય થાય છે એ સત્ છે, તેમાંથી થાય છે માટે એને સત્-સંબંધથી પર્યાય ઉત્પન્ન થઈ એમ કહેવામાં આવે છે.

અન્વયશક્તિ છે એમાંથી જ (પર્યાય) આવે છે. આત્મામાં અનંત ગુણો છે એમાંથી જ આવે છે ઈ સદ્ભાવસંબંધ કહેવામાં આવે છે. દ્રવ્યની મુખ્યતાથી (કહીએ તો એ પર્યાય) નવી ઉત્પન્ન થઈ એમ નહિ. આવું છે. ક્રિયાકાંડમાં (લોકો) બિચારા ચડી ગયા. તત્ત્વની વાત આખી પડી રહી.

અહીં ઈ કહેવા માગે છે કે, વસ્તુમાં પર્યાય જ ઉત્પન્ન થાય છે એ અન્વયશક્તિઓના સંબંધથી થાય છે માટે સત્ સંબંધથી સત્થી થઈ છે. 'છે' એમાંથી થઈ છે. સમજાણું કાંઈ ?

એકદમ નવી પર્યાય લાગે, વિલક્ષણ પર્યાય લાગે એને એમ લાગે કે, આ સંયોગ કંઈક આવ્યો માટે આવી વિલક્ષણ (પર્યાય) આવી, તો અહીં કહે છે કે, એ વાત તારી જૂઠી છે. એ અન્વયશક્તિના સંબંધથી આવેલી છે માટે સત્ સંબંધ કહેવામાં આવે છે. આ..હા...! આવું બધું શીખવું ! (એની કરતાં) પાધરી સામાયિક, પૌષ્ઠ, પ્રતિક્રમણ કરવા માંડે (એટલે) થઈ (ગયો ધર્મ) ! એકલા મીંડાં વળે. આહા..હા...! ધર્મની ખબર ન મળે એટલે લોકો બિચારા (બીજે રસ્તે ચડી ગયા). એક જણાનું તો એવું સાંભળ્યું, નામ નથી આપતા, (ઈ એમ કહેતા કે) આ શરીર છે ઈ મરી ગયા પછી સોંપવું. શું કહેવાય ઈ ? મેડિકલ કૉલેજ ! મરી ગયેલું સોંપવું કે જેથી એને ચીરવામાં કામ આવે. મરી ગયા પછી આંખ્યું કાઢીને આપે. આ શું પણ ? શરીર પર છે, આંખ્યું પર છે (તેને) હું દઉં છું એ વાત જ - માન્યતા જ મિથ્યાત્વ છે.

મુમુક્ષુ :- એમાંથી આંખો કાઢી આંધળા માણસમાં લગાવે.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- ચડાવે છે ને, ખબર છે ને ! ચડાવે છે અને દેખતા થાય છે. એ આંખ તો જડ હોય છે પણ પેલાની આંખમાં તેજ હોય ને, અંદર આત્મા જોડાય એટલે દેખાય. પણ આ તો (એમ કહે કે) શરીર મેડિકલ (કૉલેજમાં) સોંપી દેવું અને આંખ્યું પણ સોંપી દેવી. એમાંથી જાણે મોટો ધર્મ કર્યો (એમ માને) ! આ..હા..હા...! અરે..રે...! શું કરે છે જીવ ? ઈ શરીરને અને આત્માને - દ્રવ્યને સંબંધ શું છે ? એ શરીર આત્માનું હતું ક્યાં તે આત્મા શરીરને આપે ? કે, હું મરી ગયા પછી આ શરીર મારું નહિ. (માટે શરીરને) મેડિકલમાં દઈને ચીરવું હોય તો ચીરવું, આમ કરવું ને તેમ કરવું, એ તો જડનું હતું આત્માનું કાંઈ હતું નહિ. ઈ આખ્યું - 'મેં આખ્યું' એ વાત જ જૂઠી છે.

મુમુક્ષુ :- શુભભાવ થાય.

સમાધાન :- ઈ શુભભાવ(માં) મિથ્યાત્વનું પાપ (છે). એમાં કાંઈ (નહિ). આહા..હા...!

અહીં તો એમ કહેવા માગે છે કે, તને બાહ્ય સંયોગોના સંબંધમાં એ વખતે આત્માની પર્યાય એકદમ વિલક્ષણ અને એકદમ નવી દેખાય, મતિજ્ઞાનમાંથી એકદમ કેવળ(જ્ઞાન) થાય ! આ..હા..હા...! અને મિથ્યાત્વનો નાશ થઈને એકદમ ક્ષાયિક સમકિત થાય, ભલે ક્ષયોપશમ થઈને ક્ષાયિક થાય, પણ આમ ક્ષાયિક (થાય એટલે) જાણે કે... આ..હા..હા...! એ ચીજ કોઈ પરના સંબંધને લઈને એમાં છે ? (તો કહે છે કે) ના. અંદર એની અન્વયશક્તિઓ - ગુણો છે એના સંબંધથી થયેલી, ઈ સત્થી થયેલી છે. આ..હા..હા...! ધર્મ માટે આવું સમજવું પડતું હશે ? ભાઈ ! સમજ્યા વિના ધર્મ નહિ થતો હોય ? આહા..હા...!

અહીં તો એમ કહે છે, પ્રભુ ! કે, આ પરમાણું હો તો પરમાણુમાં પણ અન્વય વર્ણ.

ગંધ, રસ (આદિ) કાયમ રહેનારી શક્તિ છે. એમાંથી પર્યાય થાય છે તે સત્થી થઈ છે. કોઈ સંયોગ આવ્યો માટે એકદમ લીલી (પર્યાયની) પીળી (પર્યાય) થઈ, પીળીની કાળી થઈ એમ નથી. એ અવસ્થા અન્વયશક્તિના સંબંધે થયેલી છે. એ 'છે' તે થઈ છે. આ..હા...! સમજાણું કાંઈ ?

એમ તારા તત્ત્વની અંદર – ભગવાનઆત્મામાં જ્ઞાન, દર્શન, અનંત... અનંત... અનંત... અતીન્દ્રિય ગંભીર શક્તિઓનો ભંડાર પ્રભુ ! એના સંબંધમાંથી થયેલી પર્યાય એ 'છે' તે થઈ છે એમ કહેવામાં આવે છે. છે એમાં ? જુઓ ! એ 'સદ્ભાવસંબંધ જ ઉત્પાદ છે;...' સદ્ભાવસંબંધ ઉત્પાદ છે. 'છે' ભાવ તે ઉત્પાદ છે. 'છે' એમાંથી થયો માટે સદ્ભાવ ઉત્પાદ છે. આહા..હા...! મૂળ તત્ત્વની ખબર ન મળે એટલે પર્યાયમાં એકદમ નવું લાગે (એટલે) જાણે કાંઈ સંયોગ આવ્યો માટે નવું થયું એ મોટી ભ્રમણા – મિથ્યાત્વ છે એમ કહે છે. પરની સાથે કાંઈ સંબંધ છે જ નહિ. સત્ વસ્તુ છે, શક્તિઓ છે એના સંબંધમાંથી આવેલી વસ્તુ (–પર્યાય) છે. માટે સદ્ભાવસંબંધ (છે). સત્ છે તે આવી છે, હતી તે થઈ છે. આહા..હા...! સમજાય છે આમાં ? આ તો હળવે હળવે કહેવાય (છે). વાણિયાને ધંધો (રહ્યો) અને આ (વાત) વિચાર માગે છે. આહા..હા...!

સત્ની પર્યાય સત્ના અન્વયથી થઈ એમ દ્રવ્યની મુખ્યતાથી કહેવાય અને એ પર્યાય નહોતી અને થઈ એથી અસત્ ઉત્પન્ન થઈ એમ પણ કહેવાય. આ..હા..હા...! એમાં 'છે' એમાંથી થઈ એથી 'છે' તે થઈ એમ અન્વયશક્તિના સંબંધને લઈને – ગુણને લઈને કહેવાય અને પહેલી નહોતી અને થઈ એ પર્યાયદૃષ્ટિથી જુઓ તો અસત્ થઈ – નહોતી અને થઈ છે. એને અન્વય સાથે સંબંધ ન રહ્યો. અહીં પર્યાયની સાથે જોઈએ તો પર્યાય નહોતી અને થઈ એ પર્યાયદૃષ્ટિથી અસત્ ઉત્પાદ કહેવામાં આવે છે. દ્રવ્યદૃષ્ટિથી અન્વયશક્તિના સંબંધમાંથી આવી છે માટે તે છતી આવી છે, 'છે' તે આવી છે, હતી તે આવી છે, હતી તે થઈ છે (એમ કહેવાય). આ..હા...! કહો, આમાં સમજાતું નથી ? આહા..હા...!

વસ્તુ તો વસ્તુ છે. હવે વસ્તુમાં દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાય ત્રણ છે. પરની સાથે કાંઈ સંબંધ નહિ. આત્મા વસ્તુ છે, પરમાણુ એક કોર (રહ્યા) અત્યારે આપણે આત્માની સાથે (પ્રયોજન છે માટે આત્મામાં ઉતારીએ). આત્મા વસ્તુ છે તેમાં ત્રણ પ્રકાર (છે) – દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાય. હવે એ દ્રવ્યની સાથે અન્વયશક્તિઓ – ગુણ જે રહ્યાં છે ઈ અન્વય છે (એટલે કે) સાથે રહેનારા (છે). છે... છે... છે... છે... છે... છે... હવે, એમાંથી થયેલી પર્યાય ઈ અન્વયમાંથી થયેલી પર્યાય તે છતીમાંથી પર્યાય થઈ એમ કહેવામાં આવે છે. હતી તે થઈ, છે તે થઈ (એમ કહેવામાં આવે છે).

આ..હા...! આ 'પ્રવચનસાર' છે ! ઘણાં વખતે વંચાય છે. ચાર વર્ષ પહેલાં (વંચાયું હતું). આ..હા...! અહીં તો (કહે છે કે) પર્યાય ઉત્પન્ન થાય છે, પણ થાય છે એના બે પ્રકાર (છે). અંતરમાં, હોં ! એ અન્વય જે શક્તિઓ છે, વસ્તુ અન્વય છે અને એની શક્તિઓ અન્વય છે. અન્વય એટલે કાયમ રહેનારી છે... છે... છે... છે... છે... ઈ છે... છે... છે... એમાંથી થઈ એ દ્રવ્યદૃષ્ટિએ - દ્રવ્યની મુખ્યતાથી કહેવું હોય ત્યારે 'છે' એમાંથી - છતી હતી, હતી એમાંથી થઈ એમ કહેવામાં આવે. લ્યો, આ તો સમજાય છે કે નહિ ? પરને લઈને નહિ. પરનો સંયોગ એકદમ આવ્યો (માટે પર્યાય થઈ એમ નથી). દૃષ્ટાંત- જેમ આત્મામાં (પહેલે સમયે) મતિજ્ઞાન છે અને એકદમ બીજે સમયે કેવળજ્ઞાન થયું. હવે કેવળજ્ઞાન જે થયું એ અન્વયશક્તિના સંબંધે થયું એટલે છતું (હતું) તે થયું છે. અંદર અન્વયશક્તિના સંબંધે થયું માટે છતું (હતું) તે કેવળજ્ઞાન થયું છે. એ સદ્ભાવસંબંધ (થયો). 'સદ્ભાવસંબંધ જ ઉત્પાદ છે;...' આ..હા..હા...!

'સુવર્ણની જેમ. તે આ પ્રમાણે : જ્યારે સુવર્ણ જ કહેવામાં આવે છે-' સોનું કહેવામાં આવે છે 'બાજુબંધ વગેરે પર્યાયો નહિ,....' કુંડળ, કડાં આદિ પર્યાય નહિ. 'ત્યારે સુવર્ણ જેટલું ટકનારી,....' સુવર્ણ જેટલું ટકનારી. 'યુગપદ્ પ્રવર્તતી,....' અંદર અન્વય(ની વાત છે), હોં ! 'સુવર્ણની નિપજાવનારી અન્વયશક્તિઓ...' એટલે ગુણ - સોનાના ગુણો - અન્વયશક્તિઓ. એ 'અન્વયશક્તિઓ વડે, બાજુબંધ વગેરે પર્યાયો જેટલું ટકનારી, ક્રમે પ્રવર્તતી, બાજુબંધ વગેરે પર્યાયોની નિપજાવનારી તે તે વ્યતિરેકવ્યક્તિઓને પામતા સુવર્ણને સદ્ભાવસંબંધ જ ઉત્પાદ છે.' એ સોનામાં હતી તે પર્યાય આવી. સોનામાં અન્વયશક્તિઓ હતી, કાયમ રહેનારી (શક્તિઓ) હતી એમાંથી બાજુબંધની પર્યાય આવી એમ દ્રવ્યદૃષ્ટિથી - દ્રવ્યને મુખ્ય કરીને કહેવામાં આવે છે. આ..હા..હા...! કહો, સમજાય છે કે નહિ ?

મુમુક્ષુ :- કોઈ હા પાડતું નથી.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- હા પાડે પણ (પછી) પૂછે તો ? (આ તો) સાદી ભાષાથી (કહેવાય) છે.

વસ્તુ છે, આત્મા વસ્તુ છે અને વસ્તુ છે તો વસ્તુમાં વસેલી જ્ઞાન, દર્શન આદિ શક્તિઓ - અન્વયશક્તિઓ છે. હવે એ અન્વયશક્તિમાંથી કેવળજ્ઞાન થયું, મતિ(જ્ઞાનમાંથી) એકદમ કેવળ(જ્ઞાન) થયું. તો કહે છે કે, કેવળજ્ઞાનની પર્યાય અન્વયશક્તિ જે સંબંધ છે તેના સંબંધે થઈ માટે 'છે' તે થઈ છે, એમાં હતી તે થઈ છે, હતી એમાંથી આવી છે, છતીમાંથી છતી થઈ છે. આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ? સુવર્ણનો દાખલો કીધો ને ?

સુવર્ણમાં એની પીળાશ, ચીકાશ, વજન આદિ અન્વયશક્તિઓ પડી છે એમાંથી એ

બાજુબંધ આદિ પર્યાય થઈ. બાજુબંધ એટલે આ કડાં, વીંટી. એ સુવર્ણમાં અન્વયશક્તિ છે એમાંથી એ પર્યાય થઈ છે, કોઈ (કારીગરે) ઘડી ને આ કરી એમ નહિ, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ ? અહીં તો હજી દ્રવ્યની મુખ્યતાથી કથન છે. પર્યાયની મુખ્યતાથી (વાત) આવશે ત્યારે એમ આવશે (કે) એ પર્યાય પણ દ્રવ્યની જ છે, દ્રવ્ય જ છે. દ્રવ્યપર્યાય જેમ છે, પર્યાય છે તે જેમ દ્રવ્ય છે, અન્વયશક્તિથી પ્રાપ્ત થઈ માટે પર્યાય દ્રવ્ય છે તેમ પર્યાય પણ દ્રવ્ય છે. જેમ દ્રવ્ય છે તે પર્યાય છે તેમ પર્યાય છે તે દ્રવ્ય છે. આ..હા..હા...! વીતરાગમાર્ગ બહુ ઝીણો, બાપુ ! તત્ત્વજ્ઞાનની દૃષ્ટિ વિના તત્ત્વનો વાસ્તવિક ભાવ અંદર શું છે એનું જ્ઞાન થયા વિના ક્યાં એને અટકે છે અને ક્યાં છૂટે છે એની એને ખબર નથી. આહા..હા...!

અહીં કહે છે કે, આત્મામાં જે સદ્ભાવસંબંધ અન્વયશક્તિ વડે... આહા..હા...! છે ? સુવર્ણની અંદર જે અન્વયશક્તિ પીળાશ, ચીકાશ આદિ (છે) એનાથી બાજુબંધ એટલે કડાં વગેરે પર્યાયો જેટલું ટકનારી, પર્યાય જેટલું (ટકનારી), 'ક્રમે પ્રવર્તતી, બાજુબંધ વગેરે પર્યાયોની નિપજાવનારી તે તે વ્યતિરેકવ્યક્તિઓને...' તે તે જુદી જુદી પર્યાયોને 'પામતા સુવર્ણને સદ્ભાવસંબંધ જ ઉત્પાદ છે.' છે એવું ઉત્પન્ન થયું છે, એવો એવો સંબંધ છે. કહો, સમજાણું કે નહિ આમાં ?

મુમુક્ષુ :- પ્રાપ્તની પ્રાપ્તિ છે.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- છે એમાંથી આવે છે, બસ ! 'છે' (એટલું) અત્યારે (સિદ્ધ કરવું છે) પછી બીજું કહેશે. એ દ્રવ્યનું સ્વરૂપ જ ઈ છે (એમ) કહે છે. દ્રવ્યની અન્વયશક્તિના સંબંધમાંથી આવી છે માટે એ પર્યાય પોતે દ્રવ્ય જ છે. એને તું બીજી ચીજ (છે એમ) કહી દે કે, આ એકદમ નવી પર્યાય આવી માટે કોઈ બીજાને લઈને (થઈ) અને બીજી ચીજ છે, બીજું દ્રવ્ય છે એમ નહિ. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- બીજાને લઈને નહિ એમ આપે જે કહ્યું એ બરાબર છે.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- ઈ માટે તો અહીંયાં કહેવું છે કે, સોનામાં અન્વયશક્તિઓ પીળાશ, ચીકાશ, વજન જે છે તેમાંથી કડાંની, કુંડળની પર્યાય થઈ તે કડાંની, કુંડળની પર્યાય હથોડાથી. એરણથી અને સોનીથી નહિ. ઈ એમ નથી કીધું. અહીં તો આનાથી આમ થઈ એ અસ્તિ સિદ્ધ કરવી છે. આહા..હા...! વાણિયાને વખત મળે નહિ અને વખત મળે તો (સ્વાધ્યાય કરે નહિ). પુસ્તકો આપે છે તો પુસ્તકો વાંચતા નથી, માળા ! કે, આ શું કહે છે ઈ વાંચ તો ખરો ! ઈ વાંચે તોપણ કલાક-અડધો કલાક વાંચે (પછી મૂકી દે). અહીં એક બાઈ આવે છે, એક પુસ્તક પડ્યું હોય ઈ લઈ બે લીટી, એક ફકરો વાંચી લે ! અરે... બાપુ ! માર્ગ બહુ જુદા, ભાઈ !

અહીંયાં તો દ્રવ્યની પર્યાયના બે પ્રકાર પાડવા છે. એક તો સત્ સંબંધે પ્રગટી છે માટે સત્ હતી તે થઈ એ એક વાત કરી. 'અને જ્યારે પર્યાયો જ કહેવામાં આવે...' હવે બીજો બોલ કહ્યો. પહેલાંમાં શું હતું ? 'જ્યારે દ્રવ્ય જ કહેવામાં આવે...' એમ હતું. પેરેગ્રાફનો પહેલો શબ્દ - બીજા પેરેગ્રાફનો પહેલો શબ્દ. 'જ્યારે દ્રવ્ય જ કહેવામાં આવે છે-પર્યાયો નહિ,...' અહીં 'જ્યારે પર્યાયો જ કહેવામાં આવે છે-દ્રવ્ય નહિ,...' (એમ કહ્યું). આ..હા...! આહા..હા...!

'ત્યારે ઉત્પત્તિવિનાશ જેમનું લક્ષણ છે...' (એટલે કે) પર્યાયનું. 'એવી, ક્રમે પ્રવર્તતી...' (એટલે) ક્રમે ક્રમે પ્રવર્તતી. આ 'ક્રમે પ્રવર્તતી' (કહ્યું એમાં) ક્રમબદ્ધ આવ્યું કે નહિ ? આહા..હા...! અરે... ભાઈ ! આવો વખત ક્યારે મળે ? માણસ (થયો ત્યારે) નીકળવાનો વખત આવે એ વખતે બફમૂમાં ને બફમમાં કાઢી નાખે. અરે..રે...! પાછો એ મિથ્યાત્વના જોરે નિગોદમાં જાય. આ..હા..હા...!

'કુંદકુંદાચાર્ય' તો એમ કહે કે, એક વસ્ત્રનો ટુકડો રાખીને મુનિપણું માનશે અને મનાવશે... આહા..હા...! પ્રભુ ! એણે નવે તત્ત્વનો વિરોધ કર્યો (માટે) એ નિગોદમાં જાશે. અર..ર..ર...! ઈ શું કહેવાય ? 'કાકડીના ચોરને ફાંસીની સજા'. એમ હશે ? ના... ના, ભાઈ ! એણે તત્ત્વનો પૂરો વિરોધ... પૂરો વિરોધ કર્યો છે. તત્ત્વનો પૂરો વિરોધ કર્યો છે. આહા..હા...! એક પણ વસ્ત્રનો ટુકડો રાખીને (પોતાને) મુનિ માને, મનાવે, માનતાને રૂડું જાણે (એ) નિગોદમાં જાશે. બાપા ! આહા..હા...! કેમકે એ ટુકડો રાખ્યો માટે રાગ છે અને તીવ્ર રાગ છે ત્યાં મુનિપણું હોય નહિ. વસ્ત્ર રાખવાનો ભાવ છે ત્યાં તીવ્ર રાગ છે, ત્યાં મુનિપણું હોય નહિ. ત્યાં મુનિપણું નથી અને મુનિપણું મનાવે છે ! આહા..હા...! સાધુને કુસાધુ માને, કુસાધુને સાધુ માને... પચીસ મિથ્યાત્વ નથી આવતા ? આહા..હા...! વિચાર ક્યાં છે ? પોતાના સંપ્રદાયમાં માનેલાને સાધુ (માને), થઈ રહ્યું ! જય નારાયણ ! આહા..હા...!

(અહીંયાં કહે છે કે) 'જ્યારે પર્યાયો જ કહેવામાં આવે છે - દ્રવ્ય નહિ, ત્યારે ઉત્પત્તિવિનાશ જેમનું લક્ષણ છે...' (એટલે કે) પર્યાયો. 'ક્રમે પ્રવર્તતી...' ક્રમે પ્રવર્તનારી પર્યાયો. (તે) 'પર્યાયોની નિપજાવનારી તે તે વ્યતિરેકવ્યક્તિઓ...' પર્યાયની નિપજાવનારી તે જુદી જુદી વ્યક્તિઓ વડે. વ્યક્તિ એટલે પ્રગટતાઓ વડે. 'ઉત્પત્તિવિનાશરહિત,...' (એટલે) અન્વય. 'યુગપદ્ પ્રવર્તતી, દ્રવ્યની નિપજાવનારી અન્વયશક્તિઓને પામતા દ્રવ્યને અસદ્ભાવસંબદ્ધ...' છે. અન્વયશક્તિવાળું જે દ્રવ્ય છે અને પર્યાયની દૃષ્ટિએ જોતાં એ પર્યાયને (અસદ્ભાવસંબદ્ધ છે). નહોતી અને થઈ છે. અન્વયશક્તિ સાથેના સંબંધ વિના નહોતી અને થઈ છે. આહા..હા...! સમજાય છે ? '(દ્રવ્યની) નિપજાવનારી અન્વયશક્તિઓને પામતા દ્રવ્યને અસદ્ભાવસંબદ્ધ...' (છે).

(અસદ્ભાવસંબંધનો અર્થ મૂળ પુસ્તકમાં નીચે છે). અસદ્ભાવસંબંધ = 'અહયાતી સાથે સંબંધવાળો-સંકળાયેલો. (પર્યાયોની વિવક્ષા વખતે, વ્યતિરેકવ્યક્તિઓને મુખ્ય અને અન્વયશક્તિઓને ગૌણ કરાતી હોવાથી,...)' અંદર કાયમ રહેનારા ગુણો - અન્વયશક્તિ ગૌણ (કરીને) અને ભિન્ન ભિન્ન થતી પર્યાયો તે મુખ્ય (છે) એમ ગણતા તેને અસદ્ભાવસંબંધ જ ઉત્પાદ છે. (અર્થાત્) એ નહોતું અને ઉત્પન્ન થયું. પર્યાયદૃષ્ટિથી પર્યાય નહોતી અને ઉત્પન્ન થઈ. છતાં તે પર્યાય દ્રવ્ય છે, એના દ્રવ્યથી જુદી છે એમ નહિ. આ..હા..હા...! ભિન્ન ભિન્ન પર્યાય થઈ છતાં તે પર્યાય તે દ્રવ્યની છે અને દ્રવ્ય છે. આહા..હા...! એ પર્યાય ભિન્ન ભિન્ન થઈ માટે બીજું દ્રવ્ય છે અને બીજા દ્રવ્યને કારણે ભિન્ન ભિન્ન થઈ છે. (એમ નથી). સમજાણું કાંઈ ?

પહેલાં તો (સદ્ભાવસંબંધ) કીધો (અર્થાત્) 'છે' એમાંથી થઈ અને આ નથી (અને) થઈ માટે કો'કના સંબંધે થઈ એમ નથી. એ તો પર્યાયની દૃષ્ટિએ જોતાં, જ્યારે એનું મુખ્યપણું જોઈએ ત્યારે અન્વયમાં જે હતું એમાંથી આવ્યું એ વાતે ન જોતાં, એ નહોતી અને થઈ એમ જોવામાં આવે છે એને અસદ્ભાવસંબંધ કહેવામાં આવે છે. ઝીણી વાતું છે.

તત્ત્વનું જે સ્વરૂપ છે એથી ઓછું, અધિક અને વિપરીત (માનીને વિપરીત) માન્યતા કરે તો એ તત્ત્વ મિથ્યાત્વ પામે છે. સત્યને અસત્ય સ્થાપે છે એથી મિથ્યાત્વના ફળમાં અસત્યના ચોરાશીના અવતાર છે. આહા..હા...! અને સત્યના ફળમાં કેવળજ્ઞાન અને મોક્ષ છે. આહા..હા...! એટલે કે જે અંદર શક્તિઓ હતી એના સંબંધે પર્યાય થઈ માટે સદ્ભાવસંબંધ (છે). 'છે' તે થઈ. એ પણ સત્. અને નહોતી અને થઈ, નહોતી અને એકદમ થઈ માટે કોઈ પરદ્રવ્યથી થઈ એમ નથી. એની પર્યાયને સંબંધે - અન્વયના સંબંધમાં રહીને અનેરી પર્યાય થઈ છે. આ..હા..હા...! સમજાણું કાંઈ ? એ નવી (પર્યાય) થઈ એને અન્વયનો સંબંધ છૂટી ગયો છે એમ નથી. ફક્ત નહોતી અને થઈ એ અપેક્ષાએ પર્યાયને અસત્સંબંધ કહેવામાં આવે છે. આ..હા..હા...! છે ?

'સુવર્ણની જેમ જ. તે આ પ્રમાણે : જ્યારે બાજુબંધ વગેરે પર્યાયો...' કડાં, કુંડળ વગેરે (પર્યાયો) 'કહેવામાં આવે છે-સુવર્ણ નહિ,...' પર્યાયને કહેવામાં આવે છે, સોનું નહિ. 'ત્યારે બાજુબંધ વગેરે પર્યાયો જેટલું...' એ કુંડળ, કડાં જેટલો કાળ રહે તેટલું. 'ટકનારી,...' તેટલું ટકનારી. 'ક્રમે પ્રવર્તતી,...' એક પછી એક થતી. કુંડળ, કડાં આદિ એક પછી એક ક્રમે થતી. 'બાજુબંધ વગેરે પર્યાયોની નિપજાવનારી તે તે વ્યતિરેકવ્યક્તિઓ...' ભિન્ન ભિન્ન પ્રગટતાઓ. 'સુવર્ણ જેટલું ટકનારી,...' આ..હા..હા...! 'યુગપદ્ પ્રવર્તતી, સુવર્ણની નિપજાવનારી અન્વયશક્તિઓને પામતા સુવર્ણને અસદ્ભાવયુક્ત જ ઉત્પાદ છે.' આ..હા..હા...! એ અસદ્ભાવ ઉત્પાદ (છે) પણ અન્વયશક્તિની સાથે સંબંધ તો છે, અધ્ધરથી નથી. સમજાણું કાંઈ ? પણ પર્યાયદૃષ્ટિ(ની)

મુખ્યતાથી જોતાં નહોતી અને થઈ એમ કહેવામાં આવે છે. આ..હા...! પણ એ થઈ છે એ અન્વય (સાથે) સંબંધમાં તો છે. ઈ પર્યાય દ્રવ્યની જ છે, દ્રવ્યના સંબંધે થઈ છે. એ પર્યાય દ્રવ્યની જ છે અને દ્રવ્ય પર્યાય છે, એ દ્રવ્ય છે એ પોતે જ પર્યાય છે. આહા..હા...! આવી વાતું છે ! આ તો ૧૧૧ ગાથા છે.

‘અસદ્ભાવયુક્ત જ ઉત્પાદ છે.’ જોયું ? ‘જ’ તો ત્યાં પણ છે. એ નહોતી અને થઈ એ પણ બરાબર છે અને હતી અને થઈ (એમ જે કહ્યું) એ પણ બરાબર છે. આહા..હા...! અંદર શક્તિઓ હતી તે પરિણમી છે અને પહેલી નહોતી અને (પછી) પરિણમી છે માટે અસત્-ઉત્પન્ન કહેવામાં આવે છે. છતાં એ પર્યાયને અન્વય સાથે સંબંધ તો છે. સંબંધ છૂટીને અધરથી થઈ છે એમ નહિ. આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ? સમજાય એટલું સમજવું, બાપુ ! આ તો વીતરાગનો માર્ગ મહા ગંભીર છે !! ત્રણલોકના નાથ...! આહા..હા...!

એક દ્રવ્યમાં અનંતી શક્તિઓ છે, બાપુ ! એક પરમાણુ દ્રવ્ય ભલે અંગુલના અસંખ્યમા ભાગમાં રહ્યો પણ એની શક્તિઓ અનંત... અનંત... અનંત... અનંત... (છે) એ શું છે ? અને એ શક્તિઓમાંથી પર્યાય (થઈ તે) પણ તેની શક્તિના સંબંધથી થઈ એ અપેક્ષાએ એને સદ્ભાવસંબદ્ધ છે અને એને પર્યાયની મુખ્યતાથી જ્યારે કહેવું હોય ત્યારે (એમ કહે કે) પહેલી નહોતી અને થઈ એમ કહેવામાં આવે છે. છતાં એ નહોતી અને થઈ એ પણ અન્વયના સંબંધમાં તો છે જ. પણ મુખ્યપણે નહોતી અને થઈ એમ કહેવામાં આવે છે. આ..હા...!

આવું (સમજવાનું) ધર્મ કરવામાં શું કામ હશે ? (તો) કહે છે કે, ધર્મની પર્યાય જે છે... ધર્મની પર્યાય જે છે ઈ શું છે ? એ ક્યાંથી આવી ? કોઈ દયા, દાનની રાગની ક્રિયા કરી એમાંથી આવી ? એમાં હતી ? દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ આદિના પરિણામ કર્યા એમાંથી પર્યાય આવી ? એમાં પર્યાય છે ? અન્વયમાં છે, ગુણોમાં શક્તિરૂપ છે માટે આવે છે. આહા..હા...! અને નહોતી અને આવી (એમ કહો) તોપણ અન્વયનો સંબંધ તો અંદર ગૌણપણે છે જ. ગૌણપણે ! અને એ નહોતી અને થઈ એ અપેક્ષાએ અસત્-પર્યાય (કહેવાય). પણ નહોતી અને થઈ માટે કોઈ સંયોગો એવા આવ્યા માટે નહોતી અને એકદમ થઈ એમ નથી. આહા..હા...! સત્નો સંબંધ અને સત્નો અસંબંધ એમાંને એમાં સમાઈ જાય છે. સમજાણું કાંઈ ?

‘જેમ બાજુબંધ વગેરે પર્યાયોની નિપજાવનારી તે તે વ્યતિરેકવ્યક્તિઓ યુગપદ્મપ્રવૃત્તિ પામીને અન્વયશક્તિપણાને પામતી થકી બાજુબંધ વગેરે પર્યાયોને સુવર્ણ કરે છે...’ આ..હા..હા...! ‘તેમ દ્રવ્યની અભિધેયતા વખતે પણ, સત્-ઉત્પાદમાં દ્રવ્યની નિપજાવનારી અન્વયશક્તિઓ...’ અન્વયશક્તિઓ (એટલે) ગુણો ‘ક્રમપ્રવૃત્તિ પામીને તે તે વ્યતિરેકવ્યક્તિપણાને પામતી થકી દ્રવ્યને

પર્યાયો (—પર્યાયોરૂપ) કરે છે,...' દ્રવ્યને પર્યાયો કરે છે. આ..હા..હા...! થોડું વાંચવું જોઈએ. વિચારવું જોઈએ, એમને એમ અધ્યરથી ચાલે એમ નહિ ચાલે. આ..હા...! એમને એમ અનાદિ અજ્ઞાન તો ચાલ્યું છે. આહા..હા...! તત્ત્વની જે સ્થિતિ છે એમાંથી કંઈ પણ ઓછું, અધિક. વિપરીત પરના સંબંધે થાય, એમ જો કંઈ (માન્યતા) થઈ જાય તો એ વિપરીત દૃષ્ટિ છે. આહા..હા...!

(પહેલાં પર્યાય) નહોતી અને થઈ માટે પરના સંબંધે થઈ (એમ નથી). આહા..હા...! એકદમ કેવળ(જ્ઞાન) થાય, એકદમ ક્ષાયિક સમકિત થાય, એકદમ મતિ-શ્રુતજ્ઞાન(માં) ઝળહળ જ્યોતિ ચૈતન્ય પ્રભુ પ્રગટે, એ સંબંધ પહેલાં નહોતો અને થયો એ તો પર્યાયની મુખ્યતાથી કહેવામાં આવે છે. બાકી એની પર્યાયને અન્વયની સાથે ગૌણપણે સંબંધ તો છે. આહા..હા...! અને જ્યારે અન્વયના મુખ્ય સંબંધથી — સત્સંબંધથી પર્યાય થઈ એમ કહીએ તો એ અન્વય છે એમાંથી જ આવી છે. એમ એને સત્સંબંધ પર્યાય કહેવામાં આવે છે. આવી વાતું ! એના ચોપડામાં આવે નહિ, અપાસરે જાય તો સાંભળવામાં આવે નહિ, દેરાસર જાય તો સાંભળવામાં આવે નહિ. આવી વાતું છે, બાપુ ! ઝીણી બહુ, ભાઈ ! શું થાય ?

આહા..હા...! 'દીપચંદ્રજી' કહી ગયા છે, (એમણે) 'અધ્યાત્મ પંચસંગ્રહ' શાસ્ત્ર બનાવ્યું છે એમાં કહી ગયા છે કે, હું જોઉં છું તો આગમ પ્રમાણે કોઈની શ્રદ્ધા દેખાતી નથી. કારણ કે એને આગમ શું કહે છે એની ખબરું નથી, મોઢે કહીએ તો સાંભળતા નથી. તમારું એકાંત છે... એકાંત છે... એકાંત છે... એમ કહીને ઉડાડી દે. 'આ..લખી જાઉં છું' એમ લખ્યું છે. 'અધ્યાત્મ પંચસંગ્રહ' છે (એમાં) લખ્યું છે (કે), 'લખી જાઉં છું' બાપુ ! મારગડા કોઈ જુદા છે. આ..હા..હા...!

સમ્યગ્દર્શનની પર્યાય (જે થાય છે) એ અંદર અન્વય જે દર્શન — શ્રદ્ધાગુણ છે એના સંબંધથી છે એમાંથી આવી છે. દ્રવ્યદૃષ્ટિને મુખ્ય કરતાં એમ કહેવાય. પર્યાયને મુખ્ય કરીને (કહે ત્યારે પણ) અન્વય — ગુણ તો રાખવા જ છે. (અન્વયનો) અભાવ છે એમ બિલકુલ નહિ. પર્યાયની (મુખ્યતાથી કહીએ ત્યારે એમ કહેવાય કે) મિથ્યાત્વ ગયું અને સમકિત થયું એ અસત્ પર્યાય થઈ, નહોતી અને થઈ એમ કહેવામાં આવે છે. આહા..હા...! અને એમ પણ કહેવામાં આવે છે કે, મિથ્યાત્વ છે તે ઉપાદાન છે અને સમકિત છે તે ઉપાદેય છે. એટલે કે મિથ્યાત્વ છે તેનો ક્ષય થાય છે ત્યારે સમકિતની પર્યાયની ઉત્પત્તિ થાય છે એમ એનો અર્થ છે. આહા..હા...! આકરી વાતું બહુ, બાપુ ! લોકોને કંઈ કાને પડી નથી, એમને એમ આંધળે આંધળા (થઈને) જગત ચાલ્યું જાય છે.

અંદર આત્મા તત્ત્વ જે છે (એ) અનંત... અનંત... ગુણનો ગંભીર સાગર (છે). એની

પર્યાય – અવસ્થા જે થાય એ અવસ્થા છતી થાય છે, ‘છે’ તે થાય છે, છતી થાય છે. આહા..હા...! એ દ્રવ્યની મુખ્યતાથી કહીએ ત્યારે એમ (કહેવાય). પર્યાયની મુખ્યતાથી (એમ કહેવાય કે) અછતી (પર્યાય) થાય છે, નહોતી અને થઈ. છતાં એને ગૌણપણે અન્વયનો સંબંધ તો છે. અધરથી આમને આમ થઈ છે (એમ નથી). સમજાણું કાંઈ ? આવી વાતું છે, છે ને ત્યાં ?

‘દ્રવ્યને પર્યાયો (–પર્યાયોરૂપ) કરે છે, જેમ સુવર્ણની નિપજાવનારી અન્વયશક્તિઓ ક્રમપ્રવૃત્તિ પામીને...’ અન્વયશક્તિઓ ક્રમપ્રવૃત્તિ પામીને ‘તે તે વ્યતિરેકવ્યક્તિપણાને પામતી થકી સુવર્ણને બાજુબંધ આદિ પર્યાયમાત્ર (–પર્યાયમાત્રરૂપ) કરે છે તેમ.’ આહા..હા...! પર્યાયને સુવર્ણ કરે છે અને સુવર્ણને પર્યાય કરે છે. આહા..હા...! એ સુવર્ણની પર્યાય જે છે તેથી સુવર્ણની સિદ્ધિ થાય છે અને સુવર્ણની સિદ્ધિ છે તેનાથી પર્યાયની સિદ્ધિ થાય છે. પરદ્રવ્ય છે માટે પર્યાયની સિદ્ધિ થાય છે અને એકદમ નવી પર્યાયની સિદ્ધિ થાય છે માટે કોઈ પરદ્રવ્યનો સંબંધ છે એમ સિદ્ધ થાય છે એમ નથી. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- ભગવાનના સમવસરણમાં આવતા જ આનંદ શરૂ થઈ જાય.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- મિથ્યાદૃષ્ટિ (પણ) પડ્યા છે. અનંત વાર સમવસરણમાં ગયો છે. અનંતવાર સાંભળ્યું પણ અંદર દ્રવ્યમાં છતી પર્યાય પડી છે એ શક્તિ અને શક્તિવાન ઉપર દૃષ્ટિ ન ગઈ. શક્તિવાન – શક્તિવાળો અને શક્તિ, અનંત... અનંત... ગુણનો ગંભીર સાગર પ્રભુ ! (છે) એ ઉપર દૃષ્ટિ ન ગઈ. ભગવાનના સમવસરણ(માં) અનંતવાર (વાણી સાંભળી). ભગવાનની આરતી અનંત વાર ઉતારી,... આહા..હા...! મણિરત્નના દીવા, હીરાના થાળ. કલ્પવૃક્ષના ફૂલે ભગવાનની આરતી ઉતારી એનું શું ? એ તો રાગ – શુભ રાગ છે. આ..હા...! એ કંઈ ધર્મ નથી. આ..હા..હા...! અહીં તો કહે છે કે, ભલે રાગની પર્યાયની ઉત્પત્તિ થઈ તોપણ અંદર શક્તિની યોગ્યતા હતી (તેથી થઈ છે). યોગ્યતા વિના થતી નથી, પરને લઈને થઈ નથી એમ સિદ્ધ કરવું છે. આહા..હા...! ઓ..હો...!

‘માટે દ્રવ્યાર્થિક કથનથી સત્-ઉત્પાદ છે,...’ શું કીધું ? કેટલાયે બિચારાએ દ્રવ્યાર્થિક શું ઈ સાંભળ્યું ન હોય. વાણિયામાં જન્મ થયા (પણ) દ્રવ્યાર્થિક એટલે શું (એ સાંભળ્યું ન હોય). દ્રવ્યાર્થિક એટલે જે વસ્તુ છે – દ્રવ્ય છે એના દ્રવ્યના પ્રયોજનવાળી જે દૃષ્ટિ છે તે દ્રવ્યાર્થિક દૃષ્ટિ કહેવાય છે. આહા..હા...! આંધળે આંધળું ચાલ્યું, આંધળો દેખનાર અને આંધળો ચાલનાર. (એક ભક્તિમાં) આવે છે ‘અંધો અંધ પલાય’. આંધળો દેખનાર, આંધળો ચાલનાર. કોઈ વિચાર પણ કરતું નથી કે, આ શું પણ ? સમ્યગ્દર્શન શું છે ? અને ધર્મની શરૂઆત થાય ત્યારે શું થાય ? અને કેમ થાય ? આ..હા...! તેની શરૂઆત તેના દ્રવ્યમાં છતી શક્તિ પડી

છે એથી તેને દ્રવ્યની દૃષ્ટિ થતાં સમકિત થાય છે. સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા...!

દ્રવ્યમાં શ્રદ્ધા નામની અન્વયશક્તિ તો અનાદિઅનંત પડી છે અને એ શક્તિનો ધરનાર ભગવાન એ પણ અન્વયસ્વરૂપ સદાય છે... આ..હા..હા...! પણ એના ઉપર દૃષ્ટિ દીધી નહિ. જેમાંથી પર્યાય આવે છે, થાય છે તેના પર દૃષ્ટિ આપી નહિ. આમને આમ ભગવાનના સમવસરણમાં સાંભળીને થાશે (એમ માનીને કાળ કાઢ્યો). અને નવી પર્યાય થઈ એને તો મુખ્યપણે પર્યાય નહોતી અને થઈ એમ કહ્યું. ગૌણપણે તો એને પણ અન્વયનો સંબંધ છે. સમજાય છે કાંઈ ? આ..હા..હા...! શું શૈલી ! ગજબ શૈલી છે !!

તને જો ધર્મની પર્યાય પ્રગટ થવાની હોય તો એ ક્યાંથી પ્રગટ થવાની ? અધ્ધરથી થશે ? અધ્ધરથી થશે ? આકાશના ફૂલ નથી તો ફૂલ થઈ જશે ? ઈ 'છે' અંદર, બાપા ! આ..હા..હા...! અન્વય જેમ કાયમ રહેનારું દ્રવ્ય છે તેમ અન્વય કાયમ રહેનારી શક્તિઓ – ગુણ છે. આહા..હા...! 'છે' એની પ્રતીતિ કરતાં પર્યાય થાશે. આખું દ્રવ્ય 'છે' એની પ્રતીતિ તેનું જ્ઞાન કરતાં તે પર્યાય નિર્મળ થાશે. આહા..હા...! અને તેને પર્યાયથી જોકે, (એ પર્યાય) નહોતી અને (પછી) થઈ તોપણ તે અન્વય ત્રિકાળ છે તેનો ગૌણપણે તો સંબંધ છે જ. એનાથી સમકિતદર્શન થાય છે. આહા..હા...! ભાઈ ! આમાં ક્યાં કોઈ દી' લોઢાના વેપારમાં આવું સાંભળ્યું છે કોઈએ ? આ..હા...!

(અહીંયાં કહે છે કે), 'દ્રવ્યાર્થિક કથનથી સત્-ઉત્પાદ છે,...' એટલે કે 'છે' એમાંથી આવે છે. પર્યાયાર્થિકદૃષ્ટિથી... જુઓ ! છે ? '(પર્યાયાર્થિક કથનથી) અસત્-ઉત્પાદ છે—તે વાત અનવધ (નિર્દોષ, અબાધ્ય) છે.' એ બન્ને રીતે નિર્દોષ અને અબાધ્ય છે. આહા..હા...! છે ? હવે એમાં પંડિતજીએ સાદી ભાષા(માં ભાવાર્થ લખીને) સહેલું કરી નાખ્યું.

ભાવાર્થ :- 'જે પહેલાં હયાત હોય તેની જ ઉત્પત્તિને સત્-ઉત્પાદ કહે છે...' આ સાદી ભાષા કરી નાખી. 'જે પહેલાં હયાત...' (એટલે) છતી ચીજ હોય 'તેની જ ઉત્પત્તિને સત્-ઉત્પાદ કહે છે અને જે પહેલાં હયાત ન હોય તેની ઉત્પત્તિને અસત્-ઉત્પાદ કહે છે. જ્યારે પર્યાયોને ગૌણ કરીને...' 'ગૌણ કરીને' (કહ્યું છે), હોં ! 'દ્રવ્યનું મુખ્યપણે કથન કરવામાં આવે છે, ત્યારે તો જે હયાત હતું તે જ ઉત્પન્ન થાય...' હયાત હતું તે ઉત્પન્ન થાય. '(કારણ કે દ્રવ્ય તો ત્રણે કાળે હયાત છે); તેથી દ્રવ્યાર્થિક નયથી...' દ્રવ્ય એટલે વસ્તુના પ્રયોજનની દૃષ્ટિથી કહીએ તો 'દ્રવ્યને સત્-ઉત્પાદ છે.' દ્રવ્યને સત્-ઉત્પાદ છે (એટલે) દ્રવ્ય છે તે ઉત્પન્ન થાય છે. આ..હા..હા...! એ દ્રવ્યમાં છે તે પર્યાયમાં આવે છે. ભાષા તો સમજાય એવી છે પણ હવે કોઈ દી' સાંભળ્યું ન હોય (એટલે નવું લાગે). 'શમો અરિહંતાણં, શમો સિદ્ધાણં, શમો આયરિયાણં...' 'ઇચ્છામિ પડિક્કમા, ઇરીયા વિહીયા... તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કડમ્...' (કરી લીધું

એટલે) જાઓ ! થઈ ગઈ સામાયિક ! આહા..હા...! પ્રભુ ! વીતરાગનો માર્ગ (બહુ ગંભીર છે) !

પ્રભુ ! તું મોટો પ્રભુ છો ! આ..હા..હા...! તારી મોટપનો પાર નથી. નાથ ! તારામાં એટલા ગુણો... એટલા ગુણો... એટલા ગુણો... ભર્યા છે કે એનો જો સંબંધ કર તો પર્યાય અંદરમાંથી ઉત્પન્ન થયા વિના રહે નહિ. એને મુખ્યપણે સત્-ઉત્પાદ કહે છે. આ..હા..હા...! અને ગૌણપણે જ્યારે પર્યાયની મુખ્યતાથી કહીએ કે (પર્યાય) નહોતી અને થઈ, ત્યારે પણ એ પર્યાયને ગૌણપણે સંબંધ તો અન્વય સાથે છે. સમજાય છે કાંઈ ? આહા..હા...! આવો કલાક જાય એમાં ઘરે કોઈ પૂછે કે, તમે શું સાંભળ્યું ? આહા..હા...!

‘પ્રવચનસાર’ આ..હા...! ભગવાનની દિવ્યધ્વનિનો પોકાર છે ! ત્રણલોકના નાથની દિવ્યધ્વનિ ! અવાજ ! ‘ઊંકાર ધ્વનિ સુની અર્થ ગણધર વિચારે’ ભગવાનનો ઊંકાર નીકળે, એમને આવી વાણી ન હોય. કારણ કે અભેદ દૃષ્ટિ થઈ ગઈ. પૂર્ણ કેવળજ્ઞાન (થઈ ગયું), એને અભેદ – નિરક્ષરી વાણી હોય છે. ‘ઊંકાર ધ્વનિ સુની અર્થ ગણધર વિચારે, રચી આગમ ઉપદેશે...’ એ વાણીમાંથી આગમ રચે અને ઉપદેશે. ‘ભવ્ય જીવ સંશય નિવારે’ જે પાત્રજીવ હોય તે સંશયને નિવારે. આહા..હા...! ‘બનારસીદાસ’નું વચન છે. ‘બનારસીદાસ’ ! ‘બનારસીવિલાસ’માં છે ને ? આ..હા...!

(અહીંયાં કહે છે કે), ‘જે હયાત હતું તે જ ઉત્પન્ન થાય છે (કારણ કે દ્રવ્ય તો ત્રણે કાળે હયાત છે); તેથી દ્રવ્યાર્થિક નયથી તો દ્રવ્યને સત્-ઉત્પાદ છે. અને જ્યારે દ્રવ્યને ગૌણ કરીને પર્યાયોનું મુખ્યપણે કથન કરવામાં આવે છે, ત્યારે જે હયાત નહોતું તે ઉત્પન્ન થાય છે...’ આ..હા...! (એટલે કે) પર્યાય. હયાત નહોતું તે ઉત્પન્ન થાય છે, ઈ પર્યાય પહેલાં નહોતી. અન્વયપણે ગુણ છે. ‘(કારણ કે વર્તમાન પર્યાય ભૂતકાળે હયાત નહોતો),...’ વર્તમાન પર્યાય ગયા કાળમાં – પહેલાં સમયે નહોતી. ‘તેથી પર્યાયાર્થિક નયથી દ્રવ્યને અસત્-ઉત્પાદ...’ કહેવામાં આવે છે.

‘અહીં એ લક્ષમાં રાખવું કે દ્રવ્ય અને પર્યાયો જુદી જુદી વસ્તુઓ નથી;...’ (અહીંયાં) આ શૈલી છે. દ્રવ્ય અને પર્યાય જુદી જુદી ચીજ નથી. જેમ પરમાણુ અને બીજા છ દ્રવ્યો આત્માથી જુદા છે એમ દ્રવ્ય અને પર્યાય જુદા નથી. આ..હા..હા...! ‘તેથી પર્યાયોની વિવક્ષા વખતે પણ,...’ ભલે પર્યાયનું કથન કરવામાં આવે તોપણ ‘અસત્-ઉત્પાદમાં, જે પર્યાયો છે તે દ્રવ્ય જ છે,...’ જે પર્યાય પોતે છે એ દ્રવ્ય જ છે. આ..હા..હા..હા...! દ્રવ્યના ઘેરાવામાં ઉત્પન્ન થયેલી છે. પરના ઘેરાવાથી ઉત્પન્ન થઈ નથી. આ..હા..હા...!

અરે...! ત્રણલોકનો નાથ દિવ્યધ્વનિ કરતો હશે અને ગણધરો અને સિંહ ને વાઘ સાંભળે !

સિંહ ને વાઘ ને નાગ (સાંભળે) ! કાળા નાગ આમ જંગલમાંથી ચાલ્યા આવે. મિંદડીની જેમ આ..મ બેસે ! એ બાપુ વાણી કેવી હોય ! ભાઈ ! આ..હા..હા...! એ વીતરાગની વાણી. એના રચેલાં શાસ્ત્રો, એના ભાવ કેટલા ગંભીર હોય ! ભાઈ ! એની ઊંડી ગંભીરતા હોય છે !! એને ઊંડું લાગે માટે આવું શું છે એમ એનો કંટાળો ન આવવો જોઈએ. ગંભીરતા લાગે, એકદમ ન પકડાય તેથી એમાં કંટાળો ન આવવો જોઈએ. આ..હા..હા...!

‘તેથી પર્યાયોની વિવક્ષા વખતે પણ, અસત્-ઉત્પાદમાં, જે પર્યાયો છે તે દ્રવ્ય જ છે,...’ જે પર્યાયો છે તે દ્રવ્ય જ છે. આ..હા..હા...! બીજું દ્રવ્ય નથી એમ કહેવું છે. એ પર્યાયો છે તે દ્રવ્ય જ છે. પર્યાય બદલીને બીજી (પર્યાય) થઈ માટે બીજું દ્રવ્ય છે એમ નથી. ‘અને દ્રવ્યની વિવક્ષા વખતે પણ, સત્-ઉત્પાદમાં, જે દ્રવ્ય છે તે પર્યાયો જ છે.’ જે દ્રવ્ય છે તે પર્યાયો જ છે. જે પર્યાયો છે તે દ્રવ્ય છે અને જે દ્રવ્ય છે તે પર્યાયો જ છે. આ..હા..હા...! અસત્-ઉત્પાદમાં પણ અન્વયને ગૌણ રાખીને પર્યાયની મુખ્યતાથી કથન કર્યું અને સત્-ઉત્પાદમાં અન્વયને મુખ્ય કરીને સત્ ઉત્પન્ન થયું એમ કહેવામાં આવ્યું છે પણ અસત્ ઉત્પન્ન થયું (એમ કહ્યું) એટલે બિલકુલ અન્વયનો સંબંધ જ નહોતો એમ નહિ. પર્યાય પોતે દ્રવ્ય છે... આ..હા..હા...! અને દ્રવ્ય પોતે પર્યાય છે.

વિશેષ કહેશે...

અથ સદુત્પાદમનન્યત્વેન નિશ્ચિનોતિ -

જીવો ભવં ભવિસ્સદિ ણરોઽમરો વા પરો ભવીય પુણો ।

કિં દ્રવ્યત્તં પજહદિ ણ જહં અણ્ણો કહં હોદિ ।।૧૧૨।।

જીવો ભવન્ ભવિષ્યતિ નરોઽમરોવા પરો ભૂત્વા પુનઃ ।

કિં દ્રવ્યત્ત્વં પ્રજહાતિ ન જહદન્યઃ કથં ભવતિ ।।૧૧૨।।

દ્રવ્યં હિ તાવદ્દ્રવ્યત્વભૂતામન્વયશક્તિં નિત્યમપ્યપરિત્યજન્નવતિ સદેવ । યસ્તુ દ્રવ્યસ્ય પર્યાયભૂતાયા વ્યતિરેકવ્યક્તેઃ પ્રાદુર્ભાવઃ તસ્મિન્નપિ દ્રવ્યત્વભૂતાયા અન્વયશક્તેરપ્રચ્યવનાત્

અથ પૂર્વોક્તમેવ સદુત્પાદં દ્રવ્યાદભિન્નત્વેન વિવૃણોતિ-જીવો જીવઃ કર્તા ભવં ભવન્ પરિણમન્ સન્ ભવિસ્સદિ ભવિષ્યતિ તાવત્ । કિં કિં ભવિષ્યતિ । નિર્વિકારશુદ્ધોપયોગવિલક્ષણાભ્યાં શુભાશુભો-પયોગાભ્યાં પરિણમ્ય ણરોઽમરો વા પરો નરો દેવઃ પરસ્તિર્યહ્નારકરૂપો વા નિર્વિકારશુદ્ધોપયોગેન

હવે (સર્વ પર્યાયોમાં દ્રવ્ય અનન્ય છે અર્થાત્ તેનું તે જ છે માટે સત્-ઉત્પાદ છે-એમ) સત્-ઉત્પાદને અનન્યપણા વડે નક્કી કરે છે :-

જીવ પરિણમે તેથી નરાદિક એ થશે; પણ તે-રૂપે

શું છોડતો દ્રવ્યત્વને ? નહિ છોડતો ક્યમ અન્ય એ ? ૧૧૨.

અન્વયાર્થ :- [જીવઃ] જીવ [ભવન્] પરિણમતો હોવાથી [નરઃ] મનુષ્ય, [અમરઃ] દેવ [વા] અથવા [પરઃ] બીજું કાંઈ (-તિર્યચ, નારક કે સિદ્ધ) [ભવિષ્યતિ] થશે. [પુનઃ] પરંતુ [ભૂત્વા] મનુષ્યદેવાદિક થઈને [કિં] શું તે [દ્રવ્યત્ત્વં પ્રજહાતિ] દ્રવ્યપણાને છોડે છે ? [ન જહત્] નહિ છોડતો થકો તે [અન્યઃ કથં ભવતિ] અન્ય કેમ હોય ? (અર્થાત્ તે અન્ય નથી, તેનો તે જ છે).

ટીકા :- પ્રથમ તો દ્રવ્ય દ્રવ્યત્વભૂત અન્વયશક્તિને સદાય નહિ છોડતું થકું સત્ જ (હયાત જ) છે. અને દ્રવ્યને જે પર્યાયભૂત વ્યતિરેકવ્યક્તિનો ઉત્પાદ થાય છે તેમાં પણ દ્રવ્યત્વભૂત

દ્રવ્યમનન્યદેવ। તતોऽનન્યત્વેન નિશ્ચીયતે દ્રવ્યસ્ય સદુત્પાદઃ। તથા હિ - જીવો દ્રવ્યં ભવન્નારકતિર્યગ્મનુષ્યદેવસિદ્ધત્વાનામન્યતમેન પર્યાયેણ દ્રવ્યસ્ય પર્યાયદુર્લલિતવૃત્તિત્વાદવશ્યમેવ ભવિષ્યતિ। સ હિ ભૂત્વા ચ તેન કિં દ્રવ્યત્વભૂતામન્વયશક્તિમુજ્જતિ, નોજ્જતિ। યદિ નોજ્જતિ કથમન્યો નામ સ્યાત્, યેન પ્રકટિતિત્રકોટિસત્તાકઃ સ એવ ન સ્યાત્।।૧૧૨।।

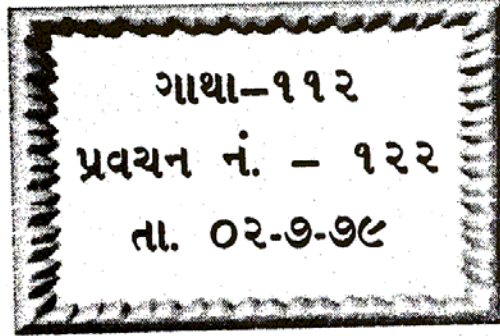
સિદ્ધો વા ભવિષ્યતિ। ભવીણ પુણો એવં પૂર્વોક્તપ્રકારેણ પુનર્ભૂત્વાપિ। અથવા દ્વિતીયવ્યાખ્યાન। ભવન્ વર્તમાનકાલાપેક્ષયા, ભવિષ્યતિ ભાવિકાલાપેક્ષયા, ભૂત્વા ભૂતકાલાપેક્ષયા ચેતિ કાલત્રયે ચૈવં ભૂત્વાપિ કિં દબ્વત્તં પજહદિ કિં દ્રવ્યત્વં પરિત્યજતિ। ણ ચયદિ દ્રવ્યાર્થિકનયેન દ્રવ્યત્વં ન ત્યજતિ, દ્રવ્યાદ્વિત્રો ન ભવતિ। અણ્ણો કહં હવદિ અન્યો મિત્રઃ કથં ભવતિ। કિંતુ દ્રવ્યાન્વયશક્તિરૂપેણ સદ્ભાવનિબદ્ધોત્પાદઃ સ એવેતિ દ્રવ્યાદમિત્ર ઇતિ ભાવાર્થઃ।।૧૧૨।।

અન્વયશક્તિનું અચ્યુતપણું હોવાથી દ્રવ્ય અનન્ય જ છે (અર્થાત્ તે ઉત્પાદમાં પણ અન્વયશક્તિ તો અપતિત-અવિનષ્ટ-નિશ્ચળ હોવાથી દ્રવ્ય તેનું તે જ છે, અન્ય નથી). માટે અનન્યપણા વડે દ્રવ્યનો સત્-ઉત્પાદ નક્કી થાય છે (અર્થાત્ ઉપર કહ્યું તેમ દ્રવ્યનું દ્રવ્ય-અપેક્ષાએ અનન્યપણું હોવાથી, તેને સત્-ઉત્પાદ છે-એમ અનન્યપણા દ્વારા સિદ્ધ થાય છે).

આ વાતને (ઉદાહરણથી) સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે :

જીવ દ્રવ્ય હોવાથી અને દ્રવ્ય પર્યાયોમાં વર્તતું હોવાથી જીવ નારકત્વ, તિર્યચત્વ, મનુષ્યત્વ, દેવત્વ અને સિદ્ધત્વમાંના કોઈ એક પર્યાયે અવશ્યમેવ થશે-પરિણમશે. પરંતુ તે જીવ તે પર્યાયરૂપે થઈને શું દ્રવ્યત્વભૂત અન્વયશક્તિને છોડે છે ? નથી છોડતો. જો નથી છોડતો તો તે અન્ય કઈ રીતે હોય કે જેથી ત્રિકોટિ સત્તા (-ત્રણ પ્રકારની સત્તા, ત્રિકાળિક હયાતી) જેને પ્રગટ છે એવો તે (જીવ), તે જ ન હોય ? (અર્થાત્ ત્રણે કાળે હયાત એવો જીવ અન્ય નથી, તેનો તે જ છે).

ભાવાર્થ :- જીવ મનુષ્ય-દેવાદિક પર્યાયે પરિણમતાં છતાં અન્ય થઈ જતો નથી, અનન્ય રહે છે, તેનો તે જ રહે છે; કારણ કે 'તે જ આ દેવનો જીવ છે, જે પૂર્વ ભવે, મનુષ્ય હતો અને અમુક ભવે તિર્યચ હતો' એમ જ્ઞાન થઈ શકે છે. આ રીતે, જીવની માફક, દરેક દ્રવ્ય પોતાના સર્વ પર્યાયોમાં તેનું તે જ રહે છે, અન્ય થઈ જતું નથી-અનન્ય રહે છે. આમ દ્રવ્યનું અનન્યપણું હોવાથી દ્રવ્યનો સત્-ઉત્પાદ નક્કી થાય છે. ૧૧૨.

‘પ્રવચનસાર’ ગાથા-૧૧૨. ૧૧૧ થઈ ગઈ છે. ‘(હવે સર્વ પર્યાયોમાં દ્રવ્ય અનન્ય છે...)’ ગમે તે પર્યાય હોય નારકી (હોય), દેવ (હોય તેમાં) દ્રવ્ય તો અનન્ય છે (અર્થાત્) દ્રવ્ય તો તેનું તે જ છે. આહા..હા...! દ્રવ્ય તો તેનું તે છે પણ જ્ઞાનગુણ પણ તેનો તે છે. આહા..હા...! એમ આનંદગુણ, શ્રદ્ધાગુણ અનન્ય છે, ત્યાં સદાય છે. ગમે તે પર્યાયમાં હો પણ વસ્તુ છે એ પોતે અનંત ગુણથી અનન્યમયી ત્રિકાળ છે. (ટીકામાં) ‘ત્રિકોટિ’ કહેશે. (એટલે કે) ત્રિકાળ છે. આ..હા...! ‘(અર્થાત્ તેનું તે જ છે...)’ જે દ્રવ્ય છે તે ભલે મનુષ્યપણે પર્યાયપણે થયું, દેવપણે થયું અરે...! મતિજ્ઞાનની પર્યાયપણે થયું પણ દ્રવ્ય તો તે વસ્તુ છે ઈ છે. એમાં ક્યાંય ઓછું-અધિકપણું થયું નથી. આખી વસ્તુ એવી છે, જેને કારણપરમાત્મા કહો, કારણજીવ કહો. સહજ સ્પષ્ટ, ત્રિકાળી સ્પષ્ટ જ્ઞાન (કહો), શું કીધું જ્ઞાનમાં ? જ્ઞાનમાં કીધું ને ? સ્વરૂપપ્રત્યક્ષ ! આહા..હા...! સ્વરૂપપ્રત્યક્ષ જ્ઞાન ત્રિકાળ છે. ગમે તે પર્યાયમાં હો... આ..હા..હા...! પણ વસ્તુ તો વસ્તુમાં છે. દૃષ્ટિ તો ત્યાં રાખવા જેવી છે એમ કહે છે. આહા..હા...! એને સ્વરૂપપ્રત્યક્ષ કીધું, સ્વરૂપદૃષ્ટિ કીધી. સ્વરૂપદૃષ્ટિ ત્રિકાળ છે. આહા..હા...!

જેમ દ્રવ્ય તેનું તે છે તેમ તેની દૃષ્ટિ પણ તેની તે છે. ત્રિકાળી શ્રદ્ધા, હો ! (શ્રદ્ધા પણ) તેની તે જ છે. ગમે તે અવસ્થા (હો). મિથ્યાત્વ અવસ્થામાં હો (તોપણ શ્રદ્ધા તેની તે છે). આહા..હા...! પણ એ શ્રદ્ધા, જ્ઞાન, આનંદ (આદિ) અન્વયશક્તિ સહિત લેવું છે ને ?

જુઓ ! છે ? '(તેને સત્-ઉત્પાદ છે-એમ) સત્-ઉત્પાદને અનન્યપણા વડે નક્કી કરે છે :'
સત્-ઉત્પાદ (છે) તે અનન્ય છે. ભલે પર્યાય થાય પણ વસ્તુ તો અનન્ય - છે ઈ છે. વસ્તુ
અનેરી થઈ નથી, પર્યાય અનેરી થાય છે. એ ૧૧૨ (ગાથા).

जीवो भवं भविस्सदि णरोऽमरो वा परो भवीय पुणो ।
किं दव्वत्तं पजहदि ण जहं अण्णो कहं होदि ।।११२।।

નીચે હરિગીત.

જીવ પરિણામે તેથી નરાદિક એ થશે; પણ તે-રૂપે
શું છોડતો દ્રવ્યત્વને ? નહિ છોડતો ક્યમ અન્ય એ ? ૧૧૨.

આ..હા..હા...! ટીકા :- 'પ્રથમ તો દ્રવ્ય...' વસ્તુ 'દ્રવ્યત્વભૂત અન્વયશક્તિ...' દેખો આવ્યું !
આહા..હા...! દ્રવ્ય - વસ્તુ જે છે એનું દ્રવ્યપણું, ભાવ જે છે તેનું ભાવપણું એવી 'અન્વયશક્તિને
સદાય નહિ છોડતું થકું...' આહા..હા...! પ્રથમ તો એ કહેવું છે, કહે છે... આહા..હા...! કે,
'દ્રવ્ય દ્રવ્યત્વભૂત...' આ..હા..હા...! વસ્તુ (છે) તેનો ભાવ - તેનું ભાવપણું. આ..હા..હા...! પેલી
વાત થઈ છે હમણાં, તે દી' વાત થઈ હતી. ભાવ અને ભાવવાન વસ્તુ એક જ છે. નામ
ભલે બે (કદ્યાં) વસ્તુસ્વરૂપ આ છે. એમ દ્રવ્યત્વ.

'દ્રવ્ય દ્રવ્યત્વભૂત...' વસ્તુ - દ્રવ્ય છે ઈ દ્રવ્યત્વભૂત એટલે એનું ભાવપણું -
અન્વયશક્તિઓ. જેમ કાયમ રહેનાર દ્રવ્ય અન્વય છે... આ..હા..હા...! એમ એની 'અન્વયશક્તિને
સદાય નહિ છોડતું...' આ..હા...! દ્રવ્ય જે છે એ દ્રવ્ય પોતે તો દ્રવ્યને નહિ છોડતું, પણ દ્રવ્ય
છે તેની દ્રવ્યત્વ(ભૂત) અન્વયશક્તિઓ, ભાવવાન - ભાવનું ભાવવાનપણું તે કદી નહિ છોડતું.
આ..હા..હા...! આ રીતે છે. એક લીટીમાં કેટલું ભર્યું છે ! બીજા સાથે તારે શું સંબંધ છે ?
એમ કહેવું છે. ભલે તે દ્રવ્ય, દ્રવ્યત્વ(ભૂત એવી) અન્વયશક્તિઓને નહિ છોડતું ગમે તે પર્યાયમાં
હો... આહા..હા...! તેને પરને અને એને કાંઈ સંબંધ નથી. ત્રિકાળી દ્રવ્યનું દ્રવ્યત્વપણું એટલે
એની અન્વયશક્તિઓ તો કાયમ એકરૂપ ત્રિકાળ છે પણ તેની થતી પર્યાયો અન્વયશક્તિને
છોડીને નથી થતી, દ્રવ્યને છોડીને પર્યાય થતી નથી. પર્યાયમાં તો તેનો તે અન્વય દ્રવ્ય અને
તેનો તેવો ગુણ (છે). એવોને એવો ગુણ અને એવુંને એવું દ્રવ્ય રહે છે. આ..હા..હા...! સમજાય

છે આમાં ?

સત્ પ્રભુ ! સત્-ઉત્પાદ સિદ્ધ કરે છે. સત્ વસ્તુ છે એનું જે દ્રવ્યપણું (છે) – દ્રવ્યનું દ્રવ્યપણું... આ..હા..હા..હા...! અન્વયશક્તિ ! વસ્તુને તો અન્વય કીધી... આહા..હા...! પણ એની શક્તિઓ – સત્ત્વ જે છે, સત્ત્વનું સત્ત્વપણું – દ્રવ્યનું દ્રવ્યપણું – ભાવનું ભાવવાનપણું એવી અન્વયશક્તિને સદાય નહિ છોડતું (એમ કહે છે). આ..હા..હા...! ગમે તે પર્યાયમાં હો પણ દ્રવ્ય પોતાની દ્રવ્યત્વ(ભૂત) એવી જે અન્વયશક્તિઓ – ત્રિકાળ એકરૂપ ગુણ છે એને એ કોઈ દી' છોડતું નથી. આહા..હા...! એવી દૃષ્ટિ કરાવવા આ વાત કરે છે. આ..હા..હા...! દ્રવ્ય તો લીધું પણ દ્રવ્યનું દ્રવ્યત્વ (જે કીધું એ) દ્રવ્યત્વ એટલે અન્વયશક્તિઓ. આહા..હા...! 'દ્રવ્યત્વભૂત' લીધું છે ને ? ભાઈ ! દ્રવ્યત્વભૂત ! જીણી વાત છે, પ્રભુ ! આહા..હા...!

દ્રવ્ય જે વસ્તુ છે એ સત્ છે અને સત્નું જે સત્પણું – દ્રવ્યત્વપણું અન્વયશક્તિપણું એ દ્રવ્ય પોતે સદાય અન્વયશક્તિને નહિ છોડતું. આ..હા..હા...! જ્યારે જુઓ ત્યારે એ પૂર્ણ ભંડાર ભર્યો છે એમ કહે છે. એ દ્રવ્ય છે એ દ્રવ્યત્વપણું એટલે અન્વયશક્તિપણું એટલે ભાવનું ભાવપણું, દ્રવ્ય જ્યારે ભાવ કહીએ તો એનું સત્ત્વપણું ભાવવાન – ભાવપણાને કદી છોડતું નથી. આહા..હા...! જીણી વાત છે, ભાઈ ! મુદ્દાની રકમની વાત છે. આહા..હા...! પરને અને એને કાંઈ સંબંધ નથી એમ કહે છે. પરમાણુ હો કે ગમે તે (હો) અહીં તો આત્માની સાથે સંબંધ (છે). આહા..હા...! અહીં તો આત્માની વાત કહેવી છે ને ? નરપણે, મનુષ્યપણે (આત્મા થાય છે). અહીંયાં પેલા પરમાણુની વાત નથી કરવી. આહા..હા...!

'પ્રથમ તો...' (સંસ્કૃત ટીકામાં) 'તાવદ્' શબ્દ છે. 'દ્રવ્યં હિ તાવદ્' સંસ્કૃત (છે). મૂળ વાત એ છે કે, એમ. 'તાવદ્' એટલે મૂળ'વાત એમ છે કે. 'તાવદ્' પહેલી લીટી(માં) સંસ્કૃત શબ્દ છે. આહા..હા...! પ્રભુ ! તું કોણ છો ? (તો) કહે છે કે, અન્વયશક્તિઓ દ્રવ્યત્વપણું નહિ છોડતો એવો તું છો. આ..હા..હા...! પર્યાયપણે ભલે નરકપર્યાય, નરપર્યાય – મનુષ્યપર્યાય, દેવપર્યાય (હોય) પણ મારી ચીજ જે છે અને ચીજનું ચીજપણું જે છે (એને નહિ છોડતો એવો હું છું). આહા..હા...! એની અન્વયશક્તિ લીધી છે ને ? (તો) અન્વયશક્તિ કહો કે અન્વયસામર્થ્ય (કહો), એ સ્વભાવનું સામર્થ્ય (કહો). આ..હા..હા...!

આ અધિકાર 'જ્ઞેય અધિકાર' છે. આત્મ-જ્ઞેય ! 'જ્ઞેય અધિકાર'માં અહીં આત્માને દૃષ્ટાંત તરીકે લીધો છે. નહિતર બધા જ્ઞેયો એવા જ છે. એ જ્ઞેય (જે) દરેક દ્રવ્ય છે તેનું દ્રવ્યત્વ અન્વયશક્તિઓને તે દ્રવ્ય છોડતું નથી. તે ભલે ગમે તે પર્યાયપણે થાઓ. આહા..હા...! અહીંયાં તો આત્માનો દૃષ્ટાંત લીધો છે. પ્રભુ ! તું પર્યાયમાં ગમે તે સ્થિતિમાં હો પણ તે દ્રવ્ય છે તે દ્રવ્યત્વને – અન્વયશક્તિને (છોડતું નથી). આ..હા..હા...! એ ભાવવાન છે તે ભાવને કદી

છોડતું નથી. આ..હા..હા...! છે ? એક લીટી છે. આહા..હા...!

મૂળ - 'તાવદ્' નામ મૂળ વાત એમ છે કે, એમ. 'તાવદ્' નામ પ્રથમ એટલે મુખ્ય વાત છે (એ) આ છે. આહા..હા...! બે ભાષા લીધી છે ને ? 'દ્રવ્ય દ્રવ્યત્વભૂત...' આહા..હા...! ભાવવાન એના ભાવને કદી છોડતું નથી. આ..હા..હા...! દ્રવ્ય દ્રવ્યત્વ એવો ભાવ એવી અન્વયશક્તિઓ - ગુણ... આહા..હા...! જેટલી અનંતી શક્તિઓ છે તે ભાવને ભાવવાન કોઈ દી' છોડતું નથી. આહા..હા...! પહેલી લીટી(માં આટલું ભર્યું છે) ! આને (-'પરમાગમમંદિર'ને) ચાર મહિના થયા, પાંચ વર્ષ અને ચાર મહિનાનો આજે દિવસ છે ને ? ફાગણ સુદ ૧૩. ચૈત્ર, વૈશાખ, જેઠ અને અષાઢ. પાંચ વર્ષ અને ચાર મહિના થયા. 'પરમાગમ (મંદિર) !' આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- આપે ખજાનો ખોલ્યો !

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- કહે છે કે, તું દ્રવ્ય છો કે નહિ ? તો એનું દ્રવ્યપણું છે કે નહિ ? દ્રવ્યપણું એટલે કે અન્વયશક્તિઓ છે કે નહિ ? અન્વય એટલે કે કાયમ રહેનારું સામર્થ્યવાળું તત્ત્વ છે કે નહિ ? આ..હા..હા..હા...! કાયમ સામર્થ્યને - સત્ત્વને (ધરી) રહેનારું સત્. સત્ કહો કે દ્રવ્ય કહો. સત્ત્વ - અન્વયશક્તિઓ ! તેને - સત્ત્વને તે સત્ કદી છોડે છે ? આ..હા..હા...! ગમે તે નિગોદની પર્યાયમાં હો, મનુષ્યની પર્યાયમાં હો, આહા..હા...! પ્રભુ ! તું દ્રવ્ય છો ને ! અને તારું દ્રવ્યત્વપણું જે અન્વયશક્તિઓ - ગુણો છે - ભાવ (છે) એ ભાવવાનને (છોડતા નથી). પર્યાયમાં અક્ષરના અનંતમા ભાગમાં નિગોદપર્યાય હીણી થઈ ગઈ પણ એણે - દ્રવ્યે દ્રવ્યત્વ - અન્વયશક્તિઓને છોડી નથી. આ..હા..હા...! સમજાણું કાંઈ ? ભાષા તો સાદી છે પણ હવે ભાવ તો (જે છે તે છે). આહા..હા...!

'સદાય નહિ છોડતું થકું...' આહા..હા...! સત્ હયાત જ છે. એ તો કાયમ હયાત જ છે. ગમે તે પર્યાયમાં હો પણ એ કાયમ હયાત જ છે. આહા..હા...! સંયોગને લઈને તો (હયાત) નહિ પણ એક સમયની પર્યાય થાય એને લઈને (નહિ) ઈ તો સત્ જ (છે) - કાયમ હયાતીવાળું તત્ત્વ છે. આ..હા..હા...! આ 'જ્ઞેય અધિકાર' ! આત્મ-જ્ઞેય ! આ..હા...! જ્ઞેયનું જ્ઞેયપણું જ્ઞેયે કદી છોડ્યું નથી. આહા..હા...! આવો ભગવાનઆત્મા ! એણે ભગવાનપણું કદી છોડ્યું નથી. આહા..હા...!

'નિયમસાર'માં તો ઈ આવે છે ને ? કારણજ્ઞાન ! કારણદ્રવ્ય (કહ્યું એ) તો ઠીક. કારણપરમાત્મા એ તો દ્રવ્ય (કહ્યું) (ઈ તો) ઠીક, પણ (આ તો) કારણજ્ઞાન (કહ્યું). ત્રિકાળી કારણ અન્વયજ્ઞાન જે છે (તે કારણજ્ઞાન). જ્ઞાની એવો આત્મા એનું જ્ઞાન - કાયમી જ્ઞાન. કારણ દ્રવ્ય - કારણજ્ઞાન. કેવળજ્ઞાન (છે) એ કાર્યજ્ઞાન છે.

આહા..હા...! ભગવાનઆત્મા ! એની અન્વયશક્તિઓ – દ્રવ્યત્વપણું તેને સદાય ન છોડતું. આહા..હા...! એકધારાએ સદાય ચાલે છે, કહે છે. આહા..હા...! ‘અને દ્રવ્યને જે પર્યાયભૂત વ્યતિરેકવ્યક્તિનો ઉત્પાદ થાય છે...’ હવે કહે છે એ દ્રવ્ય જે છે એને જે પર્યાયભૂત વ્યતિરેક ભિન્ન ભિન્ન પ્રગટતા – ઉત્પાદ – વ્યક્તિઓ થાય છે. અન્વયની સામે વ્યતિરેક લીધી. સમજાણું ? પહેલાં દ્રવ્યની સામે દ્રવ્યત્વભૂત અન્વયશક્તિ લીધી અને (અહીંયાં) દ્રવ્યને પર્યાયભૂત વ્યતિરેકવ્યક્તિ લીધી. આહા..હા...!

‘દ્રવ્યને...’ (એટલે) જે અન્વયશક્તિને સદાય નહિ છોડતું એને. ‘પર્યાયભૂત વ્યતિરેકવ્યક્તિનો ઉત્પાદ થાય છે...’ પર્યાયભૂત વ્યતિરેક નામ ભિન્ન ભિન્ન (અને) અન્વય એકરૂપ ત્રિકાળ (રહે છે). ભિન્ન ભિન્ન પ્રગટતા ઉત્પન્ન થાય છે ‘તેમાં પણ દ્રવ્યત્વભૂત...’ આ..હા..હા...! ‘અન્વયશક્તિનું અચ્યુતપણું હોવાથી...’ દ્રવ્યને પર્યાયભૂત વ્યતિરેક (એટલે) ભિન્ન ભિન્ન પ્રગટતા – ઉત્પાદ થાય છે ‘તેમાં પણ દ્રવ્યત્વભૂત અન્વયશક્તિનું...’ દ્રવ્યને... એમ છે ને ? ‘અને દ્રવ્યને જે પર્યાયભૂત વ્યતિરેકવ્યક્તિનો ઉત્પાદ થાય છે તેમાં પણ દ્રવ્યત્વભૂત અન્વયશક્તિનું અચ્યુતપણું હોવાથી દ્રવ્ય અનન્ય જ છે...’ આ..હા..હા...! આ સિદ્ધાંત કહેવાય ! આ..હા..હા...! આ ભગવાનની વાર્તા છે !!

ભગવત્સ્વરૂપ ! અન્વયશક્તિઓ ભગવત્સ્વરૂપ છે. આહા..હા...! ‘પર્યાયભૂત વ્યતિરેકવ્યક્તિનો ઉત્પાદ થાય છે તેમાં પણ...’ તેમાં પણ ‘દ્રવ્યત્વભૂત અન્વયશક્તિનું અચ્યુતપણું હોવાથી...’ દ્રવ્યની દ્રવ્યત્વભૂત એવી અન્વયશક્તિ – અન્વયસામર્થ્ય – એકરૂપ રહેવાવાળું સામર્થ્ય (છે તેનું) અચ્યુતપણું (છે). એમાં જરી પણ ચ્યુત થઈ નથી. આહા..હા...! ચાહે તો લસણ, ડુંગળી(ની) નિગોદની પર્યાય હો, એક પર્યાય (ભલે) અક્ષરના અનંતમાં ભાગે હો, તે પર્યાય ભલે હો, છતાં તે દ્રવ્યે દ્રવ્યત્વને – અન્વયશક્તિઓને છોડ્યું નથી. આ..હા..હા...! આ (ફક્ત) વાત નથી, બાપા ! આ..હા..હા...! સત્ને પ્રસિદ્ધ કરવાની એ ટીકા... આ ટીકા કહેવાય ! આહા..હા...! ‘અમૃતચંદ્રાચાર્ય’ !

પ્રભુ ! તું દ્રવ્ય છો ને ! અને દ્રવ્યમાં દ્રવ્યત્વપણું – અન્વયશક્તિઓ છે ને ! એ અન્વયશક્તિવાળું દ્રવ્ય વ્યતિરેક – ભિન્ન ભિન્ન પર્યાયને પ્રાપ્ત થતું (હોવા) છતાં એ અન્વય દ્રવ્યનું દ્રવ્યપણું – અન્વયપણું કદી છૂટતું નથી. આ..હા..હા...! એમાં કદી ઘાલમેલ કાંઈ થતી નથી. અંગુલના અક્ષરના અનંતમા ભાગમાં નિગોદની પર્યાય થઈ છતાં દ્રવ્યનું દ્રવ્યત્વ અન્વયપણામાં કાંઈ ખામી થઈ નથી. આ..હા..હા..હા...! અને કેવળજ્ઞાનની પર્યાય થઈ તોપણ દ્રવ્યની દ્રવ્યત્વ અન્વયશક્તિમાં કાંઈ પણ ઘટાડો થયો નથી તેમ વધારો થયો નથી. આહા..હા...! સમજાય છે કાંઈ ?

‘અનંતકાળથી આથડ્યો વિના ભાન ભગવાન’ આ..હા..હા...! (ફાગણ સુદ) તેરસની આજે તીથિ છે. ‘પરમાગમ(મંદિર)’ની માસિક તીથિ છે. આજે અહીં ભક્તિ થાશે. હોં ! તેરસ છે ને ? તેરમું ગુણસ્થાન કેવળ(જ્ઞાન) પામે તોપણ દ્રવ્યનું દ્રવ્યત્વ – અન્વયશક્તિ તો એવીને એવી છે. આ..હા..હા...! અને અક્ષરના અનંતમા ભાગમાં નિગોદની પર્યાય થાય તો દ્રવ્યનું દ્રવ્યત્વ – અન્વયશક્તિપણું તો સદાય એટલું અને એવડું છે. ‘સદાય નહિ છોડતું થકું...’ આ..હા..હા...! અરે...! વધારે ટીકા – શબ્દોની શું જરૂર (છે) ? આહા..હા...! ‘થોડું લખ્યું ઘણું કરીને જાણજો’ એવી વાત છે આ તો ! આ..હા...! થોડું કહ્યું કે, દ્રવ્યનું દ્રવ્યત્વપણું – અન્વયશક્તિઓ કોઈ દી’ ત્રિકાળ ક્યાંય છોડતું નથી. આ..હા..હા...! પર્યાયમાં ગમે તે હીનાધિક દશા થાઓ છતાં દ્રવ્યનું દ્રવ્યત્વ – અન્વયશક્તિપણું એણે સદાય છોડ્યું નથી. એમાં કદી ઘટાડો-વધારો થયો નથી. આવો ઉપદેશ લોકોને આકરો લાગે ! પછી (એમ કહે કે) નિશ્ચય છે, નિશ્ચય છે... બાપા ! સત્ય આ છે. નિશ્ચય કરીને એકાંત કરી નાખ (એમ નહિ ચાલે). પર્યાય હો, ઈ તો કહે છે. પણ પર્યાય હોવા છતાં દ્રવ્યની પૂર્ણતા, દ્રવ્યની દ્રવ્યત્વતાની પૂર્ણતાની બધી અન્વયશક્તિઓ એવીને એવી છે. જ્ઞાન એવુંને એવું, દર્શન એવુંને એવું, આનંદ એવોને એવો, શ્રદ્ધા એવીને એવી (છે). શ્રદ્ધા એટલે પર્યાય નહિ, શક્તિ. આહા..હા...! સત્તા એવીને એવી, વસ્તુત્વ એવીને એવી, પ્રમેયત્વ એવુંને એવું, જીવતરશક્તિ એવીને એવી. શક્તિઓનું શક્તિપણું એવુંને એવું છે. આહા..હા...!

‘તેમાં પણ દ્રવ્યત્વભૂત અન્વયશક્તિનું અચ્યુતપણું હોવાથી...’ આ..હા..હા...! પહેલાંમાં એમ કહ્યું હતું કે ‘અન્વયશક્તિને સદાય નહિ છોડતું થકું...’ દ્રવ્ય. હોં ! એમ અહીં (કહે છે કે) ‘દ્રવ્યત્વભૂત અન્વયશક્તિનું અચ્યુતપણું હોવાથી દ્રવ્ય અનન્ય જ છે...’ દ્રવ્ય તો અનન્ય – એનું એ જ છે. આ..હા..હા..હા...! ક્યાં તિર્યચની નિગોદની પર્યાય અને ક્યાં સર્વાર્થસિદ્ધના દેવની પર્યાય ! ત્રણ જ્ઞાન ક્ષાયિકસમકિત સહિત. આહા..હા...! છતાં દ્રવ્યનું દ્રવ્યત્વ તો એવુંને એવું (છે), અન્વયશક્તિ એવીને એવી છે. આ..હા...! એ મહાસત્તાને પકડવાની છે. આહા..હા...! એવી મહાસત્તા પ્રભુ છે. અન્વયશક્તિનું ભરેલું તત્ત્વ એટલે ભાવથી ભરેલો ભગવાન (છે). એમ. આહા..હા...!

‘(અર્થાત્ તે ઉત્પાદમાં પણ...)’ (અર્થાત્) પર્યાયમાં નવી નવી વ્યતિરેક(વ્યક્તિઓ) – ઉત્પાદમાં પણ. આહા..હા...! ક્યાં એક ચક્રવર્તી રાજા હોય અને એ મરીને નરકમાં જાય કે મોટો રાજા હોય પણ મરીને નિગોદમાં જાય ! આહા..હા...! અહીં જુઓ તો કેટલો ઉઘાડ દેખાતો હોય ! અને મરીને નિગોદમાં જાય છતાં પણ કહે છે કે, એ તો પર્યાયમાં ફેર છે, વસ્તુ તો છે ઈ છે. આહા..હા...! ‘(તે ઉત્પાદમાં પણ અન્વયશક્તિ તો અપતિત-અવિનષ્ટ-

નિશ્ચળ હોવાથી દ્રવ્ય તેનું તે જ છે,...)' વસ્તુ તો તેની તે જ છે. આ..હા..હા...! સમજાય છે આમાં ? (અન્ય નથી). માટે અનન્યપણા વડે દ્રવ્યનો સત્-ઉત્પાદ નક્કી થાય છે...' આ..હા...! માટે અન્વયપણા વડે દ્રવ્યનો (સત્-ઉત્પાદ નક્કી થાય છે). સત્ છે એમાંથી થઈ એમ ઉત્પાદ નક્કી થાય છે એમ કહે (છે). આહા..હા...! 'છે' એમાંથી આવ્યું છે, ઈ પણ છે, કહે છે. આહા..હા...! એ પર્યાય જે થઈ છે એ સત્માંથી થઈ છે, 'છે' એમાંથી થઈ છે. આહા..હા...! સત્-ઉત્પાદ કહેવો છે ને ? 'છે' એમાંથી થઈ છે (તેથી) સત્-ઉત્પાદ છે. આહા..હા...! '(દ્રવ્યનું દ્રવ્ય-અપેક્ષાએ અનન્યપણું હોવાથી, તેને સત્-ઉત્પાદ છે-એમ અનન્યપણા દ્વારા સિદ્ધ થાય છે)'. આહા..હા...!

'આ વાતને (ઉદાહરણથી) સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે : જીવ દ્રવ્ય હોવાથી અને દ્રવ્ય પર્યાયોમાં વર્તતું હોવાથી...' વળી શું કીધું આ ? દ્રવ્ય અન્વયશક્તિઓને છોડતું નથી એ રાખ્યું. પણ એ દ્રવ્ય પર્યાયોમાં વર્તતું હોવાથી (એમ કહ્યું). આ..હા..હા...! જે ભગવાનઆત્મા દ્રવ્ય છે એમાં અનંતી દ્રવ્યત્વની અન્વયશક્તિઓ જે છે એવું જે દ્રવ્ય (છે)... આહા..હા...! એ પર્યાયોમાં વર્તતું હોવાથી (એમ કહ્યું). એક બાજુ કહેવું કે પર્યાય ષટ્ગુણ - ષટ્કારકથી સ્વતંત્ર પરિણામે છે, જેને દ્રવ્યની પણ અપેક્ષા નથી. આહા..હા...! પર્યાય જે છે એ સત્ છે. 'ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રોવ્યયુક્તં સત્' છે. વ્યય પણ સત્ છે, ઉત્પાદ પણ સત્ છે, ધ્રુવ પણ સત્ છે, એ તો છે. આ..હા..હા...! તેથી એ ઉત્પાદને 'દ્રવ્ય પર્યાયોમાં વર્તતું હોવાથી...' દ્રવ્ય તો ત્રિકાળપણે અન્વયશક્તિઓમાં વર્તે છે. હવે એ દ્રવ્ય પર્યાયોમાં વર્તતું થકું (એમ કહે છે). આહા..હા...!

'જીવ દ્રવ્ય હોવાથી...' એમ અહીં તો જીવ ઉપર ઉતારવું છે ને ? (એટલે એમ કહ્યું કે) જીવ પણ દ્રવ્ય હોવાથી 'અને દ્રવ્ય પર્યાયોમાં વર્તતું હોવાથી...' દ્રવ્ય પર્યાયોમાં વર્તતું હોવાથી. લ્યો ! એક બાજુ એમ કહેવું કે, પર્યાય ષટ્ગુણહાનિવૃદ્ધિ, ષટ્કારકથી પરિણામી રહી છે. આ..હા...! એક કોર એમ કહેવું જીવદ્રવ્ય મોક્ષ અને મોક્ષની પર્યાયને કરતું નથી. 'સર્વવિશુદ્ધજ્ઞાન અધિકાર' ! મોક્ષ અને મોક્ષની પર્યાયને દ્રવ્ય કરતું નથી. અહીં કહે છે કે, દ્રવ્ય પર્યાયમાં વર્તતું થકું ! ભેદ ભેગો સમજાવવો છે ને ? આહા..હા...!

'જીવ દ્રવ્ય હોવાથી...' એમ. જીવ દ્રવ્ય હોવાથી ! આ..હા...! પેલો સિદ્ધાંત કીધો. હવે (જીવદ્રવ્યમાં) ઉતારે છે. 'જીવ દ્રવ્ય હોવાથી અને દ્રવ્ય પર્યાયોમાં વર્તતું હોવાથી...' આહા..હા...! 'જીવ નારકત્વ...' જીવ નારકીપણું, તિર્યચપણું, મનુષ્યપણું, દેવપણું અને સિદ્ધ. પાંચે પર્યાય, હોં ! ચાર ગતિની ચાર જ (પર્યાય) એમ નહિ. આ..હા...! 'સિદ્ધત્વમાંના કોઈ એક પર્યાયે અવશ્યમેવ થશે...' એ પાંચમાંથી કોઈ એક પર્યાયે જરૂર થશે. આ..હા...! ચાર ગતિ અને સિદ્ધપર્યાય, પર્યાય છે ને ? એ જીવ પર્યાયમાં વર્તતું થકું, આ..હા..હા...! 'પરંતુ તે જીવ તે

પર્યાયરૂપે થઈને શું દ્રવ્યત્વભૂત અન્વયશક્તિને છોડે છે ? આહા..હા...! એ સિદ્ધની પર્યાય થઈ... આહા..હા...! છતાં એ જીવદ્રવ્ય પર્યાયરૂપે થઈને શું દ્રવ્યત્વભૂત અન્વયશક્તિને છોડે છે ? ભલે સિદ્ધપર્યાય થઈ છતાં દ્રવ્ય પોતાની દ્રવ્યત્વ(ભૂત) અન્વયશક્તિને છોડે છે ? આ..હા..હા...! આવી દ્રવ્યાનુયોગની વાત છે.

નારકીપણે (થયો એ) તો ઠીક. ચાર ગતિની પર્યાયપણે જીવ વર્તતો થકો, જીવદ્રવ્ય વર્તતું થકું પોતાના અન્વય ત્રિકાળી ગુણોને છોડતું નથી. એમ સિદ્ધત્વની પર્યાયે વર્તતું થકું જીવદ્રવ્ય પોતાની દ્રવ્યત્વ(ભૂત) અન્વયશક્તિઓને છોડતું નથી. આહા..હા...! અંદર એમ છે ને ? જુવાનિયાઓને તો આ બધું નવું લાગે. જુવાન કોણ છે આમાં ? બાપા ! એ તો બધી જડની અવસ્થા છે. ભગવાન તો અંદર... આ કહે છે ને ? પર્યાયમાં પરિણમ્યો તોપણ વસ્તુ તો એવીને એવી એમને એમ રહી છે. આ..હા...! એ વસ્તુ પર્યાયમાં પ્રવર્તે છે એમ વ્યવહારે કહેવું છે. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- સવારે આપ ના પાડતા હતા.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- વ્યવહારે પર્યાયમાં (પ્રવર્તે છે એમ કહેવાય). દ્રવ્યનું પર્યાયમાં પ્રવર્તવું (છે એમ કહીને) પરિણમન એનું છે એમ બતાવવું છે ને ? દ્રવ્યત્વથી બતાવવું છે ને ? દ્રવ્યત્વગુણ છે ને ? દ્રવ્યત્વગુણ છે ને ? દ્રવ્યત્વગુણનો અર્થ દ્રવ્ય છે. ત્યારે સિદ્ધ થાય છે ને ? આહા..હા...! તેથી (અહીંયાં) દ્રવ્યત્વ લીધું છે ને ? 'દ્રવ્યત્વભૂત' ! આ..હા..હા...! એનું જે 'પણું' છે એ 'પણું' પાછું પર્યાયમાં જ્યારે પરિણમે છે છતાં તે અન્વયશક્તિને છોડતું નથી. આહા..હા...! અરે...! આવો વિચાર કરવા ક્યારે મળે ? સાંભળવા ક્યારે મળે ? નિર્ણય ક્યારે કરે ? કરવાનું તો આ છે. આહા..હા...!

(એક મુમુક્ષુભાઈના) સમાચાર આવ્યા હતા (કે), રાતે દસ વાગ્યા સુધી તો વાતું કરતા હતા. સવારે ઊઠ્યા ને હાર્ટ ફેઈલ થઈ ગયું ! સવારમાં ! ૬૩ વર્ષની ઉંમર. દસ વાગ્યા સુધી મિત્રો સાથે વાતચીત કરી, સાડા અગિયારે સૂઈ ગયા. સવારે ઊઠ્યા, ઊઠ્યા ને એકદમ હાર્ટ ફેઈલ ! બંધ થઈ ગયું, ઊઠ્યા ને (હૃદય) બંધ થઈ ગયું ! આ..હા..હા...! જડની અવસ્થા જે સમયે (થવાની હોય તેને) કોણ રોકે ? અને કોણ કરે ? આહા..હા...! એ પર્યાયનો કર્તા દ્રવ્ય છે, હોં ! એમ સિદ્ધ કરવું છે. 'કળશટીકા'માં આવે છે ને ? પર્યાયનો કર્તા દ્રવ્ય છે. કરણ પણ દ્રવ્ય છે, કર્તા પણ દ્રવ્ય છે. આ..હા..હા...! (જે) અપેક્ષાથી જે વાત (હોય તે સમજવી જોઈએ). આ..હા...! એની પર્યાય (થવી એનો) પોતાનો સ્વભાવ છે અને અહીં એ સિદ્ધ કરીને પરદ્રવ્યોને લઈને એમાં કાંઈ થાતું નથી. એમ સિદ્ધ કરવું છે.

એ પોતે દ્રવ્ય આટલી દ્રવ્યત્વની શક્તિઓથી ભરેલો છતાં એ દ્રવ્ય પર્યાયમાં વર્તતું

(થકું), એને બીજું દ્રવ્ય કાંઈ પણ કરી શકતું નથી. કર્મ, શરીર, વાણી, મન, દેશ, કુટુંબ (આદિ) કોઈ ચીજ એને (કાંઈ કરી શકતું નથી). ઈ દ્રવ્ય પોતે પર્યાયમાં વર્તે છે (ત્યાં) બીજું દ્રવ્ય એને (પર્યાયમાં) વર્તાવે છે (એમ છે નહિ). આહા..હા...! આવો વખત ક્યાં મળે ? સાંભળવું પણ કઠણ પડે. આ તો (કહે) દયા પાળો, વ્રત કરો, ભક્તિ કરો, તપ કરો... લ્યો ! આહા..હા...! એક વ્યાખ્યાને પૂરું છે ! આ..હા..હા...!

(અહીંયાં કહે છે કે), 'કોઈ એક પર્યાયે અવશ્યમેવ થશે...' જોયું ? દ્રવ્ય દ્રવ્યત્વ(ભૂત) અન્વયશક્તિઓને નહિ છોડતું છતાં તે દ્રવ્ય પર્યાયમાં વર્તે છે તેથી કોઈ પણ પર્યાયમાં અવશ્ય પરિણમશે, કોઈ પણ પર્યાયે જરૂર થશે. આ..હા..હા..હા...! એમ કરીને (એમ કહેવું છે કે), એ પર્યાયને એનો કાળ એનાથી છે. એ પર્યાય કોઈ ફલાણું દ્રવ્ય એકદમ અકસ્માત્ આવ્યું અને આમ થઈ ગયું, એકદમ પરદ્રવ્યમાં ફેરફાર થઈ ગયો, પરદ્રવ્યનો સંયોગ એકદમ આકરો આવ્યો એ વાતમાં કાંઈ માલ નથી. એ દ્રવ્ય પોતે જ તે કાળે પર્યાયમાં વર્તે છે તેથી પર્યાય થઈ છે. આ..હા..હા..હા...! કર્મને લઈને નહિ, સંયોગને લઈને નહિ, અકસ્માત્ કાંઈ નહિ. આહા..હા...! અકસ્માત્ નહિ, તે દ્રવ્ય પોતે જ તે સમયે તે પ્રમાણે વર્તે છે. આ..હા..હા...! સમજાણું ?

'પરંતુ તે જીવ તે પર્યાયરૂપે થઈને શું દ્રવ્યત્વભૂત અન્વયશક્તિને છોડે છે ?' એમ કીધું. ભલે નરકની પર્યાય થઈ કે સિદ્ધની પર્યાય થાય, તે જીવ તે પર્યાયરૂપ થઈને, પર્યાયરૂપે (દ્રવ્ય) થયું છતાં શું (તે) દ્રવ્યત્વભૂત અન્વયશક્તિને છોડે છે ? આહા..હા...! આ..હા..હા...! તેના ભાવનો ભાવવાન, એ પર્યાય ભલે થઈ પણ એથી પૂર્ણ ભાવવાનપણું છે ઈ કોઈ દી' એણે છોડ્યું છે ? આ..હા..હા...! વસ્તુ છે ને ! તત્ત્વ છે ને તત્ત્વ ! અસ્તિ છે ને ! સત્ છે ને ! સત્ને સત્પણું છે ને ! સત્પણું રાખીને પર્યાયમાં પ્રવર્તે છે ને ? કે સત્પણું છોડીને પર્યાયમાં પ્રવર્તે છે ? આ..હા..હા...! શું શૈલી ! આચાર્યની ટીકા !

'પરંતુ તે જીવ તે પર્યાયરૂપે થઈને...' પર્યાયરૂપ ભલે થયો (છતાં) 'શું દ્રવ્યત્વભૂત અન્વયશક્તિને છોડે છે ?' સિદ્ધપર્યાય થઈ એથી શું ગુણની અન્વયશક્તિ, દ્રવ્યની દ્રવ્યત્વ (શક્તિ) જે છે એ છોડે છે ? આહા..હા...! નરકમાં જઈને સાતમી નરકે ઊપજ્યો... આહા..હા...! પણ તે પર્યાયમાં વર્તતું દ્રવ્ય એ દ્રવ્યનું દ્રવ્યપણું જે અન્વયશક્તિઓ (છે એ) ત્યાં છોડે છે ? આ..હા..હા...! આ ટીકા કહેવાય ! જોઈ ? આ સિદ્ધાંત ! થોડામાં ઘણું ભર્યું હોય ! આહા..હા...! 'અમૃતચંદ્રાચાર્ય' ! દિગંબર સંત ! ચાલતા સિદ્ધ !! આ..હા..હા...! એની આ ટીકા છે.

મુમુક્ષુ :- અભવી તો અનાદિથી મિથ્યાત્વરૂપે જ પરિણમે છે.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- ભલે પરિણમ્યો પણ દ્રવ્યનું દ્રવ્યત્વપણું છૂટ્યું છે ? ભલે મિથ્યાત્વપણે

પરિણમ્યો પણ દ્રવ્યનું દ્રવ્યત્વ – અન્વયશક્તિપણું જે ગુણો છે તેમાંથી કાંઈ ઓછપ થઈ છે ? છૂટ્યું છે ? આ..હા..હા...!

મુમુક્ષુ :- અનંતકાળથી એવોને એવો જ છે.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- એવોને એવો છે અને એવોને એવો રહેશે. સિદ્ધ થશે તોપણ એવોને એવો છે. આ..હા...! અને તે પણ પર્યાયમાં દ્રવ્ય વર્તતું એવી ભાષા લીધી છે છતાં દ્રવ્ય એવું ને એવું છે ! (અહીં તો) એની પર્યાય સિદ્ધ કરવી છે ને ? પરને લઈને કાંઈ થયું નથી એમ (બતાવવું છે). આ..હા..હા...! અંદર કેટલી સાદી વસ્તુ છે ! સાદી વસ્તુ છે ! આહા..હા...!

આવું દ્રવ્ય – દ્રવ્યત્વ(ભૂત) અન્વયશક્તિઓવાળું દ્રવ્ય પર્યાયોમાં વર્તતું છતાં... આહા..હા...! ભલે સાતમી નરકની પર્યાયમાં વર્તતું કે નિગોદની પર્યાયે વર્તતું કે સિદ્ધની પર્યાયે વર્તતું... આ..હા..હા...! સર્વાર્થસિદ્ધિના દેવો ત્રણ જ્ઞાનના ઘણી, એકાવતારી (છે) એ પર્યાયપણે પ્રવર્તતું... આ..હા..હા...! શું દ્રવ્યનું દ્રવ્યત્વપણું છૂટ્યું છે ? છે ? 'તે પર્યાયરૂપે થઈને...' પર્યાયરૂપે થઈને ! 'શું દ્રવ્યત્વભૂત અન્વયશક્તિને છોડે છે ?' આહા..હા...! 'નથી છોડતો.'

ભગવાનઆત્મા ! પર્યાયના અંશની ગમે તે પર્યાયમાં હો પણ ભગવાન પોતે અન્વયશક્તિઓને કોઈ દી' છોડી નથી. જ્ઞાનની પૂર્ણતા, દર્શનની પૂર્ણતા, આનંદની પૂર્ણતા, સ્વચ્છતાની પૂર્ણતા, પ્રભુતાની પૂર્ણતા... આ..હા..હા...! એ પર્યાયમાં વર્તતું છતાં આ પ્રભુતાને છોડી નથી. આહા..હા...! કહો, ભાઈ ! આવું સાંભળ્યું છે કોઈ દી' ? તારી નજરને આળસે (જોવાનું) રહી ગયું છે, કહે છે. વસ્તુ તો એવીને એવી રહી છે. પર્યાયમાં વર્તે છે છતાં વસ્તુ તો એવીને એવી રહી છે. આ..હા..હા...! સિદ્ધપણે પરિણમે તોપણ વસ્તુ એવીને એવી રહી છે તો બીજાની વાત ક્યાં કરવી ?

અનંત... અનંત... પર્યાય, જ્યાં અનંતી... અનંતી... પર્યાયોની વ્યક્તતા અનંતી પૂર્ણ થઈ ગઈ. અનંત શક્તિઓ છે, અનંત સામર્થ્યવાળો દ્રવ્યત્વભાવ એમાંથી પૂર્ણ અનંત કેવળજ્ઞાન, (કેવળ)દર્શન પૂર્ણ શક્તિ (પ્રગટ) થઈ છતાં એ વસ્તુએ અન્વયપણું છોડ્યું છે ? આ..હા..હા..હા...! એ વસ્તુ છે તે એકરૂપે જ છે. દ્રવ્ય અને દ્રવ્ય-ગુણ (એકરૂપે જ છે). દ્રવ્ય અને દ્રવ્ય-ગુણ – દ્રવ્યત્વ – અન્વયશક્તિ કહો. આહા..હા...! શું કથનપદ્ધતિ ! આ..હા..હા...! એક ગાથાએ ન્યાલ કરી નાખે એવું છે !! આહા..હા...! તકરાર, વાદવિવાદે આ પાર ન પડે.

આ તો વસ્તુની સ્થિતિની મર્યાદા ! ભગવાન તો એ વર્ણવે છે ! આહા..હા...! ગમે તે પર્યાયે પરિણમ. કેવળજ્ઞાનપણે પરિણમ એમ કીધું તોપણ શું ? એવું કેવળજ્ઞાન કે એક સમયમાં કેવળીઓ, અનંતા કેવળીઓને જાણે ! છતાં ત્યાં અન્વયશક્તિને કંઈ ઘસારો થયો

છે ? આહા..હા...! જ્ઞાનશક્તિ, દર્શનશક્તિ, આનંદશક્તિ, બધી પૂર્ણ કારણશક્તિઓ (છે), કારણદ્રવ્ય છે એમાં કારણશક્તિઓ પૂર્ણ (છે) એમાં ક્યાંય ઓછપ થઈ છે ? આ..હા..હા...! એ દૃષ્ટિમાં લેવું આકરી વાત છે, બાપુ ! આહા..હા...! આવી વાત છે. બહારની ક્રિયાકાંડ ને આ ને આ ને આ... એ વખતે પણ કહે છે કે, ક્રિયાકાંડની તારી રાગની પર્યાયે પ્રવર્તતું (હોવા) છતાં દ્રવ્ય અને ગુણ તો એવા ને એવા રહ્યાં છે. આહા..હા...!

ગૃહીત મિથ્યાત્વપણે પરિણમ્યો, અગૃહીત તો અનાદિથી છે... આહા..હા...! અને તે દ્રવ્ય તે પર્યાયમાં પ્રવર્ત્યું છે... આ..હા..હા...! તે પર્યાયમાં પ્રવર્ત્યું છે છતાં પણ તે દ્રવ્ય અને ગુણ તો તેવાને (તેવા), તેવડા છે. આહા..હા...! એની મોટપને ક્યાંય આંચ નથી ! પ્રગટ દશા થાય તોપણ એને આંચ (આવે છે) – ઘટી જાય છે એમ નથી.

મહાપ્રભુ કેવળ(જ્ઞાન) થયું, અનંત... અનંત... કેવળ(જ્ઞાન), અનંત દર્શન, અનંત આનંદ, અનંત સુખ, અનંત વીર્ય (પ્રગટ્યું)... આ..હા...! જેટલા ગુણો છે તેટલી પર્યાયો – વ્યક્ત પર્યાયો પૂર્ણ પ્રગટી... આહા..હા...! છતાં અહીં જે પૂર્ણ દ્રવ્યત્વગુણ છે. જીવદ્રવ્યનું દ્રવ્યત્વ – અન્વયશક્તિઓ સદાય એવી ને એવી છે. આ..હા..હા...! આ વાત બેસાડવી કાંઈ ઓછી વાત છે ? આહા..હા...!

‘જો નથી છોડતો તો તે અન્ય કઈ રીતે હોય...?’ આહા..હા...! એ પ્રભુ છોડતો નથી. પોતાના અનંત ગુણો જે ધ્રુવ છે, દ્રવ્યત્વ(ભૂત) અન્વય(શક્તિઓ) છે... આહા..હા...! દ્રવ્યત્વ (કીધું) તો પેલું દ્રવ્યત્વ જે પર્યાય દ્રવે છે એ અહીં નથી લેવું, હોં ! ભાઈ ! દ્રવ્ય-ગુણમાં દ્રવે... દ્રવે... એ ‘પંચાસ્તિકાય’માં આવે છે ને ? નવમી ગાથા ! દ્રવે છે, વિભાવપણે પરિણમે છે. અહીંયાં દ્રવ્યત્વ એટલે એનું ભાવપણું લેવું છે. પર્યાય દ્રવે છે એમ અત્યારે નથી લેવું. સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા...! અહીં તો દ્રવ્યનું દ્રવ્યપણું કાયમી જે છે – અન્વયશક્તિઓ (જે છે) શું એને કંઈ ઘસારો લાગ્યો છે ? સિદ્ધ થયો ત્યાં અંદર કાંઈક હીણું થઈ ગયું છે ? જ્ઞાન પ્રગટ્યું એટલે કાંઈ ઓછું થયું છે ? ગુણમાં – પૂર્ણતામાં કાંઈક, કાંઈક ઓછપ આવી છે ? આ તે શું વાત છે !! આહા..હા...! આ તો ભાઈ મધ્યસ્થની વાત છે. આગ્રહ છોડીને, પોતે માન્યું હોય એ પ્રમાણે કાંઈ થાય એમ ન હોય. વસ્તુ જેમ છે તેમ રહેશે. માન્યતા કલ્પિત હોય એ પ્રમાણે આમાંથી નીકળે એમ નથી. આહા..હા...!

‘તો તે અન્ય કઈ રીતે હોય કે જેથી ત્રિકોટિ સત્તા...’ જોયું ? ત્રિકોટિ સત્તા એટલે ‘(-ત્રણ પ્રકારની સત્તા, ત્રિકાળિક હયાતી)...’ ત્રિકોટિ સત્તા ! આ..હા..હા...! ત્રિકાળ હયાતી ! દ્રવ્ય અને અન્વયશક્તિઓની ત્રિકાળ હયાતી ! આ..હા..હા...! દ્રવ્યની દ્રવ્યત્વ – અન્વયશક્તિઓની ત્રિકાળ હયાતી ! એકરૂપ ત્રિકાળની હયાતી ! આ..હા..હા...! ત્રિકોટી સત્તા ! જોયું ? ત્રણ

પ્રકારની સત્તા – ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન એમ. ‘(–ત્રણ પ્રકારની સત્તા, ત્રિકાળિક હયાતી) જેને પ્રગટ છે...’ જેને પ્રગટ છે ‘એવો તે (જીવ), તે જ ન હોય ?’ તે જ ન હોય ? ગમે તે પર્યાય હોય પણ વસ્તુ તો તે જ ન હોય ? એટલે વસ્તુ તે જ છે. આ..હા..હા...!

મોટા કસાઈખાના માંડે, લાખો ગાયું અને ભેંસું કાપે એવા ભાવ ! આ..હા..હા...! એ પર્યાયમાં વર્તતું દ્રવ્ય, શું (એ) દ્રવ્યે દ્રવ્યત્વપણું છોડ્યું છે ? (એમ) કહે છે. આ..હા..હા...! (કોઈ) ‘નથી’ એમ કહે, (ત્યાં) આત્મા છે નહિ એમ કહે. (પણ) એવી પર્યાયે પરિણમ્યું છે. આ..હા..હા...! છતાં એના દ્રવ્યત્વપણામાં કાંઈ ખામી છે ? ઈ ભલે ના પાડે. આ..હા..હા...! ત્રિકોટિ સત્તા ! ત્રિકોટિ સત્તા (એટલે) ત્રણ પ્રકારની સત્તા – ભૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્ય. ત્રણે કાળે એકરૂપ સત્તા છે, આ..હા..હા...! ત્યાં જોવાનું છે. પર્યાય ગમે તે પ્રકારની હોય ત્યાં એણે જોવાનું નથી. આ..હા..હા...! દ્રવ્ય અને દ્રવ્યત્વની અન્વયશક્તિઓ (છે) તે જોવાની છે. આ..હા..હા...! અને તે જોવાથી જ સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન અને મોક્ષ – કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે. આ..હા..હા...! કેમકે સત્ત્માંથી સત્ આવે છે એમ કહેવું છે. આ..હા...! સત્ત્માંથી સત્ આવ્યું છતાં, પ્રવર્ત્યું છતાં ત્યાં સત્ત્માં જરીયે ખામી થઈ છે (એમ નથી). આ..હા..હા...!

ક્ષાયિકસમકિત થયું, કેવળજ્ઞાન થયું... આ..હા...! અને ગૃહીત મિથ્યાત્વ થયું, નાસ્તિક થયો (ત્યારે એમ માન્યું કે) આત્મા નથી – હું નથી, એવું પર્યાયમાં પ્રવર્તવા છતાં દ્રવ્યે શું દ્રવ્યત્વપણું અન્વયશક્તિ છોડી છે ? આ..હા..હા...! ભાષા તો સાદી (છે) પણ ભાવ જરી આકરા છે.

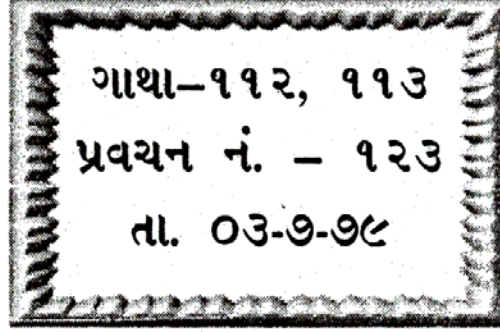
(ત્રિકોટિ સત્તા) ‘જેને પ્રગટ છે એવો તે (જીવ), તે જ ન હોય ? (અર્થાત્ ત્રણે કાળે હયાત એવો જીવ અન્ય નથી,...)’ અનેરો નથી. એમ. ‘(તેનો તે જ છે).’ તેનો તે જ છે. આ..હા..હા...! શું વસ્તુની સ્થિતિ ! ‘સમયસાર’માં પણ છે અને આ ‘પ્રવચનસાર’ ! અરે...! ‘નિયમસાર’ (હોય તોપણ એ જ વસ્તુસ્થિતિ છે) ! આ..હા..હા...! સ્વરૂપપ્રત્યક્ષ એ ત્રિકાળ છે. આ..હા..હા...! સ્વરૂપદૃષ્ટિ ત્રિકાળ ધ્રુવ છે. અરે...! ઉપયોગમાં તો એમ લીધું છે ને, ભાઈ ! કે જ્ઞાન અને દર્શન છે એને પોતે ત્રિકાળને પોતે જાણે છે, એ ગુણ જાણે છે. ગુણ આવું પૂર્ણ સ્વરૂપ છે એને જાણે છે એવું એનું સામર્થ્ય છે. પર્યાયની વાત નહિ. આ..હા..હા...! ઉપયોગમાં (એ વાત આવે) છે, પહેલાં શરૂઆતમાં (આવે) છે. એ વસ્તુ પોતે જે છે એમાં જે જ્ઞાન ને દર્શનનો ગુણ (છે) એવા જે અનંતા ગુણો અનંત અન્વયરૂપે છે તેને તે જ્ઞાન અને દર્શન જાણે અને દેખે છે. એવી તાકાતવાળું છે ! પર્યાય નહિ. અન્વયશક્તિનું સ્વરૂપ એવડું છે ! આ..હા..હા...! આમાં તો ધીરજ જોઈએ, બાપુ ! ત્યારે તો માંડ (પકડાય એવું છે). પૂર્વના બધા આગ્રહ કર્યા હોય (તેની ઉપર) મીંડાં મૂકે ત્યારે આ બેસે એવું છે. આ..હા..હા...! આવી વસ્તુની સ્થિતિ

જ છે.

પરમાત્મા ત્રિલોકનાથે કહ્યું તે સંતો કહે છે. આહા..હા...! 'જિનેશ્વર એમ કહે છે' સંતો એમ બોલે ને ? 'જિનેશ્વર એમ કહે છે.' બાકી તમે કહો છો પ્રભુ ! એ ક્યાં ખોટું (છે) ? (પણ) આશરો આપે છે પ્રભુનો ! ત્રિલોકનાથ સર્વજ્ઞદેવ પરમેશ્વર એમ કહે છે. આહા..હા...! ગમે તે પર્યાયમાં દ્રવ્ય પ્રવર્તે છતાં દ્રવ્યમાં દ્રવ્યપણું ઓછું થયું છે ? આ..હા..હા...! ત્રણે કાળે તે એકની એક ચીજ એ રીતે રહી છે. આ..હા..હા...! એવી અંતર દૃષ્ટિ થવી, ગમે તે પર્યાયમાં હો પણ આ દૃષ્ટિ થવી,... આહા..હા...! એટલે છે એની દૃષ્ટિ થવી. એવડો ઈ છે. છે તેને તેવડો માનવો એ કંઈ સાધારણ વાત નથી. આ..હા...! મહા પુરુષાર્થ છે. આ..હા..હા...! ઈ (અહીંયાં કહે છે) 'ત્રણે કાળે હયાત એવો જીવ અન્ય નથી, તેનો તે જ છે.'

ભાવાર્થ કહેવાશે...

‘પ્રવચનસાર’ ગાથા-૧૧૨નો ભાવાર્થ. ટીકા આવી ગઈ. શું કહે છે ? ‘જીવ મનુષ્ય-દેવાદિક પર્યાયે પરિણમતાં છતાં અન્ય થઈ જતો નથી,...’ ભગવાનઆત્મા ! દ્રવ્યસ્વરૂપ જે ત્રિકાળ છે એ મનુષ્યની પર્યાય પામે કે દેવની પામે કે સિદ્ધની પામે પણ ઈ વસ્તુ કંઈ અન્ય થઈ જતી નથી. ભિન્ન ભિન્ન પર્યાયપણે પરિણમે (તોપણ) વસ્તુ તો એની એ, એવડીને એવડી, એની એ વસ્તુ છે. આહા..હા...!

‘જીવ મનુષ્ય-દેવાદિક...’ દેવાદિમાં તિર્યચ, નારકી, સિદ્ધ (એમ) પાંચ લેવા. એના ‘પર્યાયે પરિણમતાં છતાં...’ અવસ્થામાં અવસ્થારૂપે થવા છતાં ‘અન્ય થઈ જતો નથી,...’ અનેરી ચીજ થઈ જતી નથી. આહા..હા...! જીવદ્રવ્ય તો જીવદ્રવ્યરૂપે જ ત્રિકાળ છે. આહા..હા...! ભગવત્સ્વરૂપ ! અહીંયાં તો પર્યાયરૂપે પરિણમે છે એમ કહ્યું અને ‘નિયમસાર’માં તો એમ કહ્યું કે, જે મોક્ષ અને સંવર, નિર્જરાની પર્યાય છે એ પરદ્રવ્ય છે. કેમકે ત્રિકાળ જે સ્વદ્રવ્ય છે, સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, એકરૂપ સ્વભાવ, જ્ઞાયક પરમપારિણામિક સ્વભાવ (છે) એ સ્વદ્રવ્ય છે અને મોક્ષની પર્યાય, સંવર, નિર્જરાની પર્યાય (થાય તો) અહીં કહે છે કે, એ પણ જીવ પ્રવર્તે છે. પર્યાય એની છે. પર્યાય કંઈ કર્મની કર્મથી થઈ છે કે સંયોગી ચીજથી થઈ છે. સિદ્ધની, સ્વર્ગની કે નરકની (પર્યાય) સંયોગી ચીજથી થઈ છે એમ નથી. છતાં તે અનેરી અનેરી પર્યાયે સ્વયંસિદ્ધ પોતે પરિણમે છતાં વસ્તુ અન્ય અન્ય થઈ જતી નથી. આહા..હા...!

બહારની તો વાત જ શી કરવી, આ શરીર ને વાણી ને મન ને આ બધાં જડ જુદી જુદી અવસ્થાએ થાય એ તો જડ - પર (છે) પણ આત્મા પોતે જે પાંચ પર્યાયપણે થાય (એટલે કે) નારકીપણે, મનુષ્યપણે, તિર્યચપણે, દેવપણે અને સિદ્ધપણે... આ..હા..હા...! એ પાંચ પર્યાયપણે પરિણમતા છતાં અન્ય થઈ જતો નથી. દ્રવ્ય બીજું થઈ જાય છે એમ નથી. આહા..હા...!

ત્યાં (-'નિયમસાર'માં) ૩૮મી ગાથામાં તો એમ કહ્યું કે, 'જીવાદિબહિત્ત્વં' પરદ્રવ્ય છે. એ તો ટીકાકારે કહ્યું. પણ ટીકાકારે નાખ્યું ક્યાંથી ? ૫૦મી ગાથામાં નાખ્યું છે ને ? 'કુંદકુંદાચાર્ય' પોતે નાખ્યું છે. ભગવાનઆત્મા ! નિત્યાનંદ ધ્રુવ ! એની અપેક્ષાએ જેટલી પર્યાયો થાય એ બધી પરદ્રવ્ય, પરભાવ, હેય છે. એ પરદ્રવ્ય ભગવાન 'કુંદકુંદાચાર્ય' પોતે કહ્યું તો એને લઈને 'જીવાદિબહિત્ત્વં' પરદ્રવ્ય છે એમ કીધું. નહિતર ટીકાકાર પરદ્રવ્ય કહે, પણ આચાર્ય પોતે કહી ગયા છે, ૫૦મી (ગાથામાં) કહેવાના છે. આ તો ૩૮મી (ગાથામાં આવ્યું). આહા..હા...!

સ્વદ્રવ્ય ભગવાન તો ધ્રુવ ટંકોત્કીર્ણ વજ્રનું બિંબ જેમ એકરૂપ હોય, જેમાં પર્યાયનો પ્રવેશ નથી, છતાં પર્યાય છે. આ..હા..હા...! વસ્તુ ભગવાનઆત્મા ! દૃષ્ટિના વિષય માટે જે દ્રવ્ય છે એ તો પર્યાયપણે પરિણમે ઈ પણ એનું લક્ષ ત્યાં નથી. આહા..હા...! સંવર, નિર્જરાપણે પરિણમે એનું તો લક્ષ (નથી). સમકિતી, જ્ઞાનીને તેનું લક્ષ નથી. જ્ઞાન છે, જ્ઞાન બરાબર કરે, જ્ઞાન તો છ દ્રવ્યનું પણ કરે. આહા..હા...! પણ (જ્ઞાન) કરવા છતાં એક સ્વદ્રવ્ય ચૈતન્ય ધ્રુવ જે (છે) એ કોઈ અનેરી પર્યાય તો નથી માટે એકરૂપ છે એવી દૃષ્ટિ ધર્મીની કદી ખસતી નથી. આહા..હા...! અને એ દૃષ્ટિ ખસે તો એ પર્યાયબુદ્ધિ - મિથ્યાબુદ્ધિ થઈ જાય છે. આ..હા..હા...!

(અહીંયાં) એ કીધું 'અનન્ય રહે છે,...' અનેરી અનેરી પર્યાયપણે થવા છતાં... અરે...! નિગોદની, એકેન્દ્રિયની (પર્યાયપણે થવા છતાં), એ તો તિર્યચમાં આવી ગયું ને ? તિર્યચમાં એ આવી ગયું. નિગોદની - લસણ અને ડુંગળીની એક કટકીમાં અનંતા જીવ. એક જીવ(નો) અક્ષરના અનંતમા ભાગે વિકાસ હોવા છતાં જીવદ્રવ્ય અનેરું થતું નથી. આહા..હા...! પર્યાયમાં પરિણમ્યું છે એમ કહેવાય. ઈ અહીં કીધું ને ? પર્યાયમાં વર્તે છે. આગળ ૧૧૩ (ગાથામાં) તો કહેશે કે, ઈ પર્યાયનું કરણ - સાધન અને કર્તા તો દ્રવ્ય છે. એમ કહેશે. સમજાણું ? આ..હા...! પાછળ છેલ્લે છે, છેલ્લી લીટી. આહા..હા...!

એક બાજુ એમ કહે કે, પર્યાયનું ષટ્કારક પરિણમન દ્રવ્ય અને ગુણની અપેક્ષા વિના સ્વતંત્ર છે. એક બાજુ એમ કહે કે, દ્રવ્ય પોતે તે પર્યાયમાં પરિણમે છે. પરિણમે છતાં દ્રવ્ય અન્ય થતું નથી. આ..હા...! પર્યાયને પરદ્રવ્ય કહીને, પરદ્રવ્યરૂપે પરિણમે છે છતાં ઈ દ્રવ્ય

જે સત્ છે એ અનેરાપણે – અન્યપણે થતું નથી. આહા..હા...! એની પોતાની જે પાંચ પર્યાય છે એ પણે થવા છતાં દ્રવ્ય અન્ય થતું નથી તો બીજા પદાર્થના સંયોગની તો વાત શી કરવી ? કે, આ સંયોગને લઈને આમ થયું, સંયોગને લઈને આમ થયું, કર્મનો આકરો ઉદય આવ્યો માટે આમ થયું. આહા..હા...! દુશ્મન એવો પ્રતિકૂળ આવ્યો કે ખરેખર સુતા હતા એમાં આવીને માર્યો.

આજે (એક) ભાઈનું એવું સાંભળ્યું (એ) ક્યારે મરી ગયા ખબર નથી. રાત્રે અકસ્માત્ થઈ ગયો. દૂધવાળી આવી ત્યારે (એને એમ થયું કે) આમનું માથું આમ કેમ થઈ ગયું ? ત્યાં જોવે છે તો ખલાસ ! કાંઈ ન મળે. ક્યારે દેહ છૂટ્યો (ખબર નહિ). આ..હા..હા...! જે સમયે દેહ છૂટવાનો તે સમયે છૂટશે. આહા..હા...! ઈ પહેલાં ખબર દઈને છૂટશે કે, ભાઈ ! જુઓ ! હવે હું આ સમયે છૂટવાનો છું ? આ..હા...!

અહીં તો કહે છે કે, જે દ્રવ્ય એ પર્યાયપણે પરિણમ્યું છે, પરિણમ્યું છે એમાં દ્રવ્ય વર્તે છે છતાં દ્રવ્ય તો દ્રવ્યપણે રહ્યું, ઈ દ્રવ્ય અનેરું થતું નથી. ક્યાં નિગોદની પર્યાય અને ક્યાં સિદ્ધની પર્યાય ! આમ હોવા છતાં દ્રવ્ય તો તેનું તે, એનું એ રહ્યું છે. આહા..હા...! તિર્યચની પર્યાય એટલે નિગોદની (પર્યાય) અને સિદ્ધની પર્યાય – કેવળજ્ઞાનની ! આ..હા..હા...! એ ‘જીવ મનુષ્ય-દેવાદિક...’ એટલે પાંચ ‘પર્યાયે પરિણમતાં છતાં અન્ય થઈ જતો નથી...’ (એટલે) જીવ દ્રવ્ય ‘અનન્ય રહે છે,...’ તેવોને તેવો રહે છે. આ..હા..હા...! ‘તેનો તે જ રહે છે;...’ અનન્ય રહે છે અને તેનો તે જ રહે છે. આ..હા...!

(આ) ‘જ્ઞેય અધિકાર’ ! જ્ઞેયની મર્યાદા સ્વતંત્ર છે. ગમે તે પર્યાયે પરિણમે છતાં દ્રવ્ય તો દ્રવ્યરૂપે જ રહે છે. દ્રવ્ય અનેરું થતું નથી તેમ બીજું થતું નથી તેમ બીજી રીતે થતું નથી, તેનું તે જ રહે છે. આહા..હા...! ‘કારણ કે ‘તે જ આ દેવનો જીવ છે, જે પૂર્વ ભવે મનુષ્ય હતો’ આહા..હા...! આચાર્યોની સ્થિતિ તો પંચમઆરામાં આચાર્યદેવ દેહ છૂટીને દેવમાં જવાના. તો એ દેવપર્યાય જે થઈ એ પૂર્વ ભવે મનુષ્ય હતા. એ જીવ જ પૂર્વ ભવે મનુષ્ય હતો. ‘અને અમુક ભવે તિર્યચ હતો’ એમ જ્ઞાન થઈ શકે છે.’ આહા..હા...!

‘આ રીતે, જીવની માફક,...’ એ તો જીવનો દૃષ્ટાંત દીધો. ‘દરેક દ્રવ્ય પોતાના સર્વ પર્યાયોમાં તેનું તે જ રહે છે,...’ પરમાણુ આદિ દરેક દ્રવ્ય પોતાના સર્વ પર્યાય – અવસ્થામાં. ગમે તેટલી પર્યાયની અવસ્થા હો પણ દ્રવ્ય તો તેનું તે જ રહે છે. આહા..હા...! પરમાણુ વીંછીના ડંખપણે પરિણમે... આહા..હા...! અને એકવાર મેસુબની પર્યાયપણે પરિણમે... આહા..હા...! પણ પરમાણુ તો તેનો તે, તેવડો જ ત્યારે (પણ) છે. આ..હા...! એક વાર એ પરમાણુ સર્પની દાઢમાં ઝેરપણે પરિણમેલો હોય છે. આહા..હા...! છતાં પરમાણુ તો તેનો તે, તે રીતે જ

રહ્યો છે અને એ પરમાણુ સાકરની પર્યાયપણે પરિણમે... આહા..હા...! તો દ્રવ્ય છે એ તો તેનું તે, તેનું તે, તેવું ને તેવું જ રહ્યું છે. દ્રવ્યમાં કાંઈ ઓછું-વતું (કે) ઘાલમેલ થઈ નથી. આહા..હા...! આવી અંદર પ્રતીતિ (થવી), પર્યાયપણે દ્રવ્ય વર્તે છતાં દ્રવ્ય દ્રવ્યમાં છે... આહા..હા...! એવી દૃષ્ટિનું પરિણમન થવું એ એનું તાત્પર્ય છે. આનું તાત્પર્ય શું ? આ કીધું (કે) આ આમ છે... આમ છે... એનું તાત્પર્ય આ છે. આ..હા...! ગમે તે મનુષ્યની પર્યાયપણે તું હો પ્રભુ ! તું આત્મા તો તેવો ને તેવો રહ્યો છે. ગરીબને ઘરે માગી ખાય ત્યારે માંડ રોટલા મળે અને લૂલો હોય, પાંગળો હોય, આંધળો હોય... આહા..હા...! એ શરીરની અવસ્થા (છે) અને અંદરમાં એ જાતની યોગ્યતા (છે) છતાં દ્રવ્ય તો તેવું ને તેવું છે. આહા..હા...!

(પરમાણુની) ગમે તે અવસ્થા (હો). આ પરમાણુ એક વાર વીંછીના ડંખપણે પરિણમેલા હતા. આ પરમાણુ સર્પની દાઢમાં ઝેરપણે થયેલા હતા, અત્યારે આ પર્યાયપણે છે. છતાં વસ્તુ છે ઈ છે, ઈની ઈ છે. આ..હા..હા...! કેટલો ફેર ! પર્યાયનો કેટલો ફેર ! એ તો પર્યાયનો ફેર (છે), વસ્તુમાં કાંઈ ફેર નથી. આ..હા..હા...! આવું સ્વરૂપ છે. આ 'જ્ઞેય અધિકાર' છે. જ્ઞેય છે એ દ્રવ્ય તરીકે તો ત્રણે કાળ, ત્રણલોકમાં એવું ને એવું સદાય (રહે છે). આહા..હા...! ગમે તે સ્થિતિ - પર્યાયમાં (એવું ને એવું રહે છે).

ભંગીની અવસ્થા થાય, પાયખાને વિષ્ટાઓ લે, એવી પર્યાય થાય, પર્યાય. ઈ ક્રિયા તો જડની છે. આ..હા..હા...! એ પર્યાય હોવા છતાં વસ્તુ તો જેવી છે એવી જ રહી છે. આ..હા...! અને એક તીર્થકરનો જીવ ત્રણ જ્ઞાન અને ક્ષાયિક સમકિતની પર્યાય વખતે... આ..હા..હા...! માતાના ઉદરમાં આવે છે, સવા નવ મહિના રહે છે, એવી પર્યાય ભલે હોય, કહે છે છતાં અંદર ભગવાનઆત્મા દ્રવ્ય તો તેવું ને તેવું તેમાં છે. આહા..હા...! વિસ્મય આશ્ચર્યતાની વાત છે ! સર્વજ્ઞ સિવાય આવું કોઈએ જોયું નથી, જાણ્યું નથી. કલ્પનાની વાતું કરે એ કંઈ વસ્તુની સ્થિતિ નથી. આ..હા..હા...!

‘આ રીતે, જીવની માફક, દરેક દ્રવ્ય પોતાના સર્વ પર્યાયોમાં તેનું તે જ રહે છે, અન્ય થઈ જતું નથી - અનન્ય રહે છે.’ અનન્ય રહે છે (એટલે) તેનું તે. અનેરું નહિ એમ. ‘આમ દ્રવ્યનું અનન્યપણું હોવાથી દ્રવ્યનો સત્-ઉત્પાદ નક્કી થાય છે.’ આહા..હા...! ભગવાનઆત્માનું તેનું તે રહેવાનું હોવાથી તે દ્રવ્યનો સત્-ઉત્પાદ - છે એમાંથી થાય છે. આહા..હા...! ઈ સત્-ઉત્પાદ (છે). પર્યાય અંદર શક્તિરૂપે - સત્પણે હતી તે આવી છે, એ સત્-ઉત્પાદ છે. એને બહારના કોઈ સંયોગોને કારણે સત્-ઉત્પાદ થયો છે એમ નથી. આહા..હા...! (હવે) ૧૧૩ (ગાથા).

‘હવે અસત્-ઉત્પાદને અન્યપણા વડે (અન્યપણા દ્વારા) નક્કી કરે છે :-’ અસત્-ઉત્પાદ

થાય છે એ પણ અનેરી... અનેરી... અનેરી અવસ્થા – પર્યાયે છે. પેલા સત્પણામાં (–સત્-ઉત્પાદમાં) તો જેવું છે તેવું છે, એમાંથી પર્યાય આવી અને આ તો હવે અસત્-ઉત્પાદ (નક્કી કરે છે). પર્યાયમાં (પહેલાં) પર્યાય નહોતી એવી પર્યાય થઈ એ અસત્-ઉત્પાદ (કહેવાય). ‘અસત્-ઉત્પાદને અન્યપણા વડે...’ (અર્થાત્) અનેરાપણા (વડે). એ વખતે જીવ, જીવદ્રવ્ય તરીકે એનો એ રહ્યો પણ પર્યાય તરીકે બીજો થઈ ગયો. આ..હા..હા...! ક્યાં એક સર્વાર્થસિદ્ધિના દેવનો જીવ અને ક્યાં એક સાતમી નરકના જીવનો પર્યાય ! આહા..હા...! ઈ એને વિશ્વાસ બેસવો (જોઈએ કે) તત્ત્વ આવું છે. પરના સંયોગ વિના આવી એકદમ સિદ્ધની પર્યાય થાય, દેવની થાય, નિગોદની થાય ! આ..હા..હા...! એમાં કોઈ સંયોગોને કારણે એમાં કાંઈ (થાય) છે એમ નથી. તે તે સમયમાં તે ઉત્પાદ ‘છે’ એમાંથી થાય એ અપેક્ષાએ સત્-ઉત્પાદ છે, હવે નહોતી અને થઈ એ અપેક્ષાએ – પર્યાયની અપેક્ષાએ અસત્-ઉત્પાદ છે. આમાં એ કહે છે. ‘અસત્-ઉત્પાદને અન્યપણા વડે...’ જુદા જુદાપણા વડે ‘(અન્યપણા દ્વારા) નક્કી કરે છે :-’

મણુવો ण होदि देवो देवो वा माणुसो व सिद्धो वा।
एवं अहोज्जमाणो अणण्णभावं कधं लहदि।।११३।।

તેનો તે કેમ હોય ? (એમ) કહે છે.

માનવ નથી સુર, સુર પણ નહિ મનુજ કે નહિ સિદ્ધ છે;
એ રીત નહિ હોતો થકો ક્યમ તે અનન્યપણું ધરે ? ૧૧૩.

એનો એ પર્યાયે કેમ રહે ? એમ કહે છે. પર્યાય તો જુદી (જુદી થાય છે). આહા..હા...! એક વાર સ્ત્રીનું શરીર પામે, ભંગડીનું શરીર પામે, વિષ્ટા (ભેગી કરે) પણ એની પર્યાય તો જે છે તે છે. અનેરી પર્યાય થઈ છે, વસ્તુ અનેરી થઈ નથી. આહા..હા...! આ જ્ઞેયનો વિષય છે. જ્ઞેયના સ્વરૂપની મર્યાદા આ છે. આ..હા...! આમ કેમ ? એવો જેમાં અવકાશ નથી. આહા..હા...! એની ટીકા. ૧૧૩ (ગાથાની) ટીકા.

‘પર્યાયો...’ બહુવચન છે. બધી પર્યાય (લેવી). ‘પર્યાયો પર્યાયભૂત...’ અવસ્થાસ્વરૂપ. ‘સ્વવ્યતિરેકવ્યક્તિના કાળે જ...’ આ..હા..હા...! સ્વ-વ્યતિરેક-વ્યક્તિ – પહેલાંથી ભિન્ન

અથાસદુત્પાદમન્યત્વેન નિશ્ચિનોતિ -

મણુવો ણ હોદિ દેવો દેવો વા માણુસો વ સિદ્ધો વા ।
 એવં અહોજ્જમાણો અણણભાવં કથં લહદિ । ૧૧૩ ।।
 મનુજો ન ભવતિ દેવો દેવો વા માણુષો વા સિદ્ધો વા ।
 એવમભવન્નનન્યભાવં કથં લભતે । ૧૧૩ ।।

પર્યાયા હિ પર્યાયભૂતાયા આત્મવ્યતિરેકવ્યક્તે: કાલ એવ સત્વાત્તતોઽન્યકાલેષુ
 ભવન્ત્યસન્ત એવ । યશ્ચ પર્યાયાણાં દ્રવ્યત્વભૂતાયાન્વયશક્ત્યાનુસ્યૂત: ક્રમાનુપાતી સ્વકાલે

અથ દ્રવ્યસ્યાસદુત્પાદં પૂર્વપર્યાયાદન્યત્વેન નિશ્ચિનોતિ - મણુવો ણ હવદિ દેવો
 આકુલત્વોત્પાદકમનુજદેવાદિવિભાવપર્યાયવિલક્ષણમનાકુલત્વરૂપસ્વભાવપરિણતિલક્ષણં પરમાત્મદ્રવ્યં

હવે અસત્-ઉત્પાદને અનન્યપણા વડે (અનન્યપણા દ્વારા) નક્કી કરે છે :-

માનવ નથી સુર, સુર પણ નહિ મનુજ કે નહિ સિદ્ધ છે;
 એ રીત નહિ હોતો થકો ક્યમ તે અનન્યપણું ધરે ? ૧૧૩.

વ્યતિરેકવ્યક્તિના કાળે જ 'સત્ (-હયાત) હોવાને લીધે...' આહા..હા...! જુઓ ! આ કમબદ્ધ !
 આ તો અધ્યાત્મ ગ્રંથ છે. આ કાંઈ વાર્તાનો ગ્રંથ નથી. આ..હા...! આ તો સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર
 ત્રિલોકનાથ જેણે એક સમયમાં ત્રણકાળ ત્રણલોક જાણે એવી પર્યાય પ્રગટ કરી ! આ..હા...!
 તોપણ કહે છે કે, ઈ પર્યાય અનેરી અનેરી છે. એ પર્યાય અનેરી છે. પહેલાં નહોતી અને
 થઈ છે એ અપેક્ષાએ પર્યાયને અસત્-ઉત્પાદ કહેવાય. સિદ્ધની પર્યાયને અસત્-ઉત્પાદ કહેવાય.
 આ..હા...!

એક (વાત) આવે છે ને ? અભૂતપૂર્વ ! ઈ બીજી અપેક્ષાએ છે. સિદ્ધપર્યાય અભૂત -
 પૂર્વે નહોતી અને થઈ છે. આવે છે ? 'પંચાસ્તિકાય' ! અભૂતપૂર્વ ! આહા..હા...! અનંતકાળમાં

પ્રાદુર્ભાવઃ તસ્મિન્પર્યાયભૂતાયા આત્મવ્યતિરેકવ્યક્તેઃ પૂર્વમસત્ત્વાત્પર્યાયા અન્ય એવઃ। તતઃ પર્યાયાણામન્યત્વેન નિશ્ચીયતે પર્યાયસ્વરૂપકર્તૃકરણાધિકરણભૂતત્વેન પર્યાયેભ્યોઽપૃથગ્ભૂતસ્ય દ્રવ્યસ્યાસદુત્પાદઃ। તથા હિ - ન હિ મનુજસ્રિદશો વા સિદ્ધો વા સ્યાત્, ન હિ ત્રિદશો મનુજો વા સિદ્ધો વા સ્યાત્। એવમસન્ કથમનન્યો નામ સ્યાત્, યેનાન્ય એવ ન સ્યાત્; યેન ચ નિષ્પદ્યમાનમનુજાદિપર્યાયં જાયમાનવલયાદિવિકારં કાઞ્ચનમિવ જીવદ્રવ્યમપિ પ્રતિ-પદમન્યન્ન સ્યાત્।।૧૧૩।।

યદ્યપિ નિશ્ચયેન મનુષ્યપર્યાયે દેવપર્યાયે ચ સમાનં તથાપિ મનુજો દેવો ન ભવતિ। કસ્માત્। દેવપર્યાયકાલે મનુષ્યપર્યાયસ્યાનુપલમ્ભાત્। દેવો વા માણુસો વ સિદ્ધો વા દેવો વા મનુષ્યો ન ભવતિ સ્વાત્મોપલલ્ધિરૂપસિદ્ધપર્યાયો વા ન ભવતિ। કસ્માત્। પર્યાયાણાં પરસ્પરં ભિન્નકાલત્વાત્, સુવર્ણદ્રવ્યે કુણ્ડલાદિપર્યાયાણામિવ। એવં અહોજ્જમાણો એવમભવન્સન્ અગ્ણભાવં કથં લહદિ અનન્યભાવમેકત્વં કથં લભતે, ન કથમપિ। તત એતાવદાયાતિ અસદ્ભાવનિબદ્ધોત્પાદઃ પૂર્વપર્યાયાદ્વિત્તો ભવતીતિ।।૧૧૩।।

અન્વયાર્થ :- [મનુજઃ] મનુષ્ય તે [દેવઃ ન ભવતિ] દેવ નથી. [વા] અથવા [દેવઃ] દેવ તે [માનુષઃ વા સિદ્ધઃ વા] મનુષ્ય કે સિદ્ધ નથી; [એવમ્ અભવન્] એમ નહિ હોતો થકો [અનન્યભાવં કથં લભતે] અનન્ય કેમ હોય ?

કોઈ દી' સિદ્ધદશા - અનંત જ્ઞાન, આનંદ અનંત... અનંત... શક્તિનું પૂર્ણ વ્યક્તપણું થયું નહોતું એ થાય છે એ પર્યાયપણે અનેરું થયું છે. દ્રવ્ય તરીકે ભલે એનું એ છે પણ પર્યાય તરીકે દ્રવ્ય અનેરું થયું છે. આહા..હા...! એનો - પર્યાયનો લિબાસ એ આવ્યો છે. આ..હા..હા...! અહીં તો ભાઈ ! દીર્ઘદૃષ્ટિની વાત છે. લાંબી દૃષ્ટિ કરે (તો સમજાય એવું છે).

વર્તમાન પર્યાયમાં કહે છે કે, 'પર્યાયો પર્યાયભૂત...' પર્યાયભૂત (એટલે) પર્યાય છે. 'સ્વવ્યતિરેકવ્યક્તિ...' એટલે ભિન્ન ભિન્ન. આત્મા દ્રવ્ય જે છે એની દ્રવ્યત્વની અન્વયશક્તિઓ તો ત્રિકાળ છે. એ વ્યતિરેક નથી - ભિન્ન ભિન્ન નથી. આત્મા અને પરમાણુઓ એનું દ્રવ્ય જે છે, એનું દ્રવ્યત્વપણું એટલે અન્વયશક્તિપણું - ગુણશક્તિપણું તો ત્રિકાળ છે. એમાં

ટીકા :- પર્યાયો પર્યાયભૂત સ્વવ્યતિરેકવ્યક્તિના કાળે જ સત્ (-હયાત) હોવાને લીધે તેનાથી અન્ય કાળોમાં અસત્ જ (-અહયાત જ) છે. અને પર્યાયોનો દ્રવ્યત્વભૂત અન્વયશક્તિ સાથે ગૂંથાયેલો (-એકરૂપપણે જોડાયેલો) જે કમાનુપાતી (કમાનુસાર) સ્વકાળે ઉત્પાદ થાય છે તેમાં પર્યાયભૂત સ્વવ્યતિરેકવ્યક્તિનું પૂર્વ અસત્પણું હોવાથી, પર્યાયો અન્ય જ છે. માટે પર્યાયોના અન્યપણા વડે દ્રવ્યનો-કે જે પર્યાયોના સ્વરૂપનું કર્તા, કરણ અને અધિકરણ હોવાને લીધે પર્યાયોથી અપૃથક્ છે તેનો-અસત્-ઉત્પાદ નક્કી થાય છે.

આ વાતને (ઉદાહરણ વડે) સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે :

મનુષ્ય તે દેવ કે સિદ્ધ નથી, દેવ તે મનુષ્ય કે સિદ્ધ નથી; એ રીતે નહિ હોતો થકો અનન્ય (-તેનો તે જ) કેમ હોય, કે જેથી અન્ય જ ન હોય અને જેથી મનુષ્યાદિ પર્યાયો જેને નીપજે છે એવું જીવદ્રવ્ય પણ-વલયાદિ વિકારો (કંકણ વગેરે પર્યાયો) જેને ઊપજે છે એવા સુવર્ણની જેમ-પદે પદે (પગલે પગલે, પર્યાયે પર્યાયે) અન્ય ન હોય ? [જેમ કંકણ, કુંડળ વગેરે પર્યાયો અન્ય છે (-ભિન્ન ભિન્ન છે, તેના તે જ નથી) તેથી તે પર્યાયો કરનારું સુવર્ણ પણ અન્ય છે, તેમ મનુષ્ય, દેવ વગેરે પર્યાયો અન્ય છે તેથી તે પર્યાયો કરનારું જીવદ્રવ્ય પણ પર્યાય-અપેક્ષાએ અન્ય છે].

અનેરાપણું નથી. આહા..હા...! આ તો 'પર્યાયોમાં પર્યાયભૂત સ્વવ્યતિરેકવ્યક્તિ...' સ્વ-ભિન્ન-પ્રગટતા, વ્યક્તિ નામ પ્રગટતાને કાળે જ, સત્ છે. તે કાળે જ તે પર્યાય સત્ છે. પહેલાં નહોતી (અને) થઈ માટે અસત્-ઉત્પાદ તે કાળે થયેલો છે. આ..હા..હા...!

અહીં એક સમયે ચક્રવર્તી હોય, બીજે સમયે સાતમી નરકનો નારકી ! આ..હા..હા...! રતનને ઢોલિયે સુતો હોય, દેવ ખમા-ખમા કરતા હોય, છત્રુ હજાર રાણીઓ, એક રાણીની હજાર દેવ સેવા (કરે), એ આમ પડ્યો હોય (અને) દેખે. બહારની દશાની વાત નથી, આ તો અંતરની (વાત છે). આ..હા...! એ બીજે સમયે સાતમી નરકનો નારકી ! આ..હા...! અનેરી અનેરી પર્યાયપણે (થાય છે તો) કહે છે કે, આટલો બધો ફેર પડે છે તેથી કોઈ સંયોગને કારણે (ફેર પડે) છે એમ નથી. ઈ હમણાં કહેશે. સમજાણું કાંઈ ? આ..હા...!

તે 'કાળે જ સત્ (-હયાત) હોવાને લીધે તેનાથી અન્ય કાળોમાં અસત્ જ (-અહયાત જ) છે.' જે સમયે જે પર્યાય છે તે કાળે જ (તે) સત્ છે, બીજા કાળે તે અસત્ છે. આ..હા...! પર્યાયની અપેક્ષાએ (અસત્ છે), દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સત્-ઉત્પાદ કહ્યો હતો (અર્થાત્) 'છે' તે ઊપજે છે. અહીં તો નથી તે ઊપજે છે. પર્યાય નહોતી અને ઊપજે છે. આ..હા..હા...! આ

ભાવાર્થ :- જીવ અનાદિ-અનંત હોવા છતાં, મનુષ્યપર્યાયકાળે દેવપર્યાયની કે સ્વાત્મોપલબ્ધિરૂપ સિદ્ધપર્યાયની અપ્રાપ્તિ છે અર્થાત્ મનુષ્ય તે દેવ કે સિદ્ધ નથી માટે તે પર્યાયો અન્ય-અન્ય છે. આ રીતે પર્યાયો અન્ય હોવાથી, તે પર્યાયોનો કરનાર, સાધન અને આધાર એવો જીવ પણ પર્યાય-અપેક્ષાએ અન્યપણાને પામે છે. આ રીતે, જીવની માફક, દરેક દ્રવ્યને પર્યાય-અપેક્ષાએ અન્યપણું છે. આમ દ્રવ્યને અન્યપણું હોવાથી દ્રવ્યને અસત્-ઉત્પાદ છે એમ નિશ્ચિત થાય છે. ૧૧૩.

વીતરાગનો અનેકાન્ત માર્ગ ! એ વસ્તુની સ્થિતિ એવી છે.

કેટલાક લોકો એમ કહે છે કે, 'બધા માર્ગો ભેગા કરીને ભગવાને આવું અનેકાન્તપણું પ્રરૂપ્યું !' અત્યારે પંડિતો એમ કહે છે (કે), 'વેદાંત એકાંત નિશ્ચયવાદ, બૌદ્ધ પર્યાયનો એકાંતવાદ (એમ) બધાનો ભેગો કરીને અનેકાન્ત કર્યું.' એમને તો કેવળજ્ઞાન થયું ત્યારે જે પ્રમાણે વસ્તુ છે એ પ્રમાણે જણાણી, જણાણી એવી વસ્તુ વાણી દ્વારા આવી છે, એમાંથી આગમ રચાણાં. આહા..હા...! આગમને સાંભળીને ભવ્યજીવો... આ..હા..હા...! સંશય નિવારે.

પર્યાયો અન્ય કાળોમાં અહયાત છે. છે ? 'અને પર્યાયોનો દ્રવ્યત્વભૂત અન્વયશક્તિ સાથે ગૂંથાયેલો (-એકરૂપપણે જોડાયેલો) જે ક્રમાનુપાતી...' આ..હા..હા...! પર્યાય જે થાય એમાં દ્રવ્યનું દ્રવ્યત્વભૂત - દ્રવ્યનું દ્રવ્યપણું, જે ૧૧૨ (ગાથામાં) કહ્યું હતું તે, દ્રવ્યનું દ્રવ્યત્વભૂત - સત્નું સત્પણું, ભાવનું ભાવવાનપણું, આ..હા..હા...! તે 'દ્રવ્યત્વભૂત અન્વયશક્તિ સાથે ગૂંથાયેલો (-એકરૂપપણે જોડાયેલો) જે ક્રમાનુપાતી...' એ અન્વયની સાથે પર્યાય જોડાણી છે. તદન અધ્ધરથી આમ થઈ છે એમ નથી. આહા..હા...! પહેલી નહોતી અને થઈ માટે અન્વય સાથે કાંઈ સંબંધ જ નથી એમ નહિ. આહા..હા...! અન્વય એટલે ગુણો. ભાષા બધી જુદી જાત(ની) છે. આ..હા...!

પર્યાયપણે અસત્ (હોવા) છતાં તે વ્યતિરેકો-પર્યાય... આહા..હા...! અન્વયશક્તિ સાથે એકરૂપપણે જોડાયેલો 'જે ક્રમાનુપાતી (ક્રમાનુસાર) સ્વકાળે ઉત્પાદ થાય છે...' આહા..હા...! તે જ કાળે તે પર્યાય - સ્વકાળે ઉત્પન્ન થાય છે. આહા..હા...! હવે આમાં ક્યાં આડુંઅવળું (થાય તેમ છે) ? બીજાને લઈને તો આડુંઅવળું નહિ પણ પોતાને લઈને પણ આડુંઅવળું નથી. શું કીધું સમજાણું ? સંયોગો એકદમ ફર્યા માટે પર્યાય ફરી એ તો વાત છે જ નહિ પણ એમાં એની (પોતાની) પર્યાય પણ ફરતી નથી. સ્વકાળે ઉત્પન્ન, જે અન્વયશક્તિઓ - ગુણ છે તેના સંબંધમાં રહી પર્યાય ઉત્પન્ન થાય છે. નહોતી અને થઈ પણ અન્વયની શક્તિ

સાથે સંબંધ છે. આહા..હા...! અન્વયશક્તિ સાથે સંબંધ તૂટીને, નહોતી થઈ માટે તૂટીને થઈ છે (એમ નથી). આહા..હા...! ગજબ વાત છે ! શું કીધું ?

આ..હા..હા...! 'પર્યાયોનો દ્રવ્યત્વભૂત અન્વયશક્તિ સાથે...' આ..હા..હા...! શું ટીકા !! આ ટીકા ! આ સિદ્ધાંત કહેવાય ! જેના શબ્દોમાં ગંભીરતાનો પાર (ન મળે) ! થોડામાં ઘણું કરીને સમાડી દીધું છે. આહા..હા...! દિગંબર સંતોએ ભરતક્ષેત્રમાં કેવળજ્ઞાનના બીજડાં રોપ્યાં છે ! આહા..હા...! આ..હા...! 'અન્વયશક્તિ સાથે ગૂંથાયેલો (-એકરૂપણો જોડાયેલો) જે કમાનુપાતી...' (અર્થાત્) કમે થતો. જે પર્યાય થવાની તે જ થાય તે કમાનુપાતી (કહેવાય). આહા..હા...! (આ) સાધારણ અધિકાર છે, આ 'પ્રવચનસાર' અને 'જ્ઞેય અધિકાર' એમ સાધારણ કરી નાખે... બાપુ ! એમ નથી, ભાઈ ! આ તો વીતરાગની વાણી છે. આ..હા...! પરમાગમ (છે). દિવ્યધ્વનિમાં આવેલો સાર છે. આ..હા..હા...!

કહે છે કે, ભલે એકદમ પર્યાયનો પલટો ખાય, એકદમ સિદ્ધની પર્યાય પલટે છતાં એની અન્વયશક્તિનો સંબંધ રાખીને થઈ છે. આ..હા..હા..હા...! સત્-ઉત્પાદમાં તો હોય જ. એ તો છે ઈ થઈ. એમ. પણ અસત્-ઉત્પાદમાં પણ નહોતી અને થઈ માટે અસત્. છતાં એ કમાનુપાતી પર્યાયને અન્વયશક્તિઓ - ગુણો છે, દ્રવ્યનું દ્રવ્યપણું જે છે, દ્રવ્યનું દ્રવ્યત્વપણું - અન્વયશક્તિપણું જે છે એનો સંબંધ રાખીને કમાનુપાતી પર્યાય થાય છે. આહા..હા...! હવે આવું બધું ક્યારે યાદ રહે ? આહા..હા...!

આમ અકસ્માત્ ચાલ્યા જાય છે, જુઓને ! (આ ભાઈની) ખબર ન પડી, કહે છે. આજે એવું સાંભળ્યું. સવારે દૂધવાળી આવી ત્યારે ખબર પડી. દૂધવાળી કહે, આ (ભાઈનું) માથું આમ કેમ છે ? આ..મ થઈ ગયેલું. આમ જોવે ત્યાં કાંઈ ન મળે ! રાતે ક્યારે દેહ છૂટ્યો ? એકલા...! આ..હા..હા...! એ જ સમય તે પરિણામ છૂટવાનો કાળ (છે) છતાં તે પરિણામ અન્વયશક્તિઓની સાથે ગૂંથાયેલા છે. આ..હા..હા...! અધ્ધરથી થઈ છે (એમ નથી). ઈ તો પર્યાય નહોતી અને થઈ છે, ઈ તો પૂર્વે નહોતી અને થઈ છે માટે અસત્ કીધી. પણ એ પર્યાય થઈ છે એ અન્વયશક્તિનો સંબંધ રાખીને થયેલી છે, એની સાથે ગૂંથાયેલી છે. આ..હા..હા...! આવું કથન ક્યાં છે ? આ..હા..હા...! દિગંબર સંતો...!

પહેલાં એક ફેરી ઈ છાપામાં આવ્યું હતું, ભાઈ ! છાપામાં આવ્યું હતું, નહિ ? કે, સૌરાષ્ટ્રમાં 'કાનજીસ્વામી'એ દિગંબર સંપ્રદાયનો બહુ પ્રચાર કર્યો છે એમ છાપામાં આવ્યું હતું. છાપું છે, આમાં છે. 'શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર' પણ 'સમયસાર', 'પ્રવચનસાર'નો અભ્યાસ કરતા અને એમને કો'કે પૂછ્યું કે, 'આ સ્થિતિ ક્યારે થશે ?' (તો કહ્યું કે), 'પચાસ વર્ષ પછી આનો પ્રચાર વધારે થશે.' આમાં છે. (ઘણાં) દી'નું પડ્યું છે, આ તો આજે વાંચ્યું. 'સૌરાષ્ટ્રમાં

દિગંબર જૈન સંપ્રદાય – આજથી ચાલીસ વર્ષ ઉપર સૌરાષ્ટ્રમાં મૂળ વતની તરીકે એક પણ ઘર દિગંબર જૈન તરીકે નહોતું. એ સંપ્રદાયની મહાનતાઓની કોઈને જરા પણ ખબર નહોતી. પચાસ વર્ષ ઉપર નિર્વાણપદને પામેલા ‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી’ એકલા દિગંબર સંપ્રદાયના સિદ્ધાંતો કેવળ પોતાના અથાગ બુદ્ધિબળ વડે સમજ્યા હતા. એમણે દેશ-કાળ જોઈને દિગંબર જૈનધર્મના પવિત્ર સિદ્ધાંતોનું સૌરાષ્ટ્ર કે ગુજરાતમાં કોઈને ખાસ શિક્ષણ આપ્યું નહોતું. એમનો શિષ્યવર્ગ એટલું જાણતો હતો કે, શ્રીમદ્ કૃપાળુદેવ હમણાં દિગંબર જૈન સંપ્રદાયના ‘સમયસાર’, ‘પ્રવચનસાર’, ‘ભગવતી આરાધના’ વગેરે મહાઆગમ ગ્રંથોનું અવલોકન કરે છે. ૧૯૫૭ની સાલમાં ‘રાજકોટ’ મધ્યે ‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી’નું અવસાન થયું. એની અગાઉ કોઈ કોઈ જિજ્ઞાસુએ પૂછેલું કે, આપનું આ પવિત્ર જ્ઞાન ખરેખરું ક્યારે પ્રસાર પામશે ? ત્યારે એક જ ઉત્તર આપતા હતા કે, અમારા નિર્વાણ પછી પચાસ વર્ષે આ પવિત્ર જ્ઞાનનો પ્રચારક નીકળશે.’ છાપામાં છે. એ તો એ લોકો કહે છે. એ તો એ લોકોને ખબર હતી તે દી’ અહીં પાંચ હજાર રૂપિયા આપીને ફોટો મુકાવ્યો છે ને ? આ ફોટો મૂક્યો છે ને ? એના તરફથી માણસ આવ્યો હતો. પાંચ હજાર રૂપિયા દઈને માણસને મોકલ્યો હતો કે, ‘શ્રીમદ્’નો ફોટો આપો. આમાં ઘણું લખ્યું છે, હોં ! ‘...અને પ્રસાર કરશે. હમણાં તો એ જ્ઞાનનો પ્રચાર ‘સોનગઢ’ના સંત પૂજ્ય ‘કાનજીસ્વામી’ સૌરાષ્ટ્રમાં કરે છે. સૌરાષ્ટ્રમાં ચારે બાજુ ગામેગામ દિગંબર જૈન સંપ્રદાયના મંદિરો તૈયાર થઈ રહ્યા છે, પ્રતિષ્ઠાઓ અને અંજનશલાકાઓ ધામધૂમપૂર્વક થાય છે. ભાગ્યશાળીઓ હજારો ગામે ધનનો સદ્ઉપયોગ કરે છે. આ રીતે પૂજ્ય ‘કાનજીસ્વામી’ના અથાગ પ્રયત્ન વડે સૌરાષ્ટ્રભરમાં દિગંબર જૈન સંપ્રદાયની જ્યોત ઝળહળી રહી છે.’ એમ કરીને ઘણું લખ્યું છે. તે દી’ ઘણાં વખત (પહેલાંની) વાત છે. છાપું છે. આમાં પડ્યું છે.

આ વસ્તુ ઝીણી બહુ, બાપુ ! એમને એમ એકદમ અભ્યાસ કરે તોપણ એની રીત જે છે, એની પદ્ધતિની જે રીત છે તે પકડવી કઠણ ! આહા..હા...! જુઓને ! કેવું કહે છે ! ‘પર્યાયો પર્યાયભૂત સ્વવ્યતિરેકવ્યક્તિના કાળે જ...’ (એટલે કે) એને કાળે જ ‘સત્ (-હયાત) હોવાને લીધે તેનાથી અન્ય કાળોમાં અસત્...’ હોવાને લીધે ‘અસત્ જ (-અહયાત જ) છે. અને પર્યાયોનો દ્રવ્યત્વભૂત અન્વયશક્તિ સાથે ગૂંથાયેલો (-એકરૂપપણે જોડાયેલો) જે કમાનુપાતી...’ (અર્થાત્) કમે થતો ‘સ્વકાળે ઉત્પાદ થાય છે...’ આ..હા..હા...! કેટલું મૂક્યું છે !! અસત્-ઉત્પાદ છે છતાં તદ્દન આકાશના ફૂલની જેમ (છે એમ નથી). એ અન્વયની સાથે જોડાણથી ઉત્પન્ન થાય છે અને તે પર્યાય સ્વકાળે ઉત્પન્ન થાય છે. આહા..હા...! આમાં વાદવિવાદ કરીને (એમ કહે છે કે), એકાંત છે, ‘સોનગઢ’નું એકાંત છે. બાપુ ! કહો, બાપુ ! તું પ્રભુ છો, તમે

પ્રભુ છો, બાપુ ! આહા..હા...! ભગવાન ! આહા..હા...! બાપુ ! આ તો ભગવાન થવાની કળા છે ! અને ભગવાનસ્વરૂપ છે, છે તે થાય છે. આહા..હા...! અસત્-પર્યાયની ઉત્પત્તિ કીધી તોપણ અન્વય સાથે ગૂંધાયેલી કીધી. આહા..હા...! ૧૧૨ (ગાથામાં) તો સત્-ઉત્પાદ કીધો. અહીં અસત્-ઉત્પાદ કીધો (કેમકે) પર્યાયની અપેક્ષાએ (તે પર્યાય) નથી અને થઈ. નથી અને ઉત્પન્ન થઈ છતાં (તેને) અન્વય સાથે સંબંધ છે – જોડાયેલી છે. આ..હા..હા..હા...! ભાઈ ! આવી વાત ક્યાં છે ? બાપા ! આ તો ભાગ્યશાળીને કાને પડે એવી વાતો છે ! આહા..હા...!

આ તો ગરીબ ઘરે આવી ગયા, ગરીબ ગામ ને ભરતક્ષેત્ર ગરીબ, (પણ) વાત રહી ગઈ ભગવાનની ! આ..હા..હા...! શું શૈલી ! સત્-ઉત્પાદ (કલ્પો એ તો) ઠીક. એ તો અન્વયશક્તિ – દ્રવ્યત્વ, દ્રવ્ય જે વસ્તુ છે – સત્ – ભાવનું ભાવપણું – સત્ત્વપણું (છે) એમાંથી થાય છે માટે તે સત્-ઉત્પાદ છે. છે તે થાય છે. એમાં અંદર એ જાતની યોગ્યતા પડી છે. ભગવાને તો જોઈ છે ને કે આ પર્યાય અહીં થાશે. આહા..હા...! ભગવાને તો જોયું છે કે, અન્વયશક્તિમાંથી આમાં આ પર્યાય છે એ આવશે.

અહીં હવે અસત્-ઉત્પાદમાં પણ... ભગવાનની વાત ઝીણી બહુ, પ્રભુ ! આહા..હા...! એ પર્યાય નહોતી અને થઈ તોપણ દ્રવ્ય જે વસ્તુ છે એનું દ્રવ્યત્વપણું એટલે ગુણપણું – ભાવપણું છે એની સાથે (ગૂંધાયેલી છે), નથી અને ઉત્પન્ન થયેલી (છે) પણ ગૂંધાયેલી છે. ભાઈ ! આહા..હા...! જુઓ ! આ 'પ્રવચનસાર' ! આ..હા...! ગજબ વાત છે ! એની રીત અને પદ્ધતિ અલૌકિક છે ! આહા..હા...! આમાં દુનિયાના વિસ્મયો અને અચિંત્યતા ક્યાં રહી ? આ..હા..હા...! એના દ્રવ્ય અને પર્યાય (આ) બેની સમજણની અંદરમાં વિસ્મયતા લાગે ! આ..હા...! એમાં બીજી ચીજો(ની) ગમે તેટલી અનુકૂળતા (હો), કરોડો અને અબજો રૂપિયાની (અનુકૂળતા) હો, એમાં અચિંત્યતા શું ? આહા..હા...!

અહીં તો કહે છે, પ્રભુ ! તારામાં અન્વયશક્તિઓ, દ્રવ્ય અને દ્રવ્યત્વપણું રહ્યું છે. દ્રવ્ય – તું જે દ્રવ્ય – વસ્તુ છો, ભગવાન કહે છે કે, પ્રભુ ! તું વસ્તુ છો એમાં વસ્તુપણું રહ્યું છે ઈ દ્રવ્યત્વ કહેવાય, એ અન્વયશક્તિ કહેવાય. આ..હા..હા...! એ (પર્યાય) નથી અને ઉત્પન્ન થઈ છતાં (એને) અન્વયશક્તિ સાથે સંબંધ છે. આહા..હા...! નહોતી અને થઈ માટે અધરથી પાધરી થઈ ગઈ છે (એમ નથી). આ..હા..હા..હા...! આવી વાતું છે. આ બેનું-દીકરીયુંને અભ્યાસ હોય એને (તો) ઠીક, બાકી અજાણ્યા સાધારણ તો રોટલા રળે, રાંધે અને ખાય. એમાં આ વાતું શું કહે છે ? આ..હા..હા...! (એ) બેસવું કઠણ પડે. આહા..હા...!

એને પાછી 'પર્યાયભૂત' કીધી ! (એટલે) એ 'છે'. એવો '(—એકરૂપપણે જોડાયેલો) જે કમાનુપાતી (કમાનુસાર)...' જોયું ? એ પણ તે અન્વય સાથે જોડાયેલો (છે) પણ કમ અનુસાર

પર્યાય છે. ક્રમ અનુસાર છે – જે સમયે ક્રમે જે થવાની તે ક્રમ અનુસાર છે. આ..હા..હા...! ક્રમબદ્ધ ! (લોકો એમ) કહે કે, ક્રમબદ્ધને તમે માનો તો પુરુષાર્થ ઊડી જાય છે. અરે... પ્રભુ ! સાંભળ તો ખરો ! આ ક્રમાનુપાતીનો નિર્ણય કરે છે ત્યારે તેને સ્વદ્રવ્ય ઉપર દૃષ્ટિ જાય છે. આ..હા..હા...! કારણ કે નહોતી અને ઈ પર્યાય થઈ એ પર્યાય અન્વય સાથે ગૂંથાયેલી છે, (એનો) અન્વય સાથે સંબંધ છે. એ અન્વય – ગુણ છે તે અન્વયી દ્રવ્ય (છે) તેનું અન્વયપણું છે, એ દ્રવ્યનું દ્રવ્યપણું છે. એટલે દ્રવ્યપણામાંથી ગૂંથાયેલી પર્યાય નહોતી અને થઈ એમ જ્યાં નિર્ણય કરવા જાય છે ત્યાં દ્રવ્યનો નિર્ણય થાય છે. આ..હા..હા...! એનું તાત્પર્ય શું છે ? આ..હા..હા..હા...! (તેનું તાત્પર્ય આ છે).

ભાઈ ! પર્યાય ભલે અસત્ ઉત્પન્ન થાય, નહોતી અને થઈ, પણ નહોતી અને થઈ એનો એવો અર્થ નથી કે, એની જે અન્વયશક્તિઓ – ગુણો છે એની સાથે કાંઈ સંબંધ વિનાની થઈ એમ નથી. આ..હા..હા..હા...! શું દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાયને સિદ્ધ કરે છે ! આ દ્રવ્ય ! લ્યો, એક માણસ પૂછતો હતો કે, દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાય જાણવા એમાં શું ? અરે...! ભવવાન ! એમાં સર્વસ્વ છે. દ્રવ્યમાં સર્વસ્વ છે, એના ગુણોમાં સર્વસ્વ છે અને તે કાળે તે ક્રમાનુપાતી – ક્રમ અનુસારે સ્વકાળે તે જ (પર્યાય) થાય. આ..હા..હા..હા...!

મુમુક્ષુ :- એમાં તો અનંતો પુરુષાર્થ સમાયેલો છે.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- હા, અનંત પુરુષાર્થ છે.

ભાઈ ! આવો નિર્ણય જેને કરવો છે... આ કહેલાનું તાત્પર્ય શું છે ? આ કહ્યું એટલે આમ થાય છે ને આમ થાય છે, એમ છે ? એનું તાત્પર્ય ઈ છે કે, એ નહોતી અને થઈ તોપણ ગુણ સાથે સંબંધ છે અને એ ગુણ છે એ ગુણીના છે એના ઉપર દૃષ્ટિ જતાં તને સત્ની ખબર પડશે – શ્રદ્ધા (થશે કે) આવો સત્ પરમાત્મા સત્ છે ! આ..હા..હા...! આવો સત્ ભગવાન અંદર છે એ તને પ્રતીતમાં આવશે, તને વેદનમાં આનંદ આવશે અને તને ખબર પડશે કે, આ આખી ચીજ આનંદમય છે. જેના નમૂનાથી... આ..હા..હા...! સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા...! આ સાદી ગાથા લાગે. સાદીમાં કેટલું ભર્યું છે ! આ..હા..હા...! તમારે ત્યાં પાંચ-પચાસ હજાર મહિના-મહિનાના ને દિવસના પેદા થાય (એનો) ગણતરો ક્યાં હતો ? ધૂડમાં ! મહિને બે લાખ પેદા કરે છે, મહિને દસ લાખ પેદા કરે છે... આહા..હા...! અને દુકાને બેસે ત્યાં આમ... બસ ! વીસ-પચીસ નોકરો (હોય). એમાં એ કોઈ નવીન ચીજ નથી. બાપુ ! આહા..હા...! અને એ કોઈ વિસ્મયકારી નથી. આ..હા..હા...!

પ્રભુ ! તારામાં દ્રવ્ય અને દ્રવ્યત્વપણું અને તેની ક્રમાનુસારી સ્વકાળે પર્યાય થાય એવું તારું સ્વરૂપ – સ્વભાવ છે. આહા..હા...! કહો, સમજાણું આમાં ? આ..હા..હા...! આ તો

માર્ગ, બાપા ! ત્રણલોકના નાથ તીર્થંકરદેવ...! આ..હા..હા...! (એમની) વાણીમાં આવ્યું ! આ..હા..હા...! અલૌકિક વાતું છે !

મુમુક્ષુ :- દ્રવ્યમાં હતી તે આવી એવી વાત દ્રવ્યદૃષ્ટિવાળો જ કહી શકે.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- ઈ તો દ્રવ્યદૃષ્ટિ છે પણ નહોતી અને આવી (એને પણ) અન્વય સાથે સંબંધ છે. ભાઈ ! અધરથી આમ અધર થઈ છે ? એટલું સાથે રાખ્યું. આહા..હા...!

સત્ છે તે ઉત્પન્ન થાય છે એ તો દ્રવ્યનું દ્રવ્યત્વપણું – અનંત અન્વયશક્તિઓ એના સંબંધમાં હતી, 'છે', છે તે આવી. પણ અહીં પર્યાય તરીકે જુઓ તો નહોતી અને આવી તોપણ એને અન્વય સાથે સંબંધ છે.

'કમાનુપાતી (કમાનુસાર) સ્વકાળે...' ઉત્પન્ન થાય છે. આટલો તો શબ્દ છે. ભલે એ અન્વયશક્તિની સાથે સંબંધ (કહ્યો) પણ એ પર્યાય સ્વકાળે જ ઉત્પન્ન થાય છે. આહા..હા...! જેમ અન્વયશક્તિઓ અને દ્રવ્ય એકરૂપ સ્વકાળે છે, ત્રિકાળ એકરૂપ છે એમ આનો એક સમયનો કાળ (છે) એનો તે જ કાળ છે. આ..હા..હા...! સ્વકાળે જ તે પર્યાય ઉત્પન્ન થાય છે. કેટલી ભાષા વાપરી છે ! છે ? 'કમાનુપાતી (કમાનુસાર) સ્વકાળે ઉત્પાદ થાય છે તેમાં પર્યાયભૂત સ્વવ્યતિરેકવ્યક્તિનું પૂર્વ અસત્પણું હોવાથી,...' તે પર્યાયભૂત નવી થઈ પણ પૂર્વ નહોતી એથી એને અસત્પણું હોવાથી 'પર્યાયો અન્ય જ છે.' એ અપેક્ષાએ પર્યાય અન્ય છે. આહા..હા...! પર્યાય અન્ય હોવા છતાં નહોતી થઈ માટે અન્ય છે, છતાં અન્વય સાથે સંબંધ વિનાની છે એમ નહિ. આ..હા..હા..હા...! આવી વાતું ! પેલા કહે, દયા પાળો, છ કાયની દયા પાળો ને આ કરો, વ્રત કરો, અપવાસ કરો... ધૂડમાં... એ તો અજ્ઞાન છે. આ..હા...!

અહીં કહે છે, એ વ્યતિરેકનું 'પૂર્વ અસત્પણું હોવાથી, પર્યાયો અન્ય જ છે. માટે પર્યાયોના અન્યપણા વડે દ્રવ્યનો-કે જે પર્યાયોના સ્વરૂપનું કર્તા,...' દેખો ! શું આવ્યું ? 'માટે પર્યાયોના અન્યપણા વડે દ્રવ્યનો-કે જે પર્યાયોના સ્વરૂપનું કર્તા,...' છે. એ પર્યાયનો સ્વદ્રવ્ય કર્તા છે. પરદ્રવ્ય નહિ. કર્મની પ્રકૃતિનો તીવ્ર ઉદય આવ્યો માટે અહીં વિકાર થયો ને... આહા..હા...! એ કર્મ ખસી ગયું માટે સમકિત થયું એમ નહિ. આહા..હા...! એ સમકિતની પર્યાયને કાળ પહેલી નહોતી અને થઈ, અરે...! પહેલાં સિદ્ધપણું નહોતું અને થયું... આ..હા..હા...! ભૂતકાળમાં અનંતકાળમાં એક સમય નહોતું એ સિદ્ધપણું થયું એ અભૂતપૂર્વ થયું છતાં અન્વયશક્તિનો સંબંધ રાખીને થયું છે અને તે કમાનુસારી – તે કાળે તે સિદ્ધની પર્યાય થઈ તે થાય છે. આહા..હા...! તે પર્યાયને તેના દ્રવ્યત્વ – અન્વયશક્તિઓ સાથે સંબંધ છે અને અન્વયશક્તિઓ છે તે દ્રવ્યની છે. આહા..હા...! ત્રણે ભેગું થયું. આહા..હા...!

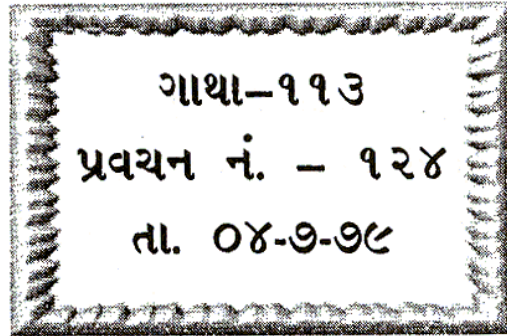
ભલે નરકની પર્યાય થાય પણ કહે છે કે, પર્યાય છે તો એનામાં એની છે ને ? એમાં

દ્રવ્ય વર્તે છે ને ? દ્રવ્ય વર્તે છે તો દ્રવ્યની અન્વયશક્તિ સાથે ગૂંથાયેલી છે ને ? કંઈ અધરથી થઈ નથી. આહા..હા...! એ તો પહેલી નહોતી (અને) થઈ, પણ જે સ્વકાળે થઈ છે... આ..હા..હા...! એ અન્વયના ગુણ સાથે સંબંધ રાખીને થઈ છે. આ..હા..હા...! ગજબ વાત છે ને ! આવું સાંભળવા મળવું મુશ્કેલ પડે. આ..હા..હા...! (આજે) રવિવાર છે ને વાત આવી ગઈ. આ..હા...! ભાગ્યશાળીને કાને પડે એવું છે. આહા..હા...!

એક તો ઉત્પન્ન થઈ, નહોતી અને થઈ કહેવું અને વળી અન્વય સાથે સંબંધ કહેવો,... આ..હા...! અને તેથી અન્ય છે એમ કહેવું ! એમ કીધું ને ? 'પર્યાયો અન્ય જ છે.' અન્ય 'જ' છે, એમ કીધું. છે ? 'માટે પર્યાયોના અન્યપણા વડે દ્રવ્યનો-કે જે પર્યાયોના સ્વરૂપનું કર્તા,...' એ દ્રવ્ય છે એ પર્યાયના સ્વરૂપનો કર્તા (છે), આહા..હા...! એ દ્રવ્ય છે એ પર્યાયના સ્વરૂપનું 'કરણ...' (એટલે) સાધન એ. એ પર્યાયનું સાધન દ્રવ્ય. આ..હા..હા..હા...! કર્મ આકરા આવ્યા, કર્મ ઘટ્યા માટે આમ થયું (એ કાંઈ નથી). 'પર્યાયોના સ્વરૂપનું કર્તા,...' આ..હા...! એ અસત્ ઉત્પાદ છે એ (અન્યપણા વડે) 'દ્રવ્યનો-કે જે પર્યાયોના સ્વરૂપનું કર્તા, કરણ...' સાધન 'અને અધિકરણ હોવાને લીધે...' દ્રવ્ય એનું સાધન અને આધાર-અધિકરણ. આહા..હા...! અનેરાપણે થઈ, સ્વકાળે થઈ, પહેલી નહોતી અને થઈ, અંદર શક્તિનો સંબંધ રાખીને થઈ (આ બધું કહ્યા) પછી દ્રવ્ય લીધું. આ..હા...! પહેલાં પર્યાયને અન્વયશક્તિ સાથે રાખીને કહ્યું અને હવે દ્રવ્ય લીધું. આ..હા..હા...!

દ્રવ્ય જે છે તે તેની પર્યાયની કર્તા, તે સ્વકાળે પર્યાય થાય તેનું સાધન. સ્વકાળે પર્યાય થાય તેનો આધાર હોવાને લીધે 'પર્યાયોથી અપૃથક્ છે...' (અર્થાત્) પર્યાયોથી જુદું નથી. (આમ) 'તેનો-અસત્-ઉત્પાદ નક્કી થાય છે.' આ..હા...! દ્રવ્ય પર્યાયથી જુદું નથી (એમ કહે છે). અપૃથક્ છે - પર્યાયો દ્રવ્યથી અપૃથક્ છે. આ..હા..હા...! 'તેનો-અસત્-ઉત્પાદ નક્કી થાય છે.'

વિશેષ વાત કહેશે...

‘પ્રવચનસાર’ ૧૧૩ ગાથા. ઉદાહરણ છે ને ? એના ઉપર આવી ગયું ને ? ઉપરની બે લીટી. ‘દ્રવ્યનો-કે જે પર્યાયોના સ્વરૂપનું કર્તા,...’ આ મહા સિદ્ધાંત છે ! દ્રવ્ય જે છે આત્મા કે પરમાણુ એની જે સમયે જે અવસ્થા થાય તે (તે) કાળે થાય. ‘કમાનુપાતી’ એમ લખ્યું ને ? ‘કમાનુપાતી (કમાનુસાર)’ અને તે, તે પર્યાયનો કર્તા તે દ્રવ્ય છે. આહા..હા...! જ્ઞાનમાં હીણી દશા થાય એનો કર્તા આત્મા છે. જ્ઞાનાવરણીયનો ઉદય એનો કર્તા નથી એમ કહે છે. એમ આત્મામાં આયુષ્યગતિને લઈને, આયુષ્યકર્મને લઈને દેવમાં રહે છે એમ નથી. એની પોતાની પર્યાયને કારણે ત્યાં પર્યાયમાં (રહ્યો છે). એ પર્યાયનો કર્તા આયુષ્ય(કર્મ) નથી. જેટલો કાળ દેવમાં રહેવું (થાય છે) તે કાળની પર્યાયનો કર્તા આયુષ્ય નથી. તે શરીરમાં રહેવાનો જેટલો કાળ છે તેટલો તે જ સમયનો કર્તા તે દ્રવ્ય છે. આહા..હા...! તે દ્રવ્ય તેનો કર્તા. દ્રવ્ય તેનું કરણ નામ સાધન અને દ્રવ્ય તેનો તે પર્યાયનો આધાર. આ..હા..હા...!

આ દરેક દ્રવ્યની વાત છે. આ મનુષ્યપણે સમજાવી છે. એ દરેક દ્રવ્યોના પર્યાયોનો સ્વરૂપનો કર્તા (તે દ્રવ્ય છે). આહા..હા...! કેટલી વાત સમાવી દીધી છે ! પેલા (અજ્ઞાની) કહે, અંતરાયકર્મને લઈને આત્મામાં દીક્ષા લેવાનો ભાવ ન થાય. એવું ‘મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક’માં આવે છે. ‘મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક’માં ! આ..હા...!

અહીં કહે છે કે, જે પર્યાય થાય છે તે દ્રવ્યમાં તે વસ્તુના ક્રમ અનુસાર – કમાનુપાતી –

તે ક્રમે આવવાની છે તે આવે છે, તેથી તે દ્રવ્યને અસત્-ઉત્પાદ કહેવામાં આવે છે. દ્રવ્યનો અસત્-ઉત્પાદ ! પર્યાય પહેલાં નહોતી અને થઈ એ અપેક્ષાએ દ્રવ્યને અસત્-ઉત્પાદ કહેવામાં આવે છે. છતાં તે તે પર્યાય તે તે દ્રવ્યની જે અનંત અન્વયશક્તિ છે, અનંત અન્વયશક્તિઓ છે, દ્રવ્ય એક છે પણ એની શક્તિઓ એટલે ગુણો અનંત છે, એ અનંતની સાથે અનંતી પર્યાયો ગૂંથાયેલી છે.

પ્રશ્ન :- પ્રગટ નથી તે ગૂંથાય કેવી રીતે ?

સમાધાન :- એ ગૂંથાયેલી છે એમાંથી પ્રગટ થાય છે, એને અન્વયશક્તિનો સંબંધ છે. એ તો પહેલાં પર્યાય નહોતી (અને થઈ) તેથી તેને અસત્-ઉત્પાદ (કહ્યો) અથવા દ્રવ્યમાં તે અસત્-ઉત્પાદ થઈ એમ કીધું, દ્રવ્યમાં એ અસત્-ઉત્પાદ થઈ એમ કીધું છતાં એની અન્વયશક્તિઓ - જે ગુણો છે (તેની સાથે તે સંબંધ રાખે છે).

રાતે વાત થઈ હતી ને ? ભાઈ ! 'અન્વયો ગુણાઃ' પણ આવે છે. અન્વય દ્રવ્ય 'અન્વયો ગુણાઃ' બીજે (ઠેકાણે) આવે છે. દ્રવ્ય (છે) તે વિશેષ્ય છે અને ગુણો (છે) તે તેના વિશેષણ છે એમ આવ્યું હતું અથવા દ્રવ્ય તે વસ્તુ છે (અને) તેની શક્તિઓ અન્વયો છે. અન્વયની અનંતી અન્વયો શક્તિઓ છે. આ..હા..હા...! આવી વાત ! એ શક્તિઓની સાથે તે તે સમયે જે પર્યાય થવાની તે શક્તિ સાથે સંબંધ રાખે છે, શક્તિ સાથે ગૂંથાયેલી છે. આ..હા..હા...!

કોઈ તત્ત્વની પર્યાય (બીજા તત્ત્વને લઈને થાય છે એમ નથી), આયુષ્યને લઈને અહીંયાં શરીરમાં આત્મા રહ્યો... આ..હા..હા...! કે શાતાના ઉદયને લઈને નીરોગતા થઈ એમ નથી. એમ કહે છે. આહા..હા...! ગજબ વાત છે ! દરેક દ્રવ્યની પર્યાય... દ્રવ્ય એટલે વસ્તુ, આત્મા. આ પરમાણુઓ, આ (શરીર) તો અનંત પરમાણુનો પિંડ છે. તેનો એક એક પરમાણુ (છે) એ દ્રવ્ય છે અને એમાં વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ (આદિ) અનંત અન્વયશક્તિઓ છે. તેની સમયે સમયે ક્રમાનુપાતી - ક્રમે જે પર્યાય થવાની તે તેના દ્રવ્યને લઈને થાય છે. આહા..હા...! પર્યાય પરને લઈને તો બિલકુલ નહિ. હો, નિમિત્ત, પણ નિમિત્તને લઈને અંદર કંઈ થાય (એમ નથી). આહા..હા...! આવી વાત !

આ આંગળી ચાલે છે. જુઓ ! આ આંગળી ! એ પરમાણુઓ છે એમાં અનંત અન્વયશક્તિ - ગુણો છે એને અનુસંધીને - ગૂંથાયેલી તે કાળે, તે ક્રમે, તે કાળે, ક્રમાનુસાર જે પર્યાય આવવાની, થવાની તે થાય છે. તેથી તે પર્યાયને અસત્-ઉત્પાદ (કહે છે). દ્રવ્યને પણ અસત્-ઉત્પાદ કહીએ. પર્યાયને અસત્-ઉત્પાદ તો ખરો પણ દ્રવ્યને અસત્-ઉત્પાદ કહીએ. આહા..હા...! છે ? જુઓ ! 'દ્રવ્યનો-કે જે પર્યાયોના સ્વરૂપનું કર્તા,...' આહા..હા...! સ્વરૂપનું 'કરણ અને...' સ્વરૂપનું 'અધિકરણ હોવાને લીધે પર્યાયોથી અપૃથક્ છે...' દ્રવ્ય પર્યાયથી જુદું

નથી. તેથી તે દ્રવ્યનો 'અસત્-ઉત્પાદ નક્કી થાય છે.' આ..હા...! આ બે લીટીમાં કેટલું ભયું છે !

અહીં તો (અજ્ઞાની એમ) કહે કે, હું પરની દયા પાળી દઉં, પરની હિંસા કરી દઉં, પૈસા રળી દઉં, દુકાને બેસીને કમાઈ દઉં, દુકાનની વ્યવસ્થા (કરી દઉં), લોઢાની વ્યવસ્થા સરખી કરી દઉં. આહા..હા...! દુકાનમાં દાણાનો ઘંધો છે (તો) ઘઉં, બાજરા આદિની ગુણનો એક એક દાણો અનંત પરમાણુનો પિંડ છે અને એ પરમાણુ તે સમયે અન્વયશક્તિઓ ધારણ કરીને તે પર્યાય તે કાળે ત્યાં થવાની, અહીંયાં રહેવાની હોય (કે) આમ જવાની હોય તે કાળે તે પર્યાય તેનાથી થાય. પેલો બીજો કહે કે મેં આને દાણા આપ્યા અને મેં આને તોળીને આપ્યા એ બધી જૂઠી વાત છે. આ..હા..હા...!

મુમુક્ષુ :- વ્યવહારે છે એમ તો આપ કહો છો.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- વ્યવહારે તો કથનમાત્ર બોલવામાં (આવે છે). મારો દીકરો ! દીકરા કેવા ? કોના દીકરા ? આહા..હા...! આ મારો દીકરો હોશિયાર થયો છે. પણ અહીં કહે છે, દીકરો કોનો ? એ દીકરો તો આત્મા છે અને આત્માની પર્યાય તો એનાથી થાય છે. એ પર્યાય તારાથી થઈ છે અને તે દીકરાને ઉત્પન્ન કર્યો છે (એ) વાત ત્રણકાળ ત્રણલોકમાં સાચી નથી. આહા..હા...! આકરું, ભારે, ભાઈ !

પૈસાવાળા તો આમ જાણે... કરોડો પૈસા, અબજો પૈસા (હોય તો એમ કહે કે) અમે આમ કરી દઈએ, અમે આમ કરી દઈએ. બે-બે, પાંચ લાખ આપીને વેપાર-ઘંધે ચડાવી દઈએ. એમાંથી આપણને નફો પણ મળે, મહિને ટંકા-દોઢ ટકાનું વ્યાજ આપે. બાર મહિનાની પેદાશમાં આઠ આના અમારા અને આઠ આના એના. મહિને મહિને ચોપડા તપાસવા જાય કે, ક્યાંક ખાય ન જાય. હાય... હાય...! આ બધું બફમ હશે ? આહા..હા...! આવી વાત છે. અરે...! દુનિયાએ એ તત્ત્વ (સાંભળ્યું નથી). વીતરાગ સર્વજ્ઞદેવ ત્રિલોકનાથ પરમાત્મા ! એણે જે વસ્તુનું સ્વરૂપ કહ્યું એ રીતે જગતને સાંભળવા મળે નહિ તો બિચારા કરે શું ? આહા..હા...! એમાં જુવાની અવસ્થા ! ૨૦-૨૫-૩૦-૪૦ વર્ષની ઉંમર હોય, એમાં બે-પાંચ લાખની પેદાશ હોય અને દુનિયા વખાણે કે, અમારે કર્મી છોકરો જાગ્યો ! કર્મી જાગ્યો ને ? એમ કીધું ને ? ધર્મી જાગ્યો એમ કહે છે ? આહા..હા...! પાપી જાગ્યો ! આહા..હા...!

અહીં તો કહે છે કે, એક પૈસો છે એ એના અનંત પરમાણુનો પિંડ છે અને એક એક પરમાણુમાં અનંત અન્વયો - ગુણ છે અને તે ગુણની જે સમયે જે પર્યાય થવાની તે જ પર્યાય ક્રમમાં આવે ઈ થાય. છતાં તે પર્યાય પહેલી નહોતી માટે અસત્-ઉત્પાદ કહી એ દ્રવ્ય પણ અસત્-ઉત્પાદે આવ્યું છે એમ કહે છે. આ..હા..હા...! હવે આને (-અજ્ઞાનીને)

અભિમાનના પાર ન મળે. આનું આ કરી દઉં ને આનું આ કરી દઉં ને આનું આ કરી દઉં... દેરાસર કરી દઉં, લ્યોને ! મંદિર બનાવી દઉં.

આ..હા...! પ્રભુ છે એ તો જાણનાર-દેખનાર છે ને ! જાણનાર-દેખનારનો પિંડ પ્રભુ છે ને ! આહા..હા...! એ જાણનાર-દેખનારને તું દ્રવ્યદૃષ્ટિથી જો ! પર્યાયદૃષ્ટિ હમણાં કહેશે. બન્ને બતાવશે પણ દ્રવ્યદૃષ્ટિ - વસ્તુથી તું જો તો તને જન્મ-મરણના અંત આવશે. ભવની પર્યાયનો ત્યાં અંત આવે તે એની સ્થિતિ છે. આ..હા..હા...!

ભગવાનઆત્મા ! સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ ! સર્વજ્ઞ જિનેશ્વરદેવે સત્ - શાશ્વત આનંદ અને જ્ઞાનનો સાગર (જોયો છે) ! અથવા એમાં સુખના સાગરનું જળ ભર્યું છે. સુખના સાગરનું જળ છે. આ (બહારના) સાગરમાં બીજું જળ છે. આ..હા..હા...! આ (શરીર) તો જડ માટી - ધૂડ છે, જગતની ધૂડ છે. અંદર ભગવાનઆત્મા સુખના સાગરનું જળ છે. આ..હા..હા...! આ સાગરમાં જેમ પાણી છે એમ આમાં આનંદનું જળ છે ! આ..હા..હા..હા...! એ સુખનો સાગર છે, પ્રભુ ! એની એક સમયની પર્યાય થાય તેનો પણ સ્વતંત્ર કર્તા એ દ્રવ્ય છે. અત્યારે તો એ સિદ્ધ કરવું (છે ને) ? દીકરા, દીકરી, બાયડી, છોકરા તો ક્યાંય રહી ગયા, બાપા ! આ..હા..હા...!

આ શરીરનો એક એક રજકણ દ્રવ્ય છે અને દ્રવ્યને અનંત ગુણો - અન્વયો છે. 'અન્વયો ગુણાઃ' ભાઈ ! ક્યાંક એમ પણ શબ્દ છે. 'તત્ત્વાર્થરાજવાર્તિક'માં કે (બીજે ક્યાંક છે). 'અન્વયો ગુણાઃ' આ તો અન્વય શક્તિ લીધી છે. શક્તિ કહો કે ગુણ કહો એ તો એક જ છે. છે ને ? ક્યાં (છે) ? 'જયસેનાચાર્યદેવ'(ની ટીકામાં). ૧૬૬ પાનું ? (૯૩ ગાથાની મૂળ સંસ્કૃત ટીકામાં નીચેથી પાંચમી લીટી). 'અન્વયિનો ગુણા' બસ ! ઈ. અંદર સંસ્કૃતમાં છે. જોયું ? 'અન્વયિનો ગુણા અથવા સહભુવો ગુણા' સંસ્કૃતમાં છે, ભાઈ ! વ્યતિરેક એટલે પર્યાય એ (વાત) તો ઘણી વાર આવી ગઈ. આહા..હા...! છે ? સંસ્કૃતમાં છે, ૧૬૬ પાને. સંસ્કૃતમાં નીચેની છઠ્ઠી લીટી. 'દ્વાણિ ગુણપ્પગાણિ મણિદાણિ દ્રવ્યાણિ ગુણાત્મકાણિ મણિતાણિ। અન્વયિનો ગુણા અથવા સહભુવો ગુણા इति गुणलक्षणम्। यथा अनन्तज्ञानसुखादिविशेषगुणेभ्यस्तथैवागुरुलघुकादिसामान्यगुणेभ्यश्चाभिन्नत्वाद्गुणात्मकं भवति सिद्धजीवद्रव्यं,...' આ..હા..હા...!

અહીં કહે છે, પ્રભુ ! જેવા સિદ્ધના ગુણ છે, ભલે એને પર્યાય પ્રગટ છે, એવા જ ગુણો તારામાં ભરેલાં છે, પ્રભુ ! એવો જે મહાસાગર ! સુખનો મહાસાગર ! શાંતિનો મહા દરિયો ! જ્ઞાનનો મહા પ્રવાહ ! જ્ઞાનનો પ્રવાહ !! આ..હા..હા...! જ્ઞાન... જ્ઞાન... સમજણ... જ્ઞાન... જ્ઞાન... જ્ઞાન... જ્ઞાન... જ્ઞાન... એવો જે દ્રવ્યસ્વભાવ તેના ગુણો. અન્વય એટલે કાયમ રહેનારા - અન્વયની સાથે રહેનારા અન્વયો. આ..હા..હા...! પેલું વિશેષણ (આવ્યું) હતું ને ?

વિશેષણ પણ કહ્યું હતું અને અન્વયશક્તિ કીધી. અન્વયશક્તિ કહો કે અન્વયગુણ કહો. શક્તિનો અર્થ એ કર્યો પછી અહીં 'અન્વયિનો ગુણ' લીધું. આહા..હા...! આ તો મૂળ તત્ત્વની વાતું છે, બાપુ ! અત્યારે તો મોટા ગોટા ચાલે છે. આહા..હા...!

એક બોલવાની પર્યાયની ભાષા (થાય તો) કહે છે કે, એ પરમાણુમાં તે સમયમાં અન્વયો – અનંત ગુણ પડ્યા છે. એને ભાષાપર્યાય ક્રમે થવાની છે. ક્રમાનુસાર તે કાળે એ ભાષાની પર્યાય થાય છે. તે ભાષાની પર્યાયનો કર્તા તે પરમાણુ છે. આત્મા નહિ, જીભ નહિ, હોઠ નહિ. આ..હા..હા...! આવી વાત છે.

આટલામાં બહુ ભર્યું છે. 'પર્યાયોના અન્યપણા વડે દ્રવ્યનો...' છે ? 'પર્યાયોના અન્યપણા વડે દ્રવ્યનો... અસત્-ઉત્પાદ નક્કી થાય છે.' ભાઈ ! તું કોણ છો ? ભગવાન છો ! અને ભગવાનમાં અનંતા... અનંતા... ગુણો ભગવત્સ્વરૂપે પડ્યા છે. એની જો વર્તમાનમાં દ્રવ્ય ઉપર દૃષ્ટિ હોય તો તો તે પર્યાય ક્રમાનુપાતી – સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રની પર્યાય આવે. જો દૃષ્ટિ દ્રવ્ય ઉપર ન હોય તો રાગ અને પર ઉપર, સંયોગ ઉપર હોય તો વિકારી પર્યાય (ક્રમમાં આવે). 'વિકાર મારો છે' (એવું જે) મિથ્યાત્વ એ પર્યાય ઉત્પન્ન થાય અને એ પર્યાયોનો અસત્-ઉત્પાદ – પહેલાં નહોતો અને થયો છતાં એ દ્રવ્ય પોતે અસત્-ઉત્પાદપણે ઊપજ્યું એમ પણ કહેવાય. આ..હા..હા...! કેમકે એ દ્રવ્ય પોતે પર્યાયનો કર્તા, કરણ અને આધાર (છે) માટે. આ..હા...! કેટલું સમાડ્યું છે ! આવું સાંભળવા મળે નહિ. બિચારા આમ ચોરાશીના અવતાર(માં) રખડ્યા રખડ (કરે). આહા..હા...!

જુઓને ! (એક મુમુક્ષુ) ૪૯ દી'થી (અસાધ્ય) છે. પંદર દી' હજી રહેવું પડશે. આહા..હા...! ભાન ન મળે. એ પણ એક પર્યાયનો તે દ્રવ્યના અન્વયગુણની સાથે સંબંધવાળો પર્યાય તે કાળનો તે ક્રમાનુપાતી – ક્રમે થનારો તે પર્યાય થાય છે. આ..હા..હા...! એ દાક્તરોથી મટે ને ફલાણાંથી મટે એ બધી વાત જૂઠી છે. તે દ્રવ્યની તે સમયની જે ક્રમમાં આવેલી પર્યાય (છે) એ અન્વયની સાથે સંબંધ રાખીને (આવી છે), સંબંધ તોડીને નહિ. આહા..હા...! એ પર્યાય થાય છે તેનો કર્તા તે દ્રવ્ય, તે કરણ એટલે દ્રવ્ય (પોતે) સાધન અને એ દ્રવ્ય – વસ્તુ તે તેનો આધાર. એ પર્યાયનો આધાર દ્રવ્ય (છે). આહા..હા...!

આ પુસ્તકનો આધાર હેઠે આ (ઠવણી છે એ) નહિ, એમ કહે છે. શિખર ઉપર સોનાનાં (કળશ) ચડાવે છે ઈ કહે છે કે, ઈ નીચલા (શિખરને) આધારે રહ્યું છે (એમ) નહિ. આ..હા...! એ પરમાણુમાં તે સમયની પર્યાય થઈ તે પર્યાયનો કર્તા અને આધાર તે પરમાણુ છે. આહા..હા...! અને શીખરે માથે સોનાનું ચડાવ્યું ને ફલાણું આમ કર્યું ને ફલાણું આમ કર્યું... અભિમાનના પાર ન મળે. આહા..હા...! એ અભિમાનમાં ગોથા ખાય ને મરીને જાય ચાર ગતિમાં.

આહા..હા...! કેટલું સમાડ્યું છે, જુઓને !

આ તો વિશેષનું આવ્યું કે, 'પર્યાયોના અન્યપણા વડે...' (પહેલાં પેરેગ્રાફની છેલ્લેથી) બીજી લીટી છે ને ? 'દ્રવ્યનો... પર્યાયોના અન્યપણા વડે દ્રવ્યનો-અસત્-ઉત્પાદ નક્કી થાય છે.' કે જે પર્યાયોના સ્વરૂપનો કર્તા છે, કરણ છે અને અધિકરણ હોવાને લીધે પર્યાયોથી જુદું નથી, એ દ્રવ્ય પર્યાયથી જુદું નથી. તેથી 'તેનો-અસત્-ઉત્પાદ નક્કી થાય છે.' આ..હા..હા...! આટલામાં કેટલું ભર્યું છે ! આ કાલે આવી ગયું છે. પણ આ તો (ફરીથી લીધું).

દ્રવ્ય પોતે અસત્ ઉત્પાદપણે ઉત્પન્ન થાય છે એમ કહે છે અને છતાં તે પર્યાય એકદમ બીજી જાતની થાય, સંયોગો આવીને બીજી જાતની થાય એટલે તને એમ લાગે કે, આને લઈને થઈ. (તો અહીં કહે છે કે) ના, એના ક્રમાનુપાતે અન્વયની સાથે સંબંધ રાખતી ક્રમે આવવાની પર્યાય (હતી) તે આવી અને તે પણ દ્રવ્ય અસત્-ઉત્પાદપણે પર્યાયમાં ઊપજે છે. આહા..હા...! આ..હા..હા...!

ત્રણલોકનો નાથ સત્સ્વરૂપ ધ્રુવ જે પલટતો નથી, બદલતો નથી એ પણ અહીં કહે છે કે, એ પર્યાયપણે - અસત્પણે તે ઊપજે છે. વ્યવહાર છે ને ! આ..હા..હા...! સમજાણું કાંઈ ? છે કે નહિ એમાં ? આહા..હા...! ગર્વ ગળી નાખે એવું છે. ગર્વ ગળતાં ભગવાન નજરે પડે એવું છે. આહા..હા...! આવો જે ગર્વ ગળે એની પર્યાયમાં નજર ન રહેતાં (દ્રવ્ય ઉપર નજર જાય છે) કેમકે એ પર્યાયનો કર્તા તો દ્રવ્ય છે. આ..હા...! એનો આધાર એ દ્રવ્ય છે, સાધન એ દ્રવ્ય છે. આહા..હા...! આ બહારના સાધનો મેળવીને નિમિત્ત ઉત્પન્ન કરે... આ..હા...! અનુકૂળ સાધન માટે નિમિત્ત મેળવ્યા (એમ માનતો હોય તો)... આહા..હા...! કહે છે, એ બધી વાત જૂઠી છે. આહા..હા...! વસ્તુ એવી છે, બાપુ !

વીતરાગ સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર જિનેશ્વરદેવ ! એના જ્ઞાનમાં આવ્યું એ વાત કથનમાં આવી, એ કથનમાં આવ્યું એ આ રચનામાં આવ્યું, આ..હા..હા...! પ્રભુ ! તું કોઈ એક પરમાણુને પણ હલાવી શકે નહિ. હાથને હલાવી શકે નહિ, જીભને હલાવી શકે નહિ, આત્મા આંખને આમ કરી શકે નહિ. કેમ બેસે ? આહા..હા...! પેલા ડૉક્ટર કહે, 'ઊંડો શ્વાસ લ્યો !' બાપુ ! એ ઊંડા શ્વાસની પર્યાય એ પરમાણુની તે કાળે તે રીતે આવવાની હતી તે રીતે થઈ. આત્મા અંદર પ્રેરણા કરે માટે ઊંડો શ્વાસ થાય એમ નથી. આહા..હા...! એક ગાથાએ તો ગજબ કામ છે ! આ..હા..હા...!

મારું મકાન ને મારા પૈસા, મારા દીકરા ને મારી દીકરિયું, મારા જમાઈ, સારો જમાઈ મળ્યો હોય તો આમ (કહે) 'આ અમારો જમાઈ છે.' કોના ઘરનો જમાઈ આવ્યો ? પ્રભુ ! તારી પર્યાયમાં પણ પહેલી પર્યાય નહોતી માટે તું અસત્પણે ઉત્પન્ન થા, એમાં બીજાને તું

એમ માન કે, આ મારા આ. આ તો પાગલ છે. આહા..હા...! હિન્દીવાળાને જરીક ન સમજાય. ગુજરાતી ભાષા છે ને ? હિન્દી ભાઈ આવ્યા છે ને ! આ..હા...!

‘પર્યાયો અન્ય જ છે. માટે પર્યાયોના અન્યપણા વડે...’ આ..હા..હા...! ‘દ્રવ્યનો-કે જે પર્યાયોના સ્વરૂપનું કર્તા, કરણ અને અધિકરણ હોવાને લીધે પર્યાયોથી...’ પર્યાયોના અન્યપણા વડે દ્રવ્યનો ‘પર્યાયોથી અપૃથક્ છે તેનો-અસત્-ઉત્પાદ નક્કી થાય છે.’ આ..હા..હા...! હવે ‘આ વાતને (ઉદાહરણ વડે) સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે :’ સોનાનો દાખલો દઈને (સ્પષ્ટ કરશે).

‘મનુષ્ય તે દેવ કે સિદ્ધ નથી,...’ મનુષ્ય જે છે, મનુષ્ય (એટલે) આ શરીર નહિ, હાં ! આ તો માટી છે. અંદર મનુષ્યની ગતિ જે છે ને ? એમાં રહેવાની ગતિની યોગ્યતા. એ મનુષ્યની ગતિ છે તે સિદ્ધ નથી કે દેવ નથી. મનુષ્યની જે પર્યાય છે તે દેવની પર્યાય નથી. તે સિદ્ધની પર્યાય નથી. આ..હા..હા...! આચાર્ય બે વાત લીધી. ‘મનુષ્ય તે દેવ કે સિદ્ધ નથી,...’ એમાં અંદર તિર્યચને લઈ લેવા.

‘દેવ તે મનુષ્ય કે સિદ્ધ નથી;...’ અને સ્વર્ગમાં દેવ થાય... આહા..હા...! આચાર્ય છે એ મનુષ્યથી દેવ થવાના છે અને દેવ પછી સિદ્ધ થવાના છે. આ..હા..હા...! પછી મનુષ્ય થઈને સિદ્ધ થવાના છે. આ..હા..હા...! (આ તો) દિગંબર સંતોની વાત છે, બાપા ! એ ‘મનુષ્ય તે દેવ કે સિદ્ધ નથી,...’ આ..હા..હા...! અંદર મનુષ્યપણાની જે ગતિ છે તે દેવપણું નથી. તે સિદ્ધપણું નથી અને ‘દેવ તે મનુષ્ય કે સિદ્ધ નથી;...’ આહા..હા...! મુનિરાજ તો દેવમાં જવાના, દેવની પર્યાય થવાની. એની પર્યાય પંચમકાળમાં બીજી છે નહિ. આ..હા..હા...! પણ એ દેવ છે તે મનુષ્ય કે સિદ્ધ નથી. આ..હા..હા...!

‘એ રીતે નહિ હોતો...’ ‘એ રીતે નહિ હોતો થકો...’ જીવ ‘અનન્ય...’ કેમ હોય ? (-તેનો તે જ) કેમ હોય,...’ જોયું ? આહા..હા...! એ જીવ જે છે એ મનુષ્ય છે તે દેવ અને સિદ્ધ નથી અને દેવ ને સિદ્ધ છે તે મનુષ્ય નથી તો પછી તે તેનો તે કેમ હોય ? આહા..હા...! તેનો તે જ કેમ હોય ? આ..હા...! પર્યાયમાં અનેરો થાય છે ને ? આહા..હા...! દુનિયા તો આ શરીરને જ આત્મા દેખે છે. આ તો માટી જડ પુદ્ગલની અવસ્થા (છે). એના અનંતા પરમાણુ છે, એક એક પરમાણુના અનંતા ગુણ અન્વય છે અને તે તે પરમાણુમાં કમાનુપાતી – તે કમે આવવાની પર્યાય તે આવે છે. તે પર્યાયનો કર્તા, કરણ અને અધિકરણ તે પરમાણુ છે. આ..હા..હા...! આવું જગતને બેસવું (કઠણ પડે). જગતના અભિમાન આડે નવરાશ ક્યાં છે ? આ કર્યું ને આ કર્યું ને આ કર્યું ને આ કર્યું...

‘(-તેનો તે જ) કેમ હોય, કે જેથી અન્ય જ ન હોય...’ અનેરો છે એમ કહે છે. એનો એ નથી પણ પર્યાયથી અનેરો છે. આહા..હા...! છે ? ‘અને જેથી મનુષ્યાદિ પર્યાયો જેને નીપજે

છે એવું જીવદ્રવ્ય પણ...' આહા..હા...! 'જીવદ્રવ્ય પણ... (પર્યાયો કરનારું સુવર્ણ પણ અન્ય છે, તેમ મનુષ્ય, દેવ વગેરે પર્યાયો અન્ય છે તેથી તે પર્યાયો કરનારું જીવદ્રવ્ય પણ પર્યાય-અપેક્ષાએ અન્ય છે).' એ સિદ્ધ કરવું છે. આ..હા..હા...! આવો ઉપદેશ હવે ! નવરા ક્યાં (છે) ? એક તો ધંધા આડે નવરા ન મળે. પાપ ! આખો દી' ધંધો ! બાયડી, છોકરા... આ..હા...! ધૂળધાણી ! કાંઈ એની સાથે સંબંધ ન મળે, ઊગમણે-આથમણે ક્યાંય ન મળે. એક આવ્યો હોય બાવળમાંથી, એક આવ્યો હોય લીમડામાંથી.

એક ફેરી એ પ્રશ્ન થયેલો. (સંવત) ૧૯૮૬નું 'અમરેલી' ચોમાસુ હતું ને ? પૂરું થયું (પછી) 'ચીતળ' ગયા, 'ચીતળ' ! (એક જણનું) સગપણ ત્યાં કર્યું હતું. મને (કોઈકે) પૂછ્યું કે, 'આ શું ? છોડી ક્યાંની ? આ છોકરો ક્યાંનો ? આ બધો મેળ શું થાય છે ?' (સંવત) ૧૯૮૭ની વાત છે, કારતક વદ ૧. પૂનમે પૂરું થાય ને ? (એટલે) 'અમરેલી'થી સીધા 'ચીતળ' આવેલા. ચાર-પાંચ ગાઉ (થાય). મેં કીધું, 'ભાઈ ! એ બાઈ ક્યાંક બાવળમાંથી આવી હોય અને આ છોકરો લીમડામાંથી આવ્યો હોય, અહીં ભેગા થાય.' આ..હા...! આમાં ભેગા કોને કહેવા ? આ..હા...! કોને ભેગા કહેવા ? કહે છે ને ? કર્મ અનુસાર ભેગા થયા છે. આહા..હા...!

દરેક દ્રવ્ય તે તે સમયની ક્રમાનુપાતી પર્યાયપણે તે દ્રવ્ય ઊપજે છે. આ..હા..હા...! તેથી પર્યાયની અપેક્ષાએ દ્રવ્યનો પણ અસત્-ઉત્પાદ કહેવામાં આવે છે. આ..હા..હા...! એ કહે છે. 'જેથી મનુષ્યાદિ પર્યાયો જેને નીપજે છે એવું જીવદ્રવ્ય...' જોયું ? 'જીવદ્રવ્ય પણ...' હવે દૃષ્ટાંત આપે છે. 'વલયાદિ વિકારો (કંકણ વગેરે પર્યાયો) જેને ઊપજે છે...' (એટલે) સુવર્ણને. સોનામાં કડું આદિ થાય ને ? 'એવા સુવર્ણની જેમ...' વલયાદિ વિકારો એટલે પર્યાયો. સોનામાંથી આ થાય ને ? કુંડળ, કડાં, વીટી, થાળી થાય. સોનાની થાળી, સોનાના વાટકા, સોનાના કળશા થાય છે ને ? સોનાના પ્યાલા હોય છે ને ? છે ને, અહીં અમારે આહાર વખતે આવે છે. અમુકનો એના ઘરે આહાર હોય (ત્યારે) સોનાનો પ્યાલો (લાવે), સોનાની ઓલી લાવે, શું કહેવાય ઈ ? ચમચી, ચમચી સોનાની ! આહા..હા...! એ કહે છે કે, ઈ જે સોનાનો વલયાકાર કે (બીજો) આકાર થયો (એવા સુવર્ણની જેમ). આહા..હા...!

'જીવદ્રવ્ય પણ-વલયાદિ વિકારો (કંકણ વગેરે પર્યાયો) જેને ઊપજે છે...' જેને ઊપજે છે એવા સુવર્ણની જેમ...' જીવદ્રવ્ય પણ કંકણ વગેરે પર્યાયો જેને ઊપજે છે એવા સુવર્ણની જેમ 'પદે પદે (પગલે પગલે, પર્યાયે પર્યાયે) અન્ય ન હોય ?' આ..હા...! એ જીવ પણ કેમ અન્ય ન હોય ? એમ કહે છે. જેમ સોનું પણ ભિન્ન ભિન્ન પર્યાયપણે ઊપજે છે અને અન્ય અન્ય છે તો જીવ પણ ભિન્ન ભિન્ન પર્યાયે ઊપજે છે તો ભિન્ન ભિન્નપણે કેમ ન હોય ? આ..હા...!

અહીં તો પરની સાથે કાંઈ સંબંધ નથી એ સિદ્ધ કરીને (એમ કહે છે કે) આહા..હા...! એકદમ ભિન્નપણાની પર્યાય દેખાય, મનુષ્યદેહ છૂટીને દેવમાં (જાય) તો એને (એમ) થઈ જાય કે, આ..હા..હા...! દેવનું આયુષ્ય આવ્યું માટે થયું. (અહીં) કહે છે, એ વાત ખોટી. સમજાય છે ? ઘણા સંસ્કારવાળા જીવો તો દેવમાં જવાના. આવી સ્થિતિ સાંભળે, દરરોજ સાંભળે એના પુણ્ય બંધાય એ મરીને સ્વર્ગમાં જવાના. આહા..હા...! એકદમ મનુષ્યદેહ છૂટીને સ્વર્ગ(માં જાય) તો એમ થઈ જાય કે, આ તે શું નવું ઊપજ્યું ? (તો કહે છે) ના, અનેરી પર્યાય થઈ પણ એ અનેરી પર્યાય પહેલી નહોતી માટે અનેરી – અન્ય કીધી પણ અન્ય અન્ય છે માટે દ્રવ્ય એમને એમ રહ્યું છે એમ નહિ દ્રવ્ય પણ એ-પણે ઊપજ્યું છે. આ..હા...! છે ને ?

‘જીવદ્રવ્ય પણ-વલયાદિ વિકારો (કંકણ વગેરે પર્યાયો) જેને ઊપજે છે એવા સુવર્ણની જેમ-પદે પદે (પગલે પગલે, પર્યાયે પર્યાયે) અન્ય ન હોય ?’ કેમ અન્ય ન હોય ? અનેરું (કેમ) ન હોય ? સોનું જેમ કંકણ, કુંડળ (વગેરે) અનેરા પર્યાયપણે થાય છે એમ જીવદ્રવ્ય (પણ) અનેરી પર્યાય થાય (એ) અનેરી પર્યાયપણે કેમ ન હોય ? આ..હા..હા...! પરની સાથે કાંઈ લેવા-દેવા ન મળે. કર્મને લઈને ને ફલાણાંને લઈને ને ઢીકણાંને લઈને (કાંઈ ન થાય). આહા..હા...! આવી વાત છે. આહા..હા...!

દ્રવ્ય પર્યાય અપેક્ષાએ અનેરું કેમ ન હોય ? એમ કહે છે, ભાઈ ! આ..હા..હા...! દ્રવ્ય તો દ્રવ્ય છે પણ પર્યાય ભિન્ન ભિન્ન થઈ તે કાળે તે કમાનુપાતી થવાની (થઈ), કમે આવવાની હતી (તે) થઈ, આવવાની હતી અને થઈ. તે વખતે દ્રવ્ય અન્ય કેમ નથી ? દ્રવ્ય અન્યરૂપે કેમ નથી થયું ? (એમ) કહે છે. આહા..હા...! પહેલી પર્યાયપણે હતું અને આ બીજી (પર્યાયપણે થયું) તો અન્યરૂપે કેમ થયું નથી ? આ..હા..હા...! આવી વાત તો સાંભળવા મળવી મુશ્કેલ પડે.

લ્યો, આ હાથ પણ હલાવી શકે નહિ, બોલી શકે નહિ, સાધુને આહાર દઈ શકે નહિ. ભગવાનની સ્તુતિ કરી શકે નહિ... આહા..હા...! ભગવાનની ચોખા વડે પૂજા (કરે) એ આત્મા કરી શકે નહિ એમ કહે છે. એ વખતે જીવદ્રવ્યનો પર્યાય અનેરો – પહેલો નહોતો અને અનેરો થયો એથી તને એમ લાગે કે, આ પર્યાયને લઈને આ બધું સ્વાહા ને આ ક્રિયા થાય છે એમ નથી. આહા..હા...! ભાઈ ! આવું તો આખી જિંદગી(માં) કોઈ દી’ સાંભળ્યું નથી.

(આ ભાઈ) નાની ઉંમરમાં બિચારા ચાલ્યાં ગયા. આહા..હા...! અરે..રે...! જે કમાણી કરવી જોઈએ એ કમાણી કરી નહિ. આહા..હા...! દસ હજારનો પગાર ને પંદર હજારનો

પગાર ને વીસ હજારનો પગાર... બાપુ ! એમાં શું ? એમાં ક્યાં તું આવ્યો ? એ ક્યાં તારાથી થયું ? તારાથી થયું (એ કે) જે પર્યાય પહેલી નહોતી એમાં પર્યાય થઈ ત્યારે દ્રવ્ય અનેરું કેમ ન થયું ? કહે છે. પરને લઈને થયું નથી એમ કહે છે. આહા..હા...! એ પર્યાયને લઈને દ્રવ્ય અનેરું કેમ ન થયું ? આ..હા..હા...! (કેમ) 'અન્ય ન હોય ?'

['જેમ કંકણ, કુંડળ વગેરે પર્યાયો અન્ય છે (-ભિન્ન ભિન્ન છે, તેના તે જ નથી) તેથી તે પર્યાયો કરનારું સુવર્ણ પણ અન્ય છે,....'] છે ? તેથી તે પર્યાય (એટલે) કઈ પર્યાય ? કંકણ, કુંડળ આદિ. એનું સુવર્ણ પણ અન્ય છે. એનું કરનારું - પર્યાયનું કરનારું સુવર્ણ પણ પર્યાયની અપેક્ષાએ અન્ય છે. આહા..હા...! '[તેમ મનુષ્ય, દેવ વગેરે પર્યાયો અન્ય છે તેથી તે પર્યાયો કરનારું જીવદ્રવ્ય પણ પર્યાય-અપેક્ષાએ અન્ય છે].' આ..હા..હા...! કેટલું સ્પષ્ટ કર્યું છે ! હજી તો અહીં બહારના અભિમાન મૂકવા નથી. અમે આમ કર્યું ને અમે આનું આમ કર્યું ને અમે આ કર્યું... આહા..હા...! કો'કને છેતરવા હોય તો છેતરવા ને આમ છેતરવા ને આમ છેતરવા... અરે..રે...! છેતરાઈ જાય છે તું, તને તારી ખબર નથી. આહા..હા...! એ પર્યાયની ઉત્પત્તિનું કારણ તો તારું દ્રવ્ય છે. આહા..હા...! બીજાના પૈસા ગયા, ન ગયા એ તો એને કારણે એની પર્યાય (થઈ), પૈસાની પર્યાય પૈસાથી થઈ. એની પર્યાયમાં ખેદ થયો કે રાગ થયો એ એને કારણે થયો છે. એ કંઈ પૈસાને કારણે (નથી થયો). આ..હા..હા..હા...! આવી વાતું ! આ..હા...!

ત્રણલોકનો નાથ આમ જાણે સામે ઊભો રહ્યો હોય અને સત્ની વાતું કરતું હોય !! આ..હા..હા...! ફાટ... ફાટ... પ્યાલા...! આ..હા..હા...! પરદ્રવ્યથી ફાટ પ્યાલા - ભિન્ન છે. કોઈ સમયે પણ પરદ્રવ્યની પર્યાયપણે તું નહિ અને તારી પર્યાયપણે તે નહિ અને તારી પર્યાય તેનાથી નહિ. આ..હા..હા...! અહીં તો કહે છે કે, તારી પર્યાય વિભિન્ન - એકદમ ભિન્ન ભિન્ન વિલક્ષણ ભાસે તોપણ એ કમાનુપાતી છે અને તે એના ગુણની સાથે સંબંધ રાખીને (થઈ) છે અને તેથી તે દ્રવ્ય તે-પણે ઊપજ્યું છે. તેથી અમે દ્રવ્યને પણ અન્ય કહીએ છીએ. આ..હા..હા...! કહો, આવું છે. આમાં ઝાઝા માણસ સાંભળનાર (ન મળે). શું કહે છે (એમ થાય). બહુ થોડા હોય, થોડા જ હોય.

આહા..હા...! આવું પરમ સત્ય ! આ..હા..હા...! ત્રણલોકનો નાથ જિનેન્દ્રદેવ પરમેશ્વર ઇન્દ્રોની વચ્ચે કહેતા હતા એ આ વાત છે !! અને હજી પરમાત્મા કહી રહ્યા છે. 'સીમંધર ભગવાન' તો સાક્ષાત્ અરિહંતપદ છે ને ! 'મહાવીર પરમાત્મા' આદિ સિદ્ધપદ થઈ ગયા. આહા..હા...! પણ તે પણ કહે છે કે, સિદ્ધપદપર્યાય (થવા) ટાણે (-સમયે) એ અનેરી પર્યાય થઈ છે, ત્યાં જીવ પણ અનેરાપણે થયો છે. દેવપણે હતો અથવા મુનિપણે હતો તે પર્યાયપણે

હતો તે વખતે તે પર્યાયપણે ઉત્પન્ન હતો અને સિદ્ધપર્યાય થઈ તે મુનિપણાની પર્યાયને લઈને થઈ એમ પણ નહિ. આ..હા..હા...! એ સિદ્ધની પર્યાય તે સમયે કમાનુપાતી થઈ તેનો કર્તા, કરણ - સાધન અને આધાર એ આત્મા છે. આ..હા..હા...! મોક્ષની પર્યાયનો કર્તા મોક્ષનો માર્ગ પણ નહિ. આ..હા..હા...! આહા..હા...! કેમકે માર્ગની પર્યાય કાળે તે દ્રવ્ય તેપણે ઊપજેલું અને જ્યાં સિદ્ધપદ થયું તે કાળે તે પર્યાયપણે તે દ્રવ્ય ઊપજ્યું. તેથી અન્ય અન્ય દ્રવ્ય થયું એમ પર્યાય અપેક્ષાએ કેમ ન કહેવાય ? આહા..હા...! આ તો બધું યાદ રહેવું મુશ્કેલ. આવી વાતું ! અરે...! ભાગ્યશાળી લોકો છે, બાપા ! આ..હા...! આવી વીતરાગની વાતું ! ઘરની વાત સાક્ષાત્ ભગવાન બિરાજતા હોય એમ કહે છે ! આ..હા..હા...! લ્યો ! આ ૧૧૩મી ગાથા ! (તે પર્યાયો કરનારું જીવદ્રવ્ય પણ પર્યાય-અપેક્ષાએ અન્ય છે.)

ભાવાર્થ :- 'જીવ અનાદિ-અનંત હોવા છતાં, મનુષ્યપર્યાયકાળે દેવપર્યાયની કે સ્વાત્મોપલબ્ધિરૂપ સિદ્ધપર્યાયની અપ્રાપ્તિ છે...' આ..હા..હા...! ભગવાન અનાદિ-અનંત હોવા છતાં... ભગવાન એટલે આત્મા. આહા..હા...! 'મનુષ્યપર્યાયકાળે દેવપર્યાયની...' આ..હા..હા...! પોતે આચાર્ય છે ને ! સંત છે ને ! મુનિ ! કહે છે કે, મનુષ્યની પર્યાયકાળે... આ..હા..હા...! 'દેવપર્યાયની કે સ્વાત્મોપલબ્ધિરૂપ સિદ્ધપર્યાયની અપ્રાપ્તિ છે...' આ..હા..હા...! પાધરું નાખ્યું છે ઈ ! દેવમાંથી મનુષ્ય થઈને મોક્ષ - સિદ્ધ થવાના ! આ..હા..હા...! અરે...રે...! આને એકાંત કહે ! લોકો એમ કહે કે, બસ ! પરથી કાંઈ ન થાય ? અને આડીઅવળી પર્યાય ન થાય ? પરથી કાંઈ ન થાય અને આડીઅવળી કાંઈ ન થાય, લે, શું કહે છે ? કમાનુપાતી - તેના ક્રમે આવવાને યોગ્ય તે પર્યાય અન્વયનો સંબંધ રાખીને (થાય છે). સંબંધ તોડીને નહિ. આ..હા...! અન્વયનો સંબંધ રાખ્યો તો અન્વય તો ગુણ છે, તો એની સાથે દ્રવ્યનો પણ સંબંધ થયો. તેથી અહીં કહ્યું કે, દ્રવ્ય અન્યપણે ઊપજ્યું છે. આહા..હા...! આવી વાતું છે.

(આજે) ભક્તિ અહીં થાશે, હોં ! કાલે તો શરીરનું કારણ હતું એટલે જીવું પડ્યું. આજે પૂનમ છે. ચોમાસાનો દિવસ છે. કાલે તો ભગવાનની દિવ્યધ્વનિનો દિવસ છે. કાલે ભગવાનની દિવ્યધ્વનિનો દિવસ છે. ગણધરની ઉત્પત્તિનો, ભગવાનની દિવ્યધ્વનિનો, ચાર જ્ઞાન થવાનો. બાર અંગની રચનાનો... આ..હા..હા...! કાલે દિવસ છે. ભૂતકાળની અપેક્ષાએ (એમ કહેવાય). કાલ ક્યાંથી આવ્યું ? આ..હા...! નૈગમ એટલે સંકલ્પ-વિકલ્પ. તેથી એને એમ કહેવાય. આહા..હા...!

'અર્થાત્ મનુષ્ય તે દેવ કે સિદ્ધ નથી માટે તે પર્યાયો અન્ય અન્ય છે. આ રીતે પર્યાયો અન્ય હોવાથી, તે પર્યાયોનો કરનાર,...' આ..હા..હા...! એક બાજુ એમ કહે કે, પર્યાયનો કરનાર દ્રવ્ય-ગુણ નહિ, પર્યાયનો કરનાર પર્યાય. પર્યાય કર્તા, પર્યાય કર્મ, પર્યાય કરણ, પર્યાય સંપ્રદાન.

પર્યાય અપાદાન, પર્યાય આધાર. આ..હા...! અહીં તો બીજી વાત સિદ્ધ કરવી છે ને ! આહા..હા...! સ્યાદ્વાદ અનેકાન્તમાર્ગ આ રીતે છે. આ કૂદડીવાદ નથી. આહા..હા...!

‘માટે તે પર્યાયો અન્ય-અન્ય છે. આ રીતે પર્યાયો અન્ય હોવાથી, તે પર્યાયોનો કરનાર,...’ આહા..હા...! સિદ્ધની પર્યાયનો કરનાર... આ..હા..હા...! મોક્ષની પર્યાયથી મોક્ષની પર્યાય થઈ એમ પણ નહિ, એમ કહે છે. આહા..હા...! એક કોર મોક્ષમાર્ગ છે એનાથી મોક્ષ થાય એમ કહેવું, અહીં કહે છે કે, સિદ્ધની પર્યાયનો કરનાર સીધું દ્રવ્ય – આત્મા છે. આહા..હા...!

પ્રશ્ન :- બે વાતમાં કઈ વાત સાચી ?

સમાધાન :- બન્ને અપેક્ષાએ સાચી.

કપાટ ફાડી નાખ્યા છે અંદરથી ! આ..હા..હા...! પરની સાથે કાંઈ સંબંધ નહિ અને પૂર્વ પર્યાય નહોતી માટે થઈ માટે કાંઈક... કાંઈક... કાંઈક... પરનું વિલક્ષણ છે (એમ નથી). એનો સંબંધ બિલકુલ નહિ અને તે પર્યાય દ્રવ્યને અડતી નથી છતાં કહે છે કે, પર્યાયનો કર્તા દ્રવ્ય છે ! આ..હા..હા...!

‘પર્યાયોનો કરનાર, સાધન અને આધાર એવો જીવ પણ પર્યાય-અપેક્ષાએ અન્યપણાને પામે છે.’ પર્યાય-અપેક્ષાએ અન્યપણાને પામે છે. આ..હા..હા...! શું વીતરાગની શૈલી ! ‘આ રીતે, જીવની માફક, દરેક દ્રવ્યને...’ દરેક દ્રવ્યને – પરમાણુ, ધર્માસ્તિ, આકાશ, આ..હા...! દાળ-ભાત, રોટલા, શાક... (એમ) દરેકના. આહા..હા...! એ શાકની કાચાની પાકી પર્યાય જે થાય છે એ પાકી પર્યાયનો (થવાનો) કમાનુપાતી કાળ છે એ થયો છે. એ પાકી પર્યાયનો કર્તા એ પરમાણુ છે, બાઈ નહિ, તાવડી નહિ, અગ્નિ નહિ. આ..હા...! અહીં તો અભિમાનનો પાર નહિ કે મારો તો કેવો હળવો હાથ છે ! કેવા પુડલા થાય છે ! કેટલા... શું કહેવાય ? વડી થાય છે ને પાપડ થાય છે ને ઢીકણું થાય છે... મરી ગયા છે. પરનો કર્તા કરી કરીને આત્માને મારી નાખ્યો. આહા..હા...!

ભગવાન તો જીવતી જ્યોત ! જીવતી ચૈતન્યજ્યોત બિરાજે છે ! કહે છે કે, તે તે કાળે તે પર્યાયપણે ઊપજે છે માટે તે દ્રવ્યને અન્ય પણ કહેવામાં આવે છે. આ..હા...! પણ અનેરો કોઈ બીજો છે એમ નહિ. એ પર્યાય કરવામાં કોઈ વિલક્ષણ પર્યાય આવી માટે કોઈ બીજું દ્રવ્ય છે એનું કંઈ નિમિત્તપણું છે... નિમિત્તપણું હો. પણ એથી કંઈ એનો કર્તા છે કે સાધન છે, આધાર છે, અપાદાન છે એ (વાત) નથી. આહા..હા...! ‘પર્યાય અપેક્ષાએ અન્યપણું છે.’ છે ને ? ‘દરેક દ્રવ્યને પર્યાય-અપેક્ષાએ અન્યપણું છે. આમ દ્રવ્યને અન્યપણું હોવાથી દ્રવ્યને અસત્-ઉત્પાદ છે...’ દ્રવ્યને અસત્-ઉત્પાદ છે ‘એમ નિશ્ચિત થાય છે.’ દ્રવ્યને, હાં ! પર્યાય તો અસત્ છે જ પણ એ પર્યાય દ્રવ્યની છે ને તેથી એ દ્રવ્યને અસત્-ઉત્પાદ કહેવામાં આવે

છે. આહા..હા...! આવું ઝીણું છે. એ ૧૧૩ (ગાથા પૂરી) થઈ.

'હવે એક દ્રવ્યને અન્યત્વ અને અનન્યત્વ હોવામાં જે વિરોધ તેને દૂર કરે છે...' શું કહે છે ? એક એક દ્રવ્યમાં અનેરા અનેરાપણું, વળી અનન્યપણું ? 'એક દ્રવ્યને અન્યત્વ...' (એટલે) અનેરા અનેરાપણું 'અને અનન્યત્વ...' (એટલે) અનેરાપણું નહિ. એવો 'જે વિરોધ તેને દૂર કરે છે (અર્થાત્ તેમાં વિરોધ નથી આવતો એમ...)' અંદર દૃષ્ટિ દઈને વાત કરશે.

अथैकद्रव्यस्यान्यत्वानन्यत्वविप्रतिषेधमुद्धनोति

द्वद्विष्टिण सव्वं दव्वं तं पज्जयद्विष्टिण पुणो।

हवदि य अण्णमण्णं तक्काले तम्मयत्तादो।।११४।।

द्रव्यार्थिकेन सर्वं द्रव्यं तत्पर्यायार्थिकेन पुनः।

भवति चान्यदनन्यत्तत्काले तन्मयत्वात्।।११४।।

सर्वस्य हि वस्तुनः सामान्यविशेषात्मकत्वात्तत्स्वरूपमुत्पश्यतां यथाक्रमं सामान्यविशेषौ परिच्छिन्दती द्वे किल चक्षुषी, द्रव्यार्थिकं पर्यायार्थिकं चेति। तत्र पर्यायार्थिकमेकान्तनिमीलितं विधाय केवलोन्मीलितेन द्रव्यार्थिकेन यदावलोक्यते तदा नारकतिर्यङ्मनुष्यदेवसिद्धत्वपर्यायात्मकेषु विशेषेषु व्यवस्थितं जीवसामान्यमेकमवलोकयतामानवलोकितविशेषाणां तत्सर्वं जीवद्रव्यमिति

अथैकद्रव्यस्य पर्यायैस्सहानन्यत्वाभिधानमेकत्वमन्यत्वाभिधानमनेकत्वं च नयविभागेन दर्शयति, अथवा पूर्वोक्तसद्भावनिबद्धासद्भावनिबद्धमुत्पादद्वयं प्रकारान्तरेण समर्थयति - हवदि भवति। किं कर्तुं। सव्वं दव्वं सर्वं विवक्षिताविवक्षितजीवद्रव्यम्। किंविशिष्टं भवति। अण्णं अनन्यमभिन्नमेकं तन्मयमिति। केन सह। तेन नारकतिर्यङ्मनुष्यदेवरूपविभावपर्यायसमूहेन केवलज्ञानाद्यनन्तचतुष्टय-शक्तिरूपसिद्धपर्यायेण च। केन कृत्वा। द्वद्विष्टिण शुद्धान्वयद्रव्यार्थिकनयेन।

હવે એક દ્રવ્યને અન્યત્વ અને અનન્યત્વ હોવામાં જે વિરોધ તેને દૂર કરે છે (અર્થાત્ તેમાં વિરોધ નથી આવતો એમ દર્શાવે છે) :-

દ્રવ્યાર્થિકે બધું દ્રવ્ય છે; ને તે જ પર્યાયાર્થિકે

છે અન્ય, જેથી તે સમય તદ્દરૂપ હોઈ અનન્ય છે. ૧૧૪.

અન્યર્થ :- [દ્રવ્યાર્થિકેન] દ્રવ્યાર્થિક (નય) વડે [સર્વ] સઘળું [દ્રવ્ય] દ્રવ્ય છે; [પુનઃ] અને વળી [પર્યાયાર્થિકેન] પર્યાયાર્થિક (નય) વડે [તત્] તે (દ્રવ્ય) [અન્યત્] અન્ય-અન્ય

પ્રતિભાતિ । યદા તુ દ્રવ્યાર્થિકમેકાન્તનિમીલિતં વિધાય કેવલોન્મીલિતેન પર્યાયાર્થિકેનાવલોક્યતે તદા જીવદ્રવ્યે વ્યવસ્થિતાન્નારકતિર્યઙ્મનુષ્યદેવસિદ્ધત્વપર્યાયાત્મકાન્ વિશેષાનનેકાનવલોક-યતામનવલોકિતસામાન્યાનામન્યદન્યત્પ્રતિભાતિ, દ્રવ્યસ્ય તત્તદ્વિશેષકાલે તત્તદ્વિશેષેભ્યસ્તન્મયત્વેના-નન્યત્વાત્, ગણતૃણપર્ણદારુમયહવ્યવાહવત્ । યદા તુ તે ઉભે અપિ દ્રવ્યાર્થિકપર્યાયાર્થિકે તુલ્યકાલોન્મીલિતે વિધાય તત્ત ઇતશ્ચાવકાવ્યતે તદા નારકતિર્યઙ્મનુષ્યદેવસિદ્ધત્વપર્યાયેષુ વ્યવસ્થિતં જીવસામાન્યં જીવસામાન્યે ચ વ્યવસ્થિતા નારકતિર્યઙ્મનુષ્યદેવસિદ્ધત્વપર્યાયાત્મકા વિશેષાશ્ચ તુલ્યકાલમેવાવલોક્યન્તે । તત્રૈકચક્ષુરવલોકનમેકદેશાવલોકનં, દ્વિચક્ષુરવલોકનં સર્વાવલોકનમ્ । તત્તઃ સર્વાવલોકને દ્રવ્યસ્યાન્યત્વાનન્યત્વં ચ ન વિપ્રતિષિધ્યતે ।

॥૧૧૪॥

કસ્માત્ । કુણ્ડલાદિપર્યાયેષુ સુવર્ણસ્યેવ ભેદાભાવાત્ । તં પજ્જયદ્વિણ પુણો તદ્દ્રવ્યં પર્યાયાર્થિકનયેન પુનઃ અણ્ણં અન્યદ્વિન્નમનેકં પર્યાયૈઃ સહ પૃથગ્ભવતિ । કસ્માદિતિ ચેત્ । તત્કાલે તન્મયત્તાદો તૃણાગ્નિકાષ્ટાગ્નિપત્રગ્નિવત્ સ્વકીયપર્યાયૈઃ સહ તત્કાલે તન્મયત્વાદિતિ । એતાવતા કિમુક્તં ભવતિ । દ્રવ્યાર્થિકનયેન યદા વસ્તુપરીક્ષા ક્રિયતે તદા પર્યાયસન્તાનરૂપેણ સર્વં પર્યાયકદમ્બકં દ્રવ્યમેવ પ્રતિભાતિ । યદા તુ પર્યાયનયવિવક્ષા ક્રિયતે તદા દ્રવ્યમપિ પર્યાયરૂપેણ ભિન્નં ભિન્નં પ્રતિભાતિ । યદા ચ પરસ્પરસાપેક્ષનયદ્વયેન યુગપત્સમીક્ષ્યતે, તદૈકત્વમનેકત્વં ચ યુગપત્પ્રતિભાતીતિ । યથેદં જીવદ્રવ્યે વ્યાખ્યાનં કૃતં તથા સર્વદ્રવ્યેષુ યથાસંભવં જ્ઞાતવ્યમિત્યર્થઃ ।

॥૧૧૪॥

છે, [તત્કાલે તન્મયત્વાત્] કારણ કે તે કાળે તન્મય હોવાને લીધે [અનન્યત્] (દ્રવ્ય પર્યાયોથી) અનન્ય છે.

ટીકા :- ખરેખર સર્વ વસ્તુ સામાન્ય-વિશેષાત્મક હોવાથી વસ્તુનું સ્વરૂપ જોનારાઓને અનુક્રમે (૧) સામાન્ય અને (૨) વિશેષને જાણનારાં બે ચક્ષુઓ છે—(૧) દ્રવ્યાર્થિક અને (૨) પર્યાયાર્થિક.

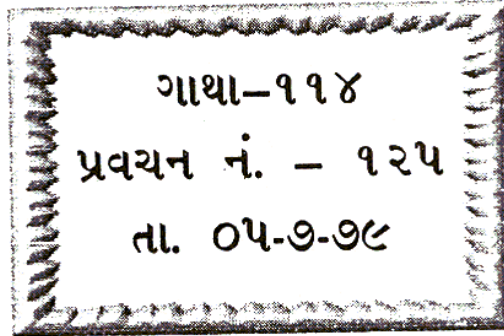
તેમાં પર્યાયાર્થિક ચક્ષુને સર્વથા બંધ કરીને એકલા ઉઘાડેલા દ્રવ્યાર્થિક ચક્ષુ વડે જ્યારે અવલોકવામાં આવે છે, ત્યારે નારકપણું, તિર્યચપણું, મનુષ્યપણું, દેવપણું અને સિદ્ધપણું—એ પર્યાયોસ્વરૂપ વિશેષોમાં રહેલા એક જીવસામાન્યને અવલોકનારા અને વિશેષોને નહિ અવલોકનારા એ જીવોને 'તે બધુંય જીવદ્રવ્ય છે' એમ ભાસે છે. અને જ્યારે દ્રવ્યાર્થિક ચક્ષુને

સર્વથા બંધ કરીને એકલા ઉઘાડેલા પર્યાયાર્થિક ચક્ષુ વડે અવલોકવામાં આવે એ પર્યાયોસ્વરૂપ અનેક વિશેષોને અવલોકનારા અને સામાન્યને નહિ અવલોકનારા એવા એ જીવોને (તે જીવદ્રવ્ય) અન્ય-અન્ય ભાસે છે, કારણ કે દ્રવ્ય તે તે વિશેષોના કાળે તન્મય હોવાને લીધે તે તે વિશેષોથી અનન્ય છે – છાણાં, તૃણ, પર્ણ અને કાષ્ઠમય અગ્નિની માફક (અર્થાત્ જેમ તૃણ, કાષ્ઠ વગેરેનો અગ્નિ તે તે કાળે તૃણમય, કાષ્ઠમય વગેરે હોવાને લીધે તૃણ, કાષ્ઠ વગેરેથી અનન્ય છે, તેમ દ્રવ્ય તે તે પર્યાયોરૂપ વિશેષોના સમયે તે-મય હોવાને લીધે તેમનાથી અનન્ય છે – જુદું નથી). અને જ્યારે તે બન્ને ચક્ષુઓ-દ્રવ્યાર્થિક અને પર્યાયાર્થિક-તુલ્યકાળે (એકીસાથે) ખુલ્લાં કરીને તે દ્વારા અને આ દ્વારા (-દ્રવ્યાર્થિક ચક્ષુ દ્વારા તેમ જ પર્યાયાર્થિક ચક્ષુ દ્વારા) અવલોકવામાં આવે છે, ત્યારે નારકત્વ-તિર્યચત્વ-મનુષ્યત્વ-દેવત્વ-સિદ્ધત્વપર્યાયોમાં રહેલો જીવસામાન્ય અને જીવસામાન્યમાં રહેલા નારકત્વ-તિર્યચત્વ-મનુષ્યત્વ-દેવત્વ-સિદ્ધત્વપર્યાયોરૂપ વિશેષો તુલ્યકાળે જ દેખાય છે.

ત્યાં, એક ચક્ષુ વડે અવલોકન તે એકદેશ અવલોકન છે અને બે ચક્ષુઓ વડે અવલોકન તે સર્વ અવલોકન (-સંપૂર્ણ અવલોકન) છે. માટે સર્વ અવલોકનમાં દ્રવ્યનાં અન્યત્વ અને અનન્યત્વ વિરોધ પામતાં નથી.

ભાવાર્થ :- દરેક દ્રવ્ય સામાન્ય-વિશેષાત્મક છે. તેથી દરેક દ્રવ્ય તેનું તે જ પણ રહે છે અને બદલાય પણ છે. દ્રવ્યનું સ્વરૂપ જ આવું ઉભયાત્મક હોવાથી દ્રવ્યના અનન્યપણામાં અને અન્યપણામાં વિરોધ નથી. જેમકે, મરીચિ અને શ્રી મહાવીરસ્વામીનું જીવસામાન્યની અપેક્ષાએ અનન્યપણું અને જીવના વિશેષોની અપેક્ષાએ અન્યપણું હોવામાં કોઈ પ્રકારનો વિરોધ નથી.

દ્રવ્યાર્થિકનયરૂપી એક ચક્ષુથી જોતાં દ્રવ્યસામાન્ય જ જણાય છે તેથી દ્રવ્ય અનન્ય અર્થાત્ તેનું તે જ ભાસે છે અને પર્યાયાર્થિકનયરૂપી બીજા એક ચક્ષુથી જોતાં દ્રવ્યના પર્યાયોરૂપી વિશેષો જણાય છે તેથી દ્રવ્ય અન્ય-અન્ય ભાસે છે. બન્ને નયોરૂપી બન્ને ચક્ષુઓથી જોતાં દ્રવ્યસામાન્ય તથા દ્રવ્યના વિશેષો બન્ને જણાય છે તેથી દ્રવ્ય અનન્ય તેમ જ અન્ય-અન્ય બન્ને ભાસે છે. ૧૧૪.

‘પ્રવચનસાર’ ગાથા-૧૧૪. ‘હવે એક દ્રવ્યને અન્યત્વ અને અનન્યત્વ હોવામાં જે વિરોધ તેને દૂર કરે છે (અર્થાત્ તેમાં વિરોધ નથી આવતો...)’ એટલે શું ? કે, સામાન્યપણે દ્રવ્ય તેનું તે જ છે અને વિશેષપણે દ્રવ્ય ભિન્ન ભિન્ન અન્ય અન્યપણે છે છતાં તે અનન્ય છે. સામાન્યથી કંઈ જુદું નથી. અન્ય અન્ય અવસ્થા હોવા છતાં અનન્ય છે. આવી વાત !

દરેક દ્રવ્ય... દાખલો જીવનો આપણે પણ દરેક દ્રવ્ય સામાન્ય છે એ તો તેનું તે જ છે. વિશેષ છે (એ) અન્ય અન્ય છે. છતાં તે વિશેષ પર્યાય તે સ્વકાળે અન્ય અન્ય હોવા છતાં દ્રવ્યથી અનન્યમય છે, દ્રવ્યથી જુદી નથી. આહા..હા...! આ તો દરેક દ્રવ્યનું સ્વરૂપ (આવું છે). આત્માને પરદ્રવ્યની સાથે કાંઈ સંબંધ નથી. આહા..હા...! કર્મની સાથે, શરીરની સાથે, દેશની સાથે, કુટુંબ સાથે, આબરૂ સાથે, પૈસા સાથે, પગાર સાથે કાંઈ સંબંધ નથી.

દરેક દ્રવ્ય પોતાનું સ્વરૂપ કાયમ રહીને (—રાખીને) અનેરી અનેરી, અન્ય અન્ય અવસ્થા(પણે) થાય એ અપેક્ષાએ અન્ય પણ કહેવાય અને એનીને એની છે માટે અનન્ય છે, એની છે. એ દ્રવ્ય પોતે જ પર્યાયપણે આવ્યું છે (એમ પણ કહેવાય). આ..હા..હા...! આવી વાત ! આવી વહેંચણી ! આખી દુનિયાની વહેંચણી કરી નાખી. ગાથા.

દલ્લિટ્વિણ સલ્લં દલ્લં તં પજ્જયલ્લિણ પુણો।

હલ્લિદિ ય અણ્ણમણ્ણં તલ્લકાલે તલ્લમ્મયત્તાદો।।૧૧૪।।

દ્રવ્યાર્થિકે બધું દ્રવ્ય છે; ને તે જ પર્યાયાર્થિકે
છે અન્ય, જેથી તે સમય તદ્દરૂપ હોઈ અન્ય છે. ૧૧૪.

બધા દ્રવ્યની વાત છે, દાખલો જીવનો આપશે. આહા..હા...! તત્ત્વજ્ઞાન એટલું સૂક્ષ્મ છે કે, પર્યાયમાં જીવને નારકી આદિ અનેક(પણું) હોવા છતાં તે અન્ય અન્ય હોવા છતાં અન્ય છે. આત્માની સાથે એ પર્યાયનું તન્મયપણું છે. આહા..હા...! યાહે તો હિંસાના પરિણામ હો. દયાના હો, પૂજાના, ભક્તિના પરિણામ (હો), રૌદ્રધ્યાનના પરિણામ હો... એ પરિણામ દ્રવ્યના પર્યાયમાં છે અને અનેરી અનેરી અવસ્થા હોવાથી અન્ય પણ કહેવાય છે અને આત્મા તેમાં વર્તે છે માટે અન્ય પણ કહેવાય છે. આહા..હા...! પરની સાથે કાંઈ સંબંધ નહિ. પર અન્ય છે ઈ જુદી ચીજ અને દ્રવ્યની પર્યાય અન્ય અન્ય થાય છે એ જુદી ચીજ. આહા..હા...! દરેક દ્રવ્યની પર્યાય અન્ય અન્ય થાય છે છતાં તે (પર્યાય તે દ્રવ્ય સાથે) અન્ય છે. અન્ય છે તે અન્ય છે. બીજા પદાર્થો અન્ય છે તે (પોતાના દ્રવ્ય સાથે) અન્ય નથી, એ તદ્દન ભિન્ન છે. આહા..હા...! સમજાય છે ?

ટીકા :- ‘ખરેખર સર્વ વસ્તુ...’ જોયું ? ‘દ્રવ્ય’ શબ્દ ન આપતા ‘વસ્તુ’ કીધી. ‘સર્વસ્ય હિ વસ્તુનઃ’ કેમકે એમાં વસેલી અનંત શક્તિઓ છે. દરેક દ્રવ્ય – પરમાણુ કહો કે આકાશ કહો કે જીવ હો (એને) વસ્તુ કેમ કીધી ? કે, એમાં અનંત અન્વયી ગુણો વસેલા (છે). અનંત... અનંત... અત્યંત અનંત ! આ..હા..હા...! યાહે તો આત્મા હો, યાહે તો આકાશ હો કે યાહે તો પરમાણુ હો પણ અનંત... અનંત... અત્યંત અનંત ગુણોથી ભરેલો (પદાર્થ) છે માટે તેને વસ્તુ કીધી. વસ્તુમાં વસેલી શક્તિઓ છે એ પોતાની છે. એ વસ્તુ બીજાની શક્તિમાં વસે અને બીજાની શક્તિ અહીં આવે એમ નથી. આહા..હા...! નજીકમાં નજીકનું શરીર, નજીકમાં નજીકનો દીકરો કે સ્ત્રી કે કુટુંબ (હોય) છતાં એ ચીજ તદ્દન જુદી (છે). એનું – દ્રવ્યનું વિશેષપણું અન્ય અન્ય હોવા છતાં તે પર્યાય દ્રવ્યથી અન્ય છે, જુદી ચીજ નથી. જેમ જુદું દ્રવ્ય તદ્દન અન્ય છે એમ આ પર્યાય અનેરી અનેરી થાય માટે અન્ય જ છે એમ નહિ. પહેલી નહોતી અને થઈ એ અપેક્ષાએ અન્ય પણ કહેવાય છે અને દ્રવ્ય એમાં વર્તે છે માટે અન્ય પણ છે. આવું છે. ઝીણું છે, ભાઈ !

‘ખરેખર સર્વ વસ્તુ...’માં એક વસ્તુ ન કીધી. સર્વ એટલે અનંત. અનંત વસ્તુ ‘સામાન્ય-વિશેષાત્મક હોવાથી...’ દરેક અનંત વસ્તુ પોતે પોતાથી સામાન્ય-વિશેષ (છે). સામાન્ય એટલે દ્રવ્ય તરીકે સામાન્ય અને પર્યાય તરીકે વિશેષ. એ દરેક દ્રવ્યનું સ્વતઃ સામાન્ય-વિશેષ સ્વરૂપ છે. આહા..હા...! જેમ સામાન્યપણું એકરૂપ સમૂહ છે, એમ વિશેષપણું પરના સંયોગે થાય

છે કે પરથી થાય છે એમ નથી. દરેક દ્રવ્યની એ વિશેષ અવસ્થા તે તે સમયે, પહેલાં નહોતી અને થઈ માટે તે અનેરા દ્રવ્યના સંબંધે થઈ એમ નથી. આ..હા...! આમ અન્ય અને એકદમ અકસ્માત્ બીજી પર્યાય લાગે છતાં તે પર્યાય પહેલી નહોતી ઈ અપેક્ષાએ વિશેષપણે જોઈએ તો તે અન્ય છે પણ તે જ વિશેષપણું, સામાન્ય ત્યાં વર્તે છે માટે સામાન્યથી અનન્ય છે. સામાન્યથી જુદી ચીજ નથી. આહા..હા...!

જેમ બધી ચીજો તદ્દન જુદી છે... આહા..હા...! એક આત્માને અને બીજા આત્માને કાંઈ સંબંધ નથી. સામાન્યપણે બન્ને એક અને વિશેષપણે જુદા એમ પણ પરની સાથે નથી. આહા..હા...! અથવા સામાન્યપણે જુદા અને વિશેષપણે એક એમ પણ નથી. શું કીધું ઈ ? અનંત જે આત્માઓ અને અનંત પરમાણુઓ છે એ સામાન્યપણે જુદા અને વિશેષપણે એક (છે) એમ પણ નથી તેમ સામાન્યપણે જુદા છે માટે પર્યાયથી પણ જુદા – પર નથી. એમ નહિ. જુદું પોતે છે પણ અનન્ય જ છે. પોતાના દ્રવ્યથી તે તે પર્યાયનો કાળ – સ્વકાળ ક્રમાનુપાતી (છે એમ) કાલે આવી ગયું છે. તે સમયે તે પર્યાય ક્રમે સ્વકાળે ક્રમાનુસાર આવવાની આવી તેથી એને પહેલી પર્યાયની અપેક્ષાએ અન્ય કહીએ પણ વસ્તુની અપેક્ષાએ અનન્ય છે. આ..હા..હા...! એ પર્યાય કોઈ બીજાથી થઈ છે (એમ નથી). આ..હા...! આ વાત બેસવી (કઠણ). ભાષા ભલે સહેલી છે પણ એનો ભાવ કઠણ છે.

‘કળશટીકા’માં કહ્યું છે, ‘કળશટીકા’માં ! (કે), ભાઈ ! કઠણ છે, ખરેખર કઠણ તો છે પણ સ્વરૂપનું વેદન કરતાં વેદન પરથી જુદું જણાય છે. કઠણ તો છે પણ ભગવાનઆત્મા સામાન્યપણે જે દ્રવ્ય છે તેને જોતાં જોનારી પર્યાય ભલે એની (છે) પણ એ જોવે છે સામાન્યને અને તે પર્યાય એમ માને છે કે, હું તો અખંડ એકસ્વરૂપે બિરાજમાન છું ! પર્યાય એમ જાણે છે. આહા..હા...! કેમકે પર્યાયનો વિષય ઈ છે, પર્યાયનો વિષય એકલો પર્યાય ન રહેતાં પર્યાયનો વિષય ત્રિકાળી દ્રવ્ય છે. આહા..હા...! એ ત્રિકાળી દ્રવ્ય જે વસ્તુ મહાપ્રભુ છે (એ પર્યાયનો વિષય થાય છે).

(અહીંયાં ચાલતા વિષયમાં) દૃષ્ટાંત જીવનો આપશે, વાત સર્વ દ્રવ્યની કહેવી છે પણ દૃષ્ટાંત જીવનો આપશે. લોકોને ખ્યાલમાં આવી શકે માટે. ‘ખરેખર સર્વ વસ્તુ સામાન્ય-વિશેષાત્મક હોવાથી...’ એનો અર્થ કે, કોઈ ચીજ કોઈથી બનેલી છે, કોઈ ઈશ્વર કર્તા છે કે એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યની પર્યાય કરી શકે છે એવું કાંઈ નથી. આ..હા..હા...! સર્વ દ્રવ્યો એટલે વસ્તુ ‘સામાન્ય-વિશેષાત્મક હોવાથી...’ કાયમ રહેવાની અપેક્ષાએ સામાન્ય અને પલટવાની અપેક્ષાએ વિશેષ. નહિ પલટવાની અપેક્ષાએ સામાન્ય. આહા..હા...! દરેક વસ્તુ નહિ પલટવાની અપેક્ષાએ સામાન્ય (છે), પલટવાની અપેક્ષાએ વિશેષ (છે) પણ બે થઈને એનું સ્વરૂપ બે છે એમાં

(સમાપ્ત થઈ જાય) છે. પરને અને એને કાંઈ સંબંધ નથી. આહા..હા...! બહાલા દીકરા હોય. બહાલી સ્ત્રી હોય એની સાથે કાંઈ સંબંધ નહિ ? આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- આત્માને દીકરો કેવો ?

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- પણ (કમાઉ) છોકરો હોય, લ્યો ! સાત-આઠ હજારનો પગાર (લાવે). અરે...! કોના દીકરા ? બાપા ! કોનો બાપ ? કોનો દીકરો ? આહા..હા...! એનું વિશેષ પણ એક સમય ટકે... આ..હા..હા...! તે તે દ્રવ્યનું વિશેષ પણ એક સમય ટકે તો બીજી ચીજ એની છે એ ક્યાં (આવ્યું) ? પ્રભુ ! આ..હા..હા..હા...! સમજાય છે કાંઈ ?

દરેક વસ્તુ કાયમ રહેવાની અપેક્ષાએ તો ભલે ધ્રુવ છે પણ ક્ષણિક અવસ્થાની (અપેક્ષાએ) તે એક સમય જ હોય છે. છતાં વિશેષ ક્ષણિક છે, એક જ સમય છે, એની છે છતાં એક સમય છે અને તેને પૂર્વની પર્યાયની અપેક્ષાએ અન્ય પણ કહીએ અને આત્માની અપેક્ષાએ અંદર વર્તે (છે) માટે અન્ય પણ કહીએ. પરને અને આત્માને કે એક પરમાણુને કે બીજા પરમાણુને... આ..હા..હા...! કાંઈ સંબંધ નથી. આ વાત બેસવી (કઠણ પડે). આ..હા...! લોકોને વિચાર (કરવાનો) વખત ક્યાં (છે) ? ક્યાં (વિચાર) કરે છે ? દુનિયાની ઝંઝાળમાં... આ..હા..હા...! વખત ગાળી જિંદગી ચાલી જાય છે પછી ઘણાંના અવતાર પશુ થવાના, તિર્યચમાં જવાના. આ..હા...! કારણ કે ધર્મ નથી તેમ આ શું વસ્તુ છે ? તેને સમજવાનો વિકલ્પ પણ વિશેષ નથી કે દિવસમાં બે-બે, ચાર-ચાર કલાક શું ચીજ છે આ ? (તેને ગ્રહણ કરવાનો પ્રયત્ન કરે) તો તો પુણ્ય પણ બાંધે. આહા..હા...!

અહીં કહે છે એ 'વસ્તુનું સ્વરૂપ જોનારાઓને અનુક્રમે (૧) સામાન્ય અને (૨) વિશેષને જાણનારાં બે ચક્ષુઓ છે...' એવી રીતે લીધું. અનુક્રમે સામાન્ય અને વિશેષને જોવામાં દ્રવ્યાર્થિક અને પર્યાયાર્થિક (બે ચક્ષુઓ છે). એકસાથે જોવાનું પણ લેશે. પાઠ તો આટલો લીધો છે પણ એકસાથે જોવામાં પણ લેશે.

'તેમાં, પર્યાયાર્થિક ચક્ષુને સર્વથા બંધ કરીને...' આ..હા...! ત્યાંથી ઉપાડ્યું, લ્યો ! દ્રવ્યાર્થિકને બંધ કરીને (એમ) ત્યાંથી ઉપાડ્યું નહિ. દરેક દ્રવ્યને જોવા માટે પર્યાયાર્થિક આંખ્યુને સર્વથા બંધ કરીને. પર્યાય છે ખરી, છે પણ તેને જોવા તરફની આંખ્યુને - દૃષ્ટિને બંધ કરી. આ..હા..હા...! ગજબ વાત છે ! પહેલાં તો કીધું કે, સામાન્ય-વિશેષ વસ્તુ છે પણ વિશેષને જોવાની આંખ્યુને બંધ કરી. આ..હા..હા...! છે ? તે પણ પાછી કથંચિત્ત્ બંધ કરીને એમ નહિ ! 'પર્યાયાર્થિક ચક્ષુને સર્વથા બંધ કરીને...' (એમ કહ્યું છે). જાણવું છે ને ? (એટલે એમ કહ્યું). આ..હા..હા...!

'એકલા ઉઘાડેલા દ્રવ્યાર્થિક ચક્ષુ વડે...' (અર્થાત્) એકલી ઉઘાડેલી જ્ઞાનની પર્યાય.

આહા..હા...! દ્રવ્યાર્થિક ચક્ષુ વડે (એટલે) દ્રવ્ય જેનું પ્રયોજન છે. અર્થ એટલે દ્રવ્ય-અર્થ – દ્રવ્ય જેનું પ્રયોજન છે એ નયથી જોતાં. વિશેષનયની આંખ્યું બંધ કરી દઈને. આ..હા..હા...! ‘એકલા ઉઘાડેલા દ્રવ્યાર્થિક...’ ભાષા જોઈ !? પેલી (–અવસ્થાને જોવાની આંખ્યું) તો બંધ કરી દીધી. અવસ્થાને જોવાની આંખ્યું બંધ કરી દે... આ..હા..હા...! તો તને સામાન્ય અવસ્થામાં જણાશે. અવસ્થાને જોવાની આંખ્યું બંધ કરી દઈને સામાન્યને જોવું તે જોનાર તો પાછી પર્યાય વિશેષ (છે) પણ પર્યાયનો જોવાનો વિષય વિશેષ નહિ, સામાન્ય રહેશે. વિશેષની જોવાની પર્યાય – આંખ્યું સર્વથા બંધ કરી દે. બીજાને જોવાનું બંધ કરી દે એ વાત તો એકકોર (રહી). આ..હા..હા...!

તારા સિવાય બીજા પદાર્થો – ચાહે તો ભગવાન ત્રણલોકનો નાથ ! એને જોવાની દૃષ્ટિ એ કોઈ પર્યાયદૃષ્ટિ કે દ્રવ્યાર્થિક દૃષ્ટિ નથી. આહા..હા...! ફક્ત તારામાં બે પ્રકાર છે – સામાન્યપણું (એટલે) કાયમ રહેવાપણું અને બદલવાપણું (એટલે) વિશેષપણું. એ બદલવાપણાની આંખ્યુંને બંધ કરી દઈ. પરને જોવાની આંખ્યું બંધ કરી દઈ. ઈ તો નહિ. આ..હા..હા...! ગજબ વાત છે ! પરને જોવાનું તો બંધ જ કરી દે. આ..હા..હા..હા...! થોડે શબ્દે ઘણું (ભર્યું) છે, હોં પ્રભુ ! આ..હા..હા...! બહુ વાતું (ભરી છે) ! આ..હા..હા...!

‘પર્યાયાર્થિક ચક્ષુને સર્વથા બંધ કરીને...’ એમ ન કહ્યું કે, પરદ્રવ્યને જોવાનું બંધ કરી દઈ. આહા..હા...! પ્રભુ ! તારામાં જ્યાં સામાન્ય અને વિશેષ – બે (પડખાં) છે એ બે છે એમાં પણ વિશેષને જોવાની આંખ્યું ‘સર્વથા’ બંધ કરી દઈને. કથંચિત્ ઉઘાડીને અને (કથંચિત્) બંધ કરીને (એમ નથી કહ્યું) અથવા ગૌણ કરીને, એ પણ અહીં તો નથી (કહ્યું). આ..હા..હા...!

મુમુક્ષુ :- આપ તો હમણાં જ સમ્યગ્દર્શન થવાની વાત કરી રહ્યાં છો.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- આ..હા..હા...! વસ્તુ (એવી છે). ત્રણલોકના નાથની દિવ્યધ્વનિ છે. આ..હા...! જગતના ભાગ્ય છે (કે) વાણી રહી ગઈ છે. ‘કુંદકુંદાચાર્ય’ તો નિમિત્ત (છે). આહા..હા...! એને સાંભળવાનો અને વિચારવાનો અવસર લેવો નહિ. પ્રભુ ! તારે ક્યાં જાવું છે ? ક્યાં રહેવું છે ?

અહીં તો પર્યાયની આંખ્યું પણ સર્વથા બંધ કરી દઈને (એમ કહે છે) ! આ..હા..હા..હા...! બાયડી. છોકરા જોવાનું બંધ કરી દઈ એ વાત તો (કરી પણ નથી). એ તો તારામાં નથી એની (તો) અમે વાત જ નથી કરતા. સમજાણું કાંઈ ?

‘પર્યાયાર્થિક ચક્ષુને સર્વથા બંધ કરીને એકલા ઉઘાડેલા દ્રવ્યાર્થિક ચક્ષુ વડે...’ ઊઘડેલું પણ. હોં ! એ જ્ઞાન પાછું (ઊઘડેલું છે). એને જોનારી છે તો પર્યાય. પણ એ ઊઘડેલું જ્ઞાન. પર્યાયને જોવાનું બંધ કરી દીધું એટલે સ્વને જોવાનું જ્ઞાન ઊઘડ્યું. આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ? આ..હા...!

શું ટીકા ! આવી વાત ક્યાં છે ? ભરતક્ષેત્રમાં... આહા..હા...! દિગંબર સંતોએ તો અમૃતના સાગર રેલ્યા છે ! થોડા શબ્દોમાં ઘણું (ભર્યું) છે ! શું કહીએ એની ગંભીરતા !! આહા..હા...!

એમ એ કહે છે, પહેલી વાત કીધી (કે), સર્વ વસ્તુઓ સામાન્ય-વિશેષાત્મક છે. હવે તારી વસ્તુને તને જોવી હોય તો... આ..હા..હા...! 'ઉઘાડેલા દ્રવ્યાર્થિક ચક્ષુ વડે જ્યારે અલોકવામાં આવે...' જુઓ ! એમાં પરની વાત નથી લીધી કે, પર્યાયનયને બંધ કરીને પરને જોવું. આહા..હા...! પર્યાયાર્થિકનયને બંધ કરી દઈને... ઓ..હો..હો..હો...! અમૃત રેડ્યાં છે પ્રભુએ ! અરે...! જગતને (ક્યાં સમજવાની નવરાશ છે) ?

કહે છે કે, તારામાં બે પ્રકાર – સામાન્ય અને વિશેષ. એમાં જીવમાં ઉતારે છે. હોં ! સામાન્ય વાત તો કરે છે, સામાન્ય-વિશેષ બધાની (વાત કરે છે) પણ ઉતારે છે જીવમાં. જીવમાં ઉતારીને કહેશે કે, પછી સર્વ દ્રવ્યોમાં (આ પ્રમાણે) સમજી લેવું. એમ. આહા..હા...! 'જયસેનાચાર્યદેવ'ની ટીકામાં છે. આમાં ચોખ્ખું નથી. 'જયસેનાચાર્યદેવ'ની ટીકા છે ને ? એમાં છે, જુઓ ! 'સર્વદ્રવ્યેષુ યથાસંભવં જ્ઞાતવ્યમિત્યર્થઃ' છેલ્લો શબ્દ છે. 'જયસેનાચાર્યદેવ'ની ટીકા. આ તો ધીરાના કામ છે, ભાઈ ! પેલામાં આવે છે ને ? ભાઈ ! 'નિભ્રત' ! 'નિભ્રત પુરુષો વડે' ! આહા..હા...! ચિંતા વિનાના પુરુષો વડે. આહા..હા...! નિભ્રત પુરુષો વડે કરીને આ વસ્તુ વિચારાય છે. આહા..હા...!

'એકલા ઉઘાડેલા દ્રવ્યાર્થિક...' પર્યાય ચક્ષુને સર્વથા બંધ કરીને એક તો જોર આપ્યું. તેથી એકલા ઊઘાડેલા દ્રવ્યાર્થિક ચક્ષુ વડે. આહા..હા...! દ્રવ્યને જોઈ શકે તે રીતે જ્ઞાનનો (પર્યાય) પ્રગટ કરીને. આહા..હા...! પર્યાયને જોવાનું નહિ, પણ દ્રવ્યને જોવાની પર્યાયનો ઉઘાડ પ્રગટ કરીને. આહા..હા...! 'એકલા ઉઘાડેલા...' પાછું 'ઉઘાડેલા' કીધું છે, હોં ! (એટલે) પ્રગટ કરીને. આહા..હા...! વસ્તુ છે વસ્તુ, એને કહે છે કે, પર્યાયને જોવાની આંખ્યું બંધ કરી અને દ્રવ્યાર્થિકને (જોવાના) 'ઉઘાડેલા દ્રવ્યાર્થિક ચક્ષુ વડે...' એ નયનું જ્ઞાન ઊઘાડેલું છે. દ્રવ્યાર્થિકને જે નય જોવે છે તે જ્ઞાન ઊઘાડેલું છે. પર્યાયને (જોવાનું) જ્યારે બંધ કરી દીધું છે ત્યારે એને સ્વને જોવાનું જ્ઞાન ઊઘાડ્યું છે. આ..હા..હા..હા...!

'જ્યારે અલોકવામાં આવે છે,...' 'એકલા ઉઘાડેલા દ્રવ્યાર્થિક ચક્ષુ વડે જ્યારે અલોકવામાં આવે છે, ત્યારે નારકપણું, તિર્યચપણું,...' જુઓ ! ઉતાર્યું જીવમાં ! 'મનુષ્યપણું, દેવપણું અને સિદ્ધપણું...' સિદ્ધ પણ પર્યાય છે ને ? આહા..હા...! 'એ પર્યાયોસ્વરૂપ વિશેષોમાં રહેલા...' 'એ પર્યાયોસ્વરૂપ વિશેષોમાં રહેલા એક જીવસામાન્યને અલોકનારા...' આ..હા..હા...! પાછી અલોકનારી પર્યાય અલોકનારી (પર્યાય) છે. પર્યાયને જોવાની બંધ કરી દઈને, દ્રવ્યને જોવાની ઉઘાડેલી જ્ઞાનની પર્યાયથી (અલોકતાં). આ..હા..હા...! શું ભર્યું છે !! હવે આમને આમ વાંચી

જાય (પછી કહે) 'પ્રવચનસાર' વાંચી ગયા. એક જણ કહે, મહારાજ બહુ વખાણ કરે છે ને (તો) 'સમયસાર' પંદર દી'માં વાંચી ગયો છું. બાપા ! પંદર દિવસ(માં) ભાઈ ! એ ગહન વાતનો પાર આવે એવું નથી, પ્રભુ ! આહા..હા...! ગહન વાત છે. આ 'પ્રવચનસાર' ચાલે છે. પ્રવચન - દિવ્યધ્વનિ ચાલે છે. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- આજે દિવ્યધ્વનિનો દિવસ છે.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- હા, દિવ્યધ્વનિનો દિવસ છે, વાત સાચી. 'શ્રીમદ્' તરફથી 'દિવ્યધ્વનિ'નું પત્ર કાઢ્યું છે, ભાઈ ! ગોટા બધા ગોટા ! શ્વેતાંબરના નાખ્યા, શ્વેતાંબરના સાધુએ આમ કર્યું અને ઠીકણાએ આમ કર્યું. (એમાં) લખાણ છે. 'શ્રીમદ્' છ પદ કહ્યાં એમાં સમ્યગ્દર્શનની વ્યાખ્યા કરી છે. છ પદને જોવું. અહીં તો કહે છે કે, છ પદના ભેદ છે... આહા..હા...! એ આંખ્યુંને બંધ કરી દઈને... આહા..હા...! બેનું-દીકરિયુંને ઝીણું પડે (તો) ધ્યાન રાખીને સાંભળવું. બાપુ ! આ તો અમૃતના ઘર છે ! બાપુ ! માંડ માંડ આવ્યું છે. આહા..હા...! બેન, દીકરી, માતાઓને થોડું ઝીણું પડે. ધીરેથી સાંભળવું, વિચાર કરવો, ભાઈ ! આ..હા...! અરે...! આવા સમય ક્યારે આવે ? ભાઈ !

શું ભાવ ભર્યા છે !! જોયું ? કહે છે કે, વસ્તુ સામાન્ય-વિશેષ છે. એને વિશેષ(ને) જોવાની આંખ્યું સર્વથા બંધ કરી દઈ અને દ્રવ્યાર્થિક ઊઘડેલું જ્ઞાન - દ્રવ્યને જોનારું ઊઘડેલું જ્ઞાન. પાછું એ છે તો પર્યાય, આહા..હા...! પણ પર્યાય પર્યાયને ન જોતાં, પર્યાય દ્રવ્યને જોતાં એમ કહેવું છે. આ..હા..હા..હા...! ગજબ વાત છે, ભાઈ ! આ..હા..હા...! સમજાય છે ? ભાઈ !

વસ્તુ છે ભગવાનઆત્મા ! એમાં સામાન્ય અને વિશેષ બે પડખાં (છે) ખરાં. છતાં વિશેષ પડખાંની જોવાની આંખ્યું તો સર્વથા બંધ કરી દે ! પરને જોવાની વાતું તો નહિ પણ તારી પર્યાયને સર્વથા જોવાની બંધ કરી દે. આ..હા..હા...! અને 'એકલા ઉઘડેલા દ્રવ્યાર્થિક...' એકલા દ્રવ્યને જોવાનું જે ઊઘડેલું જ્ઞાન છે. આ..હા..હા...! ગજબ ભર્યું છે ને ! સામે પુસ્તક છે ને ? આહા..હા...! એકલા (કહ્યું કેમકે) પેલા (પર્યાયાર્થિક ચક્ષુને) બંધ કરી દીધું ને ? એકલું (કીધું) પાછું આ ઊઘડેલું દ્રવ્યાર્થિક (છે). એમને એમ દ્રવ્યાર્થિક નહિ. દ્રવ્યનું જેને પ્રયોજન છે એવું જ્ઞાન ઊઘડ્યું છે. આ..હા..હા...! આવી વાતું છે. આહા..હા...! સંતોએ તો અમૃત રેડ્યાં છે !! શબ્દે-શબ્દમાં કેટલી ગંભીરતા અને કેટલી ઊંડપ છે ! આ..હા..હા...! સત્યને સમજવા માટે ભલે થોડો વખત લાગે પણ થોડું (પણ) સત્ય બરાબર સમજવું જોઈએ. આ..હા..હા...!

ભગવાનઆત્મા ! સામાન્ય અને વિશેષ હોવા છતાં; સામાન્ય નામ ત્રિકાળી ધ્રુવ રહેવું

અને વિશેષ નામ પર્યાય બદલતી રહેતાં છતાં, બદલતી પર્યાયને જોવાની આંખ્યું બંધ કરી દઈને... આહા..હા...! બીજાને જોવાનું, ભગવાનને જોવાનું બંધ કરી દઈને. આ..હા..હા...! પણ તારી પર્યાય છે તેને જોવાની આંખ્યું બંધ કરી દઈને. આહા..હા...! પ્રભુ ! તારી વાત તો જો ! આચાર્યો સંત કહી શક્યા નથી (એટલી) ગંભીર વાત ! (બધું) છોડીને (જંગલમાં) બેઠા છે. આ..હા..હા...!

પર્યાયને (જોવાનું) સર્વથા બંધ કરી દઈને પ્રભુ ! શું કહેવું છે તારે ? આ..હા..હા...! આત્માને જોવા માટે એની પર્યાયને જોવાની આંખ્યું સર્વથા બંધ કરી દઈ અને જ્યારે હવે દ્રવ્યાર્થિકને જોવું છે ને ? (તો ઈ જોવાનું) તો પર્યાયમાં આવે કે નહિ ? એથી કહે છે કે, 'એકલા ઉઘાડેલા દ્રવ્યાર્થિક ચક્ષુ વડે,...' આ..હા..હા...! વાહ ! પ્રભુ ! કહે છે, અંદરનો જ્ઞાનનો પર્યાય એકલો દ્રવ્યને જાણે તે ઊઘડ્યો છે. આહા..હા...! પર્યાયાર્થિકને જોવે તે સર્વથા બંધ થઈ ગયું છે. આ..હા..હા...! આવી વાતો સાંભળવા મળે નહિ અને માણસ પછી (એમ કહે) 'એકાંત છે... ત્યાં એકાંત છે...!' બાપુ ! એકાંત છે, સાંભળ, ભાઈ ! આહા..હા...! બાપુ ! તારા ઘરની વાતું છે, ભાઈ !

ઓ..હો..હો...! સંત કહે છે કે, તારી પર્યાયને જોવાનું તું સર્વથા બંધ કરી દે. આ..હા..હા...! અને દ્રવ્યને જોવાનું જે ઊઘડેલું જ્ઞાન... આહા..હા...! સમજાય છે કાંઈ ? આ..હા..હા...! 'એકલા ઉઘાડેલા દ્રવ્યાર્થિક ચક્ષુ વડે જ્યારે અવલોકવામાં આવે છે...' અવલોકવામાં આવે છે ઈ તો પર્યાય થઈ ને ? પર્યાયથી દ્રવ્યને જોવામાં આવે છે ને ? આહા..હા...! પર્યાયને પર્યાય તરીકે જોવાનું બંધ કરી દે અને દ્રવ્યને જોવાની ઊઘડેલી પર્યાય વડે અવલોકન કર. આ..હા..હા...! આવી વાતું છે. આહા..હા...!

(દ્રવ્યાર્થિક ચક્ષુ વડે) 'જ્યારે અવલોકવામાં આવે છે, ત્યારે નારકપણું,...' હવે જીવ ઉપર લીધું. કહેવું છે તો સર્વ દ્રવ્યનું પણ એને એકદમ સમજાય એટલે જીવને આ સમજાય તો પરને બરાબર સમજે. સ્વને બરાબર જાણે તો પરને જાણે. પણ આને જ ન જાણે તો પરને જાણવું ક્યાંથી આવે ? સ્વ-પરપ્રકાશક એનો સ્વભાવ છે પણ સ્વને જાણ્યા વિના પરનો પ્રકાશક જાણવાનો સ્વભાવ હોવા છતાં સ્વને જાણ્યા વિના એમાં પરનું જાણવું આવી શકે નહિ. આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ?

'નારકપણું, તિર્યચપણું, મનુષ્યપણું, દેવપણું અને સિદ્ધપણું...' સિદ્ધ પણ પર્યાય છે. આહા..હા...! સિદ્ધની પર્યાયને જોવાની દૃષ્ટિને બંધ કરી દઈને. આ..હા...! ગજબ વાત ! પ્રભુ ! તારે શું કહેવું છે ? સિદ્ધની પર્યાયને, પર્યાયનયને – પર્યાયને જોવાની આંખ્યુંને સર્વથા બંધ કરી દઈને. ભાઈ ! આ તમારા કાયદા-ફાયદામાં ક્યાંય નહિ આવ્યું હોય. આહા..હા...! આવ્યા

બરાબર ઠીક, ભાગ્યશાળી ! ટાણે આ વાત આવી. આહા..હા...! જેવું ઊંડું ભાસે છે, ભાષા એટલી બધી આવે નહિ. આહા..હા...!

આહા..હા...! સંતો કહે છે કે, તારી પર્યાયને જોવાની આંખ્યું બંધ કરી દે ! અરે...! પ્રભુ ! શું કહેવું છે તારે ? આહા..હા...! બીજાને જોવું, પરમાત્મા, પંચ પરમેષ્ઠી (જોવા) ઈ તો વાત જ ક્યાંય બીજે રહી ગઈ. આહા..હા...! પણ તારી પર્યાય જોવાની આંખ્યુંને સર્વથા બંધ કરી દઈ અને પર્યાયમાં દ્રવ્યને જોવાનું થાય તે જ્ઞાન ઉઘાડી... આહા..હા...! ત્યાં (જ્ઞાન) ઊઘડે છે એમ કહે છે. આમ પર્યાયાર્થિકનયને બંધ કર્યું એટલે સ્વને જોવાનું જ્ઞાન અંદર ઊઘડે. આ..હા...! (જોનારી) એ છે તો પર્યાય, પણ પર્યાયનો વિષય અહીં પર્યાય નથી. આહા..હા...!

‘એ પર્યાયોસ્વરૂપ...’ આહા..હા...! એ પાંચ પર્યાયો કીધી ને ? ચાર ગતિની અને એક સિદ્ધની. આહા..હા...! એ સિદ્ધને જોવાની પર્યાયની આંખ્યુંને પણ બંધ કરી દઈને. અરે...રે...રે...! આહા..હા...! પોતાને તો સિદ્ધપર્યાય નથી પણ શ્રદ્ધામાં એને છે કે મારે સિદ્ધપર્યાય થવાની છે. છતાં એ સિદ્ધપર્યાયને જોવાની આંખ્યું બંધ કરી દે અને બીજા જે સિદ્ધ છે, અનંતા સિદ્ધો ! ‘વંદિત્તુ સર્વસિદ્ધે’ લ્યો ! ત્યાં (એ) લીધું ! ભાઈ ! ‘સમયસાર’માં ! જ્ઞાનમાં (સિદ્ધોને) સ્થાપીને એમ કહ્યું ને ત્યાં ? અહીં તો કહે છે કે, તારી પર્યાયમાં સિદ્ધને જોવાનું બંધ કરી દે ! આ..હા..હા...! ભાઈ ! આ તો ‘પ્રવચનસાર’ છે. ભાઈ ! આ તો સંતોનાં કાળજાં – હૃદય છે ! આ..હા..હા...! અરે...! એવી વાત સાંભળવા ક્યાં મળે ? ભાઈ ! આહા..હા...!

કહે છે કે, ઊઘડેલા દ્રવ્યાર્થિકનય વડે... આ..હા..હા...! જ્યારે આ (પર્યાયને જોવાનું) બંધ કર્યું એટલે એને સ્વને જોવાનું જ્ઞાન ઊઘડ્યું, સમજાય છે કાંઈ ? (દ્રવ્યાર્થિક ચક્ષુ વડે) જ્યારે અવલોકવામાં આવે છે ત્યારે સિદ્ધપદ (આદિ) ‘પર્યાયોસ્વરૂપ વિશેષોમાં રહેલા એક જીવસામાન્યને અવલોકનારા...’ આ..હા..હા...! જોયું ? પર્યાય તરફની આંખ્યું બંધ કરી દઈ (એમ કહી) પછી તો દ્રવ્યને (જોવાનું) બંધ કરી દે અને પર્યાય જાણે એમ પણ કહેશે. જાણવાની અપેક્ષાએ (એમ પણ કહેશે). પણ આ મૂળ પહેલું અહીંથી લીધું, દ્રવ્યને જોવાનું – અહીંથી લીધું. આહા..હા...!

ભગવાન ! આ તો ભગવાનના ઘરની વાતું છે ! બાપુ ! પામર પ્રાણી શું કહે એને ? આહા..હા...! એવી ચીજ છે ! લ્યો ! એમ અભિમાન કરી નાખે કે, આ મને આવડે છે, (અમે) આ વાંચ્યું છે, બાપુ ! આહા..હા...! (એ બધા) ગર્વ ઊતરી જાય એવું છે. ભાઈ ! તારી પર્યાયને જોવાનું પણ બંધ કરી દે. આહા..હા...! અને જોવાનું રહેશે તો ખરું, એ (પર્યાયને જોવાનું) બંધ કર્યું એટલે દ્રવ્યને જોવાનું ઊઘડેલું જ્ઞાન... આહા..હા...! એ વડે કરીને અવલોકવામાં

આવતા ‘પર્યાયોસ્વરૂપ વિશેષોમાં રહેલા...’ એ પાંચે પર્યાયમાં – વિશેષમાં રહેલા ‘એક જીવસામાન્યને અવલોકનારા...’ ભાષા શું છે ? ‘એ પર્યાયોસ્વરૂપ વિશેષોમાં રહેલા...’ આહા..હા...! બીજી ચીજ તો કંઈ પર્યાયમાં રહેલી છે જ નહિ. આહા..હા...! દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર અને સિદ્ધને પણ કાઢી નાખ્યા ! આહા..હા...! ફક્ત પર્યાયો – જે સિદ્ધની પર્યાય છે એવા વિશેષોમાં રહેલા, એ વિશેષમાં રહેલા ‘એક જીવસામાન્યને અવલોકનારા...’ (અર્થાત્) એક જીવને સામાન્ય એકરૂપે ધ્રુવને જાણનારા. (એ) પર્યાય તો થઈ. આ..હા..હા...! કહો, આવું કોઈ દી’ સાંભળ્યું હતું ? સ્થાનકવાસીમાં ક્યાંય નહોતું ? ભગવાન ત્રિલોકના નાથની આ વાણી છે ! આ..હા..હા...! આત્માને સ્પર્શી નાખે એવી વાત છે !! રહે નહિ, ભાઈ ! હવે જુદો ન રહી શકે. આહા..હા...! આવી રીતે જેણે જોયો કે જેને સિદ્ધની પર્યાયમાં પણ દૃષ્ટિ નથી પણ એ પર્યાયમાં રહેલો જે આત્મા (છે તેને અવલોકે છે). આહા..હા...! છે ? સિદ્ધની ‘પર્યાયોસ્વરૂપ વિશેષોમાં રહેલા એક જીવસામાન્યને...’ ‘એક જીવસામાન્યને’ ! પેલી પાંચ પર્યાયો હતી. આહા..હા...! એ પાંચે પર્યાયમાં રહેલો પાછો. આહા..હા...! આ..હા..હા...! શું શૈલી ! અને શું ટીકા ! ગજબ છે !!

‘એક જીવસામાન્યને અવલોકનારા અને વિશેષોને નહિ અવલોકનારા...’ આ..હા..હા...! શું કીધું ? ‘એક જીવસામાન્યને...’ આ સામાન્ય શું હશે ? કાયમ રહેનારી એકરૂપ, બદલ્યા વિનાની રહેનારી એક ચીજ. અસ્તિ તરીકે બદલ્યા વિનાનું કાયમ રહેનારું (તત્ત્વ) તે સામાન્ય. આહા..હા...! આ તો વાણિયાના વેપારના ધંધામાં ક્યાંય આવ્યું ન હોય. ભાઈ !

મુમુક્ષુ :- પેલો વિષય જુદો અને આ વિષય જુદો.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- અહીં તો એ વિષયને જોવાનું પણ બંધ. પાવડર (છે) એ પરમાણુની એક પર્યાય છે. એને જોવાનું નહિ.

અહીં (તો) સિદ્ધની પર્યાયને જોવાની ના પાડે છે. આ..હા..હા...! હા, એમાં રહેલા... છે ને ? ‘એક જીવસામાન્યને અવલોકનારા...’ આ..હા..હા...! ‘અને વિશેષોને નહિ અવલોકનારા...’ આ..હા..હા...! ‘એ જીવોને ‘તે બધું જીવદ્રવ્ય છે’ એમ ભાસે છે.’ છે ? આહા..હા...! પોતાની પર્યાયને, સિદ્ધ આદિ પર્યાયને પણ જોવાની આંખ્યું બંધ કરી દઈ. આહા..હા...! આ (જડ) આંખ્યું આમ બંધ કરી દઈ એ નહિ, હોં ! જે પર્યાય જોવામાં આવે તે પર્યાયને (જોવાનું) બંધ કરી દઈને અને ઊઘડેલા – દ્રવ્યાર્થિકનયના ઊઘડેલા ચક્ષુ વડે (જોતા). આહા..હા...! પર્યાયમાં રહેલા.. આહા..હા...! (એક જીવસામાન્યને અવલોકનારા એ જીવોને) ‘તે બધું જીવદ્રવ્ય છે’ એમ ભાસે છે.’ આહા..હા...! તે પર્યાય ઉપરની નજરું બંધ કરી દઈ અને દ્રવ્યને જાણનારી ઊઘડેલી પર્યાય દ્વારા દ્રવ્યને જોતા ‘એ બધું જીવદ્રવ્ય છે’ બસ ! વસ્તુ એ છે (એમ ભાસે છે). આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ? ‘તે બધું જીવદ્રવ્ય છે’ એમાં પર્યાયના ભેદ નહિ. પર્યાયમાં

રહેલો કીધો. એમ કીધું ને ? 'પર્યાયોસ્વરૂપ વિશેષોમાં રહેલા એક જીવસામાન્યને અવલોકનારા અને વિશેષોને નહિ અવલોકનારા એ જીવોને 'તે બધું જીવદ્રવ્ય છે' એમ ભાસે છે.' આ..હા..હા...!

ભગવાનઆત્મા ! દ્રવ્યસામાન્ય જે અનંત... અનંત... અનંત... અચિંત્ય અનંત શક્તિઓનો એકરૂપ સાગર, પ્રભુ ! (તેને) દ્રવ્યાર્થિકનયના ઊઘડેલા જ્ઞાનથી જોતા તે બધું જીવ જ છે. આ..હા..હા...! સમજાણું કાંઈ ? આમ ગાથાઓ સાધારણ લાગે. (કોઈક એમ કહે કે) 'પ્રવચનસાર' આમ (છે) ને એના કરતા 'સમયસાર' આમ છે. બાપુ ! બધું જ છે ઈ છે. 'સમયસાર', 'પ્રવચનસાર', 'નિયમસાર' એની શું વાતું કરવી !! ભરતક્ષેત્રમાં ક્યાંય એવી વાત છે નહિ. આહા..હા...! અને આ રીતે અંદર (પરિણમન) કરે એટલે પ્રાપ્ત થયા વિના રહે જ નહિ એમ કહે છે. એમ કીધું ને ? 'તે બધું જીવદ્રવ્ય છે' એમ ભાસે છે.' કીધું ને ? શું કીધું ? 'ભાસે છે' એમ કીધું. જણાય છે, એમ કીધું. આહા..હા...! ધન્ય કાળ ! ધન્ય સમય, બાપા !

પર્યાયને જોનારી દૃષ્ટિને સર્વથા બંધ કરી દઈ અને દ્રવ્યને જોનારા ઊઘડેલા દ્રવ્યાર્થિકનયના જ્ઞાન વડે, એ પાંચેય પર્યાયોમાં રહેલો... પાંચેય પર્યાયમાં રહેલો (કીધું) ! પરમાં તો રહ્યો છે જ નહિ. પરની પર્યાયમાં તો રહ્યો છે જ નહિ. વ્યવહારે (પણ) રહ્યો નથી. આ..હા..હા..હા...! આ તો પોતાની પાંચ પર્યાયમાં રહેલો (એમ કીધું). આ..હા..હા...! એવા જીવને અવલોકનારા (અને) વિશેષોને નહિ જોનારા (જીવને) 'તે બધું જીવદ્રવ્ય છે' એમ ભાસે છે.' આહા..હા...! આ રીતે જો જોવે તો જીવદ્રવ્ય ભાસે છે (એમ) કહે છે. આ..હા..હા..હા...! પ્રભુ ! આ પાંચમો આરો છે, આવો હલકો આરો છે. એમાં આરા-ફારા ક્યાંય લાગુ પડતા નથી, પ્રભુ ! આહા..હા...! જેને પર્યાયનય પણ લાગુ પડતી નથી ! આ..હા..હા...! જાણવા માટે પર્યાયનયથી જોવાની વાત કરશે. પણ ઈ પછી કરશે. પહેલી આ કરીને (પછી એ વાત કરશે). બે નયમાં પહેલી આ નય લીધી છે. આ..હા..હા...!

મુમુક્ષુ :- તો જ પર્યાયનું જ્ઞાન સાચું થાય.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- ત્યારે જ્ઞાન સાચું, ઈ વાત નહિ. જ્ઞાન એને જોવે છે (એમ કહેવું છે). એ જ જ્ઞાન સાચું છે. પણ છતાં સાચું જ્ઞાન જોવે છે (એમ કે) 'આ બધું જીવદ્રવ્ય છે, પાંચે પર્યાયમાં રહેલું આ... આ તત્ત્વ છે.' સારી વાત છે. 'પ્રવચનસાર' હમણાં વંચાણું નહોતું.

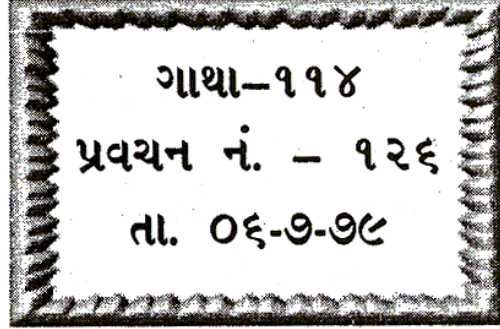
અહીં વધારે વજન અહીં છે. એ તો પર્યાય ભાસે છે એમ પણ કહેશે. પર્યાયનયથી ભાસે છે (એવું) જ્ઞાન કરવા (કહેશે). અહીં તો પહેલાં અહીંથી ઉપાડ્યું. આહા..હા...! પ્રભુ ! તારી પાંચ પર્યાયમાં રહેલો તું તે પર્યાયને જોવાની આંખ્યું બંધ કરી દે ! સિદ્ધની પર્યાયને જોવાની આંખ્યું બંધ કરી દે. આ..હા..હા...! અને એ વસ્તુ જે છે એના ઊઘડેલા જ્ઞાન વડે

અવલોકન કર ત્યારે તને ભાસશે કે 'આ બધું જીવ છે'.

આખો પરમાત્મા ! આ..હા..હા...! અનંત... અનંત.. અચિંત્ય શક્તિનું એકરૂપ ! એકરૂપ, બે રૂપ પણ નહિ. આહા..હા...! આ..હા..હા...! ગુણભેદ પણ નહિ એમ કહ્યું ને ? આહા..હા...! શું ટીકા ! 'અમૃતચંદ્રાચાર્ય' ! જીવો જરી શાંતિથી વિચારતા નથી, વાંચતા નથી અને એકદમ કહી નાખે 'એનો એકાંત છે, એકાંત છે, એકાંત છે.' ભાઈ ! બાપા ! (એના) પરિણામ આવશે. ભાઈ ! પરિણામ તો સત્ય હશે તે આવશે, અસત્યના અસત્ય-પરિણામ આવશે, બાપુ ! આ..હા...!

એ એક વાત પહેલી લીધી. હવે, પર્યાય જોવાની વાત લે છે. 'અને જ્યારે દ્રવ્યાર્થિક ચક્ષુને સર્વથા બંધ કરીને...' જોયું ? જ્ઞાન કરાવવું છે ને ? પર્યાય એની છે, એનામાં છે, એમાં એ રહેલો છે માટે પર્યાયનું જ્ઞાન કરાવવાનું છે. આહા..હા...! પરનું જ્ઞાન કરાવવાની અહીં વાત નથી. આહા..હા...! 'જ્યારે દ્રવ્યાર્થિક ચક્ષુને સર્વથા બંધ કરી દઈને એકલા ઉઘાડેલા પર્યાયાર્થિક ચક્ષુ વડે...' જોયું ? ઊઘડેલો તો છે જાણવાનો પર્યાય. પર્યાયને જોનારું જ્ઞાન છે ને ? જેમ દ્રવ્યને જોનારું જ્ઞાન છે એમ પર્યાયને જોનારું જ્ઞાન છે ને ? આ..હા...! 'ઉઘાડેલા પર્યાયાર્થિક ચક્ષુ વડે અવલોકવામાં આવે છે, ત્યારે જીવદ્રવ્યમાં રહેલા...' જીવદ્રવ્યમાં રહેલા 'નારકપણું, તિર્યચપણું, મનુષ્યપણું, દેવપણું અને સિદ્ધપણું – એ પર્યાયોસ્વરૂપ અનેક વિશેષોને અવલોકનારા...' જીવદ્રવ્યમાં રહેલા – આ પાંચેય પર્યાય પાંછી જીવદ્રવ્યમાં (રહેલી છે). આ..હા...! (એ) કાંઈ પરમાં નથી. આહા..હા...! આવો ઉપદેશ એટલે અજાણ્યા માણસને, ક્રિયાકાંડીવાળાને એવું લાગે કે, આ શું માંડી છે ? બાપા ! પ્રભુ ! તારા ઘરની વાત માંડી છે, ભાઈ ! આહા..હા...! તારું ઘર એવડું મોટું છે તે સાંભળ્યું નથી. પ્રભુ ! આ..હા..હા...! પર્યાયથી વિશેષ વાત આવશે...

‘પ્રવચનસાર’ ૧૧૪ ગાથા. ‘ખરેખર સર્વ વસ્તુ...’ (સર્વ વસ્તુ કહ્યું પણ) દાખલો આત્માનો આપશે પણ સર્વ સામાન્ય વસ્તુ માટે કથન છે. ‘સર્વ વસ્તુ સામાન્ય-વિશેષાત્મક હોવાથી વસ્તુનું સ્વરૂપ જોનારાઓને અનુક્રમે (૧) સામાન્ય અને (૨) વિશેષને જાણનારાં બે ચક્ષુઓ છે...’ એમાં શું કહ્યું ? કે, જોનાર જે આત્મા છે એ સામાન્ય-વિશેષ (જોવે છે), પરને નહિ. પોતાની વિશેષ પર્યાયમાં પર જણાય છે ઈ પોતાની પર્યાય છે, પર્યાય જણાય છે. એટલે (એમ કહ્યું કે) સામાન્ય-વિશેષને જોનારા. પરને જોનારા, ઈ વાત નહિ. સમજાણું કાંઈ ?

સર્વ વસ્તુ સામાન્ય-વિશેષસ્વરૂપ હોવાથી, વિશેષસ્વરૂપ હોવાથી વસ્તુનું સ્વરૂપ જોનાર અનુક્રમે પહેલું સામાન્ય જાણે છે પછી વિશેષ જાણે છે. કારણ કે સામાન્યનું જ્ઞાન યથાર્થ થાય તેને વિશેષનું જ્ઞાન યથાર્થ થાય. અને વિશેષ જાણવામાં પર જાણે એ વાત અહીં લીધી નથી. કેમકે આત્મા જે પરને જાણે છે ઈ તો પોતાની પર્યાયમાં પર્યાયને જાણે છે. આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ? એ કાલે નહોતું આવ્યું. આ લોકો આવ્યા છે તો નવું તો કાંઈક આવે. આહા..હા...!

વસ્તુને સામાન્ય-વિશેષ જોનારા એમ કહ્યું. વસ્તુને સામાન્ય-વિશેષ અને પર જોનારા એમ નથી કહ્યું. પોતે પોતાને પર્યાયમાં જણાય છે, પર્યાય જણાય છે. આ વસ્તુ જણાય છે એમ કહેવું એ તો અસદ્ભુત વ્યવહાર છે. આ..હા..હા...! સામાન્ય જે ત્રિકાળ આત્મા છે એનું જે વિશેષ છે એ વિશેષમાં વિશેષને જાણવું છે. અહીં તો વિશેષ દ્વારા પહેલાં સામાન્ય

જાણશે ત્યાં વસ્તુ લઈને પછી વિશેષને જાણશે એમ કહેશે. કેમકે સામાન્યને જાણતા જે જ્ઞાન થાય તે વાસ્તવિક પોતાની વિશેષ પર્યાય છે તેને વાસ્તવિક રીતે તે જ જાણી શકે. આહા..હા...!

‘(૧) સામાન્ય અને (૨) વિશેષને જાણનારાં બે ચક્ષુઓ...’ ત્રણ ચક્ષુઓ નથી કીધી. પોતાનું સામાન્ય સ્વરૂપ અને પોતાનું વિશેષ સ્વરૂપ, બસ ! એ વિશેષમાં બીજા જણાઈ જાય એ વિશેષ તો પોતાની પર્યાય છે. આહા..હા...! આ કાલે નહોતું આવ્યું, આ લોકો આવ્યા છે એટલે આજે ફરીને લીધું. આહા..હા...! અને ‘અનુક્રમે’ એમ શબ્દ છે. પહેલું સામાન્ય જોવે છે પછી વિશેષ (જોવે છે) એમ આવશે. સમજાય છે કાંઈ ?

‘તેમાં...’ હવે ‘તેમાં’ (એટલે) સામાન્ય અને વિશેષ જોનારાઓ (છે) તેમાં. ‘પર્યાયાર્થિક ચક્ષુને સર્વથા બંધ કરીને...’ પોતાની પર્યાયમાં જે જણાય છે એ પર્યાય જણાય છે. એટલે પરને જાણવાનો ચક્ષુ બંધ કરીને એમ ન કહ્યું. પોતાની જે પર્યાય છે તેમાં બધું જણાય છે તે પર્યાય જાણે છે. એ પર્યાય છે એ પર્યાયદૃષ્ટિના ચક્ષુ બંધ કરી દઈને. આ..હા...! આ તે કાંઈ વાત છે ! આંખ્યું બંધ કરી દઈને અને પર વસ્તુનું જાણવું બંધ કરી દઈને એમ નથી કહ્યું. સમજાય છે કાંઈ ? આહા..હા...! ગંભીર વસ્તુ છે, ભગવાન ! કોઈ પણ એક એક ગાથા (લ્યો), ‘પ્રવચનસાર’, ‘સમયસાર’, ‘નિયમસાર’... ‘નિયમસાર’ની તો વાત (શું કરવી) ! પોતે પોતા માટે બનાવ્યું !! આ..હા..હા...! એ તો પોતાને માટે બનાવ્યું ! આ..હા..હા...! આ તો ઉપદેશના વાક્ય (છે).

એનો દીકરો મરી ગયો. જુવાન ! બે વર્ષનું પરણેતર ! બાઈ જુવાન ! અહીં સાંભળી ગયા, અહીં ચાર દી’ સાંભળી ગયા. સાંભળીને ‘પાલીતાણા’ ગયા ત્યાં એકદમ રોગ થઈ ગયો. જુવાન ! ૨૩ વર્ષની ઉંમર ! એના બેરાં ગુજરી ગયેલા પણ આંખમાંથી આંસુ નહિ. શોક કરાવવા આવે એને સમજાવે, ‘ભાઈ ! એ તો મહેમાન હતો તે મહેમાન કેટલો કાળ રહે ?’ આ..હા...! બાપુ ! જગતની ચીજો એવી છે.

અહીં તો કહે છે કે, પરને જાણતો નથી. આ..હા..હા...! કેવળી લોકાલોકને જાણે (એમ) કહેવું એ પણ અસદ્ભુત વ્યવહાર છે. આ..હા..હા..હા...! પર સાથે સંબંધ શું છે ? પર અને સ્વની વચ્ચે અત્યંતઅભાવનો મોટો કિલ્લો પડ્યો છે. સ્વદ્રવ્ય અને પરદ્રવ્યની પર્યાય વચ્ચે; દ્રવ્ય-ગુણ તો ધ્રુવ સામાન્ય છે... આ..હા..હા...! પર્યાય વચ્ચે અત્યંત (અભાવનો) કિલ્લો પડ્યો છે. સવારે કહ્યું હતું ને ? અભયનું ! ભગવાનઆત્મા અભય છે. દુર્ઘટ કિલ્લો છે. એવો એ કિલ્લો છે કે જેમાં પર્યાયનો પ્રવેશ નથી ! આ..હા..હા...!

અહીંયાં તો એક સમયની જે પર્યાય છે એમાં પરનો પ્રવેશ નથી અને પરને અને પરની પર્યાય અને સ્વની પર્યાય વચ્ચે અત્યંત અભાવરૂપી કિલ્લો પડ્યો છે. આહા..હા...!

છતાં અહીં શબ્દ એવો લીધો છે કે, ભગવાનઆત્મા વિશેષને જાણે છે. સામાન્યને જાણે છે એ પહેલું કહી પછી વિશેષને જાણે છે (એમ કહે છે). પરને જાણે છે એમ ન લીધું. ભાઈ ! આ..હા..હા...! હવે, આંખ્યું બંધ કરીને અને પરનું જોવાનું બંધ કરીને એમ ન લીધું.

‘પર્યાયાર્થિક ચક્ષુને સર્વથા...’ કથંચિત્ એમ પણ નહિ. આહા..હા...! પર્યાયમાં જે વિશેષતા છે એને જે પોતે જાણે છે પણ તે પર્યાયચક્ષુને સર્વથા બંધ કરી દઈને. અરે..રે..રે...! આ..હા..હા...! આંખ્યું બંધ કરી દઈને અને પરનું જોવાનું બંધ કરી દઈને એમ નથી કહ્યું. આહા..હા...! ભાઈ ! આ તો વીતરાગની દિવ્યધ્વનિ છે ! આ..હા..હા...! ‘પર્યાયાર્થિક ચક્ષુને સર્વથા બંધ કરીને...’ (એટલે) પર્યાયનું લક્ષ જ છોડી દઈને. આ..હા..હા...! પોતાની પર્યાય, હોં ! ‘એકલા ઉઘાડેલા દ્રવ્યાર્થિક ચક્ષુ વડે...’ ઈ શું કીધું ? કે, પર્યાયને (જોવાની) બંધ કરી પણ હવે કોઈ જોનારી પર્યાય રહી છે કે નહિ ? દ્રવ્યને જોનારી પર્યાય રહી છે કે નહિ ? ‘ઉઘાડેલા દ્રવ્યાર્થિક ચક્ષુ વડે...’ ‘એકલા ઉઘાડેલા દ્રવ્યાર્થિક ચક્ષુ વડે...’ આ..હા..હા...! ગજબ કામ કર્યું છે ને ! આ ટીકા !

પર્યાયાર્થિક (ચક્ષુ વડે) પરને (જોવાનું બંધ કરી દઈને એમ) નહિ પણ પોતાની પર્યાયને જોવાનું સર્વથા બંધ કરી દઈ એકલા ઊઘાડેલા દ્રવ્યાર્થિક (ચક્ષુ વડે). દ્રવ્યાર્થિકનય છે ઈ જ્ઞાન છે, એ ઊઘાડેલું જ્ઞાન છે (એ) છે તો પર્યાય પણ જોનારી પર્યાય જોનારને ન જોતાં (અર્થાત્) પર્યાયને ન જોતાં ઊઘાડેલું જ્ઞાન (દ્રવ્યને જોવે છે). પર્યાય (જોવાની) બંધ કરી છે છતાં પણ ઊઘાડેલું જ્ઞાન છે ત્યારે તે જ્ઞાન દ્રવ્યને જાણે છે. આ..હા..હા...! આ તો ત્રણલોકના નાથની વાતું છે, બાપા ! આ કાંઈ આલીદુઆલીની વાત નથી. આહા..હા...!

કહે છે કે, વસ્તુ સામાન્ય-વિશેષ તું પોતે છો. એમાં વિશેષમાં પરને જાણવું એ કંઈ આવ્યું નહિ. એ તો ત્યાં તારી પર્યાય જ જણાય છે. હવે એ પર્યાય જણાય છે તેની આંખ્યું બંધ કરી દઈને. પર્યાયને જોવાના ચક્ષુ સર્વથા બંધ કરી દઈને. પણ હવે બંધ કરી દઈને થયું પણ ત્યારે કોઈ દ્રવ્યને જોનારી જ્ઞાનચક્ષુ કંઈ રહી કે નહિ ? આ..હા..હા...! ‘એકલા ઉઘાડેલા દ્રવ્યાર્થિક ચક્ષુ...’ ભાષા જુઓ ! આ..હા..હા..હા...! એકલી ઊઘાડેલી દ્રવ્યાર્થિક નય. અજબ વાતું છે, બાપા ! આ તો વીતરાગ ત્રિલોકનાથ સર્વજ્ઞની વાણી છે !! આ..હા..હા...!

પર્યાયાર્થિક (ચક્ષુને) બંધ કરી ને ? ત્યારે ‘એકલા’ કીધું ને ? પણ ‘એકલા ઉઘાડેલા દ્રવ્યાર્થિક ચક્ષુ...’ દ્રવ્યાર્થિક નય છે. નય છે ને ? એટલે દ્રવ્યને જોનારી ઊઘાડી દશા ઊઘાડેલી છે. પર્યાય જોવાનું જ્યાં બંધ કર્યું... આ..હા..હા...! ત્યાં દ્રવ્યને જોનારી પર્યાય વિકાસ થઈ છે. આ..હા..હા...! આ કાલે લેવાણું હતું, હોં ! આ તમે આવ્યા તો ફરીને લીધું.

મુમુક્ષુ :- અમને પણ લાભ મળ્યો ને !

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- આ તો જ્યારે જ્યારે (કહીએ) ત્યારે વાત જ કોઈ જુદી છે !! આ..હા..હા...! અલૌકિક વાણીમાં ગંભીરતાનો પાર નથી, પ્રભુ ! આ..હા..હા...!

કહે છે કે, પરને જાણવાની વાત તો મૂકી દીધી. પરને જાણવાનું બંધ કરી દે, એમ ન કહ્યું. કારણ કે એ પરને જાણતો નથી. આ..હા..હા...! 'ઊર્ધ્વતા' શબ્દ આવે છે ને ? 'સમતા, રમતા, ઊર્ધ્વતા...' આહા..હા...! 'જ્ઞાયકતા, સુખભાસ.' 'સમયસાર નાટક'નો શબ્દ છે. ઊર્ધ્વતા – મુખ્યતા પોતે પર્યાયમાં છે ત્યારે જણાય છે. એટલે પર્યાય જ જણાય છે. નારકી, તિર્યચ, મનુષ્ય, દેવ અને સિદ્ધ – પાંચ પર્યાય, એની પોતાની પાંચ (પર્યાય), હોં ! એ સિદ્ધપર્યાયને જોનારી પર્યાયચક્ષુને પણ બંધ કરી દે. આ..હા..હા...! એથી તને અંદર દ્રવ્યને જોનારી ચક્ષુનો ઉઘાડ થાશે. આ..હા..હા...! ગજબ વાત છે ! સમજાય છે કાંઈ ? અરે..રે...! પ્રભુના વિરહ પડ્યા, વાણી રહી ગઈ. આ..હા..હા...!

પોતાની પર્યાયને – પાંચ પર્યાયોને જે દેખે છે, સિદ્ધની પર્યાયને પણ જે દેખે છે તે ચક્ષુને સર્વથા બંધ કરી દે. આ..હા..હા...! પહેલી (પરને જોવાની) પર્યાયને બંધ કરી દે (કે) દ્રવ્યને (જોવાનું) બંધ કરી દે અને પર્યાયને જો એમ ન લીધું. અહીંથી (લીધું). કેમકે સામાન્યને જોવાથી જે જ્ઞાન થાય તે જ્ઞાન વિશેષને બરાબર જાણી શકશે. પોતાની વિશેષને. આહા..હા...! સમજાય છે કાંઈ ? સમજાય એટલું સમજવું, ભાઈ ! પ્રભુનો પાર ન મળે ! એની ગંભીરતાનો પાર ન મળે ! આ..હા..હા...!

'એકલા ઉઘાડેલા...' પેલાં (પર્યાયચક્ષુ) બંધ છે ત્યારે આ એકલું ઊઘડેલું છે. આહા..હા...! આ..હા..હા...! કાલે આ કહેવાઈ ગયું છે.

મુમુક્ષુ :- આજે જમાવટ થાય છે.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- આ વસ્તુ છે, બાપા ! આ તો ફરીને લીધું, કીધું બે જણા નવા આવ્યા છે. આ તો ભગવાનની વાણી છે, ગમે ત્યારે ફરીને લ્યો ઈ કંઈ ફરીને છે જ નહિ. એનો તો પાર જ નથી.

પર્યાયાર્થિક ચક્ષુને સર્વથા બંધ કરી દઈને (એમ કહ્યું તો) હવે જ્યારે સર્વથા બંધ કરી દીધી (તો) એ તો પર્યાયને જોવાની પર્યાયદૃષ્ટિને સર્વથા બંધ કરી પણ દ્રવ્યને જોનારું જ્ઞાન તો ઊઘડેલું છે. આ..હા..હા..હા...! એક લીટી ! આ..હા..હા...!

જો તો ખરો પ્રભુ ! તું કોણ છો ? આ..હા..હા...! સામાન્ય-વિશેષમાં પણ વિશેષની આંખ્યું સર્વથા બંધ કરી દીધી. એટલે કે વિશેષને જોનારી આંખને સર્વથા બંધ કરી પણ વિશેષમાં સ્વને જોનાર ઉઘાડ તો રહી ગયો. આ..હા..હા...! સમજાય છે કાંઈ ? (વિશેષને જોવાની આંખ) એકલી બંધ થઈ પણ એકલો ઉઘાડનો ભાવ – વસ્તુ છે તેને જોવાના ઉઘાડનો

ભાવ રહી ગયો, થઈ ગયો. આહા..હા...! પર્યાયને જોવાનું જ્યાં બંધ કર્યું... આ..હા..હા..હા...! ત્યાં દ્રવ્યને જોવાનું ઊઘડી ગયું. આ..હા..હા...! જાણનારો છે ઈ જાણનાર પર્યાયમાંથી અંધારું થઈ જાય એવું તો કોઈ દી' છે નહિ. આહા..હા...! આ..હા..હા...!

કહે છે, ભલે તેં પર્યાયને (જોવાની) સર્વથા બંધ કરી, (તેં) તારી પર્યાયને જોવાની સર્વથા બંધ કરી. પરની વાત અહીં છે નહિ. આ..હા...! પરની સિદ્ધપર્યાયને જોવાની વાત પણ નથી. અહીં પર્યાયમાં (વાત) લેશે એટલે પોતાની પાંચ પર્યાય લેશે. નારકી, મનુષ્ય, તિર્યચ, દેવ અને સિદ્ધપર્યાય. પોતાની, પરની નહિ. પણ એ પોતાની પાંચ પ્રકારની પર્યાયમાં વર્તતો જીવ (છે) તેને જોવાનું બંધ કરી દે. આ..હા..હા...! ભગવાન ! વાત ઝીણી છે. આ..હા..હા...!

‘એકલા ઉઘાડેલા દ્રવ્યાર્થિક ચક્ષુ વડે...’ જુઓ ! દ્રવ્યાર્થિક ચક્ષુ છે. છે તો એ (પણ) પર્યાય. સમજાય છે કાંઈ ? આહા..હા...! હવે (કોઈક) કહે કે, અમે ‘પ્રવચનસાર’ વાંચી ગયા. પેલો એક જણ કહે, ‘મહારાજ કહે છે ‘સમયસાર’ બહુ ઝીણું છે, (હું) પંદર દી’માં વાંચી ગયો.’ બાપુ ! એ એક શબ્દ અને એક કડીનો પાર ન મળે, ભાઈ ! એ પરમાત્માની આ વાણી છે ! આ દિગંબર સંતોની વાણી છે ! કેવળીના કેડાયતોની આ વાણી છે !! આ..હા..હા...!

‘એકલા ઉઘાડેલા દ્રવ્યાર્થિક ચક્ષુ વડે જ્યારે અવલોકવામાં આવે છે,...’ આહા..હા...! પર્યાયને જોવાનું સર્વથા બંધ કરી અને દ્રવ્યને જોનારી પર્યાય દ્વારા જ્યારે દ્રવ્યને અવલોકવામાં આવે છે. સમજાય છે કાંઈ ? આમાં કોઈ (એમ કહે કે) અમે જાણી શકીએ છીએ. (તો કહે છે કે) બાપા ! પાર ન મળે. આહા..હા...! પ્રભુની વાણીના (પાર ન મળે). સંતો દિગંબર મુનિઓ એટલે કે કેવળીના કેડાયતો ! આ..હા...! જેને કેવળજ્ઞાન અલ્પકાળમાં છે પણ કહે છે કે એ પર્યાયને જોવાનું અમારે નથી. આ..હા..હા...! અમારે તો દ્રવ્યને પહેલું જોવાનું છે અને તે પર્યાયને જોવાની બંધ કરી તેથી કાંઈ જોવાની પર્યાય રહી જ નહિ (એમ નથી). પર્યાયને જોવાની બંધ કરી એટલે દ્રવ્યને જોવાનું ઉઘડેલું જ્ઞાન પ્રગટ થયું. આ..હા..હા...! આ..હા..હા..હા...! ભાઈ ! આવી વાત આવી છે આ ! આ..હા..હા...!

‘એકલા ઉઘાડેલા...’ બે થયા ને ? પેલી (પર્યાયની આંખને) બંધ કરી અને આને (ઉઘાડી). આહા..હા...! ‘એકલા ઉઘાડેલા દ્રવ્યાર્થિક...’ ‘ઉઘાડેલા’ (એટલે) પોતાના પુરુષાર્થથી ઉઘાડેલા એમ. આહા..હા...! પર્યાયને જોવાનું જ્યાં બંધ કર્યું... આહા..હા...! ત્યાં દ્રવ્ય(ને) જોવાની પર્યાય ઊઘડી ગઈ. આ..હા..હા...! ભાઈ ! આવી વ્યાખ્યા છે, આવી વસ્તુ છે ! આ..હા..હા...! ‘સમયસાર’, ‘પ્રવચનસાર’, ‘નિયમસાર’, ‘અષ્ટપાહુડ’, ‘પંચાસ્તિકાય’ અલૌકિક વાતું છે ! આ..હા..હા...! એ કંઈ ભણ્યે મળે એવું નથી. આ..હા..હા...! ભણ્યેથી તો કહે છે કે, એ તો પર્યાયને જાણવાની દશા થઈ. આહા..હા...! એને તો બંધ કરી દે, પ્રભુ ! જ્યારે એકને બંધ

કરી ત્યાં એક ઊઘડી. આ..હા..હા...!

કહેવાનો આશય એવો છે કે, પર્યાયદૃષ્ટિ જ્યાં બંધ કરી... આ..હા..હા...! ત્યાં દ્રવ્યદૃષ્ટિ – દ્રવ્યને જોનારું ઊઘડેલું દ્રવ્યાર્થિક ચક્ષુ, ઊઘડેલી દ્રવ્યાર્થિક ચક્ષુ (પ્રગટ થઈ). આ..હા..હા...! એ (ચક્ષુ) વડે ‘અવલોકવામાં આવે છે, ત્યારે નારકપણું, તિર્યચપણું, મનુષ્યપણું, દેવપણું અને સિદ્ધપણું—એ પર્યાયોસ્વરૂપ...’ હવે વિશેષ કહે છે. ‘વિશેષોમાં રહેલા...’ એ વિશેષરહિત છે એમ નહિ, વિશેષમાં રહેલું સામાન્ય છે. આ..હા..હા...! ભલે (વિશેષને) જોવાની બંધ કરી દીધી. આ..હા..હા...! ‘પર્યાયોસ્વરૂપ વિશેષોમાં રહેલા...’ ‘પર્યાયોસ્વરૂપ વિશેષોમાં રહેલા...’ આ..હા..હા..હા...! પરના જાણવામાં રહેલા એમ નહિ ફક્ત પોતાની જે આ પાંચ પ્રકારની પર્યાય છે – ચાર ગતિ અને સિદ્ધ (એમ) પાંચ પર્યાય વિશેષ છે એમાં રહેલું જે સામાન્ય. આ..હા..હા...! એની સંધિ તો કરી.

‘પર્યાયોસ્વરૂપ વિશેષોમાં રહેલા...’ આ..હા..હા...! ‘એક જીવસામાન્યને...’ ‘એક જીવસામાન્યને...’ ! કહેવું છે તો સર્વ દ્રવ્ય(ના) સામાન્ય-વિશેષને, પણ લોકોને જીવનો દૃષ્ટાંત દર્શને બીજી વાત ઠીક પડે એ માટે (જીવનો) દૃષ્ટાંત આપ્યો છે. સમજાણું ? બાકી તો બધા દ્રવ્યને જોનાર તો તું છો ને ! એટલે વિશેષમાં તો આવી ગયો તું ! સમજાણું કાંઈ ? એ વિશેષોમાં રહેલું જે સામાન્ય. જે પર્યાયદૃષ્ટિની જોવાની આંખ્યું બંધ કરી છે છતાં તે પર્યાયમાં રહેલો જીવ !! આ..હા...! સમજાણું કાંઈ ? આ..હા..હા...! ‘પર્યાયોસ્વરૂપ વિશેષોમાં રહેલા એક જીવસામાન્યને અવલોકનારા...’ ‘એક જીવસામાન્યને અવલોકનારા’ (કહ્યું તો) અવલોકનારી છે તો પર્યાય... આ..હા..હા...! પણ અવલોકવું છે દ્રવ્યને. આ..હા..હા...!

(‘સમયસાર’માં) ૩૨૦ ગાથામાં છેલ્લે કહ્યું છે ને ? ‘જયસેનાચાર્ય’ ! પ્રભુ સકળ નિરાવરણ અખંડ એક પ્રત્યક્ષપ્રતિભાસમય અવિનશ્વર શુદ્ધ પારિણામિક પરમભાવલક્ષણ નિજ પરમતત્ત્વ દ્રવ્ય તે હું છું. પર્યાય એમ કહે છે. ‘દ્રવ્ય હું છું’ એવું દ્રવ્યને તો કાંઈ છે નહિ. જાણવું કે (એવું બીજું) કાર્ય નથી. આહા..હા...! પર્યાય એમ કહે છે કે, ‘હું તો આ છું.’ નિજ પરમાત્મદ્રવ્ય તે હું છું. ભલે વિશેષોમાં રહેલો હું પણ છું આ ! કીધું ને ? ‘એક જીવસામાન્ય’ શબ્દ લીધો ને ? ભલે વિશેષોમાં રહેલું કહ્યું પણ એક જીવસામાન્યને. ઈ તો ત્યાં કીધું ઈ અહીં છે. આહા..હા...! જોનારી પર્યાયે એક સામાન્યને જોયું. ઊઘડેલી જ્ઞાનની પર્યાયે (એક સામાન્યને જોયું). બંધ થઈ ગયેલી પર્યાય (ઈ) પર્યાયનય અને તે બંધ થઈ એટલે ઊઘડેલી જ્ઞાનની દ્રવ્યાર્થિક પર્યાયે સામાન્યને જોતાં. આહા..હા...! બે-ત્રણ લીટીમાં કેટલું નાખ્યું છે !! આ..હા..હા...! અપાર વાત છે, બાપુ ! આ કોઈ સાધારણ વાત છે નહિ. આ..હા...! આ તો દિગંબર સંતોની વાણી છે, (એવી વાણી) ક્યાંય છે નહિ, ક્યાંય છે નહિ. આહા..હા...!

એમાં રહેલું તત્ત્વ, તે તત્ત્વને જાણનારું (જ્ઞાન) ઊઘડ્યું. કહે છે. આ..હા..હા...! જે પર્યાય ઉપર દૃષ્ટિ હતી ત્યારે દ્રવ્યને જાણનારું જ્ઞાન અસ્ત થઈ ગયું. આહા..હા...! પણ પર્યાયને જોવાનું જ્યાં સર્વથા બંધ કર્યું... આહા..હા...! એટલે સ્વને અવલોકવાનું જ્ઞાન ઊઘડ્યું. તે વિશેષોમાં રહેલો જે જીવસામાન્ય... આહા..હા...! છે ? 'વિશેષોમાં રહેલા એક જીવસામાન્યને...' આહા..હા...! 'અવલોકનારા અને વિશેષોને નહિ અવલોકનારા...' આહા..હા...! છે ને ? સામું પુસ્તક છે કે નહિ ? આહા..હા...!

આ કાંઈ કથા નથી, પ્રભુ ! આ તો ભાગવત્ કથા છે ! આ..હા..હા...! કેના ગર્વ કરવા ? કોના જાણવાના અભિમાન કરવા ? ભાઈ ! આ..હા...! પરમાત્માની એક એક ગાથા(માં) બધું રહસ્ય ભર્યું છે, પ્રભુ ! આહા..હા...! એ સંતો જ્યારે એની વ્યાખ્યા કરતા હશે (ત્યારે) એની વ્યાખ્યાનો પાર ન મળે !! અને ભગવાનની વાણીમાં આવ્યું હશે એટલું તો ઝિલાણું નહિ. આહા..હા...! ભગવાને જોયું એમાં અનંતમે ભાગે કહેવાણું. કાલે દિવ્યધ્વનિનો દિવસ ગયો. કાલે આ શરૂ થયું છે. દિવ્યધ્વનિ છે આ !! આ..હા..હા...! એ દિવ્યધ્વનિમાં આવેલું (તેને) 'ૐકાર ધ્વનિ સુની અર્થ ગણધર વિચારે, રચી આગમ ઉપદેશ ભવિક જીવ સંશય નિવારે' આ..હા..હા...!

અહીં કહે છે કે, આગમમાં આ વાત આવી અને એ વાત જેણે અંદર જાણી... આ..હા..હા...! એનો સંશય રહેતો નથી. દ્રવ્યને (જોનારું) ઊઘડેલું જ્ઞાન, જ્યાં વિશેષોમાં રહેનાર જીવને જોયો. સામાન્યને જોયો ત્યાં સંશય રહેતો નથી, મિથ્યાત્વનો કોઈ અંશ રહેતો નથી. આહા..હા...! 'અને વિશેષોને નહિ અવલોકનારા એ જીવોને...' બધા જીવો લીધા છે ને ? એક જ જીવ લીધો નથી. આ પર્યાયચક્ષુ બંધ કરી અને ઊઘડેલા જ્ઞાનથી જીવને જોવે છે એવા બધા જીવો. આ..હા..હા...! અરે...રે...! પાંચમા આરાના પ્રાણીને પણ આમ છે એમ કહે છે. પંચમ આરાના સંત શ્રોતાને એમ કહે છે, પંચમ આરાના શ્રોતાને ! આ..હા..હા...! તારાથી ન થાય એમ અહીંયાં કહેતા નથી. આ..હા..હા...! મને ન સમજાય એ વાત મૂકી દે. પર્યાય છે તેને પણ જોવું જ્યાં બંધ કરવું છે એમાં નહિ જાણી શકું એ પ્રશ્ન જ ક્યાં છે ? આહા..હા...!

એવા 'વિશેષોને નહિ અવલોકનારા એ જીવોને...' 'જીવને' નથી લીધું, 'એ જીવોને' (એમ બહુવચન લીધું છે). આ..હા..હા...! પંચમ આરાના સંત સામા શ્રોતાને – આ જીવોને... આહા..હા...! પર્યાયચક્ષુ બંધ કરીને ઊઘડેલા જ્ઞાનથી જોનાર એવા પંચમ આરાના જીવોને. આ ચોથા આરાની વાત છે ? આ..હા..હા...! પેલું પડશે એ માટે લોકો ગભરાણા છે. આ પડશે ત્યાં ઊભો થઈ જઈશ, અંદર જો તો ખરો !! ઊઘડેલો જ્ઞાનપર્યાય (પર્યાયને જોવાનું) બંધ કરીને જ્યાં અંદર પડ્યું... ત્યાં તને ભગવાન ભળાશે !! આ..હા..હા...! ભગવાનનો તને

ભેટો થશે. એ ભગવાન છાનો નહિ રહે. આ..હા..હા...! પર્યાયચક્ષુ બંધ કરી ઊઘડેલા ચક્ષુમાં હવે ઈ ભગવાન છાનો નહિ રહે. આ..હા..હા...! ગજબ વાત છે ! ચાર લીટી ! આ..હા..હા...!

એવા જીવોને, અવલોકનારા 'જીવને' નથી લીધું. આ..હા..હા...! પંચમ આરાના પ્રાણીને કહે છે, પ્રભુ ! તું તો આવો છો ને ! આ..હા..હા...! અને પર્યાયચક્ષુ બંધ કરીને જો તો ઘણા જીવોને... આ..હા..હા...! 'તે બધું જીવદ્રવ્ય છે' (એમ ભાસે છે). પર્યાયનું લક્ષ છૂટી ગયું છે. આખું આ જીવદ્રવ્ય છે. આ..હા..હા...! દ્રવ્યાર્થિકનયના ઊઘડેલા જ્ઞાનથી વિશેષમાં રહેનારા સામાન્યને અવલોકન કરનારને... આ..હા..હા...! 'તે બધું જીવદ્રવ્ય છે' એમ ભાસે છે.' છે ? 'આ જીવદ્રવ્ય છે' એમ ભાસે છે. આ..હા..હા...! કાલે થોડુંઘણું આવ્યું હતું, હોં ! આ તો તમે આવ્યા એટલે જરી ફરીને લીધું અને આ તો પાર ન મળે, બાપા ! ગમે એટલી વાર (લ્યો ને !). આ..હા..હા...! એના ભાવની ગંભીરતા ! એના ભાવની અપરિમિતતા !

મુમુક્ષુ :- પરમ પરમેશ્વર ભાસે.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- ઓ..હો...! અહીં પરમેશ્વર થવાની જ વાત છે ! 'તે બધું જીવદ્રવ્ય છે' એમ કીધું ને ? એમ કીધું કે નહિ ? 'તે બધું' એટલે પાંચ પર્યાયોને જોવી નથી, સિદ્ધપર્યાયને જોવી નથી. આ..હા..હા...! અરે..રે...! આવી વાત ક્યાં મળે ? ભગવાનના વિરહ પડ્યા, વાણી રહી ગઈ. વાણીએ વિરહ ભુલાવ્યા, વાણીએ વિરહ ભુલાવ્યા ! આ..હા..હા..હા...! 'એક જીવસામાન્યને અવલોકનારા...' (અર્થાત્) એક જ જીવસામાન્યને જોનારા. આ..હા..હા...! 'અને વિશેષોને નહિ અવલોકનારા...' બહુવચન છે. પંચમઆરાના ઘણા જીવો પણ આ પ્રમાણે અવલોકશે. આ..હા..હા...!

વિશ્વાસ... વિશ્વાસ લાવ ! તારામાં તાકાત છે, પ્રભુ ! તું પૂર્ણ વીર્યથી ભરેલો છો ! આ..હા..હા...! અનંત... અનંત... આનંદ અને અનંત સુખના સાગરના જળથી ભરેલો પ્રભુ ! સુખના સાગર-જળથી (ભરેલો) ! આહા..હા...! સુખનો સાગર એ સુખનું જળ ! એને - ભરેલા ભગવાનને તું જો ! આ..હા..હા...! તને ત્યાં (તે) 'બધું જીવ છે' એમ ભાસશે. છે ? આહા..હા...! પ્રભુ ! તું સ્ત્રી, પુરુષ, નપુંસક નથી. તું એ શરીરને ન જો, લૂગડાને ન જો, આકૃતિને ન જો. પરને જોવાની જ વાત બંધ કરી દે, અહીં તો (એમ કહે છે). આ સ્ત્રીનું શરીર છે ને પુરુષનું શરીર છે... આહા..હા...! એ તો વાત જ બંધ કરી દીધી. પોતાને જોવાની પર્યાયમાં જણાય તેને પણ બંધ કરી દે. આ..હા..હા...! આહા..હા...! આ વસ્તુ ! આ સિદ્ધાંત !

'બધું જીવદ્રવ્ય છે' 'આ બધું જીવદ્રવ્ય છે' એમ ભાસે (છે). 'ભાસે છે' એમ કીધું છે ને ? ઘણા જીવોને (ભાસે છે) ને ? ઊઘડેલી આંખથી ને ? એક આંખ બંધ કરેલી, એકલી એક ઊઘડેલી આંખ ! આહા..હા...! આના પછી સપ્તભંગી આવશે. આજ તો અહીંથી શરૂઆત

કરી. ૧૧૫ (ગાથામાં) સપ્તભંગી (આવશે). આ તો 'કુંદકુંદાચાર્ય'ની વાણી ! સાક્ષાત્ ભગવાન પાસેથી (સાંભળેલી) ! આહા..હા...! અને એની ટીકા કરનાર 'અમૃતચંદ્રાચાર્ય' ! એ ભગવાન પાસે ગયા હતા, આ (નિજ) ભગવાન ! 'કુંદકુંદાચાર્ય' પોતાના (ભગવાન) અને પરના (ભગવાન) બન્ને પાસે ગયા હતા. આહા..હા...! એ 'અમૃતચંદ્રાચાર્ય' આ કહે છે. શ્લોકમાં તો આટલું જ છે. 'દલ્લદ્વિણ સલ્લં દલ્લં તં પજ્જયદ્વિણ પુણો। હવદિ ય અણ્ણમણ્ણં...' પર્યાયથી અન્ય અન્ય છે, અન્ય અન્ય છે, દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અનન્ય છે. પર્યાય અપેક્ષાએ અન્ય... અન્ય... અન્ય... છે, વસ્તુ અપેક્ષાએ અનન્ય છે - અનેરું અનેરું નથી. આ..હા..હા...! આ ગાથા ! 'તલ્લકાલે તલ્લમયત્તાદો।।' તે કાળે તે તે પર્યાયમાં - વિશેષમાં તો છે, પણ વિશેષને ન જોતા સામાન્યને જોવા જા, પ્રભુ ! જેમાં અતીન્દ્રિય સુખનો સાગર ઊછળે છે. જે ઇન્દ્રિયગમ્ય નથી. વિકલ્પગમ્ય નથી, પર્યાયચક્ષુને ગમ્ય નથી. આહા..હા...! જે દ્રવ્યાર્થિક ચક્ષુ વડે જ જણાય તેવું એ તત્ત્વ છે. આ..હા..હા...!

પહેલાંમાં - ૧૧૩માં આવી ગયું. 'પર્યાયોનો દ્રવ્યત્વભૂત અન્વયશક્તિ સાથે ગૂંથાયેલો (-એકરૂપપણે જોડાયેલો) જે કમાનુપાતી (કમાનુસાર) સ્વકાળે ઉત્પાદ થાય છે...' છે ? ૧૧૩ (ગાથાની) ટીકા ! બહુ વિસ્તાર આવી ગયો છે. કમાનુપાતી - ક્રમ અનુસાર અને તે કાળે (એમ કહ્યું) છતાં તે વિશેષને જોવાની આંખ્યું બંધ કરી દે. આ..હા..હા..હા...! સ્વકાળે તેની તે પર્યાય થશે જ. એ કાળ નક્કી થઈ ગયેલો છે, તેની જન્મક્ષણ છે. આહા..હા...! પણ તે પર્યાયને જોવાની બંધ કર. સ્વકાળે પર્યાય ઉત્પન્ન થશે જ. છતાં તેને જોવાનું બંધ કરી (દે). બંધ કર્યું એટલે જોવાનું બંધ જ થઈ ગયું, એમ નહિ. પર્યાયનયથી જોવાનું સર્વથા બંધ કર્યું એથી હવે પર્યાયમાં એણે જાણવાનું કાંઈ રહ્યું નહિ એમ નહિ. આહા..હા...! પર્યાયને જોવાનું જ્યાં સર્વથા બંધ કર્યું ત્યારે અંદર દ્રવ્યાર્થિકનયથી ઊઘડેલું (જે) જ્ઞાન (પ્રગટ થયું) એ જ્ઞાન વડે એ જાણવામાં આવ્યો. અરે...! આવી વાતો ક્યાં છે ? બહારની વાતું, ક્રિયાકાંડ... અરે... પ્રભુ ! તારા જ્યાં ભવના અંત ન આવે... આહા..હા...! એ ચીજ શું (કામની) ? ચોરાશીના અવતાર ! નરકના દુઃખોનું વર્ણન સાંભળ્યું ન જાય. બાપુ ! તને જોતાં આનંદની વાત - વ્યાખ્યા કહી ન જાય તેવો તને આનંદ આવશે !!

ઊઘડેલા જ્ઞાનથી દ્રવ્યને જોતાં... આહા..હા...! પર્યાયદૃષ્ટિમાં પહેલાં એ જ્ઞાન બંધ હતું. પર્યાયદૃષ્ટિમાં, પરની દૃષ્ટિમાં નહિ. આહા..હા...! અવસ્થામાં જોનારને તને તારી દૃષ્ટિ જોતી નહોતી. આહા..હા...! એ અવસ્થાદૃષ્ટિને બંધ કરીને... આહા..હા...! પછી કંઈ રહ્યું કે નહિ ? ભગવાન તો જ્ઞાનમૂર્તિ પ્રભુ ! કેવળજ્ઞાનનો કંદ છે ને ! (પર્યાયચક્ષુ) બંધ કર્યા પછી એની પર્યાયમાં કાંઈ વિકાસ રહ્યો કે નહિ ? વિકસિત ચિત્ત્યમત્કાર વસ્તુ છે ! જયવંત વર્તે પ્રભુ !

આ..હા..હા...!

ભાઈ ! પરિચિતની વ્યાખ્યા તો એક ઠેકાણે એમ કરી છે ને ? સર્વજ્ઞ ! પરિચિત એટલે સર્વજ્ઞ. પરિ એટલે સર્વથા પ્રકારે, ચિત્ એટલે જ્ઞાન. પરિચિત એટલે સર્વજ્ઞ. આ..હા..હા...! આવો પરિચય ! પેલો ('સમયસાર'ની ચોથી ગાથામાં) 'શ્રુત, પરિચિત, અનુભૂતા...' (આવે છે) ઈ નહિ. ગુલાંટ ખાઈને આમ પરિચિત થાય છે. પેલો જે પરિચિત છે એ રાગનો પરિચય છે, પર્યાયદૃષ્ટિનો પરિચય છે. આહા..હા...! એ ગુલાંટ ખાય છે ત્યારે દ્રવ્યને જોનારી આંખ્યું વડે જોતા તેને પરિચિત નામ સર્વજ્ઞપણું પ્રગટ થઈ જાય છે. ઈ પરિચિત છે. પરિ નામ સર્વથા પ્રકારે જ્ઞાનને જોવું. આહા..હા...! જ્ઞાનને જોવું, હોં ! પરને જોવું નહિ. આહા..હા...! આવી વાતું છે.

એમ ભાસે છે. 'તે બધુંય જીવદ્રવ્ય છે' એમ ભાસે છે.' અહીં સુધી તો પર્યાયને જોવાની બંધ કરીને અને બંધ થઈ એટલે દ્રવ્યને જોવાનું જ્ઞાન ઊઘડ્યું, ઊઘડ્યા વિના રહે જ નહિ. આહા..હા...! જેણે પર્યાયને જોવાની ચક્ષુ બંધ કરી એને સ્વને જાણવાનું ઊઘડેલું જ્ઞાન ઊઘડ્યા વિના રહે જ નહિ. આહા..હા...! અને એ ઊઘડેલા જ્ઞાન વડે - દ્રવ્યાર્થિકનય વડે (જોતાં). દ્રવ્યાર્થિકનય પણ જ્ઞાન છે ને ? નય છે ને ? જ્ઞાનનો અંશ છે ને ? દ્રવ્યાર્થિક એટલે પેલું આખું દ્રવ્ય છે ઈ (નહિ). દ્રવ્યાર્થિકનયથી જોનારું દ્રવ્ય. આહા..હા...! એ ઊઘડેલું જ્ઞાન તે દ્રવ્યાર્થિકનય છે એનાથી જોતાં દ્રવ્ય જોવાય. આ..હા..હા...! (આ બધું) લખે છે ને ? પછી નાખશે. 'આત્મધર્મ'માં આવે છે ને ? આહા..હા...!

હવે, આ જ્યારે ભાસ્યું ત્યારે હવે પર્યાયને જાણવાનું યથાર્થ જ્ઞાન થયું. પહેલાં દ્રવ્યાર્થિકને બંધ કરીને પર્યાયને જોવું એમ ન લીધું. પર્યાયનયને (-ચક્ષુને) બંધ કરીને દ્રવ્યાર્થિકચક્ષુ વડે જો અને એ જે ભાસ્યું ત્યારે હવે પર્યાયનું યથાર્થ જ્ઞાન થયું. સમજાણું કાંઈ ? 'અને જ્યારે દ્રવ્યાર્થિક ચક્ષુને સર્વથા બંધ કરીને...' દેખો ! દેખવામાં આવ્યું છે પણ તેના તરફનું લક્ષ અત્યારે છોડી દઈ (એમ કહે છે). સામાન્ય જે આ બધું છે... આ બધું છે... આ વસ્તુ છે એમ જ્ઞાન થયું છે છતાં હવે તે તરફનું જોવાનું બંધ કરીને પર્યાય પણ તારી છે, તારામાં છે એને જોવા માટે આ (દ્રવ્યાર્થિક ચક્ષુ) બંધ કર. આ..હા..હા...! બહુ ઝીણી વાત છે, ભાઈ ! ગંભીર છે, બાપુ ! પરમાત્માની વાણી, દિગંબર સંતોની વાણી (ગંભીર છે). શ્વેતાંબરની તો કથનપદ્ધતિ મિથ્યાદૃષ્ટિ થયા પછી કરી છે. અરે... પ્રભુ ! આકરું લાગે, શું થાય ? આ વાત ક્યાં છે ? આ..હા..હા..હા...! જ્યાં કેવળજ્ઞાન રેલાય છે આમ ! અલ્પકાળમાં કેવળજ્ઞાન થવાની તૈયારીવાળી વાત છે !! આ..હા..હા..હા...! છતાં કહે છે કે, પહેલું પર્યાયને જોવાનું બંધ કરીને અને હવે દ્રવ્યાર્થિકને (જોવાની) આંખ્યું બંધ કર. (સામાન્ય) જણાઈ ગયું પણ

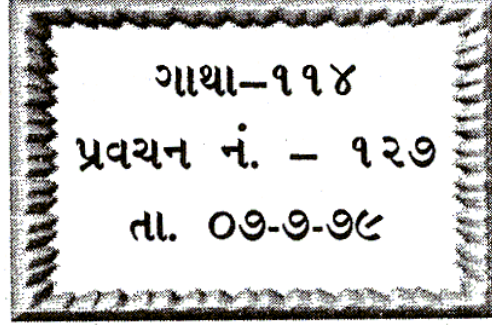
હવે તે તરફનું લક્ષ બંધ કર. સમજાણું ? આ..હા..હા...!

‘દ્રવ્યાર્થિક ચક્ષુને સર્વથા બંધ કરીને...’ (એટલે) તેના તરફનું લક્ષ છોડી દઈને એમ (કહેવું છે). ‘એકલા ઉઘાડેલા પર્યાયાર્થિક...’ જોયું ? પેલામાં ‘એકલા ઉઘાડેલા દ્રવ્યાર્થિક’ હતું, પહેલી લીટી. આમાં ‘એકલા ઉઘાડેલા પર્યાયાર્થિક ચક્ષુ વડે...’ પર્યાય પણ એનામાં છે ને ? એમાં વર્તતું દ્રવ્ય છે ને ? પરને અને એને કાંઈ સંબંધ નથી. એ વાત અહીં વિશેષ સિદ્ધ કરવા (એમ કહે છે કે) એ પર્યાય પણ એની છે, ઈ પર્યાયને અને પરને કાંઈ સંબંધ નથી. આ..હા..હા...! અહીં કેવળજ્ઞાન થયું (તે) વજ્રનારાયસંહનન હતું માટે થયું (એમ તો નહિ) અરે...! ચાર જ્ઞાન અને મોક્ષનો માર્ગ હતો માટે કેવળજ્ઞાન થયું એમ પણ નહિ. આ..હા..હા...! હવે ઈ પર્યાયને જો, કહે છે. પણ ઈ પર્યાય પર્યાયથી થઈ છે, હોં ! નારકીની, મનુષ્યની, ચાર ગતિની અને સિદ્ધપર્યાય – પાંચ પર્યાયો (પર્યાયથી થઈ છે). છે ?

‘એકલા ઉઘાડેલા પર્યાયાર્થિક ચક્ષુ વડે અવલોકવામાં આવે છે, ત્યારે જીવદ્રવ્યમાં રહેલા...’ જોયું ? પહેલાંમાં ‘વિશેષોમાં રહેલા’ એમ હતું. છે ? ‘પર્યાયોસ્વરૂપ વિશેષોમાં રહેલા’ એક જીવદ્રવ્ય એમ હતું. હવે અહીં (કહે છે) ‘જીવદ્રવ્યમાં રહેલા...’ દ્રવ્યમાં રહેલા ! પર્યાયનો સંબંધ હતો, પરની સાથે કાંઈ સંબંધ (નથી). આહા..હા...! ‘નારકપણું, તિર્યચપણું, મનુષ્યપણું, દેવપણું અને સિદ્ધપણું—એ પર્યાયોસ્વરૂપ અનેક વિશેષોને અવલોકનારા...’ આ..હા..હા...! ‘અને સામાન્યને નહિ અવલોકનારા...’ (અર્થાત્) પર્યાયનું લક્ષ એ ઉપરથી છોડીને એટલું. હોં ! ‘એવા એ જીવોને (તે જીવદ્રવ્ય) અન્ય-અન્ય ભાસે છે,...’ પહેલાંમાં બધું એકરૂપ ભાસતું (એમ આવ્યું). આમાં અન્ય અન્ય પર્યાય છે, અન્ય અન્ય ભાસે છે. પર્યાય અનેરી... અનેરી... અનેરી... અનેરી... અનેરી... અનેરી... અન્ય... અન્ય... અન્ય... અન્ય... અન્ય... અન્ય... એમ ભાસે છે.

વિશેષ કહેશે...

‘પ્રવચનસાર’ ૧૧૪ ગાથા. ફરીને અહીંથી (લઈએ). પહેલું કહ્યું કે પર્યાયાર્થિકને ન જોતાં દ્રવ્યાર્થિકનયનો વિષય ઊઘડ્યો, જ્ઞાન ઊઘડેલું છે. એ દ્રવ્યાર્થિક જ્ઞાન વડે દ્રવ્યને જો તો એ સામાન્ય તને નજરે પડશે. પણ પર્યાયની આંખ્યું બંધ કરી દઈને, પરને જોવાનું બંધ કરીને નહિ. પરને તો એ જોતો નથી. પર્યાયની આંખ્યું (બંધ કરીને જોવાની વાત છે). પોતામાં પર્યાય છે, તન્મય છે તેમાં આત્મા રહે છે. આહા..હા...! એવી પર્યાયનયની આંખ્યું બંધ કરી દ્રવ્યનયને જોતાં ‘બધું એક આત્મા છે’ એમ ભાસે. આવી વાત છે.

હવે, અહીંયાં (કહે છે કે) દ્રવ્યાર્થિકનય ચક્ષુને સર્વથા બંધ કરી એટલે કે ઊઘડેલું જ્ઞાન તો છે પણ તે તરફ લક્ષ નથી. લક્ષ પર્યાય ઊઘડેલી છે તેમાં છે. ‘દ્રવ્યાર્થિક ચક્ષુને સર્વથા બંધ કરીને એકલા ઊઘાડેલા પર્યાયાર્થિક ચક્ષુ વડે અવલોકવામાં આવે છે,...’ પર્યાયથી જ્યારે જીવની દશાઓ જોવામાં આવે છે. એને જોવાનું એમાંને એમાં છે. સામાન્ય અને વિશેષ(માં જોવાનું છે), બહારમાં ક્યાંય (જોવાનું) નથી. આહા..હા...! બહારનું કરવાનું તો કાંઈ નથી. તારા દ્રવ્ય-પર્યાય સિવાય બહારમાં કાંઈ કરવાનું તો છે નહિ પણ અહીં તો કહે છે, બહારને જોવાનું પણ નથી. (બહાર) જો છો એ તારી પર્યાય છે. આ..હા..હા...! આવી વાત છે. આત્મા સિવાય કોઈ કષાયને કે કર્મને કે પરને કાંઈ કરવું એ (વાત જ) નથી.

નિશ્ચયથી તો ચૈતન્યને શરીર કહ્યું છે. ચૈતન્યવિગ્રહ ! એમ પુણ્ય અને પાપના કષાયભાવ (થાય છે) એ પણ એક વિગ્રહ છે. છે એની પર્યાયમાં, પણ એ પણ એક શરીર છે. આ

શરીર જે છે ચૈતન્યભગવાન ! પરમપારિણામિક સ્વભાવભાવ એ ચૈતન્યશરીર છે, ચૈતન્યવિગ્રહ છે. 'વિગ્રહ' શબ્દ છે ને ? એમ પુણ્ય અને પાપના ભાવ કે આ ગતિના ઉદયભાવ, સિદ્ધભાવ એક કોર રાખો, અહીં તો સિદ્ધપર્યાયને જોવાની વાત છે, પણ ચાર ગતિ જે ઉદય(માન) છે, એ ચૈતન્યશરીર જે ભગવાન ચૈતન્યવિગ્રહ (જે છે) એ અપેક્ષાએ તો એ પરવિગ્રહ છે. શરીર જ છે, પરશરીર જ છે. આહા..હા...!

ત્રણ પ્રકારના (શરીર) – ચૈતન્યશરીર, કષાયશરીર, કાર્માણશરીર, ઔદારિક શરીર, તૈજસ શરીર, આહારક શરીર, વૈક્રિયક શરીર. એ આહારક, તૈજસ, કાર્માણ (શરીર છે) એ બધા જડના શરીર (છે) અને આત્મામાં થતો વિકાર એ ચૈતન્યનું વિકૃત શરીર (છે) અને એનો ત્રિકાળી સ્વભાવ, પરમ સ્વભાવ, જ્ઞાયકભાવ એ એનું નિજશરીર – એ નિજ વસ્તુ છે. આ..હા...! એ નિજ વસ્તુને જોવા માટે તો એક વાર પર્યાયની આંખ્યું બંધ કર. પણ હવે સ્વને જોયું અને સ્વને જાણ્યું તો પર્યાયમાં પણ એ સામાન્ય વર્તે છે. આહા..હા...! એથી એને જોવા માટે પણ આ બાજુનું લક્ષ છોડીને આ બાજુને જો. કારણ કે ઈ પર્યાય પણ તારા અસ્તિત્વમાં છે. જેમ બીજા દ્રવ્યનો કોઈ અંશ તારા અસ્તિત્વમાં નથી, કાર્માણ શરીરનો પણ એક અંશ તારા પર્યાયના અસ્તિત્વમાં નથી. આહા..હા...! તારા અસ્તિત્વમાં – પર્યાયના અસ્તિત્વમાં હોય તો ચાર ગતિ અને સિદ્ધની પર્યાય એ પર્યાયનું અસ્તિત્વ છે. આહા..હા...! એને જોવાને ઊઘડેલું જ્ઞાન છે. કીધું ને ?

'એકલા ઉઘાડેલા પર્યાયાર્થિક ચક્ષુ વડે...' આ..હા..હા...! પર્યાયનું અસ્તિત્વ જોવા માટે સ્વને જોયું છે તે જ્ઞાન પરને જોવાને ઊઘડેલું છે. આ..હા..હા...! આવી બધી ઝીણી વાતું ! લોકોને બહારથી (મેળવી લેવું છે) પણ બહારમાં ઈ છે જ નહિ ને. બહારમાં પરનું તો કંઈ કરતો નથી પણ બહારમાં એ વિષયકષાય, શુભભાવ (થાય છે) એને પણ પરમાર્થે પરશરીર – વિગ્રહ કીધો છે. આહા..હા...! પણ અહીં કહે છે કે, તારી પર્યાયમાં જે અસ્તિત્વ છે એને જોવાની ઊઘડેલી આંખથી જો, જાણ. આ..હા...! છે ? 'અનેક વિશેષોને અવલોકનારા...' 'જીવદ્રવ્યમાં રહેલા...' છે ? પેલા કર્મ અને શરીર આદિ તો એક અંશે પણ (પર્યાયમાં) રહ્યા નથી. આહા..હા...! અરે..રે...! ક્યારે ફુરસદ લે ? ક્યારે નિર્ણય કરે ? ચોરાશીના અવતાર કરી કરી હોથા નીકળી ગયા છે અને હજી એને દરકાર નથી કે, હું કોણ છું ? ક્યાં છું ? કોણ છું ?

અહીં ગતિ છે ઈ પણ એક પર્યાયના અંશમાં છે, મારી ત્રિકાળી ચીજમાં નથી. આ..હા..હા...! શુભ કષાય – દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિના પરિણામ પણ મારી પર્યાયમાં... પર્યાયમાં... પર્યાયમાં એ જરી વર્તે છે. એમાં છે પણ વસ્તુમાં તો એ નથી. આ..હા...! પણ વસ્તુનું જ્ઞાન થયા

પછી એને પર્યાયમાં એના અસ્તિત્વનું (જ્ઞાન થાય છે). પરનું અસ્તિત્વ છે એને જોવાની વાત જ નથી. પરને જોવે છે ઈ તો પોતાની પર્યાયને જોવે છે. આહા..હા...! ખરેખર તો રાગ-દ્વેષને જોવે છે એ પણ પોતાની જ્ઞાનની પર્યાય છે એને જોવે છે. આ..હા..હા...! પણ એની પર્યાયમાં ગતિ છે. એ પર્યાયને જોતાં ‘જીવદ્રવ્યમાં રહેલા...’ એમ છે ને એમાં ? પેલું કાર્માણ શરીર જીવદ્રવ્યમાં રહેલું નથી. આ શરીર જે છે એ જીવદ્રવ્યમાં રહ્યું નથી. આ..હા...! જીવદ્રવ્યની પર્યાયમાં રહેલું (એમ કહેવું છે). એના સામાન્યમાં રહેલું (છે) એ તો પહેલું જોયું. હવે એના વિશેષમાં રહેલું – એ જીવદ્રવ્યમાં રહેલું. છે ને ? ‘જીવદ્રવ્યમાં રહેલા...’ ત્યાં એમ કીધું. જોયું ? આહા..હા...! એટલે પર્યાય થઈ. જીવદ્રવ્યમાં રહેલું એટલે ત્રિકાળી દ્રવ્યમાં રહેલું એમ નહિ.

‘જીવદ્રવ્યમાં રહેલા...’ જીવદ્રવ્ય – ભગવાન ચૈતન્ય પરમાત્મસ્વરૂપ એવું જ્યાં જ્ઞાન થયું ત્યારે પર્યાયને જોવાનું જ્ઞાન ઊઘડ્યું. આહા..હા...! એ ભણતરથી ઊઘડ્યું એ પ્રશ્ન અહીં છે જ નહિ. ઈ શું કહ્યું ? શાસ્ત્રથી, ભણતરથી પર્યાયને જોવાનું, એ વાત અહીં લીધી નથી. આ..હા..હા...! અહીં તો જીવ ત્રિકાળી જ્ઞાયકમૂર્તિ પ્રભુ ! એને જોતાં પર્યાયને જોવાનું ઊઘડેલું જ્ઞાન (પ્રગટ થાય છે). આ..હા..હા..હા...! સમજાય છે આમાં કાંઈ ? અરે...! આ તો ત્રણલોકના નાથ જિનેશ્વરદેવ પરમેશ્વર એટલે કોણ !! આ..હા...! જેની પાસે એકાવતારી ઇન્દ્રો ગલુડિયાના બચ્ચાની જેમ બેસે ! આહા..હા...! એવા ત્રિલોકનાથ જિનેશ્વરદેવની આ વાણી છે. એ વાણીનો ગંભીરતાનો પાર ન મળે. આહા..હા...!

કહે છે કે, તે જે પર્યાયની (જોવાની) આંખ્યું બંધ કરી, સર્વથા (બંધ કરી), હોં ! ત્યારે આ (સામાન્ય) જોવામાં આવ્યું, ઊઘડેલા જ્ઞાનથી જોવામાં આવ્યું. હવે ઊઘડેલા જ્ઞાનથી જીવમાં રહેલી પર્યાયો (છે તેને જો). છે ને ? ‘નારકપણું, તિર્યચપણું, મનુષ્યપણું, દેવપણું અને સિદ્ધપણું— એ પર્યાયોસ્વરૂપ અનેક વિશેષોને અવલોકનારા...’ (અર્થાત્) પર્યાયસ્વરૂપ અનેક વિશેષોને જાણનારા. આ..હા..હા...! ‘અને સામાન્યને નહિ અવલોકનારા...’ એક આના તરફ (—વિશેષો તરફ) લક્ષ છે એટલે આને (—સામાન્યને) નહિ જોનારા, એમ. ‘એવા એ જીવોને (તે જીવદ્રવ્ય) અન્ય અન્ય ભાસે છે,...’ પર્યાય તે જીવદ્રવ્યમાં અનેરી અનેરી ભાસે છે. સિદ્ધપર્યાય અનેરી, દેવપર્યાય અનેરી અનેરી છે. આ..હા...! ‘અન્ય અન્ય ભાસે છે,...’

‘કારણ કે દ્રવ્ય તે તે વિશેષોના કાળે...’ આ..હા..હા...! ભગવાનઆત્મા દ્રવ્ય ! તે તે વિશેષોના કાળે. તે તે કોણ ? નારકી, મનુષ્ય, દેવ, તિર્યચ અને સિદ્ધ. ‘તે તે વિશેષોના કાળે તન્મય હોવાને લીધે...’ તે પર્યાયમાં તે જીવદ્રવ્ય તન્મય છે. આ..હા..હા...! જેમ કાર્માણ શરીર, ઔદારિક શરીર અને પરવસ્તુ – સ્ત્રી, કુટુંબ-પરિવાર આદિ, એની સાથે કાંઈ તન્મયનો

અંશ પણ નથી. એ તો સૌ સ્વતંત્ર છે. આ..હા..હા...! આ તો પેલા ભાઈ કહેતા હતા ને ? કે, 'બાવો થાય તો સમજાય.' એમ કહેતા હતા. આ વાત, બાપુ ! બાવો જ છો, ભાઈ ! તારામાં રાગ પણ નથી અને ખરેખર તો સામાન્યમાં ગતિ પણ નથી. આ તો પર્યાયનું અસ્તિત્વ તારામાં છે એ સિદ્ધ કરવું છે. પરને લઈને કંઈ એ પર્યાય નથી. આ..હા..હા...! એમ કહ્યું ને ?

'જીવદ્રવ્યમાં રહેલા...' એમ કીધું. જીવની પર્યાયમાં રહેલા (એમ નથી કહ્યું). આહા..હા...! એ જીવદ્રવ્ય પર્યાયમાં છે. જીવદ્રવ્ય પોતે પર્યાયદૃષ્ટિએ પર્યાયમાં છે. આહા..હા...! તેને 'અન્ય અન્ય ભાસે છે,...' અનેરી અનેરી દશા (ભાસે છે). સામાન્યને જોતા તો અનન્ય અનન્ય, તે... તે... તે... ભાસે છે. વિશેષને જોતા તે અન્ય... અન્ય... અન્ય... અન્ય અન્ય પર્યાય ભાસે છે. આવું છે, બાપુ ! આ..હા...! જન્મ-મરણરહિત (થવાની વાતું છે). આ..હા...! વીજળીને ઝબકારે મોતી (પરોવવાનું) છે. આ તો વચ્ચે ઝબકારો આવી ગયો, આવો મનુષ્યભવ, એમાં વીતરાગમાર્ગની વાણી ! (એની સામે) આ બધું તુચ્છ છે. આ..હા..હા...!

જોવાનું અને જાણવાનું હોય તો તારું સામાન્ય અને વિશેષ બે (છે). આ..હા..હા..હા...! પરને જોવાની, જાણવાની વાત પણ નહિ. આ..હા...! પરનું – બાયડી, છોકરા, કુટુંબનું કાંઈ કરું, વ્યવસ્થિત કંઈક વ્યવસ્થા કરી શકું એ વાત તો ત્રણકાળમાં આત્મામાં છે નહિ. દ્રવ્યમાં તો નથી પણ પર્યાયમાં પણ નથી. આ..હા..હા...! આવો જે ભગવાનઆત્મા ! સામાન્યને જોઈને, સામાન્યનો અનુભવ કરીને પછી વિશેષને જાણવું છે એટલે છદ્મસ્થનો ઉપયોગ સામાન્યમાં હોય ત્યારે વિશેષમાં હોતો નથી. તેથી તે ઉપયોગને પર્યાયમાં લાવવો છે એથી આની કોર (જોવાનું) બંધ કરી એમ કીધું. આ..હા..હા...! સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા...!

એ 'વિશેષોને અવલોકનારા અને સામાન્યને નહિ અવલોકનારા એવા એ જીવોને (તે જીવદ્રવ્ય) અન્ય-અન્ય ભાસે છે,...' ઈ પર્યાય અન્ય અન્ય ભાસે છે. નારકીપણું અન્યપણું, તિર્યકપણું અન્યપણું, સિદ્ધપણું અન્યપણું (ભાસે છે). પર્યાય છે ને ? આહા..હા...! સામાન્ય જે ત્રિકાળ છે તે અનન્ય છે એ નહિ. અત્યારે તો સામાન્ય જોનાર(ને) વિશેષ જોવા માટે જ્ઞાન ખુલ્યું છે, ખીલ્યું છે. આહા..હા...! તે પણ પોતાની પર્યાયને જોવાને માટે. આહા..હા...!

અહીં તો હજી બહાર આડે નવરો થાતો નથી. અર..ર..ર...! અરે...! ક્યાં જાશે ? અહીં મોટા પૈસાવાળા કહેવાય, આબરૂવાળા કરોડોપતિ (કહેવાય). (એક જણ પાસે) પચાસ કરોડ રૂપિયા ! 'મુંબઈ' આવ્યો હતો. બસ ! એમાંને એમાં, માણસ આમ... આ..હા..હા...! આ પૈસા ને વેપાર ને ધંધો ને બાયડી ને છોકરા... આહા..હા...! જે ચીજ તારી પર્યાયમાં પણ નથી. આ..હા..હા...! તેની સંભાળમાં પ્રભુ ! તારો કાળ બધો જાય છે. આ..હા..હા...! આવું છે.

ભાઈ ! તારામાં જે છે એને જોવાને તને વખત પણ મળતો નથી. આહા..હા...! તારે કરવું છે શું ? જે રખડવાનું કર્યું ઈ કરવું છે ? એ તો અનંતકાળથી કરે છે, બાપા ! એ તો અનંતકાળથી અનંત જીવો કરે છે. આ..હા..હા...!

આચાર્ય મહારાજ તો (પરથી) જુદા પાડી અને 'બધું જીવ છે' એમ જોનારને કહે છે, હવે તું તારામાં પર્યાય પણ છે એને જો. આહા..હા...! એ પર્યાયથી જીવ અન્ય અન્ય ભાસે છે. ભલે જીવદ્રવ્યમાં રહેલા (વિશેષો છે) પણ અન્ય અન્ય ભાસે છે. 'કારણ કે દ્રવ્ય તે તે વિશેષોના કાળે તન્મય હોવાને લીધે...' આ..હા..હા...! જોયું ? કારણ કે વસ્તુ જે ભગવાનઆત્મા ! દ્રવ્ય જે પરમ જ્ઞાયકભાવ ભગવાન પરમસ્વભાવ સ્વભાવભાવ ! તે 'વિશેષોના કાળે તન્મય હોવાને લીધે...' પર્યાયમાં એ તન્મય છે. સ્ત્રી, કુટુંબ-પરિવાર કે પૈસો કે મકાનમાં તો કોઈ દી' તન્મય છે નહિ, થઈ શકતો નથી. આ..હા..હા..હા...! એમાં પણ અનંતકાળથી સલવાઈને પડ્યો છે ! આ..હા...! અરે..રે...! એને દયા નથી. કહે છે, તારી તને દયા નથી. આ..હા..હા...! જીવદ્રવ્યમાં રહેલાને જાણતા, એમ કીધું ને ? પેલા (પરપદાર્થો) જીવદ્રવ્યમાં રહેલા નથી. આહા..હા...! આ શરીર જીવદ્રવ્યમાં રહેલું છે ? અંદર આઠ કર્મ છે એ જીવદ્રવ્યમાં રહેલા છે ? ના... ના. એની પર્યાયમાં તો આ ચાર ગતિ અને સિદ્ધની પર્યાય (છે), તેના પર્યાયમાં એ જીવ રહ્યો છે. આહા..હા...!

(તે તે) 'વિશેષોના કાળે તન્મય હોવાને લીધે...' આ..હા..હા...! એક બાજુ એમ કહેવું કે, ત્રિકાળી સામાન્ય સ્વભાવમાં તો ગતિ પણ નથી ને ભેદ પણ નથી ને ગુણભેદ પણ નથી. આ..હા..હા...! ભગવાન પરમસ્વભાવભાવ પરમ જ્ઞાયક પરિણામિક સ્વભાવભાવ ! એમાં તો પર્યાય છે ઈ પણ એમાં નથી. આ..હા..હા...! એ વસ્તુની ત્રિકાળી સ્થિતિ છે તેમાં નજર કરાવવા (એમ કહ્યું) અને અહીં એની પર્યાયમાં પણ તું તન્મય છો એનું જ્ઞાન કરાવવા (આ વાત કહે છે). આ..હા..હા...! આવી વાતું છે !

'તે તે વિશેષોના કાળે...' (એટલે) તે તે સમયે, એમ. 'તન્મય હોવાને લીધે...' આ..હા..હા...! નરકગતિનો પર્યાય છે ત્યાં, ઈ શરીર નહિ, હોં ! મનુષ્ય શરીર નહિ, ગતિને યોગ્ય એની જે પર્યાય છે તેમાં ઈ તન્મય છે. આહા..હા...! મનુષ્યને યોગ્ય જે ગતિની યોગ્યતા છે એમાં એ તન્મય છે. આ..હા...! પર્યાય અપેક્ષાએ તન્મય, હોં ! આહા..હા...! 'તે તે વિશેષોથી અનન્ય છે...' તે તે વિશેષથી અનન્ય છે. આહા..હા...! અન્ય અન્ય નહિ, અનન્ય છે, તન્મય છે. તે તે વિશેષોથી અનન્ય છે. અન્ય અન્ય છે એમ નહિ, તે તે વિશેષોથી અનન્ય છે. તે તે જીવદ્રવ્ય તે તે વિશેષોથી તન્મય – અનન્ય છે. અનેરી અનેરી છે એમ નહિ. આહા..હા...!

આ તો ભગવત્ વાણી છે ! સંત 'કુંદકુંદાચાર્ય' સાક્ષાત્ ભગવાન પાસે ગયા, સાક્ષાત્

વાણી સાંભળી. હતા તો મુનિ. ભગવાન પાસે ગયા હતા. એટલી યોગ્યતા કે ઘણું સ્પષ્ટ થયું અને એ આવીને આ જગત પાસે જાહેર કરે છે. આહા..હા...!

પ્રભુ ! તારામાં બે જ ભાગ છે. એક સામાન્ય અને એક વિશેષ. ત્રીજો કોઈ દ્રવ્યનો અંશ તારામાં ત્રણકાળ ત્રણલોકમાં નથી. આહા..હા...! જેની વ્યવસ્થા માટે પ્રભુ ! તું રોકાણો ! આ..હા..હા...! શરીરને આમ રાખું, વાણીને આમ રાખું, ખોરાક આમ સરખા લઉં તો બરાબર (પચી જાય), પથ્ય આહાર હોય તો ઠીક રહે અને અપથ્ય હોય તો ચાલે નહિ. અરે...! એવી બધી પરદ્રવ્યની વ્યવસ્થા તારાથી થતી નથી. તેની વ્યવસ્થામાં રોકાઈ ગયો, પ્રભુ ! આ..હા..હા...! ‘શરીરમાદ્યમ્ ખલુ ધર્મ સાધનમ્’ લ્યો ! ‘પુરુષાર્થસિદ્ધિ ઉપાય’માં આવે છે. ઈ તો નિમિત્તની વાતો કરી. આહા..હા...! સાધન તો રાગથી ભિન્ન પડવું (અને) પ્રજ્ઞા બ્રહ્મ અનુભવ (થવો) એ સાધન છે.

અહીં એ પ્રજ્ઞાનું જ્ઞાન તો છે પણ સાથે જે મનુષ્યપણાની ગતિ છે એનું જ્ઞાન છે અને મનુષ્યપણું (છૂટીને) દેવમાં જશે, અહીંથી ગતિ (બદલીને) તો દેવમાં જવાનું છે. આ..હા..હા...! મુનિઓને કે ધર્માત્માને અને કાં ધર્મના સંસ્કાર પડ્યા છે એને સ્વર્ગમાં જવાનું છે. તો કહે છે કે, ત્યાં પણ એ દેવગતિમાં તન્મયપણે, વિશેષમાં તન્મય છે. અન્ય અન્ય નહિ, અનેરું અનેરું નહિ લાગે કારણ કે તન્મય છે. આહા..હા...!

‘અન્ય-અન્ય ભાસે છે,...’ કેમ ? ‘તે તે વિશેષોના કાળે તન્મય...’ છે. તે પર્યાય સમયે બીજી પર્યાય નથી. શું કીધું ઈ ? નારકપર્યાય સમયે મનુષ્ય નથી, મનુષ્યપર્યાય સમયે સિદ્ધપર્યાય નથી, સિદ્ધપર્યાયપણે નારક અને મનુષ્યપર્યાય નથી. આ..હા...! એક જ પર્યાય છે તેથી તે અન્ય અન્ય છે, છતાં અનન્ય છે. પર્યાયથી અનન્ય છે, પર્યાય એક જ છે માટે અન્ય અન્ય છે. બીજી પર્યાયોથી તે અન્ય છે માટે અન્ય અન્ય છે. આ..હા...! પણ આત્માની સાથે પર્યાય તન્મય છે માટે અનન્ય છે. અરે...! ભાઈ ! આવો વીતરાગમાર્ગ છે. આહા..હા...!

‘તે તે વિશેષોથી અનન્ય છે...’ અનન્ય છે એટલે અનેરો અનેરો નહિ. તે તે સામાન્ય તે તે વિશેષમાં અનન્ય છે, તન્મય છે. આહા..હા...! ભલે નરકગતિ છે... આહા..હા...! ‘શ્રેણિકરાજા’ ! પહેલી નરકમાં સમકિતી છે. ત્યાંના સંયોગની સાથે તન્મય નથી. ક્ષાયિક સમકિતી છે ! છતાં નરકગતિ સાથે તન્મય છે. તે કાળે તેટલા એક સમય પૂરતી, એમ. આ..હા..હા...! છતાં ‘તે ગતિ મારી છે’ એમ એ વસ્તુદૃષ્ટિએ માનતા નથી પણ પર્યાયમાં તન્મય છું એમ જાણે છે કે, આ પર્યાય મારામાં, મારાથી છે. જાણવાની વાત છે ને ! નરકગતિમાં પહેલી નરકે છે. તીર્થંકર થવાના છે. આહા..હા...! ત્રણ જ્ઞાન અને ક્ષાયિક સમકિત લઈને નીકળવાના છે. ત્રણ જ્ઞાન અને ક્ષાયિક સમકિત લઈને માતાના પેટમાં આવશે. આ..હા..હા...!

પણ એ જાણે છે કે, આ પર્યાય છે એ મારામાં છે. તેટલી પર્યાય કાળે તે તે (પર્યાયમાં) હું પર્યાયથી તન્મય છું. પર્યાયથી (તન્મય છું), દ્રવ્યથી નહિ. આહા..હા...! 'દ્રવ્ય તે તે વિશેષોના કાળે તન્મય હોવાને લીધે તે તે વિશેષોથી અનન્ય છે...' કોની પેઠે ? (હવે) દૃષ્ટાંત આપે છે.

'છાણાં, તૃણ, પર્ણ...' એટલે પાંદડાં 'અને કાષ્ઠમય અગ્નિની માફક...' (એટલે) લાકડામય અગ્નિની માફક. '(અર્થાત્ જેમ તૃણ, કાષ્ઠ વગેરેનો અગ્નિ તે તે કાળે તૃણમય, કાષ્ઠમય વગેરે હોવાને લીધે...)' એ વખતે અગ્નિ તૃણમય, કાષ્ઠમયપણે પરિણમી છે ને ? આહા..હા...! '(તૃણમય, કાષ્ઠમય વગેરે હોવાને લીધે તૃણ...)' (તૃણ એટલે) તરણાં... તરણાં ! '(કાષ્ઠ...)' (એટલે) લાકડાં '(વગેરેથી અનન્ય છે,...)' અનન્ય છે, અનેરી અનેરી નથી. એ અગ્નિ લાકડાથી, પાંદડાંથી તન્મય છે, અનન્ય છે. આ તો દૃષ્ટાંત આપ્યો છે, હોં ! ગતિમાં જેમ આત્મા તન્મય છે. વસ્તુને જાણી છે તેને પર્યાય જાણે છે, ઈ જાણે છે કે, મારી પર્યાયમાં આ તન્મયપણું છે. આહા..હા...! એ પર્યાય કોઈ પરદ્રવ્યમાં થઈ છે (એમ જાણતો નથી). આ..હા..હા...!

પેલામાં તો એમ આવ્યું છે (કે), જીવના ચૌદ ભેદો નામકર્મના કરણને કારણે થયા. નામકર્મ કરણ છે એને કારણે (થયા). ત્યાં વસ્તુનું સ્વરૂપ એકદમ શુદ્ધ ચૈતન્ય પૂર્ણાનંદનો નાથ (છે) એમાં ઈ નથી એમ બતાવવું છે અને અહીંયાં એની પર્યાયના અંશમાં જેટલું નારકપણું, તિર્યચપણું, મનુષ્યપણું ઊભું છે (તેનાથી તન્મય છે એમ બતાવવું છે). મનુષ્યપણું એટલે આ શરીર નહિ, અંદર યોગ-ગતિ (છે) એ તન્મયપણે (છે). જેમ અગ્નિ લાકડાં કે પાંદડાં જેવા હોય એવે આકારે થાય છે, તન્મય થઈ જાય છે, અગ્નિ એ વખતે જુદી રહે છે એમ નથી. એમ આત્મા પાંચમાંથી (-પાંચ પર્યાયોમાંથી) જે જે પર્યાયને પામે છે તે વખતે તેમાં તન્મય છે. આહા..હા...!

'(અગ્નિ તે તે કાળે તૃણમય, કાષ્ઠમય વગેરે હોવાને લીધે તૃણ, કાષ્ઠ વગેરેથી અનન્ય છે,...)' અનન્ય છે એટલે અનેરી અનેરી નથી. અગ્નિ લાકડાંને, છાણાંને જ્યારે બાળે છે ત્યારે અગ્નિ ત્યાં તન્મય છે, અનન્ય છે. અગ્નિ અને એ આકાર બન્ને જુદા પડી જાય છે એમ નથી. આ..હા..હા...! એક ઠેકાણે એમ કહે કે, એ તૃણાદિની અગ્નિ (છે) એમ જીવ જે પર્યાયપણે પરિણમેલો છે (એ) પર છે, આત્મા નથી. એ દ્રવ્યદૃષ્ટિની અપેક્ષાએ (વાત છે). આહા..હા...! પણ એ દ્રવ્યદૃષ્ટિનું જ્ઞાન થવાને કાળે ત્યારે એની પર્યાયમાં શું છે તેનું અહીં જ્ઞાન કરાવ્યું છે. 'પ્રવચનસાર' જ્ઞાનપ્રધાન ગ્રંથ છે. આ..હા..હા...!

'(તેમ દ્રવ્ય...)' જેમ અગ્નિ તે તે કાળે તે તે લાકડાં, છાણાં, અડાયા, પાંદડાં (છે) તે આકારે અગ્નિ પર્યાયમાં તન્મય છે. આ..હા..હા...! '(તેમ દ્રવ્ય તે તે પર્યાયોરૂપ વિશેષોના સમયે...)'

તે તે સમયે ! આ..હા..હા...! '(તે-મય હોવાને લીધે...)' '(પર્યાયોરૂપ વિશેષોના સમયે તે-મય હોવાને લીધે...)' પર્યાય, હોં ! '(તેમનાથી અનન્ય છે-જુદું નથી).' એ ગતિ તેની પર્યાયથી જુદી નથી. આહા..હા...! જેમ કર્મ જુદું, શરીર જુદું, કાર્માણ શરીર જુદું એમ આ પર્યાય તે તે કાળે એના જેવી જુદી (છે) એમ નથી. આહા..હા...! તે પર્યાય અનન્ય છે, એનાથી તન્મય છે. આ..હા..હા...! આવો ઉપદેશ કોઈ દી' સાંભળવા (મળ્યો ન હોય), સાંભળે તો એકલા પાપ આડે વિચાર (કરવાની) નવરાશ ન મળે. આખો દી' પાપ ! રળવું ને બાયડી-છોકરા સાચવવા... એકલા પાપ ! એ પાપના પોટલા બાંધી ચાલ્યા જાશે. આહા..હા...!

અહીં તો હજી દ્રવ્યને જેણે જોયું છે તેનામાં જ્ઞાન ઊઘડ્યું છે. પોતાને જાણતા પર્યાયને જાણવું (તેવું જ્ઞાન) ઊઘડેલું છે. તેથી તે જાણે છે કે આ પર્યાય મારામાં છે. બીજી કોઈ ચીજ મારામાં નથી. દીકરો મારો, બાયડી મારી, છોકરા મારા, પૈસા મારા, બંગલા મારા, મારી આબરૂ મોટી... એ બધી ધૂડમાં, એ તારા પર્યાયમાં પણ નથી. આહા..હા...! અન્યને પોતાનું માનીને શું કરવું છે પ્રભુ તારે ? રખડી મરવું છે તારે ? આહા..હા...! દુનિયાને બેસે ન બેસે વસ્તુસ્થિતિ આ છે. આત્મા સિવાય બહારના ભપકાનું ઉલ્લસિત વીર્યથી જરી પણ ઠીક છે એમ લાગે... આ..હા..હા...! ગજબ વાત છે, પ્રભુ ! તો કહે છે કે, એ તો મિથ્યાદૃષ્ટિ છે. એને નથી દ્રવ્યનું જ્ઞાન, એને નથી પર્યાયનું જ્ઞાન. આ..હા..હા...! આત્માના દ્રવ્ય અને પર્યાય સિવાય પરપદાર્થની ગમે તેટલી વિભૂતિ, વૈભવ ખડકાયેલા દેખાય એને અને તારે પર્યાયમાં પણ કાંઈ સંબંધ નથી. આ..હા..હા...! ફક્ત તારી પર્યાયમાં ગતિ થઈ છે તે તારામાં તન્મય છે. આહા..હા...! (તે પણ) તે તે કાળે, પાછું તે તે કાળે, સદાય એ રહેતી નથી હોતી. મનુષ્યગતિ ફરીને એકદમ દેવગતિ થઈ, દેવગતિ ફરીને એકદમ મનુષ્યગતિ થશે, મનુષ્યગતિ ફરીને એકદમ સિદ્ધદશા થશે. આ..હા..હા...! તે પર્યાય તારામાં અન્ય અન્ય છે, પણ છે તારામાં અનન્ય. અન્ય અન્ય છે છતાં અનન્ય છે. એ તો પાંચ પર્યાય છે માટે અન્ય અન્ય કીધી પણ તારી સાથે તે અનન્ય છે. આ..હા..હા...! હવે આવું સમજવા માટે રોકાય ને ક્યાં વખત મળે ? આ..હા...! ઓ..હો..હો...! સંતોએ તો અમૃતના વેણલા વહાવ્યા છે !! આ..હા..હા...!

પ્રભુ ! તારે અને પરદ્રવ્યને કાંઈ સંબંધ નથી, હોં ! આ..હા..હા...! આ મારો દીકરો ને આ મારા દીકરાની વહુ ને... આ..હા..હા...! એને પાંચ-દસ હજાર, વીસ હજારના દાગીના પહેરાવ્યા હોય અને પહેરીને નીકળે ત્યાં ખુશી થાય (કે) મારા પૈસા ખર્ચાણા તો લોકમાં જાણવામાં તો આવી ગયું ! આહા..હા...! પ્રભુ ! તું ક્યાં ગયો ? ક્યાં ખોવાઈ ગયો તું ? આ..હા..હા...! પરના અટવાયામાં તું ખોવાઈ ગયો, પ્રભુ ! પર્યાયથી ખોવાઈ ગયો, દ્રવ્ય તો ઠીક ! આ..હા..હા...! ગાથાદીઠ અમૃત ભર્યા છે !! આ વાર્તા નથી, પ્રભુ ! આ..હા...! આ

તો ભગવત્ કથા છે ! આહા..હા...! એ અબજો રૂપિયા ને કરોડો રૂપિયા ને મહેલ ને મકાન આ તો હજી સાધારણ મકાન છે, અબજોના મકાન (હોય છે). કો'ક કહે, આ જે પડ્યું ઈ બે અબજનું હતું. આ પડ્યું ને ? (ઈ) બે અબજનું હતું. ક્યાંક પડ્યું છે, આ બાજુ ક્યાંય ન આવ્યું. દરિયામાં (પડ્યું). આહા..હા...! જે સમયે, જે ક્ષેત્રે, જે પ્રકારે થવાનું એમાં કાંઈ (ફેરફાર ન થાય). લોકોને એટલો ડર લાગ્યો (કે), હાય.. હાય... અહીં પડશે તો ? અહીં પડશે તો ? અહીં પડશે તો ? પરદ્રવ્યની અવસ્થા તો તને અડતી પણ નથી ને ! આ..હા..હા..હા...! એની તને શેની ચિંતા છે ?

ફક્ત દ્રવ્યના સ્વભાવને જોઈને પર્યાયના અસ્તિત્વમાં પાંચ ગતિ છે; પાંચ ગતિ છે ને ? ચાર ગતિ અને સિદ્ધ ગતિ (એમ) પાંચ ગતિ (છે) એ પર્યાય તે તે કાળે તારામાં તન્મયપણે છે. આહા..હા...! સિદ્ધને વખતે સિદ્ધની પર્યાય તારામાં તન્મયપણે છે. ત્યારે બીજી ગતિ છે જ નહિ અને એક બીજી ગતિ વખતે તન્મય છે ત્યારે સિદ્ધગતિ અને બીજી ગતિ નથી. આ..હા..હા...! મનુષ્યગતિને કાળે તારી પર્યાય મનુષ્યગતિમાં તન્મય છે, તારું દ્રવ્ય તેમાં તન્મય છે. તે વખતે દેવગતિ ને સિદ્ધગતિ કે બીજી ગતિ તારામાં અત્યારે છે જ નહિ. આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા...!

(તે તે પર્યાયોરૂપ) '(વિશેષોના સમયે તે-મય હોવાને લીધે તેમનાથી અનન્ય છે—જુદું નથી).’ એ પર્યાયને જોવાની વાત કરી, પણ એ પર્યાય એટલે ગતિ. એમાં ક્રોધ, માન, રાગ અને દ્વેષની વાત પણ કરી નથી. આ તો ગતિ છે એ તો ગતિ છે જ અને એ ગતિ પણ આયુષ્ય હોય ત્યાં સુધી રહે છે છતાં સમય સમયમાં તન્મયપણું ભિન્ન ભિન્ન છે. આહા..હા...! પચાસ-સાઠ-સો વર્ષ મનુષ્યપણું રહે માટે સો વર્ષમાં ઈની ઈ પર્યાય સોપણે રહી છે એમ નથી. તે તે પર્યાય – અવસ્થામાં તે દ્રવ્ય તે કાળે તન્મય છે. અગ્નિ જેમ લાકડાં, છાણાંમાં તન્મય છે (તેમ). આહા..હા...!

હવે, ત્રીજી વાત કરે છે. આ તો એક આંખને બંધ કરીને બીજી આંખે જોવું એમ કહ્યું. 'અને જ્યારે તે બંને ચક્ષુઓ—દ્રવ્યાર્થિક અને પર્યાયાર્થિક—તુલ્યકાળે (એકીસાથે) ખુલ્લાં કરીને...' આ..હા..હા...! પ્રમાણ (થયું). તુલ્યકાળે – એકસમયે. સામાન્યને જાણે. અહીં તો જાણવાની વાત છે ને ? સામાન્યનો આદર છે એ તો એક જ પ્રકારનો છે. વિશેષનો આદર પણ એમ નથી. પણ અહીં તો જ્ઞાનમાં જેમ સામાન્યને જાણે છે તેમ વિશેષને પણ જાણે છે. આહા..હા...! વિશેષ ભલે આદરણીય નથી, આશ્રય કરવાલાયક નથી. આહા..હા...! ક્ષાયિકભાવ પણ આશ્રય કરવાલાયક નથી. છતાં ઉદયભાવ ગતિની સાથે તન્મય છે. અત્યારે (તો એમ) કહે છે. આ..હા...! સમજાણું કાંઈ ? સમય સમયનું દ્રવ્ય અને પર્યાયનું અસ્તિત્વ

કઈ રીતે છે તેની સિદ્ધિ કરે છે. આહા..હા...!

‘અને જ્યારે તે બન્ને ચક્ષુઓ-દ્રવ્યાર્થિક અને પર્યાયાર્થિક-તુલ્યકાળે (એકીસાથે) ખુલ્લાં કરીને...’ આ..હા...! ક્ષયોપશમ છે ને ? બન્નેને જાણવાનો ઉઘાડ છે ને ? ‘તે દ્વારા અને આ દ્વારા (-દ્રવ્યાર્થિક ચક્ષુ દ્વારા તેમ જ પર્યાયાર્થિક ચક્ષુ દ્વારા)...’ બન્ને દ્વારા. આ..હા...! ‘અવલોકવામાં આવે છે,...’ દ્રવ્ય સામાન્ય છે તે અવલોકવામાં છે અને તે દ્રવ્ય પર્યાયમાં તન્મય છે તેમ પણ અવલોકવામાં આવે છે. બન્ને એકસાથે જોવામાં આવે છે. આ..હા..હા...! જાણવાની અપેક્ષાએ વાત લીધી છે ને ? ‘(-દ્રવ્યાર્થિક ચક્ષુ દ્વારા તેમ જ પર્યાયાર્થિક ચક્ષુ દ્વારા) અવલોકવામાં આવે છે,...’ (અર્થાત્) જાણવામાં (આવે છે) ‘ત્યારે નારકત્વ-તિર્યચત્વ-મનુષ્યત્વ-દેવત્વ-સિદ્ધત્વ-પર્યાયમાં રહેલો જીવસામાન્ય...’ પાંચ પર્યાયમાં રહેલ જીવસામાન્ય. પાંચ પર્યાય એટલે એક સમયે પાંચ (પર્યાય) નહિ પણ તે તે સમયે એક એક (પર્યાય). એમ જુદા જુદા સમયે પાંચ પર્યાયમાં રહેલો જીવ.

‘નારકત્વ-તિર્યચત્વ-મનુષ્યત્વ-દેવત્વ-સિદ્ધત્વ-પર્યાયોમાં રહેલો જીવ...’ એમ કીધું ને ? આ..હા..હા...! એવો જીવસામાન્ય ‘અને જીવસામાન્યમાં રહેલા...’ અન્યત્વમાં રહેલો જીવસામાન્ય. અન્ય અન્ય પર્યાયમાં રહેલો જીવસામાન્ય. ‘અને જીવસામાન્યમાં રહેલા નારકત્વ-તિર્યચત્વ-મનુષ્યત્વ-દેવત્વ-સિદ્ધત્વપર્યાયોસ્વરૂપ વિશેષો તુલ્યકાળે જ દેખાય છે.’ આહા..હા...! જેને મુખ્ય અને ગૌણ કરીને સામાન્યને જોવાનું કહ્યું હતું અને પર્યાયને જોવાને ટાણે સામાન્ય દ્રવ્યને જોવાનું છોડી દીધું હતું એ બન્નેને સમકાળે જોવા માટે પ્રમાણજ્ઞાન છે. આહા..હા...! પરને જોવા માટેનો અહીં પ્રશ્ન છે નહિ. કારણ કે પરને જાણે છે ઈ પર્યાય પોતાની છે. ઈ કંઈ પરને લઈને થઈ છે અને પરને જાણે માટે એને લઈને આ પર્યાય થઈ છે એમ નથી. આહા..હા...!

એક આત્માના દ્રવ્ય અને પર્યાય સિવાય અનંત દ્રવ્યના અને પર્યાયના ગર્વને ઉઠાવી લેવાની વાત છે. જો ક્યાંય પણ ગર્વ રહ્યો (તો અંદર નહિ આવી શકે). આ..હા..હા...! સામાન્ય પ્રભુ તું ત્રિકાળી દ્રવ્ય અને પાંચ વિશેષ પર્યાયો. તે તે સમયે પર્યાયમાં તન્મય. પાંચે એકસાથે નહિ. તે તે ગતિ સમયે એકમાં જ અન્ય અન્ય છતાં અનન્ય. એવી રીતે બીજા સાથે – અન્યની સાથે અનન્ય કોઈ દી’ થાય નહિ. પર્યાય છે એ અન્ય અન્ય છે છતાં અનન્ય છે. એક પર્યાય વખતે બીજી ગતિ નથી. છતાં તે પર્યાયની સાથે અનન્ય છે. એમ બીજા દ્રવ્યો અન્ય છે એની સાથે કોઈ દી’ પણ એક સમય પણ અનન્ય છે એ ત્રણકાળમાં નથી. આ..હા..હા...! આ પુસ્તક ને પાનાં ને બધી અન્ય દ્રવ્યની પર્યાય છે. આહા..હા...! અને એને જાણવું એ પણ રહ્યું નથી. એને જાણવા કાળે તો તારી જ્ઞાનની પર્યાય છે તેમાં તું તન્મય છો. એને જાણવામાં તન્મય છો એમ નથી. શું કીધું સમજાણું ? આહા..હા...! જાણવામાં આવ્યું (કે)

આ છે, આ શાસ્ત્ર આદિ (છે) તે જ્ઞાનની પર્યાય કંઈ તેમાં તન્મય નથી. બીજે કાળે વિશેષ જાણવામાં આવ્યું પણ તે કાળે પણ તે પરની સાથે તન્મય નથી. એ અન્ય અન્ય પર્યાય છે એથી પર્યાયની અપેક્ષાએ અન્ય અન્ય કહેવાય છતાં દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તેને અનન્ય કહેવાય. એ દ્રવ્યથી કોઈ જુદી નથી. આહા..હા...! જેમ બીજા દ્રવ્યો અને પર્યાયો તદ્દન જુદા (છે), સેઠે અને સીમાડે ક્યાંય મેળ નથી. સ્વદ્રવ્યની પર્યાય અને (સ્વ)દ્રવ્યને બીજા (દ્રવ્યની) પર્યાય સાથે ક્યાંય મેળ નથી. આ..હા..હા...! જેની સાથે પચાસ-પચાસ, સાઠ-સાઠ વર્ષ ગાળ્યાં હોય, સિત્તેર-સિત્તેર, એંસી, સો વર્ષ (ગાળ્યા હોય) પણ કહે છે કે એક સમય પણ તેની સાથે તન્મય નથી. અન્ય છે તે અન્ય જ છે અને આ પર્યાય અન્ય છે તે પર્યાય (સ્વ સાથે) અનન્ય છે. આહા..હા...! કેટલે ઠેકાણેથી આને ઉપાડીને મૂકવો ! આ..હા..હા...!

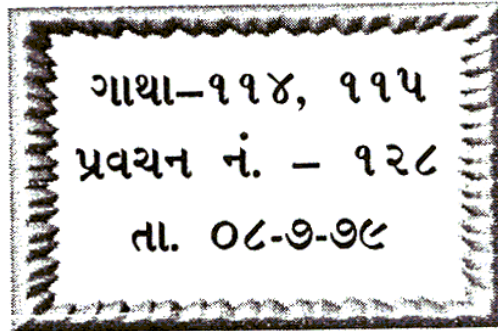
(હવે કહે છે) 'ત્યાં, એક ચક્ષુ વડે અવલોકન તે એકદેશ અવલોકન છે...' એક ચક્ષુ વડે જોતાં એકદેશનું (એટલે) એક ભાગનું જ્ઞાન છે 'અને બે ચક્ષુઓ વડે અવલોકન તે સર્વ અવલોકન (—સંપૂર્ણ અવલોકન) છે.' એ સંપૂર્ણ અવલોકન (છે). જાણવાની અપેક્ષાએ વાત છે ને ? આદરવાનું શું છે એ અત્યારે પ્રશ્ન નથી. આદરણીય તો ત્યાં ક્ષાયિકભાવ પણ આદરણીય નથી. આ..હા..હા...! એક ભાવ એમ કહે કે, ક્ષાયિકભાવ પરદ્રવ્ય, પરભાવ, હેય છે. અહીં ગતિનો ઉદયભાવ (જે કલ્પો એ) છે હેય પણ છે તારામાં. એક એક ગાથા કેટલી ગંભીરતાથી ભરી છે ! એમને એમ વાંચી જાય (તો કાંઈ કામ ન આવે). આહા..હા...!

'માટે સર્વ અવલોકનમાં દ્રવ્યનાં અન્યત્વ...' (એટલે) અનેરી અનેરી પર્યાય 'અને અનન્યત્વ...' વર્તમાન અપેક્ષાએ અનન્યત્વ છે, એ પર્યાય દ્રવ્યથી જુદી નથી. એમ 'વિરોધ પામતાં નથી.' 'અન્યત્વ અને અનન્યત્વ વિરોધ પામતાં નથી.' શું કીધું ? કે, ગતિની પાંચ પર્યાય છે એ ગતિની પર્યાય અપેક્ષાએ એક એક (ગતિ) છે એ અન્ય અન્ય છે, જુદી જુદી (છે). પેલી જે ચાર (પર્યાય) છે એ અહીં નથી. સિદ્ધ(પર્યાય) છે એમાં પેલી ચાર નથી એ અપેક્ષાએ તો અન્ય અન્ય છે, અનેરી અનેરી છે પણ આત્માની અપેક્ષાએ આત્મા એમાં તન્મયપણે વર્તે (છે) માટે અનન્ય છે. આહા..હા...! આવું સમજવાનો વખત મળે ક્યારે ? આખો દી' જગતના પાપ ! બાયડી, છોકરા, કુટુંબ... અરે..રે...! ક્યાં જશે ? ઘણાં મરીને ઢોરમાં જવાના, પશુ થવાના. આ..હા...! જેને હજી પુણ્યના પણ ઠેકાણા નથી, ધર્મ તો ક્યાં રહ્યો ? આહા..હા...! અરે..રે...!

અહીં તો પરના સંબંધથી તો સર્વથા ભિન્ન જ કરી નાખ્યો. ભિન્ન જ છે. જેનાથી સર્વથા પર ભિન્ન છે એની વ્યવસ્થામાં રોકાઈ જવું ! આ..હા..હા...! ભાઈ ! આવું છે. ક્યાં બાયડી, ક્યાં છોકરાં, ક્યાં વઉરુ, ક્યાં મકાન, ક્યાં લૂગડાં, ક્યાં દાગીના, ક્યાં આબરૂ... આહા..હા...!

પર અને શરીરની પર્યાય ક્યાં, કયે કાળે (થાય) ? એને અને તારે કાંઈ સંબંધ નથી. આહા..હા...! પ્રભુ ! એને માટે તું રોકાઈ ગયો. તેં તને (અને) તારા દ્રવ્ય-પર્યાયની સ્થિતિને ન જોઈ. આહા..હા...! એ અહીં કહેવા માગે છે. તાત્પર્ય તો આ છે. (આ બધું) કહીને એકલી વાત સંભળાવવી છે (એમ નથી). આહા..હા...!

ભાવાર્થ વિશેષ કહેશે...

‘પ્રવચનસાર’ ૧૧૪ ગાથાનો ભાવાર્થ. દરેક દ્રવ્ય સામાન્ય-વિશેષસ્વરૂપ જ છે. એમ કહીને શું કહેવું છે ? કે, દ્રવ્યમાં જે વિશેષપણું ભાસે છે એ એનું સ્વરૂપ છે. વિશેષ કોઈ પરને લઈને થાય છે એવું વસ્તુના સ્વરૂપમાં નથી. દરેક દ્રવ્ય સામાન્ય-વિશેષસ્વરૂપ છે. એટલે સામાન્ય છે એ ધ્રુવપણે (છે એ તો) ઠીક, પણ વિશેષમાં – પર્યાયોમાં બદલો થાય છે એ બદલો થાય છે એમાં કોઈ પરની અપેક્ષા છે કે નહિ ? ના. એનો બદલો થવો એ તો એનો પર્યાયનો સ્વભાવ જ છે. આહા..હા...! એથી એમાં કોઈ દ્રવ્યની પર્યાયમાં બીજા દ્રવ્યની અપેક્ષા નથી. આ..હા...! આ સિદ્ધાંત બેસવો...!

આખી દુનિયા ચૌદ બ્રહ્માંડમાં અનંત અનંત દ્રવ્યો સામાન્ય-વિશેષસ્વરૂપે બિરાજે છે. એના વિશેષને માટે કોઈની અપેક્ષા નથી. કોઈ કાળે, કોઈ ક્ષેત્રે, કોઈ પ્રતિકૂળ સંયોગે કે અનુકૂળ સંયોગે એની અવસ્થાને પરની કોઈ અપેક્ષા છે નહિ. આહા..હા...! તેની અવસ્થા

તેને કાળે સ્વતંત્ર થાય તેવું જ એનું સામાન્ય(પણે) રહીને વિશેષપણે બદલવું એ એનું સ્વરૂપ છે. આહા..હા...! 'તેથી દરેક દ્રવ્ય તેનું તે જ પણ રહે છે...' (અર્થાત્) ધ્રુવ તરીકે દરેક દ્રવ્ય તે જ રહે છે. સામાન્ય તરીકે જેમાં બદલવું નથી એવી સ્થિતિ તરીકે તે તેનું તે જ રહે છે 'અને બદલાય પણ છે.' (અર્થાત્) પલટું પણ છે. આહા..હા...! એ પલટવું એ તો એનો પર્યાયનો ધર્મ જ છે. પર્યાય કોઈ પરને લઈને પરિણમે છે (એમ નથી). કોઈ પણ દ્રવ્યની – પરમાણુની કે આત્માની, નરકના જીવની કે નિગોદના જીવની, પરમાણુની કે સ્કંધની, કોઈ (પણ) દ્રવ્યની કોઈ (પણ) પર્યાય વિશેષપણે થવાનો તેનો પોતાનો સ્વભાવ છે. એમાં વિશેષપણું લાગે એ વિશેષપણું પરને લઈને, સંયોગને લઈને લાગે એ દૃષ્ટિ વિપરીત છે. આહા..હા...! આ વાત એને (બેસવી જોઈએ). શબ્દો સામાન્ય છે (પણ) વસ્તુની વહેંચણી (થવી જોઈએ). (પોતે) અનંતથી ભિન્ન છે.

દરેક દ્રવ્ય એક ક્ષેત્રમાં રહ્યા છતાં... એક આકાશના પ્રદેશમાં છ દ્રવ્ય છે, ભલે આખો અસંખ્ય પ્રદેશી આત્મા આકાશના એક પ્રદેશમાં નહિ. અસંખ્ય પ્રદેશ એક જીવના; એવા એવા અનંતા જીવના અસંખ્ય પ્રદેશ ! એક જીવ એક પ્રદેશમાં ન રહી શકે. એક જીવ આકાશના અસંખ્ય પ્રદેશમાં રહે. છતાં કહે છે કે, આકાશની પર્યાયની અપેક્ષાએ ત્યાં એ રહેલો છે એમ નથી. આ..હા..હા...!

મુમુક્ષુ :- શાસ્ત્રમાં તો એમ આવે છે.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- એ તો નિમિત્તની કથની છે. ઈ પણ (એક વાત) આવે છે ને ? કે, પરને જો આકાશનો આધાર હોય તો આકાશનો આધાર કોણ ? અને પરિણમનમાં, દરેક દ્રવ્યના પરિણમનમાં કાળનું નિમિત્ત છે તો કાળના પરિણમનમાં (નિમિત્ત) કોણ ? એ તો એક નિમિત્તપણું સિદ્ધ કરવું હોય ત્યારે (એમ કહે) પણ એથી કરીને પરદ્રવ્યની પર્યાયમાં કોઈ પણ ઘાલમેલ કે ફેરફાર પરદ્રવ્યથી થાય એવું સ્વરૂપ નથી. આકરી વાત, બાપુ ! ભાષા સાદી છે.

ચૌદ બ્રહ્માંડમાં અનંતા દ્રવ્યો પોતાથી સામાન્ય અને વિશેષપણે રહેલાં છે. પોતાના સામાન્યને તો પરની અપેક્ષા હોય જ નહિ પણ પલટવાની ભિન્ન ભિન્ન અનેક અવસ્થા થાય એથી એમ લાગે કે, જાણે પરની કોઈ અપેક્ષા હશે ? (તો કહે છે), ના. એ સામાન્ય 'તેનું તે જ પણ રહે અને બદલાય પણ છે. દ્રવ્યનું સ્વરૂપ જ આવું ઉભયાત્મક...' છે. સામાન્ય અને વિશેષ એનું સ્વરૂપ જ છે. વિશેષપણું પરને લઈને થાય એવી કોઈ ચીજ નથી. આ..હા..હા...!

એક આત્માને પોતાના સામાન્ય-વિશેષ માટે અનંત અનંત પદાર્થમાં કોઈ તીર્થકરની પણ તેને જરૂર નથી. આહા..હા...! શાસ્ત્રમાં તો ઘણે ઠેકાણે આવે, ગુરુના ચરણકમળથી

સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ થાય. એવી ભાષા બહુ આવે. (એમાં) વાત તો (એ છે) કે. નિમિત્ત ત્યાં કેવું હોય ? એટલું જણાવ્યું છે. બાકી સમ્યગ્દર્શનની પર્યાય વિશેષ છે. સામાન્ય પોતે કાયમ છે અને સમ્યગ્દર્શનની વિશેષ પર્યાય છે, પણ એ વિશેષપણું પણ એનું પોતાનું સ્વરૂપ છે. એ વિશેષપણું કોઈ પરની અપેક્ષાથી થયું છે (અર્થાત્) કર્મનો ઉઘાડ થયો અને દર્શનમોહનો અભાવ થયો માટે સમ્યગ્દર્શનની પર્યાય થઈ (એમ હોય) તો ત્યાં વિશેષનું પોતાનું સામર્થ્યપણું છે તે રહેતું નથી. સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- 'તત્ત્વાર્થસૂત્ર'માં તો આવે છે.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- એ નિમિત્તની કથની (છે). 'તત્ત્વાર્થસૂત્ર'માં એ આવે છે - 'દ્રવ્યાશ્રયાનિર્ગુણા ગુણાઃ' દરેક દ્રવ્યના ગુણો તે દ્રવ્યને આધારે (રહેલાં છે) અને ગુણને આધારે ગુણ (રહ્યાં નથી). એ સૂત્ર છે અને નિત્યભાવ છે તે પરિણામે છે. આહા..હા...! તદ્ભાવ પરિણામ ! પરિણામન એનું સ્વરૂપ છે. આ..હા...!

સમ્યક્દૃષ્ટિ જીવ પોતાના સામાન્ય-વિશેષ સિવાય પરપદાર્થથી અંતરમાં તદ્દન ઉદાસ છે. આહા..હા...! કોઈ પરની અપેક્ષાએ મારામાં ફેર પડશે અને મારે લઈને પરની અવસ્થામાં ક્યાંક, કોઈ ઠેકાણે કાંઈક ફેર પડશે એ દૃષ્ટિ સમ્યક્દૃષ્ટિની નથી. આ..હા..હા...! વાત તો થોડી છે પણ એની ગંભીરતા ઘણી સમાડી !! આ..હા..હા...!

'દ્રવ્યનું સ્વરૂપ જ આવું ઉભયાત્મક...' (અર્થાત્) સામાન્ય અને વિશેષસ્વરૂપ જ ઈ છે. 'દ્રવ્યના અનન્યપણામાં અને અન્યપણામાં...' તે તે પર્યાય તે પહેલી નહોતી માટે થઈ એ અપેક્ષાએ અન્ય અન્ય (છે) અને તે તે પર્યાય તે દ્રવ્યની સાથે અનન્ય છે. એ બન્નેમાં વિરોધ નથી. અન્યપણું પણ કહેવાય છે અને અનન્યપણું પણ કહેવાય છે. પહેલી નહોતી અને બીજી થઈ અને તે કાળે - સિદ્ધ(પર્યાય) વખતે નરકગતિ કે મનુષ્યગતિ નથી કે મનુષ્યગતિ વખતે સિદ્ધગતિ નથી તેથી અન્ય અન્ય કહેવાય છે. છતાં તે અન્ય અન્ય (પર્યાય) અનન્ય છે (અર્થાત્) એ દ્રવ્યથી તે વિશેષ અનન્ય છે. આહા..હા...! સમજાય છે કાંઈ ? આવું સ્વરૂપ ! બાયુંને બિચારાને વખત મળે નહિ, જિંદગીયું ચાલી જાય છે. આહા..હા...! મનુષ્યપણાનું આયુષ્ય છે (એ તો) જેટલું છે એટલું જ છે. જેટલો કાળ દેહમાં રહેવાનું વિશેષપણું પોતાને કારણે છે તેટલો કાળ રહેશે. આયુષ્યને કારણે કહેવું એ પણ એક નિમિત્ત (કથન) છે. આહા..હા...! એ સ્થિતિમાં પોતાની સામાન્ય-વિશેષ દ્રવ્યશક્તિ પરથી જુદી જો સંભાળી નહિ અને પરને લઈને કંઈ પણ મારામાં ફેરફાર થાય છે અને મારાથી પરમાં કાંઈ ફેરફાર થાય છે (એવી માન્યતા ચાલુ રહી ગઈ તો) એનું પરિભ્રમણ નહિ મટે, પ્રભુ ! આહા..હા...! એના ભવભ્રમણના ચક્રો વિપરીત દૃષ્ટિને લઈને નહિ મટે. આ..હા..હા...!

અહીં કહે છે, (દ્રવ્ય) 'આવું ઉભયાત્મક હોવાથી દ્રવ્યના અનન્યપણામાં...' અનન્ય (એટલે) ઈ પર્યાય દ્રવ્યથી અનન્ય જ છે. 'અને અન્યપણામાં...' પહેલી નહોતી અને અન્ય થઈ છે એથી અન્ય પણ કહેવાય અને અનન્ય પણ કહેવાય.

'જેમકે, મરીચિ અને મહાવીરસ્વામી...' 'ઋષભદેવ' ભગવાન વખતે 'મરીચિ'નો જીવ આહા..હા...! અને 'મહાવીરસ્વામી'. 'મરીચિ અને શ્રી મહાવીરસ્વામીનું જીવસામાન્યની અપેક્ષાએ અનન્યપણું...' છે. ભિન્ન ભિન્ન નથી, અનન્યપણું છે પણ 'જીવના વિશેષોની અપેક્ષાએ અન્યપણું...' છે. ક્યાં 'મરીચિ'ની પર્યાય અને ક્યાં ભગવાનની પર્યાય ! જીવ તો ઈ જ છે. જીવસામાન્ય એટલે કાયમ રહેનારાની અપેક્ષાએ અનન્યપણું છે પણ જીવના વિશેષોની અપેક્ષાએ અન્યપણું (છે). ક્યાં 'મરીચિ'ની પર્યાય અને ક્યાં ભગવાનની પર્યાય ! એ અન્ય અન્ય પણ છે. એ વસ્તુના સ્વરૂપની સ્થિતિમાં છે, કોઈ પરની અપેક્ષા એમાં છે નહિ. આ..હા...! (એ રીતે) 'કોઈ પ્રકારનો વિરોધ નથી.'

'દ્રવ્યાર્થિકનયરૂપી એક ચક્ષુથી જોતાં દ્રવ્યસામાન્ય જ જણાય છે...' પર્યાયને જોનારી આંખને બંધ કરીને દ્રવ્યને જોવાની જે આંખ (છે તે) ઊઘડે, (તેને) ઊઘાડે તો દ્રવ્યસામાન્ય જણાય છે. 'તેથી દ્રવ્ય અનન્ય અર્થાત્ તેનું તે જ ભાસે છે...' દ્રવ્યાર્થિક (ચક્ષુથી જોતાં) તો અનંત અનંત કાળમાં તેનું તે જ ભાસે છે. 'અને પર્યાયાર્થિકનયરૂપી બીજા એક ચક્ષુથી જોતાં દ્રવ્યના પર્યાયોરૂપી વિશેષો જણાય છે...' વિશેષમાં તફાવત, મોટો તફાવત ! 'તેથી દ્રવ્ય અન્ય-અન્ય ભાસે છે.' ક્યાં 'મરીચિ'ની પર્યાય અને ક્યાં તીર્થંકર કેવળીની પર્યાય ! આહા..હા...! ક્યાં નિગોદના એક અક્ષરના અનંતમા ભાગની પર્યાય... આ..હા...! અને (ક્યાં) એ જીવ (ત્યાંથી) નીકળીને મનુષ્ય થઈને આઠ વર્ષે કેવળ(જ્ઞાન) પામે ! આ..હા..હા...! સામાન્યની અપેક્ષાએ એનો એ જીવ, પણ વિશેષની અપેક્ષાએ તો (મોટો તફાવત) ! આ..હા..હા...! નિગોદમાં અક્ષરના અનંતમા ભાગનો ઉઘાડ (હોય) અને ત્યાંથી (નીકળીને) મનુષ્ય થાય. કારણ કે ત્યાં પણ શુભભાવ છે, પર્યાયમાં શુભભાવ છે અને શુભભાવ વખતે એ આત્મા (તેમાં) તન્મય છે. આહા..હા...! અને એના ફળ તરીકે જ્યારે મનુષ્યપણું થાય છે, એ મનુષ્યપણામાં વિશેષદશા (પ્રગટ થાય છે). ત્યાં ક્યાં અક્ષરનો અનંતમો ભાગ અને અહીંયાં આઠ વર્ષે અંતર્મુખ જ્યાં નજર કરે છે... આ..હા..હા...! જ્યાં ભગવાન પૂર્ણ સામર્થ્યના સ્વભાવથી ભરેલો ભગવાન ! (એની ઉપર) અંતર્મુખ નજર કરે છે ત્યાં કેવળ(જ્ઞાન) થાય છે ! આ..હા..હા...! આવી વાત છે. વીતરાગનો માર્ગ કોઈ અલૌકિક છે ! લોકોએ આમ સામાન્ય જાણે સાધારણ હોય.. આ દયા પાળવી, આ ઇચ્છામી પડિકમ્મા (કરવા), સામાયિક કરવી ને પૌષધ કરવા ને પ્રતિક્રમણ કરવા ને લીલોતરી ન ખાવી ને ચોવિહાર કરવો, અપવાસ કરવો ને એ બધું સંવર અને

ધર્મ ! વ્રત કરવા એ સંવર અને આ તપ-અપવાસ કરવા એ નિર્જરા ! અરે...રે...! ક્યાંનું ક્યાં (લગાડી દીધું), પ્રભુ !

વીતરાગ સર્વજદેવ પરમાત્મા ! એણે કહેલો દ્રવ્યનો અને પર્યાયનો સ્વભાવ (આવો છે). ભલે ત્વિન્ન ત્વિન્ન પર્યાય હોય છતાં દ્રવ્યની અપેક્ષાએ પર્યાય પોતે અન્ય અન્ય નથી, અનન્ય છે. પર્યાયની અપેક્ષાએ પહેલી નહોતી અને થઈ એટલે અન્ય પણ કહેવાય. પણ એને ને એને અને એમાંને એમાં. આ..હા..હા...!

અબજોપતિ ખમા ખમા થતો હોય, તળાઈએ બેઠો હોય, દુકાને ગાદીએ બેઠો હોય, પચીસ-પચાસ નોકરો હોય... આહા..હા...! (એ) આમ ફૂ.. થઈ જાય... મરીને સાતમી નરકે જાય ! આ..હા..હા...! પર્યાયમાં ઈ અપેક્ષાએ અન્ય અન્ય છે. અનેરી પર્યાય ! ક્ષણમાં અનેરી, ક્ષણમાં અનેરી...! આહા..હા...! છતાં આત્માની સાથે અનેરી નથી. આત્મા સાથે તો પર્યાય અનન્ય જ છે. આહા..હા...! આત્મા જ એમાં વર્તે છે. આ..હા..હા...!

‘પર્યાયાર્થિકનયરૂપી બીજા એક ચક્ષુથી જોતાં દ્રવ્યના પર્યાયોરૂપી વિશેષો જણાય છે તેથી દ્રવ્ય અન્ય-અન્ય ભાસે છે.’ જોયું ? પર્યાયથી જોવે તો અન્ય અન્ય ભાસે છે, દ્રવ્યથી જોવે તો અનન્ય છે અને દ્રવ્યથી એની પર્યાય જોવે તોપણ એ અનન્ય જ છે. પર્યાયથી દ્રવ્ય કાંઈ જુદું નથી. આહા..હા...!

‘બન્ને નયોરૂપી બન્ને ચક્ષુઓથી જોતાં...’ વસ્તુ સામાન્ય ધ્રુવ પણ છે અને વિશેષ પર્યાય પણ છે. (એમ) ‘બન્ને જણાય છે તેથી દ્રવ્ય અનન્ય તેમ જ અન્ય-અન્ય બન્ને ભાસે છે.’

‘હવે સર્વ વિરોધને દૂર કરનારી સપ્તભંગી...’ આ સપ્તભંગી જૈનદર્શનનો પ્રાણ છે ! ‘પંચાસ્તિકાય’માં સપ્તભંગી છે પણ એ પ્રમાણની સપ્તભંગી છે અને આ નયની સપ્તભંગી છે. સમજાણું કાંઈ ? ભાષા તો એની એ હોય, પણ કહેનારની અપેક્ષાએ આશયથી પ્રમાણ અને નય(માં) ફેર પડે. કહેનારનો આશય એ હોય (કે), સ્વયતુષ્ટયથી છે – એમ કહીને દ્રવ્યના સામાન્ય-વિશેષ બન્નેનું જ્ઞાન કરવું હોય તો એ પ્રમાણ થયું અને અહીંયાં નય(ની) સપ્તભંગી (છે). પોતે સ્વયતુષ્ટયથી છે, એટલું પહેલું (બતાવવું છે). જુઓ !

‘હવે સર્વ વિરોધને દૂર કરનારી સપ્તભંગી પ્રગટ કરે છે :-’

अत्थि त्ति य णत्थि त्ति य हवदि अवत्तव्वमिदि पुणो दव्वं ।
पज्जाएण दु केण वि तदुभयमादिट्ठमण्णं वा ।।११५।।

અથ સર્વવિપ્રતિષેધનિષેધિકાં સપ્તભઙ્ગીમવતારયતિ -

અત્થિ ત્તિ ય ણત્થિ ત્તિ ય હવદિ અવત્તવ્વમિદિ પુણો દવ્વં।

પજ્જાણ દુ કેણ વિ તદુભયમાદિદ્વમણ્ણં વા।।૧૧૫।।

અસ્તીતિ ચ નાસ્તીતિ ચ ભવત્યવક્તવ્યમિતિ પુનર્દ્રવ્યમ્।

પર્યાયેણ તુ કેનચિત્ તદુભયમાદિષ્ટમન્યદ્વા।।૧૧૫।।

સ્યાદસ્ત્યેવ ૧, સ્યાન્નાસ્ત્યેવ ૨, સ્યાદવક્તવ્યમેવ ૩, સ્યાદસ્તિનાસ્ત્યેવ ૪,

એવં સદુત્પાદાસદુત્પાદકથનેન પ્રથમા, સદુત્પાદવિશેષવિવરણરૂપેણ દ્વિતીયા, તથૈવાસદુત્પાદવિશેષ-વિવરણરૂપેણ તૃતીયા, દ્રવ્યપર્યાયયોરેકત્વાનેકત્વપ્રતિપાદનેન ચતુર્થીતિ સદુત્પાદાસદુત્પાદવ્યાખ્યાન-મુખ્યતયા ગાથાચતુષ્ટયેન સપ્તસ્થલં ગતમ્। અથ સમસ્તદુર્નયૈકાન્તરૂપવિવાદનિષેધિકાં નયસપ્તભઙ્ગીં વિસ્તારયતિ - અત્થિ ત્તિ ય સ્યાદસ્ત્યેવ। સ્યાદિતિ કોઽર્થઃ। કથંચિત્। કથંચિત્કોઽર્થઃ।

હવે સર્વ વિરોધને દૂર કરનારી સપ્તભંગી પ્રગટ કરે છે :-

અસ્તિ, તથા છે નાસ્તિ, તેમ જ દ્રવ્ય અણવક્તવ્ય છે,

વળી ઉભય કો પર્યાયથી, વા અન્યરૂપ કથાય છે. ૧૧૫.

અસ્તિ, તથા છે નાસ્તિ, તેમ જ દ્રવ્ય અણવક્તવ્ય છે,

વળી ઉભય કો પર્યાયથી, વા અન્યરૂપ કથાય છે. ૧૧૫.

આ 'પંચાસ્તિકાય'માં આવે છે. ટીકા :- 'દ્રવ્ય (૧) 'સ્યાત્...' (સ્યાત્ એટલે) કથંચિત્; કોઈ પ્રકારે; કોઈ અપેક્ષાએ (દરેક દ્રવ્ય સ્વચતુષ્ટયની અપેક્ષાએ—સ્વદ્રવ્ય, સ્વક્ષેત્ર, સ્વકાળ અને સ્વભાવની અપેક્ષાએ—'અસ્તિ' છે). આહા..હા...! દરેક આત્મા - ચાહે તો અભવિનો હો કે ભવિનો કે પરમાણુ હોય કે સ્કંધ (હોય), પણ એ સ્કંધનો પરમાણુ પણ સ્વચતુષ્ટયથી છે.

સ્યાદસ્ત્યવક્તવ્યમેવ ૫, સ્યાન્નાસ્ત્યવક્તવ્યમેવ ૬, સ્યાદસ્તિનાસ્ત્યવક્તવ્યમેવ ૭, સ્વરૂપેણ ૧, પરરૂપેણ ૨, સ્વપરરૂપયૌગપદ્ધેન ૩, સ્વપરરૂપક્રમેણ ૪, સ્વરૂપસ્વપરરૂપયૌગપદ્ધાભ્યાં ૫, પરરૂપસ્વપરરૂપયૌગમદ્ધાભ્યાં ૬, સ્વરૂપપરરૂપસ્વપરરૂપયૌગપદ્ધૈઃ ૭, આદિશ્યમાનસ્ય સ્વરૂપેણ સતઃ, પરરૂપેણાસતઃ, સ્વપરરૂપાભ્યાં યુગપદ્ધક્તુમશક્યસ્ય, સ્વપરરૂપાભ્યાં ક્રમેણ સતોઽસતશ્ચ, સ્વરૂપસ્વપરરૂપયૌગપદ્ધાભ્યાં સતો વક્તુમશક્યસ્ય ચ, પરરૂપસ્વપર-રૂપયૌગપદ્ધાભ્યામસતો વક્તુમશક્યસ્ય ચ, સ્વરૂપપરરૂપસ્વપરરૂપયૌગપદ્ધૈઃ સતોઽસતો વક્તુમશક્યસ્ય ચાનન્તધર્મણો દ્રવ્યસ્યૈકૈકં ધર્મમાશ્રિત્ય વિવક્ષિતાવિવક્ષિતવિધિપ્રતિષેધાભ્યામવતરન્તી સપ્તભઙ્ગિકૈવકારવિશ્રાન્તમશ્રાન્તસમુચ્ચાર્યમાણસ્યાત્કારામોઘમન્ત્રપદેન સમસ્તમપિ વિપ્રતિષેધ-વિષમોહમુદસ્યતિ ॥૧૧૫॥

વિવક્ષિતપ્રકારેણ સ્વદ્રવ્યાદિચતુષ્ટયેન । તચ્ચતુષ્ટયં શુદ્ધજીવવિષયે કથ્યતે । શુદ્ધગુણપર્યાયાધારભૂતં શુદ્ધાત્મદ્રવ્યં દ્રવ્યં ભણ્યતે, લોકાકાશપ્રમિતાઃ શુદ્ધાસંખ્યેયપ્રદેશાઃ ક્ષેત્રં ભણ્યતે, વર્તમાનશુદ્ધપર્યાયરૂપ-પરિણતો વર્તમાનસમયઃ કાલો ભણ્યતે, શુદ્ધચૈતન્યં ભાવશ્ચેત્યુક્તલક્ષણદ્રવ્યાદિચતુષ્ટય ઇતિ પ્રથમભઙ્ગઃ ૧ । ણત્થિ ત્તિ ય સ્યાન્નાસ્ત્યેવ । સ્યાદિતિ કોઽર્થઃ । કથંચિદ્વિવક્ષિતપ્રકારેણ

અન્વયાર્થ :- [દ્રવ્યં] દ્રવ્ય [અસ્તિ ઇતિ ચ] કોઈ પર્યાયથી 'અસ્તિ', [નાસ્તિ ઇતિ ચ] કોઈ પર્યાયથી 'નાસ્તિ' [પુનઃ] અને [અવક્તવ્યમ્ ઇતિ ભવતિ] કોઈ પર્યાયથી 'અવક્તવ્ય' છે; [કેનચિત્ પર્યાયેણ તુ તદુભયં] વળી કોઈ પર્યાયથી 'અસ્તિ-નાસ્તિ' [વા] અથવા [અન્યત્ આદિષ્ટમ્] કોઈ પર્યાયથી અન્ય ત્રણ ભંગરૂપ કહેવામાં આવે છે.

(અર્થાત્) પોતાના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવથી છે. સ્કંધમાં પણ સ્કંધને લઈને પરમાં એકમેક થઈ ગયો છે એમ નથી. આમાં (-હાથમાં) પરમાણુ છે એ આમાં ભેગો થઈ ગયો છે એમ નથી, ભિન્ન છે. સ્વચતુષ્ટયથી અસ્તિ છે. એ બીજાના સંબંધમાં આવ્યો માટે અસ્તિ છે એમ નથી. આમાં સિદ્ધનું ઉતાર્યું છે. છે ને ? સ્વદ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવથી અસ્તિ છે. (મૂળ પુસ્તકમાં નીચે ફૂટનોટમાં છે).

'શુદ્ધ જીવનું સ્વચતુષ્ટય આ પ્રમાણે છે : શુદ્ધ ગુણ-પર્યાયોના આધારભૂત...' શુદ્ધ ગુણ

પરદ્રવ્યાદિચતુષ્ટયેન ૨। હવદિ ભવતિ। કથંભૂતમ્। અવત્તવ્વમિદિ સ્યાદવક્તવ્યમેવ। સ્યાદિતિ કોઽર્થઃ। કથંચિદ્વિવક્ષિતપ્રકારેણ યુગપત્સ્વપરદ્રવ્યાદિચતુષ્ટયેન ૩। સ્યાદસ્તિ, સ્યાન્નાસ્તિ, સ્યાદવક્તવ્યં, સ્યાદસ્તિનાસ્તિ, સ્યાદસ્ત્યેવાવક્તવ્યં, સ્યાનનાસ્ત્યેવાવક્તવ્યં, સ્યાદસ્તિનાસ્ત્યેવાવક્તવ્યમ્। પુણો પુનઃ ઇત્યંભૂતમ્ કિ ભવતિ। દવ્વં પરમાત્મદ્રવ્યં કર્તૃ। પુનરપિ કથંભૂતં ભવતિ। તદુભયં સ્યાદસ્તિનાસ્ત્યેવ। સ્યાદિતિ કોઽર્થઃ। કથંચિદ્વિવક્ષિતપ્રકારેણ ક્રમેણ સ્વપરદ્રવ્યાદિચતુષ્ટયેન ૪। કથંભૂતં સદિત્યમિત્યં ભવતિ। આદિદ્વં આદિષ્ટં વિવક્ષિતં સત્। કેન કૃત્વા। પજ્જાણં દુ પર્યાયેણ તુ, પ્રશ્નોત્તરરૂપનયવિભાગેન તુ। કથંભૂતેન। કેણ વિ કેનાપિ વિવક્ષિતેન નૈગમાદિનયરૂપેણ। અણ્ણં વા અન્યદ્વા સંયોગમહ્ગત્રયરૂપેણ। તત્કથ્યતે - સ્યાદસ્ત્યેવાવક્તવ્યં।

ટીકા :- દ્રવ્ય (૧) 'સ્યાત્ અસ્તિ જ' છે, સ્વરૂપની અપેક્ષાએ; (૨) 'સ્યાત્ નાસ્તિ જ' છે, પરરૂપની અપેક્ષાએ; (૩) 'સ્યાત્ અવક્તવ્ય જ' છે, સ્વરૂપ-પરરૂપના યુગપદ્મપણાની અપેક્ષાએ; (૪) 'સ્યાત્ અસ્તિ-નાસ્તિ જ' છે, સ્વરૂપ-પરરૂપના ક્રમની અપેક્ષાએ; (૫) 'સ્યાત્ અસ્તિ-અવક્તવ્ય જ' છે, સ્વરૂપની અને સ્વરૂપ-પરરૂપના યુગપદ્મપણાની અપેક્ષાએ; (૬) 'સ્યાત્ નાસ્તિ-અવક્તવ્ય જ' છે, પરરૂપની અને સ્વરૂપ-પરરૂપના યુગપદ્મપણાની અપેક્ષાએ; (૭) 'સ્યાત્ અસ્તિ-નાસ્તિ-અવક્તવ્ય જ' છે, સ્વરૂપની, પરરૂપની અને સ્વરૂપ-પરરૂપના યુગપદ્મપણાની અપેક્ષાએ.

અને શુદ્ધ પર્યાયના આધારભૂત 'શુદ્ધાત્મદ્રવ્ય તે દ્રવ્ય છે;...' તે દ્રવ્ય છે. સ્વથી દ્રવ્ય છે. 'લોકાકાશપ્રમાણ શુદ્ધ અસંખ્ય પ્રદેશો તે ક્ષેત્ર છે;...' સ્વક્ષેત્રથી છે. આહા..હા...! જ્યાં સિદ્ધ ભગવાન બિરાજે છે એ સિદ્ધ ભગવાનના પેટમાં પણ અનંતા નિગોદના જીવ છે પણ તે સ્વચતુષ્ટયથી છે, સિદ્ધને લઈને નહિ અને સિદ્ધ સ્વચતુષ્ટયથી છે એ નિગોદમાં અંદર અનંતા જીવ પડ્યા છે, જેટલામાં સિદ્ધ છે તેટલામાં અનંતા જીવ પડ્યા છે છતાં એના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવથી સિદ્ધ ભગવાન છે. એ નિગોદના જીવને લઈને કંઈપણ અંદર છે એમ નથી. આહા..હા...!

એની ગંભીરતા મગજમાં આવવી જોઈએ. એમ સાધારણ માને તો (કાંઈ ન થાય). એમ તો અગિયાર અંગ ભણી ગયો છે તો એમાં આવ્યું છે ને ? દ્રવ્યને સ્પર્શ. દ્રવ્યને સ્પર્શીને ચતુર્ભંગીનું અસ્તિત્વ (સમજે). આહા..હા...! પરનું અડવું, સ્પર્શવું છોડી દઈને, અમસ્તુ પણ

સ્યાદિતિ કોડર્થઃ। કથંચિત્ વિવક્ષિતપ્રકારેણ સ્વદ્રવ્યાદિચતુષ્ટયેન યુગપત્સ્વપરદ્રવ્યાદિચતુષ્ટયેન ચ ૫। સ્યાન્નાસ્ત્યેવાવક્તવ્યં। સ્યાદિતિ કોડર્થઃ। કથંચિત્ વિવક્ષિતપ્રકારેણ પરદ્રવ્યાદિચતુષ્ટયેન યુગપત્સ્વપરદ્રવ્યાદિચતુષ્ટયેન ચ ૬। સ્યાદસ્તિનાસ્ત્યેવાવક્તવ્યં। સ્યાદિતિ કોડર્થઃ। કથંચિત્ વિવક્ષિતપ્રકારેણ ક્રમેણ સ્વપરદ્રવ્યાદિચતુષ્ટયેન યુગપત્સ્વપરદ્રવ્યાદિચતુષ્ટયેન ચ ૭। પૂર્વ પञ्चाસ્તિકાયે સ્યાદસ્તીત્યાદિપ્રમાણવાક્યેન પ્રમાણસપ્તભઙ્ગી વ્યાખ્યાતા, અત્ર તુ સ્યાદસ્ત્યેવ, યદેવકારગ્રહણં તન્નયસપ્તભઙ્ગીજ્ઞાપનાર્થમિતિ ભાવાર્થઃ। યથેદં નયસપ્તભઙ્ગીવ્યાખ્યાનં શુદ્ધાત્મદ્રવ્યે દર્શિતં તથા યથાસંભવં સર્વપદાર્થેષુ દ્રષ્ટવ્યમિતિ।।૧૧૫।।

દ્રવ્યનું કથન કરવામાં આવતાં, (૧) જે સ્વરૂપે 'સત્' છે, (૨) જે પરરૂપે 'અસત્' છે, (૩) જે સ્વરૂપે અને પરરૂપે યુગપદ્ 'કથાવું અશક્ય' છે, (૪) જે સ્વરૂપે અને પરરૂપે કમથી 'સત્ અને અસત્' છે, (૫) જે સ્વરૂપે અને સ્વરૂપ-પરરૂપના યુગપદ્પણે 'સત્ અને કથાવું અશક્ય' છે, (૬) જે પરરૂપે અને સ્વરૂપ-પરરૂપના યુગપદ્પણે 'અસત્ અને કથાવું અશક્ય' છે તથા (૭) જે સ્વરૂપે, પરરૂપે અને સ્વરૂપ-પરરૂપના યુગપદ્પણે 'સત્, અસત્ અને કથાવું અશક્ય' છે—એવું જે અનંત ધર્મોવાળું દ્રવ્ય તેના એક એક ધર્મનો આશ્રય કરીને વિવક્ષિત-અવિવક્ષિતના વિધિનિષેધ વડે પ્રગટ થતી સપ્તભંગી સતત સમ્યક્ રીતે ઉચ્ચારવામાં આવતા 'સ્યાત્'કારરૂપી અમોઘ મંત્રપદ વડે, 'જ'કારમાં રહેલા સઘળાય વિરોધવિષના મોહને દૂર કરે છે. ૧૧૫.

પરને અડી શકતો નથી, માન્યતા હતી, પણ તે છોડી દઈને સ્વદ્રવ્યના ચતુષ્ટયને સ્પર્શો. સ્વદ્રવ્યને સ્પર્શો, સ્વ અસંખ્યપ્રદેશી ક્ષેત્રને સ્પર્શો, સ્વકાળને – પર્યાયને સ્પર્શો અને સ્વભાવને સ્પર્શો.

'શુદ્ધ ગુણ-પર્યાયોના આધારભૂત શુદ્ધાત્મદ્રવ્ય તે દ્રવ્ય છે; લોકાકાશપ્રમાણ શુદ્ધ અસંખ્ય પ્રદેશો તે ક્ષેત્ર છે; શુદ્ધપર્યાયરૂપે પરિણત વર્તમાન સમય તે કાળ છે;...' અહીં તો અત્યારે એ લેવું છે ને ? નહિતર 'કળશટીકા'માં તો બીજું લીધું છે કે, ત્રિકાળી વસ્તુ તે સ્વકાળ છે અને એક સમયનો એનો પર્યાય છે તે પરકાળ છે. આહા..હા...! ત્યાં આગળ પોતામાં ભેદ પાડીને અભેદની વાત કરવી છે અને અહીં પરથી જુદું પાડીને પોતાનું જેવું સ્વરૂપ છે એથી એના સ્વકાળમાં એની વર્તમાનની પર્યાય આવી અને ૧પર કળશમાં સ્વકાળમાં ત્રિકાળ (–સ્વરૂપ) આવ્યો. આહા..હા...!

આ બધું સમજીને શું કરવું શું પણ ? બાપુ ! આ સમજીને વીતરાગતા પ્રગટ કરવી

છે. અને એ ત્રિકાળની અપેક્ષાએ પોતાના સ્વદ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ છે. એ તો દ્રવ્ય છે તે તે છે, ક્ષેત્ર છે એ તે છે, કાળ છે એ તે છે, ભાવ છે એ તે છે. (ત્યાં) અંતર્મુખ થતાં, પૂર્ણ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવનો સ્વીકાર થતાં જે સત્યદર્શન પ્રગટ થાય, અનુભવ પ્રગટ થાય એ આ બધું જાણવામાં એનું તાત્પર્ય તો આ છે. આ..હા..હા...! એ વિના થોથાં છે. પરિભ્રમણ નહિ મટે, પ્રભુ ! આહા..હા...! બહારમાં લોકો એમ માનશે કે, આહા..હા...! આ બહુ ધર્મી છે ને આ છે... દુનિયા માને પણ અંતરની વસ્તુ અનુભવ્યા વિના એના ભવના અંત નહિ આવે. આહા..હા...! 'શુદ્ધ ચૈતન્ય તે ભાવ છે.' છે ને ?

'દ્રવ્ય (૧) 'સ્યાત્ અસ્તિ જ' છે,...' એ શુદ્ધ ઉપર ઉતાર્યું. 'સ્યાત્' અસ્તિ. 'સર્વથા' અસ્તિ છે એમ પણ નહિ. સર્વથા ભાવસ્વરૂપ જ છે એમ નહિ. પરથી અભાવસ્વરૂપ પણ છે. નાસ્તિસ્વરૂપ પણ છે. અભાવસ્વરૂપ એટલે નાસ્તિસ્વરૂપ. એ પણ એનું સ્વરૂપ છે. આહા..હા...! સ્યાત્ નામ કોઈ અપેક્ષાએ એટલે પોતાની અપેક્ષાએ અસ્તિ જ છે. 'સ્વરૂપની અપેક્ષાએ;...' કોઈ અપેક્ષાએ એટલે ઈ – સ્વરૂપની અપેક્ષાએ. પોતાનું જે સ્વરૂપ છે ભગવાનઆત્મા...! અહીં તો છએ દ્રવ્યની વાત છે છતાં આત્મામાં એને ઉતારી શકાય. સ્વરૂપની અપેક્ષાએ ભગવાનઆત્મા અસ્તિ છે, સત્તા છે, હોવાપણે છે, ભાવપણે છે. આહા..હા...! સ્વ અપેક્ષાએ – પોતાના સ્વરૂપની અપેક્ષાએ ભગવાન અસ્તિપણે છે, મોજૂદગીપણે છે, હયાતીપણે છે એ સ્યાત્ (અસ્તિ છે). સર્વથા અસ્તિપણે છે એમ નહિ. જો સર્વથા અસ્તિપણે હોય તો પોતે પણ અસ્તિ છે અને પર પણ અસ્તિ એમ થઈ જાય. આહા..હા...!

'(૨) 'સ્યાત્ નાસ્તિ જ' છે, પરસ્વરૂપની અપેક્ષાએ;...' આહા..હા...! અભાવસ્વરૂપ છે. ૪૭ (શક્તિમાં) એક 'અભાવ' નામનો ગુણ પણ લીધો છે. ભાવ નામનો ગુણ છે – અસ્તિત્વ – સત્તા (છે) એમ અભાવસ્વરૂપ એનો ગુણ છે, નાસ્તિરૂપ (ગુણ છે). પર દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ, તીર્થકરના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવની પણ આ દ્રવ્યમાં નાસ્તિ છે. આ..હા..હા...! ભગવાનની વાણી અને ભગવાન કેવળજ્ઞાની પોતે એની આ આત્મામાં નાસ્તિ છે. આહા..હા...! સ્યાત્ એટલે અપેક્ષાએ. જો સર્વથા નાસ્તિ કહે તો ભાવરૂપ અસ્તિ છે એ વાત નથી રહેતી. સર્વથા અસ્તિ કહે તો પરનો અભાવ છે ઈ નથી રહેતું અને સર્વથા નાસ્તિ કહે તો સ્વથી અસ્તિ છે ઈ નથી રહેતું. આ..હા..હા...!

'સ્યાત્ નાસ્તિ જ' છે,...' એમ શબ્દ છે ને ? 'સ્યાત્ અસ્તિ જ' છે, સ્વરૂપની અપેક્ષાએ;...' સ્યાત્ અસ્તિ જ છે. સ્વસ્વરૂપની અપેક્ષાએ છે જ અને પરસ્વરૂપની અપેક્ષાએ નથી જ. આહા..હા...! પંચપરમેષ્ઠીના આત્માની અપેક્ષાએ આ આત્મા નથી. સમજાય છે કાંઈ ? 'સ્યાત્ નાસ્તિ જ' છે,...' સ્યાત્ કહ્યું ત્યાં એકાંત આવી જાય છે એટલે પછી 'જ' પણ કીધું. સ્યાત્

‘જ’ એમ. અપેક્ષાથી પરદ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવના જે પદાર્થો (છે) તેનાથી ભગવાન તો નાસ્તિસ્વરૂપ છે, પરના અભાવસ્વરૂપ છે. એ પરને લઈને અભાવસ્વરૂપ છે (એમ નહિ) પોતાનો અભાવસ્વરૂપ ગુણ છે. જેવો અસ્તિ ભાવસ્વરૂપ ગુણ છે એવો જ એનો એક અભાવસ્વભાવરૂપ ગુણ છે પણ એ અભાવ પણ સ્યાત્ નાસ્તિ છે તે અપેક્ષાએ (છે). નહિતર પાછું અસ્તિપણું ઊડી જાય. સર્વથા નાસ્તિ કહે તો અસ્તિપણું ઊડી જાય છે, સર્વથા અસ્તિપણું કહે તો પરના અભાવરૂપ નાસ્તિપણું ઊડી જાય છે. આ..હા..હા...! આમાં દયા પાળો, અહિંસા (પાળો), વ્રત પાળો, અપવાસ કરો... (ઈ તો) ક્યાંય રહ્યું. ઈ તો વિકલ્પની વાતું છે. આહા..હા...!

ત્રીજો બોલ. ‘(૩) ‘સ્યાત્ અવક્તવ્ય જ’ છે,...’ (અવક્તવ્ય એટલે) કહી શકાય નહિ એવું. કેમ ? (કેમકે) સ્યાત્ અસ્તિ છે એમ કીધું, પોતાથી છે અને પરથી નથી, એ બેપણું એકસાથે તો કહી શકાય નહિ. આહા..હા...! (મૂળ પુસ્તકમાં અવક્તવ્યનો અર્થ ફૂટનોટમાં આપેલ છે) ‘કહી શકાય નહિ એવું. (એકીસાથે સ્વરૂપ તેમ જ પરરૂપની અપેક્ષાએ દ્રવ્ય કથનમાં આવી શકતું નથી તેથી ‘અવક્તવ્ય’ છે).’ છે ? પોતે છે, પરથી નથી બન્ને એકસાથે છે. પોતે છે એ પહેલું (છે અને) પરથી નથી એ પછી (છે) એમ નથી. તેમ જ સ્વથી છે તે જ કાળે પરથી નથી અને જે કાળે પરથી નથી તે જ કાળે સ્વથી છે. આહા..હા...! આમાં નિવૃત્તિ લીધેલી દીકરીઓને તો ઠીક પણ નિવૃત્તિ ન હોય એનું શું કરવું આમાં ? આવી વાતું ! આહા..હા...! અને (આ સમજ્યા વિના માને કે) અમે જૈનધર્મ કરીએ છીએ. બાપુ ! જૈનધર્મ બહુ અલૌકિક છે, ભાઈ ! આ..હા...!

જેમાં અનંતા સિદ્ધોની પણ નાસ્તિ ! પણ ‘સર્વથા’ નાસ્તિ એમ નહિ. (જો એમ હોય તો) પોતાનું અસ્તિપણું પણ નાસ્તિપણું થઈ જાય છે. આહા..હા...! ‘સ્યાત્ અવક્તવ્ય જ’ છે,...’ શી રીતે ? ‘સ્વરૂપ-પરરૂપના યુગપદ્ધપણાની અપેક્ષાએ;...’ સ્વરૂપ છે, પરરૂપે નથી ઈ બન્ને યુગપદ્ધ છે – એકસાથે છે અને એકસાથે હોવાથી બન્નેનું એકસાથે કહેવું બની શકતું નથી. તેથી તેને અવક્તવ્ય કહેવામાં આવ્યું છે.

ચોથો. ‘(૪) ‘સ્યાત્ અસ્તિ-નાસ્તિ જ’ છે,...’ પોતાથી છે, પરથી નથી એવું એકસાથે છે. ‘સ્વરૂપ-પરરૂપના ક્રમની અપેક્ષાએ;...’ એમ લીધું. પહેલું સ્વરૂપથી અસ્તિત્વ. (બીજું) પરથી નાસ્તિ, પછી સ્વરૂપ અને પરરૂપ બન્ને એકસાથે કહી શકાય નહિ એમ લીધું, અવક્તવ્ય લીધું. સ્વરૂપથી અસ્તિ, પરરૂપથી નાસ્તિ એ બન્ને એકસાથે છે તેથી તે સ્વરૂપ અને પરરૂપની અપેક્ષાએ અસ્તિ-નાસ્તિ (છે). છે ? આહા..હા...!

સ્યાત્ – કોઈ અપેક્ષાએ એટલે પોતાની અપેક્ષાએ અસ્તિ છે, પરની અપેક્ષાએ નાસ્તિ છે એવું ‘સ્વરૂપ-પરરૂપના ક્રમની અપેક્ષાએ;...’ અસ્તિ-નાસ્તિ બન્ને પણ છે. અસ્તિ-નાસ્તિ બન્ને

એકસાથે છે. આ..હા..હા...! પોતાપણે પ્રભુ છે (અને) શરીર ને કર્મ ને... આહા..હા...! સ્ત્રી, કુટુંબ ને પરિવાર ને દેશથી નથી. આહા..હા...! કહે છે કે, પોતાપણે છે તે જ સમયે દીકરા ને દીકરી ને બાયડી, છોકરા ને મકાન ને આબરૂ ને પૈસાપણે નથી. આહા..હા...! જે સમયે પોતાથી છે તે જ સમયે પરથી બિલકુલ નથી. આ બધું શું કરવું ત્યારે આ બધું ? ધંધા-પાણી, પાવડર... આત્મા પાવડરપણે નથી એમ અહીં તો કહે છે. 'સ્યાત્' આત્મા આત્માપણે છે. સર્વથા છે (એમ હોય) તો તો પરથી અભાવ - નાસ્તિ છે (એમ રહેતું નથી), અભાવ થઈ જાય છે અને 'સ્યાત્' પરથી નાસ્તિ (છે). બિલકુલ પરથી નાસ્તિ - અભાવસ્વરૂપ હોય તો સ્વનું અસ્તિપણું રહેતું નથી. ઓ..હો..હો..હો...! ગંભીર વાણી છે ! આમ જુઓ તો સાદા શબ્દો છે.

એક એક વાળનો એક એક રજકણ પોતાપણે છે અને બીજા અનંતા રજકણપણે અને અનંતા આત્માપણે નથી અને પોતાપણે છે. પરથી બિલકુલ નાસ્તિ હોય તો સ્વથી અસ્તિપણું ઊડી જાય છે અને બન્ને એકસાથે છે. સ્વથી પહેલો છે અને પરથી પછી છે એમ નથી. આહા..હા...! જે સમયે સ્વથી છે તે જ સમયે પરથી નથી. આહા..હા...! તો આ બધાનું શું કરવું ? આ કારખાના ને છોકરાઓ ને (એનું શું કરવું) ? આમાં છે નહિ ને, આમાં હોય એનું કરી શકાય. અને કરવામાં (પણ) પર્યાયમાં કરાય, દ્રવ્યમાં તો (કરવાનું) કાંઈ છે નહિ. પરમાં નહિ, દ્રવ્યમાં નહિ. શું કહ્યું ઈ ? આત્મા સિવાય કોઈ પરમાં કાંઈ (કરવાનું) નહિ અને પોતાના દ્રવ્યમાં કાંઈ (કરવાનું) નહિ. દ્રવ્યમાં શું કરવું ? આ..હા..હા...! જે કાંઈ અસ્તિ-નાસ્તિપણાનો નિર્ણય (થાય છે) એ તો પર્યાયમાં (થાય) છે. આહા..હા...! દ્રવ્યમાં કાંઈ કરવાનું નથી, કાંઈ છોડવાનું નથી... આ..હા..હા...! દ્રવ્યમાં આદરવા જેવું કાંઈ (કરવાનું) નથી. આદરણીય છે એ તો પર્યાય સ્વીકારે છે એટલું. આહા..હા...! દ્રવ્યમાં કાંઈ કરવાનું છે એ નથી, તેમ પરમાં કાંઈ કરવાનું છે એ નથી. આ..હા...! આટલું બધું જૈનદર્શન...! એને કરવાનું હોય તો એની પર્યાયમાં, જે અન્ય અન્ય થાય છે, બદલે છે તેમાં તે કરવાનું થાય છે. આહા..હા...!

પ્રશ્ન :- પોતાના દીકરામાં નહિ ?

સમાધાન :- ત્યાં (દીકરો) જુદા રોટલા ખાય અને અહીં (પિતાજી) જુદા ખાય.

મુમુક્ષુ :- દીકરો અને બાપ ભેગા હોય તો તો ભેગું કરીને ખાય ને !

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- ભેગા કે દી' હતા પણ ? આહા..હા...! આવી વાત છે ભાઈ !

આ બધા કારખાના-ફારખાના, ઠીકણાં ને ફીકણાં... એમાં આત્મા નથી. રૂપિયામાં આત્મા નથી અને આત્મામાં રૂપિયા નથી. આ..હા..હા..હા...!

મુમુક્ષુ :- રૂપિયા મળે છે.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- મળતા.. ધૂળમાં પણ મળતા નથી. કોને મળે ? જે આત્મામાં નથી એ મળે ? (જો મળે) તો (રૂપિયાની આત્મામાં) અસ્તિ થઈ ગઈ. આ..હા..હા...! બાપુ ! વીતરાગનો માર્ગ અલૌકિક છે ! અને આ તો 'પ્રવચનસાર' છે ! ભગવાનની દિવ્યધ્વનિ ! એનો સાર છે. એમ સમજવું કે 'સમયસાર'માં જ બધું છે. એક એક શાસ્ત્રમાં અલૌકિક ગંભીરતા ભરી છે ! આ..હા..હા...! અને આ સપ્તભંગી તો જૈનદર્શનના પ્રાણ છે.

મુમુક્ષુ :- કોઈ વખત આપ કહો કે, અગિયારમી ગાથા જૈનદર્શનના પ્રાણ છે.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- ઈ અગિયારમી ગાથામાં જ આ આવ્યું. ભૂતાર્થ છે એટલે અસ્તિપણે છું, પરથી નાસ્તિપણે છું. પર્યાયથી પણ નાસ્તિપણે છું એવું ત્યાં તો આવી જાય છે. અહીં એ છે. આહા..હા...! ઈ પ્રાણ છે એનો અર્થ ઈ છે કે, સ્વપણે ભૂતાર્થ, ભગવાન ભૂતાર્થસ્વરૂપે છે એનો આશ્રય લે. આ..હા..હા...! એને નજરમાં લે, નજરું તારી પર્યાયમાં ફર્યા કરે છે અને એ પર્યાયની નજરું પરના લક્ષમાં રહ્યા કરે છે. ઈ પરના લક્ષમાં (રહે છે) પણ પરમાં કાંઈ જાતું નથી. એ પરનું જ્ઞાન (થાય છે) એ તો આત્મામાં જ્ઞાન થાય છે. આહા..હા...! પરનું જ્ઞાન પણ નથી. એ તો જ્ઞાનની પર સંબંધીની પર્યાય પોતાની છે. આહા..હા...! એ જે પર સંબંધીની જ્ઞાનની પર્યાય છે એ પર્યાય પણ સ્વપણે અસ્તિ છે અને પરપણે નાસ્તિ છે. આહા..હા...! પર્યાય જેનું જ્ઞાન કરે છે એનું એ જ્ઞાનની પર્યાયમાં નાસ્તિપણું છે. અરે... અરે...! આ તો બહુ આધું ગયું ! જે પર્યાય પરનું જ્ઞાન કરે છે એ પરનું એમાં નાસ્તિપણું છે, પરનું જ્ઞાન નથી. આહા..હા...! એ પર્યાયનું જ્ઞાન (છે) એ સ્વપણાના અસ્તિપણે પોતાથી છે. આ..હા..હા...! પરપણે એ જ્ઞાન છે જ નહિ. માને છે ઈ ભ્રમણા છે, મોટી ભ્રમણા ! આહા..હા...! આકરું કામ, બાપુ ! એક વસ્તુમાં બીજી વસ્તુ નથી. પર્યાયમાં બીજી (વસ્તુ) નથી. જ્ઞાનની પર્યાય પરને જાણે એમ પણ નથી.

મુમુક્ષુ :- પછી કોઈ દીકરા કામ નહિ કરે.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- કોણ કરતું હતું ? જડ છે એ તો. કોણ કરે છે ? દીકરા કોના ? અને બાપ કોના ? દીકરાના આત્મામાં બાપના આત્માની નાસ્તિ છે અને બાપના આત્મામાં દીકરાના આત્માની નાસ્તિ છે. હવે નાસ્તિ છે એમાં એનું અસ્તિત્વ ક્યાંથી લાવવું ? આહા..હા...! અરે...રે...!

વીતરાગ સર્વજ્ઞ પરમાત્માનું એક એક વાક્ય ભેદજ્ઞાન કરાવે છે. આહા..હા...! (તું) સ્વપણે છો, પરપણે નથી (એમ કહીને) ભેદ કરાવ્યો, જુદા(પણાનો) અભ્યાસ કરાવ્યો. જુદાનો અભ્યાસ કરીને સ્વમાં રહે. આ..હા..હા...! એકાંત લાગે. બીજું શું થાય ? બાપુ ! આ..હા..હા...! એકલો ટળવળે. આવે છે ને ગાથા ? 'એકલો મરી, એકલો જીવી,...' વ્યાધિ આવી હોય (ત્યારે)

એકલો (વ્યાધિને વેદે). વ્યાધિને વેદતો નથી, દ્વેષને વેદે છે. વ્યાધિની તો એની પર્યાયમાં નાસ્તિ છે. શરીરની વ્યાધિની જે દશા છે એ આત્માની પર્યાયમાં તો નાસ્તિ છે. આહા..હા...! નાસ્તિ છે એનું વેદન કેમ હોય ? પણ તેના પ્રત્યે અણગમો થઈને દ્વેષ કરે છે એની એ પર્યાયમાં અસ્તિ છે અને વ્યાધિની નાસ્તિ છે. આ..હા..હા...! વીતરાગમાર્ગ બહુ ઝીણો, પ્રભુ ! અત્યારે તો બધે ગોટા ઊઠ્યા છે. સાચી વાત બહાર આવી ત્યારે (એમ કહેવા લાગ્યા) ‘એકાંત છે... એકાંત છે ! ‘કાનજી’નો પંથ એકાંત છે.’ પંથ ક્યાં હતો ? બાપા ! આ તો પરમાત્મા છે એનો પંથ છે. આહા..હા...! ભાઈ ! તું શાંતિથી સાંભળ અને સમજ. ઈ સાંભળવાની પણ જેમાં નાસ્તિ છે. આહા..હા...! ભગવાનઆત્મામાં એની પર્યાયમાં સાંભળવાની ભાષાનો પણ અભાવ છે, ભાષાની પણ નાસ્તિ છે. આ..હા..હા...!

પેલું બતાવ્યું હતું ને ? ભાઈ ! ‘સર્વજ્ઞની વાણી અનુસાર જે પ્રકારે સમજે...’ એવી ભાષા લીધી છે. બીજી ગાથામાં. (‘સમયસાર કળશ’ બીજો કળશ) વાણી કંઈ સમજતો નથી પણ ટીકામાં એવી ભાષા બહુ સારી લીધી છે. રાતે કાઢ્યું હતું ને ? ભાઈ ! ટીકામાં ! ‘જે પ્રકારે’ એટલે કે સમજે છે ત્યારે એને નિમિત્ત થાય છે એટલે ઈ ‘જે પ્રકારે’ એમ (કહ્યું). સમજે છે ઈ તો પોતાના પર્યાયથી સમજે છે પણ તે વખતે વીતરાગ સર્વજ્ઞની અનુસારિણી વાણી નિમિત્ત છે. એથી જે પ્રકારે જણાય છે તે પ્રકારે જાણે છે એને એમ સમજવું. આહા..હા...! રાતે કહ્યું નહોતું ? ‘વાણી તો અચેતન છે. તેને સાંભળતાં જીવાદિ પદાર્થનું સ્વરૂપજ્ઞાન જે પ્રકારે ઊપજે છે...’ આ ભાષા વાપરી છે. કારણ કે ઊપજે છે તો તને તારી યોગ્યતાથી પણ ત્યાં વાણીને નિમિત્ત કહેવું છે અને એ વાત સિદ્ધ કરી છે. આહા..હા...! ‘તેને સાંભળતાં...’ છે તો અચેતન. એની તો અહીં નાસ્તિ છે. તેથી એમ કહ્યું કે, ‘તેને સાંભળતાં જીવાદિ પદાર્થનું સ્વરૂપજ્ઞાન જે પ્રકારે ઊપજે છે...’ તારી યોગ્યતાથી (ઊપજે છે) એમ કહે છે. ત્યારે એ વાણીનું નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. છતાં એ નિમિત્તની તો એમાં – તારા જ્ઞાનમાં નાસ્તિ છે. આહા..હા...! ટીકા બહુ સારી કરી છે ! ‘વાણી સર્વજ્ઞસ્વરૂપ-અનુસારિણી છે,..’ ‘પશ્યન્તી’નો અર્થ ક્યાં છે. ‘પશ્યન્તી’ – અનુભવશીલ છે એટલે કે સર્વજ્ઞને અનુસારિણી વાણી છે. ‘અનુસારિણી વાણી’ (કહ્યું પણ) વાણી તો વાણીથી છે પણ સર્વજ્ઞ એમાં નિમિત્ત છે. આ..હા..હા...! જેમ ભગવાન લોકાલોકમાં નિમિત્ત છે એમ વાણીમાં પણ નિમિત્ત જ છે. તેથી સર્વજ્ઞ અનુસારિણી એમ કીધું ને ? ‘એવું માન્યા વિના પણ ચાલે નહિ...’ વ્યવહાર છે. ‘વાણી તો અચેતન છે. તેને સાંભળતાં જીવાદિ પદાર્થનું સ્વરૂપજ્ઞાન જે પ્રકારે ઊપજે છે તે જ પ્રકારે જાણવું કે વાણીનું પૂજ્યપણું પણ છે.’ આ અપેક્ષાએ. આહા..હા...! ‘રાજમલજી’ની ટીકા છે. રાતે વાત કરી હતી.

(અહીંયાં આપણે) ચોથો ભંગ (ચાલે છે). 'સ્યાત્ અસ્તિ-નાસ્તિ જ' છે,....' (અર્થાત્) સ્વરૂપની અપેક્ષાએ અસ્તિ છે તે જ કાળે પરરૂપની અપેક્ષાએ નાસ્તિ છે. ક્રમે કહેતાં, ક્રમે કહેવાય ને ? તેથી પહેલાં અવક્તવ્ય કીધું. ક્રમે કહેવું પડે, એકસાથે ન કહેવાય માટે અવક્તવ્ય છે. શું કીધું ઈ ? સ્વરૂપથી છે અને પરથી નથી. એમ સ્યાત્ અસ્તિ-નાસ્તિનો ચોથો ભંગ. ચોથો ભંગ જ્યારે સિદ્ધ કરવો હોય ત્યારે ક્રમથી થયો (એટલે કે) સ્વપણે છે અને પરપણે નથી એમ કથન(માં) ક્રમ પડ્યો. એથી કહ્યું કે, અવક્તવ્ય છે. એકસાથે બે કહેવાય નહિ અને છે બન્ને એકસાથે. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- એકસાથે કેવળી તો કહી શકે છે.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- કેવળી કહી શકે નહિ. કેવળીની ક્રમસર વાણી આવે છે. 'પંચાસ્તિકાય'માં પહેલા ભાગમાં - પહેલી-બીજી ગાથામાં આવે છે. એ વાણી પણ ક્રમે કહે છે, વાણી એકસાથે (નથી કહેતી).

મુમુક્ષુ :- અસ્તિ-નાસ્તિ બોલાય એકસાથે.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- એમ બોલાય એકસાથે, પણ એક વાણી નીકળી તો એ વાણીમાં બધું આવી ગયું ? એક સમયની વાણી આવે, બીજે સમયે ક્રમ પડે છે એની અપેક્ષાએ. છે આમ એકસાથે પણ ક્રમ આવે એ અપેક્ષાએ. 'પંચાસ્તિકાય'માં છે. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- નિરક્ષરી કહેવાય.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- ઈ જુદી વસ્તુ, ઈ તો વાણીને નિરક્ષરી (કહેવાય). અહીં તો આત્માને માટે શું ? એમ (કહેવું છે). એ વાણી આત્માને માટે શું ? કે. આત્માને જે પ્રકારે જ્ઞાન થાય તે પ્રકારે તેનું નિમિત્તપણું છે તેથી તે વાણી પૂજ્ય છે એમ કહેવામાં આવે છે. આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ આમાં ? આ..હા...! કેવળી પરમાત્મા ! એની વાતું શું કરવી ! જેના એક સમયના જ્ઞાનમાં છ દ્રવ્ય જણાય, પોતાનું દ્રવ્ય જણાય, ગુણ જણાય, અનંતી પર્યાય જણાય ! એક જ પર્યાયમાં !! આ..હા..હા...! ઈ એક પર્યાય સ્વપણે છે અને દ્રવ્ય-ગુણ અને છ દ્રવ્યપણે નથી અને બીજી અનંતી પર્યાયપણે પણ એ નથી. ઝીણું બહુ, બાપુ ! બહુ ઝીણું કરવા જાઈએ તો પાર ન મળે. આ..હા..હા...! એ વીતરાગવાણી નીકળતી હશે, ઇન્દ્રો સાંભળતા હશે !! આ..હા..હા...! એની ગંભીરતા ! એની અદ્ભુતતા ! એની અચિંત્યતા ! એ કોઈ અલૌકિક મંત્ર છે ! આ..હા..હા...!

અહીં તો હજી ચોથો ભંગ (ચાલે છે). ક્રમે કેમ કહ્યું ? (કેમકે). 'છે' પછી કહેવાય કે 'નથી' એમ. એથી ચોથા ભંગમાં ક્રમ નાખ્યું અને ત્રીજા ભંગમાં એકસાથે છે અને કહેવાય નહિ માટે અવક્તવ્ય કીધું. સમજાણું કાંઈ ? ત્રીજા ભંગમાં અસ્તિ-નાસ્તિ એકસાથે છે. ભગવાન

પોતે આત્માપણે છે અને પરપણે નથી. એ કંઈ પહેલાં સ્વપણે છે અને પછી પરપણે નથી એવો એમાં ક્રમ છે એમ નથી. કથનમાં ક્રમ છે. સ્યાત્ (અસ્તિ) કહેવાય ત્યારે નાસ્તિ ન કહેવાય. નાસ્તિ કહેવાય ત્યારે અસ્તિ ન કહેવાય, અસ્તિ કહેવાય ત્યારે નાસ્તિ ન કહેવાય. એથી એને ક્રમ કીધો. પેલામાં – અવક્તવ્યમાં ક્રમ નથી. એકસાથે છે અને એકસાથે કહેવાય નહિ માટે અવક્તવ્ય છે એમ. આ..હા..હા...! (સ્વરૂપ-પરરૂપના) ‘ક્રમની અપેક્ષાએ;...’ (એ ચોથો ભંગ થયો).

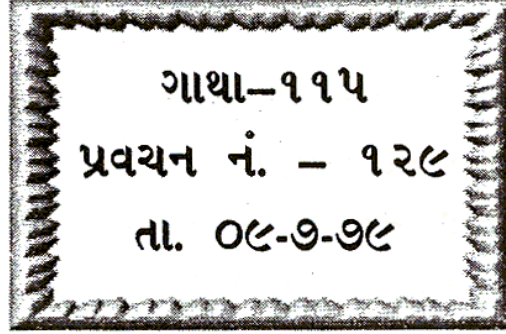
પાંચમો (ભંગ). ‘સ્યાત્ અસ્તિ-અવક્તવ્ય જ’ છે, સ્વરૂપની અને સ્વરૂપ-પરરૂપના યુગપદ્મપણાની અપેક્ષાએ;...’ ‘છે’ એમ કહેવું છતાં તે કાળે બે સાથે છે એમ ન પણ કહી શકાય માટે અસ્તિ-અવક્તવ્ય છે. આ પણ એક ધર્મ – યોગ્યતા છે. આ..હા..હા...! પાંચમો. ‘છે’... એક બાજુ ‘છે’ એમ કહેવું વળી બીજી બાજુ અવક્તવ્ય કહેવું. કારણ કે એકસાથે બે છે તો કહી શકાય નહિ એટલે અસ્તિ-અવક્તવ્ય થયું.

(છઠ્ઠો ભંગ) ‘સ્યાત્ નાસ્તિ-અવક્તવ્ય જ’ છે,...’ (પાંચમામાં) કીધું (કે), ‘સ્યાત્ અસ્તિ-અવક્તવ્ય જ છે,...’ સ્વરૂપની અપેક્ષાએ અસ્તિ (અને) સ્વરૂપ-પરરૂપના યુગપદ્મપણાની અપેક્ષાએ અવક્તવ્ય (છે). ‘સ્યાત્ નાસ્તિ-અવક્તવ્ય જ’ છે, પરરૂપની...’ અપેક્ષાએ નાસ્તિ (અને) ‘સ્વરૂપ-પરરૂપના યુગપદ્મપણાની અપેક્ષાએ;...’ અવક્તવ્ય છે. પરથી નથી એમ કહેતાં પણ પાછું અસ્તિપણું અને નાસ્તિપણું એક સમયે છે એમ રહી જાય છે માટે નાસ્તિ અને અવક્તવ્ય છે. છઠ્ઠો ભંગ (થયો).

સાતમો (ભંગ). ‘સ્યાત્ અસ્તિ-નાસ્તિ-અવક્તવ્ય જ’ છે, સ્વરૂપની, પરરૂપની...’ ‘છે’ એમ કહેવું વળી તે જ સમયે ‘નથી’ એમ પણ કહેવું અને તે જ સમયે તે બન્ને કહી શકાતું નથી માટે અસ્તિ-નાસ્તિ અને અવક્તવ્યનો સાતમો ભંગ છે.

વિશેષ કહેવાશે...

‘પ્રવચનસાર’ ૧૧૫ ગાથા છે ? સપ્તભંગી ચાલી છે એના પછી ‘દ્રવ્યનું કથન કરવામાં આવતાં,...’ ત્યાંથી (લેવાનું) છે. દ્રવ્ય એટલે વસ્તુ. આત્મા, પરમાણુ, શુદ્ધ સિદ્ધ ભગવાન વગેરે. ‘દ્રવ્યનું કથન કરવામાં આવતાં,...’ જે સ્વરૂપે સત્ છે – તે વસ્તુ જે સ્વરૂપે છે (તે) સત્ છે, એ પરરૂપે અસત્ છે. આહા..હા...! પોતાના દ્રવ્યની અપેક્ષાએ પોતાનું દ્રવ્ય સત્ છે અને પોતાની અપેક્ષાએ બીજા બધા દ્રવ્યો અસત્ છે. એની અપેક્ષાએ સત્ છે પણ આ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અસત્ છે. છે ?

‘(૧) જે સ્વરૂપે ‘સત્’ છે, (૨) જે પરરૂપે ‘અસત્’ છે,...’ આહા..હા...! આ (દ્રવ્ય) પરરૂપથી તો અસત્ છે, સ્વરૂપથી સત્ છે. પોતાનું સ્વરૂપ છે એનાથી સત્ છે અને પર અનંત આત્માઓ. પંચ પરમેષ્ઠી આદિ દ્રવ્યો એની અપેક્ષાએ પરરૂપથી આ (દ્રવ્ય) અસત્ છે. આહા..હા...! જેમ સ્વરૂપથી સત્ છે એમ પરરૂપથી પણ સત્ હોય તો બધો ખીચડો થઈ જાય. આ..હા..હા...!

‘પરરૂપે ‘અસત્’ છે,...’ કોઈ પણ દ્રવ્ય લક્ષમાં લેતાં તે દ્રવ્ય પોતાના સ્વરૂપે હયાતી ધરાવે છે અને પરસ્વરૂપની અપેક્ષાએ અહયાતી – અસત્ છે. આ..હા..હા...! પરદ્રવ્યની અપેક્ષાએ આત્મા અસત્ છે એમ પરક્ષેત્રની અપેક્ષાએ આત્મા અક્ષેત્ર છે, પરકાળની અપેક્ષાએ આત્મા અકાળ છે અને પરભાવની અપેક્ષાએ અભાવ છે. આવું છે.

‘(૩) જે સ્વરૂપે અને પરરૂપે યુગપદ્ ‘કથાવું અશક્ય’ છે,...’ આવી ગઈને સપ્તભંગી ? આમાં ત્રીજું અવક્તવ્ય લીધું છે. અવક્તવ્ય ! સ્વરૂપથી સત્ છે, પરરૂપે તે અસત્ છે છતાં

યુગપદ્ કહેવું અશક્ય છે. એક સમયે સ્વ છે અને પરથી નથી એમ બે (ધર્મો) એક સમયે એમાં એકસાથે છે પણ કથન એકસાથે બેનું થઈ શકે નહિ માટે કેમ (કથન) થાય. સ્વરૂપે છે અને પરરૂપે નથી. એ ત્રીજો ભંગ થયો. અહીં ત્રીજા ભંગમાં અવક્તવ્ય લીધું. સ્વરૂપે છે, પરરૂપે નથી (એમ) એકસાથે કહેવું અશક્ય છે માટે અવક્તવ્ય છે. આવી વાતું છે. આહા..હા...!

મૂળ તો દ્રવ્ય જે વસ્તુ છે એ પરની અપેક્ષાએ તો અસત્ જ છે. આહા..હા...! પંચ પરમેષ્ઠી છે એની અપેક્ષાએ આ આત્મા અસત્ છે અને પંચ પરમેષ્ઠી છે ઈ એમની અપેક્ષાએ સત્ છે પણ બીજા એક સિદ્ધ બીજા સિદ્ધની અપેક્ષાએ અસત્ છે. આહા..હા...! કેમકે એકમાં બીજાનો અભાવ છે. અભાવ છે કહો કે અસત્ કહો. આ..હા..હા...! આ વાત બેસે તો દૃષ્ટિ અંદર દ્રવ્ય ઉપર જાય એમ કહેવું છે. અનંત પરદ્રવ્યથી તો અસત્ છે. હવે પરદ્રવ્યનું લક્ષ કરીને તેને આત્મામાં કાંઈ લાભ થાય એમ છે નહિ. આહા..હા...! પંચ પરમેષ્ઠીનું સ્મરણ કરવું કે એની ભક્તિ કરવી આદિથી તો તું અસત્ છો. એનાથી અસત્ છો તો એનાથી તારું સત્પણું પ્રગટે એમ છે નહિ. અરે...! આવી વાતું ! સમજાણું કાંઈ ? પ્રભુ ! સ્વપણે છે. આગળ તો મનુષ્યાદિની ક્રિયા લેશે. એ પણ પોતાની સ્વભાવિક (ક્રિયા) છે. પછીની (ગાથામાં) લેશે.

મુમુક્ષુ :- વિભાવભાવ અને સ્વભાવભાવ.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- એનો સ્વભાવ છે, એની પર્યાય છે (એ) પોતાપણે છે. મનુષ્યની ગતિપણે પણ પોતાપણે છે અને પરપણે નથી. તેથી એ અપેક્ષાએ તેને સ્વભાવ કહેશે. આહા..હા...! મનુષ્યગતિ આદિને સ્વભાવ કહેશે, હોં ! આહા..હા...! આમાં નવરાશ લઈને આવો નિર્ણય કરવાનો વખત લેવો જોઈએ. આ..હા...!

જે સ્વરૂપે અને પરરૂપે યુગપદ્ કહેવું અશક્ય છે એ આમાં ત્રીજો બોલ લીધો છે. એકસાથે એમ કેમ કહેવાય ? કે, આત્મા સ્વરૂપે છે અને પરરૂપે નથી તે એકસાથે કહેવામાં કઈ રીતે કહેવાય ? અંદર એ રીતે જ છે. અંદરમાં તો સ્વરૂપથી સત્ છે અને પરથી અસત્ છે. એક સમયમાં બે ભેગાં એક જ છે પણ કથનમાં સ્વરૂપે છે એ વખતે પરરૂપે નથી એમ કેમ કહેવાય ? એ અપેક્ષાએ એને અવ્યક્ત કહેવામાં આવ્યું છે. આહા..હા...! કોઈ પણ વીતરાગનું વાક્ય... આહા..હા...! વીતરાગતા પ્રગટ કરાવે છે અને એ વીતરાગતા પ્રગટ કરાવવામાં સ્વનો આશ્રય લે ત્યારે (વીતરાગતા) પ્રગટ થાય એ પર્યાયદીઠ કથન આ છે. આહા..હા...!

તારું સ્વરૂપ તારાથી છે, અનંત પંચ પરમેષ્ઠીઓથી નથી. જેનાથી નથી તેના સ્મરણ

કર્ચે તને આત્માનો લાભ થાય એમ નથી. આ..હા..હા...! એની ભક્તિ અને વિનય... આહા..હા...! એ પરપણે તો તું નથી એની તું ભક્તિ અને વિનયમાં રોકાઈ જા તો પરપણે તો તું નથી એમાં તને તારો લાભ તો નહિ થાય. આ..હા..હા...! ઝીણી વાત છે. (સ્વરૂપે અને પરરૂપે યુગપદ્ કથાવું) 'અશક્ય છે,...' એ ત્રણ બોલ થયા.

'(૪) જે સ્વરૂપે અને પરરૂપે કમથી 'સત્ અને અસત્' છે,...' (અર્થાત્) કમથી કહેવાય છે. પેલામાં એકસાથે કહેવાય નહિ માટે અકમ છે - અવક્તવ્ય છે અને આ કમે કહેવાય માટે એક ભંગ પડે છે (કે) સ્વપણે છે, પરપણે નથી એમ કમે કહેવાય છે. કહેવાની વાત છે ને ? એમાં (-વસ્તુમાં) એકસાથે છે. આહા..હા...! પણ કહેવામાં કમ પડે છે. માટે સ્યાત્ અસ્તિ-નાસ્તિ છે. ઈ ચોથો ભંગ (છે).

પહેલો સ્યાત્ અસ્તિ છે - સ્વથી સત્ છે. પરથી અસત્ છે ઈ બીજો ભંગ થયો. આહા..હા...! એકસાથે કહી શકાય નહિ માટે અવક્તવ્ય છે એ ત્રીજો (ભંગ) થયો અને બે એકસાથે હોવા છતાં કથનમાં એકસાથે ન આવી શકે માટે કમ પડે છે માટે સ્યાત્ અસ્તિ-નાસ્તિ ચોથો કમ(નો) ભંગ છે. આહા..હા...! આવી ઝીણી વાતું ! પેલા સ્થાનકવાસીમાં તો દયા પાળો ને વ્રત કરો ને અપવાસ કરો... થઈ રહ્યું... આહા..હા...! શું થાય ? સત્ય મળ્યું નથી ને ! અરે...! એને પણ કંઈક સુખી થવાનો ભાવ તો છે ને ? એને કંઈ દુઃખી થવાનો ભાવ છે ? પણ સત્ય મળવું, સાંભળવા મળવું એ પણ કોઈ મહાપુણ્ય હોય તો મળે ! આ..હા..હા...! અને અંતરમાં સ્વપણે છે, પરપણે નથી એવો નિર્ણય કરે એ તો અનંત પુરુષાર્થ છે. એ તો પુરુષાર્થ છે. આહા..હા...! હું જ્ઞાયકપણે છું, પરપણે નથી. અત્યારે એટલું. આમ તો એકદમ અંતરની સપ્તભંગી લેવા જાય તો હું તો જ્ઞાયકપણે છું, પર્યાયપણે અસત્ છું. આ..હા..હા...!

પ્રશ્ન :- ત્રિકાળી દ્રવ્ય પર્યાયથી અસત્ છે ને ?

સમાધાન :- ત્રિકાળી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સત્ છે પણ એક સમયની પર્યાયની અપેક્ષાએ તે અસત્ છે. નહિતર તો ત્રિકાળી દ્રવ્ય પણ એક સમય પૂરતો થઈ જાય. જેમ સ્વદ્રવ્યથી છે એમ પર્યાયથી પણ છે એમ થઈ જાય તો આખું દ્રવ્ય એક સમયમાં આવી જાય. આવી વાતું છે, બાપુ ! વીતરાગમાર્ગ ! અને તે પણ સ્વપણે છે એમ જ્યારે અનુભવ કરે છે ત્યારે તેને આનંદનો અનુભવ થાય છે અને તે કાળે પરપણે નથી તેથી તેને દુઃખ અને પરનો અનુભવ થતો નથી. આ..હા..હા...! આવી વાત છે. આ તો પરમ સત્ય છે ! સર્વજ્ઞ પરમાત્મા ત્રિલોકનાથ ! આહા..હા...! જેને વાડામાં સાંભળવા મળે નહિ એને ક્યાં જાવું ? શું કરવું ? ભાઈ ! આહા..હા...!

અહીં તો કહે છે, પ્રભુ ! તારા સ્વરૂપે છે એવું તને જ્યારે દૃષ્ટિમાં આવે... આ..હા..હા...!

ત્યારે તે વખતે પરપણે તો નથી. એટલે પરનું લક્ષ તો હોતું નથી. આહા..હા...! સમજાય છે કાંઈ ? કથનમાં પરપણે નથી (એમ કહેવું હોય) ત્યારે કથનમાં ફેર પડે. પરપણે નથી તે એને અનુભવ થઈ જાય, પણ ત્યાં તો અપેક્ષા આવી ગઈ (કે) પરપણે નથી. એવું જે લક્ષ કરવા જાય કે પરપણે નથી ત્યાં વિકલ્પ ઊઠે. આહા..હા...! સ્વપણે ભગવાન પૂર્ણાનંદ પરમબ્રહ્મ ચૈતન્યરત્નાકર, ચૈતન્યનો મહાસમુદ્ર પ્રભુ ! આ..હા..હા...! એ મહાસમુદ્ર સ્વપણે છે (અને) એ પરપણાના બીજા બધા ચૈતન્ય મહાસમુદ્ર ભલે હોય (તોપણ) એ પણ નથી. આ..હા...! જે પણ નથી એનાથી એને કેમ લાભ થાય ? આહા..હા...! આ તો જેને આત્માનું પોતાનું કરવું હોય એની વાત છે, બાપુ ! આ કંઈ એકલી ભાષા અને ભાષણ કરવું, એકલું પરને સમજાવવું એ આ વાતમાં નથી. આ..હા..હા...!

ચોથો બોલ. 'જે સ્વરૂપે અને પરરૂપે ક્રમથી 'સત્ અને અસત્' છે,...' જોયું ? ક્રમે કહેવાય છે. સ્વપણે છે, પરપણે નથી એ કહેવામાં ક્રમ પડે છે. વસ્તુમાં એકસાથે છે. માટે ચોથો ભંગ ઊભો થાય છે અને તે પણ એ ચોથો ભંગ એનો એક ધર્મ ગણવામાં આવ્યો છે. ૪૭ નયમાં એને ધર્મ ગણવામાં આવ્યો છે. કેવો છે આત્મા ? કે, આવો છે આત્મા. યથાર્થ નયવાળો આમ છે. એમ કહ્યું છે ને ? આ..હા..હા...! કેવો છે આત્મા ? કે સત્ અને અસત્ એક સમયમાં એકસ્વરૂપે છે એને ક્રમે કહેવું એવો પણ એનો એક ધર્મ અને યોગ્યતા છે. આ..હા..હા...! ચૈતન્ય ભગવાન અંદર પોતાપણે છે અને પરપણે નથી એમ કથનમાં ક્રમ પડે છે પણ ક્રમ પડે છે એવો એક ભંગ અને એવો એક ધર્મ છે. આહા..હા...! સમજાય છે કાંઈ ?

'(૫) જે સ્વરૂપે અને સ્વરૂપ-પરરૂપના યુગપદ્મપણે 'સત્ અને કથાવું અશક્ય' છે,...' આ..હા...! પાંચમો બોલ. એ સ્વરૂપે અસ્તિ (છે) અને સ્વરૂપ અને પરરૂપનું (કથન) એકસાથે કહી શકાય નહિ માટે અવક્તવ્ય. આહા..હા...! એ અસ્તિ-અવક્તવ્ય(નો ભંગ છે). 'સ્વરૂપે અને સ્વરૂપ-પરરૂપના...' યુગપદ્મપણા વડે સત્ – સ્વરૂપપણે સત્ અને બેપણે કથાવું અશક્ય (છે). સત્ છે અને અસત્ છે એ એકસાથે કહેવું અશક્ય (છે) તેથી તે સત્ અવક્તવ્ય છે. આહા..હા...! વીતરાગવાણી સિવાય આવી (વાત) ક્યાંય હોય નહિ. ક્યાંય છે નહિ, ક્યાંય એક ગંધ પણ નથી. બધું ઊંઘેઊંઘા...! આહા..હા...! આ તો વસ્તુનું સ્વરૂપ આવું છે. એવું ભગવાને જોયું એવું વાણીમાં આવ્યું. એમાંથી આગમ રચાણા અને સાંભળનારા શ્રોતા તે સાંભળીને સ્વનો આશ્રય લઈને સંશય, મિથ્યાત્વને ટાળે. આહા..હા...! સ્વનો આશ્રય લઈને (મિથ્યાત્વને ટાળે). કારણ કે પર તો એમાં નથી. આહા..હા...!

પોતાનું પૂર્ણ બ્રહ્મ ચૈતન્યરત્નાકર ! ચૈતન્યનો મહાસમુદ્ર પ્રભુ ! આ..હા..હા..હા...!

‘ચૈતન્યરત્નાકર’ શબ્દ આવે છે ને ? ભાઈ ! ચૈતન્ય મહાસમુદ્ર ! ચૈતન્ય મહાસમુદ્ર !! એ સ્વરૂપે છે અને સ્વ અને પરરૂપે એકસાથે ન કહેવાય માટે નથી – અવક્તવ્ય છે. ‘છે’- અસ્તિ-અવક્તવ્ય. આહા..હા...! ભલે પરરૂપે નથી પણ એ વખતે પણ સ્વરૂપે સત્ છે એમ સાથે છે. એકલું પરરૂપે નથી એમ નથી. સ્વરૂપે છે અને સ્વ-પરરૂપે કથાવું અશક્ય છે તેથી સ્વરૂપે છે અને કથાવું અશક્ય છે માટે અસ્તિ-અવક્તવ્ય છે. ભાઈ ! તમારા પાવડરના ભુક્કા-ભુક્કામાં ક્યાંય સાંભળ્યું નહિ હોય. વકીલોને આ આવતું નથી. આહા..હા...! આવી ચીજ છે. એક એક સપ્તભંગી આ વિષયમાં ઝેરને ઉતારનારી છે ! આહા..હા...! એકાંતના ઝેરને ટાળનારી છે. એકાંત છે છતાં પરની અપેક્ષા રાખીને એકાંત છે. અજ્ઞાની તદ્દન એકાંત જ કરવા જાય એ તો તદ્દન મિથ્યા છે. આ..હા..હા...! (એ) પાંચમો બોલ થયો.

(હવે) છઠ્ઠો (બોલ). પરરૂપે નાસ્તિ છે – અસત્ છે, પરરૂપે અસત્ છે અને સ્વ-પરરૂપનું યુગપદ્ એકસાથે કથાવું અશક્ય છે માટે નાસ્તિ અવક્તવ્ય છે. આહા..હા...! નાસ્તિ અવક્તવ્ય છે. એ છઠ્ઠો ભંગ (છે). નાસ્તિ-અવક્તવ્ય પણ એનામાં એક ધર્મ અને યોગ્યતા છે. આ..હા...! સમજાણું કાંઈ ? કોઈ એમ કહે છે કે, આમાં તો બે જ ધર્મ છે – અસ્તિ અને નાસ્તિ. બીજા પાંચ તો અમસ્તા કથન છે. એમ નથી. સાતેય (ભંગ) એનો ધર્મ છે. પૂછનારની અપેક્ષાએ જ્યારે ભિન્ન ભિન્ન પૂછે તેને આ ભિન્ન ભિન્ન (ભંગની) અપેક્ષાએ તેનું અસ્તિત્વ, નાસ્તિત્વ, અવક્તવ્ય (ઇત્યાદિ ધર્મોનું) કથન છે. એ સાતેય ધર્મ અને યોગ્યતા છે. આહા..હા...!

આ ‘પ્રવચનસાર’ છે ને ? આવે છે, આમાં પાછળ (પરિશિષ્ટમાં) આવે છે ને ? (એમાં) પૂછ્યું છે (કે), ‘આ આત્મા કોણ છે (-કેવો છે) અને કઈ રીતે પ્રાપ્ત કરાય છે’ એવો આત્મા કોણ છે ? એમાં સાત નય મૂકી છે એમ મારું કહેવું છે. શું કહ્યું ? આત્મા કોણ છે એમ કીધું ને ? કોણ છે એમાં સપ્તભંગી લીધી છે. તો આત્મા એ સપ્તભંગીવાળો છે. આહા..હા...! એકલા સ્યાત્ અસ્તિ અને નાસ્તિવાળો નથી. છે એમાં ? ૨૭૫ ગાથા પૂરી થઈ પછી. ‘આ આત્મા કોણ છે (-કેવો છે) અને કઈ રીતે પ્રાપ્ત કરાય છે’ એવો પ્રશ્ન કરવામાં આવે તો તેનો ઉત્તર (પૂર્વ) કહેવાઈ ગયો છે અને (અહીં) ફરીને પણ કહેવામાં આવે છે :-’ આહા..હા...! ‘પ્રથમ તો, આત્મા ખરેખર ચૈતન્યસામાન્ય વડે વ્યાપ્ત અનંત ધર્મોનું અધિષ્ઠાતા...’ છે. એ સાતેય ધર્મ ગણ્યા છે. સાત નયના સપ્તભંગીના સાત ધર્મ ગણ્યા છે. સાત ધર્મમાં એ વ્યાપ્ત છે એમ કીધું છે. કેટલાક એમ કહે છે કે, સ્યાત્ અસ્તિ (અને નાસ્તિ) બે જ ધર્મ છે, આ પાંચ તો કહેવામાત્ર કીધાં છે. એમ કહે છે. અહીં તો કહે છે કે, એ સાત (ધર્મ છે). આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ? ભાઈ ! આમાં ન્યાયમાં તો જરીક ન્યાય ફરે તોપણ આખું તત્ત્વ ફરી જાય. (કોઈક) સ્યાત્ અસ્તિ (અને નાસ્તિ) બે નય કહે છે. પોતાથી છે અને પરથી નથી. બસ !

એમાં આવી ગયું.

અહીં તો કહે છે કે, 'આત્મા ખરેખર ચૈતન્યસામાન્ય વડે વ્યાપ્ત અનંત ધર્મોનું અધિષ્ઠાતા...' છે. એ સાત ધર્મનો સ્વામી છે એમ કહે છે. આવ્યું કે નહિ એમાં ? આહા..હા...! આત્મા કોણ છે ? ત્યારે કહે (છે) કે, એ અનંત ધર્મોનો અધિષ્ઠાન છે. તો એ અનંત ધર્મમાં સાત નયના સાત ધર્મો આવી ગયા. આહા..હા...! બાપુ ! આ તો વીતરાગની વાણી છે. (આ બાબતમાં) ઘણી મોટી ચર્ચા ચાલે છે. વસ્તુ બે જ છે. ઈ પાંચ (ધર્મો) તો પછી કથનમાત્ર કહ્યું. અહીં તો કહે છે કે, જે અનંત સામાન્ય ધર્મો છે એમાં ઈ સાત ધર્મો આવી ગયા. એનો ઈ અધિષ્ઠાન છે એમ કીધું. બેનો જ અધિષ્ઠાન છે એમ નથી કહ્યું. આ..હા...! સમજાય છે કાંઈ આમાં ? ભાઈ ! આવું ઝીણું છે. આ..હા..હા...!

પ્રભુ ! તું મોટો છો અંદર ! મોટપ એને બેસતી નથી. મહિમા કહો કે મોટપ કહો (બન્ને એકાર્થ છે). પ્રભુમાં અનંતી મહિમા છે. એટલે કે અનંતી મોટપ છે. એની મોટપ પાસે કોઈ ચીજની મોટપ છે નહિ. આહા..હા...! બીજાની મોટપ એની પાસે રહી. પણ એની મોટપનો આમાં અસદ્ભાવ છે. આહા..હા...! પોતાની મોટપ – મહિમાનો સદ્ભાવ છે. આ..હા..હા..હા...! અને બીજાની મોટપ અને મહિમાનો આમાં અસદ્ભાવ છે. આહા..હા...! આવું વીતરાગીતત્વ ઝીણું બહુ, બાપુ ! આ..હા..હા...! પરમ સત્ય ! પરમ સત્ ચૈતન્ય ! ચૈતન્ય મહાસમુદ્ર !! એમાં આવા અનંતા ધર્મો – યોગ્યતાઓ રહી છે. આ..હા..હા...! વ્યવહારથી – ક્રિયાથી પણ મોક્ષ થાય એ પણ એક ધર્મની યોગ્યતા રહી છે. ભાઈ ! 'અનંત ધર્મોનો અધિષ્ઠાન' કીધો ને ? શું કીધું ? છે ? નીકળ્યું ? ભાઈ ! 'ચૈતન્યસામાન્ય વડે વ્યાપ્ત અનંત ધર્મોનું અધિષ્ઠાતા (સ્વામી) એક દ્રવ્ય છે,...' આહા..હા...! 'કારણ કે અનંત ધર્મોમાં વ્યાપનારા જે અનંત નયો તેમાં વ્યાપનારું જે એક શ્રુતજ્ઞાનસ્વરૂપ પ્રમાણ તે પ્રમાણપૂર્વક સ્વાનુભવ વડે (તે આત્મદ્રવ્ય) પ્રમેય થાય છે (-જણાય) છે.' આહા..હા...!

અહીં તો સિદ્ધ એ કરવું છે કે, એ સાતમા ક્રમે કહ્યું એટલે એમાં એવી યોગ્યતા નથી એમ નહિ. સ્વપણે છે અને પરપણે નથી એ બે જ યોગ્યતા છે અને અવક્તવ્ય છે (એમ જે કહ્યું) માટે એ અવક્તવ્યની ધર્મની યોગ્યતા અંદર નથી એમ નહિ. તેમ ક્રમે કહેવામાં આવતાં છતાં વસ્તુમાં ક્રમ નથી છતાં ક્રમે કહેવામાં આવતા એવી જાતનો પણ એક ધર્મ છે. સમજાય છે કાંઈ આમાં ? આહા..હા...! કારણ કે અહીં તો એમ કીધું કે, અનંત ધર્મોમાં વ્યાપનારો ભગવાનઆત્મા એક દ્રવ્ય છે. આ..હા...! અને એ અનંત ધર્મોમાં વ્યાપનારી અનંત નયો તેમાં વ્યાપે છે. આ..હા..હા...! આમાં તકરાર ઉઠાવે. વ્યવહારથી મોક્ષ થાય, ક્રિયાથી મોક્ષ થાય, જ્ઞાનથી મોક્ષ થાય એવું આવે છે. નિશ્ચયથી થાય, વ્યવહારથી થાય. થાય એમ

આવે છે.

પ્રશ્ન :- એનો અર્થ શું ?

સમાધાન :- એનો અર્થ કે, એક સમયે એવી યોગ્યતા એકસાથે ગણી. કોઈ જીવને આમ અને કોઈ જીવને આમ એમ નહિ. કોઈ જીવને ક્રિયાનયથી થાય અને કોઈને જ્ઞાનનયથી થાય, કોઈને વ્યવહારથી અને કોઈને નિશ્ચયથી એમ અહીંયાં નહિ (લેવું). અહીંયાં તો એક જ સમયમાં એવી અનંત ધર્મની યોગ્યતા ગણી એનો સ્વામી એ દ્રવ્ય છે (એમ કહેવું છે). આ..હા...! આ તો ઝીણું ભારે, ભાઈ ! સમજાણું આમાં કાંઈ ? એક જ સમયમાં નય છે ને ? નય છે તે એક જ સમયમાં અનંત નયોનો ધર્મ વ્યાપેલો છે. આહા..હા...! એમાં એકાંત કરવા જાય કે, 'જુઓ ! આમાં વ્યવહારથી પણ મોક્ષ કહ્યો છે.' એમ નથી. એ તો એક નયનું વાક્ય છે અને એવો એક ધર્મ કહેવામાં આવ્યો છે. એમ નિશ્ચયથી થાય એવો એક ધર્મ ગણવામાં આવ્યો છે. આહા..હા...! વ્યવહાર-નિશ્ચય અને ક્રિયા ને જ્ઞાન. ક્રિયાથી પણ થાય અને જ્ઞાનથી પણ થાય. (જો એમ હોય) તો પછી અત્યાર સુધી વિરોધ આવે છે. વ્યવહારથી બિલકુલ થાય નહિ અને ત્યાં તો ક્રિયાથી થાય એમ કીધું અને તે (પણ) આત્માએ ધારી રાખેલો એવો એક ધર્મ છે. આહા..હા...! એ એક જાતની યોગ્યતા એક સમયમાં અનંતી ગણી. એક જીવને આમ અને બીજા જીવને આમ એમ નહિ. સમજાણું કાંઈ આમાં ? એક જ જીવને તે પ્રકારના અનંતા ધર્મો - યોગ્યતાઓ (છે) તેમાં વ્યાપેલો ભગવાન (છે) એમ અહીંયાં કહ્યું છે. કોણ છે ? (તો કહે છે કે), અનંત નયથી વ્યાપેલા ધર્મવાળો છો. અરે...! અરે...!

મુમુક્ષુ :- વ્યવહારમાં ધર્મનો ઉપચાર કરાય છે.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- ઈ એક એટલી યોગ્યતા ગણી. એટલી વ્યવહાર રાગની મંદતા થઈ અને એનો અભાવ થયો તો એવી એક યોગ્યતા ગણી. એવી યોગ્યતાને ધર્મ ગણ્યો (છે) અને એ ધર્મ સાથે બીજા અનંતા ધર્મો એકસાથે રહેલા છે. ઈ એક જ ધર્મ છે અને બીજા ધર્મો એની સાથે નથી એમ નથી. પણ વ્યવહારથી થાય અને નિશ્ચયથી થાય ઈ બન્ને એકસાથે કીધાં છે, બન્ને ધર્મ એકસાથે છે. ક્રિયાથી થાય અને જ્ઞાનથી થાય ઈ તો બે એકસાથે છે. સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા...! આવું સમજાવવું અને સમજવું ! આહા..હા...! વીતરાગમાર્ગ પરમેશ્વરનો માર્ગ ઘણો ગંભીર છે, બાપુ ! આ..હા..હા...! પરમ સત્યનો ઢંઢેરો પીટ્યો છે. આ..હા..હા...! એ નયનું વાક્ય છે તેથી એનો એક ધર્મ અને યોગ્યતા ગણવામાં આવી. પણ એ જીવને એનાથી થયું છે (જો એમ માનવામાં આવે) તો તો પછી નિશ્ચયથી થયું છે ઈ ક્યાં ગયું ? ક્રિયાથી થયું છે (એમ કહો તો) પછી જ્ઞાનથી થયું ઈ પાછું ક્યાં ગયું ? આ..હા..હા...!

સમજાય છે આમાં ? આહા..હા...!

છેલ્લો બોલ ચાલે છે ને ? 'પરરૂપે...' એટલે નાસ્તિ. એક સમયમાં પરરૂપે નથી તે અપેક્ષાએ નાસ્તિ 'અને સ્વરૂપ-પરરૂપના યુગપદ્મપણે 'અસત્ અને કથાવું અશક્ય' છે...' યુગપદ્મપણે અસત્ (અને) કથાવું અશક્ય છે. આહા..હા...! પરરૂપે નથી તે અસત્ થયું અને સ્વરૂપ-પરરૂપે અવક્તવ્ય થયું એટલે 'અસત્ અને કથાવું અશક્ય' છે...' એવો પણ એનામાં એક ધર્મ છે. વિષય જે આવે એને તો ભઈ, સ્પષ્ટ તો કરવો જોઈએ ને ! એમાં કાંઈ કોઈ મુંઝવણનું કારણ નથી કાંઈ, એમાં કોઈ એનાથી થઈ જાય એવું કાંઈ એમાં નથી. એની સાથે ને સાથે પાછું જ્ઞાનથી ભોક્ષ થાય, સ્વભાવથી થાય, નિશ્ચયથી થાય (એ) તો સાથે રહ્યું (છે) એમ આ પણ સાથે રહ્યું. એવી એક યોગ્યતાનો (ધર્મ) ગણીને વાત કરી છે અને (એ) બધાના સમૂહનો પિંડ પ્રભુ આત્મા (છે) એને શ્રુતજ્ઞાન વડે જો, એમ કહ્યું છે ને ? કે, ત્રિકાળી જે આત્મા છે એને શ્રુતજ્ઞાન વડે જો. આહા..હા...! આ..હા..હા...! કયું શ્રુતજ્ઞાન ? ભાવશ્રુતજ્ઞાન. આહા..હા...! ભાવશ્રુતજ્ઞાન વડે અંદર જો (તો) તને એકરૂપે દેખાશે તેનું નામ સમ્યગ્દર્શન છે. આહા..હા...! આ..હા...! અરે...! એણે કોઈ દી' કર્યું નથી, એણે ખ્યાલમાં પણ વાત લીધી નથી, એને સાંભળવામાં પણ ખ્યાલમાં આવે એવી વાત આવી નથી. આ..હા...! એમને એમ ઓઘેને ઓઘે કૂટાય છે. આ..હા...! આ..હા..હા...! કેટલાક એમ કહે કે, અમે તો સાધારણ માણસ છીએ, અમારે આવું બધું કેમ (સમજવું) ? બાપા ! એવું નથી, બાપુ ! તું સાધારણ નથી. તું તો મહા મહાત્મા છો, પ્રભુ ! આ..હા..હા...! તું ચૈતન્યનો દરિયો છો, પ્રભુ ! તું સામાન્ય નથી. આ..હા...! એમ સામાન્ય કરીને અમને આમ ન સમજાય, અમને આવી બુદ્ધિ ક્યાંથી ? પણ આ તો સાધારણ વાત છે, આ તો મૂળ પ્રયોજનની વાત છે. આ..હા..હા...! સમજાય છે કાંઈ ?

પ્રશ્ન :- ઘણું ન સમજાય અને ભાવ શુભ રાખે તો ?

સમાધાન :- પણ અંદરમાં એનો ક્યાંય વિરોધ ન આવવો જોઈએ. ઘણું ભલે ન સમજાય પણ વિરોધ ન આવવો જોઈએ. વિરોધ ન આવે તો તો એને સમજણમાં અવિરુદ્ધતા તો આવવી જોઈએ ને ? આ..હા...!

એ મોટો પ્રશ્ન અમારે (સંવત) ૧૯૮૦માં થયેલો. 'બોટાદ'માં ! ૮૦... ૮૦ ! કેટલા વર્ષ થયાં ? પંચાવન વર્ષ પહેલાંની વાત છે ! તમારા જન્મ પહેલાંની ! મોટી ચર્ચા (થયેલી). વ્યાખ્યાનમાં સભા મોટી ! આખો અપાસરો ભરચક ભરાય અને બહાર ભરાય. 'સંક્ષેપરુચિ'ની વ્યાખ્યા ચાલતી હતી કે, ભઈ, ભલે થોડું - સંક્ષેપ જાણવાનું હોય પણ સત્ય હોવું જોઈએ. સંક્ષેપરુચિવાળો એમ કહેવા માગે કે, 'અમને અમારો ધર્મ આ સંપ્રદાયમાં છે એ ઠીક છે,

એમાં વિશેષ નથી જાણતા એ સંક્ષેપરુચિ (છે).’ એમ સંક્ષેપ(રુચિ) નથી. મોટી ચર્ચા ચાલી હતી. પંચાવન વર્ષ પહેલાં ! કીધું, જુઓ ! ગાથામાં શું છે ? જુઓ ! ‘અણમિગણ કુદિટ્ટી’ વિપરીત એકાંતમાર્ગ છે એને જેણે ગ્રહ્યો નથી. ‘અણમિગણ શેષેષુ’ શેષ જે વિપરીત વાત છે ઈ એના ખ્યાલમાં આવી જ નથી, ઈ વાત છોડી દીધી છે. એને સંક્ષેપરુચિમાં આત્મજ્ઞાન થાય છે. પણ સંપ્રદાયમાં વિપરીત માન્યતાના મોટા ઢગલા પડ્યા છે અને એને સંક્ષેપ કરીને માનીને બેસે કે, મારે સંક્ષેપરુચિમાં સમકિત (છે). આહા..હા...! અને ઈ એમ કહે કે, ‘અમને તો ભઈ એવી બુદ્ધિ નથી.’ પણ એમ ન કહેવાય. તારામાં તો અનંત સામર્થ્ય છે. આહા..હા...! તું પોતે એક સમયમાં કેવળજ્ઞાન લઈ શકે એવી (તારામાં) તાકાત છે. એનો વિશ્વાસ તને નથી. આહા..હા...! આ..હા..હા...!

અહીં કહે છે, ‘પરરૂપે અને સ્વરૂપ-પરરૂપના યુગપદ્મપણે ‘અસત્...’ (છે). પરરૂપે અસત્ છે અને સ્વ-પરરૂપ(ના) યુગપદ્મપણે (કથાવું) અશક્ય છે. ઈ છઠ્ઠો ભંગ થયો.

‘(૭) જે સ્વરૂપે, પરરૂપે...’ સ્વરૂપે અસ્તિ, પરરૂપે નાસ્તિ. એ ‘સ્વરૂપ-પરરૂપના યુગપદ્મપણે ‘સત્, અસત્ અને કથાવું અશક્ય છે’...’ એવું જે અસ્તિ-નાસ્તિ-અવક્તવ્ય (છે એ) સાતમો બોલ (છે). સ્વપણે છે, પરપણે નથી, એકસાથે કહી શકાય નહિ એટલે અસ્તિ-નાસ્તિ-અવક્તવ્ય (થયું). એવો પણ એક યોગ્યતાનો ધર્મ ગણ્યો છે. આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ? ‘જે સ્વરૂપે, પરરૂપે...’ એટલે અસ્તિ-નાસ્તિ. ‘અને સ્વરૂપ-પરરૂપના યુગપદ્મપણે ‘સત્, અસત્ અને કથાવું અશક્ય’ છે—એવું જે અનંત ધર્મોવાળું દ્રવ્ય...’ જોયું ? અહીંયાં પણ એ આવ્યું ! ત્યાં પણ આવ્યું હતું એ પાછું અહીં આવ્યું. પાછળ (પરિશિષ્ટમાં) નયનું આવ્યું હતું.

‘એવું જે અનંત ધર્મોવાળું દ્રવ્ય...’ આવું જે અનંત ધર્મવાળું દ્રવ્ય. સ્યાત્ અસ્તિ અને (નાસ્તિ) બે જ ધર્મ છે એમ ન આવ્યું. બાપુ ! અનંતકાળનો (અજાણ્યો) માર્ગ ! અરે...! ચોરાશીના અવતાર ! આહા..હા...! પાછો ક્યાં જઈને ડૂબકી મારશે ? જો આ તત્ત્વદષ્ટિ નહિ સમજે (તો) ચોરાશીના અવતારમાં ક્યાં ડૂબકી (મારશે ?) નરક, નિગોદમાં ! આ..હા..હા...! ક્યાંય સાંભળવાનો જોગ પણ નથી. અરે...! ત્યાં નિગોદમાં જાશે તો પાંચ ઇન્દ્રિય પણ નહિ મળે. આહા..હા...! એવો મોટો સંસાર પડ્યો છે, બાપુ ! આ..હા...! એના અભાવ માટે તો આ બધું સમજવું પડશે. આ સત્ય છે.

‘એવું જે અનંત ધર્મોવાળું દ્રવ્ય...’ આવ્યું ? સાતેય ધર્મ કીધાં ને ? આહા..હા...! ‘એવું જે અનંત ધર્મોવાળું દ્રવ્ય તેના એક એક ધર્મનો આશ્રય કરીને વિવક્ષિત-અવિવક્ષિતના વિધિનિષેધ વડે પ્રગટ થતી...’ જોયું ? (મૂળ પુસ્તકમાં) નીચે (ફૂટનોટ છે). ‘વિવક્ષિત (કહેવા ધારેલા) ધર્મને મુખ્ય કરીને તેનું પ્રતિપાદન કરવાથી અને અવિવક્ષિત (નહિ કહેવા ધારેલા) ધર્મને

ગૌણ કરીને તેનો નિષેધ કરવાથી સપ્તભંગી પ્રગટ થાય છે.' આ..હા..હા...! એક એક વાત એવી છે, ઘણી ગંભીર ! વસ્તુ મહાપ્રભુ ! અનંત ગુણનો સમુદ્ર – દરિયો ઊછળે છે. આ..હા..હા...! એ અનંતનો ક્યાંય પાર નથી. ક્ષેત્ર ભલે શરીર પ્રમાણે નાનું (હોય પણ) એમ ન ગણવું. જેનો સ્વભાવ છે... આ..હા..હા...! જેનો આ અનંતા ધર્મો એ એનો સ્વભાવ છે. આહા..હા...! એ જાતનો એનો ભાવ છે. એ જાતના ભાવના આત્માને ઓળખી... આ..હા...!

આ તો સાત (ભંગ) કેમ પડ્યા ? કે, 'એક એક ધર્મનો આશ્રય કરીને...' કહેવા માગેલો, નહિ કહેવા માગેલા 'વિધિનિષેધ વડે પ્રગટ થતી સપ્તભંગી...' એ સાત ભંગ ઉત્પન્ન થાય છે (એમ) કહે છે. કહેવા ધારેલા, નહિ કહેવા ધારેલા (ધર્મોનું પ્રતિપાદન કરવાથી) પ્રશ્નના વશે એ નય સપ્તભંગી ઊભી થાય છે.

આ..હા...! આઠ આઠ વર્ષના છોકરાઓ કેવળજ્ઞાન લેતા ! આ..હા..હા..હા...! આઠ આઠ વર્ષના બાળક !! (ચૈતન્ય) સમુદ્રમાં ડૂબકી મારતા અંદરમાં કેવળ(જ્ઞાન) લેતાં !! આ..હા..હા...! પ્રભુ ભરેલો પડ્યો છે ને ! એ બાળક ક્યાં છે ? એ છોકરો ક્યાં છે ? એ છોડી ક્યાં છે ? સ્ત્રી ક્યાં છે ? નપુંસક ક્યાં છે ? આ..હા..હા...! બાળકપણું તો એને કહીએ કે, વસ્તુથી વિપરીત માન્યતા કરીને રહે તે બાળક છે. યુવાન એને કહીએ કે, જેવું અંતર આત્મા વસ્તુનું જેવું સ્વરૂપ છે તેનો અનુભવ કરીને રહે (તેને) યુવાન કહીએ. આ (શરીરની) બાળ, યુવાન ને વૃદ્ધ તો જડની દશા (છે). એને (અને) આત્માને શું (સંબંધ) છે, ? આહા..હા...! એનું તો અસત્પણું છે – આ બાળ, યુવાન, વૃદ્ધનું તો આત્મામાં અસત્પણું છે. આ (ધર્મો) છે ઈ સત્પણું છે. વિપરીત માન્યતાનો અંશ પણ રહે ત્યાં સુધી તે અજ્ઞાની બાળક છે અને તેને અંશે પણ વિપરીતતા ન રહે, ભલે પૂરી અસ્થિરતા રહે. પૂરી એટલે હજી ચારિત્ર ન હોય, અમુક અંશે તો (સ્થિરતા) આવે. આહા..હા...! એવો અંતરઆત્મા ભગવાન ! દૃષ્ટિ અને અનુભવમાં આવે એને અહીંયાં અંતરઆત્માને યુવાન કહેવામાં આવે છે, એને યુવાની આવી. અને એને જ્યારે પરમાત્મદશા પ્રગટ થાય છે, એ અંતરઆત્મા વડે, બહિરાત્માને છોડી... આવે છે ને ? ભાઈ ! ત્રણ પ્રકારનું વર્ણન કર્યું (છે) ત્યાં. 'અષ્ટપાહુડ'માં આવે છે. બહિરાત્માને છોડી અંતરાત્મા વડે પરમાત્માને સાધવો. આ..હા..હા...! એને ને એને, એનામાં ને એનામાં. બહિરાત્મપણું છોડી અંતરાત્મા વડે શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિ ભગવાનઆત્મા અનંત ધર્મનો ધરનાર, એવા અંતરઆત્મા વડે, એ સાધક વડે, એ ઉપાય વડે પરમાત્મપદને સાધવું. આહા..હા...! એ પરમાત્મપદ (છે) એ વૃદ્ધ અવસ્થા છે, જીવની એ વૃદ્ધ અવસ્થા પાકી ગઈ, પૂરો પાક આવી ગયો. આ..હા..હા...!

એ અહીં કહે છે કે, 'સપ્તભંગી સતત સમ્યક્ રીતે ઉચ્ચારવામાં આવતા...' ભાષા એવી

છે, જોયું ? 'ઉચ્ચારવામાં આવતા' ! પણ એનો એ અર્થ કે, અંદર જે સમજણ કરે છે, એમ. (ઉચ્ચારવામાં આવતા એટલે) 'સમજવામાં આવતા' આ..હા...! 'સ્યાત્'કારરૂપી અમોઘ મંત્રપદ વડે,...' કથન છે ને ? એના ધર્મ છે ને ? 'સપ્તભંગી સતત સમ્યક્ રીતે ઉચ્ચારવામાં આવતા...' (અર્થાત્) સત્ય રીતે કહેવામાં આવતા - જે રીતે છે તે રીતે કહેવામાં આવતા, અંદર જે સ્વભાવ છે તે રીતે કહેવામાં આવતા. 'સ્યાત્'કારરૂપી...' 'સ્યાત્'(નો અર્થ મૂળ પુસ્તકમાં નીચે આપેલો છે). 'સ્યાદ્વાદમાં અનેકાંતને સૂચવતો 'સ્યાત્' શબ્દ સમ્યક્પણે વપરાય છે. તે 'સ્યાત્' પદ એકાંતવાદમાં રહેલા સમસ્ત વિરોધરૂપી ઝેરના ભ્રમને નષ્ટ કરવામાં રામબાણ મંત્ર છે.' 'અમોઘ' કીધું ને ? અમોઘ ! અમોઘ મંત્ર છે - રામબાણ મંત્ર છે. આ..હા..હા...! બહુ અભ્યાસ જોઈએ. થોડું વાંચન હોય તો (સમજાય એવું છે). આ તો માખણ છે ! આહા..હા...!

'સ્યાત્'કારરૂપી અમોઘ મંત્રપદ વડે,...' આ..હા..હા...! અમોઘ મંત્ર છે ઈ ! રામબાણ ! અમોઘ એટલે 'અ' (એટલે) નહિ, 'મોઘ' એટલે અફળપણું નથી, જ્યાં સફળપણું છે. આહા..હા...! જેના જ્ઞાન અને વસ્તુનું સ્વરૂપ તે સફળપણું છે, સંસાર માટે અફળપણું છે, સ્વભાવની પ્રાપ્તિ માટે સફળપણું છે. આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ? 'સ્યાત્'કારરૂપી અમોઘ મંત્રપદ વડે, 'જ'કારમાં રહેલા...' એની - 'જ'કારની વ્યાખ્યા (મૂળ પુસ્તકમાં) નીચે કરી (છે). છે ને ? 'અનેકાંતાત્મક વસ્તુસ્વભાવની અપેક્ષા રહિત એકાંતવાદમાં મિથ્યા એકાંતને સૂચવતો જે 'જ' શબ્દ વપરાય છે તે વસ્તુસ્વભાવથી વિપરીત નિરૂપણ કરે છે...' 'શ્રીમદ્' એક પત્રમાં કહે છે કે, 'જ' (શબ્દ) મારા 'મહાવીર'ના (ઉપદેશમાં) ન હોય.' પણ, ઈ 'જ' એ આ એકાંત હોય ઈ. સ્વરૂપમાં નથી અને વિપરીત કહે ઈ 'જ'. આહા..હા...! 'જે 'જ' શબ્દ વપરાય છે તે વસ્તુસ્વભાવથી વિપરીત નિરૂપણ કરે છે તેથી તેનો અહીં નિષેધ કર્યો છે. (અનેકાંતાત્મક વસ્તુસ્વભાવનો ખ્યાલ ચૂક્યા વિના,...)' આ..હા..હા...! '(જે અપેક્ષાએ વસ્તુનું કથન ચાલતું હોય તે અપેક્ષાએ તેનું નિર્ણીતપણું-નિયમબદ્ધપણું-નિરપવાદપણું...' આ..હા...! ત્યાં કોઈ અપેક્ષા (રહેલી છે). એવું બતાવવા માટે 'જે 'જ' શબ્દ વાપરવામાં આવે છે, તેનો અહીં નિષેધ ન સમજવો).' આહા..હા...!

આત્માના નિશ્ચય સ્વભાવથી જ મોક્ષ થાય (એમ કહ્યું હોય) ત્યાં 'જ' (શબ્દ) વપરાય છે એ અનેકાંતાત્મકનો 'જ' છે. સમજાણું કાંઈ ? એમ નહિ કે (એકાંત છે), ત્યાં પણ બીજું લેવું. નિશ્ચયથી સ્વને આશ્રયે જ મુક્તિ થાય અને પરને આશ્રયે પણ થાય એવી અપેક્ષા ત્યાં ન લેવી. ત્યાં તો એકાંત અપેક્ષા આ જ લેવી. આ..હા...! સ્વભાવસ્વરૂપ પ્રભુ છે. ચૈતન્યરત્નાકર મહા દરિયો પ્રભુ ! તેનો આશ્રય લઈને જે ધર્મ થાય એમાં 'જ' જ છે. એનાથી જ થાય એમાં 'જ' જ છે. ઈ 'જ' તો અનેકાંતિક છે. એમાં એમ નહિ કે, એનાથી પણ થાય અને વ્યવહારથી થાય. ઉપાદાનથી થાય અને નિમિત્તથી પણ થાય. આહા..હા...!

અત્યારે કેટલાક પંડિતો કહે છે ને ? કે, ઉપાદાનમાં અનેક જાતની યોગ્યતા છે. દરેક દ્રવ્યની વર્તમાન પર્યાયમાં અનેક જાતની યોગ્યતા છે. જેવું નિમિત્ત આવે એવું થાય. બિલકુલ જૂઠી વાત છે. ઉપાદાનની તો એક સમયની એક જ પર્યાયની યોગ્યતા હોય છે. આહા..હા...! હવે આવું બધું ક્યાં નક્કી કરવા જાય ? નવરાશ (ન મળે). નોકરી કરવી, શેઠને રાજી રાખવા... (શ્રોતા :- કે આત્માને નારાજ કરવો ?) આહા..હા...!

‘સ્યાત્’કારરૂપી અમોઘ મંત્રપદ વડે, ‘જ’કારમાં રહેલા સઘળાય વિરોધવિષના મોહને દૂર કરે છે.’ સપ્તભંગી તો અમોઘ બાણ છે. એમાં તો એકાંતનો નાશ કરે છે. પણ એકાંતનો અર્થ એમાં એવો ન લેવો કે, નિશ્ચયથી પણ થાય, વ્યવહારથી પણ ખરેખર થાય. વ્યવહારથી થાય એમ કહેવાય એવી એક યોગ્યતા ભલે સાથે જણાય. સમજાય છે ? છતાં એ નયમાં આવ્યું ને ? વ્યવહાર આવશે. વ્યવહારનયથી થાય એવું આવશે. પણ ઈ બોલાય, (એવું) આવે, એવી એક યોગ્યતા લક્ષમાં હોય પણ એ રાગથી થાય એમ એકાંત એમ નથી. ઈ તો એક યોગ્યતા કહેવામાં આવી છે. આ..હા...! એ ‘વિરોધવિષના મોહને દૂર કરે છે.’ આ એકાંતપણું તો જે વિરોધ હોય તેનો નાશ કરે છે. આહા..હા...! આમાં કેટલું યાદ રાખવું ? આહા..હા...!

એનામાં તો’ અનંતી શક્તિ(નો) દરિયો ભર્યો છે. આત્મા એટલે કે ચૈતન્યનો દરિયો ! અનંત ગુણનો સાગર ! અનંત ચૈતન્યરત્નાકરથી ભરેલો ભગવાન !! આ..હા..હા...! એને સમજવા માટે સપ્તભંગીથી (અપેક્ષાઓ) જાણીને અંદર શ્રુતજ્ઞાન દ્વારા અંતર (ભગવાનને) જોવો. ઈ પાછળ આવે છે ને ? ભાઈ ! અંદર નયથી જોવે તો ઈ અને શ્રુતજ્ઞાનપ્રમાણથી જોવે તો ઈ. આ..હા..હા...! પાછળ આવે છે. એ ૧૧૫ ગાથા (પૂરી) થઈ.

‘હવે, જેનો નિર્ધાર કરવાનો હોવાથી જેને ઉદાહરણરૂપ બનાવવામાં આવ્યો છે એવો જે જીવ...’ જીવનું ઉદાહરણ આપ્યું છે ને ? આ વાત તો સર્વ દ્રવ્યની ચાલે છે પણ જીવને ઉદાહરણ કર્યું ને ? મનુષ્યપણું, તિર્યચપણું, ચાર ગતિ ને પાંચ ગતિ ને... એ તો મનુષ્યપણાનો દાખલો આપ્યો બાકી અહીંયાં તો બધા દ્રવ્યની વાત સિદ્ધ કરવી છે. એ કહે છે ‘જેનો નિર્ધાર કરવાનો હોવાથી જેને ઉદાહરણરૂપ બનાવવામાં આવ્યો છે એવો જે જીવ તેના મનુષ્યાદિપર્યાયો ક્રિયાનાં ફળ હોવાથી...’ એ મનુષ્યાદિપર્યાય તેની ક્રિયાનું ફળ હોવાથી ‘તે પર્યાયોનું અન્યત્વ (અર્થાત્ તે પર્યાયો બદલાયા કરે છે એમ) પ્રકાશે છે :-’ (મનુષ્ય) પર્યાય છે એની ક્રિયાનું ફળ, પણ એ થયા જ કરે છે, એકરૂપ રહેતી નથી.

એને વિશેષે કહેશે...

अथ निर्धार्यमाणत्वेनोदाहरणीकृतस्य जीवस्य मनुष्यादिपर्यायाणां क्रियाफलत्वेनान्यत्वं द्योतयति -

एसो त्ति णत्थि कोई ण णत्थि किरिया सहावणिव्वत्ता।

किरिया हि णत्थि अफला धम्मो जदि णिष्फलो परमो।।११६।।

एष इति नास्ति कश्चिन्न नास्ति क्रिया स्वभावनिरवृत्ता।

क्रिया हि नास्त्यफला धर्मो यदि निःफलः परमः।।११६।।

इह हि संसारिणो जीवस्यानादिकर्मपुद्गलोपाधिसन्निधिप्रत्ययप्रवर्तमानप्रतिक्षणविवर्तनस्य क्रिया किल स्वभावनिरवृत्तैवास्ति। ततस्तस्य मनुष्यादिपर्यायेषु न कश्चनाप्येष एवेति टङ्कोत्कीर्णोऽस्ति, तेषां पूर्वपूर्वोपमर्दप्रवृत्तक्रियाफलत्वेनोत्तरोत्तरोपमर्दमानत्वात्; फलमभिलष्येत वा मोहसंवलनाविलयनात् क्रियायाः। क्रिया हि तावच्चेतनस्य पूर्वोत्तरदशाविशिष्टचैतन्य-परिणामात्मिका। सा पुनरणोरण्वन्तरसंगतस्य परिणतिरिवात्मनो मोहसंबलितस्य द्व्यणुककार्यस्येव मनुष्यादिकार्यस्य निष्पादकत्वात्सफलैव। सैव मोहसंवलनविलयने पुनरणोरुच्छिन्नाण्वन्तरसंगमस्य परिणतिरिव द्व्यणुककार्यस्येव मनुष्यादिकार्यस्यानिष्पादकत्वात् परमद्रव्यस्वभावभूततया परमधर्माख्या भवत्यफलैव।।११६।।

एवं नयसप्तभङ्गीव्याख्यानगाथाष्टमस्थलं गतम्। एवं पूर्वोक्त प्रकारेण प्रथमा नमस्कारगाथा, द्रव्यगुणपर्यायकथनरूपेण द्वितीया, स्वसमयपरसमयप्रतिपादनेन तृतीया, द्रव्यस्य सत्तादिलक्षणत्रयसूचनरूपेण चतुर्थीति स्वतन्त्रगाथाचतुष्टयेन पीठिकास्थलम्। तदनन्तरमवान्तरसत्ताकथनरूपेण प्रथमा, महासत्तारूपेण द्वितीया, यथा द्रव्यं स्वभावसिद्धं तथा सत्तागुणोऽपीति कथनरूपेण तृतीया, उत्पादव्ययध्रौव्यत्वेऽपि सत्तैव द्रव्यं भवतीति कथनेन चतुर्थीति गाथाचतुष्टयेन सत्तालक्षणविवरणमुख्यता। तदनन्तरमुत्पादव्ययध्रौव्यलक्षणविवरणमुख्यत्वेन गाथात्रयं, तदनन्तरं द्रव्यपर्यायकथनेन गुणपर्यायकथनेन च गाथाद्वयं, ततश्च द्रव्यस्यास्तित्व-स्थापनारूपेण प्रथमा, पृथकत्वलक्षणस्यातद्भावाभिधानान्यत्वलक्षणस्य च कथनरूपेण द्वितीया, संज्ञालक्षणप्रयोजननादिभेदरूपस्यातद्भावस्य विवरणरूपेण तृतीया, तस्यैव दृढीकरणार्थं चतुर्थीति गाथाचतुष्टयेन सत्ताद्रव्ययोरभेदविषये युक्तिकथनमुख्यता। तदनन्तरं सत्ताद्रव्ययोर्गुणगुणिकथनेन प्रथमा, गुणपर्यायाणां द्रव्येण सहाभेदकथनेन द्वितीया चेति स्वतन्त्रगाथाद्वयम्। तदनन्तरं द्रव्यस्य

सदुत्पादासदुत्पादयोः सामान्यव्याख्यानेन विशेषव्याख्यानेन च गाथाचतुष्टयं, ततश्च सप्तभङ्गीकथनेन गाथैका चेति समुदायेन चतुर्विंशतिगाथाभिरष्टभिः स्थलैः सामान्यज्ञेयव्याख्यानमध्ये सामान्यद्रव्य-प्ररूपणं समाप्तम्। अतः परं तत्रैव सामान्यद्रव्यनिर्णयमध्ये सामान्यभेदभावनामुख्यत्वेनैकादशगाथा-पर्यन्तं व्याख्यानं करोति। तत्र क्रमेण पञ्चस्थलानि भवन्ति। प्रथमतस्तावद्वार्तिकव्याख्यानाभिप्रायेण सांख्यैकान्तनिराकरणं, अथवा शुद्धनिश्चयनयेन जैनमतमेवेति व्याख्यानमुख्यतया 'एसो ति णत्थि कोई' इत्यादि सूत्रगाथैका। तदनन्तरं मनुष्यादिपर्याया निश्चयनयेन कर्मफलं भवति, न च शुद्धात्मस्वरूपमिति तस्यैवाधिकारसूत्रस्य विवरणार्थं 'कम्मं णामसमक्खं' इत्यादिपाठक्रमेण गाथाचतुष्टयं, ततः परं रागादिपरिणाम एव द्रव्यकर्मकारणत्वाद्भावकर्म भण्यत इति परिणाममुख्यत्वेन 'आदा कम्ममलिमसो' इत्यादिसूत्रद्वयं, तदनन्तरं कर्मफलचेतना कर्मचेतना ज्ञानचेतनेति त्रिविधचेतनाप्रतिपादनरूपेण 'परिणमदि चेदणाए' इत्यादिसूत्रत्रयं, तदनन्तरं शुद्धात्मभेदभावनाफलं कथयन् सन् 'कत्ताकरणं' इत्याद्येकसूत्रेणोपसंहरति। एवं भेदभावनाधिकारे स्थलपञ्चकेन समुदायपातनिका। तद्यथा - अथ नरनारकादिपर्यायाः कर्माधीनत्वेन विनश्चरत्वादिति शुद्धनिश्चयनयेन जीवस्वरूपं न भवतीति भेदभावनां कथयति - एसो ति णत्थि कोई टङ्कोत्कीर्ण-ज्ञायकैकस्वभावपरमात्मद्रव्यवत्संसारे मनुष्यादिपर्यायेषु मध्ये सर्वदैवैष एकरूप एव नित्यः कोऽपि नास्ति। तर्हि मनुष्यादिपर्यायनिर्वर्तिका संसारक्रिया सापि न भविष्यति। ण णत्थि किरिया न नास्ति क्रिया मिथ्यात्वरगादिपरिणतिस्संसारः कर्मेति यावत् इति पर्यायनामचुष्टयरूपा क्रियास्त्यैव। सा च कथंभूता। सभावणिव्वत्ता शुद्धात्मस्वभावाद्धिपरीतापि नरनारकादिविभावपर्याय-स्वभावेन निर्वृत्ता। तर्हि किं निष्फला भविष्यति। किरिया हि णत्थि अफला क्रिया हि नास्त्यफला सा मिथ्यात्वरगादिपरिणतिरूपा क्रिया यद्यप्यनन्तसुखादिगुणात्मकमोक्षकार्यं प्रति निष्फला तथापि नानादुःखदायकस्वकीयकार्यभूतमनुष्यादिपर्यायनिर्वर्तकत्वात्सफलेति मनुष्यादि पर्यायनिष्पत्तिरेवास्याः फलम्। कथं ज्ञायत इति चेत्। धम्मो यदि णिष्फलो परमो धर्मो यदि निष्फलः परमः नीरागपरमात्मोपलम्भपरिणतिरूपः आगमभाषया परमयथाख्यातचारित्ररूपो वा योऽसौ परमो धर्मः, स केवलज्ञानाद्यनन्तचतुष्टयव्यक्तिरूपस्य कार्यसमयसारस्योत्पादक-त्वात्सफलोऽपि नरनारकादिपर्यायकारणभूतं ज्ञानावरणादिकर्मबन्धं नोत्पादयति, ततः कारणान्निष्फलः। ततो ज्ञायते नरनारकादिसंसारकार्यं मिथ्यात्वरगादिक्रियायाः फलमिति। अथवास्य सूत्रस्य द्वितीयव्याख्यानं क्रियते-यथा शुद्धनयेन रागादिविभावेन न परिणमत्ययं जीवस्तथैवाशुद्धनयेनापि न परिणमतीति यदुक्तं सांख्येन तन्निराकृतम्। कथमिति चेत्। अशुद्धनयेन मिथ्यात्वरगादिविभाव-परिणतजीवानां नरनारकादिपर्यायपरिणतिदर्शनादिति। एवं प्रथमस्थले सूत्रगाथा गता।

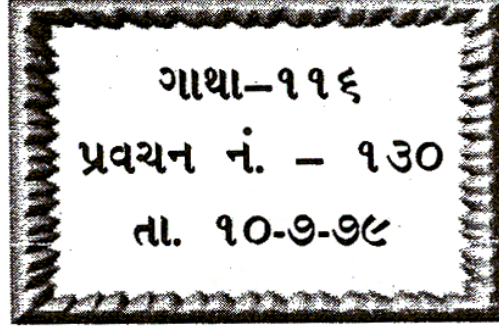
હવે, જેનો નિર્ધાર કરવાનો હોવાથી જેને ઉદાહરણરૂપ બનાવવામાં આવ્યો છે એવો જે જીવ તેના મનુષ્યાદિપર્યાયો ક્રિયાનાં ફળ હોવાથી તે પર્યાયોનું અન્યત્વ (અર્થાત્ તે પર્યાયો બદલાયા કરે છે એમ) પ્રકાશે છે :-

નથી 'આ જ' એવો કોઈ, જ્યાં કિરિયા સ્વભાવ-નિપત્ર છે;
કિરિયા નથી ફળહીન, જો નિષ્ફળ ધરમ ઉત્કૃષ્ટ છે. ૧૧૬.

અન્વયાર્થ :- [एषः इति कश्चित् नास्ति] (મનુષ્યાદિપર્યાયોમાં) 'આ જ' એવો કોઈ (શાશ્વત પર્યાય) નથી; [स्वभावनिरवृत्ता क्रिया नास्ति न] (કારણ કે સંસારી જીવને) સ્વભાવનિષ્પત્ર ક્રિયા નથી એમ નથી (અર્થાત્ વિભાવસ્વભાવથી નીપજતી રાગદ્વેષમય ક્રિયા અવશ્ય છે). [यदि] અને જો [परमः धर्मः निःफलः] પરમ ધર્મ અફળ છે તો [क्रिया हि अफला नास्ति] ક્રિયા જરૂર અફળ નથી (અર્થાત્ એક વીતરાગ ભાવ જ મનુષ્યાદિપર્યાયોરૂપ ફળ ઉપજાવતો નથી, રાગદ્વેષમય ક્રિયા તો અવશ્ય તે ફળ ઉપજાવે છે).

ટીકા :- અહીં (આ વિશ્વમાં), અનાદિ કર્મપુદ્ગલની ઉપાધિના સદ્ભાવને આશ્રયે (-કારણે) જેને પ્રતિક્ષણ વિવર્તન વર્તે છે એવા સંસારી જીવને ક્રિયા ખરેખર સ્વભાવનિષ્પત્ર જ છે; તેથી તેને મનુષ્યાદિપર્યાયોમાંનો કોઈ પણ પર્યાય 'આ જ' એવો ટંકોત્કીર્ણ નથી; કારણ કે તે પર્યાયો પૂર્વ પર્યાયના નાશમાં પ્રવર્તતા ક્રિયાફળરૂપ હોવાથી ઉત્તર ઉત્તર પર્યાય વડે નષ્ટ થાય છે. અને ક્રિયાનું ફળ તો, મોહ સાથે મિલનનો નાશ નહિ થયો હોવાથી, માનવું જોઈએ; કારણ કે-પ્રથમ તો, ક્રિયા ચેતનના પૂર્વોત્તરદશાથી વિશિષ્ટ ચૈતન્યપરિણામસ્વરૂપ છે; અને તે (ક્રિયા)-જેમ બીજા અણુ સાથે જોડાયેલા (કોઈ) અણુની પરિણતિ દ્વિઅણુકાર્યની નિષ્પાદક છે તેમ-મોહ સાથે મિલિત આત્માની બાબતમાં, મનુષ્યાદિકાર્યની નિષ્પાદક હોવાથી સફળ જ છે; અને, જેમ બીજા અણુ સાથેનો સંબંધ જેને નષ્ટ થયો છે એવા અણુની પરિણતિ દ્વિઅણુકાર્યની નિષ્પાદક નથી તેમ, મોહ સાથે મિલનનો નાશ થતાં તે જ ક્રિયા-દ્રવ્યના પરમ સ્વભાવભૂત હોવાને લીધે 'પરમ ધર્મ' નામથી કહેવાતી એવી-મનુષ્યાદિકાર્યની નિષ્પાદક નહિ હોવાથી અફળ જ છે.

ભાવાર્થ :- ચૈતન્યપરિણતિ તે આત્માની ક્રિયા. મોહરહિત ક્રિયા મનુષ્યાદિપર્યાયોરૂપ ફળ નિપજાવતી નથી અને મોહ સહિત ક્રિયા અવશ્ય મનુષ્યાદિપર્યાયોરૂપ ફળ નિપજાવે છે. મોહ સહિત ભાવો એક પ્રકારના હોતા નથી તેથી તેના ફળરૂપ મનુષ્યાદિપર્યાયો પણ ટંકોત્કીર્ણ-

‘પ્રવચનસાર’ ગાથા-૧૧૬. ‘હવે, જેનો નિર્ધાર કરવાનો હોવાથી...’ જીવનું ઉદાહરણ આપ્યું હતું ને ? વાત તો સર્વ દ્રવ્યની છે. એક દ્રવ્યમાં બીજા અનંતા દ્રવ્યોનો અભાવ છે. એક દ્રવ્ય પોતે સત્ છે અને બીજાની અપેક્ષાએ અસત્ છે. એ તો આખા બધા દ્રવ્યની અપેક્ષાએ (વાત છે). એમાં દૃષ્ટાંત જીવનો આપ્યો હતો. હવે ઈ કહે છે. (જેનો) ‘નિર્ધાર કરવાનો હોવાથી જેને ઉદાહરણરૂપ બનાવવામાં આવ્યો છે એવો જે જીવ તેના મનુષ્યાદિપર્યાયો...’ મનુષ્ય, દેવ, તિર્યચ અને નારકીની દશાઓ ‘ક્રિયાનાં ફળ હોવાથી...’ એ મોહરૂપી ક્રિયા (છે) તેનું એ ફળ છે. આહા..હા...! ચાર ગતિનું જે મળવું (થાય છે), જીવને ચાર ગતિ મળવી એ મોહની ક્રિયાનું ફળ છે. નિષ્ફળ નથી, એ મોહક્રિયા સફળ છે. આહા..હા...! દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિનો રાગાદિ ભાવ કરે એ ક્રિયા પણ સફળ છે. એનાથી ગતિ મળશે એ સફળ (છે), ધર્મ નહિ (થાય). ધર્મને પણ અહીં તો ‘પરમધર્મ’ એવું વિશેષણ આપશે. પરમધર્મ ! આહા..હા...! અને આ ક્રિયા જે છે એ ચાહે તો શુભરાગ હો કે અશુભરાગ હો એનું ફળ ચાર ગતિની પર્યાય (મળવી તે છે). ઈ ક્રિયાનું ફળ છે. આહા..હા...! નિષ્ફળ નથી. અને ધર્મ જે છે, આત્મા આનંદસ્વરૂપ પ્રભુ ! એનો જે અનુભવ અને ધર્મ છે એનું ફળ નિષ્ફળ છે. નિષ્ફળ છે એટલે ? હવે એમાં એને ચાર ગતિની ક્રિયા નહિ મળે. એવી શૈલી લીધી છે.

આહા..હા...! જુઓને ! આ સાંભળ્યું નહિ ? આ..હા..હા...! શરીરનો અડધો પક્ષઘાત તો હતો, અહીં બેસતા. ‘મુંબઈ’માં દુકાન છે. આહા..હા...! બીજો અડધો પક્ષઘાત થઈ ગયો.

એની સાથે એકદમ હેમરેજ થઈ ગયું. બેશુદ્ધ (થઈ ગયા), પાંચ દી'થી અસાધ્ય છે. તો એક વાર એમ તો હવે આ જીવને અસાધ્ય કર. આહા..હા...! (અર્થાત્) મોહથી અસાધ્ય થા અને સ્વરૂપના સાધને સાધન કર, મોહથી અસાધ્ય થઈ જા. આ..હા..હા...! અનાદિનો અસાધ્ય તો છે. આહા..હા...! ભગવાન અંદર અતીન્દ્રિય ચૈતન્ય સુખસાગર ! આ..હા..હા...! એના એને અનાદિથી દર્શન નથી, અનાદિથી એનું જ્ઞાન નથી. અનંતવાર સાધુ થયો, પંચ મહાવ્રત લીધાં પણ એ તો રાગ-ક્રિયા છે. આ..હા..હા...! એ રાગ-ક્રિયા મોહફળ છે અને એનું ફળ ચાર ગતિ છે. આહા..હા...! આકરી વાત છે, પ્રભુ ! લોકોને સત્ય સમજવા માટે પણ બહુ કઠણ પડે એવી ચીજ (છે). આ..હા...! એક વાર એ (શરીરનો) પક્ષઘાત થઈ જાય એમ એક વાર (અહીંયાં મોહનો) પક્ષઘાત કરી નાખ... આહા..હા...! કે, શરીરની કોઈ ક્રિયા હું કરી શકતો નથી. શરીર માટી છે, જડ છે, પુદ્ગલ છે, એની આ બધી જડની પર્યાયો છે (એ) મારી નહિ, મારાથી થતી નથી. આ..હા..હા...! આ હાથ હાલે, ભાષા બોલે, હોઠ હલે એ બધી ક્રિયા જડની છે, પ્રભુ ! એક વાર પક્ષઘાત કર, જીવતા પક્ષઘાત ! આ..હા..હા...! એ જડ વાણી, દેહ, મન બાજુનો જે પક્ષ છે એ તરફની કોઈ પણ ક્રિયા, આંખનું આમ ચાલવું કે આંખ મીંચવી એ ક્રિયા જડની છે, પ્રભુ ! આત્માની નહિ. આ..હા..હા...!

પ્રભુ ! તું તો ચૈતન્યસ્વરૂપ છો ને ભગવાન ! તારું કાયમી સ્વરૂપ તો અતીન્દ્રિય આનંદનો સાગર છે ને નાથ ! એ દૃષ્ટિ કરીને એક વાર પરમધર્મ (પ્રગટ કર). હમણાં કહેશે, એ પરમધર્મ છે. એ નિષ્ફળ છે – પરમધર્મ નિષ્ફળ છે. એટલે ? ચાર ગતિનું ફળ એ પરમધર્મમાં નથી. આહા..હા...! આ..હા..હા...! જેનાથી ગતિ મળે, ચાહે તો સર્વાર્થસિદ્ધિની ગતિ (મળે) પણ એ ક્રિયાનું ફળ (છે) – રાગનું ફળ છે, ભાઈ ! એ ધર્મનું ફળ નહિ. આહા..હા...!

અરે...! એને પોતાની દયા (આવી નથી). હું કોણ છું ? (એની ખબર નથી). જેવડો છે એવડો ન માનવો એણે જીવની દયા પાળી નથી, એણે જીવનો નકાર કર્યો છે. આહા..હા...! જેવડો છે, જે રીતે છે, જે રૂપે પરમાત્મસ્વરૂપે પરમપારિણામિક જ્ઞાન, આનંદસ્વભાવે ભગવાનઆત્મા છે એને એ રીતે કબૂલ્યો નથી એથી એ જીવની તેણે દયા પાળી નથી, હિંસા કરી છે, પ્રભુ ! તે તારી હિંસા કરી છે. આ..હા..હા..હા...! આવી વાતું છે. દયા પાળી તો એને કહીએ કે, એ અનંત... અનંત... આનંદ અને શાંતિનો સાગર... આહા..હા...! અતીન્દ્રિય આનંદના નૂર, પાણીના પૂરથી ભરેલો, અતીન્દ્રિય આનંદના પૂરથી, નૂરથી ભરેલો એવા ભગવાનને પૂર્ણ રીતે પ્રતીત કર, માન, અનુભવ તો એ પરમધર્મ છે અને એ પરમધર્મ નિષ્ફળ છે. શેને માટે ? આ (ચાર) ગતિ મળવા માટે. આહા..હા...! અહીં એ વાત કરે છે.

આહા..હા...! ક્ષણમાં દેહની દશા શું થાય, બાપુ ! આ..હા..હા...! અર્ધ પક્ષઘાત વખતે કેવા બિચારા અહીં આવતા. આહા..હા...! આ માટી છે એની કઈ અવસ્થા તે સમયે થાય એ આત્માના અધિકારની વાત નથી. આત્માની સત્તાની એ વાત નથી. કારણ કે આત્માની સત્તાથી એની સત્તા જુદી છે. આ..હા..હા...! એ શરીર અને આ વાણી માટી – જડ ધૂડની સત્તા તારી સત્તાથી જુદી છે. એથી તે સત્તાની ક્ષણે ક્ષણે થતી અવસ્થા તારાથી ભિન્ન છે, તારાથી થયેલી નથી, તારાથી થતી નથી. આ..હા..હા...! આવી વાત છે. આકરી લાગે, પ્રભુ !

લોકો વિરોધ કરે છે. આજે વિરોધ આવ્યો છે. ‘કરુણાદીપ’માં (‘સમયસાર’ની) બારમી ગાથાનો (વિરોધ આવ્યો છે). ‘અપરમે દ્વિદા ભાવે।।’ ‘શ્રાવક અને મુનિ તો હજી અપરમભાવે (છે) માટે એને તે વ્યવહારક્રિયા કરવાની છે.’ આહા..હા...! બારમી ગાથા ! અરે... પ્રભુ ! શું કરે છે તું આ ? ત્યાં તો એમ કહ્યું છે, પ્રભુ ! કે, તું સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ છો ! અતીન્દ્રિય આનંદનો સાગર છો, પૂર્ણાનંદનો પિંડ છો ! આ..હા..હા...! અનંત ચૈતન્યરસનો ભરેલો ભગવાન છો, ભાઈ ! આ..હા..હા..હા...! એ ભગવાનને જાણ્યા વિના, એને જેવી સ્થિતિએ છે તેને માન્યા વિના બીજી રીતે એને માનવો કે, દયા, દાનથી જીવને લાભ થાય (તો) પ્રભુ ! તેં એ (માન્યતાથી) જીવની હિંસા કરી છે, તારી હિંસા કરી. પરની હિંસા કોઈ કરી શકતું નથી. પરની દયા કોઈ પાળી શકતું નથી, પ્રભુ ! કારણ કે પરનો આત્મા અને શરીર તો જુદાં છે, એની અવસ્થા તો એને લઈને થાય. તું કહે કે, હું આને જીવાડું અને મારું, તો શું પ્રભુ, તેં તારું આયુષ્ય એને આપ્યું કે એને તેં જીવાડ્યો ? આ..હા..હા...! અને તને મારી નાખ્યો એટલે એણે તારું આયુષ્ય લૂંટી લીધું ? આ..હા..હા...! વાતું આકરી બહુ, બાપા ! આહા..હા...! વીતરાગ સર્વજદેવ પરમેશ્વર એમની આજ્ઞામાં, હુકમમાં, દિવ્યધ્વનિમાં આવો અવાજ આવ્યો છે. ઇન્દ્રોએ, ગણધરોએ ઝીલ્યો અને શાસ્ત્ર રચ્યાં અને એ બહાર પડ્યા છે. આ..હા..હા...!

એ કહે છે, ‘મનુષ્યાદિપર્યાયો ક્રિયાનાં ફળ હોવાથી...’ મનુષ્યાદિ એટલે ? ચાર ગતિ. આહા..હા...! એ મોહની ક્રિયા – મનુષ્ય અને સ્વર્ગ આદિ સારું મળે તો શુભ ભાવ છે. તે શુભ ભાવ રાગની ક્રિયા છે અને નરક અને તિર્યંચમાં, હલકા તિર્યંચમાં જાય, કોઈ(ને) વળી રાગની મંદતા શુભ હોય (તો) ભોગભૂમિમાં જાય, હલકાં તિર્યંચ આદિમાં જાય તો રાગની તીવ્રતા હોય, પણ એ બધી રાગની ક્રિયાના ફળ ચાર ગતિ (છે). ચાહે તો કર્મભૂમિમાં અવતરે, ચાહે તો ભોગભૂમિમાં અવતરે, ચાહે તો સર્વાર્થસિદ્ધમાં અવતરે, ચાહે તો સાતમી નરકે ઊપજે... આ..હા..હા...! પ્રભુ ! એ ક્રિયાનાં ફળ છે. શુભ અને અશુભ રાગનાં એ ફળ છે. આહા..હા...! હવે, ઈ (‘કરુણાદીપ’માં) એમ કહે છે કે, ‘તમે ‘અપરમે ભાવે।।’માં શ્રાવક અને મુનિને જે દયા, દાન (આદિ) ધર્મ કરવાનો છે ઈ ‘અપરમે ભાવે।।’ છે.’ અર...ર...ર...!

ક્યાં અર્થ કરે છે ? બાપુ ! તને ખબર નથી, ભાઈ ! ભગવાન ! તું મોટો છો પણ તારી મોટપની તને ખબર નથી. આહા..હા...!

અહીંયાં તો આત્મા જ્યાં ભૂતાર્થ તરીકે જાણ્યો, ત્રિકાળી આનંદનો નાથ, સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ ! પૂર્ણ જ્ઞાન અને શાંતિથી ભરેલો ! શાંતિ... શાંતિ... શાંતિ... શાંતિ... આ..હા..હા...! જેમ બરફનો ઢગલો હોય, બરફનો ઢગલો હોય (એમ) પ્રભુ ! તું અંદર શાંતિનો ઢગલો છો ! આ..હા..હા..હા...! અને આ બધી ક્રિયા - જે પુણ્ય-પાપની (ક્રિયા છે તે) અશાંતિની ક્રિયા છે. સમજાય છે કાંઈ ? આહા..હા...! એ શુભ ને અશુભ રાગ અશાંતિ છે (અને) પ્રભુ આત્મા છે એ શાંતિનો સાગર છે. શાંતિ... શાંતિ... શાંતિ... એટલે કે અકષાયસ્વભાવનું એ પૂર છે. એનાથી વિરુદ્ધ જે પુણ્ય અને પાપના ભાવ (છે) એ મોહક્રિયા છે, એ રાગની ક્રિયા છે, ભાઈ ! અને એ રાગની ક્રિયા શુભ આદિ હોય તો મનુષ્ય આદિ કે સ્વર્ગ થાય, અશુભ હોય તો હલકાં મનુષ્ય, નારકી અને તિર્યચ થાય. પણ સર્વાર્થસિદ્ધનું આયુષ્ય મળે એ પણ રાગનું ફળ છે. ભલે એ તો મુનિ છે, સર્વાર્થસિદ્ધમાં મુનિ જાય... આહા..હા...! પણ એને એટલો રાગ છે. આ..હા...!

અહીંયાં શેત્રુંજય ઉપર પાંચ પાંડવો (ધ્યાનમાં લીન હતા). 'દૂર્યોધન'ના ભાણેજે ઉપસર્ગ કર્યો. માથે, ગળામાં, પગમાં લોઢાના દાગીના બનાવીને પહેરાવ્યા. આહા..હા...! ત્રણ મુનિઓ તો આત્માના ધ્યાનમાં મસ્ત રહ્યાં, વિકલ્પ પણ જેને ઊઠ્યો નહિ (તેઓ તો) કેવળ પામીને. દેહ છૂટીને મોક્ષ પધાર્યા. આ શેત્રુંજય ! (બાકીના) બે મુનિઓ પણ સાચા સંત હતા પણ એક વિકલ્પ એટલો આવ્યો, આ..હા..હા..હા...! અરે..રે...! 'ભીમ' ને 'અર્જુન' અને 'ધર્મરાજા' મારા સહોદર અને સહધર્મી વૃદ્ધ છે, મોટી ઉંમર છે એને શું થશે ? લોઢાના દાગીના પહેરાવ્યા. મને તો પહેરાવ્યા પણ બધાંને - પાંચેને (પહેરાવ્યા). આટલો એક વિકલ્પ આવ્યો (કે) શું થશે ? ત્યાં સર્વાર્થસિદ્ધનું આયુષ્ય બંધાઈ ગયું. એ ક્રિયા-રાગનું ફળ છે. સર્વાર્થસિદ્ધિ એ ક્રિયાનું ફળ છે, ધર્મનું નહિ. આહા..હા...! ત્રણ પાંડવોને ધર્મનું ફળ તો (એ આવ્યું કે), અંદરમાં અતીન્દ્રિય આનંદમાં ઝૂલતાં, રમતાં પૂર્ણાનંદની પ્રાપ્તિ થઈ (અને) દેહ છૂટી ગયો. એને ક્રિયા ન આવી, એને પરમધર્મ રહ્યો અને પરમધર્મનું ફળ તે ચાર ગતિનો અભાવ (થયો તે છે). આહા..હા...!

ઈ કહે છે. ગાથા.

एसो त्ति णत्थि कोई ण णत्थि किरिया सहावणिव्वत्ता।

किरिया हि णत्थि अफला धम्मो जदि णिष्फलो परमो।।११६।।

નીચે હરિગીત, આ..હા..હા...!

નથી 'આ જ' એવો કોઈ, જ્યાં કિરિયા સ્વભાવ-નિપત્ર છે;
કિરિયા નથી ફળહીન, જો નિષ્કળ ધરમ ઉત્કૃષ્ટ છે. ૧૧૬.

ટીકા, ટીકા છે ને ? 'અહીં (આ વિશ્વમાં),...' ભાષા સાદી છે, પ્રભુ ! સાદી (ભાષાથી) સમજાય એવું છે, આ કાંઈ કોઈ આકરી ભાષા નથી. સંસ્કૃત ને વ્યાકરણ ને (એવું) બહુ આકરું (નથી). સાદી (ભાષા), પ્રભુ ! તું અંદર સાદો છો. આહા..હા...! એ શુભ રાગ, સર્વાર્થસિદ્ધિમાં જવાનો રાગ એ ભેખ પણ પ્રભુ તારો નહિ. આ..હા..હા...! મુનિ ! આત્મધ્યાની ! જ્ઞાની ! મુનિ કોને કહેવાય ઈ આકરી વાત છે, બાપુ ! અત્યારે તો... આ..હા...! હજી તો સમકિત કોને કહેવાય એની ખબરું ન મળે ! મુનિ તો ક્યાં છે, બાપા ! રાગના વિકલ્પથી પણ જ્યાં પ્રભુ અંદર ભિન્ન છે, એ શાંતિનો ઢગલો છે, આનંદનો પુંજ છે, જ્ઞાનનો સાગર છે. આહા..હા...! આત્મા એકલી વીતરાગની અરૂપી મૂર્તિ છે ! અરે..રે...! આવો આત્મા કેમ બેસે ? એવો આત્મા જ્યાં અંદર શ્રદ્ધા, જ્ઞાન અને અનુભવમાં – સમ્યગ્દર્શનમાં બેઠો એ સમ્યગ્દર્શનમાં આત્માના આનંદનો સ્વાદ આવે. આ..હા...! ત્યારે તો એને સમ્યગ્દર્શન કહીએ. ચારિત્ર(ની) વાતું તો ક્યાંય (રહી), બાપા ! એ તો હજી કોઈ જુદી ચીજ છે. દુનિયાને ખબરે નથી. આહા..હા...!

અહીં કહે છે, '(આ વિશ્વમાં), અનાદિ કર્મપુદ્ગલની ઉપાધિના સદ્ભાવને આશ્રયે...' આ..હા..હા...! ('અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ'ની સંસ્કૃત ટીકામાં) 'સન્નિધિપ્રત્યય' (શબ્દ છે). 'પ્રત્યય'નો અર્થ 'આશ્રય' કર્યો ? (શ્રોતા :- હા, જી). મારે તો 'આશ્રય'નું જોવું હતું. 'પ્રત્યય' એટલે 'આશ્રય' છે. આહા..હા...! શું કહે છે ? આ તો વીતરાગ ત્રિલોકનાથ જિનેશ્વરદેવ પરમાત્માની વાણી છે. સંતો આડતિયા થઈને જગતને જાહેર કરે છે. આ..હા...! માલ તો ભગવાનના ઘરનો છે ! આ..હા..હા...! સંતોએ ચારિત્રસહિત અનુભવ્યો છે પણ પૂર્ણ અનુભવ – કેવળજ્ઞાન નથી. એ સંતો જગતને જાહેર કરે છે. આ..હા...! પોતે તો અતીન્દ્રિય આનંદના અનુભવમાં, મુનિ તો અતીન્દ્રિય આનંદના અનુભવમાં, શાંતરસના ઢગલામાં વીંટાઈ ગયા છે. આહા..હા...! અહીંયાં જરી એ વિકલ્પ ઊઠ્યો છે (અને) આ ટીકા બની છે. છતાં ઈ કહે છે કે, એ વિકલ્પ(ની) ક્રિયા(માં) પણ ગતિનું ફળ આવશે. આ..હા...! એ રાગ છે અને રાગ છે તે મોહની ક્રિયા છે અને તેનું ફળ ગતિ છે, ભલે સ્વર્ગ ગતિ આવે, પણ એ ક્રિયાનું ફળ તો

ગતિ છે. આહા..હા...!

‘અનાદિ કર્મપુદ્ગલની ઉપાધિના સદ્ભાવને આશ્રયે (–કારણે) જેને પ્રતિક્ષણ...’ (અર્થાત્) ક્ષણે ક્ષણે ‘વિવર્તન...’ (અર્થાત્) વિપરિણમન, પલટો થયા કરે છે. આહા..હા...! સમયે સમયે વિકારનો પલટો થયા કરે છે. ભગવાનઆત્મા અંદર પૂર્ણાનંદનો નાથ ! એકરૂપે બિરાજમાન (છે). એની પર્યાયમાં મોહના અનાદિ સંબંધને લઈને ક્ષણે ક્ષણે રાગનું, વિકારનું પરિવર્તન થયા કરે છે. આ..હા..હા...! ‘એવા સંસારી જીવને...’ જોયું ! કેવા સંસારી ? કે, ‘અનાદિ કર્મપુદ્ગલની ઉપાધિના સદ્ભાવને આશ્રયે...’ (અર્થાત્) એને અવલંબને ‘જેને પ્રતિક્ષણ...’ વિકારનું ‘વિવર્તન વર્તે છે...’ આહા..હા...! પ્રતિક્ષણ એને રાગ ને દ્વેષ, રાગ ને દ્વેષની ક્રિયા વર્તે છે. ‘એવા સંસારી જીવને ક્રિયા...’ (અર્થાત્) એ રાગ ને શુભ-અશુભ રાગની ક્રિયા ‘ખરેખર સ્વભાવનિષ્પન્ન જ છે;...’ એ વિકાર સ્વભાવનિષ્પન્ન છે. એના પર્યાયનો સ્વભાવનિષ્પન્ન છે. આહા..હા...!

આ લોકો વાત કરે છે ને ? કે, ‘વિકાર આત્માથી સ્વતંત્ર થાય તો સ્વભાવ થઈ જાય. માટે કર્મને કારણે થાય (એમ માનવું).’ એમ નથી પ્રભુ ! કર્મને તો આત્મા અડતો પણ નથી. ફક્ત તેનું લક્ષ પર ઉપર જાય (છે) અને વશ થાય છે – નિમિત્તને વશ થાય છે. નિમિત્ત એને અડતું નથી. નિમિત્તને એ અડતો નથી. આ..હા..હા...! ફક્ત એના તરફ વશ થઈ અને જે શુભ કે અશુભ રાગની ક્રિયા ઊભી થાય છે... છે ? એ ‘ક્રિયા ખરેખર સ્વભાવનિષ્પન્ન જ છે;...’ એનો પર્યાયસ્વભાવ છે તેનાથી પ્રાપ્ત થઈ છે. વિભાવને સ્વભાવનિષ્પન્ન કીધો છે ! વિકાર છે ને ? એનો સ્વભાવ છે ને ? ‘સ્પષ્ટ ભવનં સ્વભાવઃ’ ભગવાનની પર્યાયમાં થાય છે ને ? આહા..હા...! સ્વ-ભવા (અર્થાત્) ઈ સ્વભાવ છે. એક સમયની વિકારની ક્રિયા તે કર્મના તાબે થયેલી સ્વભાવિક ક્રિયા છે. સ્વભાવિક એટલે પરની નહિ. આહા..હા...! છે ? ‘સ્વભાવનિષ્પન્ન જ છે;...’ આ..હા..હા...!

તે દી’ ત્યાં આ વાંધો આવ્યો હતો ને ? ‘ઇસરી’ ! તેરની સાલ ! (સંવત–૨૦૧૩) તેર ને ? તેર. તેર ! બાવીસ વર્ષ થયાં. (દિગંબરના મોટા વિદ્વાન) સાથે ચર્ચા (થયેલી ત્યારે કહ્યું હતું કે), ‘વિકાર છે એ પોતાના ષટ્કારકને કારણે પરિણમે છે તેમાં કર્મના નિમિત્તની કોઈ અપેક્ષા નથી.’ આ તેરની સાલની વાત છે, બાવીસ (વર્ષ થયાં). (જે) દિગંબરના ખાસ મોટા ગણાય. એની સાથે ચર્ચા થતાં મેં કીધું, ‘એમ નથી, કર્મને લઈને વિકાર છે એમ નથી. દેખો ! ‘પંચાસ્તિકાય’(ની) દર ગાથા ! વિકારના ષટ્કારક.’ જુઓ ! સ્વભાવક્રિયા કીધી. મારે અહીં એમ કહેવું છે. એ લોકોને એમ હતું કે, જો વિકાર સ્વતઃ થાય અને કર્મને કારણે ન થાય તો એ તો સ્વભાવ થઈ ગયો કહેવાય. સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા...!

અહીં તો કહે છે કે, એ રાગ ને દ્વેષ ને પુણ્ય-પાપના પરિણામની ક્રિયા જેના ફળવાળી છે, ચાર ગતિ મળે છે, જેમાંથી સંસાર મળે છે. એ ‘ખરેખર સ્વભાવનિષ્પત્ત જ છે;...’ ભાષા દેખો !

મુમુક્ષુ :- સંસારીઓનો સ્વભાવ છે.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- સંસારીની પર્યાયનો સ્વભાવ છે. આ..હા..હા..હા...! કોઈ એમ કહે કે, ‘આ સ્વભાવ(ની વાત) છે, વિકારની વાત (નથી).’ (તો એમ નથી). અહીં વિકારની વાત છે, ક્રિયાની વાત છે અને એ ક્રિયાનું ફળ ચાર ગતિ છે તો એ ક્રિયા વિકારની વાત છે. આહા..હા...! ભાઈ ! અગિયારમી ગાથામાં કીધું ને ? પછી બારમી ગાથામાં તો એમ કહ્યું છે કે, સમકિતીએ – ધર્મની પહેલી શરૂઆતવાળાએ જે કંઈ આત્મા ત્રિકાળી જ્ઞાયકભાવ જાણ્યો, અનુભવ્યો તેની પર્યાયમાં હજી અશુદ્ધતા છે અને શુદ્ધતા પૂર્ણ નથી તેને જાણવું હોવું એ પ્રયોજન છે. જાણવું એ પ્રયોજન (એટલે) ‘તે કાળે છે’ એમ ‘જાણવું’ પ્રયોજન છે. એ ‘કરવાલાયક છે’ (એમ) ત્યાં (તો) એ વાત પણ નથી, પ્રભુ ! હવે આજે ઈ ‘કરુણાદીપ’માં આવ્યું છે (કે), ‘અરે...! તમે વિચાર કરો કે, શ્રાવક અને મુનિની ક્રિયા તો બારમી ગાથામાં કરવાની કીધી છે.’ આહા..હા...!

અરે..રે...! અંધારા થઈ ગયા. વીતરાગનો માર્ગ સૂર્ય જેવો પ્રત્યક્ષ ! એને અંધારે અડવાવી દીધો (અને) દુનિયાને દરકાર પણ ક્યાં (છે) ? આખો દી’ પાપનો ધંધો ! બાયડી, છોકરા, કુટુંબમાં રહેવું. આહા..હા...! એમાં સાંભળવા જાય ત્યાં પાછું આવું સાંભળવા મળે કે, કર્મને લઈને વિકાર થાય અને વિકારને લઈને ચાર ગતિ(માં) રખડે. એટલે કર્મને લઈને ચાર ગતિમાં રખડવું થાય. (એટલે કે) પરદ્રવ્યને લઈને જીવને રખડવું થાય. ઈ અહીં ના પાડે છે. પરદ્રવ્યનો – કર્મનો તો તારામાં અભાવ છે. ફક્ત (જેનો) અભાવ છે તેને તું વશ થાય છે. તેથી તેને રાગ અને શુભાશુભ ભાવ, સર્વાર્થસિદ્ધિમાં જવાનો જે શુભ ભાવ છે એ પણ તારામાં રાગનો, મોહનો રાગ છે. એ રાગની ક્રિયા મોહવાળી છે, રાગવાળી (છે). આહા..હા...! જેનાથી ચાર ગતિમાંથી કોઈ પણ ગતિ મળે એનું કારણ ક્રિયા ને રાગ છે. પછી ભલે શુભ રાગ હો અને અશુભ હો. આહા..હા...! સમજાય છે કાંઈ ? આહા..હા...!

આ..હા...! અહીં તો (કહે છે), ‘સંસારી જીવને ક્રિયા...’ સંસારી જીવની વ્રાત કરી ને ? તો એની ક્રિયાની વાત તો વિકારની છે. કારણ કે એનું ફળ તો ચાર ગતિ કહે છે. આહા..હા...! એ મોટો વિરોધ થયો હતો. છેવટે પછી ‘કલકતા’ કાગળ આવ્યો હતો કે, ‘આ લોકો ભૂલ્યા, બહુ ભૂલ્યા. વિકાર પોતાથી જ થાય અને કર્મનું કાંઈ કારણ નહિ !’ કીધું, કાંઈ કારણ નહિ. કર્મનો કારક – કર્તા-ફર્તા કાંઈ નહિ અને વિકાર પોતાથી પોતાની પર્યાયમાં થાય

છે. આહા..હા...! તમને તો ખબર નહિ હોય, તમે તો 'ઇન્દોર'માં હતા. આ તો ત્યાં 'ઇસરી'માં (વાત થઈ હતી, ત્યાં શેઠિયાઓ પણ હતા પણ) શેઠિયાઓને ક્યાં પડી હોય (કે), શું સત્ય છે ? માથે જે કહે (તે માની લે) અને આબરૂવાળો માણસ હોય એટલે જે (કહે ઈ) જય નારાયણ ! બરાબર સાચી વાત (છે). આહા..હા...!

અહીં તો કહે છે, પ્રભુ ! જે ક્રિયાથી ચાર ગતિ મળે તારી તે ક્રિયા ખરેખર સ્વભાવિક છે. સ્વભાવિક એટલે કે તારા ભાવથી થયેલી છે. સ્વ + ભાવ ! આહા..હા...! કર્મને લઈ નહિ. આ..હા..હા...! કર્મ છે ઈ પરદ્રવ્ય છે અને ઈ પરદ્રવ્ય છે તેની સ્વદ્રવ્યમાં નાસ્તિ છે. આ..હા..હા..હા...! ભગવાન સ્વચતુષ્ટયે બિરાજમાન આત્મા છે તો ઈ પરચતુષ્ટય - કર્મના પરચતુષ્ટય દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવની નાસ્તિ છે. આહા..હા...! અરે...! સત્ય મળે નહિ અને એના વિના સંસારનો છેડો આવે નહિ, બાપા ! લોકો ભલે બહારથી માને અને મનાવે કે, આ વ્રત પાળીએ છીએ ને અપવાસ કરીએ છીએ ને વર્ષાતપ કરીએ છીએ ને એમાં પાંચ-પચીસ-પચાસ હજાર ખર્ચાએ છીએ ને... બધું ધૂળ અને રાગ છે. એ રાગનું ફળ સંસાર છે. આ..હા...! એ ધર્મ નહિ. આ..હા...! એવો રાગ આવે પણ જાણેલો પ્રયોજનવાન છે. 'તદાત્વે' ! એ ('સમયસાર'ની) બારમી ગાથામાં સંસ્કૃત (શબ્દ છે). તે તે સમયે તે તે પ્રકાર (છે) અને તે તે સમયે સ્વભાવિક કીધો. તે તે સમયે તે તે રાગને જ્ઞાનથી જાણવાલાયક છે. આહા..હા...! રાગ કરવા જેવો છે કે રાગનું ફળ ધર્મ છે કે રાગ આદરણીય છે એ વાત ત્યાં છે જ નહિ. આહા..હા...!

અહીંયાં કહે છે, 'એવા સંસારી જીવને...' આ..હા..હા...! 'ક્રિયા...' ઓલી કોર (આના પછીના પાને) ક્રિયાનો ખુલાસો કર્યો છે. છે ને ? 'મૂળ ગાથામાં વપરાયેલા 'ક્રિયા' શબ્દથી મોહ સહિત ક્રિયા સમજવી;...' ઓલી કોર ત્રીજા પાને છે. 'મોહરહિત ક્રિયાને તો 'પરમ ધર્મ' નામ આપ્યું છે.' આ..હા..હા...! એ દયા, દાન, વ્રત, અપવાસ રાગની ક્રિયા છે, મોહની ક્રિયા છે અને એનું ફળ સંસાર છે. ભલે પછી કોઈ શુભ ભાવ હોય ને પુણ્ય બંધાય ને સ્વર્ગમાં જાય પણ છે તો ઈ સંસાર. આ..હા..હા..હા...! આ બધા શેઠિયાઓએ આવું સાંભળ્યું નથી, ભાઈ ! આ બધા શેઠિયા થઈને ફર્યા છે (પણ) સંપ્રદાયમાં આ સાંભળ્યું નથી. આ..હા...! સંપ્રદાયમાં આ વાત છે જ નહિ. સ્થાનકવાસી અને શ્વેતાંબરમાં આ ધર્મની વાત છે જ નહિ. ધર્મની વાત જ ત્યાં નથી. રાગની ક્રિયાની વાત છે. આહા..હા...! એટલે (કે) અધર્મની વાત છે. આકરી વાત છે, બાપા ! આ તો સત્ય છે, ભાઈ ! કડવું લાગે તોપણ સત્ય વસ્તુ તો આ છે. આહા..હા...!

'અનાદિ કર્મપુદ્ગલની ઉપાધિના સદ્ભાવને આશ્રયે...' કીધું ને ? પોતાના સ્વભાવના

આશ્રયે એમ ન થયું. 'જેને પ્રતિક્ષણ વિવર્તન...' ક્ષણે ક્ષણે રાગ આદિના ભાવનું પરિવર્તન થયા જ કરે છે. એક પ્રકારનો રાગ અને એક પ્રકારનો દ્વેષ એમ ફર-ફર ફર્યા જ કરે છે. 'પ્રતિક્ષણ વિવર્તન વર્તે છે એવા સંસારી જીવને...' છે ને ? 'ક્રિયા ખરેખર સ્વભાવનિષ્પન્ન જ છે;...' (અર્થાત્) એ પર્યાય સ્વભાવનિષ્પન્ન છે (એટલે કે) પરથી થયેલી નથી. આ..હા..હા...! અંદર છે ભાઈ ? સ્વભાવ કીધો સ્વભાવ ! 'ખરેખર સ્વભાવ' કીધો પાછો ! આહા..હા...! કારણ (કે) એવી વાત છે, કર્મ છે ઈ તો જડ છે, ધૂળ છે – માટી છે. એનો પ્રભુ આત્મામાં તો અભાવ છે. આત્મામાં કર્મ છે જ નહિ. કર્મ કર્મમાં છે, પ્રભુ આત્મામાં કર્મ છે જ નહિ. અરે..રે...! કેમ બેસે ? પરદ્રવ્યનું અસ્તિત્વ આત્મામાં છે જ નહિ. પરદ્રવ્યનું અસ્તિત્વ આત્મામાં નાસ્તિરૂપે છે. એટલે કે એ આત્મામાં છે નહિ. આહા..હા...! અરે...! આવી વાત ક્યાં સાંભળી જાય ? કર્મને લઈને વિકાર છે એમ નથી. ઈ પ્રતિક્ષણ એના પોતાના વિકારના ષટ્કારકનું પરિણમન – કર્તા પર્યાય, કર્મ પર્યાય, કરણ – સાધન પર્યાય... બધી વિકારની (પર્યાય) હોં ! અપાદાન પર્યાય, થઈને રાખી પર્યાય અને પર્યાયને આધારે પર્યાય. એ સ્વભાવ છે – એ પર્યાયનો વિકારસ્વભાવ છે. આ..હા..હા..હા...! આમાં તકરારું, ઝઘડા – 'એ..ઈ ! તમે એકાંત કહો છો માટે જુદા પડી જાય છે અને ઝઘડા થાય છે, પક્ષ પડી જાય છે અને પક્ષ પડી જાય છે માટે તમારા કારણે પક્ષ પડી જાય છે.' બધા આવું કહે છે. શું થાય ? બાપુ ! પ્રભુ ! તારું સત્ય તો કંઈક જુદી જાત છે, બાપા !

આ..હા..હા...! અહીં તો પરમાત્મા ત્રણલોકનો નાથ જિનેશ્વરદેવનો પોકાર છે ! ત્રણલોકના નાથ તીર્થંકરદેવ પરમાત્મા મહાવિદેહક્ષેત્રમાં બિરાજે છે તેનો આ પોકાર છે ! 'સીમંધર' ભગવાનની આ વાણી છે ! 'કુંદકુંદાચાર્ય' ત્યાં ગયા હતા, આઠ દી' ત્યાં રહ્યા હતા. પ્રભુ બિરાજે છે. પાંચશે ધનુષનો દેહ છે, પ્રભુનું કોડ પૂર્વનું આયુષ્ય છે, હજી બિરાજે છે. હજી તો અબજો વર્ષ રહેવાના છે, અરિહંતપદે છે. ભગવાન 'મહાવીર' આદિ બધાં તો સિદ્ધપદે – જામો સિદ્ધાણંમાં ચાલ્યા ગયા. આ જામો અરિહંતાણંમાં છે. મહાવિદેહમાં અત્યારે બીજા વીસ તીર્થંકર બિરાજે છે. ત્યાં આગળ 'કુંદકુંદાચાર્ય' બે હજાર વર્ષ પહેલાં ગયેલા, આઠ દી' (ત્યાં) રહ્યા અને ત્યાંથી આવીને (આ શાસ્ત્ર બનાવ્યું એ) આ વાણી છે. આ પ્રભુનો સંદેશ છે ! આહા..હા...! અરે..રે...! કેમ બેસે ? એવી દરકારે ક્યાં (છે) ? વખત ક્યાં મળે ? આખો દી' એક તો પાપના ધંધા(માં) ગળા સુધી ગરી ગયો ! આહા..હા...! એમાં બૈરાં ને છોકરા ને... એમાં છોકરા ને બૈરાં કાંઈક ઠીક થયા હોય (તો) બિચારો (એમાં) ગુંચાઈ ગયો. હજી પુણ્યનાં ઠેકાણાં નથી, જેના વડે સ્વર્ગ અને મનુષ્યપણું આદિ મળે તો ધર્મ જે આત્મજ્ઞાન એ વાત તો ક્યાં રહી, બાપુ ! આ..હા..હા...!

આ..હા...! જુઓને ! છે અંદર ? જુઓ ! 'ક્રિયા કિલ સ્વભાવનિર્વૃત્તૈવાસ્તિ।' સંસ્કૃતમાં બીજી લીટી છે. 'ક્રિયા કિલ' – 'કિલ' એટલે ખરેખર, 'કિલ' એટલે ખરેખર. ક્રિયા ખરેખર 'સ્વભાવનિર્વૃત્તૈવાસ્તિ'. આવી વ્યાખ્યા ને આવી વાતું. (અહીંથી સાંભળીને) જ્યાં ઘરે જાય ત્યાં એ...ઈ બધું થઈ રહ્યું. આહા..હા...! દુકાન ને ધંધે દિવસની બે-પાંચ હજારની પેદાશ થતી હોય... આ..હા...! રંગાઈ ગયો એમાં ! આહા..હા...! મરી ગયો, મારી નાખ્યો ! આહા..હા...!

કહે છે કે, એ રાગ છે એ તારી સ્વભાવિક ક્રિયા છે. ચાહે તો શુભ રાગ હો કે ચાહે તો અશુભ (રાગ) હો. આહા..હા...! જે ભાવે તીર્થંકરગોત્ર બાંધે એ રાગ છે અને રાગનું ફળ ગતિ છે તો ત્યાં એ ગતિ મળશે. આહા..હા...! આવ્યું ? 'સંસારી જીવને ક્રિયા...' એટલે શુભ કે અશુભ વિકારી પરિણામ. દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, તપનો ભાવ (થાય) એ પુણ્યની વિકારી ક્રિયા છે. હિંસા, જૂઠું, ચોરી, વિષયભોગ, વાસના એ પાપની વિકારી ક્રિયા છે. પાપ અને પુણ્ય બન્ને મોહવાળી, રાગવાળી ક્રિયા છે અને તે એની સ્વભાવિક ક્રિયા છે. એની પર્યાયમાં પોતે ઉપજાવેલી (ક્રિયા છે). આહા..હા...! 'ખરેખર સ્વભાવનિષ્પન્ન જ છે;...' આ ભાષા તો જુઓ !

આ 'જ્ઞેય અધિકાર' છે અને 'જ્ઞેય અધિકાર' એટલે જ્ઞેયમાં જે વિકાર થાય તે તે જ્ઞેયમાં તેની પર્યાયનો સ્વભાવ છે. એ પરને લઈને (થતો નથી) એમ અહીં સિદ્ધ કરવું છે. સમજાણું કાંઈ ? પહેલી ૯૨ ગાથામાં 'જ્ઞાન અધિકાર' ગયો. આ 'જ્ઞેય અધિકાર' છે અને તે પણ 'જયસેનાચાર્યદેવ' તો કહે છે કે આ 'સમકિતનો અધિકાર' છે. આ ટીકા 'અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ'ની છે પણ અંદર વચમાં જે 'જયસેનાચાર્યદેવ'ની ટીકા છે, એ 'જયસેનાચાર્યદેવ' તો એમ કહે છે કે, આ અધિકાર સમકિતનો છે. આ..હા..હા..હા...! રાગ ખરેખર એનો છે ઈ શ્રદ્ધામાં... 'જ્ઞેય અધિકાર' છે, તો જીવડૂપી જ્ઞેય, તેની પર્યાયમાં થતો વિકાર તે તેની પર્યાયની સ્વભાવિક ક્રિયા છે. આહા..હા...! સમજાય છે કાંઈ ?

'ખરેખર સ્વભાવનિષ્પન્ન જ છે;...' ખરેખર લીધું – 'કિલ' તો લીધું, 'સ્વભાવનિર્વૃત્તૈવ' (લીધું) છે ને ભાઈ ? અંદર 'એવ' શબ્દ પડ્યો છે. 'કિલ' અને 'એવ' એટલે શું ? કે, આત્મામાં જે પુણ્ય અને પાપના ભાવ થાય તે ખરેખર 'એવ' નામ એ સ્વભાવિક જ એના છે. આ..હા...! બે શબ્દ આવ્યા ને ? 'ખરેખર સ્વભાવનિષ્પન્ન જ છે;...' ટીકામાં છે. જુઓ ! 'પ્રતિક્ષણવિવર્તનસ્ય ક્રિયા કિલ સ્વભાવનિર્વૃત્તૈવ' 'કિલ' (એટલે) ખરેખર. ('સ્વભાવનિર્વૃત્તૈવ') (અર્થાત્) સ્વભાવનિવૃત્ત જ છે (એટલે કે) સ્વભાવથી જ ઉત્પન્ન થયેલી છે. અરે...! આમાં તકરારું અને વાંધા. આ..હા...! 'અપ્પા કત્તાણ વિકત્તાણ' બસ. આત્મા કર્મનો કર્તા અને આત્મા

કર્મનો ભોક્તા. અરે...! કર્મ જડ છે, પ્રભુ ! તને ખબર નથી. જડનો આત્મા કર્તા ન હોય અને જડ આત્માને કર્તા કાંઈ ન હોય. આહા..હા...! અરે... ભાઈ ! જેની સત્તામાં જેની સત્તા જ નથી, જેની-પ્રભુની સત્તા ભલે વિકારવાળી પર્યાય છે, પણ એમાં પરસત્તા તો છે જ નહિ. આહા..હા...!

થોડો થોડો સાથે વિચાર કરવો, આ કાંઈ વાર્તા નથી, પ્રભુ ! આ તો ત્રણલોકના નાથ(ના) વિરહ પડ્યા, પ્રભુ ત્યાં રહી ગયા. આહા..હા...! એની વાત છે. ભલે દુનિયા સાથે મેળ ન ખાય પણ સત્ય સાથે તો મેળ ખાય એવું છે. આહા..હા...! સંપ્રદાય સાથે તો અત્યારે કાંઈ મેળ ખાય એવું નથી. સંપ્રદાય(માં) તો (એમ જ ચાલે છે કે), કર્મથી વિકાર થાય, શુભની ક્રિયાથી ધર્મ થાય અને એનાથી મોક્ષ થાય. દયા, દાન, વ્રત, અપવાસ-બપવાસ કરો, વ્રતથી સંવર થાય અને અપવાસથી નિર્જરા થાય. ઈ તપસ્યા ! અહીં કહે છે કે, એ વ્રત અને તપની જે ક્રિયા છે એ રાગ-ક્રિયા છે. અરે..રે..રે...! રાગભાવની ક્રિયા છે. શરીરની ક્રિયા છે ઈ જડની (ક્રિયા છે). જીવની એ ક્રિયા 'ખરેખર સ્વભાવનિષ્પન્ન જ છે;...' આહા..હા...!

'તેથી તેને મનુષ્યાદિપર્યાયોમાંનો કોઈ પણ પર્યાય 'આ જ' એવો ટંકોટકીર્ણ નથી;...' આહા..હા...! એકરૂપ કોઈ નથી. એને આ પુણ્ય અને પાપના રાગની ક્રિયાને કારણે અને પ્રતિક્ષણ - ક્ષણે ક્ષણે વિકારનો ફેરફાર થાય છે માટે 'મનુષ્યાદિપર્યાયોમાંનો કોઈ પણ પર્યાય 'આ જ'...' એવો ને એવો નથી. 'કારણ કે તે પર્યાયો પૂર્વ પૂર્વ પર્યાયના નાશમાં...' આહા..હા...! એ ક્રિયા - પર્યાય થયા જ કરે છે. જેમ ક્રિયા ફર્યા કરે છે તેમ તેનું ફળ પણ ફર્યા જ કરે છે. આહા..હા...! પહેલું કીધું ને ? વિકાર(નું) 'પ્રતિક્ષણ વિવર્તન' (થાય છે) એમ આ મનુષ્ય, તિર્યચ, નારકી, દેવ - ચાર ગતિ છે. એની વાત છે, હોં ! અત્યારે આમાં સિદ્ધ ગતિની વાત નથી. 'મનુષ્યાદિપર્યાયોમાંનો કોઈ પણ પર્યાય 'આ જ' એવો ટંકોટકીર્ણ નથી;...' એટલે કે એવો ને એવો ગતિનો પર્યાય છે એવો નથી. ગતિ ફર્યા જ કરે છે. આ..હા..હા...! એક નિગોદમાં - લસણ અને ડુંગળી(માં) જાય. આહા..હા...! એમાં એક ક્ષણમાં એક અંતમુહૂર્તમાં તો અઢાર ભવ કરે. એના વિકાર પણ ફરે છે તો એનું ફળ પણ ફરે છે, કહે છે. ઈ નિગોદની પર્યાય કાંઈ કાયમ એક પ્રકારની રહે છે એમ નથી, ભલે ત્યાં ને ત્યાં રહે. આહા..હા...! નિગોદમાંથી વળી માણસ થાય, માણસમાંથી ઢોર થાય, ઢોરમાંથી નિગોદમાં જાય. આહા..હા...!

અરે..રે...! ચોરાશીના અવતાર મિથ્યાદૃષ્ટિને લઈને (અર્થાત્) એ રાગની ક્રિયા મારો સ્વભાવ - ધર્મ છે એવી માન્યતાને લઈને ચોરાશીના અવતાર કર્યા છે. આહા..હા...! અને કાં એ કર્મને લઈને થયેલો વિકાર છે એમ માનીને સ્વચ્છન્દી થઈને (કહે કે) 'વિકાર પરથી થાય મારે શું છે ?' આહા..હા...! એ સ્વચ્છન્દી મિથ્યાદૃષ્ટિ રખડે છે. આહા..હા...! આવો

ઉપદેશ હવે. આવી કઈ વાત આવી ? પેલા તો એમ કહે, વ્રત કરવા, અપવાસ કરવા, ચોવિયાર કરવો, કંદમૂળ ન ખાવાં, પ્રત્યેક લીલોતરીમાં ઘટાડો કરવો, દરરોજ (જમવામાં) દ્રવ્ય ઓછા કરવા... આહા..હા...! એ બધી વાતું, બાપા ! એ તો રાગની ક્રિયા છે અને એ ક્રિયાનું ફળ તો ચાર ગતિ છે. ચાહે તો શુભ રાગ હોય તો મનુષ્યાદિ, દેવ આદિ (થાય), અશુભ (રાગ) હોય તો હલકો મનુષ્ય કે તિર્યચ આદિ, નરક આદિ(માં જાય). પણ ગતિ મળશે. ધર્મ નથી માટે એને સિદ્ધપદ નહિ મળે. આ..હા..હા..હા...!

(અહીંયાં ચાલતા વિષયમાં) મનુષ્ય આદિ લીધું ને ? ઈ ચાર (ગતિ લીધી). (તે મનુષ્ય આદિ) ‘પર્યાયોમાંનો કોઈ પણ પર્યાય ‘આ જ’ એવો ટંકોત્કીર્ણ...’ એટલે એકની એક ગતિ નથી એમ (કહેવું છે). ‘કારણ કે તે પર્યાયો પૂર્વ પૂર્વ પર્યાયના નાશમાં પ્રવર્તતા ક્રિયાફળરૂપ હોવાથી...’ ‘તે પર્યાયો પૂર્વ પૂર્વ પર્યાયના નાશમાં પ્રવર્તતા ક્રિયાફળરૂપ હોવાથી ઉત્તર ઉત્તર પર્યાય વડે નષ્ટ થાય છે.’ નવી પર્યાય થઈ તો એને પૂર્વની પર્યાયનો નાશ થાય છે. ગતિની વાત છે, હોં ! આહા..હા...! એક વાર શુભભાવથી સ્વર્ગમાં જાય અને વળી ત્યાંથી મરીને પાછો તિર્યચમાં જાય. આ..હા..હા...! એવી કોઈ ગતિ કાયમ રહે એવી કોઈ ચીજ નથી, એમ કહે છે. આહા..હા...! સર્વાર્થસિદ્ધિમાં રહે તોપણ ઉત્તર સાગર રહે. ઈ કાયમ રહે એવું નથી. ત્યાંથી નીકળશે અને મનુષ્યમાં આવશે. આહા..હા...!

મનુષ્ય આદિ દશાઓ માંહ્યલી કોઈ પણ દશા આ જ એવી ને એવી કાયમ રહી નથી. ‘કારણ કે તે પર્યાયો પૂર્વ પૂર્વ પર્યાયના નાશમાં પ્રવર્તતા...’ આહા..હા...! ‘ક્રિયાફળરૂપ હોવાથી ઉત્તર ઉત્તર પર્યાય વડે નષ્ટ થાય છે.’ મનુષ્યની ગતિ નષ્ટ થાય છે, દેવગતિ મળે છે તો દેવગતિ ઉત્તર પર્યાય છે, મનુષ્યગતિ પૂર્વ (પર્યાય) છે એનો નાશ થાય છે. જેમ રાગ ભિન્ન ભિન્ન છે તેમ ગતિ પણ ભિન્ન ભિન્ન (થાય છે). નવી પર્યાય થતાં જૂની પર્યાય (નાશ પામે છે). ગતિનો નાશ થાય છે, હોં ! આહા..હા...!

એક કોર અબજોપતિ મનુષ્ય હોય. રત્નના ઢોલિયે સૂતો હોય, દેવ જેની (સેવા કરતા) હોય. ‘બ્રહ્મદત્ત’ ચક્રવર્તી ! આ..હા..હા...! પણ પછી જે ઉત્તર પર્યાય – નરકની પર્યાયમાં જતાં આ પૂર્વ પર્યાયનો નાશ થઈ જાય છે. આ..હા..હા..હા...! એ ચક્રવર્તીની પર્યાયનો, ઉત્તર પર્યાય એટલે નરકમાં જવાની પર્યાયથી (પૂર્વ પર્યાયનો) નાશ થઈ જાય છે. આહા..હા...! કર્મને લઈને નાશ થાય છે એમ અહીંયાં નથી કહ્યું, ભાઈ ! આહા..હા...! આયુષ્ય પૂરું થઈ ગયું માટે મનુષ્યની ગતિનો નાશ થયો એમ ન કહ્યું, ભાઈ ! આહા..હા...! પછીની પર્યાય જે ભિન્ન ભિન્ન રાગ છે એનું ફળ જે ગતિ છે ઈ પછીની ગતિની પર્યાય થતાં પહેલાંની પર્યાયનો નાશ થાય છે. આ..હા..હા..હા...! રાગ પણ ક્ષણે ક્ષણે ભિન્ન થાય છે તેમ ગતિ પણ અમુક

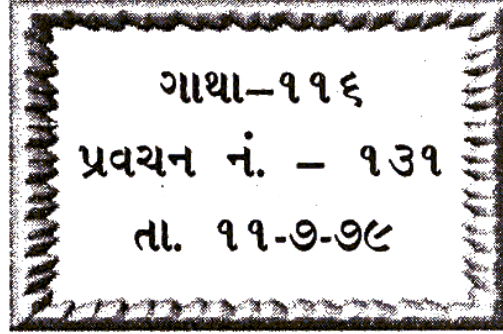
કાળ પછી તરત નાશ થઈ જાય છે. પછીની પર્યાય પ્રાપ્ત થતાં પૂર્વની પર્યાય રહેતી નથી. પહેલાંની પર્યાય કાયમ રહીને પછીની પર્યાય થઈ (એમ નથી). આહા..હા...! સમજાય છે ? આવી વાતું ! અપાસરામાં જાઓ તો વ્રત કરો ને અપવાસ કરો ને તપસ્યા કરો એવી વાતું ચાલે. દેરાસરમાં જાઓ તો પૂજા કરો ને ભક્તિ કરો ને જાત્રા કરો ઈ ચાલે. અરે... ભાઈ ! એ બધી ક્રિયાઓ રાગની છે, તેનું ફળ ગતિ છે અને તે ગતિ પછીની ગતિની ઉત્પત્તિમાં પહેલાંની ગતિનો નાશ થાય છે. કોઈ ગતિ કાયમ રહે છે એમ નથી. કીધું ને ? ‘ટંકોત્કીર્ણ’ ! એવીને એવી ગતિ કાયમ એમ ને એમ રહે એમ નથી. અમુક કાળે તરત ગુલાંટ ખાઈ જાય છે. આહા..હા...! એક કોર અહીં અબજોપતિ વાણિયો હોય, માંસ ખાતો ન હોય, દારૂ પીતો ન હોય અને પાપ સેવ્યા હોય... આહા..હા...! મધ્યમ પાપ સેવ્યા હોય તો મરીને પશુ – ઢોર થાય. ગાયને કૂખે કાં ઢેઢગરોળીને કૂખે અવતરે. આહા..હા...! એ ક્રિયાના ફળ ભિન્ન ભિન્ન ગતિ આપે છે. આ..હા...! અને તે તે ક્રિયાની ગતિ એકરૂપે રહેતી નથી. આ..હા..હા..હા...!

(મનુષ્યાદિપર્યાયોમાંનો કોઈ પણ પર્યાય) ‘આ જ’ એવો ટંકોત્કીર્ણ નથી; કારણ કે તે પર્યાયો પૂર્વ પૂર્વ પર્યાયના નાશમાં પ્રવર્તતા ક્રિયાફળરૂપ હોવાથી ઉત્તર ઉત્તર પર્યાય વડે નષ્ટ થાય છે. અને ક્રિયાનું ફળ તો, મોહ સાથે મિલનનો નાશ નહિ થયો હોવાથી,...’ આહા..હા...! એ રાગની ક્રિયાનું ફળ તો મોહ સાથે મિલન છે – મોહનું જોડાણ છે. આહા..હા...! ‘મોહ’ શબ્દે રાગ, દ્વેષ, મોહ બધું લેવું. ‘મિલનનો નાશ થઈ થયો હોવાથી, માનવું જોઈએ;...’ (અર્થાત્) ગતિ પલટે છે તે એણે માનવું જોઈએ. આહા..હા...! કષાય પલટે છે એ પણ એની ખરેખર સ્વભાવિક ક્રિયા છે તેમ તેના ફળ તરીકે ગતિ પણ ફર્યા જ કરે છે. ચાર ગતિ થયા જ કરે છે. આ..હા..હા...! ક્યાં એક કોર અબજોપતિ વાણિયો હોય અને મરીને ઇયળ થાય. કારણ કે ધર્મનું ભાન (નથી), સમકિત શું છે હજી તો ઈ સાંભળ્યું પણ નથી. એકલાં પાપ કર્યા અને પુણ્યના ઠેકાણાં નથી. બે-ચાર કલાક આવી સત્ય વાત સાંભળે તોપણ પુણ્ય બાંધે. એ સાંભળવાનો જોગ ન મળે. આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ? આ..હા...! ‘માનવું જોઈએ;...’

‘કારણ કે-પ્રથમ તો, ક્રિયા ચેતનના પૂર્વોત્તરદશાથી...’ આહા..હા...! ‘વિશિષ્ટ ચૈતન્યપરિણામસ્વરૂપ છે;...’ આહા..હા...!

વિશેષ વાત આવશે, હોં !

‘પ્રવચનસાર’ ૧૧૬ ગાથા. અહીંયાંથી લ્યો. ‘પ્રથમ તો,...’ છે ? ૨૩૦ પાને. ‘પ્રથમ તો, ક્રિયા...’ એ ક્રિયા એટલે રાગ-દ્વેષવાળી ક્રિયા. જેમાં રાગ હોય, દ્વેષ હોય, રતિ હોય, વિષયવાસના આદિ હોય એ ક્રિયાને અહીંયાં ક્રિયા કહેવામાં આવી છે. એ ‘ક્રિયા ચેતનના પૂર્વોત્તરદશાથી વિશિષ્ટ...’ (અર્થાત્) ચેતનની પૂર્વ દશાથી બીજી દશા ભેદવાળી છે. પહેલાં સમયની આત્માની જે ગતિ હોય તે પછી બીજા ભવમાં બીજી ગતિ થઈ જાય છે. પૂર્વોત્તરદશાથી ભેદ(વાળા) ‘ચૈતન્યપરિણામસ્વરૂપ છે;...’ એક તો એની સમય સમયની પર્યાય પણ ભેદવાળી છે. થોડી ઝીણી વાત છે.

ચાર ગતિમાં જે રઝળવાનું (થાય) છે એ ક્રિયાનું ફળ છે. ક્રિયા – શુભ કે અશુભ રાગ. ચાહે તો શુભ રાગ હો કે ચાહે તો અશુભ (રાગ હો). દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ આદિ હો કે હિંસા, જૂઠું, ચોરી હો, પણ બન્ને પરિણામ મોહનાં ક્રિયાનાં – મોહ-ક્રિયાનાં છે. આત્માને મોહ સાથે મિલનની એ ક્રિયા છે. સમજાય છે કાંઈ ? આહા..હા...! શુભ કે અશુભ ભાવ આત્માને મોહ સાથે મિલનક્રિયા છે. એ પૂર્વ-ઉત્તરદશાથી ખાસ જુદી ‘ચૈતન્યપરિણામસ્વરૂપ છે;...’ છે તો ભલે વિકાર, પણ ચૈતન્યસ્વરૂપ છે એમ કહે છે. પણ એનો પર્યાય છે ને ? ‘જ્ઞેય અધિકાર’ છે ને ? એટલે એની પર્યાયમાં રાગ હોય કે દ્વેષ હોય કે રતિ હોય, સુખ-

પોતાને કારણે છે, કર્મને કારણે નહિ. મોહમિલન કહ્યું (તો) મિલનનો અર્થ તેનું લક્ષ ત્યાં જાય છે. આહા..હા...! છે તો એ ચૈતન્યના પરિણામની (ક્રિયા). રાગ અને દ્વેષ, પુણ્ય અને પાપના પરિણામ બન્ને ક્રિયા ચૈતન્યની વિકૃત ક્રિયા છે. જે ક્રિયાનું ફળ સફળ છે. એટલે કે મોહની ક્રિયાનું ફળ સફળ છે એટલે ચાર ગતિમાં રખડે છે તે રખડવાનું એનું ફળ છે. આહા..હા...! બરાબર સંભળાય છે ને ? આ..હા...! શું કહ્યું સમજાણું ?

જે ક્રિયા ચૈતન્યના પૂર્વ-ઉત્તર (દશાના) ભેદવાળી ચૈતન્યસ્વરૂપ છે 'અને તે (ક્રિયા)– જેમ બીજા અણુ સાથે જોડાયેલા (કોઈ) અણુની...' એક પરમાણુ છે, એક પરમાણુ, એ બીજા પરમાણુ સાથે જોડાય છે ત્યારે 'દ્વિઅણુકાર્યની નિષ્પાદક છે...' ત્યારે બે પરમાણુના કાર્યની પ્રાપ્તિ થઈ. શું કીધું ઈ ? એક પરમાણુ છે ઈ બીજા પરમાણુ સાથે મિલન થાય તો ઈ બે પરમાણુનું કાર્ય કહેવાય, એક પરમાણુનું નહિ. આ..હા...! 'દ્વિઅણુકાર્યની નિષ્પાદક છે...'

'તેમ-મોહ સાથે મિલિત આત્માની બાબતમાં...' આ..હા..હા...! ભગવાનઆત્મા તો શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપી અતીન્દ્રિય આનંદધન પ્રભુ છે, પણ તેની પર્યાયમાં, જેમ એક પરમાણુ બીજા પરમાણુ સાથે મળે તો બે પરમાણુનું કાર્ય થાય છે, એમ ભગવાનઆત્મા મોહના મિલનથી વિકારી ક્રિયા (નિષ્પન્ન કરે છે). જેમ ઓલા બે પરમાણુનું કાર્ય છે એમ આ બે ભેગાનું (કાર્ય થાય છે). ભેગાનો અર્થ નિમિત્તના લક્ષે અને પોતાની ઉપાદાનની અશુદ્ધતા – એનાથી થયેલો એ રાગ-દ્વેષનો ભાવ છે. આહા..હા...! મોહનું મિલન લીધું છે, મોહથી (થાય છે) એમ નહિ. મોહના તરફના લક્ષથી જે કંઈ શુભ-અશુભ ભાવ થાય એ ક્રિયા સફળ છે. રખડવા માટે ! ચાર ગતિ પ્રાપ્ત કરવા માટે તે ક્રિયા સફળ છે. આ..હા..હા...! સમજાણું કાંઈ ?

'મોહ સાથે મિલિત આત્માની બાબતમાં, મનુષ્યાદિકાર્યની નિષ્પાદક હોવાથી...' આ..હા..હા...! ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ ચૈતન્ય આનંદસ્વરૂપ (છે) એને છોડીને મોહના લક્ષથી. મિલનથી થતો જે પુણ્ય-પાપનો ભાવ તે મોહ સાથે જોડાયેલો હોવાથી મનુષ્યાદિકાર્યનો નિષ્પાદક હોવાથી. એ ભાવ ચાર ગતિમાંથી કોઈ ગતિની પ્રાપ્તિ થાય તેવી તે ક્રિયા સફળ છે. સમજાણું કાંઈ આમાં ? અનાદિથી જે ગતિ મળતી આવે છે... આહા..હા...! ચોરાશીના અવતારમાં અનેક અનેક અનંત યોનિ, એક યોનિમાં અનંત વાર ફરતો આવે છે ઈ ક્રિયાનું ફળ છે. કઈ ક્રિયા ? કે, મોહ સાથે મિલનવાળા મલિન પરિણામ – શુભ અને અશુભ ભાવ. આહા..હા...! શુભ ભાવ પણ મોહ સાથે (મિલનવાળા) મલિન પરિણામ છે. આહા..હા...!

એ 'મનુષ્યાદિકાર્યની નિષ્પાદક...' (છે). જેમ બે પરમાણુનું કાર્ય બે પરમાણુ છે એમ આ ક્રિયા – મોહથી મિલનવાળી ક્રિયા મનુષ્યાદિના કાર્યને નિપજાવે છે. મનુષ્ય ને તિર્યચ ને નરક ને દેવ આદિ બધી ચાર ગતિ(ના કાર્યને નિપજાવે છે). આ..હા..હા...! એ રાગ અને

દ્વેષના પરિણામ ચાહે તો શુભ હો કે અશુભ હો, પણ એ મોહ સાથે મિલન છે. આહા..હા...! જેને લોકો ધર્મ કહે છે. આહા..હા...! ત્યારે (કોઈ એમ) કહે કે, શુભ ભાવને ધર્મ કહેવાય છે ને ? એ તો જ્યાં આત્માના આનંદનો આશ્રય લઈને જે નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન થાય છે ત્યારે તેને જે શુભ ભાવ હોય એને ઉપચારથી વ્યવહારધર્મ કહેવામાં આવે છે, બાકી છે તો એનું ફળ ગતિ. જ્ઞાનીને પણ જે રાગ આવે છે એ રાગ મોહવાળો છે એટલે (કે) પર તરફની સાવધાનીવાળો ભાવ છે. એ સ્વસ્વભાવ તરફની સાવધાનીનો એમાં અભાવ છે. આ..હા..હા...! ચાહે તો દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજા, ભગવાનનાં સ્મરણ(નો ભાવ હોય) પણ એ બધો ભાવ પરની સાવધાની – પર તરફના લક્ષવાળો ભાવ છે. આ..હા..હા...! તેથી મનુષ્યાદિ કાર્યની પ્રાપ્તિ (થતી) હોવાથી તે ક્રિયા ‘સફળ જ છે;...’ તે ક્રિયા રખડવાની ગતિ મળવાને માટે સફળ છે. આહા..હા...!

આ ‘જ્ઞેય અધિકાર’ છે અને સમકિતનો અધિકાર (છે). આત્મા જ્ઞેય છે, એ જ્ઞેયમાં એકલા સ્વને આશ્રયે થતા પરિણામને છોડીને મોહ સાથે મિલનવાળા (જે) શુભ-અશુભ મલિન પરિણામ (થાય છે) તે, જેમ બે પરમાણુનું કાર્ય (થાય છે), એકલું એક હતું એના (બીજા પરમાણુ સાથે જોડાતા) બેના કાર્ય જેમ કાર્ય કહેવાય છે, એમ ભગવાનઆત્મામાં મોહના સંબંધે થયેલો શુભ-અશુભ મલિન ભાવ એ મનુષ્યાદિ કાર્યને ઉપજાવવા માટે સફળ છે. સમજાય છે કાંઈ ? આહા..હા...! ગતિ પ્રાપ્ત કરવા માટે એ સફળ છે. કયો (ભાવ) ? શુભ ભાવ. અશુભની તો વાત શું કરવી ? આહા..હા...! દયા, દાન, વ્રત, તપ, ભક્તિ, પૂજા, ભગવાનનું સ્મરણ, દાન આદિ. દાન, દયા, પૂજા, ભક્તિ, વ્રત અને તપ એવો જે વિકલ્પ – રાગ છે એ પર તરફની સાવધાનીવાળો મોહથી મળેલો, મોહના મિલનવાળો... આ..હા...! એ ભાવ મનુષ્યાદિ કાર્ય કરવામાં સફળ છે. ચાર ગતિમાં ગતિ જે ભાવે છે તે પ્રકારે ગતિ મળવામાં સફળ છે. આહા..હા...! આવી ચોખ્ખી વાત છે.

‘અને, જેમ...’ હવે બીજી રીતે (કહે છે). અનાદિ(થી) કેમ ગતિ પ્રાપ્ત થતી આવે છે ? કે, એકપણાનો પોતાનો સ્વભાવ છોડીને બીજી ચીજના મિલનના લક્ષે, પર તરફની સાવધાનીના લક્ષે જે પુણ્ય અને પાપ, શુભ અને અશુભ ભાવ અસંખ્ય પ્રકારનાં છે તે (જે) થાય છે તે, એક પરમાણુ જેમ બીજા પરમાણુના મિલનથી જેમ બે પરમાણુ (થવાનું) કાર્ય છે, એમ આત્મામાં આ એકલા સ્વભાવનું કાર્ય નહિ. એ પર તરફ વળેલો જે મલિન સ્વભાવ, એવું જે મોહ સાથે મલિન મિલન, મલિન મિલન મળેલો ભાવ (છે) એ ચાર ગતિ(ની) પ્રાપ્તિ માટે તે ભાવ સફળ છે. આહા..હા...! એને રખડવાની ગતિ મળશે. આહા..હા...! જેને અત્યારે દુનિયા ધર્મને નામે (ચલાવે છે).

આજે 'જૈન મિત્ર'માં આવ્યું છે, ભાઈ ! લખાણ આવ્યું છે, અત્યાર સુધી કોઈ દી' એમ બોલ્યા નથી, ત્યાં કોણ જાણે 'રતલામ'માં (એક દિગંબર સાધુ બોલ્યા કે), 'જેટલા ક્રિયાકાંડો છે એ બંધું બંધનું કારણ છે. આત્મધર્મ એ આત્મા તરફનું ધ્યાન અને તેનો આશ્રય અને દૃષ્ટિ એ ચીજ જુદી છે. તે ધર્મ (છે).' એમ લખ્યું છે. આવ્યું છે, 'જૈન મિત્ર'માં આવ્યું છે. અહીં તો ચારે કોર બીજી વાત કરે છે. 'રતલામ'માં જરી અહીંના વલણવાળા છે ને ! આહા..હા...! 'જૈન મિત્ર'માં એ ચોખ્ખું લખ્યું છે, 'જેટલો ક્રિયાકાંડનો ભાવ છે એ બધોય બંધનું કારણ છે, એ ધર્મ નથી.' ત્યારે અત્યાર સુધી એ (બીજી રીતે) પ્રરૂપે છે ને ઈ ? આહા..હા...!

ધર્મ તો આત્મા આનંદ પ્રભુ ! અતીન્દ્રિય આનંદનો પુંજ, સુખનો સાગર ! તેમાં એકાગ્રતા - સ્વમાં એકાગ્રતા તે આત્મધર્મ છે અને તે ધર્મ મુક્તિનું કારણ છે. એને અહીંયાં પરમ ધર્મ કહેશે. કેમકે પેલા શુભભાવને, સમકિતીના શુભભાવને વ્યવહારે ધર્મ કહેવાય છે. શું કહ્યું ? કે, આત્મજ્ઞાનીને શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્માનું ભાન થયું ત્યાં આગળ શુભ ભાવને વ્યવહારધર્મ કહેવાય છે. છે પુણ્ય અને ક્રિયા બંધનું કારણ (છે) પણ આરોપથી એને (ધર્મ) કહેવાય છે.

એથી અહીં કહેશે, 'જેમ બીજા અણુ સાથેનો સંબંધ જેને નષ્ટ થયો છે...' આ..હા..હા...! એક પરમાણુને બીજા પરમાણુ સાથેનો સંબંધ નષ્ટ થઈ ગયો છે. એકલો પરમાણુ રહ્યો છે. છૂટો એકલો રહ્યો છે. બીજા પરમાણુ સાથેનું મિલન નાશ થયું છે. આહા..હા...! 'જેમ બીજા અણુ સાથેનો સંબંધ જેને નષ્ટ થયો છે એવા અણુની પરિણતિ દ્વિઅણુકકાર્યની નિષ્પાદક નથી...' તે અણુની પર્યાય બે અણુના કાર્યની પ્રાપ્તિ(ની નિષ્પાદક) નથી. કારણ કે એકલો પરમાણુ રહ્યો (માટે) બે (અણુનો) નિષ્પાદક ન રહ્યો. આહા..હા...! શું વાત કરે છે !

'તેમ, મોહ સાથે મિલનનો નાશ થતાં...' બે પરમાણુનું કાર્ય એક પરમાણુમાં થાતું નથી. એક પરમાણુમાં બે (પરમાણુનું) કાર્ય નથી. એમ એકલો ભગવાનઆત્મા પર તરફની સાવધાની વિના, પર સાથે મિલનવાળા પુણ્ય અને પાપના ભાવ... આ..હા..હા...! તેનો નાશ કરવાથી. આહા..હા...! છે ? 'મોહ સાથે મિલનનો નાશ થતાં તે જ ક્રિયા...' આ..હા..હા...! શુભ પરિણતિ. પેલી પુણ્ય અને પાપ(ની) ક્રિયા મોહની હતી અને એ ક્રિયાનું ફળ ગતિ હતી. અને હવે જેમ જે એકલો પરમાણુ રહ્યો એમાં બેપણાનું કાર્ય ન રહ્યું. એમ એકલો ભગવાનઆત્મા મોહના મિલનથી રહિત થયો. આહા..હા...! એ શુભ અને અશુભ ભાવથી રહિત થયો થકો. છે ? 'તે જ ક્રિયા...' એટલે તે શુદ્ધ પરિણતિ. 'દ્રવ્યના પરમ સ્વભાવભૂત હોવાને લીધે...'

આ..હા..હા...! પેલી શુભાશુભ ક્રિયા હતી એ મોહ સાથે મિલન(વાળી) મલિન હતી. આહા..હા...! અને આ પુણ્ય ને પાપ, દયા ને દાન, વ્રત ને ભક્તિના પરિણામરહિત (ક્રિયા). (શુભ અને અશુભ પરિણામ) એ બીજા સાથે મિલન હતું. આ..હા..હા...! એક જ્ઞેયને બીજા જ્ઞેય સાથે મિલન હતું. હવે એક જ્ઞેય રહ્યો એની સાથે જેને મિલન છે અને પરના મિલનનો નાશ કર્યો છે. આ..હા...!

‘તે જ ક્રિયા...’ ‘ક્રિયા’ શબ્દ તો વાપર્યો છે, ભાઈ ! ‘તે જ ક્રિયા’ શબ્દ વાપર્યો છે. પણ ઈ ક્રિયા કઈ ? કે, (જે) ‘દ્રવ્યના પરમ સ્વભાવભૂત હોવાને લીધે...’ આહા..હા...! પુણ્ય અને પાપના રાગના ભાવથી રહિત ચૈતન્ય પ્રભુની એકાગ્રતા, વસ્તુ ભગવાન પરમાનંદ પ્રભુ, સુખના સાગરના જળથી ભરેલો પ્રભુ ! તે જળમાં જ્યાં ડૂબકી મારી... આ..હા..હા...! એ આત્માના આનંદમાં જ્યાં ડૂબકી મારી ત્યાં મોહ સાથેના મિલનનો નાશ થયો. એથી બે પરમાણુનું કાર્ય જેમ બેમાં થાય, તેમ આ મોહના મિલને આત્માથી થતી જે ક્રિયા (હતી), એનાથી જે ગતિ મળી તેનો અહીંયાં અભાવ થાય છે. આવી વાતું છે. આહા..હા...! અરે...!

‘દ્રવ્યના પરમ સ્વભાવભૂત...’ ભાષા એમ છે. પુણ્ય અને પાપના ભાવ, દયા, દાન, વ્રતના પરિણામથી ભિન્ન ભગવાનઆત્મા આનંદ અને જ્ઞાયકસ્વરૂપ ! તેની એકાગ્રતા (થઈ એ) સ્વદ્રવ્યનું મિલન (છે). પેલા રાગમાં મોહનું મિલન (છે). આહા..હા...! આ ક્રિયા ‘દ્રવ્યના પરમ સ્વભાવભૂત હોવાને લીધે ‘પરમ ધર્મ’...’ (છે). એને પરમ ધર્મ કીધો. કેમકે જ્ઞાનીને નિશ્ચય ધર્મ છે એની સાથે શુભ (ભાવને) વ્યવહાર ધર્મ કહ્યો એથી એનો નિષેધ કરીને અહીંયાં પરમ ધર્મ લીધો. આહા..હા...! નિશ્ચય ધર્મ કહો, પરમ ધર્મ કહો (બન્ને એકાર્થ છે). સમજાણું કાંઈ ? આ..હા..હા...!

સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન આદિ છે એ પરમ ધર્મ છે. એ ચૈતન્યવસ્તુ ભગવાનઆત્મા ! અનંત ગુણનો સાગર ! આ..હા..હા...! તેના મિલનથી – પર્યાયને તેની તરફ સન્મુખ કરીને, જે ક્રિયા થઈ એ ક્રિયા દ્રવ્યના પરમ સ્વભાવભૂત છે. પેલી (ક્રિયા) મોહના મિલનવાળી હતી. આ ‘દ્રવ્યના પરમ સ્વભાવભૂત હોવાને લીધે...’ આ..હા..હા...! દ્રવ્યના પરમ સ્વભાવભૂત હોવાને લીધે. જોકે રાગને પણ સ્વભાવ તો કીધો હતો. આવ્યું હતું ને ? કાલે આવ્યું હતું. તે ‘ક્રિયા ખરેખર સ્વભાવનિષ્પન્ન જ છે;...’ એમ આવ્યું હતું. દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, કામ, ક્રોધના પરિણામ એ ક્રિયા પણ ખરેખર સ્વભાવભૂત છે, ઈ પર્યાયનો સ્વભાવ છે. આ..હા...! છે વિભાવ, છતાં એની પર્યાયના સ્વભાવભૂત એ ક્રિયા છે. એ કંઈ પરને લઈને થઈ છે અને પરમાં થઈ છે એમ નથી. આહા..હા...! અરે...! મિથ્યાત્વ અને દયા, દાન ને વ્રત, ભક્તિ ને કામ, ક્રોધના ભાવને અહીંયાં સ્વભાવભૂત ક્રિયા કીધી છે. (આવું સાંભળીને) રાડ પાડે છે લોકો ! એની પર્યાયનો એ સ્વભાવ છે. અજ્ઞાનમાં એ પરમ ધર્મ સ્વભાવને છોડીને આવા

રાગ-દ્વેષના પરિણામમાં જે આવ્યો એને પણ સ્વભાવભૂત ક્રિયા કહેવામાં આવી છે. છે વિકારી (પરિણામ). આહા..હા...! આ..હા...! સમજાણું કાંઈ ? આવો વીતરાગનો ધર્મ ! સાંભળવા મળે નહિ બિચારાને. એ..ઈ, આખો દી' કડાકૂટી. ધંધામાંથી નવરો થાય તો (એમ સાંભળવા મળે કે) વ્રત કરો ઈ સંવર અને અપવાસ કરો ઈ નિર્જરા ! એ સંવર અને નિર્જરા મોક્ષનું કારણ (છે) ! આહા..હા...!

અહીં કહે છે કે, વ્રતનો વિકલ્પ અને અપવાસનો વિકલ્પ છે એ ક્રિયા મોહથી મિલનવાળી છે અને તેથી તેનું ફળ ગતિ છે, સંસાર ગતિ છે, સંસાર ફળ છે. આ..હા..હા..હા...! ચાર ગતિ સંસાર છે ને ? આવી વાતું છે.

વીતરાગ સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથની આ દિવ્યધ્વનિ છે. 'પ્રવચનસાર' છે ને ? પ્ર = વિશેષે, વચનો = દિવ્ય (વચનો). આહા..હા...! ભગવાન 'કુંદકુંદાર્ય' ('સીમંધર' ભગવાન પાસે) ગયા હતા ત્યાંથી આ લાવ્યા. સાચા સંત મુનિ હતા પણ વિશેષ નિર્મળતા થઈ અને અહીંયાં આવીને આ (શાસ્ત્રો) બનાવ્યા. આહા..હા...! કહ્યું ને ઈ ? 'કિરિયા હિ ણત્થિ અફલા' છે ? મૂળ પાઠમાં ત્રીજું પદ છે. ૧૧૬ (ગાથા). 'કિરિયા હિ ણત્થિ અફલા ધમ્મો જદિ ણિષ્ફલો પરમો' (અર્થાત્) પરમ ધર્મ છે ઈ નિષ્ફળ છે. એટલે કે તેમાં રખડવાનું. ફળ આવતું નથી. આહા..હા...!

ભગવાનઆત્મા ! જ્ઞાયકસ્વભાવની એકાગ્રતા (થઈ) એ પરમ સ્વભાવભૂત ક્રિયા (છે). ક્રિયા તો કીધી. પર્યાય છે ને ? એ કાંઈ દ્રવ્ય-ગુણ નથી. આહા..હા...! એ વિકારી ક્રિયા ગતિને ઊપજાવે એટલે સંસારને ઊપજાવે અને જે ક્રિયા પરના મિલન વિનાની (છે તે પરમ ધર્મસ્વરૂપ છે). એકલો ભગવાન દ્રવ્ય સ્વભાવ જે ત્રિકાળી પવિત્ર પ્રભુ ! આહા..હા...! એ અનંત મુખને, એક એક મુખે અનંતી જીભથી પણ જેની ગુણની સંખ્યા કહી શકાય નહિ એટલા ગુણોથી ભરેલો ભગવાન છે !! આ..હા..હા...! નિર્મળાનંદ છે ! અનંત મુખ કરે અને એક મુખમાં અનંતી જીભ કરે તોપણ પ્રભુના ગુણની સંખ્યા કહી શકાય નહિ !! આ..હા..હા..હા...! એવો તો પ્રભુ મહિમાવાળો મોટો મોટપ લઈને પડ્યો છે !! આહા..હા...! એની મોટપ આગળ જગતની કોઈ મોટપ છે નહિ. આ..હા..હા...! બધા અબજોપતિ થયા ને આ રાજા થયા ને ઇન્દ્રો થયા, એ બધી મોટપ પ્રભુ પાસે તો હીન છે.

એ અહીંયાં કહે છે કે, 'તે જ ક્રિયા...' આ..હા..હા...! 'દ્રવ્યના પરમ સ્વભાવભૂત હોવાને લીધે 'પરમ ધર્મ' નામથી કહેવાતી એવી...' છે (અંદર) ? સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર(રૂપ) જે આત્માની પરમ ધર્મ ક્રિયા, નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન, નિશ્ચય જ્ઞાન, નિશ્ચય ચારિત્ર. નિશ્ચય એટલે સ્વના અવલંબનમાંથી થયેલું. જ્યાં પરના અવલંબનનો નાશ થયો અને સ્વના અવલંબનથી

થયેલી સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રની પરમ ધર્મરૂપ સ્વભાવરૂપ ક્રિયા. આ..હા...! તે ક્રિયા 'પરમ ધર્મ' નામથી...' એને પરમ ધર્મ કહીએ. આહા..હા...! અને તે પરમ ધર્મ નિષ્ફળ છે (અર્થાત્) સંસાર પ્રાપ્તિ થવા માટે નિષ્ફળ છે. આહા..હા...! રખડવાની ગતિ મળવા માટે તે નિષ્ફળ છે. આ..હા..હા...! આવું તો સાંભળ્યું ન હોય. ધાર્મિક ક્રિયા નિષ્ફળ છે અને સંસારિક ક્રિયા સફળ છે. આહા..હા...!

એ રાગ ને દ્વેષ અને પુણ્ય ને પાપના ભાવ અસંખ્ય પ્રકારના છે તે ક્રિયા સફળ છે. એટલે કે અનાદિથી જે કંઈ ગતિ મળતી આવે છે તે ગતિ મળશે. આહા..હા...! અને જે મોહના મિલન વિનાની એટલે એક પરમાણુ જેમ તિન્ન છે અને બે પરમાણુનું કાર્ય એમાં નથી, એમ ભગવાનઆત્મા મોહના મિલન વિનાની ક્રિયા... આ..હા..હા...! ભગવાનઆત્મા ! પૂર્ણ પરમાત્મસ્વરૂપ અખંડ ગુણનો સાગર ! આહા..હા...! જે અનંત... અનંત... અનંતની સંખ્યાનો પાર નહિ એ બધા ગુણોનો સમુદાય પ્રભુ ! તેના તરફની જે ક્રિયા છે એ પરમ ધર્મ સ્વભાવ છે. આ..હા..હા...! અને તે 'પરમ ધર્મ' નામથી કહેવાતી એવી ક્રિયા 'મનુષ્યાદિકાર્યની નિષ્પાદક નહિ હોવાથી...' આહા..હા...!

જેમાંથી ગતિ મળે તે ધર્મ નહિ. આહા..હા...! જેનાથી સંયોગ મળે તે ધર્મ નહિ. તીર્થંકરપણાના ભાવથી પણ સંયોગ મળે છે, તો એ ભાવ પણ ધર્મ નહિ. આહા..હા...! એ ભાવને પણ મોહ (સાથે) મિલન છે. આ..હા..હા...! આવી વાત છે. એકાંત લાગે એવું છે. તેથી લોકો રાડ્યું પાડે છે ને ! એ... 'સોનગઢ'નું તો એકાંત છે. વ્યવહારથી (ધર્મ) કહેતા નથી. ('સમયસાર'ની) બારમી ગાથાનું આજે 'કરુણાદીપ'માં વિરોધમાં આવ્યું છે. 'બારમી ગાથામાં એમ કહ્યું છે કે, 'અપરમે ભાવે સ્થિત' શ્રાવક અને મુનિ તો દયા ધર્મ, દયા, વ્રત, પચ્ચખાણ, વ્યવહાર વ્રતમાં હોય છે અને શ્રાવક અને મુનિનો એ ધર્મ છે. બારમી ગાથામાં એમ કહ્યું છે.' અરે...! પ્રભુ ! કહ્યું નથી. તને ખબર (નથી). આહા..હા...! ગાથાના અર્થની ખબર ન મળે. (બીજું એમ કહે કે), 'પુણ્યફળા અરહંતા' – પુણ્યના ફળ અરિહંત પદ છે.' અહીં પુણ્યનું ફળ સંસાર ગતિ છે એમ કહે છે. આહા..હા...! અને એક કોર (એમ કહે કે), 'એ શુભ ભાવ ધર્મની ધાર્મિક ક્રિયા છે. એનાથી ધર્મ થાય.' એમ કહે છે. અહીં કહે છે કે, એ ક્રિયા સફળ છે. અનંત કાળથી સંસાર(ની) ગતિ મળતી આવે છે તે તને મળ્યા કરશે. આહા..હા...!

આહા..હા...! અરે...! એણે કે દી' વિચાર કર્યા છે ? આખો દી' સંસારના પાપના ધંધા-પાણી, બાયડી, છોકરાને રાજી રાખવા માટે હા..હો... (કર્યા કરે), અર..ર..ર...! અરે..રે...! એણે આત્મા માટે વખત લીધો નથી. અરે...! મારું શું થશે એની એને દયા નથી. આ..હા...! એવા

એકલા શુભ-અશુભ ભાવમાં રચ્યાપચ્યા પ્રાણી(ને) એના ફળ તરીકે ગતિ મળે. એને જીવની – પોતાની દયા નથી. આહા..હા...! અરે..રે...! એ ક્યાં જઈને રખડશે ? કઈ ગતિમાં ક્યાં જશે ? આ..હા..હા...! અશુભભાવવાળો નરક અને નિગોદ આદિમાં જશે, શુભભાવવાળો વળી કોઈ દેવ અને મનુષ્યાદિ(માં જશે). આ પૈસા-બૈસા, ધૂળ હોય. એ બધા ગતિમાં રખડવાના છે. આહા..હા...!

અહીં કહે છે કે, એ પરમ ધર્મ નામથી કહેવાતો... આ..હા..હા..હા...! પરના મિલન નામ પોતે મળે છે, હોં ! મળવા જાય છે. ઈ એને લઈને નથી, કહે છે. પોતે મોહને મળવા જાય છે. મિલન લીધું છે ને ? આ..હા...! શુભ અને અશુભ પરિણામ-ક્રિયા (છે) એ (ક્રિયામાં) પર તરફ સાવધાન (થાય છે). આ..હા...! તે જ ક્રિયાના સ્થાનમાં સ્વદ્રવ્યના સાધનથી ઉત્પન્ન થયેલી જે (ક્રિયા તે પરમ ધર્મ છે). આ..હા..હા...! અરે...! ભાષા તો સાદી (છે), પ્રભુ ! ભાવ તો છે ઈ છે, બાપુ ! આહા..હા...! અરે...! આવા ટાણા ક્યારે આવે ? આ..હા...! આંખ્યું વિંચાઈને ચાલ્યા જાય છે.

જુઓને ! (ભાઈનું) સાંભળ્યું ને ? આ..હા...! અડધો પક્ષઘાત તો હતો. આવતા, અહીં બેસતા. મરતાં પાંચ દી' પહેલાં અડધો પક્ષઘાત બીજો થઈ ગયો. આખા શરીરે પક્ષઘાત ! અને તરત હેમરેજ થઈ ગયું. એ પાંચ દી' અસાધ્ય ! આ..હા...! ત્રણલોકનો નાથ, જેની મહિમાનો પાર નહિ એ અસાધ્યમાં પડ્યો. આમ તો દુનિયા બાહ્યથી અસાધ્ય કહે છે પણ જેને મિથ્યાત્વભાવ છે તે અસાધ્યમાં જ પડ્યો છે. આહા..હા...! એને સ્વના સાધ્યની ખબર નથી. દુનિયા માનો ન માનો. સત્યને સંખ્યાની કોઈ જરૂર નથી કે ઝાઝા માણસ માને તો સત્ય અને થોડા માને તો (અસત્ય), એવું વસ્તુનું સ્વરૂપ નથી. આ..હા..હા...!

અહીં કહે છે, એવો જે પરમ ધર્મ, 'દ્રવ્યના પરમ સ્વભાવભૂત હોવાને લીધે...' આ પર્યાયની વાત છે, હોં ! ત્રિકાળીની નહિ. શું કહ્યું ઈ ? 'દ્રવ્યના પરમ સ્વભાવભૂત હોવાને લીધે...' આ પર્યાયની વાત છે. દ્રવ્ય પરમ સ્વભાવભૂત ત્રિકાળી છે ઈ તો દ્રવ્ય છે. પણ તેનો આશ્રય લઈને પર તરફના વલણને છોડીને સ્વના વલણમાં આવીને જે પર્યાય પ્રગટ થઈ તેને અહીંયાં પરમ સ્વભાવભૂત ધર્મ કીધો છે. આહા..હા...! અરે..રે...! સત્ય સાંભળવા મળે નહિ એને ક્યાં જાવું ? ભાઈ ! આહા..હા...! કોઈ શરણ નથી. શરણ તો અંદર આનંદનો નાથ છે. આહા..હા...! ત્યાં નજરું કર્યે નિધાન દેખાય. બાકી નજરુંમાં – બહારમાં ક્યાંય નથી. ધૂળધમાહા ! આહા..હા...!

અહીં કહે છે કે, 'પરમ ધર્મ' નામથી કહેવાતી એવી-મનુષ્યાદિ...' ચાર ગતિના 'કાર્યની નિષ્પાદક નહિ હોવાથી...' એ મનુષ્યાદિ ચાર ગતિના કાર્યની પ્રાપ્તિ, પરમ ધર્મ – દ્રવ્યના

પરમ સ્વભાવ ધર્મની પર્યાયથી એ અફળ છે. ચાર ગતિ મળવા માટે એ પરમ ધર્મ નિષ્ફળ છે. આહા..હા...! એ તો આત્માની શાંતિ અને આનંદને મળવા માટે સફળ છે. આ..હા..હા...!

એકલો ભગવાનઆત્મા ! અતીન્દ્રિય શાંતિનો સાગર છે. અતીન્દ્રિય શાંતિથી ભરેલો છે. શાંત... શાંત... શાંત... શાંત... જ્યાં તીર્થંકરગોત્રનો વિકલ્પ પણ અશાંત છે. આ..હા..હા...! એવા અશાંતથી પણ ભિન્ન ભગવાન ! બધા આત્માઓ પરમાત્મા છે હોં, ભાઈ ! આ..હા..હા...! દરેક આત્મા પરમ શાંતરસથી, અનંત... અનંત... શાંતિથી, અનંત... અનંત... અતીન્દ્રિય શાંતિથી ભરેલો ભગવાન તો પોતાની અનંતિ શાંતિને અવલંબે છે. તે અવલંબનની જે ક્રિયા છે એ વસ્તુની પરમ સ્વભાવભૂત ક્રિયા છે. આ..હા..હા...! કેમકે એ પરમ સ્વભાવ છે એમાંથી એ પ્રગટ થયેલી પર્યાય છે. સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન એને કહીએ. આ..હા..હા..હા...! આવો ઉપદેશ, લ્યો !

પેલા (અજ્ઞાની) તો કહે, 'આ કરો... આ કરો... આ કરો... આ કરો...' કરો ને મરો ! અહીં તો કહે છે, કરે તે મરે, જાણે તે જીવે. આ..હા..હા...! ભગવાન જાણનારો જ્ઞાયક છે, તે પોતાને જાણતા પર જજ્ઞાય જાય છે. એ પોતે જાણનારો છે. એ જાણનારો જીવે છે. આહા..હા...! રાગની એકતાવાળો એ જાણનારને મારી નાખે છે. મારી (નાખે છે) એટલે વસ્તુ તો છે પણ તેને માટે નથી. મારે માટે નથી, એમ થયું. મારે માટે તો રાગ છે. આહા..હા...! આવો જીવનો ધર્મ, બાપુ ! આહા..હા...!

એ મનુષ્યાદિકાર્યની પ્રાપ્તિ નહિ હોવાથી, દ્રવ્યના પરમ સ્વભાવભૂત હોવાની ધાર્મિક ક્રિયા, વીતરાગી પર્યાય. પેલી શુભ-અશુભ રાગવાળી (ક્રિયા) હતી, આ વીતરાગી પર્યાય પરમ સ્વભાવભૂત હોવાથી મનુષ્યાદિ ગતિની પ્રાપ્તિ માટે નિષ્ફળ છે. એને ગતિ નહિ મળે. એને સિદ્ધ ગતિ મળશે, આ રખડવાની ગતિ નહિ મળે. આહા..હા...! એને આ પૈસા નહિ મળે. આબરૂ નહિ મળે, આ બધી બહારની ધમાલ, પચીસ-પચાસ લાખના મકાન ને પચાસ કરોડ (એને નહિ મળે). લ્યો, આ પચાસ કરોડ ! 'મુંબઈ'માં વૈષ્ણવ છે, (દર્શન કરવા) આવ્યો હતો. આવે તો ખરાને બધા ! નામ મોટા (પણ) કાંઈ ખબરું ન મળે.

મુમુક્ષુ :- આપના આશીર્વાદ લેવા તો આવે ને !

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- એને (ઈશ્વર) કાંઈક કર્તા છે, કર્તા છે, કર્તા છે (એવી માન્યતા હતી). કીધું, ભાઈ ! કર્તા હોય તો તમારે 'નરસિંહ મહેતા'એ કહ્યું છે, 'જ્યાં લગી આત્મા તત્ત્વ ચીન્યો નહિ, ત્યાં લગી સાધના સર્વ જૂઠી' આ 'નરસિંહ મહેતા' વૈષ્ણવ છે એણે એમ કહ્યું છે, આત્મા તત્ત્વનો જ્યાં સુધી અનુભવ નથી ને આચરણ નથી ત્યાં સુધી પૂજા, ભક્તિ, વ્રત, તપ બધા નિષ્ફળ... નિષ્ફળ (છે). નિષ્ફળ એટલે ધર્મને માટે નિષ્ફળ, રખડવા માટે

સફળ. આહા..હા...! અહીં પચાસ કરોડ ને ધૂળના અબજ (રૂપિયા) ! આ..હા..હા...!

‘અષ્ટપાહુડ’માં ક્યાંક આવે છે કે, શરીર રૂપાણું હોય ને આવું હોય ને ફલાણું હોય ને ઢીકણું હોય છતાં સમ્યગ્દર્શન વિનાનું એ બધું કુશીલ છે. એ ગાથા આવે છે. અને એક માંદો છે, શરીરમાં રોગ છે, દીનતા છે, ગરીબ છે, ખાવાનું સાધન નથી એવું આવે છે, એક શ્લોક આવે છે, ‘અષ્ટપાહુડ’માં આવે છે. પણ જો એને આત્મજ્ઞાન છે તો એ બાદશાહ છે. આહા..હા...! જેને બાદશાહ ત્રણલોકના નાથનો ભેટો થયો... આ..હા...! ભલે બહારમાં મહિને પાંચ રૂપિયા પણ ન મળતા હોય, એક વખતનું ખાવાનું પણ સરખું મળે નહિ. આહા..હા...! ઈ કો’ક કહેતું હતું કે, એક વખત ખાઈએ એટલી પેદાશ થાય છે. (આમ) પેદાશ લાખોની, પણ ક્યાંક પરદેશમાં. એટલો ખર્ચ થાય કે એક વખત ખાવાનું બસ. એટલા લાખોના ખર્ચ થાય, હજારો રૂપિયા !

‘નાઈરોબીવાળા’ ભાઈએ લખ્યું છે કે, ત્રણસો માણસનો ત્રીસ હજારનો ખર્ચ ! ‘નાઈરોબી’ મંદિર થયું છે ને ? મંદિર ! દિગંબર મંદિર થયું છે. બધાને બોલાવે છે ને ? આવો... આવો... આવો...! આ રહ્યાં ‘નાઈરોબીવાળા’ ! એવું સાંભળ્યું હતું કે, ત્રણસો માણસના ખર્ચના ત્રીસ હજાર રૂપિયા ! એટલા બધા ત્યાં તોફાન છે. આહા..હા...! એ કો’ક કહેતું હતું કે, આમ પેદાશ મોટી છે પણ એક વખત ખાઈએ એટલું પોગે એવું છે. કો’ક, હતો, પણ યાદ રહેતું નથી. કો’ક હતો, ગૃહસ્થ પૈસાવાળો હતો. એક વખત ખાઈએ, બસ. એટલું એની પેદાશને પોગે છે, બે વખત (ખાય) નહિ. ઘણા મોટા લાખોપતિ હતા, (પણ) હવે (નામ) ભૂલી ગયા. કો’ક હતું, ઘણાં આવે ને ઘણાં વાતું કરે. આહા..હા...!

અહીં કહે છે, ‘મનુષ્યાદિકાર્યની નિષ્પાદક નહિ હોવાથી...’ કોણ ? દ્રવ્યના પરમ સ્વભાવભૂત ક્રિયા. આ..હા..હા...! ભગવાનઆત્મા ! શુદ્ધ ચૈતન્ય આનંદનો નાથ, સાગર પ્રભુ ! એની દૃષ્ટિ અને એના જ્ઞાનમાં જે ધર્મદશા પ્રગટ થઈ તે ગતિને પ્રાપ્ત કરવાને નિષ્ફળ છે, એને ગતિ નહિ મળે. એને ગતિ નહિ મળે, પૈસા નહિ મળે, આબરૂ નહિ મળે, આ કરોડો રૂપિયા નહિ મળે, એમ કહે છે. આહા..હા...! એને અબજો રૂપિયા નહિ મળે, બાયડી નહિ મળે, છોકરા નહિ મળે, કાંઈ નહિ મળે એમ કહે છે અને આ પુણ્ય-પાપના કરનારને આ બધું મળશે. આ..હા...! રખડવાના ! આ..હા..હા...! આવી વાત સાંભળવા (મળવી) મુશ્કેલ પડે.

આ બધે બેકલો... બેકલો... બેકલો માન્યો છે ને ? પરદ્રવ્યની સાથે તો બેકલો માન્યો છે પણ રાગ સાથે બેકલો માન્યો એ પણ મિથ્યા ભ્રમ છે. આ..હા..હા...! આત્મા સિવાયના અનંત આત્માઓ અને અનંત રજકણો (છે) એમાં કોઈની સાથે ‘આ મારો દીકરો ને આ

મારી બાયડી ને મારા છોકરા, આ મારું મકાન ને આ મારા ચોપડા ને મારા મકાન...' પ્રભુ ! (એ બધું) ક્યાં તારું હતું ? એ તો બધી જગતની ચીજ છે ને ! આ..હા..હા...! પોતાને પોતાનું માહાત્મ્ય મૂકી અને પરની વિશેષતામાં પોતાને અધિકપણું માને છે. આ..હા..હા...! અમારે બાયડી સારી, છોકરા સારા, વેવાઈ સારા, છોડીયું સારે ઠેકાણે પરણાવી ને દીકરાઓને સારે ઠેકાણેથી કન્યા આવેલી. શું છે પણ પ્રભુ ? એ તો બધાં મસાણના હાડકાના ચમકારા છે. આહા..હા...! તને શું થયું છે ? પ્રભુ ! આ..હા..હા...!

મોહના મિલનમાં જે ક્રિયાના પરિણામ થાય તેમાં ગતિ મળશે, નરક મળશે, નિગોદ મળશે. આ..હા..હા..હા...! એ બધી વિકારી ક્રિયા સફળ છે. આ..હા..હા...! અંદર તત્ત્વજ્ઞાનનો વિરોધ કર્યો છે... આ..હા..હા...! એ એવે ઠેકાણે જશે કે બીજાઓ એને આત્મા માની શકે એવું સ્થાન નહિ રહે. આહા..હા...! આ..હા..હા...! શું કહ્યું ઈ ? પોતાનું નાસ્તિપણું માન્યું છે, એ પોતે મહાપ્રભુ (છે) એ હું નહિ, ફક્ત રાગ અને પુણ્યના ફળ તે હું. આહા..હા...! એ બધા નિગોદમાં જવાના. આ..હા...! ગતિ ત્યાં (થવાની) છે. કેમકે તત્ત્વજ્ઞાનનો વિરોધ કર્યો છે. વાસ્તવિક તત્ત્વનો વિરોધ છે તેનું ફળ નિગોદ છે અને વાસ્તવિક તત્ત્વનું આરાધન છે તેનું ફળ મુક્તિ છે અને શુભાશુભ ભાવનું ફળ ગતિ છે. આહા..હા...!

ભાવાર્થ :- 'ચૈતન્યપરિણતિ તે આત્માની ક્રિયા.' ખુલાસો કરે છે. ચૈતન્ય જે પ્રભુ છે એની પરિણતિ એટલે પર્યાય એટલે અવસ્થા એટલે હાલત તે ક્રિયા (છે). એ 'મોહરહિત ક્રિયા મનુષ્યાદિપર્યાયોરૂપ ફળ નિપજાવતી નથી...' આ..હા..હા...! છે તો એ ક્રિયા. એ તો ('સમયસાર'માં) 'કર્તા-કર્મ' (અધિકારમાં) કહ્યું છે ને ? કે, અમુક આ ક્રિયા(નો) નિષેધ નથી. ૬૯, ૭૦ ગાથામાં (આવે છે). આ..હા..હા..હા...! શાસ્ત્રમાં તો અપાર વાત છે !! જે સ્વભાવિક ક્રિયા (છે) તેનો નિષેધ નથી. એમ કહ્યું છે. 'કર્તા-કર્મ' (અધિકારમાં) ૬૯-૭૦ (ગાથા) ! આહા..હા...! જે દ્રવ્યની ઉદાસીન ક્રિયા ઉત્પન્ન નહિ કરતાં આ (ક્રિયા ઉત્પન્ન) કરે છે. (અર્થાત્) ભગવાનઆત્મા જ્ઞાતા-દૃષ્ટાની રાગ વિનાની ઉદાસીન ક્રિયાને ઉત્પન્ન નહિ કરતાં 'એ અવસ્થાને છોડીને' એમ શબ્દ છે. જાણે કે હોય ! આહા..હા...! ૬૯-૭૦ (ગાથામાં આવે છે). જાણે કે હોય (અને એ અવસ્થાને છોડી દીધી છે એમ વાત કરી છે). પ્રભુ ! પણ તું છો ને મોટો ! આહા..હા...! એની જે નિર્મળ પર્યાય છે તેને છોડીને. નિર્મળ (પર્યાય) થવી જોઈએ, વસ્તુ નિર્મળાનંદનો નાથ પ્રભુ (છે) એની નિર્મળ દશા થવી જોઈએ. એને છોડીને, એમ પાઠ કીધો છે. છોડીને એટલે હતી અને છોડીને એમ (એનો અર્થ) નથી. આહા..હા...! આ ઉત્પન્ન થવી જોઈએ એને છોડીને તે રાગ ને દ્વેષને ઉત્પન્ન કર્યા, પ્રભુ ! આ..હા..હા...! તેથી આ તારા ચોરાશીના પરિભ્રમણ મટ્યા નહિ. આહા..હા...! આવું છે.

જગતને બહારની ધમાધમી બહુ ગોઠે. (આ ભાઈ) કહે છે ને, ધામધૂમે ધમાધમ ચલી. ધામધૂમે ધમાધમ ચલી. આ વરઘોડા, અપવાસ, અઘાઈ, પાણી વિનાના આઠ અપવાસ કર્યા... આ..હા...! બહુ જબ્બર કર્યું ! અને પંદર વર્ષની ઉંમર ! એણે આ કર્યું ! ઓ..હો...! ધન્ય અવતાર ! એના વરઘોડા કાઢે, એને કાંઈક આપે, એમાં કાંઈ ધૂળેય નથી, બાપા ! આહા..હા...! અહીં તો જ્ઞાનમાર્ગ રહ્યો દૂર, રાગમાર્ગ રહ્યો નજીક. આહા..હા...!

‘ચૈતન્યપરિણતિ તે આત્માની ક્રિયા. મોહરહિત ક્રિયા મનુષ્યાદિપર્યાયોરૂપ ફળ નિપજાવતી નથી અને મોહ સહિત ક્રિયા...’ (મૂળ પુસ્તકમાં) નીચે (ફૂટનોટમાં ‘ક્રિયા’ શબ્દનો) ખુલાસો કર્યો છે ને ? ‘ક્રિયા’ શબ્દથી મોહ સહિત ક્રિયા સમજવી; મોહરહિત ક્રિયાને તો ‘પરમ ધર્મ’ નામ આપ્યું છે.’ આ..હા...! ‘ક્રિયા’ શબ્દ તો વાપર્યો છે પણ એને પરમ ધર્મ કીધો છે. અંદર આનંદનો નાથ પ્રભુ ! આ..હા..હા...! જેમાં વિકારના શુભ ભાવની ગંધ નથી અને જેના ગુણની ગંધનો પાર નથી ! આ..હા..હા...! જેમાં અનંતા ગુણોની ગંધ – વાસના અંદર આવે છે. આહા..હા...! એનો પાર નથી અને રાગની ગંધની જ્યાં ગંધ નથી. આ..હા..હા...! અને રાગની ગંધવાળાને આત્માની ગંધ સૂઝતી નથી. આહા..હા...! આ..હા...! આવું છે.

‘મોહ સહિત ક્રિયા અવશ્ય મનુષ્યાદિપર્યાયોરૂપ ફળ નિપજાવે છે. મોહ સહિત ભાવો એક પ્રકારના હોતા નથી...’ એક પ્રકારના નથી માટે ગતિ ચાર છે ને ? ‘મોહ સહિત ભાવો એક પ્રકારના હોતા નથી તેથી તેના ફળરૂપ મનુષ્યાદિપર્યાયો પણ ટંકોટકીર્ણ-શાશ્વત-એકરૂપ હોતા નથી.’ આ..હા..હા...! ક્યાં નિગોદનો જીવ લસણમાં પડ્યો હોય, અનંતા (જીવ છે) ત્યાં જઈને ઊપજે. આ..હા..હા...! અરે..રે...! કોઈ શરણ નહિ. કહે છે કે, વિકારના એવા અનંત પ્રકાર છે. એ વિકારના ફળ તરીકે ગતિમાં જવું (થાય) છે. આ..હા...! આ..હા...! મનુષ્યાદિપર્યાયો પણ એકરૂપ નથી એમ કહેવું છે. અનેકરૂપે (છે). આ..હા..હા...! એક નિગોદમાં જાય ને એક કીડીમાં જાય ને એક ઇયળ થાય ને... આ..હા..હા..હા...! જેને એક જ જીભ. મોઢું જ હોય. આહા..હા...! એકેન્દ્રિય નિગોદમાં તો મોઢું પણ નહિ ફક્ત સ્પર્શ ઇન્દ્રિય હોય. ઇયળમાં વળી મોઢું હોય તો એને નાક, આંખ ને કાન ન હોય. આહા..હા...! ત્રણ ઇન્દ્રિય થાય તો વળી એને નાક હોય, આંખ ને કાન ન હોય. આ માખી ચાર ઇન્દ્રિય થાય તો એને કાન ન હોય. આ..હા..હા...! અંદર (સ્વરૂપમાં) તો ઇન્દ્રિય છે નહિ, એ ઇન્દ્રિય વિનાનો છે. પણ અહીં તો એને બહારના સાંભળવાના સાધન છે ઈ પણ જ્યાં સરખા નથી... આહા..હા...! એ કે દી’ અંદરમાં (નિર્ણય કરે) ? જૈનમાં જન્મ્યા હોય તોપણ શું ? આહા..હા...!

હમણાં એક હિન્દીમાં લખાણ આવ્યું છે, ‘આત્મધર્મ’નું ! અરે...! આપનું ‘આત્મધર્મ’ વાંચીને અમારી દૃષ્ટિ ફરી ગઈ છે, અમારી લાઈન ફરી. અમે બીજી દિશાએ હતા. (એમ)

આવ્યું છે. ક્યાંના ક્યાં, બાપુ ! એ દુનિયા શું કરે ? દુનિયાની વિશેષતામાં તારી વિશેષતા ક્યાં આવશે ? પ્રભુ ! આ..હા...! એ અહીં કહ્યું.

એકરૂપ નહિ રહે, એમ કહે (છે). દશા અનેકરૂપ થશે. એકેન્દ્રિય, બેઠન્દ્રિય, ત્રણ ઇન્દ્રિય આદિ (અનેકરૂપ દશા થશે). આ..હા...!

વિશેષ કહેશે...

अथ मनुष्यादिपर्यायाणां जीवस्य क्रियाफलत्वं व्यनक्ति -

कम्मं णामसमक्खं सभावमध अप्पणो सहावेण।

अभिभूयं णरं तिरियं णेरइयं वा सुरं कुणदि।।११७।।

कर्म नामसमाख्यं स्वभावमथात्मनः स्वभावेन।

अभिभूय नरं तिर्यञ्चं नैरयिकं वा सुरं करोति।।११७।।

क्रिया खल्वात्मना प्राप्यत्वात्कर्म, तन्निमित्तप्राप्तपरिणामः पुद्गलोऽपि कर्म, तत्कार्यभूता मनुष्यादिपर्याया जीवस्य क्रियाया मूलकारणभूतायाः प्रवृत्तत्वात् क्रियाफलमेव स्युः। क्रियाऽभावे पुद्गलानां कर्मत्वाभावात्तत्कार्यभूतानां तेषामभावात्। अथ कथं ते कर्मणः कार्यभावमायान्ति ? कर्मस्वभावेन जीवस्वभावमभिभूय क्रियमाणत्वात्, प्रदीपवत्। तथाहि - यथा खलु ज्योतिस्वभावेन तैलस्वभावमभिभूय क्रियमाणः प्रदीपो ज्योतिष्कार्य, तथा कर्मस्वभावेन जीवस्वभावमभिभूय क्रियमाणा मनुष्यादिपर्यायाः कर्मकार्यम्।।११७।।

अथ मनुष्यादिपर्यायाः कर्मजनिता इति विशेषेण व्यक्तीकरोति - कम्मं कर्मरहितपरमात्मनो विलक्षणं कर्म कर्तृ। किंविशिष्टम्। णामसमक्खं निर्नामनिर्गोत्रमुक्तात्मनो विपरीतं नामेति सम्यगाख्या संज्ञा यस्य तद्भवति नामसमाख्यं नामकर्मत्यर्थः। सभावं शुद्धबुद्धैकपरमात्मस्वभावं अह अथ अप्पणो सहावेण आत्मीयेन ज्ञानावरणादिस्वकीयस्वभावेन करणभूतेन अभिभूय तिरस्कृत्य प्रच्छाद्य तं पूर्वोक्तमात्मस्वभावम्। पश्चात्किं करोति। णरं तिरियं णेरइयं वा सुरं कुणदि नरतिर्यग्नारकसुररूपं करोतीति। अथमत्रार्थः :- यथाग्निः कर्ता तैलस्वभावं कर्मतापन्नमभिभूय तिरस्कृत्य वर्त्याधारेण दीपशिखारूपेण परिणमयति, तथा कर्माग्निः कर्ता तैलस्थानीयं शुद्धात्मस्वभावं तिरस्कृत्य वर्तिस्थानीयशरीराधारेण दीपशिखास्थानीयनरनारकादिपर्यायरूपेण परिणमयति। ततो ज्ञायते मनुष्यादिपर्यायाः निश्चयनयेन कर्मजनिता इति।।११७।।

શાશ્વત-એકરૂપ હોતા નથી. ૧૧૬.

હવે મનુષ્યાદિપર્યાયો જીવને ક્રિયાનાં ફળ છે એમ વ્યક્ત કરે છે :-

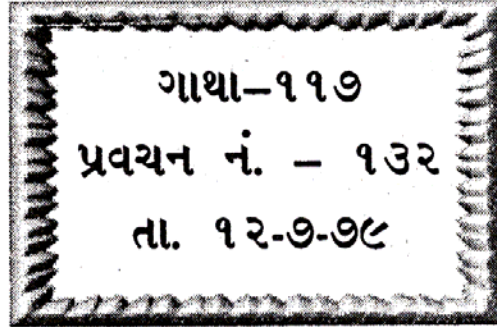
નામાપ્ય કર્મ સ્વભાવથી નિજ જીવદ્રવ્ય-સ્વભાવને ૧૧૭.
અભિભૂત કરી તિર્યચ, દેવ, મનુષ્ય વા નારક કરે.

અન્વયાર્થ :- [અથ] ત્યાં, [નામસમાખ્યં કર્મ] 'નામ' સંજ્ઞાવાળું કર્મ [સ્વભાવેન] પોતાના સ્વભાવ વડે [આત્મનઃ સ્વભાવં અભિભૂય] જીવના સ્વભાવનો પરાભવ કરીને, [નરં તિર્યજ્ઞં નૈરયિકં વા સુરં] મનુષ્ય, તિર્યચ, નારક અથવા દેવ (-એ પર્યાયોને) [કરોતિ] કરે છે.

ટીકા :- ક્રિયા ખરેખર આત્મા વડે પ્રાપ્ય હોવાથી કર્મ છે (અર્થાત્ આત્મા ક્રિયાને પ્રાપ્ત કરે છે-પહોંચે છે તેથી ખરેખર ક્રિયા જ આત્માનું કર્મ છે). તેના નિમિત્તે પરિણામ પામતું (-દ્રવ્યકર્મરૂપે પરિણમતું) પુદ્ગલ પણ કર્મ છે. તેના (પુદ્ગલકર્મના) કાર્યભૂત મનુષ્યાદિપર્યાયો મૂળકારણભૂત એવી જીવની ક્રિયાથી પ્રવર્તતા હોવાથી ક્રિયાફળ જ છે; કારણ કે ક્રિયાના અભાવમાં પુદ્ગલોને કર્મપણાનો અભાવ થવાથી તેના (-પુદ્ગલકર્મના) કાર્યભૂત મનુષ્યાદિપર્યાયોનો અભાવ થાય છે.

ત્યાં, તે મનુષ્યાદિપર્યાયો કર્મનાં કાર્ય કઈ રીતે છે ? કર્મના સ્વભાવ વડે જીવના સ્વભાવનો પરાભવ કરીને કરાતા હોવાથી; દીવાની જેમ. તે આ પ્રમાણે : જેમ જ્યોતિના સ્વભાવ વડે તેલના સ્વભાવનો પરાભવ કરીને કરાતો દીવો જ્યોતિનું કાર્ય છે, તેમ કર્મના સ્વભાવ વડે જીવના સ્વભાવનો પરાભવ કરીને કરાતા મનુષ્યાદિપર્યાયો કર્મનાં કાર્ય છે.

ભાવાર્થ :- મનુષ્યાદિપર્યાયો ૧૧૬મી ગાથામાં કહેલી રાગદ્વેષમય ક્રિયાનાં ફળ છે; કારણ કે તે ક્રિયાથી કર્મ બંધાય છે અને કર્મ જીવના સ્વભાવનો પરાભવ કરીને મનુષ્યાદિપર્યાયો નિપજાવે છે. ૧૧૭.

११७ गाथा छे ने ? 'प्रवचनसार', 'ज्ञेय अधिकार', ११७ गाथा. 'अब, यह व्यक्ति करते हैं...' यह प्रगट बताते हैं, ११७ (गाथा), 'कि मनुष्यादिपर्यायें जवकी क्रियाके फल हैं : कया कहते हैं कि, यार गति जो हैं - मनुष्य गति, देव गति, तिर्यय गति, नरक गति, ये यार गति जव की राग और मोह की क्रिया का फल है. जव अपना स्वभाव - शुद्ध स्वभाव की दृष्टि नहीं करने से, अपनी चीज की संभाल नहीं करने से और राग - दया, दान, प्रत, भक्ति, काम, क्रोध ऐसा जो विकारी भाव (है) यह क्रिया (है), यह क्रिया करने से इस क्रिया का फल यार गति मिलती है. शुभ क्रिया हो शुभ, (तो) स्वर्ग, मनुष्यादि की (प्राप्ति होती है और) अशुभ हो तो नरक और निगोद आदि (की प्राप्ति होती है). परंतु यह क्रिया का फल है.

अपना शुद्ध स्वभाव यैतन्य आनंदकंद प्रभु ! शुद्ध शांतरस से भरा पडा प्रभु ! उसकी जिसको सावधानी, उस ओर का वलण और सावधानी नहीं (है और) विकार की ओर सावधानी है, विकार की पर्याय का - क्रिया का कर्ता होता है, इस क्रिया का फल यार गति है. समज में आया ? यह कहते हैं, देजो !

कम्मं णामसमक्खं सभावमध अप्पणो सहावेण।

अभिभूयं णरं तिरियं णेरइयं वा सुरं कुणदि।।११७।।

नीचे हरिगीत :

नामाप्य कर्म स्वभावथी निज ज्वद्रव्य-स्वभावने
अभिभूत करी तिर्यय, देव, मनुष्य वा नारक करे. ११७.

उसमें से (अज्ञानी) बहुत (विपरीत अर्थ) निकालते हैं कि, देजो ! नामकर्म से आत्मा में गति होती है, कर्म से गति होती है. इस श्लोक में से निकालते हैं. (लेकिन) ऐसा है नहीं. यही कहते हैं, देजो !

टीका :- 'किया वास्तव में आत्मा के द्वारा प्राप्य होने से कर्म है,...' जड कर्म तो बाह्य में निमित्त से होता है. जड कर्म अपने में (अपने) उपादान से (परिणमित होता है) और उसमें राग-द्वेष की किया निमित्त (होती है). तो वास्तव में आत्मा का कर्म - कार्य क्या है ? कि, 'किया वास्तव में आत्मा के द्वारा प्राप्य...' दया, दान, व्रत, काम, क्रोध के शुभाशुभ भाव (होते हैं) यह किया आत्मा का कार्य - कर्म है. समज में आया ? यह किया आत्मा का कर्म है. आहा..हा...! है ?

किया यानी मोह, राग, द्वेष, दया, दान, व्रत, भक्ति, पूजा, काम, क्रोध आदि. ये 'किया वास्तव में आत्मा के द्वारा प्राप्य होने से...' 'आत्मा के द्वारा प्राप्य होने से' (ऐसा कहा है). कर्म के द्वारा यह विकार प्राप्य होने से ऐसा नहीं (कहा है). आ..हा...! समज में आया ? आत्मा अपना स्वरूप भूलकर अपने द्वारा यह विकारी परिणाम प्राप्त करता है. आहा..हा...! तो वास्तव में तो आत्मा का शुभाशुभ विकारी परिणाम (है) ये उसका कर्म है - कार्य है. जड कर्म है यह उसका कार्य नहीं. आहा..हा...! निश्चय से ये किया का इल गति मिलती है, परंतु यह किया उसका कर्म (-कार्य) है और कर्म के अनुसार नये कर्म बंधते हैं, ये जड कर्म (हैं).

'(अर्थात् आत्मा किया को प्राप्त करता है - पहुंचता है...)' आ..हा..हा...! कर्म से नहीं (हुआ). जो आत्मा में शुभ-अशुभ भाव हुआ - हिंसा, जूठ, योरी, विषय-वासना या दया, दान, भक्ति, व्रत, तप का भाव (हुआ) ये कोई कर्म से नहीं (हुआ). ये किया वास्तव में आत्मा के द्वारा (प्राप्त हुई है). आहा..हा...! आत्मा के द्वारा कर्म प्राप्य है. कर्म नाम कार्य. उसका कर्ता आत्मा (है और) अपनी विकारी पर्याय को प्राप्य करता है. आ..हा...!

समज में आया ? कर्म से नहीं (हुआ). (इसलिये) 'आत्मा का कर्म है.'

'उसके निमित्त से...' छतनी बात है. वास्तविक शुरुआत तो यहाँ से हुई (कि), अपने स्वभाव को भूलकर, चैतन्य ज्ञाता आनंद का स्वभाव शुद्ध शांतरस से भरा पडा प्रभु ! उसकी दृष्टि - आश्रय - अवलंबन छोडकर, दया, दान, व्रत, भक्ति, काम, क्रोध का परिणाम जो विकार है, ये आत्मा का प्राप्य - आत्मा द्वारा होनेवाला यह विकार उसका कर्म है. जो कर्म उसका (कार्य) नहीं. आहा..हा...! इसमें से कहीं लोग (विपरीत अर्थ) निकालते हैं. (लेकिन) किस अपेक्षा से कथन है ?

'(आत्मा किया को प्राप्त करता है - पहुंचता है...)' आहा..हा...! विकारी पर्याय अपनी है न ? विकारी पर्याय को तो वास्तव में स्वभाव भी कहा है. पहले आ गया है - स्वाभाविक किया ही है. स्वभाव (यानी) आत्मा की पर्याय का यह स्वभाव है. विकारी पर्याय का स्वभाव विकार करना है. आ..हा...! उसे स्वभाव भी कहने में आया है. परंतु स्वभाव का अर्थ 'स्पष्ट भवनम् स्वभावः' अपनी पर्याय में होता है इस कारण से उसे स्वभाव (कहने में आता है), है विभाव. आहा..हा...! समज में आया ? पहले आ गया है. वास्तव में आत्मा का स्वभाव है, विकारी भाव भी आत्मा का स्वभाव है. आहा..हा...!

बड़ी चर्चा हुई थी न ? (संवत्-२०१३) की साल में. (द्विगंबर के बड़े विद्वान) के साथ (चर्चा हुई थी, तब कहा था कि), विकार जो होता है वह अपनी षट्कारक की परिणति से होता है. उसमें कर्म के कारक की अपेक्षा नहीं. 'पंचास्तिकाय संग्रह' की दूर गाथा बताई थी. २०१३ की साल ! २२ वर्ष हुआ. बड़ी चर्चा हुई थी, परंतु उन्हें (बात) नहीं बैठी. (कहने लगे) 'नहीं, कर्म बिना हो तो (विकार) स्वभाव हो जायेगा.' परंतु अपनी पर्याय वह स्वभाव ही है. कर्म के निमित्त से, अपने उपादान से, अपने द्वारा अपना कार्य है उस कारण से अपना कर्म कहने में आया है. आ..हा..हा...! बापू ! मार्ग ऐसा है. कहा है ?

'(वास्तव में किया ही आत्मा का कर्म है).' कर्मबंधन जो होता है वह आत्मा का कार्य नहीं. समज में आया ? कर्म तो जो अवस्था है. जो अवस्था को अपनी पर्याय में छूते ही नहीं. आ..हा..हा...! आत्मा शुभ-अशुभ विकारी भाव करता है तो ये शुभाशुभ भाव, कर्म का उदय-विपाक जो है, उसे वह भाव छूता ही नहीं और जो कर्म का जो पाक आया उसे विकार भी छूता नहीं. आहा..हा...! समज में आया ? संप्रदाय में अन्वी कर्म की बड़ी गडबडी है - कर्म से होता है, कर्म से होता है. कर्म से विकार होता है और उससे चार गति में रण्डता है. आहा..हा...!

यहां यह लिया कि, 'उसके निमित्त से...' किया का कार्य तो आत्मा का है. पुण्य और पाप का भाव, दया, दान, व्रत, भक्ति का भाव है तो विकारी, और हिंसा, जूठ, चोरी का भाव भी विकारी (है), परंतु आत्मा द्वारा हुआ है, आत्मा का प्राप्य है तो आत्मा का कर्म है. यह कर्म का कार्य नहीं. आ..डा..डा...! परद्रव्य की पर्याय और अपनी पर्याय में तो अत्यंत अभाव है. अभाव है तो पर को छूता ही नहीं, पर अपने को छूता नहीं. आत्मा पर को छूता नहीं. आडा..डा...!

यहां परमात्मा ऐसा कहते हैं कि, प्रभु ! तुझे ये जो चार गति मिलती है, संसार (में) रण्डता (है) वह तेरी किया का फल है. तेरी जो विकारी किया तू करता है, चाहे तो दया, दान, व्रत, भक्ति हो परंतु वह विकारी (किया) है. उसका कर्म ही वह है. उसका निमित्त पाकर कर्म बंधते हैं और कर्म का उदय आता है तब अपने स्वभाव को छोड़कर विभाविक पर्याय कुछ वह पूर्व की किया का फल है. फिर उसे कर्म से हुआ ऐसा कहने में (आता है). वह उपचार से कथन है. आ..डा..डा...!

'उसके निमित्त से...' उसके निमित्त से, यानी (क्या) ? पुण्य और पाप का जो विकारी भाव करता है, वह आत्मा का कार्य है. कार्य कहां या कर्म कहां (अंक ही बात है). अपने में उसकी परिणति होती है, 'उसके निमित्त से परिणामन को प्राप्त होता हुआ (द्रव्यकर्मरूप से परिणामन करता हुआ) पुद्गल भी कर्म है.' वह तो निमित्त हुआ (अर्थात्) विकारी परिणाम निमित्त (है). निमित्त पर को कुछ करता नहीं. उस समय में परमाणु कर्मरूप पर्याय की होने की योग्यता से (कर्मरूप परिणामित होते हैं). विकारी परिणाम तो निमित्तमात्र है, कर्म (में) अपने से कर्मरूप पर्याय उत्पन्न कुछ है. निमित्त है तो उत्पन्न कुछ है, ऐसा भी नहीं. समझ में आया ? आ..डा...! ऐसी कठिन बातें. (फिर भी) उसे समझना पड़ेगा. भाई !

चौरासी लाख के अनंत अनंत अवतार करते करते तू भूल गया, प्रभु ! आडा..डा...! भूल गया इसलिये नहीं था, ऐसा कैसे कहें ? भूल गया इसलिये नहीं था (ऐसा नहीं है). आ..डा...! अपना जन्म होने (के बाद) छः महीने, बारह महीने में क्या हुआ मालूम है ? मालूम नहीं है इसलिये नहीं था, ऐसा कैसे कहें ? जैसे नरक के, निगोद के, तिर्य्य के अनंत अनंत अवतार (हुए हैं). आडा..डा...! भाई ! तू भूल गया. भूल गया इसलिये नहीं था, ऐसा कैसे (कहें) ? नहीं था ऐसा कैसे कहा जाये ? आडा..डा...! जैसे अवतार मिटाने हो तो कहते हैं कि, ये राग, द्वेष, पुण्य, पाप की किया है उसे छोड़नी पड़ेगी. आ..डा...! दया, दान, व्रत, भक्ति के परिणाम भी किया - राग है और उससे कर्मबंधन

होता है। उसके निमित्त से (बंधन होता है), कर्मबंधन तो अपने उपादान से (होता) है। परंतु यहां राग-द्वेष है 'उसके निमित्त से परिणामन को प्राप्त होता हुआ...' परिणामन को पुद्गल कर्म प्राप्त हुआ। उस 'परिणामन को प्राप्त होता हुआ (द्रव्यकर्मरूप से परिणामन करता हुआ) पुद्गल भी कर्म है।' पुद्गल को भी कर्म कहने में आता है। (क्योंकि) वह भी अपनी कर्म की जो वर्गणा थी, वह वर्गणा कर्म की पर्यायरूप परिणामित हुई तो वह पुद्गल का ही कर्म है। आहा..हा...! समझ में आया ?

आठ कर्म बंधते हैं। यहां तो नामकर्म की व्याख्या (करेंगे)। तो आठ कर्म में भी कर्म की वर्गणा जो है उसकी उस समय में कर्मरूप होने की पर्याय से पुद्गल परिणामता है। आत्मा का विकार तो निमित्तमात्र है। निमित्त है तो यहां ऐसा पुद्गल की पर्याय का परिणामन हुआ, ऐसा है नहीं। (मात्र) निमित्त है। पुद्गल परिणाम अपने से कर्मरूपी कार्य करते हैं तो उसे भी कर्म कहते हैं। आत्मा का विकारी परिणाम भी आत्मा का कर्म है, जैसे उसका निमित्त पाकर पुद्गल जो अपने से कर्मरूप होता है उसे भी कर्म कहने में आता है। दोनो कर्म हुआ – एक भाव कर्म, एक जड कर्म। आहा..हा...! समझ में आया ? धीरे धीरे समझने की चीज है, भाई ! यह वीतराग का धर्म बहुत सूक्ष्म है।

अभी तो विकार कर्म से होता है, कर्म से होता है, उसकी बड़ी तकरार है। (द्विगंबर के बड़े विद्वान के साथ) यर्था हुई तो (कहते थे), 'नहीं, (विकार) कर्म से होता है। कर्म के बिना हो तो स्वभाव हो जाय।' ऐसी यर्था हुई थी। यहां कहते हैं, स्वभाव ही है। उस समय की पर्याय का – अवस्था का स्वभाव है। वह आत्मा द्वारा प्राप्त होने से, याहें तो मिथ्यात्व भाव हो या राग-द्वेष, पुण्य-पाप के भाव हो, परंतु वह आत्मा का ही कर्म है – आत्मा का ही कार्य है। निश्चय से तो यह पुण्य-पाप की विकारी पर्याय षट्कारक से अपने से परिणामन करती है। जिसे कर्म के षट्कारक की अपेक्षा तो नहीं परंतु जिसे अपने द्रव्य-गुण की अपेक्षा नहीं। आ..हा..हा...! समझ में आया ? क्योंकि 'उत्पाद-व्यय-ध्रौव्ययुक्तं सत्' सत् है। विकार भी सत् है तो विकार पर्याय आत्मा का ही कार्य है। वह भी व्यवहार से कहते हैं। निश्चय से तो पर्याय का कार्य पर्याय का है। परंतु यहां आत्मा का कार्य बताना है और क्रिया का फल यार गति बताना है और यार गति में निमित्त नामकर्म है तो नामकर्म कैसे हुआ ? यहां जोव ने विकारी पर्याय की, शुभ (भाव किये) तो पुण्य के नामकर्म का बंध हुआ, अशुभ (भाव किये तो) अशुभ (नामकर्म का बंध हुआ)। परंतु वह तो उसका निमित्त पाकर जड (पुद्गल परमाणु) अपने से कर्मरूप परिणामित हुआ है। समझ में आया ? सूक्ष्म बात है, भाई ! मार्ग बहुत (सूक्ष्म है)।

यहां तो अभी (संप्रदाय में ऐसा कहते हैं कि), दया, दान, व्रत, भक्ति, पूजा यह धर्म है। यहां कहते हैं कि, दया, दान, व्रत, पूजा, भक्ति की किया आत्मा (की) अधर्म की किया है। क्योंकि निमित्त से कर्मबंधन होता है और कर्मबंधन का जब उदय आता है तब आत्मा के स्वभाव का घात करके चार गति की पर्याय उत्पन्न करता है। वास्तव में तो चार गति की किया (जो) उत्पन्न (होती है) वह अपनी किया का फल है। समझ में आया ? आहा..हा...! (ऐसी) भीय में (जो) किया हुआ तो किया का निमित्त पाकर अपनी योग्यता से द्रव्यकर्म (का) परिशमन हुआ उसे भी कर्म कहने में आया। समझ में आया ? आहा..हा...! ऐसा निर्णय करने का समय कहां मिलता है ? अरे...! ऐसा समय, मनुष्यपना (मिला)। मुश्किल से तो अनंतकाल के बाद मनुष्यपना मिला उसमें बाहर की अनुकूलता में (विशेषता लगती है) और यहां रुक जाता है। अपना नाथ अंदर चिदानंद प्रभु (है) उसकी उसे विशेषता, राग की किया से भी भिन्न उसकी विशेषता नहीं भासती। आहा..हा...! समझ में आया ?

‘उसके निमित्त से परिशमन को प्राप्त होता हुआ (द्रव्यकर्मरूप से परिशमन करता हुआ) पुद्गल भी कर्म है।’ दोनों कर्म हुआ। आत्मा की विकारी किया भी कर्म (है) क्योंकि आत्मा द्वारा प्राप्त हुआ। प्राप्त हुआ इसलिये कर्म कहने में आया और इसका निमित्त पाकर कर्म अपने से परिशमन करते हैं तो उसे जब कर्म कहने में आया है। आहा..हा...! यह तो निमित्त से (कथन है)। निमित्त का अर्थ उस समय कर्म की पर्याय होने का द्रव्य का काल ही ऐसा था। कर्म का – स्वद्रव्य का काल – निजक्षण कर्मरूप परिशमने का काल था तो कर्मरूप परिशमन हुआ है। यहां राग-द्वेष है तो (कर्मरूप) परिशमन किया है ऐसा नहीं। उसे तो निमित्त कहा है। आ..हा..हा...! समझ में आया ?

‘उस (पुद्गलकर्म) की कार्यभूत...’ उस पुद्गलकर्म की कार्यभूत ‘मनुष्यादिपर्यायें मूलकारणभूत ऐसी शिव की किया से प्रवर्तमान होने से...’ देओ ! पुद्गल नामकर्म जो बंधा उसकी कार्यभूत (कहा वह) व्यवहार उपचार (से कहा)। मनुष्य आदि (यानी) मनुष्य, तिर्य्य, नरक, देव पर्यायें (उसकी) मूलकारणभूत। चार गति संसार की पर्याय उत्पन्न (होने) में मूलकारणभूत ‘ऐसी शिव की किया से प्रवर्तमान होने से...’ वह तो शिव ने राग-द्वेष किया उस किया का फल वह चार गति हैं। कर्म तो निमित्तमात्र है। आहा..हा...! समझ में आया ? भाषा तो सादी है, परंतु भाव तो बहुत सूक्ष्म (है)।

इस (बात का) बहुत विरोध करते हैं। यहां से (यानी हम) कहते हैं कि, कर्म से विकार नहीं (होता)। (तो कहते हैं कि), ये रहा। नामकर्म आत्मा के स्वभाव का तिरस्कार

करता है. लेकिन वह तो निमित्त से कथन है. यही तो यहां कहा.

‘(पुद्गलकर्म) की कार्यभूत मनुष्यादिपर्यायें...’ तिर्य्य, देव आदि पर्यायें ‘भूलकारणभूत औसी जव की क्रिया से प्रवर्तमान होने से क्रियाइल ही हैं;...’ वास्तव में तो वह क्रिया का इल है. पुद्गल कर्म तो निमित्तमात्र है. आहा..हा...! है (पाठ में) ? दूसरी चीज – वस्तु है औसा सिद्ध करना है परंतु दूसरी चीज है तो उससे मनुष्यादि चार गति की पर्याय मिली, औसा नहीं. जैसे कर्मबंधन में विकारी पर्याय निमित्त थी औसे अपनी मनुष्य आदि क्रिया में कर्म का उदय निमित्त है. उपादान तो पूर्व की जो क्रिया है उसका यह इल है. आ..हा..हा...!

‘अपने को आप भूल के हैरान हो गया’ कर्म से नहीं. भूल में विरोध (इस बात का है). बड़ी यर्या, (संवत) १८७१ से (यह) यर्या यली. ७१ की साल ! ६४ वर्ष हुआ. ‘लाठी’ में यातुर्मास था, उस समय (यर्या हुई थी). उसमें से पहले निकाला कि, कर्म से विकार बिलकुल नहीं होता. विकार अपने से होता है, अपने उलटे पुरुषार्थ से (होता है) और सुलटे पुरुषार्थ से विकार का नाश करता है. कर्म तो दूसरी चीज मात्र उपस्थित है. उससे कोई दुःख होता है, विकार होता है, वह जाये तो विकार का नाश होता है, औसा है नहीं. सादी बात है लेकिन भूल बात है. तीनों संप्रदाय में ये (विपरीत) बात चलती है. आहा..हा...! १८७१ में बड़ी यर्या हुई थी, संवत १८७१ ! ६४ वर्ष (हुआ) ! तुम्हारे जन्म से पहले !

कर्म से अपने में मिथ्यात्व होता है (वह) बिलकुल जूठ बात है. मिथ्यात्व (होता) है (वह) अपने आत्मस्वभाव को छोड़कर भूल से मिथ्यात्व करते हैं तो मिथ्यात्व की क्रिया अपना कार्य है. ये दर्शनमोहकर्म का कार्य है, औसा है नहीं. औसे अपने ज्ञान में हीन दशा होती है वह अपने कारण से अपना कार्य है. ज्ञानावरणीय तो निमित्त है. ज्ञानावरणीय का उदय हुआ तो ज्ञान की हीन दशा हुई, औसा है नहीं. और ज्ञान में उग्र दशा हुई तो ज्ञानावरणीय के क्षयोपशम से हुई, औसा है नहीं. आ..हा..हा...! ये बड़ी यर्या (द्विगंबर के विद्वान) के साथ हुई (थी). (उन्होंने कहा), ‘नहीं, औसा नहीं. अपने में ज्ञान की हीन दशा होती है वह ज्ञानावरणीय कर्म के कारण से होती है और ज्ञान का विकास होता है (वह) ज्ञानावरणीय कर्म के क्षयोपशम से विकास होता है.’ (हमने कहा) औसा है नहीं. लेकिन कहां पडी है ? दुनिया को पडी नहीं है. जिस (संप्रदाय में) जन्म लिया उसमें जो गुरु मिले वे जो कहें वह, जय नारायण ! सत्य क्या है ? और परमात्मा त्रिलोकनाथ तीर्थकरदेव कैसे सत्य की प्रसिद्धि करते हैं उसका निर्णय (करने का) ठिकाना नहीं. आ..हा...!

(गुरु कहे कि) 'गोमटसार' में लिखा है कि, ज्ञानावरणीय कर्म (यानी) ज्ञान को आवरण करनेवाला कर्म.' अरे...! सुन तो सही, प्रभु ! जड कर्म ज्ञान को (आवरण करे) ? जड कर्म तो आत्मा की पर्याय को छूते ही नहीं. जड कर्म की अवस्था और अपनी अवस्था के बीच में तो अत्यंत अभाव है. ज्ञानावरणीय कर्म का उदय आत्मा के ज्ञान की हीन दशा करे, ऐसा है नहीं. आ..हा...!

प्रश्न :- ७१ की साल में आपने आधार दिया था ?

समाधान :- श्वेतांबर के 'भगवती सूत्र' का आधार दिया था. उस समय तो ये सब शास्त्र कहां देखे थे. द्विगंबर शास्त्र तो ७८ की (साल में) देखा. ७८ ! ७१ (की साल में) तो देखा नहीं था. परंतु 'भगवती सूत्र' में एक अधिकार है, संशय का अधिकार है, उसमें से निकाला. सब को सुनाया था. ७१ (की साल में) द्योपहर के व्याख्यान में (सुनाया था). द्योपहर में (हम व्याख्यान करते थे), सबेरे गुरु व्याख्यान देते थे. कर्म से विकार होता है, यह बिलकुल ठूठ बात है. जलजली, जलजली मय गर्ह ! गुरु तो (कुछ) बोले नहीं, गुरु तो त्रिक थे. (लेकिन) दूसरे एक सेठ थे. 'दामनगर' में एक बड़ा गृहस्थ था. उन दिनों में दस लाख रुपये थे ! ६५-७० वर्ष पहले ! वर्तमान में तो पांच-दस लाख साधारण आदमी के पास (होते हैं). उनके पास दस लाख (रुपये थे), गृहस्थ आदमी था. उन्होंने विरोध किया कि, 'ये बात हमारे गुरु ने कही नहीं और कभी सुनी नहीं. नया कहां से लाये ?' मेरे पास नहीं कहा, (दूसरे से) कहा, मेरे पास (तो) उरते थे. पैसेवाला हो या नया हो, मुझे क्या ? हम उसमें (-संप्रदाय में) आ गये इसलिये ऐसी बात मानते हैं, जैसे हम नहीं. हम तो सत्य की कसौटी करके सत्य उपदेश मानते हैं. समझ में आया ?

यहां ये कहा, देजो ! उसके निमित्त से कर्म पुद्गल को भी कर्म कहते हैं. 'पुद्गल भी कर्म है. उस (पुद्गलकर्म) की कार्यभूत...' भाषा ऐसी है, देजो ! निमित्त से कथन (है). 'पुद्गलकर्म) की कार्यभूत...' मनुष्य, तिर्यक, देव, निगोदादि पर्यायें 'मूलकारणभूत...' है ? 'पुद्गलकर्म) की कार्यभूत...' मनुष्य, निगोद आदि पर्याय (कहा), परंतु उसके 'मूलकारणभूत' ऐसी श्रव की किया से प्रवर्तमान होने से...' वास्तव में वह मनुष्य आदि पर्याय श्रव की किया का फल है, कर्म का फल नहीं. आहा..हा...! है ? आ..हा..हा...! इसमें से बहुत यर्था यलती है. 'देजो ! नामकर्म भी आत्मा का पराभव करते हैं.' नामकर्म तो निमित्त कहा. वह तो निमित्त हुआ. परंतु उस समय आत्मा में जो मनुष्य गति, तिर्यक गति, निगोद गति मिली वह अपनी पूर्व की किया का फल है. आहा..हा...! मिथ्यात्व और राग-द्वेष किये उसका फल निगोद है. निगोद में ज्ञानावरणीय का बहुत तीव्र उदय है तो ज्ञान अक्षर

के अनंतवें भाग में भुल्ला है, ऐसी बात (नहीं). वह तो निमित्त से कथन है. अपनी योग्यता से अक्षर के अनंतवें भाग में विकास रहा वह पूर्व की मिथ्यात्व आदि क्रिया का फल है. आहा..हा...!

प्रश्न :- परंतु उसमें पूर्व पर्याय का तो अभाव है न ?

समाधान :- भले अभाव है, लेकिन वर्तमान में उसका फल आया न ? वर्तमान फल उस भूल का आया है. (वर्तमान में) भले अभाव हो. परंतु फल आया वह पूर्व की (भूल का) फल आया. उसका ही वह फल है. आ..हा..हा...!

यहां तो दोनों को कर्म कहना है. ओक तो ज्व का मिथ्यात्व और राग-द्वेष, दया, दान, व्रत, काम-कोष क्रियारूपी कर्म है और इस क्रिया का निमित्त पाकर जड कर्म है, (उस) जड कर्म का कार्य चार गति हुई ऐसा कहा. परंतु उस चार गति में मूल कारण क्या हुआ ? ऐसा कहा न ? हेजो ! '(पुद्गलकर्म) की कार्यभूत मनुष्यादिपर्यायें मूलकारणभूत...' है कि नहीं ?

यह तो संतो की वाणी ! दिगंबर मुनि की (वाणी) ! आ..हा..हा...! दुनिया में कहीं है नहीं. दिगंबर संत माने केवलज्ञानी के केडायत ! सर्वज्ञ भगवान के केडायत ! अल्पकाल में वे केवलज्ञान लेंगे !! ऐसे संत की यह वाणी है. आ..हा..हा...! ऐसी वाणी कहीं है नहीं. श्वेतांबर में है नहीं तो दूसरे अन्य धर्म में तो कहा होगी ? प्रभु ! ऐसी बात है. समज में आया ? श्वेतांबर में कर्म से... कर्म से... कर्म से... कर्म से (विकार होता है). बस ! ओक ही बात है. लिभावट भी ऐसी है, 'कर्मबंधन को जानो.' परंतु बंधन तो पर है, पहले आत्मा को जाने ये तो कह. श्वेतांबर की पूरी शैली ही निमित्त और पर से है. समज में आया ?

ओक (मुमुक्षु) थे, 'भेडा' (गांव के) थे. पहले श्वेतांबर थे. यहां का सुनकर उन्हें शंका हो गई कि, यहां तो दूसरी बात कहते हैं. कर्म से कुछ होता नहीं, ऐसा कहते हैं. तो उन्होंने पर्याप्त प्रश्न निकाले. उसमें ओक का उत्तर दिया वह भी जूठा था. फिर श्वेतांबर के ओक बड़े आचार्य हैं न ? उनके साथ चर्चा करने का नक्की हुआ. इनको ऐसा था कि, यदि अपने श्वेतांबरमें से (ऐसी बात) निकले तो मुझे संप्रदाय छोड़ना न पड़े, दिगंबर में आना नहीं पड़े. अपने संप्रदाय के शास्त्र में मिले तो (यहां आना नहीं पड़े). तो पर्याप्त प्रश्न की चर्चा उनके आचार्य के साथ (करने का नक्की किया) तो उन्होंने पहले ऐसा कहा कि, 'कर्म से विकार होता यह पहली (बात) मान्य है ? तो चर्चा करें.' (उन्होंने) यहां का सुना था तो कहा, 'ये हमें मान्य नहीं. कर्म से विकार होता ये हमें मान्य नहीं.' परद्रव्य

से परद्रव्य में कुछ हो (ऐसा है नहीं), परद्रव्य की पर्याय स्वतंत्र, स्वद्रव्य की पर्याय स्वतंत्र. परद्रव्य की पर्याय से अपनी पर्याय में (कुछ) हो, यह बात तीन काल में जूठ है. समज में आया ? श्वेतांबर की शैली कर्म से (होता है ऐसी है). यह भाषा देखो ! द्विगंबर संत की वाणी !

कर्म तो दो प्रकार के कहे. अपने स्वभाव को भूलकर भगवान् आनंद ज्ञाता-दृष्टा है उसे भूलकर, पुण्य और पाप आदि का भाव करता है वह ज्ञव की किया मोह की किया है. वह आत्मा की स्वाभाविक किया नहीं. स्वाभाविक यानी शुद्ध है तो स्वभाव, मोह भी स्वभाव है. इसमें अपने आया है न ? ११६ गाथा की टीका की तीसरी पंक्ति. ११६ गाथा ! उसकी तीसरी पंक्ति. 'संसारी ज्ञव को किया वास्तव में स्वभाव निष्पन्न ही है;...' है ? विकार है वह स्वभाव निष्पन्न ही है. संस्कृत में है. समज में आया ? 'क्रिया किल स्वभावनिरवृत्तैवास्ति।' संस्कृत में है, संस्कृत में दूसरी पंक्ति है. उपर 'अमृतयंद्रायार्यदेव' की टीका (है). आहा..हा...! दूसरी पंक्ति है, देखो ! राग-द्वेष, पुण्य-पाप, दया, दान, व्रतादि के परिणाम 'किल स्वभावनिरवृत्तैवास्ति।' दो शब्द पडे हैं. 'किल' नाम वास्तव में और 'स्वभावनिरवृत्तैव', 'स्वभावनिरवृत्तैव' (अर्थात्) स्वभाव से ही उत्पन्न हुई है. विकार को यहां स्वभाव कहा है. है (संस्कृत में) ? समज में आता है ? यहां तो 'वास्तव में स्वभाव निष्पन्न ही है;...' ऐसा कहा. मिथ्यात्वभाव - मिथ्या श्रद्धा और राग-द्वेष भाव स्वभाव निष्पन्न ही है. 'वास्तव में स्वभाव निष्पन्न ही है;...' - 'किल स्वभावनिरवृत्तैवास्ति।' समज में आया ? आ..हा..हा...!

प्रत्येक द्रव्य की पर्याय (उस) समय में स्वतंत्र (होती) है. पूर्व की कोई पर्याय की अपेक्षा नहीं. पर की तो अपेक्षा नहीं (लेकिन) द्रव्य-गुण की भी अपेक्षा नहीं. ऐसी बात है. क्योंकि द्रव्य-गुण तो शुद्ध हैं और मिथ्यात्व, राग-द्वेष विकार होता है वह तो अशुद्ध है, तो द्रव्य-गुण की अपेक्षा कहां आई ? पर्याय में ही अपना कार्य - अपना स्वभाव उत्पन्न हुआ. आ..हा..हा...! विभाव अपने स्वभाव से विरुद्ध (है) परंतु अपना स्वभाव है और उसका फल, निमित्त पाकर कर्म हुआ - पुद्गल कर्म हुआ और उस पुद्गल कर्म का कार्य चार गति की, परंतु उस चार गति का मूल कारण किया है. है ?

'मनुष्यादिपर्यायें मूलकारणभूत...' आहा..हा...! भाषा ऐसी ली '(पुद्गलकर्म) की कार्यभूत...' यह निमित्त से, उपचार से कथन (किया). मनुष्य, तिर्यय, निगोद, लट, रीटी, कौअे, कूत्ते का जो आयुष्य बंध गया (और) जो पर्याय हुई,.... आहा..हा...! (वह) निगोद की पर्याय हुई, कौअे की, कूत्ते की पर्याय हुई, ये 'मनुष्यादिपर्यायें मूलकारणभूत' ऐसी ज्ञव

की किया से प्रवर्तमान होने से कियाफल ही हैं;...' आ..डा..डा...! निमित्त कडा और निमित्त का कार्य भी कडा, परंतु उसका मूल कारण क्या है ? उसने विभाव की किया जो स्वाभाविक किया की उसके कारण से यार गति मिलती है. आ..डा..डा...! नामकर्म से नहीं. आ..डा..डा...! जैसे ज्ञान में डीन दशा ज्ञानावरणीय से नहीं (डोती) और ज्ञान में केवलज्ञान की उग्र दशा (डुई) वह ज्ञानावरणीय (कर्म के) क्षय से नहीं (डुई).

प्रत्येक द्रव्य की उस उस समय की अवस्था (उस द्रव्य के कारण से डोती है). यहाँ ('प्रवचनसार' में) १०१ गाथा में तो यहाँ तक कडा है कि, जो विकार उत्पन्न हुआ, ये उत्पन्न हुआ उसे व्यय और ध्रुव की अपेक्षा नहीं. पर की तो अपेक्षा नहीं, परंतु जो विकार उत्पन्न हुआ, मिथ्यात्व हुआ,... आ..डा..डा...! १०१ गाथा में आया है, उस उत्पाद को व्यय और ध्रुव की अपेक्षा नहीं. समज में आया ? आ..डा..डा...! ऐसी बात है, भाई ! अरे...! निवृत्ति लेकर (उसका निर्णय करना याहिये), बापू ! यह मनुष्यपना मिला वह यला जायेगा.

ये देजो न, इनका सुना न ? बेयारे (अक मुमुक्षु) यहाँ आते थे. अर्ध पक्षघात (डुआ है). मृत्यु के पांच दिन पहले अर्ध पक्षघात था वह पूरा पक्षघात हो गया. पूरा शरीर थंभ गया. आ..डा..डा...! और अकदम हेमरेज हो गया. असाध्य ! पांच दिन असाध्य ! आ..डा..डा...! ये कोई कर्म का फल नहीं है. वह पूर्व की किया का फल है, कर्म को तो निमित्त मात्र कार्य कडा. कर्म के निमित्त का कार्य तो निमित्त और उपचार से कडा. परंतु उस कार्य में मूल कारण... है ? 'मूलकारणभूत...' मूल कारण जैसे भी नहीं लिया है. मूलकारणभूत - पूर्व का जो मौजूद कारण है वह वास्तविक कारण है. आ..डा..डा...! 'ऐसी खव की किया से प्रवर्तमान होने से कियाफल ही हैं;...' आ..डा..डा...!

'क्योंकि किया के अभाव में...' आ..डा..डा...! दया, दान, व्रत, काम, क्रोध आदि विकारी पर्याय के 'अभाव में पुद्गलों को कर्मपने का अभाव होने से...' (अर्थात्) आत्मा विकारी पर्याय न करे तो पुद्गल कर्म डोवे ही नहीं. पुद्गलकर्म का अभाव होने से, विकार पर्याय का अभाव होने से, कर्म का अभाव होने से 'पुद्गलकर्म) की कार्यभूत...' जो पुद्गलकर्म का कार्य यार गति - निगोद, लट, थींटी, मकड़ी के भव कडे थे... आ..डा..डा...! उस 'मनुष्यादिपर्यायों का अभाव डोता है.' 'पुद्गलकर्म) की कार्यभूत मनुष्यादिपर्यायों का अभाव डोता है.' मूल कारण (है) वह किया का कारण है. आ..डा..डा...! शांति से पडे नहीं तो (ऐसा कडे कि), देजो ! कर्म का आया. आया ना ? 'पुद्गलकर्म) की कार्यभूत मनुष्यादिपर्यायों का अभाव डोता है.' रागादि किया नहीं करे तो कर्म नहीं डोंते, कर्म नहीं है तो कर्म

का कार्य जो गति (है) उसका अभाव (होता) है. आहा..हा...! समझ में आया ?

धर्म समझने के लिये ऐसा सब समझना पड़ता होगा ? दया पावो, प्रत करो, उपवास करो (ये सब आसान है). करो और लरो ! करने की जो किया है (कि), राग को करुं और पर को करुं, वह तो मिथ्यात्व भाव है. जव की शांति का मरणा है. आहा..हा...! भावमरणा है. आ..हा..हा...! 'क्षण क्षण भयंकर भावमरणो कां अहो रायी रहो ?' 'श्रीमद्' ! 'श्रीमद्'ने सोलह वर्ष की उम्र में कहा ! 'क्षण क्षण भयंकर भावमरणो...' ये राग की किया मेरी और राग से मुझे सुख (है) ऐसा भाव) क्षण क्षण में भावमरण है. यैतन्य का भावमरण है.

वह तो 'कलशटीका' में आता है न ? मरणतुल्य हो गया है. 'कलशटीका' में आता है (कि), जव को मरणतुल्य कर दिया है. तीर्थकर की वाणी सुनकर उसने जव का जवन किया. कौन से (श्लोक में) आता है ? (पुस्तक) है ? २८ श्लोक ! 'कर्मसंयोग से ढंका हुआ होने से मरण को प्राप्त हो रहा था...' भगवान मरण को प्राप्त हो रहा था. 'वह भ्रान्ति परमगुरु श्री तीर्थकरदेव के उपदेश सुननेपर भिटती है,...' तीन लोक के नाथ की वाणी सुनकर समझेगा तब (भ्रान्ति) भिटेगी. आहा..हा...! अज्ञानीयों के कथन, अज्ञानी की वाणी सुनकर वह नहीं भिटेगी, ऐसा कहते हैं. आहा..हा...! कलश है, २८ वा कलश है. 'पंडित राजमल' की टीका है. आहा..हा...!

(यहां चलते विषय में) भाषा तो दोनो जगह (ऐसी) ली है, देखा ? पहले ऐसे लिया कि, '(पुद्गलकर्म) की कार्यभूत मनुष्यादिपर्यायें मूलकारणभूत ऐसी जव की किया...' आहा..हा...! यहां जैसे कहा, '(पुद्गलकर्म) की कार्यभूत मनुष्यादिपर्यायों का...' यानी (विकार की) किया जब नहीं की तो मनुष्यादि का इल भी (प्राप्त) नहीं हुआ. वीतरागभाव किया. अपने ज्ञाता-दृष्टा (स्वभाव) में तो ज्ञान है, दर्शन है, आनंद है. मैं तो राग भी नहीं और पुण्य भी नहीं. मैं तो शांति स्वभाव का सागर (हुं). शांति... शांति... शांति... शांति... विकल्प ठीकता है वह अशांति और दुःख का भंडार है. मैं तो आनंद का भंडार हुं. आ..हा..हा..हा...! ऐसी अनुभवदृष्टि होने से भव का अभाव होता है. उसे भव नहीं मिलते. आहा..हा...!

'यहां, वे मनुष्यादिपर्यायें कर्म के कार्य कैसे हैं ?' कर्म का - नामकर्म का कार्य कहा न ? (तो वह) कैसे हैं ? (सो कहते हैं कि), 'वे कर्मस्वभाव के द्वारा जव के स्वभाव का पराभव करके...' वे कर्मस्वभाव के द्वारा.. कर्मस्वभाव के द्वारा (ऐसा कहा). कर्म के स्वभाव के द्वारा 'जव के स्वभाव का पराभव करके...' निमित्त से, उपचार से कथन (है). आहा..हा...!

इस प्रकार (ध्यान से) पढ़े नहीं और (विपरीत अर्थ निकाले). पहले तो बात कह दी कि, कर्म का कार्य कहा परंतु मूल कारण तो किया है, उसके कारण से यह गति और संसार है. आ..हा..हा...! उस बात को रचकर यह बात करते हैं. समझ में आया ? आहा..हा...!

‘मनुष्यादिपर्यायें कर्म के कार्य कैसे हैं ? (सो कहते हैं कि —) वे कर्मस्वभाव के द्वारा जव के स्वभाव का पराभव करके की जाती हैं,...’ विकार (की किया). ‘इसलिये दीपक की भांति. वह इस प्रकार :- जैसे ज्योति (लौ) के स्वभाव के द्वारा तेल के स्वभाव का पराभव करके...’ अग्नि तेल का अभाव करके ‘किया जानेवाला दीपक ज्योति का कार्य है,...’ तेल जलता है तब यहां दीपक होता है.

‘उसीप्रकार कर्मस्वभाव के द्वारा जव के स्वभाव का पराभव करके की जानेवाली मनुष्यादिपर्यायें कर्म के कार्य हैं.’ इस अपेक्षा (बात) है. है तो वह कार्य किया का फल परंतु निमित्त से समझ लेने से, अज्ञानपने (में) जैसी राग-द्वेष की किया की (उसका) निमित्त पाकर कर्म हुआ और कर्म का कार्य यार गति (प्राप्त हुई) ऐसा कहकर, उस यार गति का मूल कारण वह किया है. यह निमित्त से कथन है. इस बात को जैसे नहीं (समझकर ऐसा कहते हैं कि), ‘देओ ! कर्म के कारण, नामकर्म के कारण स्वभाव का घात होता है, नामकर्म के कारण (स्वभाव का घात होता है).’ परंतु नामकर्म जड की पर्याय आत्मा की पर्याय को छूती ही नहीं, कभी स्पर्श किया नहीं, छूती नहीं. आहा..हा...!

तीसरी गाथा में आया न ? ‘समयसार’ की तीसरी गाथा ! प्रत्येक पदार्थ अपने गुण और पर्यायरूपी धर्म को यूँबते हैं. परंतु परद्रव्य की पर्याय को (यूँबते नहीं). गुण को, द्रव्य को तो (यूँबते नहीं क्योंकि) द्रव्य-गुण तो ध्रुव तो हैं. आहा..हा...! ध्रुव निरंतर वर्तमान है. निरंतर वर्तमान है, परंतु पर्याय जो होती है... आहा..हा...! अपने से जो विकारी पर्याय हुई उसका फल यार गति है, संसार है. कर्म की तो निमित्त से बात की. विकार हुआ (उसका) निमित्त पाकर कर्म(बंध) हुआ, (लेकिन यार गति को) कर्म का कार्य कहकर, उस कार्य का मूल कारण किया है (ऐसा कहा). इस प्रकार पढ़े नहि, विचार करे नहीं और अकदम (कहे कि), कर्म के कारण होता है, कर्म के कारण होता है. कौन सी अपेक्षा से (बात है उसे समझे नहीं).

भाषा ऐसी ली कि, (जव के स्वभाव का पराभव) ‘करके की जानेवाली मनुष्यादिपर्यायें कर्म के कार्य हैं.’ आहा..हा...!

भावार्थ :- ‘मनुष्यादिपर्यायें ११६ वीं गाथा में कही गई रागद्वेषमय किया के फल हैं;...’ राग-द्वेषमय किया का फल है. संसार अपनी मूल का फल है. यार गति में रचना (होता

है) वह अपनी भूल का फल है, कर्म का नहीं। कर्म तो बेचारे जड हैं। 'कर्म बियारे कौन, भूल मेरी अधिकाई, अग्नि सहे घनघात लोह की संगति पाई' भजन में आता है, स्तुति में आता है। आहा..हा...! कर्म बियारे कौन ? वे जड हैं, मिट्टी है। उसे तो मालूम भी नहीं कि, हम हैं या नहीं। हम जड हैं या नहीं उसकी ખબर नहीं। ખબर है उसे अपनी ખબर नहीं। जड को ખबर नहीं (क्योंकि) वह तो उसका स्वभाव ही नहीं और चैतन्यस्वभाव जो अपने को मालूम है कि, मैं ज्ञान हूँ, तो ખबरवान को (पुष्ट की) ખबर नहीं। मैं राग हूँ, मैं दया हूँ, मैं दया करता हूँ, मैं व्रत पालता हूँ, मैं पूजा करता हूँ (ऐसा मानता है)। ये तो सब राग की क्रिया है (और) राग की क्रिया का अभिमान तो मिथ्यात्व है। आहा..हा...! मार्ग बहुत अलग है, बापू !

भगवान त्रिलोकनाथ महाविदेह में बिराजते हैं वहां से यह बात आयी है। 'कुंदकुंदाचार्य' वहां गये थे। भगवान तो अभी बिराजते हैं। 'कुंदकुंदाचार्य' तो स्वर्ग में गये (लेकिन) भगवान तो अभी बिराजते हैं, वहां से यह बात आयी है। आहा..हा...! परंतु समझने में अपनी कल्पना से अर्थ करे (तो) ठिलटा अर्थ करे कि, कर्म के कारण ऐसा होता है। परंतु कर्म तो जड है, प्रभु ! जड की अवस्था होती है वह तो जड में है। उसकी अवस्था से तेरे में अवस्था होती है या तेरे कारण से तेरे में अवस्था होती है ? याहे तो सिद्ध की अवस्था हो या याहे तो निगोद की अवस्था हो... आहा..हा...! तेरे से ही होती है। कर्म तो निमित्तमात्र कलने में आता है।

यहां कहा कि, (जव के स्वभाव का) पराभव करके गति उत्पन्न हुई। परंतु यह कर्म उत्पन्न क्यों हुआ ? किया है वह निमित्त हुई, किया के फल में कर्म का निमित्त हुआ - कर्म का निमित्त है, फल तो पूर्व की किया का फल है। 'रागद्वेषमय किया के फल हैं; क्योंकि उस किया से कर्मबंध होता है, और कर्म जव के स्वभाव का पराभव करके मनुष्यादिपर्यायों को उत्पन्न करते हैं।' संसार (में) चार गति, निगोद गति भी कर्म के कारण से नहीं (मिलती)। आ..हा..हा...! निगोद में एक शरीर में अनंत जव ! और एक जव में अनंत अनंत गुण ! अनंत मुख से और अनंत जव से नहीं कल सके धतने एक आत्मा में (और) निगोद के जव में भी गुण हैं ! आ..हा..हा...! ये निगोद की पर्याय-फल अपनी पूर्व की मिथ्यात्व आदि किया का फल है, कर्म का नहीं।

विशेष कहेंगे...

अथ कुतो मनुष्यादिपर्यायेषु जीवस्य स्वभावाभिभवो भवतीति निर्धारयति -

णरणारयतिरियसुरा जीवा खलु णामकम्मणिव्वत्ता।

ण हि ते लद्धसहावा परिणममाणा सकम्माणि।।११८।।

नरनारकतिर्यक्सुरा जीवाः खलु नामकर्मनिर्वृत्ताः।।

न हि ते लब्धस्वभावाः परिणममानाः स्वकर्माणि।।११८।।

अमी मनुष्यादयः पर्याया नामकर्मनिर्वृत्ताः सन्ति तावत्। न पुनरेतावतापि तत्र जीवस्य स्वभावाभिभवोऽस्ति, यथा कनकबद्धमाणिक्यकडकणेषु माणिक्यस्य। यत्तत्र नैव जीवः स्वभावमुपलभते तत् स्वकर्मपरिणमनात्, पयःपूरवत्। यथा खलु पयःपूरः प्रदेशस्वादाभ्यां पिचुमन्दचन्दनादिवनराजीं परिणमन्न द्रवत्वस्वादुत्वस्वभावमुपलभते, तथात्मापि प्रदेशभावाभ्यां कर्मपरिणमनानामूर्तत्वनिरुपरागविशुद्धिमत्त्वस्वभावमुपलभते।।११८।।

अथ नरनारकादिपर्यायेषु कथं जीवस्य स्वभावाभिभवो जातस्तत्र किं जीवाभाव इति प्रश्ने प्रत्युतरं ददाति - **णरणारवतिरियसुरा जीवा** नरनारकतिर्यक्सुरनामानो जीवाः सन्ति तावत्। **खलु** स्फुटम्। कथभूताः। **णामकम्मणिव्वत्ता** नरनारकादिस्वकीयस्वकीयनामकर्मणा निर्वृत्ताः। **ण हि ते लद्धसहावा** कित्तु यथा माणिक्यबद्धसुवर्णकडकणेषु माणिक्यस्य हि मुख्यता नास्ति, तथा ते जीवाश्चिदानन्दैकशुद्धात्मस्वभावमलभमानाः सन्तो लब्धस्वभावा न भवन्ति, तेन कारणेन स्वभावाभिभवो भण्यते, न च जीवाभावः। कथभूताः सन्तो लब्धस्वभावा न भवन्ति। **परिणममाणा सकम्माणि** स्वकीयोदयागतकर्माणि सुखदुःखरूपेण परिणममाना इति। अयमत्रार्थः :- यथा वृक्षसेचनविषये जलप्रवाहश्चन्दनादिवनराजिरूपेण परिणतः सन्स्वकीयकोमलशीतलनिर्मलादि-स्वभावं न लभते, तथायं जीवोऽपि वृक्षस्थानीयकर्मादयपरिणतः सन्मपरमाह्लादैकलक्षणसुखामृतास्वाद-नैर्मल्यादिस्वकीयगुणसमूहं न लभत इति।।११८।।

હવે મનુષ્યાદિપર્યાયોમાં જીવને સ્વભાવનો પરાભવ કયા કારણથી થાય છે તેનો નિર્ધાર કરે છે :-

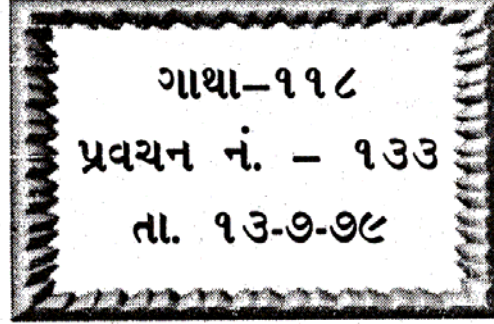
તિર્યચ-સુર-નર-નારકી જીવ નામકર્મ-નિપત્ર છે;

નિજ કર્મરૂપ પરિણમનથી જ સ્વભાવલબ્ધિ ન તેમને. ૧૧૮.

અન્વયાર્થ :- [નરનારકતિર્યક્સુરાઃ જીવાઃ] મનુષ્ય, નારક, તિર્યચ ને દેવરૂપ જીવો [ખલુ] ખરેખર [નામકર્મનિર્વૃત્તાઃ] નામકર્મથી નિષ્પત્ત છે. [હિ] ખરેખર [સ્વકર્માણિ] તેઓ પોતાના કર્મરૂપે [પરિણમમાનાઃ] પરિણમતા હોવાથી [તે ન લબ્ધસ્વભાવાઃ] તેમને સ્વભાવની ઉપલબ્ધિ નથી.

ટીકા :- પ્રથમ તો, આ મનુષ્યાદિ પર્યાયો નામકર્મથી નિષ્પત્ત છે. પરંતુ આટલાથી પણ ત્યાં જીવને સ્વભાવનો પરાભવ નથી, જેમ કનકબદ્ધ (-સુવર્ણમાં જડેલા) માણેકવાળાં કંકણોમાં માણેકના સ્વભાવનો પરાભવ નથી તેમ. જે ત્યાં જીવ સ્વભાવને ઉપલબ્ધ કરતો-અનુભવતો નથી, તે સ્વકર્મરૂપે પરિણમવાને લીધે છે; પાણીના પૂરની માફક. જેમ પાણીનું પૂર પ્રદેશથી અને સ્વાદથી નિંબ-ચંદનાદિ વનરાજિરૂપે (લીમડો, ચંદન વગેરે વૃક્ષોની લાંબી હારરૂપે) પરિણમતું થકું (પોતાના) દ્રવત્વ અને સ્વાદુત્વરૂપ સ્વભાવને ઉપલબ્ધ કરતું નથી, તેમ આત્મા પણ પ્રદેશથી અને ભાવથી સ્વકર્મરૂપે પરિણમવાને લીધે (પોતાના) અમૂર્તત્વ અને નિરુપરાગવિશુદ્ધિમત્ત્વરૂપ સ્વભાવને ઉપલબ્ધ કરતો નથી.

ભાવાર્થ :- મનુષ્યાદિપર્યાયોમાં, કર્મ કાંઈ જીવના સ્વભાવને હણતું કે આચ્છાદિત કરતું નથી; પરંતુ ત્યાં જીવ પોતે જ પોતાના દોષથી કર્મ અનુસાર પરિણમે છે તેથી તેને પોતાના સ્વભાવની ઉપલબ્ધિ નથી. જેમ પાણીનું પૂર પ્રદેશની અપેક્ષાએ વૃક્ષોરૂપે પરિણમતું થકું પોતાના પ્રવાહીપણારૂપ સ્વભાવને ઉપલબ્ધ કરતું-અનુભવતું નથી અને સ્વાદની અપેક્ષાએ વૃક્ષોરૂપે પરિણમતું થકું પોતાના સ્વાદિષ્ટપણારૂપ સ્વભાવને ઉપલબ્ધ કરતું નથી, તેમ આત્મા પણ પ્રદેશની અપેક્ષાએ સ્વકર્મ અનુસાર પરિણમતો થકો પોતાના અમૂર્તપણારૂપ સ્વભાવને ઉપલબ્ધ કરતો નથી અને ભાવની અપેક્ષાએ સ્વકર્મરૂપે પરિણમતો થકો ઉપરાગ વિનાની વિશુદ્ધિવાળાપણારૂપ પોતાના સ્વભાવને ઉપલબ્ધ કરતો નથી. આથી એમ નિર્ધાર થાય છે કે મનુષ્યાદિપર્યાયોમાં જીવોને પોતાના જ દોષથી પોતાના સ્વભાવની અનુપલબ્ધિ છે. કર્મદિક બીજા કોઈ કારણથી નહિ. 'કર્મ જીવના સ્વભાવનો પરાભવ કરે છે' એમ કહેવું તે તો ઉપચારકથન છે, પરમાર્થ એમ નથી. ૧૧૮.

(‘प्रवचनसार’, ११८ गीथा). (‘अब यह निर्णय करते हैं कि मनुष्यादिपर्यायों में...’) यह शरीर तो जड है, ये कोई मनुष्य गति नहीं. आत्मा में यार गति होती है – मनुष्य गति, तिर्य्य गति, नरक गति, देव गति, यार जो विकृत गति हैं (उसमें) ‘जव के स्वभाव का पराभव किस कारण से होता है?’ आत्मा में यार गति का जो परिणाम होता है तो (उसमें) स्वभाव का विरोध कैसे होता है? अपना स्वभाव तो नहीं (है). यार गति का मिलना ये अपना स्वभाव नहीं. आहा..हा...!

अपना स्वभाव चिदानंद अमृत से भरा पडा प्रभु है. आत्मा तो चिदानंद ज्ञान के आनंद से भरपूर भरा पडा प्रभु (है). उसमें यार गति होती है वह स्वभाव का घात डोकर डोती है. कर्म के कारण से गति डोती है, असा नहीं. आहा..हा...! कर्म तो जड है, अजव, मिट्टी – धूल है और ये गति है वह आत्मा में उदय का विकृत भाव है, तो स्वभाव का घात डोकर यह विकृतभाव कैसे डोता है? यह कहते हैं. आहा..हा...!

११८ (गीथा).

णरणारयतिरियसुरा जीवा खलु णामकम्मणिव्वत्ता।।
ण हि ते लद्धसहावा परिणममाणा सकम्माणि।।११८।।

तिर्य्य-सुर-नर-नारकी ज्व नामकर्म-निपत्र छे;
निज कर्मरूप परिणामनथी ज स्वभावलब्धि न तेमने. ११८.

आ..डा..डा...! टीका :- 'प्रथम तो,...' मुख्य बात यह है कि, मनुष्य गति, तिर्य्य गति, निगोद गति, लट, रींटी, मकड़ी आदि की जो अंदर गति है और देव की या नारकी की (गति है) ये 'नामकर्म से निष्पन्न हैं,...' ऐसा कहने में आया है. 'किन्तु धतने से भी वहां ज्व के स्वभाव का पराभव नहीं है;...' क्या कहते हैं ? नामकर्म जड है. भगवान् आत्मा तो अरुपी विद्वधन आनंदकंद है, तो नामकर्म से गति मिली ऐसी बात यथार्थ नहीं. समज में आया ? नामकर्म से यार गति अथवा संसार मिलते हैं, ऐसा नहीं. 'किन्तु धतने से भी वहां ज्व के स्वभाव का पराभव नहीं है;...' क्या कहा ? जड नामकर्म का उदय है तो उससे आत्मा के स्वभाव का पराभव नहीं (होता). वह तो पर थीज है. समज में आया ? आडा..डा...! पर थीज में आत्मा अंदर निमित्तरूप से रहा (है), तो पर के कारण - नामकर्म से - जड के उदय से आत्मा के स्वभाव (का) पराभव - घात होता नहीं. आडा..डा...!

'जैसे कनकभद्र (सुवर्ण में जडे लुओ) माणिकवाले कंकणों में...' कंकण होता है न ? उस सोने में माणिक जडे हो तो 'माणिक के स्वभाव का पराभव नहीं होता...' क्या कहते हैं ? सोने के दागीने में... दागीना कहते हैं ? क्या (कहते हैं) ? जेवर ! उसमें माणिक जडे हो तो उस माणिक के स्वभाव का घात नहीं (होता). माणिक तो माणिक ही है. वैसे कर्मरुपी सुवर्ण (है) उसमें भगवान् आत्मा जो माणिक जैसा है तो धतने मात्र से उसका पराभव नहीं (है). आ..डा..डा...! क्या कहा ?

नामकर्म जो है - मनुष्य गति, देव गति जो कर्म है न ? तो इस कर्म मात्र से आत्मा के स्वभाव का पराभव - घात होकर गति नहीं लुई है. समज में आया ? जैसे सोने के जेवर में माणिक जडने से माणिक के स्वभाव का घात नहीं हुआ, वह तो भिन्न है. आडा..डा...! जैसे जड कर्म के उदय में भगवान् आत्मा तो अंदर भिन्न है. उस जड कर्म से आत्मा में स्वभाव का पराभव हुआ, ऐसा है नहीं. आडा..डा...! समज में आया ?

यह 'ज्ञेय अधिकार' है. समकित का अधिकार है. ज्ञेय आत्मा जो है (वह) उसके कर्म में रहा तो कर्म मात्र से आत्मा के स्वभाव का घात नहीं होता. आडा..डा...! सोने के जेवर में माणिक जडने से माणिक के स्वभाव का घात होता नहीं. अंदर में माणिक तो माणिक है. समज में आया ? जैसे भगवान् आत्मा ! कर्म - नामकर्म का उदय है और उसमें भगवान् आत्मा रहा है, तो धतने मात्र से आत्मा के स्वभाव का पराभव

नहीं है. आ..डा..डा..डा...! है ?

‘जो वहां जो स्वभाव को उपलब्ध नहीं करता...’ आ..डा..डा...! तो कैसे है ? सोने में – सोने के जेवर में माणिक जडे तो माणिक के स्वभाव का घात नहीं है, माणिक तो माणिक ही है. वैसे भगवानआत्मा ! यहां शरीर की बात नहीं है. यह तो जड है, इसकी बात है नहीं. कर्म जड है इसके समीप में रहते हैं. अंदर अजोव नामकर्म का उदय है तो अजोव का उदय तो अजोव की पर्याय है. अजोव की पर्याय में भगवानआत्मा रहा तो उससे आत्मा के स्वभाव का घात होकर संसार की चार गति मिलती है, ऐसा है नहीं. आ..डा..डा...! तो है क्या ?

‘जो स्वभाव को उपलब्ध नहीं करता...’ आ..डा..डा...! भगवानआत्मा चिदानंद अमृत का पूर, ज्ञानानंद का अमृत का पूर है उसका अनुभव नहीं करता... आ..डा..डा...! तो स्वभाव का घात होकर चार गति उत्पन्न होती है. समज में आया ? आ..डा..डा...! भगवानआत्मा तो चिदानंद अमृत का पूर है. ज्ञान का नूर का – तेज का पूर है. ऐसा भगवानआत्मा ! जैसे सोने के जेवर में माणिक के स्वभाव का घात नहीं. वैसे कर्म का उदय जड है तो साथ में आत्मा है तो उससे आत्मा के स्वभाव का घात नहीं है. आ..डा..डा..डा...! समज में आया ? आ..डा..डा...! तो है क्या ? ये संसार चार गति मिलती है (कैसे) ? मनुष्य गति, तिर्य्य गति, निगोद गति, देव गति... आ..डा..डा...! ऐसी गति की विकृत अवस्था दुर्घ कैसे ? नामकर्म के मध्य में रहने से उसके कारण से तो होती नहीं. आ..डा..डा...! आ..डा..डा...! तो क्या है ?

‘जो स्वभाव को उपलब्ध नहीं करता...’ आ..डा..डा...! भगवानआत्मा ! शरीर से तो भिन्न है, कर्म से तो भिन्न है परंतु दया, दान, व्रत, भक्ति के परिणाम जो हैं उससे भी भगवान भिन्न है. (ऐसे) आत्मा का अनुभव नहीं करता है उस कारण से स्वभाव का घात दिखने में आता है. आ..डा..डा...! अरे...! दुनिया (ऐसा मानती है) कर्म से होता है, कर्म से होता है. ज्ञानावरणीय कर्म के कारण से ज्ञान का हीनपना होता है, ज्ञानावरणीय के क्षयोपशम में ज्ञान की वृद्धि होती है. सब जूठ बात है. कर्म के मध्य में पडा आत्मा, जैसे सोने के जेवर में माणिक जैसा है वैसे ही है. आ..डा..डा...! वैसे जड कर्म अजोव है, उसकी अवस्था तो अपनी पर्याय को छूती नहीं. नामकर्म की अवस्था जड की है वह तो अपनी पर्याय को छूती नहीं और अपनी पर्याय जड कर्म की पर्याय को कभी छूती नहीं. दोनों के बीच में तो अत्यंत अभाव है. सूक्ष्म बात है, प्रभु ! आ..डा..डा...! तो है क्या ? ये संसार चार गति मिली वह है क्या ? आप तो ना कहते हो कि, नामकर्म

के (मध्य में) रडा (है) फिर भी उसका पराभव नहीं. आ..डा...! समझ में आया ? तो क्या है ? प्रभु ! (वास्तविकता) यह है कि, अपने अंदर अमृत का सागर भगवान (बिराजमान है) उसका अनुभव नहीं करते हैं. इस कारण से यार गति मिलती है. आ..डा...! समझ में आया ?

लोग तो (ऐसा ही मानते हैं कि), कर्म से होता है, कर्म से होता है, कर्म से होता है. ज्ञानावरणीय कर्म का उदय हो तो ज्ञान की डीन दशा होती है, ज्ञानावरणीय का क्षयोपशम हो तो ज्ञान की अधिक शुद्धि दिखती है. सब जूठ है. आ..डा...! यह तो जड कर्म की पर्याय में रडा तो वहां पर्याय को वह छूता है ? आ..डा...! भगवान तो भिन्न पडा है. कर्म सत्ता में तो भले हो उससे तो भिन्न (है) परंतु सत्ता में से पाक में आया - कर्म का पाक - उदय आया, उदय आया तो आत्मा तो वैसा का वैसा उससे भिन्न है. उससे आत्मा में कोई पराभव हुआ, ऐसा है नहीं. आ..डा...!

मुमुक्षु :- जैनधर्म तो अनेकांतमय है.

पूज्य गुरुदेवश्री :- अनेकांत (ही) कहते हैं - कर्म से नहीं, अपने से है, यह अनेकांत (है). परद्रव्य से नहीं और अपने द्रव्य से है यह अनेकांत है. कर्म से भी होता है और अपने से भी होता है वह अनेकांत है, (ऐसा कोई कहे तो) यह अनेकांत है ही नहीं. मिथ्या अनेकांत है. आ..डा...! सूक्ष्म बात, बापू ! आ..डा...! ये बड़ी तकरार (है).

यहां तो दृष्टांत भी क्या दिया है ! आ..डा...! 'कुंडकुंदाचार्यदेव'ने तो नाम(कर्म) मात्र कहा है. 'अमृतयंद्राचार्यदेव'ने दृष्टांत दिया. सोने के जेवर में माणिक है तो उसमें माणिक में क्या पराभव हुआ ? वह तो है ही. वैसे जड की पर्याय के बीच में भगवानआत्मा है तो उसमें पराभव क्या हुआ ? आ..डा...! तो (फिर) संसार कैसे हुआ ? (कोई कहे कि) कर्म के कारण (हुआ), तो कर्म तो जड है. आत्मा, जैसे सोने के जेवर में माणिक पडा है, वैसे जड के उदय में आत्मा तो भिन्न पडा है. आ..डा...! छतने मात्र से आत्मा में पराभव और यह यार गति संसार की उत्पत्ति है, ऐसा नहीं. आ..डा...! तो फिर है क्या ?

भगवान अमृत का पूर यैतन्य प्रभु ! ब्रह्मानंद आत्मा ! ब्रह्म नाम आनंद का पूर प्रभु ! आ..डा...! सुष का सागर ! सुष के सागर के जल से भरा पडा प्रभु ! अमृत के सुष के सागर से भरा पडा (है) उसका अनुभव नहीं करता है, उस ओर की सन्भुभता नहीं करता है, उसका आश्रय नहीं करता है, उस कारण से संसार मिलता है. समझ में आया ? बहुत डेरडार है, भाई ! आ..डा...! सभी पंडित लोग भी (ऐसा कहते हैं)

कर्म से होता है, कर्म से होता है. यहाँ तो भगवान ना कहते हैं.

परद्रव्य से परद्रव्य में कुछ होता है, ऐसा कभी होता नहीं, यह सिद्ध करना है. परद्रव्य से परद्रव्य में कुछ होता है यह बात जूठी (है), तो कर्म परद्रव्य है, आत्मा उससे परद्रव्य है, तो कर्म परद्रव्य से आत्मा में पराभव हो ऐसा कभी होता नहीं. आ..डा..डा..डा...! ऐसी बात है. जैन में जन्मे (उनको भी मालूम नहीं). लोग ईश्वरकर्ता (मानते हैं) और यहाँ जैन में कर्मकर्ता (मानते हैं). वहाँ तो ईश्वर (को) चैतन्य मानते हैं, (वह भी) है तो जूठ, और जैन में कर्म कर्ता – जड कर्ता (मानते हैं). आ..डा..डा...! (दोनों) मिथ्या भ्रान्ति, अज्ञान है. समझ में आया ? आ..डा..डा...! तो फिर है क्या ?

कर्म का उदय है, नामकर्म सत्ता में पडा है, उसका उदय भी आया. उसमें भगवानआत्मा, जैसे सोने के जेवर में माणिक पडा है, तो माणिक तो माणिक ही है. माणिक में कुछ पराभव हुआ है, ऐसा है नहीं. आडा..डा...! जैसे आठ कर्म जड हैं, जड के मध्य में भगवानआत्मा है तो उससे कोई पराभव है नहीं. आ..डा..डा...! समझ में आया ? तो फिर संसार – नरक और निगोद क्यों मिलता है ? निगोद में अनंत अनंत भव किये, अक सांस में अठारह भव ! लहसून, प्याज जैसे निगोद में अनंत बार अनंत भव किये. किसके कारण से ? कर्म के कारण से नहीं (होते) तो किसके कारण से है ? वही कहते हैं.

प्रभु ! तू सुन तो सही ! परद्रव्य के बीच में प्रभु है तो परद्रव्य के कारण अपने में पराभव (हो) – शांति का और आनंद का अभाव दिखता है, ऐसा है नहीं. आ..डा..डा...! समझ में आया ? तो है क्या ? कि, 'वहाँ जो स्वभाव को उपलब्ध नहीं करता...' आडा..डा...! सिद्धानंद, ज्ञानानंद अमृत प्रभु ! उस अमृत का स्वाद वह नहीं लेता है. आडा..डा...! समझ में आया ? अपना अमृतस्वरूप भगवानआत्मा ! परमब्रह्मस्वरूप प्रभु अंदर है ! भगवत्स्वरूप है ! वीतरागमूर्ति प्रभु आत्मा है ! वीतरागस्वरूपे बिराजमान आत्मा है ! उसका अनुभव वीतरागभाव से नहीं करता है तो राग का अनुभव करता है तो चार गति संसार मिलता है. आ..डा..डा...!

बड़ी तकरार, पंडितों के बीच में यह तकरार (चलती है). (संवत्-२०१३) की साल में बहुत तकरार हुई थी. (द्विगंबर के बड़े विद्वान के साथ चर्चा हुई थी). वे कहते थे, 'कर्म से होता है, अपने में ज्ञान की हीन दशा होती है वह कर्म से होती है और ज्ञानावरणीय कर्म का क्षयोपशम हो तो यहाँ ज्ञान की वृद्धि होती है.' (हमने कहा), 'बिलकुल जूठ है.' बहुत चर्चा चली थी. सब पंडितों की ये श्रद्धा है. यहाँ ना कहते हैं कि, कर्म के मध्य में रहनेपर भी कर्म से आत्मा में कुछ होता नहीं. आडा..डा...! अपना चैतन्यस्वरूप

भगवान् आत्मा ! अपने स्वरूप का अनुभव नहीं करता और राग-द्वेष और विकल्प का अनुभव करता है उस कारण से स्वभाव का पराभव होता है. कर्म से पराभव होता है, ऐसा है नहीं. आ..डा..डा...! बहुत झूठ है.

हमें तो मालूम है न. (संवत्-१८७१) की साल से हम तो कहते हैं. ७१, ७१ ! ६४ वर्ष हुआ ! ६० + ४ ! तब से हम कहते हैं - पहले से (कहते हैं) कि, कर्म से आत्मा में बिलकुल कुछ होता नहीं. वह परद्रव्य है, भगवान् आत्मा स्वद्रव्य है, तो परद्रव्य से परद्रव्य में कुछ हो ऐसी वस्तु की चीज (-स्थिति) है नहीं. दूसरे लोग ईश्वर कर्ता मानते हैं और तुम कर्म कर्ता मानते हो (तो) सब अकेली (प्रकार के) मिथ्यादृष्टि हैं. आ..डा..डा...! समझ में आया ? कितने स्पष्टीकरण हैं ! आ..डा..डा...!

यहां दृष्टांत भी कैसा दिया है ! सुवर्ण के जेवर में माणिक को जड़ दिया, जड़ दिया तो उससे माणिक में क्या पराभव हुआ ? उसके प्रकाश में, उसके सामर्थ्य में कहां अभाव हुआ ? आ..डा..डा...! वैसे आठ कर्म जड़ हैं उसके संयोग में साथ में आत्मा रहा तो उससे आत्मा में पराभव - संसार कहां से आया ? उससे संसार है नहीं. संसार तो अपने स्वरूप के अनुभव का अभाव करके, राग-द्वेष और पुण्य-पाप का अनुभव करता है और यह मेरी चीज है ऐसा मानता है उस कारण से चार गति संसार मिलता है. आ..डा..डा...!

उस दिन तो हमने यह शास्त्र देखा भी नहीं था. यह शास्त्र तो (संवत्-१८७८) में मिला. '७८ ! ७० + ८ ! कितने वर्ष हुआ ? ५७ वर्ष ! हम तो '७१ (की साल में) कहते थे. यह तो '७८ में (मिला), (उस वक्त) तो शास्त्र भी देखा नहीं था. वह तो अंदर में से (बात) आयी. अभी तक संप्रदाय - जैन संप्रदाय (में) लोग ऐसा मानते हैं कि, ज्ञानावरणीय कर्म से ज्ञान हीन होता है और दर्शनमोह के कारण से आत्मा में मिथ्यात्व होता है और अंतराय कर्म के कारण से दानादि में अंतराय पडती है, ऐसी बात है ये सब झूठ है. '७१ ! ६४ वर्ष हुआ, ६० + ४ ! शिक्षा को ६६ वर्ष हुआ न ? उसमें शिक्षा ली न ? दूँडिया में - स्थानकवासी में ! ६६ = ६० + ६ !

शरीर को ८० (वर्ष) पूरे हुआ. आ..डा..डा...! ८० ! नेवुं कहते हैं क्या कहते हैं ? नब्बे ! परभवमें से जब हम यहां आये हैं, महाविदेहमें से हम आये हैं ! महाविदेहमें से आकर आज नब्बे वर्ष पूरे हुआ, ८१ आज बैठा. क्योंकि जन्म वैशाख सुद, २ का था. जन्म के पहले सवा नव मास माता के पेट में रहे वह आयुष्य तो यहां का है. आ..डा..डा...! वास्तव में तो यहां मनुष्य (होकर) आये तब से आयुष्य शुरु हुआ है. आ..डा..डा...! समझ

में आया ? लोग जन्म से गिने. सवा नव महिने हैं वह यहाँ का आयुष्य है. यहाँ की योग्यता से यहाँ रहा है, कर्म से भी नहीं. आ..डा..डा...!

अपनी पर्याय की योग्यता, अपना अनुभव, अतीन्द्रिय आनंद का अनुभव सम्यग्दर्शन बिना होता नहीं. सम्यग्दर्शन में आत्मा अतीन्द्रिय आनंद के अमृत का पूर का स्वाद आता है तो स्वाद से जानने में आता है कि, यह आत्मा पूर्ण आनंद(स्वरूप) है. समझिती को अपने स्वभाव की विपरीत दृष्टि से जो पराभव (होता) था वह पराभव होता नहीं. आडा..डा...! थोड़ी कमजोरी जो अस्थिरता की है उतना पराभव होता है. उस अस्थिरता की भी अंदर स्थिरता करके अस्थिरता छोड़ देते हैं तो पूर्ण आनंद और पूर्ण केवलज्ञान प्राप्त होगा. कोई पर के कारण से होगा ऐसी बात है नहीं. आ..डा..डा...! ऐसी बात ! यही कहते हैं, देजो !

आ..डा...! (जव) अपने 'स्वभाव को उपलब्ध नहीं करता...' उपलब्ध का अर्थ 'अनुभव नहीं करता...' आ..डा..डा...! ये राग, पुण्य और पाप, दया और दान, व्रत और भक्ति, काम और क्रोध ये विकार के अनुभव में दृष्टि पडी है, पर्यायदृष्टि वहाँ पडी है तो अपने स्वभाव का अनुभव करते नहीं. आ..डा..डा...! और स्वभाव का अनुभव नहीं करते हैं उस कारण से विकृत (भाव) का अनुभव करते हैं उससे अपने स्वभाव का पराभव होता है, कर्म से नहीं. आ..डा..डा..डा...! भारी कठिन बात ! तीनों फिरके में (-संप्रदाय में) अकेली बात, यलती है - कर्म से होता है, कर्म से होता है, कर्म से होता है. अपने ज्ञान की हीन दशा क्या अपने से होती है ? दूसरी चीज है उससे अपने में ज्ञान की हीन दशा होती है, ऐसा अज्ञानी कहते हैं. आडा..डा...!

ये संत तो आडतिया हैं. यहाँ तो परमात्मा सर्वज्ञ भगवान ने जो कहा और है, ऐसी बात दिगंबर संतो कहते हैं. ऐसी बात कहीं दूसरी (जगह) है नहीं. आडा..डा...! श्वेतांबर में तो कर्म से होता है, कर्म से होता है, सारी बात ऐसी है. वह तो नया कल्पित शास्त्र बनाया है. भगवान का वह शास्त्र है ही नहीं. यह तो भगवान परमात्मा त्रिलोकनाथ 'सीमंघर' प्रभु बिराजते हैं, वहाँ 'कुंदकुंदाचार्य' गये थे, आठ दिन रहे थे. आडा..डा...! वहाँ से आकर यह शास्त्र बनाया. आडा..डा...! भगवान की वाणी है, संतो तो आडतिया है, भाल भगवान का है. आडा..डा...! समझ में आया ?

कहते हैं कि, चार गति संसार भिला क्यों ? निगोद दशा भिली क्यों ? लहसून और दुंगणी, दुंगणी कहते हैं न ? प्याज ! उसमें अनंत भव किये तो कारण क्या ? कर्म का बहुत जोर है तो उस कारण से वहाँ निगोद हुआ है ? आ..डा..डा...!

प्रश्न :- गति नामकर्म के उदय से मिलती है न ?

समाधान :- नहीं, ऐसा नहीं. ऐसा भी नहीं, यहाँ तो ऐसा कहते हैं. यहाँ तो (कहते हैं कि), गति नामकर्म का उदय तो जड की दशा है और आत्मा में गति है वह तो चैतन्य की विकृत अवस्था है. यह विकृत अवस्था जड को छूती ही नहीं और जड की जो उदय अवस्था है वह आत्मा की विकृत अवस्था को छूती ही नहीं. आहा..हा...! बात में बहुत फेरफार है, भाई ! मालूम है. आ..हा...! दुनिया को कुछ पडी नहीं है कि, मैं क्या हूँ ? और कैसे यह संसार है ? ये चार गति...! आ..हा..हा...! कोडोपति मनुष्य हो, अरबोपति मनुष्य हो, वह मरकर देह छोड़कर निगोद अथवा तिर्य्य - पशु में जाये. क्या कारण है ? कर्म कारण है ? नहीं. अपने स्वभाव का अस्तित्व का, अपनी सत्ता शुद्ध निर्मलानंद प्रभु (है) उसकी उपलब्धि नाम प्राप्ति बिना, शुद्ध स्वभाव की प्राप्ति, उपलब्धि नाम प्राप्ति, प्राप्ति नाम अनुभव... आहा..हा...! स्वस्वरूप भगवान है उसके अस्तित्व के अनुभव बिना, राग और द्वेष का अनुभव करता है तो अपने स्वभाव का पराभव होता है और उससे चार गति मिलती है. आहा..हा...! समझ में आया ? कठिन बात है, भाई ! आहा..हा...!

(यहाँ) मनुष्य हो और एक क्षण में देह छूटकर जा...य निगोद में...! आ..हा..हा...! कारण क्या ? शास्त्र में तो ऐसा आये कि, नामकर्म में एक आनुपूर्वी नाम की प्रकृति है (उसका) उदय यहाँ ले जाता है.

मुमुक्षु :- कर्मशास्त्र में है.

पूज्य गुरुदेवश्री :- कर्मशास्त्र में है, मालूम है न. कर्मशास्त्र तो पहले से देखा है, '७१ की साल से देखा है. जैसे पशु है, बैल ! (उसे) नाथ करते हैं न ? (बैल के नाक में जो डोर डालते हैं उसे नाथ कहते हैं). नाथ से पींयकर ले जाते हैं. ऐसे नामकर्म में एक आनुपूर्वी नाम की प्रकृति है. यह आनुपूर्वी प्रकृति आत्मा को गति में ले जाती है. अ..ई ! वह तो निमित्त से कथन है, भगवान ! आहा..हा...!

'श्रेणिक' राजा (को) नर्क का आयुष्य बांधा है तो नर्क के आयुष्य के कारण नर्क में गये हैं, ऐसा है नहीं. आ..हा..हा...! अपना चैतन्यस्वरूप भगवानआत्मा ! उसके अनुभव बिना... आ..हा..हा...! आयुष्य के कारण से यहाँ नर्क में नहीं गये. अपनी पर्याय की योग्यता से स्वभाव का पराभव करते हैं (तो) यहाँ से गये हैं. आ..हा..हा...! बहुत फेरफार, भाई ! आयुष्य बांधा है तो उससे भी नरक में नहीं जाते हैं, ये क्या ? आयुष्य तो जड मिट्टी - धूल है. प्रभु तुम तो अरूपी अमूर्तस्वरूप हो. अमूर्तस्वरूपी जड में रहता है (तो) कभी

મૂર્ત હો જાતા હૈ ?

મુમુક્ષુ :- આનુપૂર્વી તો લે જાતી હૈ.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- બિલકુલ જૂઠ બાત હૈ. વહ તો નિમિત્ત કા કથન હૈ. ઇસલિયે તો દૃષ્ટાંત દિયા. આનુપૂર્વી ખીંચકર લે જાતી હૈ. અપની પર્યાય કી યોગ્યતા સે યહાં સે નર્ક મેં જાતે હૈં. આનુપૂર્વી સે નહીં, નામકર્મ કે આયુષ્ય કે કારણ ભી, નારકી કા આયુષ્ય બંધા હૈ ઉસ કારણ સે ભી નહીં. અરે...રે...! એસા કેસે બૈઠે ?

યહ સમકિત કા વિષય હૈ. યહ સમ્યગ્દર્શન – જ્ઞેય કા વિષય હૈ. પહલી ૯૨ ગાથા જ્ઞાન કા વિષય હૈ ઓર ૧૦૮ ગાથા (યાની) ૨૦૦ ગાથા તક જ્ઞેય અધિકાર હૈ. જ્ઞેય (અધિકાર) દર્શન કા અધિકાર હૈ – સમ્યગ્દર્શન કા અધિકાર હૈ. આહા..હા...! તો કહતે હૈં કિ, સમ્યક્દૃષ્ટિ એસા માનતે હૈં કિ, કર્મ કે કારણ સે મેરે મેં ગતિ આદિ મિલતી હૈ, એસા હૈ નહીં. મેરે સ્વભાવ કી જિતની ઉપલબ્ધિ નહીં ઇતના મેરે મેં રાગ કે ભાવ કા અનુભવ હોતા હૈ વહ ગતિ કા કારણ હૈ. ભાષા કેસી લી ! ‘સ્વભાવ કો ઉપલબ્ધ...’ પૂર્ણ સ્વભાવ કી પ્રાપ્તિ હો તો તો ગતિ હૈ હી નહીં. પરંતુ અપૂર્ણ સ્વભાવ કા અનુભવ હૈ તો ભી વહાં જિતના પરાભવ – રાગ હોતા હૈ, ઇસસે ગતિ મિલતી હૈ. કોઈ કર્મ કે કારણ સે ગતિ મિલતી હૈ, એસી બાત હૈ નહીં. આહા..હા...! કેસે બૈઠે ?

જન્મ હુઆ જૈન મેં (ઓર) જન્મ સે એસે સંસ્કાર – કર્મ સે એસા હોતા હૈ, કર્મ સે એસા હોતા હૈ. જ્ઞાનાવરણીય સે જ્ઞાન રુકતા હૈ. હમારા જ્ઞાન ક્યોં ખીલતા નહીં ? જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કા જોર હૈ (ઇસલિયે) ખીલતા નહીં. સબ જૂઠ હૈ. એસા હૈ હી નહીં. જ્ઞાન કી પર્યાય અપને કારણ સે હીનત્વરૂપ પરિણમતી હૈ તો અધિકપના કા નાશ હોકર હીન અવસ્થા અપને કારણ સે હોતી હૈ. આ..હા..હા...! એસી બાત હૈ. ૪૪ વર્ષ ઓર ચાર મહિને તો યહાં હુએ, યહાં ‘સોનગઢ’ મેં ! ૪૪ વર્ષ ઓર ચાર માસ ! ૨૧ વર્ષ ચાર માસ સ્થાનકવાસી (મેં રહે). ઉસમેં ધર્મ હૈ નહીં. સ્થાનકવાસી, શ્વેતાંબર મેં જૈનપને કી પદ્ધતિ હૈ નહીં. જૈન કી પદ્ધતિ સે વિરુદ્ધ સબ બના દિયા (હૈ).

મુમુક્ષુ :- દિગંબરમાં પદ્ધતિ છે પણ પંડિતો ‘ક્યાં માને છે.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- ઉસે માલૂમ નહીં હૈ, માલૂમ નહીં હૈ. વહ તો બડી ચર્ચા હુઈ થી. (દિગંબર કે બડે વિદ્વાન કે સાથ) બહુત ચર્ચા હુઈ થી. પુસ્તક હૈ ? હમ વહાં ગયે થે બાદ મેં બનાયા હૈ. (એક વિદ્વાન ને) પ્રશ્ન કિયા થા. ‘કાનજીસ્વામી’ એસા કહતે હૈં કિ, આત્મા મેં જ્ઞાન કી હીન દશા જ્ઞાનાવરણીય કર્મ સે નહીં હોતી. અપની યોગ્યતા સે હોતી હૈ, એસા કહતે હૈં.’ એસા પ્રશ્ન હૈ. પુસ્તક હૈ ? યહાં નહીં હૈ ? યહીં હોના ચાહિયે. (સંવત-

२०१३) की साल की बात है. 'ज्ञानावरणीय के कारण से आत्मा में ज्ञान की डीन दशा होती है. 'कानञ्जस्वामी' ना कहते हैं कि, वह तो अपनी योग्यता से डीन दशा होती है.' '१३ की साल की बात है. हम तो (संवत्-१८७१) से कहते हैं. ६४ वर्ष से (कहते हैं). जैन में अभी ऐसी गडबडी हो गई है और जैन के श्रावक को निर्णय करने की निवृत्ति नहीं है, घंघा-पानी में सारा दिन पाप ! आडा..डा...! (पुस्तक) आया ? विरोध किया है न ? लो, वही आया.

'कानञ्जस्वामी' यह कहते हैं कि, महाराज ! ज्ञानावरणीय कर्म को तो नहीं करते. अपनी योग्यता से ज्ञान में कमी होती है. महाराज ! ज्ञान में कमी होती है वह अपनी वजह से होती है, अपनी योग्यता से होती है. 'कानञ्जस्वामी' यह कहते हैं कि, ज्ञानावरणीय कर्म कुछ नहीं करता. महाराज ! क्या ये सब ठीक है ?' (ऐसा किसीने) प्रश्न किया था. तो कहते हैं कि, 'ये ठीक है, आप ही ध्यान से सुनो ये कैसे ठीक है ? ये ठीक नहीं है. कोई भी कहे, हम तो कहते हैं याहे अंगधारी भी कहे तो भी ठीक नहीं.' हजारों पुस्तक छप गये. पहले '१३ की साल में छपा है, अब फिर से (किसी ने) छपवाया है. 'कानञ्जस्वामी' के लिये (ये बड़े विद्वान) ऐसा कहते हैं. (छसलिये) 'कानञ्जस्वामी' का विरोध है.

यहां तो पुकार करके ढिंढोरा पिटकर कहते हैं कि, अपनी पर्याय में जितनी कमी होती है या वृद्धि (होती है) वह अपने कारण से है. कर्म के कारण से बिलकुल है नहीं. आ..डा..डा...! अभी अंक (यहां के) विरुद्ध का भुलासा (किसीने) लिखा है. 'ज्ञानावरणीय कुछ करते नहीं, ऐसा कहते हैं.' (तो वे विद्वान कहते हैं कि), 'नहि, जूठ है. ज्ञानावरणीय के उदय से अपने में ज्ञान की डीन दशा होती है.' यहां ना कहते हैं.

जैसे ज्ञानावरणीय से डीन दशा नहीं होती है, जैसे नामकर्म के कारण से संसार की गति नहीं होती है. समझ में आया ? है कि नहीं ? संसार - जो गति मिलती है... आडा..डा...! कोई भी गति में तो है ही, याहे नरक में है, निगोद में है, याहे पशु है, मनुष्य है, याहे स्वर्ग में हो, तो ये गति में कारण क्या है ? गति (मिलने में) अपने स्वयं के अनुभव के अभाव के कारण गति मिलती है. आडा..डा...! ये है ? है उसमें ? आ..डा...! क्या करें, भाई ? प्रभु का मार्ग तो यह है.

अनंत तीर्थंकरों, अनंत केवली परमात्मा बिराजते हैं उनकी यह दिव्यध्वनि है. 'कुंदकुंदाचार्यदेव' वहां से लाये. मुनि थे, आचार्य थे, संत थे ! भावद्विगी संत ! अनुभवी थे. परंतु वहां गये, आठ दिन रहकर सुना और फिर थोड़ी थोड़ी श्रुतकेवली के साथ की.

छन्नस्थ श्रुतकेवली थे. फिर यहाँ आकर यह 'समयसार', 'प्रवचनसार', 'नियमसार' बनाया है. 'नियमसार' (में) तो कहते हैं कि, मैंने तो मेरे लिये 'नियमसार' बनाया है. मेरी भावना के लिये मैंने तो 'नियमसार' बनाया है, आ..डा...!

'कुंदकुंदाचार्य' 'नियमसार'में तो वहाँ तक कहते हैं कि, यार भाव जो है - उदय, उपशम, क्षयोपशम (और) क्षायिक, इन यार भावों के आश्रय से आत्मा को लाभ नहीं होता. यार भाव का आश्रय करने से आत्मा को राग और नुकसान होता है. कर्म के कारण से नुकसान होता है, ऐसा नहीं. आडा..डा...! समझ में आया ? क्षायिकभाव के आश्रय से भी आत्मा को लाभ नहीं होता. कर्म से तो नहीं, क्षायिकभाव की पर्याय है और पर्याय का आश्रय करने जाते हैं तो विकल्प उठता है (वह) राग है. भगवान ! बात तो ऐसी कोई अलग है. आ..डा..डा...! वहाँ तो यहाँ तक कहा है कि, भगवानआत्मा ! सच्चिदानंद प्रभु ! अमृत का सागर ! क्षायिकभाव से भी गम्य नहीं, अगोचर है ! ऐसा टीका (में) लिखा है. 'पद्मप्रभमलधारीदेव' ! उसका अर्थ कि, क्षायिकभाव के आश्रय से अपना अनुभव नहीं होता. अपना द्रव्यस्वभाव त्रिकाली आनंदकंद है उसके आश्रय से अनुभव होता है. समझ में आया ? बहुत डेर है, बहुत डेर. पूर्व-पश्चिम जितना अंतर है.

यहाँ भगवान 'अमृतयंद्राचार्य' दृष्टांत देकर सिद्ध करते हैं. आ..डा...! अपना स्वभाव 'उपलब्ध नहीं करता...' उस कारण से विभाव में आता है, और विभाव से यार गति मिलती है. आ..डा..डा...! समझ में आया ? अंदर भगवानआत्मा अतीन्द्रिय अमृत का पूर है ! आ..डा...! सच्चिदानंद प्रभु ! अंदर ज्ञानानंद का अमृत का पूर प्रभु है ! आ..डा..डा...! उसका अनुभव नहीं करना और राग और पुण्य आदि की क्रिया को धर्म मानना उससे - मिथ्यात्व से यार गति मिलती है. आडा..डा...! मिथ्यात्व से आत्मा का पराभव होता है. अपनी विपरीत मान्यता से पराभव होता है, कर्म से नहीं. आ..डा...! क्या हो ? यीज तो यह है. परमात्मा तीर्थकरदेव अनादि से यह कहते आये हैं. यहाँ 'अमृतयंद्राचार्य' भगवान की वाणी को स्पष्ट करते हैं.

जैसे सुवर्ण के जेवर में माणिक (है) उस माणिक का पराभव नहीं होता. जैसे कर्म के मध्य में - जड में भगवानआत्मा (रहता है) तो उससे पराभव नहीं होता. आ..डा..डा..डा...! तो है क्या ? कि, अपने आनंद का अनुभव का अभाव और राग-द्वेष का सदभाव, उसका अनुभव (है) उससे यार गति - संसार मिलता है. आ..डा..डा...! ऐसी बात है. भाषा समझते हैं न, भैया ? (यह भाई) कन्नड है, कन्नड !

आठ कर्म हैं वे तो जड हैं और उसकी अवस्था जड है और यैतन्य भगवान तो

अमूर्त वस्तु है, तो जड में रहकर अमूर्तपना का भूर्त(पना) हो जाये, ऐसा है नहीं. परंतु अमूर्तमें से अपने शुद्ध चैतन्य का स्वाद न लेकर, अपने आनंद का अनुभव न लेकर, राग का, पुण्य का, विकार का अनुभव करते हैं तो अपने स्वभाव का पराभव होता है और उसके पीछे गति-संसार मिलता है. आहा..हा...! अक बात भी सत्य होनी चाहिए न ? लंबी-लंबी, बड़ी-बड़ी बात करे लेकिन उसमें सत्य कुछ नहीं होता और सुननेवाले को कुछ भान नहीं होता. जो कहे उसे, जय नारायण ! ओ, हां ! ओ हां ! करे. आहा..हा...!

‘स्वकर्मरूप परिणामित होने से...’ क्या कहा, देओ ! नामकर्म के कारण से नहीं. क्या ? ‘स्वकर्मरूप परिणामित होने से...’ राग और पुण्य-पाप के भाव जो स्वकर्म हैं... आहा..हा...! उससे परिणामित होने से पराभव होता है. आ..हा..हा...! ‘स्वकर्म’ शब्द पडा है न ? ‘स्वकर्मरूप परिणामित होने से...’ अपना राग और द्वेष, पुण्य और पाप, दया, दान, व्रत, भक्ति, शुभ-अशुभ राग अपना स्व-भाव कर्म है उससे परिणामित होने से अपने स्वभाव का पराभव – घात होता है. कर्म से नहीं. है कि नहीं ? आ..हा..हा...! थोड़ी भी सत्य बात होनी चाहिए न ? भैया ! लंबी लंबी बात करे और अंदर सत्य का धून हो जाये. आहा..हा...!

यहां तो भगवान ‘अमृतचंद्रायार्य’ कहते हैं, संत हैं, भावविंगी हैं, छोड़े-सातवें गुणस्थान में बिराजमान हैं, वे कहते हैं कि, नामकर्म के मध्य में आत्मा रहा तो आत्मा का पराभव होता है, ऐसा नहीं. परंतु नामकर्म के मध्य में रहकर अपने स्वभाव का अनुभव नहीं करने से और स्वकर्म (अर्थात्) अपना पुण्य-पाप का विकारी (भाव) स्वकर्म (है) उस रूप परिणामित होने से यार गति मिलती है. समझ में आया ? है कि नहीं ? आहा..हा...!

दूसरा दृष्टांत (देते हैं). ‘पानी के पूर (भाठ) की भांति.’ पानी की भाठ आये, भाठ ! भरती – भाठ ! ‘जैसे पानी का पूर प्रदेश से और स्वाद से...’ पानी के पूर के प्रदेश से – पानी के प्रदेश और पानी का स्वाद. ‘निम्ब...’ निम्ब अटले लीमडा. निम्ब कहते हैं न ? निम्ब ! ‘निम्बचन्दनादिवनराज्यरूप...’ निम्ब और चंदन (की) वनराज्य (यानी) पंक्ति. आहा..हा...! ‘(नीम, चन्दन छत्यादि वृक्षों की लंबी पंक्तिरूप) परिणामित होता हुआ...’ पानी. आ..हा..हा...! पानी है वह वृक्ष में जाता है, वृक्ष की लंबी पंक्ति है उसमें जाता है. आहा..हा...! ‘(वृक्षों की लंबी पंक्तिरूप) परिणामित होता हुआ अपने द्रवत्व और स्वादुत्वरूप स्वभाव को उपलब्ध नहीं करता,...’ देओ ! पानी अपना द्रवत्व (यानी) प्रवाहीपना, प्रवाहीपना(रूप) नहीं रहता. प्रवाहीपना नहीं रहता, वृक्ष में यड जाता है और स्वाद (यानी) पानी का स्वाद नहीं रहता. नीम के स्वाद में कडवा हो जाता है. थोर.. थोर को क्या कहते हैं ?

थोर ! थोर में पानी यऽ जाये तो ऐसा स्वाद हो (जाता) है. वहां अपना (मूल) स्वाद नहीं रहता. आ..डा..डा..डा...!

‘(अपने द्रवत्व...)’ (अर्थात्) पानी का द्रव्यपना – प्रवाहपना और स्वादपना. ‘स्वभाव को उपलब्ध नहीं करता...’ पानी का स्वाद और प्रवाह का (जो) अपना स्वभाव (है). उसे उपलब्ध – प्राप्त नहीं करता. वृक्ष में यऽ जाता है (तो) वहां प्रवाह नहीं रहता और उसका स्वाद भी नहीं रहता. आ..डा..डा...! यह पानी के कारण से है, कोई वृक्ष के कारण से नहीं. आ..डा...! है ? (स्वभाव को) ‘उपलब्ध नहीं करता...’

‘उसीप्रकार आत्मा भी प्रदेश से...’ अपने अरूपी प्रदेश से ‘और भाव से...’ (अर्थात्) विकार से. ‘स्वकर्मरूप परिणामित होने से...’ आ..डा..डा...! जोग और यारित्र-कषाय दो लेना है. अपने ‘प्रदेश से और भाव से...’ पुण्य-पाप का विकार – दया, दान, काम, क्रोध (इत्यादि) विकाररूप. ‘स्वकर्मरूप परिणामित होने से...’ अपना जो विकार (का) कार्य है उस रूप आत्मा परिणामित होने से ‘अमूर्तत्व...’ छोड़ देता है. जैसे पानी का प्रवाह है (वह) वृक्ष में यऽ जाता है तो प्रवाह छूट जाता है. वैसे अमूर्त भगवान् आत्मा राग-द्वेष के परिणाम में यऽ जाता है तो अपना अमूर्तपना छूट जाता है. आ..डा..डा...! राग-द्वेषपना (है वह) मूर्तपना – जडपना है. आ..डा..डा..डा...! ऐसी बात, ऐसा उपदेश !

व्रत करो, उपवास करो, त्याग करो, ये करो (ऐसा कहे तो) लोगों को समझ में आये. क्या समझना ? वह तो अज्ञान है. किया का करना तो राग है और राग का करना ये तो मरण – मिथ्यात्व का भाव है. करना ये तो मिथ्यात्व का भाव है. आ..डा..डा...! आत्मा तो ज्ञाता-दृष्टा है उसे राग करना ये तो मिथ्यात्वभाव है. आ..डा..डा...! वह मिथ्यात्वभाव भी दर्शनमोह के जोर से होता है कि नहीं ? यहां ना कहते हैं. आत्मा दर्शनमोहनीय कर्म के मध्य में रडा (है) तो उसके कारण से स्वभाव का पराभव नहीं हुआ. तो क्या (कारण से पराभव होता है) ? अपना आनंद का स्वभाव (है) उसकी उपलब्धि – प्राप्ति नहीं करता है और राग को अपना मानता है, ऐसा राग का अनुभव करता है तो स्वभाव का पराभव होकर गति मिलती है, संसार में रुलना पडता है. आ..डा..डा...! ऐसी सूक्ष्म बात ! (यह) ‘ज्ञेय अधिकार’ है.

‘स्वकर्मरूप परिणामित होने से (अपने) अमूर्तत्व...’ देखो ! भगवान् आत्मा तो अमूर्त है. आ..डा...! ‘और निरुपराग विशुद्धिमतत्वरूप स्वभाव को उपलब्ध नहीं करता.’ आ..डा..डा...! (मूल ग्रन्थ में नीचे फूटनोट में अर्थ दिया है). निरुपरागविशुद्धिमतत्व = ‘उपराग (मलिनता, विकार) रहित विशुद्धिवालापना (अरूपीपना और निर्विकार – विशुद्धिवालापना आत्मा का

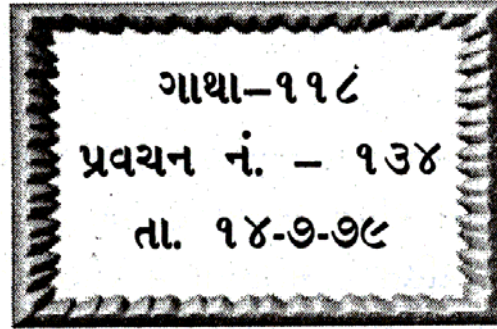
स्वभाव है)। आहा..हा...! अपने स्वभाव को छोड़कर रागरूप परिणामन होता है तो अमूर्तपना छूटकर राग हो गया तो वास्तव में तो यह (राग) भी मूर्त है। आहा..हा...! और अपना आनंद का स्वाद छोड़कर राग का स्वाद आया - दया, दान का स्वाद आया तो यह भी जड का स्वाद आया। आ..हा..हा...! ऐसा सुनना कठिन पडे। मार्ग यह है, तीनकाल तीनलोक में मार्ग यह है। सर्वज्ञ त्रिलोकनाथ जिनेश्वरदेव ! उनका यह हुकम और प्रवचन - दिव्यध्वनि यह है। आ..हा..हा...! यहां कहा न ?

ऐसा निरुपराग - रागरहित प्रभु आत्मा ! जिस भाव से तीर्थकरगोत्र बंधे वह (भाव भी) राग है, उस राग से रहित आत्मा है। आ..हा...! राग उसके स्वरूप में है ही नहीं। निरुपराग - राग से रहित - मलिनता से रहित विशुद्धिवालापना। अरुपीपना और निर्विकार विशुद्धिवालापना आत्मा का स्वभाव है। आहा..हा...! इस 'विशुद्धिभत्वरूप स्वभाव को उपलब्ध नहीं करता।' आ..हा...! अपने अनुभव को प्राप्त नहीं करता है और राग - स्वकर्म राग आदि का परिणाम अपना स्वकर्म - कार्य है उसमें परिणामन करता है तो स्वभाव की प्राप्ति होती नहीं। आहा..हा...! धर्म नहीं होता। राग और दया, दान पुण्य-पाप के विकार को अपना मानकर अनुभव करता है उसे स्वभाव की प्राप्ति होती नहीं। आ..हा...! यहां (संप्रदाय में) तो कहते हैं कि, व्यवहार - दया, दान, व्रत करो तो निश्चय (धर्म) होगा। ऐसा है नहीं।

यहां तो (कहते हैं कि), अपना अमूर्त और विशुद्ध स्वभाव, रागादि स्वकर्म में परिणामन करने से विशुद्ध स्वभाव की प्राप्ति नहीं होती है तो इस राग के कारण से पराभव हुआ है, कर्म के कारण से नहीं।

विशेष कहेंगे...

‘प्रवचनसार’ ११८ गाथा. भावार्थ, भावार्थ है न ? ‘मनुष्यादिपर्यायों में कर्म कहीं ज़व के स्वभाव को न तो डनता है और न आस्थादित करता है;...’ क्या कहते हैं ? कि, मनुष्यादि यार गति हैं उस पर्याय में, कोई कर्म आत्मा को मनुष्यपना प्राप्त कराता है और गति प्राप्त कराये असा है नहीं. कर्म तो जड अवस्था - त्रिन्न अवस्था है. त्रिन्न अवस्था का द्रव्य दूसरे द्रव्य की अवस्था करे यह तीनकाल में बने नहीं. समज में आया ?

मनुष्य, तिर्यय, निगोद, निगोद में जाता है वह भी कोई ‘कर्म कहीं ज़व के स्वभाव को न तो डनता है...’ निगोद में ज़व है वहां कर्म से निगोदपना हुआ, अपने ज़व की पर्याय का कर्म ने घात किया, असा है नहीं. आडा..डा...! अभी तो कर्म से... कर्म से (डोता है असा) सब चलता है. यहां तो परमात्मा (की) दिव्यध्वनि द्वारा जो आगम आये उन आगम की यह वाणी है. यह वीतराग की वाणी है.

यार गति में निगोद डो या सर्वार्थसिद्ध के देव की गति डो या सातवीं नरक की गति डो, अकेन्द्रिय में - निगोद में अक सांस में अठारड भव डो, तो यह कर्म से असा हुआ है, असा है नहीं. आडा..डा...! अपनी पर्याय में असी योग्यता से असा हुआ है. ‘कर्म बियारे कौन भूल मेरी अधिकाई’ दुनिया को अभी श्रद्धा का पता नहीं. कर्म से डोता है, कर्म से डोता है, विकार कर्म से डोता है, कर्म को लेकर संसार है. यहां डसकी ना कहते हैं. संसार तेरो भूल के कारण तेरी पर्याय में विकार (डोता है) वह संसार है. यह

विकार कोई कर्म से होता है और कर्म घात करके विकार होता है ऐसा है नहीं. आहा..हा...!

‘मनुष्यादिपर्यायों में कर्म कहीं जव के स्वभाव को न तो छनता है और न आच्छादित...’ (करता है). कर्म से आत्मा आच्छादित हुआ यह बात भी जूठ है. आहा..हा...! कल दृष्टांत आया था न ? उसमें से है. सुवर्ण का... क्या कहते हैं ? जेवर ! हमारे (में) दागीना कहते हैं. सोने का जेवर है उसमें माणिक जड दिया तो क्या माणिक का घात हुआ है ? माणिक तो वैसा का वैसा प्रकाशमय अंदर रहता है. वैसे यह प्रभु आत्मा आठ जड कर्म के बीच में पडा है उसमें क्या आत्मा का घात होता है और आत्मा की पर्याय छीन होती है ? ऐसा नहीं. आहा..हा...!

‘परन्तु वहां जव स्वयं ही अपने दोष से...’ निगोद में (जाता है वह) भी और लट, थोड़ी, कौआ, कूता होता है (तो) अपने दोष से वह पर्याय उत्पन्न होती है, कर्म से नहीं. आ..हा..हा...! ‘चंद्रप्रभु’ (भगवान की) स्तुति में आता है – ‘कर्म बियारे कौन भूल मेरी अधिकाई’ कर्म तो जड है ‘अग्नि सहे घनघात लोह की संगति पाई’ आहा..हा...! अपना निजानंद स्वरूप प्रभु ! सखिदानंद – सत् शाश्वत चिदानंद ज्ञानानंद स्वभाव की प्राप्ति नहीं करने से विकार की प्राप्ति करता है. आहा..हा...! यार गति में रुलना वह संसार है, वह संसार कर्म से होता है, ऐसा नहीं. आहा..हा...! अपना निजानंद स्वरूप प्रभु शुद्ध आनंदकंद है अनाकूल शांति का पूर्ण रस से भरा पडा है, ऐसा अनुभव न होने से और रागादि पुण्य-पाप का विकल्प को अनुभव में अपना मानने से इस स्वकर्म के कारण से रुलता है. आहा..हा...! पर कारण – पर कर्म के कारण – परद्रव्य से नहीं (रुलता). क्योंकि परद्रव्य और अपने द्रव्य के बीच में तो अत्यंत अभाव है. आ..हा..हा...!

यहां तो यह लेना है कि, तेरा विकारी परिणाम तुम करते हो तो उस कारण से संसार नाम यार गति है और तुझे परित्रमण को रोकना हो तो उसकी क्रिया क्या ? आहा..हा...! इसका उपाय क्या ? सबेरे आया था. अपना सहजानंद प्रभु ! स्वभाविक अतीन्द्रिय आनंद और अतीन्द्रिय शांत रस से भरा पडा प्रभु ! उसके सम्मुख होकर दृष्टि का वेदन करना, अतीन्द्रिय आनंद का वेदन करना यह सम्यग्दर्शन, सम्यक्ज्ञान संसार से छूटने का उपाय है, दूसरा कोई उपाय है नहीं. आहा..हा...! दया, दान, व्रत, तप, भक्ति, पूजा आदि का भाव ये सब शुभ भाव संसार है. आहा..हा...! संसार से संसार का नाश नहीं होता.

आगे आयेगा, ‘संसरण इति संसारः’, ‘संसरण इति संसारः’ अपनी यीज सखिदानंद प्रभु ! अनाकूल आनंद आदि गुण का पिंड है उससे संसरण (अर्थात्) उससे लठ जाता

है (और) हठकर राग और द्वेष, पुण्य और पाप को अपना मानकर संसार उत्पन्न करता है. आहा..हा...! ऐसी बातें हैं. संप्रदायवालों को कठिन पड़े. संप्रदाय में तो यही बात चलती है - व्रत करो, उपवास करो, भक्ति करो, मंदिर बनाओ. लाभ-दो लाभ-पांय लाभ (दान में दो), मंदिर तो जड की पर्याय है.

यह मंदिर बना है तो किसीने बनाया है ऐसा है नहीं. यह मकान (-परमागम मंदिर) किसीने बनाया नहीं. छब्बीस लाख का यह मकान है. परमाशु की उस समय में ऐसी रचना की पर्याय अपने से - परमाशु से कुछ है. दूसरे परमाशु से भी यह पर्याय नहीं कुछ तो दूसरे जव से यह पर्याय - मंदिर बनता है यह बात तदन जूठ बात है. आ..हा..हा...! ऐसी बात है. उपर का जो... क्या कहते हैं उसे ? उपर जो यह पथर का (बना) है वह नीचे के (पथर के) कारण से वहां रहा है, ऐसा है नहीं. ये पाठडा है न पाठडा ? पाठडा ! वह पाठडा नीचे के आधार से रहा है, ऐसा है नहीं. आ..हा..हा...!

मुमुक्षु :- भंभे के आधार पर तो है.

पूज्य गुरुदेवश्री :- भंभे के आधार पर है ही नहीं, ऐसा यहां कहते हैं. अनंत परमाशु का स्कंध जो है उसमें अक अक परमाशु भिन्न है, ये परमाशु की पर्याय अपने कारण से वहां उत्पन्न होती है. दूसरे परमाशु से नहीं, दूसरे कारीगर से नहीं. प्रमुष्ण से नहीं. अरे... अरे...! ऐसी बात ! ऐसा मकान बने, रद लाभ का ! ये भंभे पासडा.

प्रभु ऐसा इरमाते हैं कि, प्रत्येक द्रव्य की अपनी पर्याय उत्पन्न (होने) का जन्मक्षण होता है. जन्म नाम उस परमाशु में (वह) पर्याय उत्पन्न होने का काल होता है, तो उस काल से वह पर्याय उत्पन्न होती है. स्वकाल से उत्पन्न होती है, पर से नहीं. आहा..हा...! यहां (अज्ञानी को) तो अभिमान का पार नहीं, मैं मकान बनाता हूं, उसमें मैं रहता हूं, आहा..हा...! कठिन बात, बापू !

मुमुक्षु :- रहने के लिये मकान तो बनाना चाहिये न !

पूज्य गुरुदेवश्री :- कौन बनाये ? अक अक परमाशु की पर्याय उस उस समय में... निश्चय की बात थोड़ी सूक्ष्म है, प्रभु ! परमाशु में जो पर्याय उत्पन्न होती है उस उत्पन्न (कुछ) पर्याय को उसके व्यय और ध्रुव की अपेक्षा नहीं. आहा..हा...! 'प्रवचनसार' १०१ गाथा. १०१ गाथा में आ गया है.

उत्पाद जो परमाशु का होता है... ये दैभो यह अंगुली (है). यह अंगुली जैसे चलती है तो पर्याय (का) उत्पाद हुआ. पहले जैसे थी और (अब) जैसे कुछ तो उस (पहलेवाली) पर्याय का व्यय हुआ और नई पर्याय उत्पन्न कुछ. वह (नई) पर्याय उत्पन्न कुछ उस पर्याय

को व्यय की भी अपेक्षा नहीं और उसके ध्रुव परमाणु की भी अपेक्षा नहीं. उस समय में वह पर्याय अपने कारण से – सत्ता से उत्पन्न हुई है. आ..डा..डा...! ऐसी बात है. कोडोपति और अरबोंपति (ऐसा माने कि), हम ऐसा व्यापार और ऐसा धंधा करते हैं. दुकान पर बैठकर नौकर के पास व्यवस्थित काम लेते हैं. सब जूठ बात है. आडा..डा...!

यहां परमात्मा ऐसा इरमाते हैं कि, जो चार गति मिलती है वह कर्म से नहीं (मिलती). गति तो अपनी विकारी पर्याय है और कर्म परद्रव्य है, तो परद्रव्य से अपने में पर्याय हो, (ऐसा) तीनकाल में कभी होता नहीं. आ..डा..डा...! यह बात वीतराग के अलावा कहीं है नहीं. सर्वज्ञ परमात्मा त्रिलोकनाथ ने एक समय में तीनकाल दृष्टे.

यह ज्ञेय का अधिकार चलता है. यह अधिकार क्या है ? दूसरा ज्ञेय अधिकार (है). है अंदर ? 'ज्ञेयतत्त्व-प्रज्ञानपन' ! है उपर ? 'ज्ञेयतत्त्व-प्रज्ञापन' ! ज्ञेय नाम जो और यैतन्य जो ज्ञेय हैं वे ज्ञान में जाननेलायक चीज हैं, उस चीज में जो पर्याय होती है (वह अपने कारण से होती है). ये चार गति (की) पर्याय उत्पन्न हुई वह कर्म से तो नहीं, परंतु जो गति की पर्याय उत्पन्न हुई – उत्पाद (हुआ) वह व्यय हुआ उससे भी नहीं (हुआ) और ध्रुव से भी नहीं. आडा..डा...! ऐसी बात कहां बैठे ? (लोगों को) निवृत्ति नहीं है, प्रवृत्ति की आड में निवृत्ति नहीं मिलती. आडा..डा...!

यहां यह कहते हैं कि, 'अपने दोष से कर्मानुसार परिणामन करता है,....' कर्म के अनुसार अपने दोष से करता है, कर्म नहीं करवाता. आडा..डा...! 'अपने को आप भूल के हैरान हो गया' दूसरा उसे भूलाते हैं और हैरान करते हैं इसमें कुछ (सत्य) है नहीं. यह आत्मा राग करे तो संसार है. तो राग हुआ उस समय कर्मबंधन होता है, तो राग हुआ तो कर्मबंधन की पर्याय हुई, ऐसा है नहीं. वह कर्मबंधन की पर्याय कर्मरूप नहीं थी, वह कर्मरूप परिणामन हुआ. उसका स्वकाल है तो कर्मरूप पर्याय हुई है. आडा..डा...! ऐसी बातें सुनी नहीं जाय. जगत में भगवान का वीतरागमार्ग, उसमें भी एक ही द्विगंबर धर्म के अलावा और कहीं यह बात है नहीं. आ..डा..डा...!

यहां कहते हैं कि, अपने दोष से निगोद में रहते हैं. कुछ लोग ऐसा कहते हैं कि, जब तक अकेन्द्रिय है तब तक तो कर्म का जोर है. बाद में जब पंचेन्द्रिय होता है तब कर्म का जोर नहीं (है), अपने पुरुषार्थ की कमी है. ये सब बात जूठ है. अकेन्द्रिय में तो मन नहीं, वचन नहीं, देव-गुरु-शास्त्र का कोई संबंध नहीं तो भी उसे शुभ भाव होता है. निगोद के ज्व में भी शुभ भाव होता है. एक क्षण में शुभ और दूसरी (क्षण में) अशुभ, तीसरे (समय) शुभ और चौथे (समय) अशुभ. ऐसे निगोद के ज्व में भी

कमसर - कमबद्ध शुभ-अशुभ, शुभ-अशुभ हुआ ही करते हैं वह कर्म के कारण से नहीं।

प्रश्न :- उसे कर्मयेतना कह सकते हैं ?

समाधान :- कर्मयेतना का अर्थ रागरूपी कार्य (है) वह कर्मयेतना (है), कर्म जो की येतना ऐसा नहीं। कर्मयेतना का अर्थ यह है, रागरूपी कर्म नाम कार्य उसे येतना (अनुभवन) किया वह कर्मयेतना, जो की येतना की बात यहां है नहीं, आहा..हा...! बात ऐसी सूक्ष्म है, आपू ! और कर्मफलयेतना (का अर्थ) जो के फल की येतना - अनुभव होना वह कर्मफलयेतना (है), ऐसा नहीं। कर्मफलयेतना उसे कहते हैं कि, अपने में जो राग और द्वेष की विकृत दशा हुई उसका वेदन आया वह कर्मफलयेतना (है), जो के फल की येतना (का अनुभवन होता है) वह बात यहां है नहीं। कर्म का अनुभाग है वह आत्मा (भोगता है) ऐसा है नहीं। 'तत्त्वार्थसूत्र' (अध्याय-८, २१ नंबर के सूत्र) में आता है 'विपाकोऽनुभवः' 'तत्त्वार्थसूत्र' में आता है, मालूम है न ? वह निमित्त से कथन है, कर्म का विपाक हुआ तो यहां अनुभव करते हैं वह तो अपनी पर्याय के अपराध के कारण से करते हैं, कर्म का विपाक आया तो अनुभव करते हैं ऐसी बात है नहीं, आहा..हा...! ऐसी बात !

१०१ गाथा में तो यहां तक कहा है, (अपने) बात आ गई है कि, प्रत्येक पदार्थ की जिस समय जो पर्याय उत्पन्न होनेवाली है (वह) उसी समय उत्पन्न होगी और वह उत्पन्न होने में कर्म परपदार्थ का तो कारण नहीं परंतु वह उत्पन्न होने में व्यय (और ध्रुव भी कारण नहीं), जैसे सम्यग्दर्शन उत्पन्न होता है तो उसे मिथ्यात्व के व्यय की अपेक्षा है, ऐसा भी नहीं, आहा..हा...! सूक्ष्म बात है, भाई ! प्रभु का मार्ग पूरा अलग जाति का है।

(यहां) यह कहते हैं (कि), स्वकर्म अनुसार, जैसे आया न ? अपने दोष से कर्म नाम कार्य, अपने कार्य के अनुसार परिणामन करते हैं अथवा कर्म के अनुसार, जो की ओर के लक्ष से अपने अपराध से दोष करते हैं, कर्म के कारण से दोष होता है, इस बात में कोई सव्याह नहीं, सब जूठ है, आहा..हा...! 'इसलिये उसे अपने स्वभाव की उपलब्धि नहीं है,' क्या कहते हैं ? भगवान् आत्मा ! राग और द्वेष, दया और दान, प्रत और भक्ति, काम और क्रोध (के) परिणाम संसार हैं और संसार अपने से उत्पन्न करते हैं, उस कारण से उसे आत्मा का अनुभव नहीं, आहा..हा...! संसार की पर्याय को उत्पन्न करते हैं, उस कारण से अपना अतीन्द्रिय आनंद सहजानंद प्रभु ! उसका इस कारण से अनुभव नहीं (होता), कर्म के कारण से (अनुभव) नहीं (होता) ऐसी बात बिलकुल जूठ है, आहा..हा...! (ऐसी बात) गले उतारनी (कठिन पडे), समझ में आया ?

ये पैर हैं पैर. जमीन पर चलते हैं न ? सुनो ! ये पैर जमीन को धूते नहीं और चलते हैं. ये पैर भी जमीन को धूये बिना चलते हैं. क्योंकि जमीन की पर्याय और पैर की पर्याय के बीच में अत्यंत अभाव है, तो एक द्रव्य दूसरे द्रव्य को खूबते हैं, स्पर्श करते हैं, धूते हैं ऐसा कभी है नहीं. आ..डा..डा...! ऐसी बहुत कठिन बात ! जैनधर्म में जन्म लिया, परंतु पयास-पयास, साठ-साठ वर्ष निकल जाते हैं फिर भी मालूम नहीं. अंधा... अंधा... अंधा...! आ..डा..डा...!

कहते हैं कि, पैर जो चलते हैं, वह आत्मा की प्रेरणा से तो नहीं (चलते). आत्मा (को) छच्छा छोकर (पैर) चले तो छच्छा के कारण से तो पैर चलते नहीं. पैर की चलने की पर्याय अपने से उत्पन्न होती है तो चलने में नीचे की जमीन को धूये बिना वह अपनी पर्याय को उत्पन्न करते हैं और गति होती है. आडा..डा...! ऐसा मार्ग ! पूरी दुनिया से अलग जात लगे, पूरी अलग जात है, बापू !

यहां ये कडा, 'छसलिये...' छसलिये यानी ? जड कर्म के अनुसार अपनी पर्याय में विकार करते हैं उस कारण से. 'छसलिये उसे अपने स्वभाव की उपलब्धि नहीं है.' छस कारण से अतीन्द्रिय आनंदमय प्रभु है (उसकी उपलब्धि नहीं होती). आडा..डा...! आत्मा तो अतीन्द्रिय आनंद (से) लबालब भरा पडा है. आडा..डा...! जैसे बई है बई, पयास मन की शिला (होती) है, 'मुंभई' में होती है न ? पयास-पयास, साठ (मन की होती है) उसमें तो अनंत परमाणु हैं. यह आत्मा है वह शांति की शिला है. अतीन्द्रिय आनंद और अतीन्द्रिय उपशमरस की शिला है. तो कहते हैं कि, उस आनंद की शिला का अनुभव क्यों नहीं होता ? (तो कहते हैं कि), पर्याय में कर्म के अनुसार विकृत परिणामन करते हैं छस कारण से अपना अनुसरण करते नहीं. समज में आया ? आ..डा..डा...! बात में बहुत झूठ है, बापू ! क्या हो ? आडा..डा...!

यह कहते हैं, 'छसलिये...' छसलिये यानी ? जड कर्म का अनुसरण करके अपनी पर्याय अपने से करते हैं. विकारी दशा - काम, क्रोध, मान, माया, व्रत, तप, पूजा, भक्ति सब विकार है, संसार है. छस संसार की उत्पत्ति करते हैं छसलिये निज स्वभाव के अनुभव की प्राप्ति होती नहीं. आ..डा..डा...! ऐसी बात !

लोग ऐसा कहते हैं, 'सोनगढ' (का) अंकांत है. मालूम है, बापू ! कछो, भाई ! अंकांत है, वे व्यवहार से निश्चय कहते नहीं. निमित्त से पर में - उपादान में होता है यह कहते नहीं.' हम कहते नहीं (ऐसा) नहीं अनंत तीर्थकर कहते नहीं. आडा..डा...! पंडित (लोग) छतना पेपर में (देते) हैं कि, उपादान में अनेक प्रकार की योग्यता है. जैसा

निमित्त मिले वैसा कार्य होता है. ऐसा पंडित लोग पेपर में (देंते) हैं. यह सब मिथ्यादृष्टि का लक्षण है. आहा..हा...! आत्मा में और परमाणु में उस समय में अक ही पर्याय उत्पन्न होने की (योग्यता है). अक यानी अक गुण की (पर्याय), जैसे तो अनंती पर्याय हैं, अनंत गुण हैं न? तो अक समय में अनंत गुण की अनंती पर्याय उत्पन्न होती है. परंतु अनंत गुण की अक अक पर्याय उत्पन्न होती है (वह) दूसरी पर्याय के कारण से भी नहीं. द्रव्य के कारण से नहीं, पर्याय के कारण से नहीं और साथ में (दूसरी) पर्याय उत्पन्न हुई है उसके कारण से भी नहीं. आहा..हा...! वह पर्याय अपने से उत्पन्न होती है, कर्म के अनुसार अपना (परिणामन) करते हैं (तो होती है).

'समयसार' में 'परसंग एव' (ऐसा) अक शब्द पडा है. उसकी बडी यर्था लुई थी. 'छन्दोर' के अक बडे विद्वान यहां आये थे (तब) बहुत यर्था लुई थी. 'परसंग एव' ! यहां 'छसरी' में यर्था लुई थी कि, कर्म के कारण से, कर्म के निमित्त से आत्मा में विकार होता है. वहीं कडा था, बिलकुल जूठ बात है. देभो ! 'पंचास्तिकाय' की दर गाथा. विकार अपने में षट्कारक से अपने से होता है. विकार का कर्ता पर्याय, पर्याय कर्ता, पर्याय कार्य, पर्याय करण - साधन, पर्याय अपनी करके रभना, पर्याय अपने से लुई - अपादान, पर्याय के आधार से पर्याय लुई. उस वक्त (संवत्-२०१३) की साल (में कडा था), २२ वर्ष लुअे. (बात उनको) नहीं बैठी. यह बात चलती नहीं थी, सारे हिन्दुस्तान में नहीं थी. सब संप्रदाय कर्म से होता है, कर्म से होता है ऐसा (ही मानते थे) और श्रोता को अकटा घंटा (सुनने को) मिले तो जो कहे उसे जय नारायण (करके मान लेते हैं). निर्णय करने की कहां ताकत है. सारा दिन धंधा-पानी (के) पाप में ! आहा..हा...! करोडपति और अरबपति हो तो भूभ पाप में रुके. आहा..हा...! आ..हा...! और थोडा समय मिले तो रात्रि में नींद में जाये, थोडा समय स्त्री-पुत्र को राज करने में जाये, अर..र..र...! सारी जिंदगी छसी में जाये. धर्म तो नहीं (होता) लेकिन पुण्य का भी ठिकाना नहीं. समज में आया ? ये भाव भी क्यों होता है ? कि, अपने अपराध से होता है. कोई कर्म का बलवान जोर है तो अपनी पर्याय में ऐसा विकार होता है, इस बात में बिलकुल सत्य है नहीं. आ..हा...! वह कहते हैं.

स्थूलपने विकार के परिणाम असंख्य प्रकार के हैं. सूक्ष्मपने अनंत प्रकार के हैं. तो शुभ-अशुभ भाव तो निगोद के जव में भी होते हैं. अभी तक निगोद में छतने जव हैं कि जो त्रस नहीं लुअे. अभी तक निगोद के छतने जव पडे हैं कि, अभी तक कोई लट नहीं लुअे, त्रस नहीं लुअे. परंतु उसे भी शुभ-अशुभ भाव होते हैं, कर्म के कारण

से नहीं. आहा..हा...! समझ में आया ? आहा..हा...! शुभ-अशुभ भाव उसे भी छोते हैं. वहां देव-गुरु-शास्त्र नहीं है. वंदन व्यवहार (नहीं है) तो (शुभ भाव) कहां से हुआ ? वह तो अपनी पर्याय की योग्यता से उस समय शुभ भाव होने की लायकता से शुभ भाव होता है. निगोद के ज्व में शुभ भाव होता है. अभी तक नहीं निकले और त्रस भी नहीं हुआ. 'छ ढाला' में आता है. 'छ ढाला' है न ? उसमें आता है कि, निगोदमें से त्रस हो त्रस - लट, वह भी चिंतामणि रत्न जैसा है ! 'छ ढाला' में आता है. सब मालूम है न. अनंत अनंत काल प्रभु ! अकेन्द्रिय (में से) छूटकर दो छन्दिय नहीं हुआ. आहा..हा...! और दो छन्दिय होता है तो कहते हैं कि, मानो चिंतामणि रत्न हुआ !! आहा..हा...! उसमें से मनुष्यपना (मिलना या) लट या निगोद (की पर्याय होनी) वह अपनी पर्याय के अपराध से होता है, पर के कारण से बिलकुल है नहीं. आहा..हा...!

'अपने स्वभाव की उपलब्धि...' (नाम) अनुभव नहीं होता. आ..हा..हा...! यार गति की पर्याय करने से, कर्म के कारण से नहीं, उसकी पर्याय करने से अपना स्वभाव का अनुभव नहीं करते. वहां रुक गया है. यार गति बनाने में, संसार बनाने में, यार गति (की) रचना में अनादि से मिथ्यादृष्टि वहां पडा है. आहा..हा...! उस कारण से अपना निजानंद प्रभु आत्मा ! सहजस्वरूप अतीन्द्रिय आनंद का कंद और दल है उसका अनुभव नहीं करते और उसका अनुभव करे तो सम्यग्दर्शन होता है तो भव का अंत आ जाता है. आहा..हा...! इसके सिवा कोई व्रत, तप, भक्ति, पूजा लाभ-करोड करे तो भव का अंत आता है (ऐसा) तीन काल में नहीं. समझ में आया ? आहा..हा...! यह कहते हैं. 'छसलिये उसे अपने स्वभाव की उपलब्धि नहीं है.'

'जैसे पानी का पूर प्रदेश की अपेक्षा से वृक्षों के रूप से परिणामित होता हुआ...' पानी - जल नीम में, पीपले (के) वृक्ष में यडा तो पानी वहां उस प्रदेशरूप परिणामन करता है वह अपने कारण से है. 'अपने प्रवाहीपने रूप स्वभाव को उपलब्धि नहीं करता...' आहा..हा...! क्या कहा ? जल अपनी योग्यता से वृक्ष में यडता है (तो) प्रवाहीपना रुक जाता है. प्रवाहीपना - प्रवाही होना यह नहीं होता वह अपने कारण से है. आहा..हा...!

जल के एक बिंदु में भी असंख्य ज्व हैं. जल का एक राई जितना बिंदु है उसमें असंख्य ज्व हैं और एक एक ज्व के साथ तैजस और कार्माण दो शरीर हैं और एक एक ज्व में अनंत... अनंत... अनंत... अनंत... अनंत... गुण भरे हैं. क्षेत्र भले घटना छोटा हो, (परंतु) गुण की संख्या अमाप... अमाप... अमाप... ये गुण की संख्या का अनुभव क्यों नहीं करते ? अपना निधान... आ..हा..हा...! आनंद का नाथ प्रभु ! उसका अनुभव

क्यों नहीं करते ? कि, पर्याय में कर्म के अनुसार विकार करते हैं तो अपना (अनुभव) नहीं करते. आहा..हा...! समझ में आया ? दुनिया से बहुत झूठ है, भाई !

यह टोपी है वह सर के आधार से रही नहीं. यह यश्मा है तो नाक के आधार से यश्मा रहा नहीं. यह कौन माने ? पागल (जैसा) लगे ! पागल लोगों को पागल लगे. आ..हा..हा...! उसमें एक एक परमाणु है वह दूसरे परमाणु के आधार से नहीं (रहा) तो सर के आधार से टोपी रही है वह बात झूठ है. अरे..रे...!

यहां यह कहते हैं कि, प्रत्येक द्रव्य अपनी पर्याय का कर्ता होकर अपने त्रिकाली ज्ञान को भूल जाते हैं. जड को तो (कुछ) ખબर नहीं. अपने स्वभावरूप परिणामित नहीं होता. है ? 'अपने प्रवाहीपनेरूप स्वभाव को उपलब्ध...' नहीं होता. आ..हा..हा...! 'और स्वाद की अपेक्षा...' जल का स्वाद है उस स्वाद की अपेक्षा. 'वृक्षरूप परिणामित होता हुआ...' निमरूप पानी (का) परिणामन होता हुआ. निम... निम...! कडवा, पानी वहां यड गया तो पानी का स्वाद बदल गया. आहा..हा...! निम में... लिंबोणी, लिंबोणी कहते हैं न ? उसमें पानी यड गया तो अपने स्वाद का नाश हो (गया) और कडवा स्वाद आ गया. पानी पेडरूप परिणामित हो गया. आहा..हा...! कठिन बात लगे. क्या हो ? 'अपने स्वादिष्टपनेरूप स्वभाव को उपलब्ध नहीं,...' होता. निम और पिपर आदि के वृक्ष पर यड जाने से जल का स्वाद - पानी का स्वाद वहां दूसरे रूप हो गया. स्वाद का अनुभव होता नहीं.

'उसीप्रकार आत्मा भी प्रदेश की अपेक्षा से स्वकर्मानुसार...' (अर्थात्) अपने विकारी परिणाम के अनुसार 'परिणामित होता हुआ...' आ..हा...! अथवा जड कर्म है उसके अनुसार अपनी पर्याय में परिणामन करता हुआ, परंतु अपने कारण से. कर्म अनुसार का अर्थ कर्म ने करवाया नहीं. कर्म के अनुसार अपने (में परिणामन) किया है. आ..हा..हा...! स्वकर्म अनुसार का अर्थ यह (है). कर्म का अनुसरण (स्वयं ने) किया है, कर्म ने कुछ करवाया नहीं. अरे...! एक ही बात का ठिकाना नहीं. श्रद्धा का ठिकाना नहीं तो यारित्र और व्रत तो कहां से आया ? अत्मी तो सम्यग्दर्शन क्या चीज है... आहा..हा...! उसकी ખબर नहीं (और) उसे व्रत और पडिमा आ गઈ (वह सब) एक अंक बिना के शून्य है. आ..हा...!

यहां कहते हैं कि, 'स्वाद की अपेक्षा से वृक्षरूप परिणामित होता हुआ अपने स्वादिष्टपनेरूप स्वभाव को उपलब्ध नहीं करता...' पानी का स्वाद नहीं आता. 'उसीप्रकार आत्मा भी प्रदेश की अपेक्षा से स्वकर्मानुसार परिणामित होता हुआ अपने अमूर्तत्वरूप स्वभाव को उपलब्ध नहीं करता...' आहा..हा...! राग और द्वेष, दया और दान, व्रत और भक्ति

के परिणाम में यड गया तो अपना जो अमूर्तस्वरूप है वह छूट गया, वह राग में रुक गया. समझ में आया ? आहा..हा...!

अेक न्याय से तो राग को मूर्त भी कहा है. अरे...! अेक न्याय से तो राग को - दया, दान को पुद्गल कहा है. 'समयसार' ! दया, दान, व्रत, भक्ति, तप का परिणाम पुद्गल - जड है. पुद्गल का परिणाम कहकर बाद में पुद्गल कह दिया है. 'समयसार' ७५ गाथा. समझ में आया ? आहा..हा...! रागादि पुद्गल के परिणामन में अपना स्वाद - आनंद का स्वाद उसे नहीं आता. राग का स्वाद आता है. आहा..हा...! विषय में, पैसे में, आभरु में, पांच-पचीस लाख (रुपया) मिला तो राज्ज होता है वह राग का वेदन है. आहा..हा...! पर का नहीं, स्व का नहीं, राग का वेदन है. पर का वेदन कभी होता नहीं और राग के वेदन में स्व का वेदन है नहीं. आहा..हा...! अैसी बात है, बापू ! कठिन बहुत, बापू ! जन्म-मरण कर कर के यौरासी के अवतार में... आहा..हा...! अरे...! उसने कभी आत्मा की दया की नहीं. मैं कौन हूँ ? और क्या करता हूँ ? और क्या करने से मेरा जन्म-मरण मिट जाये ? अैसा निर्णय किया नहीं. आहा..हा...! बाहर के काम में रुक गया. पैसे थोडे ज्यादा हो तो... आहा..हा...!

अेक पैसेवाले थे. उसके पास दो अरब यालीस करोड ! 'गोवा' में ! उसका लडका है (वह) 'मुंबई' में दर्शन करने आया था. दो अरब यालीस करोड ! अढाई अरब रुपया ! बहुत धंधा करे, अढाई अरब रुपया ! तीनसौ तो आगबोट (थी). क्या कहते हैं उसे ? मॅगेनीज ! मॅगेनीज नीकलता था. छतने कोड की तो कमाई (थी). आ..हा..हा...! तो अेक बार उसे (किसी ने) कहा कि, 'आप ये क्या करते हो ?' (तो उन्हों ने कहा) 'क्या हम हमारे लिये करते हैं ? लोगों को पैसा मिले और सुभी हो इसलिये हम तो यह धंधा करते हैं.' ये मूर्ख के सरदार ! अरबपति ! दो अरब यालीस करोड ! अढाई अरब रुपया ! धूल में क्या है ? उसने अैसा जवाब दिया. (किसीने) अैसा कहा कि, 'छतना पैसा है तो अब क्या यह व्यापार-धंधा (करते हो) ?' (तो कहा कि), 'क्या हम हमारे लिये करते हैं ? हजारों मनुष्य का निभाव होता है इसलिये हम करते हैं.' मूर्ख के सरदार हैं ! अभिमान है. पर का कौन करे ? पर को सुभी कौन करे ? अैसा कहा कि, 'हमारा धंधा चलता है तो हजारों मनुष्यों की आञ्जविका चलती है.' आहा..हा...! मिथ्यात्व का अभिमान है. मर गया तो पांच-दस मिनट में मर गया. 'मुंबई' आया था. दो-पौने दो साल हुआ. स्त्री को डेभरेज (हुआ था). यालीस लाख का तो बंगला है. दस-दस लाख के दो बंगले. साठ लाख के तीन बंगले हैं. 'गोवा' में ! पैसा बहुत है. उसकी स्त्री को

हमरेज हो गया था. दवाएँ के लिये 'मुंभई' आये थे तो थोड़े दिन बाद रात्रि में देठ बजे उठे (और कलने लगे), 'भुजे दुभता है. डॉक्टर को बुलाओ.' डॉक्टर आये तब तक तो... भाईसाहब जाये, पशु में रजडते होंगे. मांस और दारु न जाये (घसलिये) पशु में जाये. आहा..हा...! ये दशा !

अरे..रे...! अनंतकाल में वह स्वसन्मुख हुआ ही नहीं. पर से विमुख हुआ ही नहीं. पर के सन्मुख रुककर अपने से विमुख हुआ. पर के सन्मुख होकर अपने से विमुख हुआ लेकिन पर से विमुख होकर अपने स्वसन्मुख हुआ नहीं. आहा..हा...! अंतर में भगवान बिराजते हैं... आ..हा..हा...! उस भगवान पर नजर नहीं की और ये विकारी परिणाम दया, दान, व्रत, भक्ति, काम, क्रोध के परिणाम पर नजर रभी तो वह तो मिथ्यादृष्टि पर्यायबुद्धि है. वह अपने से है. कर्म की कोई भी असर उसे है, (ऐसा) बिलकुल नहीं. आहा..हा...! जगत को ऐसा बैठना कठिन पडे. फिर पंडित लोग (कहे), 'सोनगढ' अंकांत है, अंकांत है.' सुनाओ. बापू ! तुम्हारी सब जबर है. आहा..हा...! यहाँ तो ६६ वर्ष तो दुकान छोडकर लुओ हैं. ६६, ६६ ! दो छः ! चौवालीस वर्ष और चार मलिन तो यहाँ (आकर) लुओ हैं. इस जंगल में ! २१ वर्ष उसमें - स्थानकवासी साधु (में) थे. पिताञ्च स्थानकवासी थे तो उसमें टिका ले ली थी. आ..हा...! सब की जबर है. दुनिया की कहां कैसी मान्यता है (मालूम है). आ..हा..हा...!

यहाँ यह कहते हैं कि, आत्मा (अमूर्तस्वरूप को) उपलब्ध नहीं करता. है ? भाव की अपेक्षा से स्वकर्मरूप परिणामित होता हुआ...' (अर्थात्) राग और दया, दान, काम, क्रोधरूप परिणामित होता हुआ 'उपरग से रडित विशुद्धिवालापनारूप अपने स्वभाव को उपलब्ध नहीं करता.' आ..हा..हा...! शुभ-अशुभ राग में रुकने से, उसका स्वाद लेने से विशुद्ध स्वभाव प्रभु आत्मा अतीन्द्रिय आनंद का स्वाद भूल गया. आ..हा..हा...! शास्त्र का थोडा-बहुत जानपना होता है तो अभिमान हो जाता है. थोडी व्रत, तप की किया करे, शरीर का ब्रह्मचर्य पाले तो किया का अभिमान हो जाता है. आ..हा...! सब मिथ्यादृष्टि का लक्षण है. आ..हा..हा...!

यहाँ तो कहते हैं, विशुद्धिवालापना प्रभु आत्मा का स्वभाव ! देओ ! विशुद्धिस्वभाववालापना कडा ! (कोई) ऐसा कहता है न कि, विशुद्धि है उसमें लाभ है. शुभ (भाव) को विशुद्धि (कडा है). परंतु शुभ को भी विशुद्धि कडा है, यहाँ शुद्ध को भी विशुद्धि कडा है. विशुद्धि शब्द दोनो में आते हैं. 'समयसार' में शुभ भाव को भी विशुद्धि कडा है और यहाँ शुद्धि को विशुद्धि कहते हैं. शुभ जोग को भी विशुद्धि कहते हैं परंतु वह तो गडर है.

राग है, मैल है, मलिन है और शुद्ध जोग – शुद्ध उपयोग, शुद्ध जोग कडो कि शुद्ध उपयोग कडो, वह विशुद्धि स्वभाव है. आ..डा..डा...! अपना विशुद्धिस्वभाववालापना – ‘विशुद्धिवालापनारूप...’ देखो, भाषा ! भगवान तो विशुद्धिवालापना(रूप) है. आडा..डा...! वह कर्मपने तो नहीं, शरीरपने तो नहीं परंतु विकारपने भी वस्तु नहीं. वह तो विशुद्धिवालापना(रूप) है. आ..डा..डा...! विशुद्धि शब्द शुभ भाव नहीं, शुद्ध ! आ..डा..डा...! ‘विशुद्धिवालापनारूप अपने स्वभाव को उपलब्ध नहीं करता.’

‘उससे यह निश्चित होता है कि मनुष्यादिपर्यायों में ज्यों को अपने ही दोष से...’ यार गतिरूप संसार में ‘अपने दोष से अपने स्वभाव की अनुपलब्धि है,...’ अपने स्वभाव की प्राप्ति होती नहीं. आ..डा..डा...! लट, कीड़े, कौआ (का) भव करते करते अपने स्वभाव की प्राप्ति नहीं होती. भव का प्रेम और भव का कारण विकार के प्रेम (में स्वभाव की प्राप्ति नहीं होती). आडा..डा...! राग का छोटे से छोटा कण है उसकी अेकत्वबुद्धि है वह मिथ्यात्व है, तो मिथ्यात्व के कारण अपने स्वभाव का अनुभव नहीं होता. आडा..डा...! समझ में आया ? राग का छोटा कण, छोटा ! दया, दान, व्रत (का) छोटा कण भी राग है, वह जहर है.

भगवान अमृत का पूर है. अमृत के पूर का स्वाद क्यों नहीं आता ? (क्योंकि) राग के स्वाद में रुक गया उस कारण से आता नहीं. आ..डा..डा...! कर्म के कारण से आता नहीं, ऐसा नहीं. आ..डा..डा...! अरे..रे...! बाहर की कुछ अनुकूलता मिले, पांच-पचास लाख, कोड-दो कोड रुपये मिले, शरीर ठीक मिले, स्त्री ठीक मिले, लडका ठीक होता है (तो मानते हैं कि) हम सुखी हैं. धूल में भी सुखी नहीं. आडा..डा...! दुःखी है. पर की अनुकूलता अपनी है यह मान्यता मिथ्यात्व है और मिथ्यात्व है वह बड़ा दुःख है. आडा..डा...! बड़ा पाप है, मिथ्यात्व ही बड़ा पाप है. आडा..डा...! बाद में राग-द्वेषादि होता है वह तो अल्प पाप है. आ..डा..डा...!

‘विशुद्धिवालापनारूप अपने स्वभाव को...’ आ..डा..डा...! भगवानआत्मा का स्वभाव (विशुद्धिवालापनारूप है). भगवान कलकर बुलाया है. ७२ गाथा, ‘समयसार’ ७२ गाथा ! भगवानआत्मा ! आचार्य महाराज ‘भगवानआत्मा’ ऐसा (कलकर) बुलाते हैं ! आ..डा..डा...! ७२ गाथा (में) शुभ और अशुभ भाव को अशुचि कहते हैं और अंदर भगवानआत्मा शुचि – पवित्र है. दोनों में तदन भेद है. दया, दान, व्रत, तप का परिणाम मैल है. अशुचि है. जड है, दुःख है. भगवान येतन है, आनंद है, सुख है. आत्मा ज्ञायक है. आ..डा..डा...! दोनों के बीच में अंतर बहुत है.

‘विशुद्धिवालापनारूप...’ विशुद्धिवालापनारूप ! देओ भाव ! आत्मा (का) तो विशुद्धिपना स्वभाव है. उसका तो अतीन्द्रिय आनंद और अतीन्द्रिय ज्ञान स्वभावपना है. आहा..हा...! ‘अपने स्वभाव को उपलब्ध...’ नाम अनुभव ‘नहीं करता.’ अपने स्वभाव को प्राप्त नहीं करता. राग को प्राप्त करते हैं तो अपने स्वभाव को प्राप्त नहीं करता. आ..हा..हा...! भारी कठिन काम !

‘इससे यह निश्चित होता है कि मनुष्यादिपर्यायों में ज्यों को अपने ही दोष से अपने स्वभाव की अनुपलब्धि है, कर्मादिक अन्य किसी कारण से नहीं.’ कर्म से या कोई काल से ऐसा कोई कारण नहीं. आहा..हा...! यहां तो यह कहा है. ‘पद्मप्रभमलधारीदेव’ हैं, ‘नियमसार’ की टीका की है न ? (उन्होंने) एक कलश में लिखा है कि, आत्मा निरंतर सुलभ है. ऐसा लिखा है. समझ में आया ? आत्मा निरंतर भगवान पडा है, निरंतर सुलभ है. आ..हा..हा...! कोई कलश में है – निरंतर सुलभ है. आहा..हा...! कहां डोगा ? निरंतर सुलभ है, ऐसा है सही. ‘सततम् सुलभम्’ ! ‘सततम् सुलभम्’ एक कलश में है. ‘सततम् सुलभम्’ सुलभ आनंद है, ऐसा कहते हैं. आत्मा तो निरंतर सुलभ है. ‘आलोचना’ (अधिकार) में है. आलोचना, आलोचना ! ‘अलोचना अधिकार’ है न ? २१८ श्लोक (‘परम-समाधि अधिकार’). ‘महामोहांध ज्यों कों निरंतर सुलभ है...’ विकार की बात है, ये तो विकार की बात है, ये नहीं. (श्लोक) मिले तब काम आये न ? पाठ में है – ‘सततम् सुलभम्’ यह तो अज्ञानी को विकार सततम् सुलभ है. बाद में निकालना. समझ में आया ? अज्ञानी को मिथ्यात्व निरंतर – सतत सुलभ है. आहा..हा...! और दूसरे (ठिकाने) है, ‘आलोचना’ (अधिकार में) है कि, ज्ञानी को आत्मा निरंतर – सततम् सुलभम् (है). आ..हा..हा..हा...! मिला नहीं, मिले तब मिले न ? बाद में देपना, हां ! ‘नियमसार’ पुस्तक है (उसमें) ‘आलोचना’ (अधिकार में) कहीं पर है. वह सतत सुलभ तो दूसरी बात है. वहां थिक् किया है. लोग कहते हैं कि, अरे..रे...! धर्म तो महा दुर्लभ है. बोधिदुर्लभ कहते हैं उस अपेक्षा से है, परंतु वस्तु पडी है, यहां निरंतर आनंद का नाथ पडा (है). आ..हा..हा...! ‘तेरी नजरनी आणसे रे निरभ्या न नयणे हरि’ आ..हा...! ‘नजरनी आणसे...’ नजर पर में रहती है और अपने में न आयी. आ..हा...! राग और द्वेष, पुण्य-पाप का परिणामन अपने से करते हैं तो वह कर्ता होकर अपने स्वभाव का अनुभव नहीं करते. आहा..हा...! अनुभव नहीं होता उसका यह कारण है. बहुत करके ‘आलोचना’ (अधिकार में) है, थिक् किया है, नीचे की ओर है. बहुत ग्रंथ ! पार नहीं. है ?

१७६ कलश है. देओ ! आहा..हा...! ‘सततसुलभं’ ‘तत्त्वों में वह सलज तत्व जयवन्त

हे-कि जो सदा अनाकुल है, जो निरन्तर सुख है,...' यह आत्मा की बात है. आडा..डा...! भगवानआत्मा अतीन्द्रिय आनंदमय बड़ा प्रभु निरंतर बिराजता है. तुम वहां नजर करो तो निरंतर... निरंतर सुख है. परंतु नजर राग और पुष्य, दया, दान और विकल्प करते करते डोगा (ऐसा मानता है) तो मिथ्यादृष्टिपना में रुककर अपने स्वभाव का अनुभव होता नहीं. 'परम-आलोचना अधिकार' (का) १७६ (नंबर का श्लोक है). 'जयति सहजं तत्त्वं तत्त्वेषु नित्यमनाकुलं, सततसुखं भास्वत्सम्यग्दृशां समतालयम्। परमकलया सार्धं वृद्धं प्रवृद्धगुणेर्निजैः, स्फुटित सहजावस्थं लीनं महिम्नि निजेऽनिशम्।।१७६।।' 'पद्मप्रभमलधारीदेव' ने अलौकिक अधिकार किया है !

(यहां कहते हैं, अपने ही दोष से) 'अपने स्वभाव की अनुपलब्धि है, कर्मादिक अन्य कारण से नहीं. 'कर्म जोव के स्वभाव का पराभव करता है' ऐसा कहना तो उपचार कथन है; परमार्थ से ऐसा नहीं है.'

अब, ११८ गाथा विशेष कहेंगे.

अथ जीवस्य द्रव्यत्वेनावस्थितत्वेऽपि पर्यायैरनवस्थितत्वं द्योतयति -

जायदि णेव ण णस्सदि खणभंगसमुद्भवे जणे कोई।

जो हि भवो सो विलओ संभवविलय ति ते णाणा॥११९॥

जायते नैव न नश्यति क्षणभङ्गसमुद्भवे जने कश्चित्।

यो हि भवः स विलयः संभवविलयाविति तौ नाना॥११९॥

इह तावत्र कश्चिज्जायते न म्रियते च। अथ च मनुष्यदेवतिर्यङ्नारकात्मको जीवलोकः प्रतिक्षणपरिणामित्वादुत्संगितक्षणक्षभङ्गोत्पादः। न च विप्रतिषिद्धमेतत्, संभवविलययोरेकत्व-नानात्वाभ्याम्। यदा खलु भङ्गोत्पादयोरेकत्वं तदा पूर्वपक्षः, यदा तु नानात्वं तदोत्तरः। तथाहि -यथा य एव घटस्तदेव कुण्डमित्युक्ते घटकुण्डस्वरूपयोरेकत्वासंभवात्तदुभयाधारभूता-मृत्तिका संभवति, तथा य एव संभवः स एव विलय इत्युक्ते संभवविलयस्वरूपयोरेकत्वा-संभवात्तदुभयाधारभूतं ध्रौव्यं संभवति। ततो देवादिपर्याये संभवति मनुष्यादिपर्याये विलीयमाने च य एव संभवः स एव विलय इति कृत्वा तदुभयाधारभूतं ध्रौव्यवज्जीवद्रव्यं संभाव्यत एव। ततः सर्वदा द्रव्यत्वेन जीवष्टङ्कोत्कीर्णोऽवतिष्ठते। अपि च यथाऽन्यो घटोऽन्यत्कुण्डमित्युक्ते तदुभयाधारभूताया मृत्तिकाया अन्यत्वासंभवात् घटकुण्डस्वरूपे संभवतः, तथान्यः संभवोऽन्यो विलय इत्युक्ते तदुभयाधारभूतस्य ध्रौव्यस्यान्यत्वासंभवात्संभव-विलयस्वरूपे संभवतः। ततो देवादिपर्याये संभवति मनुष्यादिपर्याये विलीयमाने चान्यः संभवोऽन्यो विलय इति कृत्वा संभवविलयवन्तौ देवादिमनुष्यादिपर्यायौ संभाव्येते। ततः प्रतिक्षणं पर्यायैर्जीवोऽनवस्थितः॥११९॥

અથ જીવસ્ય દ્રવ્યેણ નિત્યત્વેऽપિ પર્યાયેણ વિનશ્ચરત્વં દર્શયતિ - જાયદિ ણેવ ણ ણરસદિ જાયતે નૈવ ન નશ્યતિ દ્રવ્યાર્થિકનયેન। ક્વ। **ખણભંગસમુદ્ભવે જણે કોઈ** ક્ષણભંગસમુદ્ભવે જને કોઽપિ। ક્ષણં ક્ષણં પ્રતિ ભંગસમુદ્ભવો યત્ર સંભવતિ ક્ષણભંગસમુદ્ભવસ્તસ્મિન્ક્ષણભંગ-સમુદ્ભવે વિનશ્ચરે પર્યાયાર્થિકનયેન જને લોકે જગતિ કશ્ચિદપિ, તસ્માન્નૈવ જાયતે ન ચોત્પદ્યતે इति हेतुं वदति। **જો હિ ભવો સો વિલઓ** દ્રવ્યાર્થિકનયેન યો હિ ભવસ્સ એવ વિલયો યતઃ કારણાત્। તથાહિ -મુક્તાત્મનાં ય એવ સકલવિમલકેવલજ્ઞાનાદિરુપેણ મોક્ષપર્યાયેણ ભવ ઉત્પાદઃ સ એવ નિશ્ચયરત્નત્રયાત્મકનિશ્ચયમોક્ષમાર્ગપર્યાયેણ વિલયો વિનાશસ્તૌ ચ મોક્ષપર્યાયમોક્ષમાર્ગ-પર્યાયૌ કાર્યકારણરુપેણ ભિન્નૌ, તદુભયાધારભૂતં યત્પરમાત્મદ્રવ્યં તદેવ, મૃત્પિન્ડઘટાધારભૂતમૃત્તિકા-દ્રવ્યવત્ મનુષ્યપર્યાયદેવપર્યાયાધારભૂતસંસારિજીવદ્રવ્યવદ્વા। ક્ષણભંગસમુદ્ભવે હેતુઃ કથ્યતે। **સંભવવિલય ત્તિ તે ણાણા** સંભવવિલયૌ દ્વાવિતિ તૌ નાના ભિન્નૌ યતઃ કારણાત્તતઃ પર્યાયાર્થિકનયેન ભંગોત્પાદૌ। તથા હિ-ય એવ પૂર્વોક્તમોક્ષપર્યાયસ્યોત્પાદો મોક્ષમાર્ગપર્યાયસ્ય વિનાશસ્તાવેવ ભિન્નૌ ન ચ તદાધારભૂતપરમાત્મદ્રવ્યમિતિ। તતો જ્ઞાયતે દ્રવ્યાર્થિકનયેન નિત્યત્વેऽપિ પર્યાયરુપેણ। વિનાશોઽસ્તીતિ।।૧૧૯।।

હવે જીવનું દ્રવ્યપણે અવસ્થિતપણું હોવા છતાં પર્યાયોથી અનવસ્થિતપણું પ્રકાશે છે :-

**નહિ કોઈ ઊપજે વિણસે ક્ષણભંગસંભવમય જગે,
કારણ જનમ તે નાશ છે; વળી જન્મનાશ વિભિન્ન છે. ૧૧૯.**

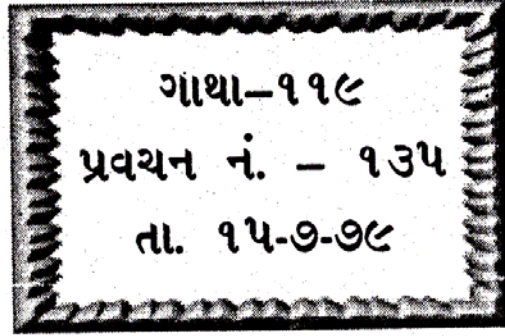
અન્વયાર્થ :- [ક્ષણભંગસમુદ્ભવે જને] ક્ષણે ક્ષણે ઉત્પાદ ને વિનાશવાળા જીવલોકમાં [કશ્ચિત્] કોઈ [ન એવ જાયતે] ઉત્પન્ન થતું નથી ને [ન નશ્યતિ] નાશ પામતું નથી. [હિ] કારણ કે [યઃ ભવઃ સઃ વિલયઃ] જે ઉદ્ભવ છે તે જ વિલય છે; [સંભવવિલયૌ इति तौ नाना] વળી ઉદ્ભવ અને વિલય એમ તેઓ અનેક (અર્થાત્ ભિન્ન) પણ છે.

ટીકા :- પ્રથમ તો અહીં કોઈ જન્મતું નથી ને મરતું નથી (અર્થાત્ આ લોકમાં કોઈ ઉત્પન્ન થતું નથી ને નાશ પામતું નથી). વળી (આમ છતાં) મનુષ્ય-દેવ-તિર્યચ-નારકાત્મક જીવલોક પ્રતિક્ષણ પરિણામી હોવાથી ક્ષણે ક્ષણે થતા વિનાશ અને ઉત્પાદ સાથે (પણ) જોડાયેલો છે. અને આ વિરોધ પામતું નથી; કારણ કે ઉદ્ભવ ને વિલયનું એકપણું અને અનેકપણું છે.

જ્યારે ઉદ્ભવ ને વિલયનું એકપણું છે ત્યારે પૂર્વ પક્ષ છે, અને અનેકપણું છે ત્યારે ઉત્તર પક્ષ છે (અર્થાત્ જ્યારે ઉદ્ભવ ને વિલયના એકપણાની અપેક્ષા લેવામાં આવે ત્યારે 'કોઈ ઉત્પન્ન થતું નથી ને નાશ પામતું નથી' એ પક્ષ ફલિત થાય છે, અને જ્યારે ઉદ્ભવ ને વિલયના અનેકપણાની અપેક્ષા લેવામાં આવે ત્યારે ક્ષણે ક્ષણે થતા વિનાશ ને ઉત્પાદનો પક્ષ ફલિત થાય છે). તે આ પ્રમાણે :-

જેમ 'જે ઘડો છે તે જ કુંડું છે' એમ કહેવામાં આવતાં, ઘડાના સ્વરૂપનું ને કુંડાના સ્વરૂપનું એકપણું અસંભવિત હોવાથી તે બન્નેના આધારભૂત માટી પ્રગટ થાય છે, તેમ 'જે ઉદ્ભવ છે તે જ વિલય છે' એમ કહેવામાં આવતાં, ઉદ્ભવના સ્વરૂપનું ને વિલયના સ્વરૂપનું એકપણું અસંભવિત હોવાથી તે બન્નેના આધારભૂત ધ્રોવ્ય પ્રગટ થાય છે; તેથી દેવાદિપર્યાય ઉત્પન્ન થતાં ને મનુષ્યાદિપર્યાય નષ્ટ થતાં, 'જે ઉદ્ભવ છે તે જ વિલય છે' એમ ગણવાથી (અર્થાત્ એવી અપેક્ષા લેવાથી) તે બન્નેના આધારભૂત ધ્રોવ્યવાણું જીવદ્રવ્ય પ્રગટ થાય છે (-ખ્યાલમાં આવે છે). માટે સર્વદા દ્રવ્યપણે જીવ ટંકોત્કીર્ણ રહે છે.

અને વળી, જેમ 'અન્ય ઘડો છે અને અન્ય કુંડું છે' એમ કહેવામાં આવતાં, તે બન્નેના આધારભૂત માટીનું અન્યપણું (-ભિન્નભિન્નપણું) અસંભવિત હોવાથી ઘડાનું ને કુંડાનું સ્વરૂપ (-બન્નેનાં ભિન્નભિન્ન સ્વરૂપ) પ્રગટ થાય છે, તેમ 'અન્ય ઉદ્ભવ છે અને અન્ય વિલય છે' એમ કહેવામાં આવતાં, તે બન્નેના આધારભૂત ધ્રોવ્યનું અન્યત્વ અસંભવિત હોવાથી ઉદ્ભવનું ને વિલયનું સ્વરૂપ પ્રગટ થાય છે; તેથી દેવાદિપર્યાય ઉત્પન્ન થતાં તે મનુષ્યાદિપર્યાય નષ્ટ થતાં, 'અન્ય ઉદ્ભવ છે અને અન્ય વિલય છે' એમ ગણવાથી (અર્થાત્ એવી અપેક્ષા લેવાથી) ઉદ્ભવ અને વિલયવાળા દેવાદિપર્યાય અને મનુષ્યાદિપર્યાય પ્રગટ થાય છે (-ખ્યાલમાં આવે છે). માટે પ્રતિક્ષણ પર્યાયોથી જીવ અનવસ્થિત છે. ૧૧૮.

‘प्रवचनसार’ भगवान की दिव्यध्वनि (है) उसका सार है. सर्वज्ञ परमात्मा ‘सीमंघर’ भगवान महाविदेहक्षेत्र में बिराजते हैं वहां ‘कुंदकुंदाचार्य’ दो हजार वर्ष पहले, संवत् ४८ में गये थे तो वहां दिव्यध्वनि सुनी. दिव्य नाम प्रधान अवाज – ॐ अवाज ! उसमें से यह ‘प्रवचनसार’ बनाया. प्र-वचन कडो या दिव्य वचन – दिव्यध्वनि कडो (सब अकार्थ है). सूक्ष्म विषय है, भगवान !

अनंतकाल हुआ (लेकिन) कभी आत्मा क्या चीज है और कैसे (उसका) अनुभव हो, (उसका) कभी प्रयत्न और प्रयास किया नहीं (और) बाहर की जंजट में (रुक गया). अपने सिवा परवस्तु की कोई भी पर्याय आत्मा कर सकते नहीं. क्योंकि परवस्तु में अपना अभाव है और अपनी चीज में पर का अभाव है. इस कारण (से) यह आत्मा है वह अपनी पर्याय करे और द्रव्यपने कायम रहे, ऐसा कहेंगे. यह ‘ज्ञेय अधिकार’ है. पर्याय अपने से हो उसमें दूसरे का अधिकार बिलकुल नहीं. आहा..हा...! अपनी पर्याय में राग-द्वेष हो या आत्मा का अनुभव हो, मैं आनंदस्वरूप हूं, शुद्ध चिद्धन हूं, ऐसा विकल्प से – राग से रहित... आ..हा..हा...! द्वैत-अद्वैत से रहित.

यहां कहेंगे कि, आत्मा उत्पन्न भी होता नहीं और आत्मा (का) विलय होता ही नहीं. वह तो द्रव्य त्रिकाली वस्तु है. द्रव्यार्थिकनय से द्रव्य से (देजो तो) त्रिकाली है वही है. उत्पन्न होना, विलय होना द्रव्यदृष्टि में है नहीं. परंतु पर्यायदृष्टि में वर्तमान अवस्था जो होती है, उसका ज्ञान करने से उत्पन्न और व्यय होता है. नयी अवस्था का उत्पन्न

होना और पुरानी अवस्था का व्यय होना वह अपनी पर्याय का – अनित्य का – अस्थिरता का स्वभाव है. आहा..हा...! फिर भी पर्याय अपने में जो होती है वह पर के संयोग से कभी नहीं होती. भाई ! होटेल यला नहीं सकते, ऐसा कहते हैं. अपने में अहंकार करे (कि), पर का मैं कर्ता हूँ, मैं कर सकता हूँ, व्यवस्थित व्यवस्था कर सकता हूँ, व्यवस्थित व्यवस्था कर सकता हूँ ! ऐसा मिथ्यात्व, अभिप्राय करे. परंतु पर का तो कुछ कर सकते नहीं. आहा..हा...! वह बात यहां कहते हैं.

उत्पन्न और व्यय हो तो अपनी पर्याय में हो. पर को उत्पन्न करे और पर का व्यय करे वह तो उसमें है नहीं और पर से अपने में पर्याय उत्पन्न हो और व्यय हो. जैसे होता नहीं. द्रव्य से देओ तो त्रिकाली वस्तु है, पर्याय से देओ तो उत्पाद-व्यय है, परंतु वह उत्पाद-व्यय पर से नहीं (होते). आ..हा..हा...! यह कहते हैं. देओ ! ११८ (गाथा).

‘अब, श्रव की द्रव्यरूप से अवस्थितता...’ है उपर ? श्रव यह भगवान्-आत्मा ! उसके द्रव्यरूप वस्तु अपेक्षा से, ‘अवस्थितता...’ (यानी) स्थिरपना, ठीक रहना. ऐसा ‘होने पर भी पर्यायों से...’ (अर्थात्) अवस्थादृष्टि से, पलटने की अवस्था से ‘अनवस्थितता (अनित्यता-अस्थिरता) प्रकाशते हैं :-’ परंतु वह अपने अपने कारण से है, कोई पर के कारण नहीं. गाथा.

जायदि णेव ण णस्सदि खणभंगसमुब्भवे जणे कोई ।

जो हि भवो सो विलओ संभवविलय त्ति ते णाणा ॥११९॥

नहि कोई णिपजे विणसे क्षणभंगसंभवमय जगे,

कारण जन्म ते नाश छे; वणी जन्मनाश विभिन्न छे. ११८.

थोड़ी सूक्ष्म बात है. भगवान् का मार्ग ही अनित्य है ! ऐसा कहीं है नहीं. यहां तो समय समय में आत्मा द्रव्यदृष्टि से द्रव्य से – वस्तु से देओ तो कायम है और उसकी अवस्था – पलटन अवस्था से देओ तो अस्थिर है. परंतु वह अस्थिरपना पर के कारण से नहीं. पर शरीर आदि की यीज भी कायम नित्य है और उसकी अवस्था भी पलटती है तो उस अवस्था का आत्मा कर्ता है ऐसा तीनकाल में नहीं. आहा..हा...! ऐसा मार्ग ! यह कहते हैं.

‘प्रथम तो यहां न कोई जन्म लेता है और न मरता है...’ भगवान्-आत्मा वस्तु है

वह कहां जन्मती है और कहां मरती है ? आ..डा..डा...! जो वस्तु है अंदर, ये देख तो मिट्टी का पिंड - धूल है, वाणी धूल है, यह वाणी - अवाज भी मिट्टी है. आडा..डा...! अंदर एक मन है. विचार करने में जो परमाणु (का बना) मन निमित्त है उससे भी आत्मा तो भिन्न है. ऐसा आत्मा न कोई जन्मे और न कोई मरे. आडा..डा...! एक एक आत्मा की बात है. द्रव्यदृष्टि से - द्रव्यार्थिक दृष्टि से न ही आत्मा उत्पन्न होता है और न ही आत्मा मरता है (या) व्यय होता है. द्रव्य समझे ? त्रिकाली दृष्टि से न ही उत्पन्न होता है और ना ही व्यय - मरण होता है - अभाव होता है. है (पाठ में) ?

'(इस लोक में कोई न तो उत्पन्न होता है और न नाश को प्राप्त होता है). और (ऐसा होने पर भी)...' ऐसा होने पर भी 'मनुष्य-देव-तिर्य्य-नारकात्मक ज्वालोक...' जो चार गति हैं. मनुष्यगति... मनुष्यगति का अर्थ यह शरीर नहीं. शरीर तो मिट्टी - धूल है, वह मनुष्यगति नहीं, मनुष्य का शरीर नहीं. यह तो मिट्टी है, धूल - पुद्गल का शरीर है. आत्मा जो त्रिकाल ज्ञानरूप शरीर है, उसकी वर्तमान अवस्था में नरक गति, मनुष्यगति का जो भाव है वह क्षणिक है. चार गति की उत्पत्ति अपनी पर्याय में है वह क्षणिक है. शरीर क्षणिक है उस कारण से क्षणिक है, यह बात नहीं. आडा..डा...! अपने कारण से आत्मा की दृष्टि (से), द्रव्य से देखो तो न उत्पन्न होता है, न व्यय होता है. परंतु उसकी पर्यायदृष्टि से देखो... वही (कहते) हैं, देखो ! '(ऐसा होने पर भी) मनुष्य-देव-तिर्य्य-नारकात्मक ज्वालोक प्रतिक्रिया...' आ..डा..डा...! प्रत्येक समय में, प्रत्येक काल में, प्रत्येक अवस्था में 'प्रतिक्रिया परिणामी' होने से...' पदार्थ प्रतिक्रिया नाम प्रत्येक अवस्था में बदलने का, परिणामने का स्वभाव होने से क्षणिक अवस्था कायम नित्य होती है. ये क्षणिक अवस्था अपने से होती है. समझ में आया ? आडा..डा...! है ? दुनिया में धूल के आडे निवृत्ति कहां (मिलती है) ? पैसा... पैसा... पैसा... पांच-पचास करोड धूल मिले तो वही धूस गया. आ..डा...!

एक सेठ की बात नहीं कहते थे ? 'गोवा' में (रहते थे). दो अरब यातीस करोड ! दो अरब यातीस करोड !! धूल... धूल...! दुःखी है. पौने दो वर्ष पहले वे तो गुजर गये. बड़ा गृहस्थ है. यातीस लाख का तो एक बंगला है, दूसरे दस-दस लाख के दो बंगले हैं. साठ लाख के तो बंगले हैं. धूल बहुत धूल ! पुद्गल ! क्या कहते हैं ? मंगेनिऊ का धंधा है, बड़ा धंधा है. बहुत करोड पैदा करते हैं. वे तो पौने दो वर्ष पहले गुजर गये. उसका लडका आया था. 'मुंबई' उभ गये थे तब आया था. परंतु धूल आडे कहां (समय मिलता है) ? आडा..डा...!

यहां तो कहते हैं कि, पैसा तो धूल है, पुद्गल है, उसकी अवस्था पुद्गल में पुद्गल के कारण से होती है. पुद्गल का आना-जाना पुद्गल की अवस्था से आना-जाना होता है. तेरे कारण से पुद्गल पैसे का आना-जाना (होता) है, ऐसी बात वस्तु के स्वरूप में नहीं. भगवान त्रिलोकनाथ तीर्थंकरदेव का इरमान है कि, प्रत्येक पदार्थ – वस्तु, यहां जव लेना है (कि), जव उत्पन्न होता नहीं और मरता नहीं. यह वस्तुदृष्टि से (है). पर्यायदृष्टि से मनुष्यपना की पर्याय उत्पन्न होती है और मनुष्यपना की पर्याय का नाश होकर स्वर्ग में जाते हैं, तो स्वर्ग में उत्पन्न होता है और मनुष्यपना की गति का व्यय होता है. (शास्त्रकर्ता) मुनि है तो बात ऐसी करते हैं. मुनि हैं तो मनुष्यमें से देवगति में जाना है. पंचमकाल है तो केवलज्ञान है नहीं. मनुष्यगति का व्यय होकर उपर स्वर्ग है वहां उत्पन्न होंगे.

कहते हैं कि, पर्यायदृष्टि से देखो तो 'मनुष्य-देव-तिर्य्य-नारकात्मक ज्वलोक प्रतिक्रिया...' प्रत्येक समय में 'परिणामी होने से...' (अर्थात्) प्रतिक्रिया अपना बदलने का स्वभाव होने से. आहा..हा...! 'क्षण-क्षण में...' है ? 'क्षण-क्षण में होनेवाले विनाश और उत्पाद के साथ (भी) जुड़ा हुआ है.' वस्तु अपेक्षा से कायम है फिर भी उत्पाद और व्यय से जुड़ा हुआ है. द्रव्य जो वस्तु है (उसका) उत्पाद-व्यय के साथ मिलन – संबंध है. आहा..हा...! पर के साथ का मिलन और जुड़ान तीनकाल में है नहीं. याहें तो शरीर हो, वाणी हो कि मन हो, सब जड मिट्टी – धूल की दशा (है) उसके साथ आत्मा का कोई संबंध है नहीं. आहा..हा...! यहां तो (अज्ञानी को ऐसा लगता है) मानो पूरी दुनिया हमारी... हमारी... हमारी स्त्री, हमारा लडका, हमारा पैसा, हमारा मकान. ये सब पैसेवाले हैं. आहा..हा...! धूल... धूल...! उसे पुद्गल कहते हैं, परमात्मा छः द्रव्य में पुद्गल कहते हैं. पुद्ग नाम पुरना और गल नाम गलना. आये और जाये (जिसका) स्वभाव है वह पुद्गल है. वह अपना स्वभाव नहीं. अपने में त्रिकाल रहने का स्वभाव है वह मरता नहीं और जन्म होता नहीं. परंतु पर्याय की दृष्टि से नारक, मनुष्य गति देखो तो क्षण क्षण में परिणामता है और बदलता है. आ..हा...! है ?

'क्षण-क्षण में होनेवाले विनाश और उत्पाद के साथ (भी) जुड़ा हुआ है.' द्रव्य – वस्तु है, भगवान (का) अस्तित्व है, अपने से अस्तित्व है, मौजूद यीज है वह मौजूदगी (रखनेवाली) यीज त्रिकाली है. निरंतर वर्तमान है. वह पाठ कल कला था. वस्तु जो अंदर है वह निरंतर वर्तमान है. त्रिकाली है इसलिये ध्रुव है ऐसा यहां नहीं. वह तो अपेक्षा से (कहते हैं). बाकी वर्तमान ध्रुव है, आत्मा निरंतर वर्तमान है. आ..हा..हा...! ऐसी ध्रुव दृष्टि से देखो

तो जन्म-मरण है नहीं, उत्पाद-व्यय है नहीं. परंतु उसका क्षण क्षण में परिणामन होता है उस अपेक्षा से उत्पाद-व्यय (है).

मनुष्यगति का नाश होकर... आहा..हा...! यहां कोडोपति, अरबोंपति हो और जहां देह छूटा (तो) मांस और दारु पाते हो तो नरक में जाते हैं, मांस और दारु नहीं पाते हो (और) माया कषाय, लोभ, मान आदि किये हो तो मरकर तिर्य्य पशु होता है. यहां देहो तो अरबोंपति हो और जहां देह छूटा तो पशु हो जाता है. आहा..हा...! समज में आया ? (ऐसा) क्षण क्षण में परिणामने का - बदलने का उसका स्वभाव है. आहा..हा...! तीसरी बात बाद में कहेंगे, हां ! अभी दो बात सिद्ध करनी हैं.

‘और यह विरोध को प्राप्त नहीं होता;...’ क्या कहते हैं ? वस्तु है (वह) कायम रहने पर भी, उत्पाद-व्यय द्रव्य में तो है नहीं और पर्याय में उत्पाद-व्यय, पलटती अवस्था है (झिर भी) ‘विरोध को प्राप्त नहीं होता;...’ द्रव्य स्वभाव कायम रहता है और पर्याय प्रतिकक्षण होती है (उसमें) विरोध नहीं (है). आहा..हा...! बदलना उसका स्वभाव है और कायम रहने का भी स्वभाव है. आहा..हा...! पर की अपेक्षा से कुछ नहीं.

यहां तो दूसरा कहना है कि, यह अेकपना है वह अद्वैत है और पर्याय प्रतिकक्षण पलटती है वह द्वैत है. परंतु वह अद्वैत और द्वैत का विकल्प भी मैं नहीं. आहा..हा...! समज में आया ? ‘नियमसार’ में ‘कुंदकुंदाचार्यदेव’ की गाथा है. मैं अद्वैत हूं और द्वैत हूं ऐसा (विकल्प) भी मैं नहीं. आहा..हा...! क्योंकि अद्वैत अेकहूँप हूं वह भी अेक विकल्प - राग आता है और पर्याय क्षण क्षण पलटती है वह भी अेक राग है. द्वैत-अद्वैत में भी मैं नहीं. मैं तो अखंडानंद पूर्णानंद प्रभु ! उसका अनुभव करनेवाला विकल्प से रहित, राग की अपेक्षा बिना मैं आत्मा हूं. आ..हा..हा...! यह तो ‘ज्ञेय अधिकार’ है तो ज्ञेयपना (में) ज्ञव का नित्य-अनित्यपना सिद्ध करते हैं. (जैसे) ज्ञव का (सिद्ध) किया वैसे सर्व द्रव्य का ले लेना. समज में आया ? आहा..हा...!

क्षण क्षण में शरीर पलटता है, वाणी पलटती है (वह) जड है. आहा..हा...! यहां अभी अेक (मुमुक्षु) नहीं गुजर गये ? आधा पक्षघात तो था. यहां आते थे, यहां बैठते थे. अर्ध पक्षघात था (झिर भी) व्याप्यान में कायम आते थे. (बाद में) तुरंत दूसरा आधा पक्षघात हो गया तो सारा देह लिले नहीं, यले नहीं और अेकदम डेमरेज हो गया. आहा..हा...! वह जड की अवस्था है तो डोने की डोगी, डोगी (और) डोगी, परंतु वह तेरे से नहीं और तेरे में नहीं. आ..हा...! दवाँ से मिटे यह बात भी यहां नहीं. दवाँ के परमाणु भिन्न हैं और शरीर के परमाणु भिन्न हैं तो शरीर के परमाणु में दवाँ

के परमाणु का अत्यंत अभाव है, तो दवाઈ से रोग मिटता है यह बात तीनकाल में सख्खी नहीं. ऐसी बात है.

प्रभु ! 'भगवान' कहकर बुलाते हैं. अंतर वस्तु भगवानस्वरूप है, प्रभु ! तुझे अभी मालूम नहीं. जो भगवत्स्वरूप न हो (तो) उसकी पर्याय में - दशा में - पलटती दशा में भगवत्स्वरूप आयेगा कहां से ? बाहर से आता है ? समझ में आया ? जैसे लींड़ीपीपर है - छोटीपीपर, ये लींड़ीपीपर - छोटीपीपर (होती है न) ? कद से नानी - छोटी (है). कद छोटा है, रंग काला है और यरपराई अल्प है परंतु अंदर में यौसठ पोरी यरपराई भरी है. अंदर यौसठ पोरी यरपराई - तीभाश भरी है तो घूंटने से प्राप्त की प्राप्ति है. जो अंदर में है वह बाहर आयी है. भले कद छोटा और रंग काला (हो और)... क्या कहते हैं ? यरपराई अल्प है. फिर भी अंदर में यौसठ नाम पूरा रूपया - यौसठ पैसे, पूरा रूपया (यानी पूर्ण) यरपराई अंदर भरी है. पूर्ण यरपराई और पूर्ण हरा रंग भरा है, तो है उसमें से प्राप्त होता है. हरा रंग और यौसठ पोरी यरपराई घूंटने से जब बाहर आते हैं (तो) अंदर है उसमें से आते हैं. (मात्र) घूंटने से आये तो लकड़ी और कोयले को यौसठ पछोर घूंटे तो आनी याछिये. (लेकिन) अंदर में कहां है ? उसमें है उसमें से आता है. वैसे यह भगवानआत्मा अंदर में पूर्ण ज्ञान, पूर्ण आनंद. पूर्ण शांति(स्वरूप) ऐसा अनंत गुण का पिंड आत्मा है. आहा..हा...! उसमें विकार तो नहीं परंतु अंदर क्षण क्षण में अवस्था होती है (वह) उसमें नहीं, वह पर्याय में है - अवस्था में है. क्षण क्षण में पलटती अवस्था वस्तु में नहीं. आहा..हा...!

यहां तो आचार्य ऐसा कहते हैं कि, नित्य और अनित्य वस्तु होने पर भी अद्वैत-द्वैत का विकल्प करना नहीं. उसका तात्पर्य यह है. यह कहने का तात्पर्य ये है. आहा..हा...! मैं नित्य हूँ और पर्याय अनित्य है उससे क्या ? वह आता है न ? 'समयसार' ४१-४२ गाथा. मैं शुद्ध हूँ, अत्मेद हूँ, अખंड हूँ ऐसा विकल्प आया तो उससे क्या हुआ ? उससे तुझे क्या लाभ है ? आ..हा...! तेथी शुं, ऐसा पाठ है. 'किम' आ..हा...! संस्कृत में 'किम' (पाठ है). मैं अत्मेद अखंड नित्यानंद प्रभु सख्खिदानंद हूँ ऐसा विकल्प आया तो उससे क्या लाभ है ? आहा..हा...! यहां उसका तात्पर्य बताकर (कहते हैं कि). विकल्प से रहित निर्विकल्प (स्वरूप) का अनुभव करना वह धर्म है और वह भव के अंत का कारण है. बाकी सब 'अेकडा विनाना मींडा' है. आहा..हा...! अेकडा (को) क्या कहते हैं ? अेक ! बिना अेक की बिंदी (-शून्य).

यहां ये कहते हैं कि, 'उद्भव और विलय का अेकपना और अनेकपना है.' है ?

'यह विरोध को प्राप्त नहीं होता; क्योंकि उद्भव और विलय का अेकपना...' वही द्रव्य उत्पन्न होता है और वही द्रव्य विलय होता है, (ऐसी) द्रव्यदृष्टि से देखो तो द्रव्य वही है और पर्यायदृष्टि से देखो तो अनेकपना है, जो उत्पन्न होता है उससे विलय दूसरी चीज है, मनुष्यपना का विलय - नाश हुआ और स्वर्ग की उत्पत्ति हुई, मनुष्यपना का नाश हुआ और नरक में उत्पत्ति हुई तो इस उत्पाद-व्यय की अपेक्षा से क्षणिक है, समझ में आया ? है ? 'अनेकपना है,' उत्पन्न और व्यय की अपेक्षा से अनेकपना है और द्रव्य की अपेक्षा से अेकपना है, अेकपना और अनेकपना (कहा तो) दोनों में विरोध नहीं, ऐसा मार्ग ! (लोगों को) कहाँ कूरसद है ? कूरसद नहीं, आहा..हा...!

प्रभु तो मार्ग (ऐसा) कहते हैं कि, यह ज्ञेय का अधिकार है, भगवान तीर्थंकर ने जगत में छः द्रव्य हैं (ऐसा) देखा, (उन) द्रव्य को ज्ञेय कहते हैं, ज्ञेय क्यों (कहते हैं ?) कि, ज्ञान का विषय बनाकर, ज्ञान में उस ज्ञेय का ज्ञान आता है तो उसे ज्ञेय कहते हैं, ज्ञेय कहे कि प्रमेय कहे, प्रमेय चीज का - ज्ञेय का आत्मा में ज्ञान होता है वह भी व्यवहार है, समझ में आया ? प्रमेय का ज्ञान (कहा लेकिन) ज्ञान तो अपना अपने से होता है, परंतु क्षणिक अपनी पर्याय में जो हुआ तो उत्पन्न और व्यय की अपेक्षा अनेक है और द्रव्य की अपेक्षा से अेक है, आ..हा..हा..हा...! ऐसा मार्ग है,

'जब उद्भव और विलय का अेकपना है तब पूर्वपक्ष है,...' क्या (कहते हैं ?) वही द्रव्य उत्पन्न हुआ और द्रव्य ही व्यय हुआ तो द्रव्य तो वही है, उत्पन्न और व्यय की अपेक्षा छोड़कर (देखा जाय तो) द्रव्य ऐसा ही है (यह) पूर्वपक्ष है, है (अंदर) ? 'अेकपना है तब पूर्वपक्ष है,...

'और जब अनेकपना है तब उत्तरपक्ष है,' उत्पन्न होना और व्यय होना, मनुष्यगतिमें से नाश होकर स्वर्ग में उत्पन्न हुआ, मनुष्य का नाश होकर पशु में उत्पन्न हुआ, कीडे, कौआ में उत्पन्न हुआ, आहा..हा...! निगोद में - लहसुन में, प्याज में (उत्पन्न हुआ), मनुष्य मरकर प्याज में उत्पन्न होते हैं, आ..हा..हा...! इस उत्पाद-व्यय की अपेक्षा से अनेक है और द्रव्य की अपेक्षा से अेक है, आहा..हा...! यहां क्या सिद्ध करना है ? कि, अनेकपना है वह अपने से है, अनेकपना पर से है, कर्म के कारण से है और पर से अनेकपना है, ऐसा नहीं, आहा..हा...! अरे..रे...! यौरासी लाख के अवतार में अनंत अनंत भव (किये), अेक अेक योनि में अनंत अवतार किये, लेकिन कभी उसने आत्मज्ञान क्या चीज है ? (इसका अनुभव नहीं किया),

अंदर भगवानआत्मा निर्विकल्पानंद प्रभु ! अमृत के सागर से, जल से भरा पडा

(है) ! आ..डा..डा...! राग और द्वेष का विकल्प ठीकता है वह दुःख है और उसका स्वरूप तो सुख का सागर है. आडा..डा...! प्रभु ! आत्मा का स्वभाव तो आनंद – अतीन्द्रिय आनंद है. जैसे (छोटीपीपर में) थोसठ पोरी यरपराई भरी है जैसे प्रभु आत्मा में अनंत.. अनंत... अनंत... अनंत... थोसठ नाम पूर्ण अतीन्द्रिय आनंद भरा है. आडा..डा...! और पर्याय में जो पुण्य-पाप का भाव होता है – दया, दान, व्रत, भक्ति का भाव पुण्य (है). हिंसा, जूठ, थोरी, पैसे कमाना ये पाप (है). दोनों भाव दुःखरूप हैं. आत्मा के आनंद स्वभाव से उसकी विपरीतता है और उस अपेक्षा से – उत्पन्न-व्यय की अपेक्षा से अनेकपना है. त्रिकाली आनंद की अपेक्षा से अनेकपना है. आडा..डा...! ऐसा (समझने के लिये) कब कूरसद मिले ?

अनेक-अनेकपना होने पर भी उसका तात्पर्य, उसका सार क्या ? समझ में आया ? 'नियमसार' में तो ऐसा कहा है कि, अद्वैत और द्वैत ऐसा विचार आया उससे तुझे क्या लाभ हुआ ? वस्तु से मैं अनेक हूँ, अद्वैत हूँ, पर्याय से अनेक हूँ, उससे तुझे लाभ क्या है ? उससे रहित अंदर निर्विकल्प दृष्टि हो तो तुझे सम्यग्दर्शन होता है, तब तुझे धर्म की प्राप्ति होती है, तब तेरे भव का अंत आता है. समझ में आया ? और टीकाकार 'पद्मप्रभमलधारीदेव' ने अनेक बार तो ऐसा कहा कि, आत्मा में अज्ञान आनंद का नाथ प्रभु ! उसका ध्यान करते हैं, ध्यान करते हैं उसमें जो भेदवासना उत्पन्न हुई, विकल्प आया तो अरिहंत के मत में भेदवासनावाले को मुक्ति होगी कि नहीं कौन जानेगा ? 'नियमसार' में ऐसा पाठ है. आडा..डा...! अनेक अज्ञान आनंद प्रभु है उसका ध्यान करने से आत्मा का सम्यग्दर्शन और आनंद का स्वाद आता है. उसमें पाठ है, 'पद्मप्रभमलधारीदेव' संत की टीका है (उसमें कहते हैं), उसमें भेद का विकल्प उत्पन्न हुआ तो भेदवासना ठीकी तो अरिहंत के मत में उसकी मुक्ति होगी कि (नहीं) कौन जाने ? अर्थात् उसमें मुक्ति कहाँ है ? आ..डा..डा...! सूक्ष्म बात है, भाई ! 'नियमसार' है न ? कल तो 'नियमसार' शुरू करना है न ? कल दोपहर को तीन से चार है. 'नियमसार' 'शुद्धभाव अधिकार' ! कल सबेरे 'समयसार' का 'सर्वविशुद्ध अधिकार' (यलेगा). यहाँ बीस दिन शिबिर है न ? आडा..डा...!

यहाँ तो कहते हैं कि, द्रव्य से – वस्तु से देखो तो अनेकपना है और उत्पन्न-व्यय की अपेक्षा से अनेकपना है (किर भी) दोनों में विरोध नहीं. उत्पन्न-व्यय की अपेक्षा अनेक है और ध्रुव की अपेक्षा से अनेक ही है. उसका ध्यान करने में भेद का विकल्प उत्पन्न होता है कि, मैं पर्याय हूँ, मैं राग हूँ, मैं अज्ञान हूँ, मैं पूर्ण हूँ – ऐसा विकल्प – राग

उत्पन्न हो तो अरिहंत के मत में उसे धर्म होता है कि नहीं, मुक्ति होती है कि नहीं कौन जाने ? अरिहंत के मत में उसकी मुक्ति नहीं होगी. अज्ञानी कहे कि, मुक्ति होगी तो वह अज्ञानी जाने. आहा..हा...! समझ में आया ?

पूषानंद का नाथ प्रभु देहदेवल में बिराजते हैं. यह (शरीर) तो मिट्टी - धूल राख है, स्मशान की राख होगी. कू... होकर उड़ जायेगा, वह तो मिट्टी है. प्रभु तो अंदर यैतन्यस्वरूप सच्चिदानंद - सत् नाम शाश्वत चिदानंद नाम ज्ञान और आनंद का सागर प्रभु है. आ..हा...! उसका अनुभव करने से, (आत्मा) अतीन्द्रिय आनंद का सागर है तो उस अतीन्द्रिय आनंद का स्वाद आता है. अतीन्द्रिय आनंद का स्वाद आता है उसका नाम ज्ञान कहना, उसकी श्रद्धा को समकित कहना और आनंद आया उसका नाम स्वरूपायरण स्थिरता कहना. आहा..हा...! सूक्ष्म बात है, भाई ! यहां तात्पर्य तो यह कहना है.

'पंचास्तिकाय' (की) १७२ गाथा है उसमें यह आया है. 'पंचास्तिकाय' ! यारों अनुयोग का तात्पर्य क्या है ? पर्याय अनित्य है और द्रव्य नित्य है. पर्याय से अनेकपना है, द्रव्य से एकपना है, परंतु उसका तात्पर्य क्या ? उसका परिणाम क्या ? उसका तात्पर्य वीतरागता है. वीतरागता नाम रागरहित दशा है. ये वीतरागता उत्पन्न कैसे होगी ? यारों अनुयोग का तात्पर्य वीतरागता है परंतु वीतरागता उत्पन्न होगी कैसे ? कि, त्रिकाली भगवान आनंद का नाथ प्रभु ! वीतरागमूर्ति आत्मा है. 'घट घट अंतर जिन वसे ने घट घट अंतर जैन, मत-मदिरा के पान सौ, मतवाला समझे न' मतवाला अभिमानी समझते नहीं. मैं कौन हूँ अंदर में ? आहा..हा...! अपने स्वरूप को भूलकर राग, पुण्य और पुण्य के फल को अपना मानते हैं वह बड़ा भूर्भुव का सरदार है, ऐसा कहते हैं. वह भूर्भाई से भरा पडा है. दुनिया में सयाना कहे (तो) कहे. पागल लोग तो पागलपन की प्रशंसा करे. आहा..हा...!

यहां तो कहते हैं कि, एक-अनेकपना हो. आहा..हा...! 'जब उत्पाद और विनाश के एकपने की अपेक्षा ली जाय तब यह पक्ष झलित होता है कि - 'न तो कोई उत्पन्न होता है और न नष्ट होता है'; और जब उत्पाद तथा विनाश के अनेकपने की अपेक्षा ली जाय तब प्रतिकषण होनेवाले विनाश और उत्पाद का पक्ष झलित होता है). वह इसप्रकार है :-' अब दृष्टांत देकर सिद्ध करते हैं. आ..हा..हा...! ऐसा कैसा उपदेश ? भगवान की भक्ति करो, दान करो, मंदिर बनाओ, व्रत करो, अपवास करो (ऐसा करना आसान है). ये सब राग की क्रिया है, भगवान ! और राग का कर्ता होना वह तो आत्मा का भरण है. करना वह भरना है. अपना ज्वन यैतन्यज्योत प्रभु है. आहा..हा...! ज्ञान, दर्शन

से भरा पडा उसे राग का कर्ता बनाना... आहा..हा...! अज्ञान है. राग का कर्ता, हां ! पर की किया तो (कर सकते ही) नहीं. ये धंधा-व्यापार (करने) छोशियार आदमी दुकान पर बैठे तो बराबर व्यवस्थित काम कर सके. उस बात में अकेले का भी सत्य नहीं. सब जूठ है. आहा..हा...! समझ में आया ? अरबोंपति होते हैं तो कितने करोड़ पैदा करते हैं कि, हम सयाने है, समझदारी और छोशियारी काम आती है. ये छोशियारी अज्ञान की है. मिथ्यात्म, अज्ञान की दशा है. आहा..हा...!

यहां कहते हैं कि, अब दृष्टांत देते हैं. जैसे :- 'जो घडा है वही कूडा है' ऐसा कहा जानेपर,...' घडा होता है न घडा ? मिट्टी का घडा और मिट्टी का कूडा. कूडा. घडा है वही कूडा है 'ऐसा कहा जानेपर, घडे और कूडे के स्वरूप का अकपना असंभव होने से,...' आहा..हा...! 'उन दोनों की आधारभूत मिट्टी प्रगट होती है,...' क्या कहा ? घडा है वह कूडा है (ऐसा कहा तो) इसमें तो मिट्टी प्रगट होती है. वह मिट्टी है. है ? 'जो घडा है वही कूडा है' ऐसा कहा जानेपर, घडे और कूडे के स्वरूप का अकपना असंभव होने से, उन दोनों की आधारभूत मिट्टी प्रगट होती है,...' मिट्टी है वही घडा है और मिट्टी है वही कूडा है. आ..हा..हा...! घडा बना है वह मिट्टी से बना है. कुंभार से नहीं. कुंभार से घडा नहीं बने. क्योंकि कुंभार का जोव त्रिभुज द्रव्य है, और घडा - मिट्टी के घडे का द्रव्य त्रिभुज है, तो मिट्टी घडे की कर्ता है. परंतु कुंभार घडे का कर्ता है वह अज्ञान. मिथ्या त्रिम (है), अज्ञानी की मान्यता में त्रिम है. आहा..हा...! ऐसी बात बैठनी (कठिन पडे). पूरा दिन मैं करुं, मैं करुं, मैं करुं...

'नरसिंह महेता' कहते हैं. अन्य मति में 'नरसिंह महेता' लुओ न ? 'जूनागढ' में ! 'हुं करुं, हुं करुं अे ज अज्ञान है, शकटनो भार जेम श्वान ताणे' बैलगाडी के नीचे श्वान - कूत्ते की (पीठ) थोडी छूती है तो (कूत्ता मानता है कि), गाडी मुज से चलती है. बैलगाडी है, दो बैल चलते हैं, पीछे के भाग में नीचे कूत्ता (चलता है और उसकी थोडी पीठ छूती है तो उसे लगता है कि) मेरे से गाडी चलती है. ऐसे अज्ञानी जहां बैठा हो वहां जड की जो किया होती है (तो मानता है कि) यह किया मेरे से लुई है. दुकान की व्यवस्थित व्यवस्था मैं करता हुं. वे सब कूत्ते जैसे अज्ञानी हैं. आहा..हा...! अर...र...र...! ऐसा मार्ग है. भाई ! वीतराग को दुनिया की कुछ पडी नहीं है कि, समाज को ठीक लगेगा या नहीं ? ये तो दिगंबर नग्न मुनि ! 'नागा बादशाह से आधा' ! उन्हें किसी की पडी नहीं है कि, दुनिया को ठीक लगेगा या नहीं ? सत्य यह है. समझ में आया ?

(यहां कहते हैं) घडा है वही कूडा है उसमें अकपने का असंभव होने से. 'घडे और

कूंडे के स्वरूप का अेकपना असंभव होने से, उन दोनों की आधारभूत मिट्टी प्रगट होती है, उसीप्रकार 'जो उत्पाद है वही विनाश है' ऐसा कहा जानेपर उत्पाद और विनाश के स्वरूप का अेकपना असंभव होने से...' दोनों का अेकपना कैसे हो सकता है ? ऐसा कहते हैं. घडा और कूडा दोनों अेक कैसे हो ? दोनों में अेक मिट्टी प्रसिद्ध होती है कि, मिट्टी ही घडेरूप लुई है और मिट्टी ही कूडेरूप लुई है. दुनिया से विरुद्ध है.

अंगुली में अेक परमाणु है. यह (अंगुली) तो अनंत परमाणु का पिंड है. (उसके) टुकडे करते, करते, करते आभीर का टुकडा रहे उसे परमात्मा जिनेश्वरदेव परमाणु कहते हैं. इस परमाणु की जो पर्याय होती है वह अपने से होती है. उसमें दूसरा परमाणु है उससे भी नहीं होती और आत्मा अंदर है तो आत्मा की प्रेरणा से यह शरीर चलता है यह तीनकाल में नहीं. क्योंकि वह परमाणु भी कायम रहनेवाली चीज है और अवस्था क्षण क्षण में पलटती है उसकी वह अवस्था भी उसका स्वभाव है, तो वह परिणामन आत्मा से हो (ऐसी मान्यता) भूर्भपना है. यहां तो (कहते हैं कि) आत्मा से (पर का कार्य) तो (होता) नहीं परंतु मैं तो मेरी पर्याय से कर्ता हूं और मैं द्रव्य से अकर्ता हूं, ऐसा विकल्प आता है वह भी आत्मा का नहीं. आहा..हा...! उसमें तात्पर्य तो यह है. ज्ञेय का ऐसा स्वभाव है यह कहने में तात्पर्य - परिणाम क्या ? उसका फल क्या ? कि, क्षण क्षण में परिणामन होता है (तो) उत्पाद-व्यय की अपेक्षा अनेकपना गिनने में आता है और ध्रुव की अपेक्षा से अेकपना गिनने में आता है. फिर भी उस अेक और अनेकपना का विकल्प करना वह सार नहीं. आहा..हा...!

आ..हा..हा...! मैं प्रभु आत्मा त्रिद्वानंदस्वरूप आनंद का दाता हूं. अपनी पर्याय में जो आनंद होता है उसका मैं दाता हूं. आ..हा...! ऐसा भेद है वह भी विकल्प है. आनंद की पर्याय का दाता और मैं लेनेवाला - ऐसा पर्याय में लेनेवाला (हूं) ऐसा भेद करना वह भी विकल्प है, राग है. सूक्ष्म बात है, भाई ! अरे..रे...! यौरासी के अवतार में अनंत काल जैसे ही बड़म् में और अज्ञान में व्यतीत किया. कभी अंदर आत्मा, पर्याय से परिणामनेवाला (और) द्रव्य से ध्रुव (है), तो परिणामन (करनेवाली) पर्याय ध्रुव की दृष्टि करे तब उसकी यथार्थ दृष्टि होती है. आहा..हा...! पर्याय पर्याय की दृष्टि नहीं (करती). पर्याय है उसे ज्ञान जाने कि, उत्पाद-व्यय है वह पर्याय है और कायम रहनेवाला ध्रुव है (ऐसा) ज्ञान जाने. परंतु दृष्टि (जो) है, उत्पन्न लुई पर्याय की दृष्टि (जो) है वह दृष्टि ध्रुव को अपना मानती है. आ..हा..हा...! अरे.. अरे...! ऐसी बात है. जगत को कुरसद कहां है ? सारा दिन हो..हा, हो..हा... रथ निकालना, संघ निकालना, गजरथ निकालना,

मंदिर बनाना, वह तो उसके कारण से (होता है)।

यह मकान (—परमागम मंदिर) किससे बना ? छब्बीस लाख का यह मकान है ! अकेला संगेमरमर है. उद्घाटन के समय छब्बीस हजार आदमी आये थे और छब्बीस लाख का है. किसने बनाया ? प्रमुખ ने भी नहीं बनाया, किसीने नहीं बनाया. कारीगर ने भी नहीं बनाया. अरे... प्रभु ! तुझे कहां जाना है ? वह तो अपनी पर्याय से — परमाणु से बना है. आ..डा..डा...! दूसरा उसे करता है, ऐसा कहना वह उस यीज के अस्तित्व का नाश करना है. आ..डा..डा...! ये यीज दूसरेने की ऐसा कहना, मानना तो उस यीज के अस्तित्वका अभाव करना है और वह यीज अपने से है और अपने से क्षण क्षण में परिणामन करते करते बंगला हो गया. अरे... प्रभु ! परंतु यहां नहीं था और बना (तो सही) ? पहले तो यहां जंगल था. अभी बना है तो कोई बनानेवाला है तो बना है कि नहीं ? (तो कहेत हैं) नहीं. कठिन बात है, भाई ! दुनिया कहां है ये सब हम तो जानते हैं न !

६६ वर्ष तो दुकान छोड़कर लुअे हैं. ६६ वर्ष ! शरीर को ८० वर्ष लुअे. ८० ! १०० में १० (कम), ८० ! आ..डा..डा...! ६६ वर्ष से सब देखते हैं. हम तो दुकान पर भी देखते थे. दुकान 'पालेज' में है. 'भरुय' और 'वडोहरा' के बीच में 'पालेज' है. अभी दुकान है. पिताजी की दुकान थी. अभी दुकान है, बड़ी दुकान है. ४० लाख रुपया है, ४ लाख की आमदानी है. अभी है वही दुकान उस वक्त थी. उस समय कमाई थोड़ी थी. छोटी दुकान थी, अभी बहुत बढ गई. परंतु वह तो जड के कारण से बनते हैं और जड के कारण से नाश होता है. आडा..डा...! तु वहां व्यापार-धंधे की जगह पर बैठे (और माने कि), मेरे से यह सब लुआ है. तो वह अस्तित्व — जगत के अस्तित्व की यीज है कि नहीं ? वह सत्तावाली यीज है कि नहीं ? और सत्ता — अस्तित्ववाली यीज है तो उस अस्तित्व(वाली) यीज का परिणामन उसके कारण से होता है कि दूसरे अस्तित्व के कारण होता है ? दूसरे के कारण से होता है तो उसके परिणामन का अस्तित्व उसने माना ही नहीं. आडा..डा...! समज में आया ? बहुत सूक्ष्म बात है, भाई ! आडा..डा...!

किर भी समकित्ती को भी शुभ भाव आता है. मंदिर का दर्शन करते हैं, भगवान के दर्शन करते हैं, ऐसा भाव आता है. समज में आया ? ऐसी बात ! ऐसा भाव आता है तो लक्ष (वहां) जाता है. समज में आया ? स्वर्ग में भी असंख्य प्रतिमा (हैं). अनादि से भगवान की जिनप्रतिमा है. स्वर्ग में अनादि से असंख्य हैं और नंदीश्वरद्विप (में) भावन जिनालय (हैं). अक अक जिनालय में १०८ रत्न की प्रतिमा हैं. स्वर्ग का छन्द्रे अकावतारी

(है), अंक भव करके मोक्ष जानेवाला है. अन्नी छन्द है वह अंक भव में मोक्ष जानेवाला है. आत्मा का भान है, सब का स्वामीपना उडा दिया है. आहा..हा...! वे भी वहां भगवान की पूजा करने जाते हैं, तो शुभ भाव हो. ऐसा माने कि, अशुभ से बचने को यह शुभ भाव (आता) है, (वह) धर्म नहीं. और यह शुभ भाव करते करते धर्म होगा ऐसा भी नहीं. आहा..हा...! ऐसी बात !

यहां ये कहते हैं कि, 'ऐसा कहां जानेपर उत्पाद और विनाश के स्वरूप का अंकपना असंभव होने से उन दोनों का आधारभूत...' क्या कहते हैं ? कि, मनुष्यपना का व्यय हुआ, देवपना उत्पन्न हुआ तो दोनों में अंकपना नहीं हुआ. दोनों में अनेकपना हुआ न ? है ? 'अंकपना असंभव होने से...' किसके अंकपने का असंभव होने से ? कि, मनुष्य में था और मनुष्य का देह छूट गया वह जड देह (छूट गया) (और) अपनी पर्याय यहां शरीर में रहने के लायक थी तब तक रहा और छूट गया तब स्वर्ग में गया तो उन दोनों में अंकपना का असंभव है. दो में अंकपना कहां (से आया) ? दो आया न ? आहा..हा...! दो में अंकपना का असंभव है तो (दृष्टांत में) मिट्टी प्रसिद्ध होती है, इसमें जव प्रसिद्ध होता है. जव (का) अपनी पर्याय में व्यय हुआ और जव उसकी पर्याय में उत्पन्न हुआ. आहा..हा...! क्या कदा समझ में आया ?

उत्पाद-व्यय का अंकपना असंभव है. उत्पाद-व्यय दो हैं तो दो (भाव) हैं. दो में अंकपना असंभव है तो दो में अंकपना कैसे आता है ? कि, उत्पाद-व्यय का लक्ष छोड़कर त्रिकाली ध्रुव... आ..हा..हा...! मैं तो शायक त्रिकाली हुं ऐसी दृष्टि होने से अनेकपना की दृष्टि छूटकर अंकपना की दृष्टि होती है. भाई ! आप के न्याय में ऐसा अंक भी (न्याय) आया नहीं होगा. आहा..हा...!

(अंक बात) याद आयी. हम दुकान पर थे न ? माल लेने जाते थे. छोटी उम्र से सत्रह साल (की उम्र से) बाईस साल - पांच वर्ष व्यापार किया. माल लेने हम 'मुंबई', 'अहमदाबाद' सब (जगह) जाते थे. अंक बार 'भरुय' गये. 'भरुय' गये तो उस वक्त तो माल लेने नहीं गये थे. हम स्थानकवासी थे न ? तो साधु आये तब हम (उनकी) संभाल करते थे. बाद में मालूम हुआ कि, 'भरुय' स्टेशन है और वहां धर्मशाला है. रात्रि को निवृत्ति थी तो हम नाटक देखने गये. 'वांकानेर'वाले 'डाह्याभाई धोणशा' का नाटक था. आठ दिन में तीन बार (नाटक करते थे), अंक रात्रि का १५०० रुपया (लेते थे). उस वक्त, हां ! संवत-१८६४-६५ के साल की बात है. संवत ६४-६५ ! अंक रात्रि का १५०० रुपया नाटकवाला (लेता था). मुझे दूसरा कहना है. नाटक (जिसने) बनाया

उस 'डाह्याभाई' को हमने देखा था. हम गये थे, टिकट लिया था. वे 'डाह्याभाई' देह छूटने के समय जब मरने पड़े (तो कहा) 'डाह्या, तारुं उहापण हम तब कहते हैं कि. अभी समाधि - शांति से देह छोड ! अभी तक नाटक बनाया और पैसा आया वह तेरा जवन नहीं.' आहा..हा...! डाह्या तेरा उहापण... उहापण समजते हैं ? हिन्दी में क्या कहते हैं ? यतुराई ! डाह्या तेरी यतुराई - उहापण तब कहते हैं कि, शांति... शांति... शांति... शांति... आनंद और निर्विकल्प (दशा में) देह छूटे तो तेरा उहापण और यतुराई कहने में आती है, नहीं तो तू भूर्ज है. 'डाह्याभाई' ने नाटक बनाया था. ६४-६५ (के साल) की बात है. नाटक में हम गये थे. नाटक हमारे गांव में भी बहुत आते थे. बडी दुकान (थी). सौ गांव का... क्या कहते हैं ? हटाणुं ! सौ गांव का हटाणुं ! हटाणुं समजे ? सौ गांव के आदमी आते हैं. हमारी दुकान की सौ गांव की आठ लाख की तो वसूली थी. आठ लाख की वसूली थी ! बडी दुकान थी, अभी (भी) बडी दुकान है. पर का अभिमान (करता है कि), मैं ऐसा बनाया और मैंने किया. समज में आया ? तो 'डाह्याभाई' मरते समय ऐसा कहते थे (कि), तुने ऐसा किया, नाटक ऐसा बनाया (ऐसा मानेगा) तो मर जायेगा. डाह्या तेरी होशियारी तो तब कही जाय... आ..हा..हा...! भगवानआत्मा ! पुण्य और पाप के विकल्प - राग से तिम्र चीज में हुं ऐसा अनुभव करना और अनुभव से शांति से देह छोडना वह समजदारी, यतुराई का कार्य है. बाकी नाटक बनाया और लाखो (रुपया) पैदा किया वह कोई यतुराई का कार्य है नहीं. आहा..हा...!

यहां यह कहते हैं कि, अकपना का असंभव होने से 'दोनों का आधारभूत ध्रौव्य प्रगट होता है;...' उत्पाद और व्यय दो में अकपना संभव नहीं. दो हुआ न ? तो उसमें अकपना का संभव नहीं. उसमें से अकपना का ध्रुव प्रगट होता है. आहा..हा...! भगवानआत्मा मनुष्यपने था वही स्वर्गपने गये... आहा..हा...! और मनुष्यपने है वह छोडकर तिर्य्य - पशु, चींटी, कौआ, कूत्ते में उत्पन्न होता है. कषाय होता है, बहुत राग-द्वेष होता है, धर्म तो है नहीं. राग और द्वेष, माया, लोभ (करता है तो तिर्य्य होता है). तिर्य्य ! तिर्य्य समजे ? मनुष्य का शरीर ऐसा (सीधा) है. तिर्य्य का शरीर तीरछा है. गाय, भैंस, घोडा, गिलहरी तिरछे हैं न ? तो तीरछे क्यों हुआ ? (क्योंकि) उसने पूर्वत्व में तीरछे राग और द्वेष - टेढापन बहुत किया था. 'गोमटसार' में पाठ है कि, तीरछा क्यों हुआ ? मनुष्य ऐसा (सीधा) हुआ और घोडा, गाय, भैंस जैसे तीरछे (क्यों हुआ) ? पिसकोली... क्या कहते हैं ? गिलहरी ! तीरछी है न ? नेवला, सर्प (आदि) टेढे (हैं). क्योंकि पूर्व में स्वरूप को भूलकर राग और द्वेष, कषाय बहुत किये. माया, कपट और कूटिलता (बहुत

किये)... आडा..डा...! तो मरकर देह भी तीरछा हो गया. तीरछा समझे ? टेढा ! टेढाई बहुत की तो टेढा शरीर हो गया और टेढाई को मंद करके राग मंद हो तो मनुष्य होता है. फिर मनुष्य होकर मांस आदि जाय, व्यापार-धंधा करे, माया-कपट करे तो पशु (होता है). जैसे अवतार अनंत किये.

कहते हैं कि. उत्पाद-व्यय की अपेक्षा से कड़ो तो दो अंक नहीं है. दो अंक नहीं है, दो दो है. या मनुष्य भव या तिर्यक का भव, या मनुष्य का भव या स्वर्ग का भव, या मनुष्य का भव या नरक का भव. आडा..डा...! 'ब्रह्मदत्त' यक्षवर्ती ! ८६ उज्जर स्त्री. ८६ करोड़ पायदल ! हीरे के ढोलिये पर... ढोलिया (को) क्या कहते हैं ? पलंग ! पलंग में सोते थे. सोलह उज्जर देव सेवा करते थे. 'ब्रह्मदत्त' यक्षवर्ती बड़ा पापी था. यहां देह छूटा और सातवीं नरक में अभी गये हैं. अभी सातवीं नरक में हैं. तैंतीस सागर (का आयु है). नीचे सात नरक हैं. नीचे सात नरक की भूमि हैं. (आयु की) जघन्य स्थिति दस उज्जर (वर्ष) की है और विशेष बड़ी स्थिति तैंतीस सागर की है. यहां भी अनंत बार जन्म लिया है. अनादिकाल में यहां अनंत बार जन्म लिया है. आडा..डा...!

भिन्न भिन्न अवस्था में अकपना संभव नहीं. भिन्न भिन्न अवस्था में अकपना (देखो तो) आत्मा प्रगट होता है. समझ में आया ? आ..डा...! 'छसलिये देवादिपर्याय के उत्पन्न होने और मनुष्यादिपर्याय के नष्ट होने पर 'जो उत्पाद है वही विलय है' ऐसा मानने से (छस अपेक्षा से) उन दोनों का आधारभूत ध्रौव्यवान् श्रवद्रव्य प्रगट होता है...' उसमें से दृष्टि द्रव्य पर जाती है. उत्पन्न है वह व्यय नहीं और व्यय है वह उत्पन्न नहीं तो दूसरी यीज है. आडा..डा...! सूक्ष्म है. तीनलोक के नाथ जिनेश्वरदेव परमेश्वर ! उनकी यह दिव्यध्वनि है. ये कोई वार्ता-कथा नहीं है. आ..डा..डा...! बड़ी गंभीर यीज है.

यह कहते हैं. 'ऐसा मानने से (छस अपेक्षा से) उन दोनों का आधारभूत ध्रौव्यवान् श्रवद्रव्य प्रगट होता है (लक्ष में आता है);...' क्या कहते हैं ? आत्मा में मनुष्यपना का व्यय हुआ, देवपना उत्पन्न हुआ. दो पने में अकपना का संभव नहीं. दो पने में जब ध्रुव की दृष्टि करे तो अकपना का संभव है. दो पना की दृष्टि में अकपना का संभव नहीं. मैं मरा और मैं उत्पन्न हुआ, ऐसी दृष्टि में अकपना का संभव नहीं, ऐसा कहते हैं. समझ में आया ? आ..डा..डा...! दो पनामें से अकपना का संभव कब हो ? मैं ही आत्मा पूर्व की पर्याय में व्यय होकर उत्तर की पर्याय में उत्पन्न हुआ वह ध्रुव मैं ही हूं. ऐसी दृष्टि में दो पना उत्पन्न न होकर अकपना उत्पन्न होता है.

विशेष कहेंगे...

अथ जीवस्यानवस्थितत्वहेतुमुद्योतयति -

तम्हा दु णत्थि कोई सहावसमवट्ठिदो त्ति संसारे।
 संसारो पुण किरिया संसरमाणस्स दब्बरस्स।।१२०।।
 तस्मात्तु नास्ति कश्चित् स्वभावसमवस्थित इति संसारे।
 संसारः पुनः क्रिया संसरतो द्रव्यस्य।।१२०।।

यतः खलु जीवो द्रव्यत्वेनावस्थितोऽपि पर्यायैरनवस्थितः, ततः प्रतीयते न कश्चिदपि संसारे स्वभावेनावस्थित इति। यच्चात्रानवस्थितत्वं तत्र संसार एव हेतुः। तस्य मनुष्यादिपर्यायात्मकत्वात् स्वरूपेणैव तथाविधत्वात्। अथ यस्तु परिणममानस्य द्रव्यस्य पूर्वोत्तरदशापरित्यागोपादानात्मकः क्रियाख्यः परिणामस्तत्संसारस्य स्वरूपम्।।१२०।।

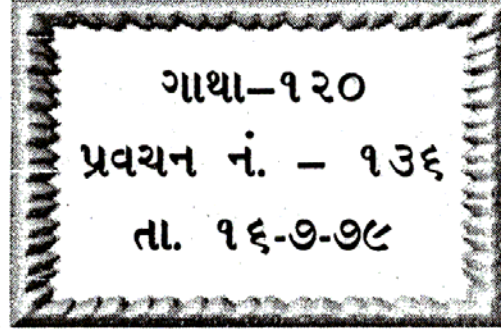
अथ विनश्वरत्वे कारणमुपन्यस्यति, अथवा प्रथमस्थलेऽधिकारसूत्रेण मनुष्यादिपर्यायाणां कर्मजनितत्वेन यद्विनश्वरत्वं सूचितं तदेव गाथात्रयेण विशेषेण व्याख्यातमिदानीं तस्योपसंहारमाह - तम्हा दु णत्थि कोई सहावसमवट्ठिदो त्ति तस्मान्नास्ति कश्चित्स्वभावसमवस्थित इति। यस्मात्पूर्वोक्तप्रकारेण मनुष्यादिपर्यायाणां विनश्वरत्वं व्याख्यातं तस्मादेव ज्ञायते परमानन्दैकलक्षण-परमचैतन्यचमत्कारपरिणतशुद्धात्मस्वभाववदवस्थितो नित्यः कोऽपि नास्ति। क्व। संसारे निस्संसारशुद्धात्मनो विपरीते संसारे। संसारस्वरूपं कथयति - संसारो पुण किरिया संसारः पुनः क्रिया। निष्क्रियनिर्विकल्पशुद्धात्मपरिणतेर्विसदृशी मनुष्यादिविभावपर्यायपरिणतिरूपा क्रिया संसारस्वरूपम्। सा च कस्य भवति। संसरमाणस्स जीवस्स विशुद्धज्ञानदर्शनस्वभावमुक्तात्मनो विलक्षणस्य संसरतः परिभ्रमतः संसारिजीवस्येति। ततः स्थितं मनुष्यादिपर्यायात्मकः संसार एव विनश्वरत्वे कारणमिति।।१२०।।

હવે જીવના અનવસ્થિપણાનો હેતુ પ્રકાશે છે :-

તેથી સ્વભાવે સ્થિર એવું ન કોઈ છે સંસારમાં;
સંસાર તો સંસરણ કરતા દ્રવ્ય કેરી છે ક્રિયા. ૧૨૦.

અન્વયાર્થ :- [તસ્માત્ તુ] તેથી [સંસારે] સંસારમાં [સ્વભાવસમવસ્થિતઃ ઇતિ] સ્વભાવથી અવસ્થિત એવું [કશ્ચિત્ ન અસ્તિ] કોઈ નથી (અર્થાત્ સંસારમાં કોઈનો સ્વભાવ કેવળ એકરૂપ રહેવાનો નથી); [સંસાર પુનઃ] સંસાર તો [સંસરતઃ] સંસરણ કરતા [દ્રવ્યસ્ય] દ્રવ્યની [ક્રિયા] ક્રિયા છે.

ટીકા :- ખરેખર જીવ દ્રવ્યપણે અવસ્થિત હોવા છતાં પણ પર્યાયોથી અનવસ્થિત છે. તેથી એમ પ્રતીત થાય છે કે સંસારમાં કોઈ પણ સ્વભાવથી અવસ્થિત નથી (અર્થાત્ કોઈનો સ્વભાવ કેવળ અવિચળ - એકરૂપ રહેવાનો નથી). અને અહીં જે અનવસ્થિતપણું છે તેમાં સંસાર જ હેતુ છે; કારણ કે તે (-સંસાર) મનુષ્યાદિપર્યાયાત્મક છે, કેમ કે તે સ્વરૂપથી જ તેવો છે (અર્થાત્ સંસારનું સ્વરૂપ જ એવું છે). ત્યાં પરિણમતા દ્રવ્યનો પૂર્વોત્તરદશાના ત્યાગગ્રહણાત્મક એવો જે 'ક્રિયા' નામનો પરિણામ તે સંસારનું સ્વરૂપ છે. ૧૨૦.

‘પ્રવચનસાર’, ‘જ્ઞેય અધિકાર’. જ્ઞાન મેં જાનનેલાયક ચીજ જગત મેં કિતની હૈ ઉસકા અધિકાર હૈ. જ્ઞેય તત્ત્વ ! પ્રમેય તત્ત્વ કહો, જ્ઞેય કહો (સબ એકાર્થ હૈ). પ્રમાણ નામ અપને જ્ઞાન મેં જગત કા જો પ્રમેયપના હૈ ઉસકા જ્ઞાન હોતા હૈ તો “(ઉસે) યહાં પ્રમાણ કહતે હૈં ઓર વસ્તુ કો પ્રમેય કહતે હૈં. પ્રમેય (કહા) તો પર ઓર સ્વ દોનોં પ્રમેય હૈં. આહા..હા...! અપના સ્વસ્વરૂપ જો દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય હૈ વહ ભી પ્રમેય હૈ ઓર પર ભી પ્રમેય હૈ. અપની જ્ઞાન કી પર્યાય મેં સ્વજ્ઞેય ઓર પરજ્ઞેય કા જ્ઞાન હોતા હૈ વહ જ્ઞાતા-દૃષ્ટા કી પર્યાય (હૈ) વહ ધર્મ હૈ. આહા..હા...! યહ બાત કરતે હૈં. ૧૨૦ (ગાથા).

‘અબ, જીવ કી અનવસ્થિતતા કા હેતુ પ્રગટ કરતે હૈં :-’ ભગવાનઆત્મા એકરૂપ નહીં રહતે હૈં ઓર સંસાર કી મનુષ્યપર્યાય, દેવપર્યાય... આહા..હા...! લીલ, ફૂગ (કો) ક્યા કહતે હૈં ? કાઈ ! દેખો ! યહાં પાની ભરા હૈ ન ? (તો કહતે હૈં કિ), લીલ-ફૂગ કે ગંજ હુએ. નીચે પાની હૈ ન ? આહા..હા...! ખડે ભરે હૈં ન ? એક કણ મેં અસંખ્ય શરીર, એક શરીર મેં અનંત જીવ ! તો કહતે હૈં કિ, અનવસ્થિત દશા એકરૂપ નહીં રહતી હૈ (ઉસકા) ક્યા કારણ હૈ ? આહા..હા...! અનવસ્થિત (અર્થાત્) એકરૂપ નહીં એસી મનુષ્ય, દેવ, સ્વર્ગ, નિગોદ એસી જો પર્યાય હોતી હૈ, પર્યાય (માને) અપની પર્યાય, હાં ! શરીર આદિ નહીં. શરીર તો જડ હૈ. પરંતુ મનુષ્ય આદિ પર્યાય (યાની) અંદર તિર્યચ કી, નિગોદ કી ગતિ કી જો યોગ્યતા (હૈ)... આ..હા..હા...! વહ એકરૂપ નહીં. ભિન્ન ભિન્ન અવસ્થા મેં રખડતા હૈ. ઉસ ભિન્ન ભિન્ન મનુષ્યાદિ પર્યાય કો સંસાર કહતે હૈં. યહ બાત હૈ, દેખો !

तम्हा दु णत्थि कोई सहावसमवट्ठिदो त्ति संसारे।
संसारो पुण किरिया संसरमाणस्स दब्बस्स।।१२०।।

तेथी स्वभावे स्थिर अेवुं न कोर्छे छे संसारमां;
संसार तो संसरण करता द्रव्य केरी छे किया. १२०.

टीका :- 'वास्तव में जब द्रव्यपने से अवस्थित होनेपर भी...' वस्तुपने ध्रुव द्रव्य अेकरूप अवस्थित है और वही सम्यग्दर्शन का विषय है. आहा..हा...! सम्यग्दर्शन प्रगट करने का (उपाय) द्रव्य अेकरूप अवस्थित है उसका आश्रय (करना है), वह सम्यग्दर्शन है. अवस्थित द्रव्य ध्रुव है. आहा..हा...! ज्ञायकभाव 'जब द्रव्यपने से अवस्थित होनेपर भी...' वस्तुपने तो स्थिर ध्रुव वज्र के बिंब के माझिक अेकरूप वस्तु है. फिर भी 'पर्यायों से...' पर्याय में - अवस्था में 'अनवस्थित है;...' यहां जो पर्याय लेनी है वह मनुष्य और तिर्यग गति की पर्याय (लेनी है), सिद्ध की पर्याय अभी नहीं लेनी है.

यहां तो संसार की पर्याय - संसरण... आ..हा..हा...! स्वरूपमें से उटकर यार गति में जो संसरण करते हैं... आहा..हा...! वह संसार है. संसार अपनी पर्याय से भिन्न नहीं वर्तता. समज में आया ? स्त्री, कुटुंब-परिवार, पैसा-लक्ष्मी संसार नहीं (है). आहा..हा...! वह तो पर यीज है उसके साथ आत्मा का क्या संबंध ? भगवानआत्मा अेकरूप वस्तु होनेपर भी मनुष्यादि गति की योग्यता से, अपनी पर्याय से अनवस्थित है. आहा..हा...!

अेक मनुष्य यकवर्ती राजा मरकर नरक गति में जाये. कहां नरक गति ! आ..हा..हा...! नरकमें से, निगोदमें से निकले और यहां मनुष्य हो और यार ज्ञान प्राप्त कर सर्वज्ञ(पना) - केवलज्ञान प्राप्त कर ले. ऐसी उसकी अवस्था ! आ..हा..हा...! परंतु ये सब अवस्था अनवस्थित हैं, स्थिर नहीं. आहा..हा...! इस अनवस्थित दशा पर से दृष्टि उटाने को अवस्थित द्रव्य जो त्रिकाल है उसका आश्रय लेने (के लिये) यह कथा चलती है. मनुष्यादि यार गति की पर्याय भी ज्ञेय है और त्रिकाली वस्तु भी ज्ञेय है. आहा..हा...!

'वास्तव में जब द्रव्यपने से...' अेकरूप होनेपर भी. अवस्थित नाम अेकरूप. पर्यायों से अनेकरूप (है) 'इससे यह प्रतीत होता है कि संसार में कोई भी,...' आ..हा..हा...! संसार में यार गति में 'कोई भी स्वभाव से अवस्थित नहीं...' कायम रहनेवाली संसार की कोई

अवस्था नहीं. आहा..हा...! मनुष्यगति संसार, तिर्य्यगति संसार (है). तिर्य्य में तो निगोद भी आ गया. निगोद – लील, कूग. यहाँ है न ? आ..हा...! लील, कूग से जड़े लरे हैं. 'स्वाध्याय मंदिर' के पास जड़े लरे हैं. काँई का ढीगला ! तो पूरे अढाँई द्विप में तो कितना बारिश (होता होगा) ? आहा..हा...! वह निगोद की अवस्था संसार है. वहाँ से निकलकर मनुष्यगति में आये तो मनुष्यगति भी संसार है. आहा..हा...! वहाँ से निकलकर कदाचित् देवगति को प्राप्त करे (तो) वह भी संसार है. आहा..हा...! 'संसारश्च एति संसारः'

भगवान् आत्मा अकृप नहीं रहने पर भी अवस्था में अनेकृप होता है इसलिये अनवस्थित – अकृप दशा नहीं है असा कहने में आता है. आहा..हा...! अरबाँ के बंगले में सोया हो... आहा..हा...! वहाँ से भरकर कोँई तिर्य्य में गधी की कूँभ में जाये. भांस आदि न जाते हो. वह संसार – 'संसारश्च एति संसारः' है. यौथा पद है. 'संसारमाणस्स' 'संसारो पुण किरिया संसारमाणस्स दव्वस्स' द्रव्य की यह संसारकिया संसार नाम अकृप नहीं रहती है. आ..हा..हा...! भगवान् आत्मा वस्तु – द्रव्यपने अकृप रहता है. पर्यायपने अनवस्थित अन्य... अन्य... अन्य... गति हुआ करती है वह संसार है. आहा..हा...!

'संसार में कोँई भी स्वभाव से...' स्वभाव से कायम रहे असी कोँई गति नहीं. संसार नहीं. आहा..हा...! सर्वार्थसिद्ध के देव भी उस देह को छोडकर मनुष्य (होते हैं). आहा..हा...! सर्वार्थसिद्ध का भव भी अनवस्थित संसार है. वहाँ से निकलकर मनुष्य होता है वह अकृप अवस्थित नहीं, संसार है. आ..हा..हा...! संसार अपनी पर्याय में अपने से अपने अपराध से असी पर्याय उत्पन्न होती है. शरीर, वाणी, मन, कर्म, पैसा ये कोँई संसार नहीं, वे तो परद्रव्य हैं. संसार अक विकारी अवस्था है. मोक्षमार्ग अक अविकारी अपूर्ण अवस्था है और मोक्ष पूर्ण अविकारी दशा है. ये सभी दशाओं हैं. उसमें यहाँ तो संसार की दशा का वर्णन है. आहा..हा...!

अक निगोद का जव निकलकर मनुष्य होकर आठ वर्ष में केवल(ज्ञान) प्राप्त करते है. तो गति है वह संसार है. निगोद भी संसार है और गति भी संसार है. आहा..हा...! उस गति उपर की रुचि, आश्रय छोडकर अवस्थित भगवान् त्रिकाल परमात्मस्वरूप है उस निधान पर नजर करके, नजर से अपने निधान को देखना वह अवस्था अवस्थित है. आहा..हा...! वह अवस्था भी अवस्थित (है असा कहा तो) अवस्थित शब्द (का अर्थ) है तो पलटन. परंतु वसी की वसी अवस्था रहती है और संसार में पलटकर अक बाजू निगोद और अक ओर राजा ! निगोद (का जव) भरकर राजा होता है, राजा भरकर निगोद होता है. आ..हा..हा...! बाप भरकर नरक में जाये, पुत्र भरकर स्वर्ग में जाये.

आहा..हा...!

‘श्रेष्ठिक राजा’ ! नरक में गये. अभी नरक में ८४ हजार वर्ष की स्थिति में हैं और ‘अभयकुमार’ आदि उनके राजकुमार... आ..हा..हा...! अनवस्थित दशा में वे स्वर्ग में गये और कोई मुक्ति को प्राप्त हुअे. आ..हा..हा...! पिताञ्च नरक में गये, पुत्र स्वर्ग में गया. आहा..हा...! (अैसे) संसार अवस्थित नहीं, अनवस्थित है. आहा..हा...! समझ में आया ? अनवस्थित स्थिति की दशा का लक्ष छोडना और अवस्थित (निज स्वरूप) पर दृष्टि करने के लिये यह बताया है. आहा..हा...!

(संसार में कोई भी) ‘स्वभाव से अवस्थित नहीं है (अर्थात् किसी का स्वभाव केवल अवियल – अेकरूप रहनेवाला नहीं है);...’ याहे तो यकवर्ती का पद मिले, सर्वार्थसिद्ध की अवस्था हो, परंतु अेकरूप नहीं रह सकती. आहा..हा...! ‘(किसी का स्वभाव केवल अवियल – अेकरूप रहनेवाला नहीं है);...’ आ..हा..हा...! ‘और यहां जो अनवस्थितता है उसमें संसार ही हेतु है;...’ संसार – संसरण यही उसका कारण है. आ..हा..हा...! क्योंकि संसार किसे कहते हैं ? आहा..हा...! मनुष्यादिपर्यायात्मक है. ‘वह (संसार) मनुष्यादिपर्यायात्मक है,....’ आ..हा..हा...! संसार कोई कर्म नहीं, संसार कोई स्त्री, कुटुंब नहीं. आ..हा...! यार गति की मनुष्यादिपर्याय का भाव है वह संसार है. आहा..हा...! याहे तो राजा-महाराजा (हो), जिन्हें करोड़ों-करोड़ों के बंगले (हो). ‘मैसूर’ में है न ? साडे तीन करोड का बंगला ! राजा छोडकर चला गया. ‘मैसूर’ (में) साडे, तीन करोड का (बंगला) ! (हम) देखने गये थे. आ..हा..हा...! संसारदशा अनवस्थित (है), कहां (बडे बंगले में) रहनेवाला कहां दूसरे मकान में रहे ! अपनी अवस्था जो अेकरूप नहीं (रहती है) उस कारण से वह उसका संसार हेतु (है). रभडना, रुलना वह संसार का हेतु है. आहा..हा...!

मनुष्यादिपर्याय स्वरूप... मनुष्य आदि (यानी) तिर्यय, निगोद, स्वर्ग, नरक. आ..हा..हा...! ये मनुष्यादिपर्याय स्वरूप संसार है. ये संसार है. आहा..हा...! लोग तो स्त्री, कुटुंब को छोडे तो (माने कि इसने) संसार छोडा. लेकिन वह कहां संसार है ? स्त्री, कुटुंब, दुकान, धंधा छोडा तो संसार छोडा. आहा..हा...! वह यीज संसार है ही नहीं तो तुने संसार छोडा कहां से ? आहा..हा...! पर यीज तो कभी ग्रहण की ही नहीं तो छोड दी अैसा कहां आया ? ये मनुष्यगति आदि पर्याय तो तुने ग्रहण की है. आहा..हा...! और ये गति आदि की पर्याय का कर्ता होना वह भी मिथ्यादृष्टि है. आहा..हा...! क्योंकि अवस्थित भगवान की दृष्टि छोडकर अनवस्थित (नाम) अेकरूप नहीं रहनेवाली अवस्था की रुचि, प्रेम मिथ्यात्व है, वह संसार का प्रेम है. आ..हा..हा...!

‘क्योंकि वह (संसार) मनुष्यादिपर्यायात्मक है,...’ लोग तो ये स्त्री, पुत्र, धंधा छोड़ दे तो संसार छोड़ा, ऐसा कहे. वह संसार नहीं, भगवान ! तेरी गति (यानी) यार गति का भाव जो तेरी पर्याय में है वह संसार है. आहा..हा...! उसका लक्ष छोड़ना और स्व का आश्रय करना (तब) दृष्टि में संसार छोड़ा, दृष्टि में संसार छूट गया. आहा..हा...! अनवस्थित गति का लक्ष छोड़कर अवस्थित भगवान नित्यानंद प्रभु ! आहा..हा...! उसके अंदर दृष्टि लगाना, उसमें अनवस्थित संसार की पर्याय का लक्ष छोड़ा वह दृष्टि में संसार छोड़ा. पीछे अस्थिरता का संसार है... आ..हा..हा...! उस स्वरूप में स्थिर होने से अस्थिरता के संसार का नाश होता है. आहा..हा...!

केवली भगवान को भी असिद्ध कहते हैं. सिद्ध नहीं, असिद्ध है. पहले गुणस्थानवाले निगोद के ज्व को भी असिद्ध कहते हैं. आ..हा..हा...! और केवलज्ञानी परमात्मा को देख छूटकर मोक्ष (में जाना) है फिर भी देख में है एतनी अपनी योग्यता है. आहा..हा...! आयुष्य के कारण नहीं, देख के कारण नहीं. अपनी योग्यता से वहां प्रतिज्वी गुण का विपरीतपना में पड़ा है वह असिद्ध है. आ..हा..हा...! समझ में आया ? केवलज्ञान प्रगट हो तो भावमोक्ष कहते हैं, फिर भी पर्याय की अपेक्षा से तो उसे असिद्ध कहते हैं. आ..हा..हा..हा...! क्या कहा ?

आत्मा अंदर जलजल ज्योति यैतन्य दरिया, सागर भरा है ! आ..हा..हा..हा...! उसमें दृष्टि करके अकाग्र होकर केवलज्ञान प्रगट किया तो उसे भगवान भावमोक्ष कहते हैं. भावमोक्ष ! परंतु द्रव्य से तो असिद्ध हैं. आ..हा..हा...! अरे..रे...! समझ में आया ? गति है न ? वहां तक (असिद्ध कहते हैं). गति मनुष्य है न ? तबले केवलज्ञान पाया परंतु गति मनुष्य है न ? आहा..हा...! और गति उसकी पर्याय में है न ? उसकी पर्याय में गति है न ? आहा..हा...! इस अपेक्षा से असिद्ध कहा. आ..हा..हा...!

यहां यह कहते हैं कि, ‘(संसार) मनुष्यादि...’ देजो ! उसे मनुष्य गति है न ? तो एतना भी संसार है. आ..हा..हा..हा...! मनुष्यादि यानी यार गति, हां ! यहां सिद्ध नहीं लेना, सिद्ध पर्याय यहां लेनी नहीं. यहां संसार पर्याय की बात चलती है न ? ‘(संसार) मनुष्यादिपर्यायात्मक है, कारण कि वह स्वरूप से ही वैसा है,...’ संसार स्वरूप से ही विकृत अनवस्थित दशा है. आहा..हा...! उदयभाव में आया था न ? यार गति, कषाय आया था. ‘नियमसार’ में ४१ गाथा ! क्षायिकभाव भी आत्मा में नहीं (ऐसा) आया था. आहा..हा...! मनुष्यगति उदयभाव है. आहा..हा...! ये अनवस्थित है, अवस्थित नहीं. आ..हा...!

संभरे आया था कि, राग-द्वेष गति अतत् स्वभाव है. अतत् स्वभाव है. भगवान

ज्ञायक आदि तत् स्वभाव है, तत् स्वभाव है. ये अतत् स्वभाव है. आ..डा..डा...!

अतद्भाव भिन्न (है और) अतत्त्व भिन्न (है). अतद्भाव तो उसे कहते हैं कि, द्रव्य और गुण दो अतद्भाव है. जैसा गुण है उसी द्रव्य नहीं और द्रव्य है उसी गुण नहीं. इस अपेक्षा से द्रव्य और गुण के बीच में अतद्भाव है. अतद्भाव दूसरी चीज है... आडा..डा...! और अतत्त्व दूसरी चीज है. इसमें अतद्भाव आ गया है. आत्मा और परवस्तु जो कर्म, शरीर आदि हैं उन्हें प्रदेशभेद है तो तो सर्वथा अन्यत्व है, अन्य है. परंतु अपने प्रदेश में भी जितने द्रव्य और गुण हैं, उस द्रव्य-गुण का संज्ञा, संप्या (आदि) से भेद है. इस अपेक्षा से दो के बीच में अतद्भाव है और द्रव्य और पर्याय निर्मल हैं तो इन दोनों के बीच में भी अतद्भाव है. अतत्त्व नहीं, अतद्भाव है. अरे..रे..रे...! अतत्त्व तो जो यार गति, रागादि (है) वह अतत्त्व है. इस अतत्त्व का अनुभव मिथ्यादृष्टि है. आडा..डा...!

सबेरे ('समयसार' में) २०३ गाथा (में) अतत्त्व, अनियत, अनेक आया था. आडा..डा...! भगवान् आत्मा तत्स्वरूप अकल्पित नियतरूप निश्चयरूप अवस्थितरूप (है) उसका आश्रय लेना तो अनवस्थित दशा का नाश होता है. अनवस्थित दशा का आश्रय लेनेसे अनवस्थित दशा का नाश नहीं होता. आ..डा..डा...! क्या कहा ? ये गति आदि है वह तो अनवस्थित है. उसके आश्रय से अनवस्थित दशा का नाश नहीं होता. आडा..डा...!

शरीर, कर्म, पैसा और धूल तो कहीं दूर रह गये. वह संसार नहीं और उन्हें छोड़ना यह आत्मा में नहीं. आत्मा तो अनवस्थित जो गति है वह अवस्थित द्रव्य के आश्रय से छोड़ता है उसी मानना यह भी एक नाम कथन से है. अंतर में स्थिर होते हैं तो अनवस्थित दशा नाश होती है तो अनवस्थित दशा का नाश करनेवाला आत्मा है, उसी कहना भी नामनिक्षेप से है. आ..डा..डा..डा...! नाममात्र है. परमार्थ से अनवस्थित दशा का नाश आत्मा नहीं करता. आत्मा तो अपने स्वरूप में स्थिर होता है तो अनवस्थित दशा उत्पन्न होती नहीं. आडा..डा...! अरे..रे...! ये कब समझे ? अनादि से रहता है. शास्त्र का ग्यारह अंग का ज्ञान भी किया परंतु उसका आश्रय छोड़ा नहीं. आडा..डा...!

'ज्ञेय अधिकार' है न ? तो अनवस्थित जो ज्ञेय है उसका आश्रय छोड़ना और अवस्थित ज्ञेय जो ज्ञेय है उसका आश्रय लेना. आडा..डा...! ज्ञेय में यह प्रकार है. अपने अपने ज्ञेय में, हां ! परज्ञेय तो भिन्न चीज है उसका त्याग करना आत्मा में है नहीं. आडा..डा...!

यहां तो कहते हैं कि, '(संसार का स्वरूप ही उसी है)...' एक गति, दूसरी गति, तीसरी गति... आडा..डा...! एक अंतर्भूत में निगोद के अठारह भव करते हैं. आडा..डा...!

(वह) अनवस्थित है. निगोद समझे ? निगोद को हिन्दी में क्या कहते हैं ? लील, झूग, लहसून, प्याज. अरे...! यहां नीम के झूल छोते हैं न ? आ..डा..डा...! अंक अंक झूल देओ तो असंख्य शरीर का पिंड है और अंक शरीर में अनंत जव हैं. जैसे निगोद में अंतर्मुहूर्त में अठारह भव करते हैं. आडा..डा...! (वह) अनवस्थित दशा (है). अंक अंतर्मुहूर्त में (माने) अउतालीस मिनट के अंदर निगोद का जव अठारह भव (करते हैं). मरके (झिर) निगोद, मरके (झिर) निगोद... आडा..डा...! ये अनवस्थित दशा है, अंकरूप रहती नहीं. आ..डा..डा..डा...!

प्रश्न :- अठारह भव निगोद के करता है ?

समाधान :- निगोद के ! अंतर्मुहूर्त में अठारह भव निगोद के. अनवस्थित है न ? अंतर्मुहूर्त में अनवस्थित अठारह भव किये. वह भी अंक बार नहीं. प्रभु ! तुझे मालूम नहीं, अनंत बार ऐसा किया. आडा..डा...!

(किसी भुभुक्षु के घर गये थे तब किसीको पूछा था कि), द्रव्यदृष्टि दिया है ? (तो उन्होंने कहा) दृष्टि का विषय समझे तो न ? हमने कहा, बात सखी है, मां ! माता तेरी बात सख है. आडा..डा...! हमने तो यह पूछा था कि, 'द्रव्यदृष्टिप्रकाश' मिला ? तो कहा, मिला है. परंतु वह द्रव्यदृष्टि संसार से उटकर अंदर दृष्टि लगावे तो द्रव्यदृष्टि मिली न ? ये पुस्तक मिला (उससे) क्या ? आ..डा..डा...! पुस्तक तो पर वस्तु है और 'पुस्तक हमारा है' ऐसा राग भी पर वस्तु है, यह संसार है. आ..डा..डा...! यहां तो गति को संसार कहा तो राग तो संसार है ही. आडा..डा...!

अंतर्मुहूर्त में निगोद का जव अठारह भव करते हैं, प्रभु ! ऐसा तो तुने अनंत बार किया. (कोई कहे) हमको तो याद नहीं आता. परंतु प्रभु ! तुने याद कब किया है ? आडा..डा...! और याद नहीं आता इसलिये नहीं था ऐसा कौन कहे ? आडा..डा...! माता के पेटमें से जन्म लिया बाद में बारह महिने में क्या हुआ मालूम है ? जन्म हुआ कि तुरंत उं... करे. आंभे बंद हो, जन्म हुआ कि तुरंत अभी तो उसकी मां को मालूम हो कि लडकी है या लडका है उसे देखने से पहले तो उं... करके मुंह जोलता है. सवा नव महिने तो अंदर सब बंद था. आडा..डा...! माता के पेट में से आंभे बंद करके बालक का जहां प्रसव होता है तब रोता है. शुरुआत उसकी रोने से दुर्घ.

प्रश्न :- सम्यक्दृष्टि तीर्थकर का कैसे होता है ?

समाधान :- सम्यक्दृष्टि की शुरुआत तो अंकदम मुंह जोलता है तो ये किया होती है. परंतु अंदर में भान है, भिन्न (आत्मा का) भान है. समज में आया ? अरे...! माता

के पेट में सम्यक्दृष्टि तीर्थकर ! आ..डा..डा...! वे सवा नव महिने रहे ! आत्मज्ञान, सम्यग्दर्शन और आनंद के स्वाद की धारा कायम रहती है. पेट में, डां ! आ..डा..डा...! क्योंकि सम्यग्दर्शन जो है वह अनवस्थित दशा का लक्ष और आश्रय छोड़कर, अवस्थित प्रभु भगवान् आत्मा का अवलंबन लिया है... आडा..डा...! तो उससे जो सम्यग्दर्शन, ज्ञान उत्पन्न हुआ, स्वरूपायरण यारित्र उन्हें हुआ वह तो हंमेशां रहता है. माता के पेट में सवा नव महिने रहे तो भी वह हंमेशां रहता है. उपयोग हो जाये कि नहीं उसका बहुत विचार किया परंतु हमे सब शास्त्र से पता नहीं चला. शास्त्र के बिना कैसे कहना ? कि, सवा नव महिने में कभी अंदर उपयोग जम जाता है या नहीं ? अंदर में उपयोग जम जाये (कि नहीं यह मालूम नहीं) धारा में लब्धरूप दशा तो हंमेशां रहती है. आडा..डा...! जन्म लेकर मनुष्य होकर अल्प काल में तो केवलज्ञान लेनेवाले हैं और सिद्ध होनेवाले हैं, आपिर का शरीर है. माता के पेट में भी तीर्थकर का वह आपीर का शरीर है. आडा..डा...! तीर्थकरदेव जैसे आत्मा सवा नव मास गर्भ में रहे !!

भगवान् तो दूसरे प्रकार से कहते हैं कि, माता के पेट में तुम सवा नव महिने रहे (लेकिन) कोई बार तो सवा नव महिने (के बाद) भी निकले नहीं. पेट में बारह वर्ष रहा ! देओ ! ये संसार दशा ! माता के पेट में बारह वर्ष रहा ! शास्त्र में कायस्थिति का वर्णन है. आ..डा..डा...! तीन तीन साल तक बालक का जन्म होता नहीं. शास्त्र में तो बारह-बारह वर्ष (कहा है) ! आ..डा..डा...! और उसमें भी बारह वर्ष के बाद जन्म हो, फिर बारह वर्ष (पेट में रहते हैं). उसी माता के पेट में दूसरी बार (जन्म लेता है) या दूसरी माता के पेट में (रहते हैं). आडा..डा...! गर्भ में रहने की स्थिति चौबीस वर्ष तक की है, ऐसा भगवान् ने जाना है. आडा..डा...! मूंड बंद... आ..डा..डा...! सांस (कैसे) ले ? देओ ! यह अनवस्थित दशा ! आ..डा...! एक बार बारह वर्ष रहा (तो) ये संसरण दशा ऐसी है कि, फिर भी बारह वर्ष उस माता के पेट में रहे या दूसरी माता के (पेट में रहे). ऐसा भगवान् का वर्णन (आता है). चौबीस वर्ष तक गर्भ में रहते हैं, ऐसा पाठ है. आडा..डा...! समज में आया ? भगवान् उसका नाम कायस्थिति कहते हैं. काया में गर्भ में कितने काल रहना यह स्थिति है. ये अनवस्थित दशा है. वहां भी गति की पर्याय बदलती है न ? आडा..डा...! गति की पर्याय भी - गति का उदयभाव समय... समय... समय... पलटता है. आडा..डा...! वहां गर्भ में भी गति का उदय (यावु है). शरीर की बात यहां नहीं (है). उस गति का जो उदय है, वह समय समय उदय... उदय... उदय... उदय... नवीन नवीन अनवस्थित पर्याय होती है. आडा..डा...! ऐसा

याद नहीं आये इसलिये वह नहीं था ऐसा कौन कहे ? प्रभु ! माता के पेटमें से निकलकर बारह महीने क्या हुआ मावूम है ? मावूम नहीं इसलिये नहीं था, ऐसा कौन कहे ? प्रभु ! आहा..हा...! इसप्रकार अनंत भव में जैसे अवतार लिये वह मावूम नहीं इसलिये नहीं था ऐसा कौन कहे ? प्रभु ! आहा..हा...! समझ में आया ? आहा..हा...! (संसार का स्वरूप ही ऐसा है)...

‘उसमें परिणामन करते हुआ द्रव्य का पूर्वोत्तरदशा का त्यागग्रहणात्मक...’ आ..हा..हा...! मनुष्य की गति का त्याग, देवगति का उत्पन्न (होना), मनुष्यगति का त्याग, निगोद का उत्पन्न (होना), आ..हा..हा...! तिर्य्यगति का त्याग, निगोद में उत्पन्न (होना) वह भी तिर्य्य है. आहा..हा...! आठवें स्वर्ग का देव... आ..हा...! जिसकी बाईस सागर की स्थिति ! अक सागरोपम में दस कोडाकोडी पत्योपम, अक पत्य के असंख्यवें भाग में असंख्य अरब वर्ष (जाये). (ऐसी) अठारह-बाईस सागर की स्थिति(वाला) देव... आहा..हा...! मरकर तिर्य्यगति में जाये. देव का जव मच्छी के पेट में, कृत्ती के पेट में (जन्म ले) ! आ..हा..हा..हा...! ये देवो अनवस्थित संसार दशा ! आ..हा..हा...!

यह कहने का आशय (ऐसा है कि), ऐसी संसरण करती ज्ञेय यीज अंदर है. प्रभु ! तु उससे दृष्टि हटा ले. आहा..हा...! है उसकी दृष्टि हटा ले और त्रिकाल है उसकी दृष्टि (कर). मनुष्यगति पर्याय – संसार भी है तो सही ना ? पर्यायदृष्टि से उसकी पर्याय में संसार है. आ..हा..हा...! द्रव्य ही है और पर्याय नहीं, ऐसा नहीं. भगवान् दो नय का व्याख्यान करते हैं कि, पर्याय में अनवस्थित दशा – निगोद में गर्भ में रहना भी है. तुझे प्याल नहीं आये इसलिये नहीं था ऐसा कैसे कह सकते हैं ? प्रभु ! आहा..हा...!

अेकरूप भगवान् आत्मा में यह संसरण दशा अनंत... अनंत... अनंत... अनंत... अनंत... हो गई. आहा..हा...! स्वरूप से ही ऐसा है. है ? ‘द्रव्य का पूर्वोत्तरदशा...’ (अर्थात्) पहले की और बाद की दशा. पहले का त्याग और उत्तर दशा का ग्रहण. है ? प्रथम अवस्था का त्याग और बाद की अवस्था का ग्रहण. आ..हा..हा...! पहली गति की पर्याय का त्याग (और) दूसरी गति का ग्रहण. ये त्याग-ग्रहण (है). ऐसी बातें हैं. आया ?

‘पूर्वोत्तरदशा का...’ इसकी दशा – पर्याय, हां ! मनुष्यगति, तिर्य्यगति, निगोदगति, अेकेन्द्रिय गति... आहा..हा...! तिर्य्यगति में भी अेकेन्द्रिय, दो छन्द्रिय, तीन छन्द्रिय, चार छन्द्रिय, असंखी पंचेन्द्रिय, संखी पंचेन्द्रिय (होते हैं)... आहा..हा...! ये सब गति हैं. ऐसी पूर्व अवस्था का त्याग और पीछे की अवस्था का ग्रहण. ‘त्यागग्रहणात्मक ऐसा जो किया...’ आत्मा की पर्याय में वह किया है. आ..हा..हा...! यहां जड के त्याग-ग्रहण की बात नहीं.

यहां तो गति की पर्याय का - अके गति की पर्याय का त्याग, दूसरी गति की पर्याय का ग्रहण. असा त्याग-ग्रहण, त्याग-ग्रहण अनादि से यला आता है. आहा..हा...! अपना स्वरूप शुद्ध विद्यानंद भगवान ! उसकी दृष्टि नहीं, सम्यग्दर्शन नहीं और ये सब भव ! आहा..हा...!

अके पंडित आये थे वे असा कहते थे कि, मनुष्यत्व है तो मोक्ष मिलता है इसलिये मनुष्यगति कारण है. 'क्यामण' का था, नहीं ? अके पंडित था. अरे..रे...! भाई ! मनुष्यगति मोक्ष का कारण (हो तो), परित्रमण अके के बाद अके होता है तो गति मैली है. आहा..हा...! मनुष्यगति के कारण केवलज्ञान होता है ? गति का त्याग करके स्वभाव का आश्रय करते हैं तब समकित होता है. आहा..हा...! केवलज्ञान की तो बात कहां (करनी) ? पर्याय में गति का जो लक्ष है... आहा..हा...! वह पर्यायदृष्टि है.

'पर्यायमूढा परसमया' 'प्रवचनसार', 'ज्ञेय अधिकार' (में) ८३ गाथा आ गई. पर्यायमूढा ! आहा..हा...! गति मिली वह पर्याय है उसमें मूढ होकर (रहता है वह) मिथ्यादृष्टि है. आहा..हा...! भगवान स्वभाव अवस्थित पडा है उसका तो आश्रय - अवलंबन नहीं और गति का अवलंबन है वह तो पर्यायमूढ - मूढ है. आहा..हा...! शरीर है वह गति नहीं है, हां !

प्रश्न :- गति मेरी माने वह मूढ है ?

समाधान :- मूढ है. आ..हा..हा...! गति तो संसरण संसार है. संसार मेरा है (असा माने) वह तो मूढ है. आहा..हा...! इस संसार का त्याग दृष्टि में होता है. पहले सम्यग्दर्शन होता है तब संसार का त्याग दृष्टि में होता है. इसके बिना उसका त्याग सख्या होता नहीं. आहा..हा...! बाहर का दिभाव करे, कपडे बदल दे तो (माने कि) हम त्यागी हो गये ! आ..हा...! सूक्ष्म बात है, प्रभु ! ये त्याग-ग्रहण है वह भी मिथ्यात्व का है.

अके समय की गति का आदर यानी ग्रहण (है) उसे छोडकर दूसरी गति का ग्रहण (होता है)... आहा..हा...! वह संसार है. आ..हा..हा...! अके राग आया और वह राग छूटकर दूसरा राग (आया) तो अके राग का त्याग (हुआ) और दूसरे राग का ग्रहण (हुआ) वह तो संसार है, वह तो मिथ्यात्व भाव है. वह अपने स्वभाव में नहीं. आ..हा..हा...!

'अष्टमाहुड' में (अके बात) आती है न ? कि, स्त्री से लिपटा हुआ अके साधु था. आता है न ? भाई ! साधु ! अंतरमां आनंदनो अनुभव ! शास्त्र में आता है कि, कोई असा योग (था) कि उसे स्त्री के वृंद में रहना पडता था. परंतु अंदर में निर्लेप हैं. और ये दूसरे (साधु) बाहर में स्त्री के त्यागी हैं परंतु अंदर जिसे राग और गति का प्रेम

है... आडा..डा...! वे स्त्री के त्यागी नहीं है. अपने स्वभाव में दृष्टि ले जाकर अपनी जो गति की परिणति (है) इसका जिसे त्याग नहीं... आ..डा..डा...! उसका सब बाह्य त्याग जूठा है. आ..डा...! ऐसी बहुत कठिन बातें है, भाई ! समझ में आया ? 'मुनिप्रत धार अनंत बैर त्रैवेयक उपजायो' कैसे द्रव्यलिंगी मुनि ! द्रव्यलिंगी (मुनि) समझिती नहीं. परंतु कैसे ? कि, यमडी उतारकर नमक छिड़के तो भी कोध न करे ! वैसी द्रव्यलिंग की दशा (ली) फिर भी वह दुःखरूप दशा (है). मुनि के पंच महाप्रत की दशा, बारह प्रत की दशा. पडिमा की दशा दुःखरूप हैं. अर..र..र...!

प्रश्न :- एतना सहन करे तो भी ?

समाधान :- सहन करे तो क्या (हुआ) ? वह तो कषाय की मंदता से (करता है), कषाय रुंधा हुआ है. ('बहिनश्री के वचनामृत') में आता है. रुंधा हुआ कषाय है, दबाया हुआ (कषाय है). आता है न ? वास्तविक स्वरूप का अंतर के आदर बिना राग के त्याग का वैराग्य उसे है नहीं. वैराग्य उसे कहे... आडा..डा...! कि, अस्तित्व जो अवस्थित वस्तु है उसका अनुभव करके, पुण्य और पाप के विकल्प से विरक्त (होना) यह वैराग्य है. पुण्य और पाप के विकल्प और गति आदि... आडा..डा...! उससे विरक्त होना यह वैराग्य है. आ..डा...! अके अके शब्द में बहुत झंझ है. आडा..डा...!

'निर्जरा अधिकार' में आया है. 'निर्जरा अधिकार', 'समयसार' ! ज्ञान-वैराग्य दोनों शक्ति धर्मा - समझिती को हैं. ज्ञान और वैराग्य शक्ति उभेशां है. आ..डा..डा...! स्वरूप का ज्ञान - अस्तित्व का ज्ञान और पुण्य-पाप के विकल्प की नास्ति का वैराग्य - ये मेरे में नहीं हैं ऐसा वैराग्य. ये वैराग्य (है). आडा..डा...! भले कोई शरीर से बाल ब्रह्मचारी हो, आश्विन स्त्री का सेवन नहीं करे, फिर भी वह वैरागी नहीं. वैरागी तो (उसे कहे कि जो) अपना त्रिकाली अस्तित्व - अवस्थित वस्तु की दृष्टि करके, पुण्य और पाप के सब विकल्प से हटकर अपने में रक्त हो (और) पर से विरक्त (हो), पुण्य-पाप से विरक्त. स्वभाव में रक्त. आ..डा..डा...! ऐसी बातें ! इसे ज्ञान और वैराग्य (शक्ति कहते हैं). समझिती को ये शक्ति उभेशां होती है. आ..डा..डा...! ये गति जो है उस पर से लक्ष छूट गया है. आडा..डा...! गति है वह परज्ञेयपने ज्ञान के विषय में जानते हैं. आडा..डा...! मैं गति की दशा से तो रहित हूँ. आडा..डा...! है ?

'ऐसा जो किया नाम का परिणाम है...' आ..डा..डा...! अके गति का त्याग और दूसरी गति का ग्रहण. (अके) राग का त्याग और दूसरे राग का ग्रहण. आडा..डा...! 'ऐसा जो किया...' ये किया 'नाम का परिणाम है...' ये किया नाम का परिणाम पर्याय में है 'वह

संसार का स्वरूप है।' आ..डा..डा...! ऐसी बातें हैं. संसार का ये स्वरूप है. आडा..डा...! स्त्री, पुत्र, कुटुंब, धंधा छोडा इसलिये संसार छोडा यह बात बिलकुल मिथ्या अभिमान है. आडा..डा...! यहां गति और राग (है) उसका त्याग और ग्रहण है उसकी दृष्टि छोड देना. अेक समय में अेक गति और गति त्मी पर्याय में, उदय में कमसर होती है. आडा..डा...! उदय भाव है परंतु अेक समय का दूसरा, दूसरे समय का दूसरा. त्मले अैसा है परंतु उदय भाव त्मिन्न त्मिन्न (है). आडा..डा...! अनवस्थित दशा ! इस अनवस्थित दशा की दृष्टि संसार है, अैसा कडा ना ? अैसा कडा ना कि, अेक गति का ग्रहण अथवा राग का ग्रहण और पहले की गति का त्याग – ये त्यागग्रहण(स्वरूप) जो किया (है)... आडा..डा...! आत्मा की पर्याय में ये जो किया (है) वह संसार है). पर्याय में, डां ! पर में नहीं, पर का और शरीर का त्याग वह (संसार) नहीं. आडा..डा...! अेक शरीर का छूटना और दूसरे शरीर को ग्रहण करना यह कोई वस्तु में है नहीं. आत्मा में यह प्रश्न है नहीं. आडा..डा...! इक्त भगवान् आत्मा ! अपनी पर्याय में गति आदि राग आदि जो हैं, अेक पूर्व गति का त्याग और पीछली गति का ग्रहण (होता है अैसी) जो पर्याय में किया है, ये किया नाम का परिणाम, किया नाम का पर्याय, किया नाम का भाव, किया नाम का परिणाम है. है अैसा कडा है. 'वह संसार का स्वरूप है.' अरे...! गजब बात करते हैं न ! ये संसार का स्वरूप ! आ..डा..डा...! ये संसार के स्वरूप की रुचि छोडकर भगवान् मुक्तस्वरूप है, संसार के भाव से मुक्तस्वरूप है (उसकी दृष्टि करना). आडा..डा...! बात है थोडी परंतु बात है बडी ! आ..डा..डा...!

भाषा तो कैसी कही है, देजो न ! आ..डा..डा...! इक्त पूर्व गति का त्याग, पीछे की गति का ग्रहण, अैसी जो त्यागग्रहण की किया (है), ये किया नाम का परिणाम (है), ये परिणाम संसार (है). आडा..डा...! अभी तो संसार किसे कहना यह मालूम नहीं. अैसी बात है. आडा..डा...!

मुमुक्षु :- ये बात ही कहां थी.

पूज्य गुरुदेवश्री :- सय बात है. आडा..डा...! ये तो स्त्री, पुत्र के संसार में डम तो पडे हैं, अैसा (लोग) कहे. बापू ! यह संसार नहीं है. वह तो पर यीज है. आडा..डा...! अपनी पर्याय में अेक गति का त्याग और दूसरी (गति का) ग्रहण ये जो किया नाम का परिणाम है इस परिणाम को भगवान् संसार कहते हैं. आ..डा..डा...! इस संसार का त्याग करना और स्वभाव का ग्रहण करना उसका नाम सम्यग्दर्शन, सम्यक्ज्ञान है. ये संसार जो है उसका त्याग करना. अपनी पर्याय में जो गति का त्याग-ग्रहण है उस परिणाम

का त्याग करना. आहा..हा...! गति (का) त्यागग्रहण... त्यागग्रहण... त्यागग्रहण... ऐसी जो किया, ये किया वह परिणाम – उसकी पर्याय ये संसार (है). आ..हा..हा..हा...! संसार कहां है, ऐसा सुना भी न हो. आ..हा..हा...! हम तो स्त्री, पुत्र, पैसे, दुकान के धंधे में – संसार में धिर गये हैं, ऐसा कहे. ये यीज संसार नहीं, प्रभु ! तुझे मालूम नहीं.

तेरा संसार तेरी पर्याय से दूर नहीं है. आ..हा..हा...! तेरा संसार तेरी पर्याय में उयाती रहता है. आ..हा..हा..हा...! गति का त्यागग्रहण... त्यागग्रहण... त्यागग्रहण की किया गजब है ! ये 'किया नाम का परिणाम...' भाषा देओ ! ऐसी जो किया होती है उसका जो परिणाम, ये किया नाम का परिणाम. 'वह संसार का स्वरूप है.' आ..हा..हा..हा...! संतो दिगंबर मुनिओं ! वस्तु तो देओ ! आ..हा..हा...! ये संसार की रुचि छूटती नहीं और स्त्री, पुत्र को छोड़कर त्यागी हो गया, बालब्रह्मचारी (होकर) शरीर से स्त्री का सेवन किया नहीं इसलिये मुझे मैथुन का त्याग है, यह बात जूठ है. आहा..हा...!

मुमुक्षु :- लडके, लडकियों को ठिकाने तो लगाये.

पूज्य गुरुदेवश्री :- लडके को ठिकाने लगाये, लडकियों को ठिकाने लगाये. ठिकाने लगाये ! बाद में निवृत्ति मिले. आहा..हा...! अंदर में गति का जो त्यागग्रहण है वह संसार है. ये परिणाम संसार है, ये किया संसार है. आ..हा..हा...! क्या संतो की शैली ! दिगंबर मुनिओं की कथनपद्धति कोई अलौकिक है !! आ..हा..हा...! आ..हा..हा...!

तीनलोक का नाथ, संसार की किया से रहित प्रभु अंदर (है). आ..हा..हा..हा...! जैसे स्वरूप का अनुभव किये बिना संसार की किया का त्याग अंतर में होता नहीं. समज में आया ? 'संसरण एति संसारः' यह शब्द आया. संसरण... संसरण... गति का इंरकार... इंरकार... इंरकार... होना. आहा..हा...! पर्याय में भी अेक समय का उदयभाव है उसका त्याग और दूसरे समय के उदय का ग्रहण (संसार है). आ..हा..हा...! सूक्ष्म बात है, प्रभु ! यह तो सर्वज्ञ की दिव्यध्वनि की पुकार है ! आहा..हा...! भाई ! तुने सत्य क्या है यह कभी सुना नहीं. संसार कहां रहता यह तुने सुना नहीं. आहा..हा...! स्त्री छोडी. ब्रह्मचर्य लिया (तो माने कि) संसार छोडा. धूल में भी नहीं है, सुन ना ! आहा..हा...!

गति और राग, अरे...! समय समय में गति का उदय पर्याय है न ? अेक समय के उदय का त्याग, दूसरे समय का ग्रहण. उदय का त्याग-ग्रहण... त्याग-ग्रहण... आहा..हा...! ऐसी जो अेक समय की पर्याय में किया होती है, यह किया नाम का परिणाम संसार है. कडो, कभी सुना था ? 'प्रवचनसार' में तो है. आहा..हा...!

प्रभु ! तेरा संसार कहां है ? तेरी पर्याय में है. इस पर्याय में क्या है ? पहली

पर्याय का त्याग, बाढवाली राग आदि गति का ग्रहण. आ..डा..डा...! ऐसी पर्याय का त्यागग्रहण यह किया (है और) यह परिणाम संसार है. आडा..डा...! इस संसार को छोड़े बिना, ये संसार की किया का त्याग किये बिना तुझे समकित होता नहीं. आडा..डा...! आप के जवाहरात के धंधे के त्यागग्रहण की यहां बात नहीं है, हां ! यहां तो गति का त्यागग्रहण उसकी पर्याय में है. हीरे का त्यागग्रहण तो आत्मा की पर्याय में भी नहीं. आडा..डा...! हीरे का त्यागग्रहण, लक्ष्मी का त्यागग्रहण तो आत्मा की पर्याय में भी नहीं. क्योंकि आत्मा पर के त्यागग्रहण से रहित है. ऐसा उसका त्रिकाल गुण है. आ..डा..डा...! बहुत वर्णन (किया है) ! गजब वर्णन है ! आ..डा..डा...!

ये गति का त्यागग्रहण... त्यागग्रहण... पर्यायबुद्धि ! पर्यायबुद्धि कहते हैं. गति का त्यागग्रहण, त्यागग्रहण की किया, ये परिणाम संसार है. आडा..डा...! यह संसार अनवस्थित है. अकल्प रहनेवाला नहीं. अवस्थित तो भगवान त्रिकाल ध्रुव है उसका आश्रय ले तो अनवस्थित दशा का नाश होगा.

विशेष कहेंगे...

अथ परिणामात्मके संसारे कुतः पुद्गलश्लेषो येन तस्य मनुष्यादिपर्यायात्मकत्वमित्यत्र समाधानमुपवर्णयति -

आदा कम्ममलिमसो परिणामं लहदि कम्मसंजुत्तं ।
 ततो सिलिसदि कम्मं तम्हा कम्मं तु परिणामो ॥१२१॥
 आत्मा कर्ममलीमसः परिणामं लभते कर्मसंयुक्तम् ।
 ततः शिलष्यति कर्म तस्मात् कर्म तु परिणामः ॥१२१॥

यो हि नाम संसारनामायमात्मनस्तथाविधः परिणामः स एव द्रव्यकर्मश्लेषहेतुः । अथ तथाविधपरिणामस्यापि को हेतुः, द्रव्यकर्म हेतुः, तस्य द्रव्यकर्मसंयुक्तत्वेनैवोपलम्भात् । एवं सतीतरेतराश्रयदोषः । न हिः, अनादिप्रसिद्धद्रव्यकर्माभिसंबद्धस्यात्मनः प्राक्तनद्रव्यकर्मणस्तत्र हेतुत्वेनोपादानात् । एवं कार्यकारणभूतनवपुराणद्रव्यकर्मत्वादात्मनस्तथाविधपरिणामो द्रव्यकर्मैव, तथात्मा चात्मपरिणामकर्तृत्वाद्द्रव्यकर्मकर्ताप्युपचारात् ॥१२१॥

एवं शुद्धात्मनो भिन्नानां कर्मजनितमनुष्यादिपर्यायाणां विनश्चरत्वकथनमुख्यतया गाथाचतुष्टयेन द्वितीयस्थलं गतम् । अथ संसारस्य कारणं ज्ञानावरणादि द्रव्यकर्म तस्य तु कारणं मिथ्यात्व-रागादिपरिणाम इत्यावेदयति - आदा निर्दोषिपरमात्मा निश्चयेन शुद्धबुद्धैकस्वभावोऽपि व्यवहारेणा-नादिकर्मबन्धवशात् कम्ममलिमसो कर्ममलीमसो भवति । तथाभवन्सन् किं करोति । परिणामं लहदि परिणामं लभते । कथंभूतम् । कम्मसंजुत्तं कर्मरहितपरमात्मनो विसदृशकर्मसंयुक्तं मिथ्यात्व-रागादिविभावपरिणामं । ततो सिलिसदि कम्मं ततः परिणामात् शिलष्यति बध्नाति । किम् । कर्म । यदि पुनर्निर्मलविवेकज्योतिःपरिणामेन परिणमति तदा तु कर्म मुञ्चति । तम्हा कम्मं तु परिणामो तस्मात् कर्म तु परिणामः । यस्माद्रागादिपरिणामेन कर्म बध्नाति, तस्माद्रागादिविकल्परूपो भावकर्मस्थानीयः सरागपरिणाम एव कर्मकारणत्वादुपचारेण कर्मेति भण्यते । ततः स्थितं रागादिपरिणामः कर्मबन्धकारणमिति ॥१२१॥

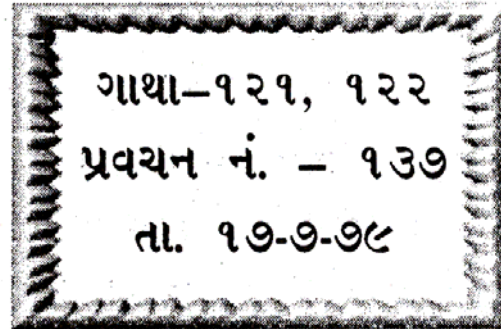
હવે, પરિણામાત્મક સંસારમાં કયા કારણે પુદ્ગલનો સંબંધ થાય છે કે જેથી તે (-સંસાર) મનુષ્યાદિપર્યાયાત્મક હોય છે-તેનું અહીં સમાધાન વર્ણવે છે :-

કર્મ મલિન જીવ કર્મસંયુત પામતો પરિણામને,
તેથી કરમ બંધાય છે; પરિણામ તેથી કર્મ છે. ૧૨૧.

અન્વયાર્થ :- [કર્મમલીમસઃ આત્મા] કર્મથી મલિન આત્મા [કર્મસંયુક્તં પરિણામં] કર્મસંયુક્ત પરિણામને (-દ્રવ્યકર્મના સંયોગે થતા અશુદ્ધ પરિણામને) [લભતે] પામે છે, [તતઃ] તેથી [કર્મ શિલ્ષ્યતિ] કર્મ ચોંટે છે (-દ્રવ્યકર્મ બંધાય છે); [તસ્માત્ તુ] માટે [પરિણામઃ કર્મ] પરિણામ તે કર્મ છે.

ટીકા :- 'સંસાર' નામનો જે આ આત્માનો તથાવિધ (-તે પ્રકારનો, તેવો) પરિણામ તે જ દ્રવ્યકર્મ વળગવાનો હેતુ છે. હવે, તથાવિધ પરિણામનો કોણ હેતુ છે ? દ્રવ્યકર્મ તેનો હેતુ છે, કારણ કે દ્રવ્યકર્મથી સંયુક્તપણે જ તે જોવામાં આવે છે. (શંકા :-) એમ હોય તો ઇતરેતરાશ્રય દોષ આવે ! (સમાધાન :-) નથી આવતો; કારણ કે અનાદિસિદ્ધ દ્રવ્યકર્મ સાથે સંબદ્ધ એવા આત્માનું જે પૂર્વનું દ્રવ્યકર્મ તેને ત્યાં હેતુપણે ગ્રહવામાં (-સ્વીકારવામાં) આવ્યું છે.

આ રીતે નવું દ્રવ્યકર્મ જેના કાર્યભૂત છે અને જૂનું દ્રવ્યકર્મ જેના કારણભૂત છે એવો (આત્માનો તથાવિધ પરિણામ) હોવાથી આત્માનો તથાવિધ પરિણામ ઉપચારથી દ્રવ્યકર્મ જ છે, અને આત્મા પણ પોતાના પરિણામનો કર્તા હોવાથી દ્રવ્યકર્મનો કર્તા પણ ઉપચારથી છે. ૧૨૧.

‘प्रवचनसार’ १२१ (गाथा). ‘अब परिणामात्मक संसार में...’ क्या कहते हैं ? जो विकाररूप परिणाम (है), यार गति, राग-द्वेष छत्यादि परिणामस्वरूप संसार में. ये राग-द्वेष की, मनुष्यगति आदि की जो किया है यह परिणाम है और यह परिणामस्वरूप संसार (है). आडा..डा...! ‘परिणामात्मक संसार में किस कारण से पुद्गल का संबंध होता है...’ ये राग-द्वेष की किया और मनुष्य गति की पर्याय (है) उस परिणामस्वरूप किया संसार (है), (छस) ‘संसार में किस कारण से पुद्गल का संबंध होता है...’ आत्मा में परिणाम (की) किया तो लुई, अब नये कर्म का संबंध होता है वह किस कारण से ? ‘कि जिससे वह (संसार) मनुष्यादिपर्यायात्मक होता है ?’ जो कोई निमित्त (है वह) कौन (है) ? मनुष्यादि पर्याय, रागादि पर्याय का परिणाम – किया अपनी (है) परंतु उसमें निमित्त कौन ? यह बात करते हैं. ‘छसका यहां समाधान करते हैं :-’ १२१ (गाथा).

आदा कम्ममलिसो परिणामं लहदि कम्मसंजुत्तं।
तत्तो सिलिसदि कम्मं तम्हा कम्मं तु परिणामो।।१२१।।

कर्मं भलिनं जव कर्मसंयुतं पामतो परिणामने,
तेथी करमं बंधाय छे; परिणामं तेथी कर्मं छे. १२१.

टीका :- 'संसार' नामक जो यह आत्मा का तथाविध (उसप्रकार का) परिणाम... आटा..डा...! अंक ओर ऐसा कडना कि, यह राग-द्वेष, पुण्य-पाप, मनुष्यगति पुद्गल का परिणाम है. आटा..डा...! वह तो त्रिकाली स्वभाव की दृष्टि करवाने (कडा है). त्रिकाल स्वभाव की दृष्टि में राग-द्वेष, मनुष्यादि गति पुद्गल का परिणाम है. आटा..डा...!

यहां तो 'ज्ञेय अधिकार' (यल रडा है) तो अपनी पर्याय में जो परिणाम होता है वह अपने ज्ञेय में अपने में होता है. राग-द्वेष भले वस्तु के स्वभाव से विपरीत हो, विसदृश हो, सदृश त्रिकाली स्वभाव की शुद्ध परिणति का अभाव हो और राग-द्वेष, मनुष्यगति आदि संसार की पर्याय का सदृभाव (है) वह जव की पर्याय में है. आटा..डा...!

कहां अंक ओर यौदह गुणस्थान और राग-द्वेष पुद्गल हैं, ऐसा कहते हैं. पुद्गल का परिणाम (ऐसा कडे वह तो) ठीक (है) परंतु पुद्गल (कहते हैं) ! अंक ओर जवद्रव्य भगवान और अंक ओर राग आदि परिणाम पुद्गल. वे हैं भले पुद्गल, परंतु ये परिणाम हैं जव की पर्याय में. आटा..डा...! समज में आया ? कोई ऐसा डी मान ले कि, विकार पुद्गल है इसलिये जड है, पर का है, ऐसा मान ले तो उसे सहज ज्ञेय की परिणति में राग-द्वेष और मनुष्य गति की योग्यता है उसे मानी नहीं. सूक्ष्म बात है. भाई !

'समयसार' में कहते हैं न ? कि, जब तक भेदज्ञान न हो तब तक मनुष्यगति, राग-द्वेष मेरा है ऐसा मानना. मेरे में है, मेरे कारण से है, ऐसे मानना. भेदज्ञान होने के बाद गति और राग से भिन्न भगवान शुद्ध यैतन्यधन, निर्मलानंद प्रभु की दृष्टि जब दुई तब राग का अकर्ता मानना. आटा..डा...! यहां ऐसी बात है.

'संसार' नामक जो यह आत्मा का तथाविध (उसप्रकार का) परिणाम... भाषा देओ ! आ..डा..डा...! आत्मा की पर्याय में मनुष्यगति, राग-द्वेष, पुण्य-पाप का भाव (जो है) यह 'संसार' नामक आत्मा का तथाविध परिणाम (यानी) उस प्रकार का परिणाम (है). ओ..डो...! 'प्रवचनसार' (में) ज्ञानप्रधान ज्ञेय का कथन है और 'समयसार' में दृष्टिप्रधान (कथन) होनेपर भी वहां भी कडा है कि, मिथ्यात्व, अप्रत, प्रमाद जव के परिणाम हैं. 'आस्रव अधिकार' (में) आता है). आटा..डा...! अंकांत मान ले कि, वह जड का डी है तो अपने पुरुषार्थ से नाश करने का रडता नहीं. कर्म से (होता) हो तो कर्म नाश हो तो वह (नाश) होता है, तो अपने स्वाधीन तो कोई बात रडी नहीं. आ..डा...! संसार दशा का अपना विकारी परिणाम अपने से, अपने पुरुषार्थ से जो होता हो तो अपनी शुद्ध परिणति के पुरुषार्थ द्वारा उसका नाश होता है. आटा..डा...! ऐसा लंबा... लंबा...! ऐसा बहुत सूक्ष्म मार्ग है. बापू !

प्रश्न :- शास्त्र में पुद्गलात्मक क्यों कहा ?

समाधान :- वह पुद्गल कहा है (क्योंकि) वह स्वभाव नहीं है इसलिये कहा है. संस्कृत में (कहा) है, स्वभाव से विसदृश कर्मसंयुक्त मिथ्यात्व रागादि विभाव परिणाम. 'जयसेनाचार्यदेव' की संस्कृत टीका में है. उपर से यौथी पंक्ति है. है (अंदर) ? 'कर्मरहितपरमात्मनो' भगवान तो कर्मरहित परमात्मस्वरूप है. आहा..हा...! 'विसदृशकर्म' उससे विसदृश जो जड कर्म. अभी पहला शब्द यह लेना. विसदृश जड कर्म और इस संयुक्त के संबंध में. है ? 'मिथ्यात्तरागादिविभावपरिणामं... ततः परिणामात् शिलष्यति बध्नाति' इस परिणाम से नया कर्म बांधते हैं. संस्कृत में है. संस्कृत है न ? यहां तो जड कर्म को आत्मा से विसदृश - विपरीत कहा. परंतु विकार का परिणाम भी आत्मा के स्वभाव से विसदृश - विपरीत है. विसदृश (है). प्रतिपक्ष - विसदृश - विरोध है. विकारी परिणाम याहे तो दया, दान, व्रत का हो (तो भी) भगवानआत्मा के स्वभाव की अपेक्षा से - सदृश से विसदृश है, स्व से विपरीत है.

(कोई साधु) लोकरंजन करने के लिये कहते हैं. लोग भी बेचारे साधारण (हैं). द्विगंबर संप्रदाय में जन्म हुआ (तो) साधारण क्रियाकांड करे और एक घंटा भगवान के दर्शन (आदि करे). तत्व की कुछ ખબर नहीं. लोगों को राज्ज राज्ज कर दे. देओ ! पुण्य को शास्त्र में अधर्म नहीं कहा.

प्रश्न :- कौन सी जगह पुण्य को अधर्म कहा है ?

समाधान :- ये विसदृश - ऊहर कहा नहीं ? शुभ भाव (को) मोक्षमार्ग में 'मोक्ष अधिकार' में ऊहर कहा (है). भगवानआत्मा अमृतस्वरूप है तब पुण्य के परिणाम को ऊहर कहा. आत्मा वीतरागी मूर्ति है तो उसमें विसदृश - विपरीत परिणाम राग है. आत्मा धर्मस्वभाव है तो राग अधर्मस्वभावी है. आहा..हा...! अरे..रे...! क्या हो ? भाई ! जगत को राज्ज रज्जने के लिये जुट को क्या नुकसान होता है यह मालूम नहीं. आहा..हा...! लोग बाह्य त्याग देपकर बस ! जूक जाते हैं. त्याग ! नग्नपना...! आ..हा...! जैसे आहार लेने जाये... बनाया हो उसके लिये ! पूरा सदोष (आहार) ! फिर भी बाह्य त्याग देपकर राज्ज राज्ज हो जाये. उसकी श्रद्धा और प्ररूपणा क्या है उसकी ખबर नहीं. आहा..हा...!

यहां तो तीनलोक के नाथ की वाणी दिव्यध्वनि का सार यह 'प्रवचनसार' है !! समज में आया ? 'प्रवचनसार' है ना यह ? सबेरे 'समयसार' (यलता है). 'प्रवचनसार' = प्र (नाम) विशेषरूप से वचनों का सार. भगवान की दिव्यध्वनि निकली थी उसका सार (है). प्र + वचन ! मात्र वचन नहीं. दिव्यध्वनि के वचन ! आ..हा..हा...!

यहां कहते हैं कि, प्रभु ! अंक बार मध्यस्थता से सुन तो सही ! तुझे पक्षपात हो तो छोड दे. आ..डा...! वह परिणाम है जव का. राग-द्वेष, मनुष्यगति है वह उदयभाव में अपने आ गया है. उदयभाव नहीं (आया था) ? 'नियमसार' ४१ गाथा ! उदयभाव (के) १८ बोल, क्षयोपशमभाव (के) २१ बोल, उपशमभाव (के) २ बोल, क्षायिकभाव (के) ८ बोल, पारिणामिकभाव (के) ३ बोल. ये आ गया है. तो ये मनुष्यगति, राग-द्वेष आदि उदयभाव में गिनने में आया है. परंतु वह उदयभाव ४३ का उदय नहीं, जव की पर्याय है, प्रभु ! तेरे स्वभाव में है नहीं और उदय नाम विकार प्रगट किया है. आ..डा..डा...! और ये विकारी परिणाम प्रभु ! तेरा परिणाम है, तेरे से हुआ है, तेरे में है. आ..डा..डा...!

भगवान का दो नय का कथन है, तो व्यवहारनय से उसका (परिणाम) है ऐसा बताना है. निश्चय से उसका नहीं - स्वभाव की दृष्टि से उसका नहीं परंतु पर्याय की दृष्टि से तो उसका है. आ..डा..डा...! अरे...! ऐसा मार्ग...!

प्रश्न :- पर्याय में हो तो उससे हमें क्या प्रयोजन है ?

समाधान :- पर्याय में तुम्हारे में है न ! यह अंदर लिखा है, देखो ! आ..डा..डा...! 'यदि पुनर्निर्मलविवेकज्योतिःपरिणामेन परिणमति तदा तु कर्म मुञ्चति।' 'जयसेनाचार्यदेव' की संस्कृत (टीका में) है. यह है तेरा परिणाम. मनुष्यगति, तिर्य्य (का) शरीर नहीं, वाणी नहीं. ये तो ४३ पर (हैं). परंतु तेरे परिणाम में निमित्त पुराना कर्म है और यह परिणाम नया कर्म में निमित्त है. क्या कदा ? जो कोई मनुष्यगति आदि का उदयभाव, रागादि दया, दान, काम, क्रोध का परिणाम तेरी पर्याय में तेरे से, तेरे परिणामन से हुआ है. उसमें पुराना कर्म निमित्त है.

प्रश्न :- हमें क्या प्रयोजन ?

समाधान :- प्रयोजन है नक्की कर. परिणाम किसी के हो तो तुझे टालने का प्रसंग ही नहीं. कर्म का राग है, कर्म का राग है (ऐसा कहे लेकिन) है तेरा अधर्म. अधर्म तेरे में है तो निर्मल विवेकज्योति द्वारा अधर्म का नाश होता है. है कि नहीं अंदर ? पंक्ति है न ? पांचवीं पंक्ति है. 'यदि पुनर्निर्मलविवेकज्योतिःपरिणामेन' आ..डा..डा...! राग के विकल्प से मैं तिम्र हूं ऐसी निर्मल विवेकज्योति ! विवेकज्योति कडो कि भेदज्ञान ज्योति कडो (अंक ही है). आ..डा..डा...! ऐसी निर्मल भेदज्ञान ज्योति द्वारा मनुष्यगति और रागादि का नाश होता है. आ..डा..डा...! परंतु है तेरे परिणाम में. तेरा किया हुआ तेरी दशा में है. आ..डा..डा...! समझ में आया ?

वह तो कदा न ? हमारे तो (संवत्-१८७१) की साल से चलता है. १८७० में

स्थानकवासी में दीक्षित हुआ। पिताजी स्थानकवासी थे तो उसमें दीक्षित हुआ। १८७१ में यह प्रश्न यला. 'लाठी' (गांव में) यातुर्मास था. यह प्रश्न १८७१ में यला. कितने वर्ष हुआ ? ६४ ! ६० + ४ ! भाई ! तुम्हारे जन्म के पहले ! आहा..हा...! उस वक्त बाहर कड़ा था. 'भगवती सूत्र' पढ़ते थे. १८७१ की साल ! एक दिन एक बार जाना और दूसरे दिन का उपवास, तीसरे दिन एक बार जाना, चौथे दिन का एक उपवास (करते थे). यारों मछिने ! १८७१ के यातुर्मास (में) ऐसा करते थे. शास्त्र का उपधान कहते हैं (उसमें) यारों मछिने ऐसा (किया था). मैं, मेरे गुरु और गुरुभाई तीनों करते थे और एक चौथा था वह तो रोज जाता था. हम तीनों उंभेशां करते थे. मैं करता था, मेरी उंम छोटी. २५ साल का जवान ! सुंदर शरीर ! गुरु और गुरुभाई को (ऐसा लगा कि), 'कानज' ऐसा करता है तो हमें भी करना चाहिये. ऐसा शरीर ! २५ वर्ष की उंम ! जवान शरीर. सुंदर शरीर ! उस वक्त (ऐसा था) ! अभी तो ८० वर्ष हुआ. वे लोग भी हमारे साथ एक बार ही जाते थे. नहीं तो वे तो वृद्ध थे और बहुत वर्ष की शिक्षा थी.

वह श्वेतांबर का भगवती सूत्र पढ़ते पढ़ते ऐसा अंदर में आया कि, राग और मिथ्यात्व का संशय करनेवाला जव है. वह जव का परिश्राम है, कर्म से (हुआ) नहीं. आ..हा...! उस समय तो यह (शास्त्र) कहां हाथ में आया था ? यें तो (संवत्-१८७८) में (हाथ में) आया. ये सब शास्त्र १८७८ (में) मिले. १८७८ के फाल्गुन मास में हाथ आया. बाद में सब देखा (देखते ही लगा कि) ओ..हो...! ये कोई चीज है ! मार्ग तो यह है ! ऐसा मार्ग कहीं श्वेतांबर शास्त्र में है नहीं. समज में आया ? यह पक्ष की बात नहीं (है), वस्तु का स्वरूप (ऐसा है). बाहर में कड़ा कि, विकार है वह अपनी पर्याय में अपने से होता है. तीनों जैन संप्रदाय (के) लोग ऐसा कहते हैं, कर्म से (विकार होता है). दुनिया ऐसा कहे कि, ईश्वर कर्ता है. और इसके विकार का कर्ता जड कर्म है. आहा..हा...! विकार का कर्ता तेरी चीज तेरी अवस्था में है, पर्यायदृष्टि से तेरी पर्याय है, ऐसा न माने तो वह मिथ्यादृष्टि है. आहा..हा...! समज में आया ? जलजली मय गई थी. गुरु तो सुनते थे लेकिन दूसरे एक सेठ थे, बडा गृहस्थ (था), दस लाख रुपया ! उन दिनों में दस लाख ! चालीस हजार की कमाई ! और दस हजार का एक गांव घर का (था). दशाश्रीमाणी बनिया ! दस हजार की कमाईवाला गांव (था). ये सब पैसे तो अभी हुआ. उस समय में तो दशाश्रीमाणी में भी पैसे नहीं थे. दस लाख, चालीस हजार की कमाई और एक गांव ! प्याला इट गया था ! उसे ऐसा लगे कि, मैं ही एक जगत में हूँ ! आ..हा..हा...! उन्होंने विरोध किया. कर्म से विकार नहीं होता है, (ऐसा) हमने

तो कभी सुना नहीं। कर्म से होता है, (असैसा) सुना है। हमारे गुरु ने कहा नहीं और ये कहाँ से लाया ? प्रभु ! सुन तो सही ! विकार (का) परिणाम तेरे उलटे पुरुषार्थ से तेरे में होता है। कर्म तो जड है। जड कर्म को तो आत्मा कभी छूता नहीं और जड चैतन्य को, राग को छूता नहीं। आहा..हा...! अरे...! ये राग, द्वेष, विषयवासना, मिथ्यात्व भ्रम, मनुष्यगति आदि उदयभाव तेरी पर्याय में, तेरे से, तेरा संसार का परिणाम उत्पन्न हुआ है। आ..हा..हा...! है ?

‘संसार’ नामक जो यह आत्मा का...’ भाषा भी कैसी है ! ‘संसार’ नामक जो यह आत्मा का तथाविध (उसप्रकार का) परिणाम...’ भाषा तो देखो ! आहा..हा...! अक ओर ‘समयसार’ ५०-५५ (गाथा) में ऐसा कहे कि, सर्वज्ञ भगवान ने ऐसा कहा है, सर्वज्ञ भगवान के मुख से ऐसा निकला है कि, राग आदि परिणाम पुद्गल का है, जोव का नहीं। वह किस अपेक्षा से कहा ? वह तो स्वभाव में दृष्टि पडी और स्वभाव का भान हुआ तो उस अपेक्षा से विभाव अपना नहीं। उसे टालना है तो टल सकता है। (छसलिये) अपनी चीज छोवे तो टले नहीं। इस अपेक्षा से कहा।

यहां तो ‘ज्ञेय अधिकार’ है (छसलिये) कहते हैं कि, जोव जो ज्ञेय है, उसकी पर्याय में जो विकार और चार गति होती है वह अपने अपराध से होती है, कर्म से नहीं। कर्म तो निमित्तमात्र कारण है। समझ में आया ? ‘कर्म बियारे कौन, भूल मेरी अधिकाई’ आ..हा...! ‘अग्नि सहे घनघात, लोह की संगति पाई’।

भुमुक्षु :- ऐसी बात आज तक किसी ने सुनाई नहीं।

पूज्य गुरुदेवश्री :- भगवान ! मार्ग तो यह है, प्रभु ! सर्वज्ञ त्रिलोकनाथ ! सर्वज्ञ परमात्मा का यह कथन है। आहा..हा...! और न्याय से (बात) बैठी है। परद्रव्य के साथ क्या संबंध ? परद्रव्य की पर्याय परद्रव्य से हो, यह भी अभी आयेगा। ये कर्मबंधन जो होता है (उसमें) राग, द्वेष और मनुष्यगति का निमित्त है। वह होता है परंतु पर्याय अपने काल में अपने से होती है। राग-द्वेष निमित्त हो परंतु अशुद्ध उपादान से कर्म में अशुद्ध परिणति, कर्म में कर्मरूप होने की दशा से कर्म होता है, आत्मा के कारण से नहीं। वैसे (ही) आत्मा राग-द्वेष करता है वह कर्म के कारण से नहीं। कर्म निमित्तकारण है। आ..हा..हा...! ऐसा धर्म ! लेकिन बनिये को धंधे की आड में कुरसद नहीं मिले। आहा..हा...! अरे...! प्रभु !

यहां कहते हैं... भाषा तो देखो ! आ..हा..हा...! पंचमकाल में ‘अमृतचंद्रायार्य’ ! गणधर का काम (किया है) और ‘कुंडकुंदाचार्य’ ने तीर्थकर जैसा काम किया !! जैसे गणधर !

'कुंदकुंदाचार्य' के गणधर ! आ..डा...! प्रभु ! अक बार सुन ! 'संसार' नामक जो यड आत्मा का तथाविध (उसप्रकार का)... विकारी (परिणाम). निर्मल परिणाम की यडां बात नहीं. समज में आया ? इसलिये 'तथाविध' दिया है. उस प्रकार के विकारी (परिणाम), मनुष्यगति, देवगति, तिर्य्यगति, निगोदगति... आडा..डा...!

ये निम (का पेड) अकेन्द्रिय तिर्य्य गति है. ये पत्ते जो टिपते हैं वड तो जड है परंतु अंदर जो आत्मा है उसमें जो तिर्य्यगति का उदय है वड उसकी - जव की पर्याय में है. निम... निम ! अक पत्ते में असंख्य जव ! अक जव में अपनी गति का उदय अपनी पर्याय में है, दूसरे जव के कारण नहीं. कर्म से तो नहीं (परंतु) दूसरा जव साथ में है तो उसके कारण से नहीं. आडा..डा...! जैसे निगोद... क्या कडते हैं ? काई ! देभो न ढिगले पडे हैं, बारीश बहुत आया. २४ छंय बारीश हुआ. यडां तो पूरे यौभासे में बीस (छंय) याहिये. गये साल १७-१८ (छंय) हुआ था, इस साल २४ तो अभी डो गया. काई जम गई है. आ..डा..डा...! अक अक कणी में असंख्य शरीर, अक अक शरीर में अनंत जव ! उस अक जव का परिणाम जो संसार - तिर्य्य गति का है वड राग-द्वेष संसार का परिणाम है. वड परिणाम कर्म के कारण से नहीं, पर के कारण से नहीं. कर्म तो निमित्तमात्र कारण है. आ..डा..डा...! अपने को आप भूल के डैरान डो गया. आडा..डा...! 'श्रीमद्' तो ऐसा कडते हैं, तेरे परिणाम से तु रभडता है. तेरे विपरीत परिणाम का कारण तेरा जव है. कोई पर के कारण से हुआ है ऐसा है नहीं. आडा..डा...! यडां तो (लोग) कडे कि, डमें कर्म का उदय ऐसा आया तो डमे विकारी परिणाम करना पडा, विषय का परिणाम (करना पडा). अरे... प्रभु ! क्या करते डो तुम ?

भगवंत ! आडा..डा...! तेरी पर्याय में जो विकार डोता है, मिथ्या त्रांति - पुण्य को धर्म मानना, पाप में सुभ मानना, पुण्य परिणाम में सुभ मानना ये भाव - उदय भाव तेरी पर्याय में तेरा परिणाम (है) वड संसार है. आ..डा..डा...! संसार कोई स्त्री. कुटुंब-परिवार, लक्ष्मी, ये तुम्हारा करोड रुपया संसार नहीं है, ऐसा कडते हैं. संसार प्रभु ! तेरी पर्याय में है और यड पर्याय तेरे से डुई है. यडां तो अभी आगे कडेंगे कि, ये परिणाम भावकर्म है फिर भी उपचार से उसे द्रव्यकर्म कडने में आता है. आ..डा...! अरे..रे...! ऐसी बात है. सत्य बात समजे नहीं, सत्य बात भैठे नहीं तब तक उसे धर्म कैसे डो ? आडा..डा...! ऐसी बात है, प्रभु ! आडा..डा...!

'संसार' नामक... संसार नाम का. 'जो यड आत्मा का तथाविध (उसप्रकार का) परिणाम है वडी द्रव्यकर्म के चिपकने का डेतु है.' नया कर्म बंधने में जव का विकारी संसार परिणाम

निमित्त है. समझ में आया ? नया कर्म बंधने में नया कर्म तो अपनी पर्याय की योग्यता से बंधता है, परंतु उसमें निमित्तपना जोव का राग-द्वेष और पुण्य-पाप, मनुष्यगति आदि भाव - जोव का परिणाम 'द्रव्यकर्म के चिपकने का...' यानी बंधन में. आहा..हा...! 'हेतु है.' हेतु यानी निमित्त. निमित्तकारण कहने में आता है.

यहां तो यह लिया है, परंतु 'पंचास्तिकाय' दर गाथा में तो वहां तक लिया है... (द्विगंबर के विद्वान के साथ) बड़ी यर्था (संवत्-२०१३ की) साल में हुई थी. 'पंचास्तिकाय' दर गाथा में कर्म की पर्याय कर्म से होती है और आत्मा में विकार अपने से होता है. इस विकार (होने) में कर्म के कारक की अपेक्षा नहीं. ऐसा पाठ है. यहां तो अभी निमित्त - हेतु कहने में आता है परंतु वहां तो उसे कर्म के कारक की अपेक्षा नहीं (ऐसा कहा है). दर गाथा है. बड़ी यर्था हुई थी. विरोध बहुत हो गया. (उनको) भी बैठी नहीं. मूल में तो सब को कर्म से होता है, ऐसी परंपरा रही. बस ! कर्म से विकार होता है, कर्म से विकार होता है. जैसा कर्म उदय में आये ऐसा विकार परिणाम जोव (में) होता है. बिलकुल जूठ है. आ..हा...! इस अेक गाथा में दोनों बात हैं. कर्म की पर्याय जो अकर्मरूप थी वह कर्मरूप हुई वह अपने कारण से हुई है. जोव ने राग-द्वेष किया वह तो निमित्त है. निमित्त है तो वहां कर्म की बंधन की पर्याय हुई, ऐसा है नहीं. षट्कारक से (हुई है). कर्म की पर्याय अपनी पर्याय में षट्कारक से (हुई है). पर्याय कर्ता. पर्याय कर्म आदि षट्कारक से कर्मरूप पर्याय हुई. वहां दर गाथा (में) पहला बोल यह है. फिर दूसरे बोल में आत्मा लिया है.

ऐसे आत्मा (में) कोई भी विकारी परिणाम (होते हैं), मिथ्या त्रांति, पर में सुष माने ऐसा मिथ्यात्व या राग-द्वेष या अनुकूल-प्रतिकूल पदार्थ को लक्ष में लेकर, बनाकर, (वैसे तो) कोई परपदार्थ अनुकूल-प्रतिकूल है नहीं, परंतु यह ठीक नहीं है, यह ठीक है. ऐसा अनुकूल-प्रतिकूल बनाकर जो राग-द्वेष करते हैं, इस राग-द्वेष की पर्याय में कर्म के कारक की अपेक्षा बिलकुल नहीं है. ऐसा पाठ 'पंचास्तिकाय' दर गाथा (में है). बहुत यर्था हुई. (फिर भी) नहीं, नहीं कहते थे. कर्म के कारक बिना हो तो स्वभाव हो जाये. परंतु स्वभाव ही है. उसका विकारी विभाव स्वभाव ही है. आ..हा..हा...! अरे..रे...! अभी छतनी बात भी कबुल करने नहीं आये उसे उस (भाव से) निवृत्ति करनी (कैसे हो पायेगी ?) कर्म से विकार होता है तो कर्म हटे तो (विकार का) नाश हो तो आत्मा के हाथ में कुछ रहा नहीं. आहा..हा...! समझ में आया ?

यह तो भगवान त्रिलोकनाथ की दिव्यध्वनि (सुनी) उसमें से 'कुंदकुंदाचार्यदेव' ने शास्त्र

बनाया. आ..डा..डा...! भगवान की वाणी में यह आया है. तीनलोक के नाथ परमात्मा यह कहते हैं. 'कुंदकुंदाचार्यदेव' ऐसा कहते हैं कि, 'जिज्ञेष्मन् भक्षिया' – जिनेश्वर ने ऐसा कहा है. आ..डा..डा...! क्या (कहा) ? समझ में आया ? आ..डा...!

'यिपकने का हेतु...' क्या ? आत्मा में जो मनुष्यगति आदि पर्याय, राग-द्वेष की पर्याय, शुभ-अशुभ परिणाम (होता है यह यिपकने का हेतु है). ये शुभ परिणाम संसार है ऐसा कहा ना ? भाई ! शुभ परिणाम संसार है. स्वभाव संसाररहित है. उससे विरुद्ध – विपरीत वह संसार है. आडा..डा...! माने क्या ? कि, आत्मा मुक्तस्वरूप है. आडा..डा...! द्रव्यस्वभाव मुक्तस्वरूप है. जब कि राग-द्वेष और मनुष्यगति उससे विपरीत स्वरूप है. तो वह संसारस्वरूप है. समझ में आया ? आडा..डा...! भगवानआत्मा मुक्तस्वरूप है. कलश में आ गया है – मुक्तस्वरूप (कहो), अबद्ध कहो. ('समयसार' की) १४-१५ गाथा. भगवानआत्मा द्रव्यस्वभाव राग से बंधा नहीं. और अपने ३२० गाथा में आ गया. त्रिकाल सकल निरावरण अर्थात् एक प्रतिभासमय अविनाश्वर शुद्ध परिणामिक परमभाव लक्षण निज परमात्मद्रव्य में हूँ. आ..डा..डा...! वहां द्रव्य में परिणाम अपना है, (ऐसा) नहीं दिया. वह तो भेदज्ञान किया उस अपेक्षा से (कहा). भेदज्ञान किया उस अपेक्षा से (कहा). वस्तु त्रिकाल द्रव्यस्वभाव सकल निरावरण आवरणरहित (है) यानी मुक्त है. इस मुक्त (स्वरूप से) विपरीत गति का परिणाम, राग-द्वेष का परिणाम वह संसार है. ये मुक्त है तो यह संसार है. तो पुण्य परिणाम भी संसार है.

कल (अंक मुमुक्षु) आये थे (वे कहते थे). (कोई दिगंबर साधु का) यौमासा 'छन्दोर' में है. पांच-पांच, दस-दस हजार लोगों की सत्मा भरती है. लोग राज्य छोते हैं. लोगों को बेचारों को कुछ मालूम पड़ता नहीं. 'जय नारायण' ! बाहर का त्याग देणे, नग्नपना देणे (लेकिन) प्रज्ञा कौसी (करते हैं) वह मालूम नहीं पड़ता. आ..डा...! वे ऐसा कहते हैं कि, पुण्य को अधर्म कहा कहा है ? शास्त्र (में) आचार्य ने तो कहीं कहा नहीं, ऐसा कहते थे. आडा..डा...! (यहां) क्या कहा ? परिणामधर्मस्वभावी वस्तु भगवान उससे विकारी परिणाम जो (छोते हैं) वह तो विपरीत है. तो (वस्तु) धर्म है तो यह (विकारी परिणाम) अधर्म है. याहें तो पुण्य परिणाम (हो) तो (भी) वह अधर्म है. धर्म से बंधन होता नहीं. तो (जिस) परिणाम से बंधन होता है वह परिणाम धर्म नहीं, अधर्म है. आडा..डा...! ऐसी बात है. लोगों को कुछ मालूम नहीं. जो कहते हैं (उसे मान लेते हैं). आ..डा..डा...! नग्नपना देणे, सत्मा भरे, लोगों को राज्य करे (छसलिये लोग ऐसा बोले) विश्वधर्म की जय ! परंतु जैनधर्म की जय बोल ना ! आडा..डा...! दुनिया को फिर अश्रुण लगता है.

यहां तो बापू लोकरंजन का मार्ग है नहीं. समझ में आया ? यहां तो आत्मा अंदर में राज्जु छो - आनंद में आये यह मार्ग है. राग से राज्जु छो, यह कोई मार्ग नहीं, प्रभु ! आहा..हा...!

यह कहते हैं (कि), परिणाम - संसार परिणाम द्रव्यकर्म बंधने का हेतु है. आहा..हा...! 'अब, उसप्रकार के परिणाम का हेतु कौन है ?' उस परिणाम का हेतु कौन (है) ? 'उसप्रकार के परिणाम का हेतु कौन है ? (उसके उत्तर में कहते हैं कि :) द्रव्यकर्म उसका हेतु है,....' द्रव्यकर्म निमित्त है. 'क्योंकि द्रव्यकर्म की संयुक्तता से...' है ? (मूल ग्रन्थ में नीचे फूटनोट में इसका अर्थ लिखा है). 'द्रव्यकर्म के संयोग से ही...' संयोग से, हां ! विशेष तो वहां (संस्कृत टीका में) लिया है. टेपो ! संस्कृत है. 'निर्दोषिपरमात्मा निश्चयेन शुद्धबुद्धैकस्वभावोऽपि 'जयसेनाचार्यदेव' (की टीका की) दूसरी पंक्ति. 'निर्दोषिपरमात्मा निश्चयेन शुद्धबुद्धैकस्वभावोऽपि व्यवहारेणानादिकर्मबन्धवशात्' कर्मबंध से नहीं, कर्मबंधवशात् (कहा है). जुद्ध अधीन होता है. आहा..हा...! क्या कहा ? 'व्यवहारेणानादिकर्मबन्धवशात्' कर्मबंध के वश होता है. कर्मबंध उसको वश करता है, ऐसा नहीं. आ..हा..हा...! क्या हो ?

'अब, उसप्रकार के परिणाम का हेतु कौन है ?' द्रव्यकर्म उसका निमित्त (है). 'क्योंकि द्रव्यकर्म की संयुक्तता से...' (यानी) संबंध से 'ही वह टेपा जाता है.' नीचे (फूटनोट में) लिखा है. 'द्रव्यकर्म के संयोग से ही अशुद्ध परिणाम होते हैं,....' संयोग, हां ! 'द्रव्यकर्म के बिना वे कभी नहीं होते;...' यहां तो अपेक्षा सिद्ध करनी है. आ..हा..हा...! 'पंचास्तिकाय' में तो द्रव्यकर्म के कारक की, कर्तापने की कोई अपेक्षा उसमें है नहीं (ऐसा लिया है). वहां 'पंचास्तिकाय' में अस्तिकाय सिद्ध करना है. ज्वास्तिकाय अपनी पर्यायसहित सिद्ध करना है. यहां ज्ञेय सिद्ध करना है. आहा..हा...! समझ में आया ? आ..हा...! 'क्योंकि द्रव्यकर्म की संयुक्तता से ही वह टेपा जाता है.'

'(शंका :-) ऐसा होने से एतरेतराश्रयदोष आया !' कर्म के निमित्त से (विकार) हुआ और उससे कर्म बंधते हैं. ये तो अकेदूसरे का आश्रय हुआ तो एतरेतराश्रयदोष आता है. एतरेतराश्रयदोष आता है. (अर्थात्) कर्म विकार में निमित्त (है) और वह विकार कर्मबंधन में निमित्त (होता है). तो यह तो एतरेतराश्रयदोष आया. (तो कहते हैं) सुन तो सही ! एतरेतराश्रयदोष की व्याख्या की है. 'अक असिद्ध बात को सिद्ध करने के लिये दूसरी असिद्ध बात का आश्रय लिया जाय, और फिर उस दूसरी बात को सिद्ध करने के लिये पहली का आश्रय लिया जाय, - सो इस तर्क-दोष को एतरेतराश्रयदोष कहा जाता है.' अब सिद्धांत क्या है ? कि, 'द्रव्यकर्म का कारण अशुद्ध परिणाम कहा है;...' वह तो पुराना कर्म निमित्त

कहा. वह का वही कर्म बंधते हैं और वह का वही कर्म राग में निमित्त होता है, ऐसा नहीं. क्या कहा ? पुराना कर्म निमित्त है और नया कर्म बंधते हैं उसमें राग-द्वेष निमित्त है. वह का वही कर्म बंधता है (और) वही कर्म निमित्त (है) और उस बंधे कर्म में जव के परिणाम निमित्त (हैं), ऐसा नहीं. क्या कहा ? कि, जो पूर्व का कर्म बंध है वह विकारी परिणाम में निमित्त (है) और यह विकारी परिणाम पूर्वबंध कर्म में निमित्त (होते हैं). ऐसा होता है तो छतरेतराश्रयदोष आता है. लेकिन ऐसा है नहीं. क्या कहा ?

कर्म जो पुराने हैं वे विकार में निमित्त (हैं) और वही परिणाम कर्म का परिणाम बंध है उसमें विकारी परिणाम निमित्त (होते हैं) ऐसा हो तो तो छतरेतराश्रयदोष आया. (लेकिन) ऐसा है नहीं. समझ में आया ? आहा..हा...! आया ? 'द्रव्यकर्म का कारण अशुद्ध परिणाम कहा है; फिर उस अशुद्ध परिणाम के कारण के संबंध में पूछे जानेपर उसका कारण पुनः द्रव्यकर्म कहा है, इसलिये शंकाकार को शंका होती है कि इस बात में छतरेतराश्रयदोष आता है.' तो कहते हैं, नहीं, पहले सुन, सुन ! दोष नहीं आता है. क्यों ?

'क्योंकि अनादिसिद्ध द्रव्यकर्म के साथ संबद्ध जैसे आत्मा का जो पूर्व का...' अनादिसिद्ध में निमित्त की बात नहीं है, ऐसा कहते हैं. ये कर्म अनादि (से) पडा है. 'अनादिसिद्ध द्रव्यकर्म के साथ संबद्ध जैसे आत्मा का जो पूर्व का द्रव्यकर्म...' ये पूर्व का द्रव्यकर्म (है). 'आत्मा का जो पूर्व का द्रव्यकर्म है उसका वहां हेतुरूप से ग्रहण (स्वीकार) किया गया है.' आत्मा की गति, राग-द्वेष में पुराना कर्म जो अनादि है उसे निमित्त में कहा है और नये बंधन में - नया कर्मबंधन में इस (परिणाम को) निमित्त कहा है. उसी कर्म में (वर्तमान परिणाम) निमित्त, वह के वही कर्म परिणाम में निमित्त और उस कर्म में परिणाम निमित्त (हो) तो तो छतरेतराश्रयदोष आता है. क्या कहते हैं ?

विकारी परिणाम तो अपने से होता है, पर के अधीन (होने से), परंतु वही परिणाम कर्म का निमित्त हो (अर्थात्) पुराना कर्म है उसमें यह परिणाम निमित्त हो तो पूर्वकर्म का निमित्त परिणाम और वही परिणाम पुराने द्रव्यकर्म का निमित्त हो तो तो छतरेतराश्रयदोष आता है. लेकिन ऐसा तो है नहीं. विकारी परिणाम करते हैं तो उसमें पुराना कर्म निमित्त (है) और वह विकारी परिणाम कर्म को निमित्त नहीं (है), नया बंधन में निमित्त (है). समझ में आया ? आ..हा..हा...! निर्णय करने का (समय नहीं मिलता). है ?

'क्योंकि अनादिसिद्ध द्रव्यकर्म के साथ संबद्ध जैसे आत्मा का जो पूर्व का द्रव्यकर्म है उसका वहां हेतुरूप से ग्रहण (स्वीकार) किया गया है.' (मूल ग्रन्थ में नीचे फूटनोट है).

'नवीन द्रव्यकर्म का कारण अशुद्ध आत्मपरिणाम है,....' समझ में आया ? 'नवीन द्रव्यकर्म का कारण अशुद्ध आत्मपरिणाम है, और उस अशुद्ध आत्मपरिणाम का कारण वह का वही (नवीन) द्रव्यकर्म नहीं...' आनेवाला कर्म वह का वही नहीं. 'किंतु पहले का (पुराना) द्रव्यकर्म है; इसलिये इस में एतरेतराश्रय दोष नहीं आता.' क्या कहा ? कि, नया कर्म आता है उससे आत्मा का विकार हो और वह विकार का परिणाम नया कर्म में (निमित्त) हो तो तो एतरेतराश्रयदोष आता है. परंतु ऐसा है नहीं. पुराना कर्म विकार में निमित्त है और नये कर्म में यह विकारी परिणाम निमित्त है. इसलिये एतरेतराश्रयदोष आया नहीं. वह का वही कर्म परिणाम में निमित्त हो और वह का वही परिणाम उसी कर्म में निमित्त हो तो एतरेतराश्रयदोष आता है. न्याय समझ में आया ? बनिये व्यापारी को ये समझना ! आहा..हा...!

क्या कहते हैं ? तुम कहते हो कि, एतरेतर अेकदूसरे के आश्रय से अेक दोष आया कि, पुराना कर्म है वह विकार में निमित्त (है) और वही कर्म में कर्म बंधा है उसमें विकारी परिणाम निमित्त (हो) तो तो एतरेतराश्रयदोष आता है. परंतु ऐसा है नहीं. पुराना कर्म है वह विकारी परिणाम में निमित्त है और विकारी परिणाम पूर्व के कर्म में निमित्त नहीं. विकारी परिणाम नया बंध में निमित्त है. है ? आहा..हा...! Logic - न्याय से तो प्रभु कहते हैं. आ..हा...!

(पूर्व के द्रव्यकर्म को) 'वहां हेतुरूप से ग्रहण (स्वीकार) किया गया है.' नये कर्म (को) विकारी परिणाम (में) निमित्तपने स्वीकार नहीं किया है. क्या कहा ? नया कर्म जो बंधा वह विकार में निमित्त है ऐसा नहीं कहा है. पूर्व का कर्म विकार में निमित्त है. नये कर्म में विकारी परिणाम निमित्त है. जो नया कर्म आता है उससे विकार परिणाम हो और नया (कर्म) आने में वही विकारी परिणाम निमित्त हो तो तो दोष आता है. आहा..हा...! भाई ! ऐसा कभी कहां विचार किया है ? ठिकाना कहां है ? निर्णय... निर्णय (करना चाहिये). आहा..हा...!

(संवत्-१८७१ में) बहुत जलजली हो गई थी. ऐसी बात कहां से लाये ? हमारे गुरु ने कभी कहा नहीं, हमने सुना नहीं कि, कर्म के बिना विकार होता है. विकार अपने से होता है, कर्म के कारण से (नहीं होता). कर्म तो निमित्तमात्र है. (ऐसा) कहां से लाये ? हमारे गुरु ने तो कहा नहीं. ये कहां से लाये ? ये पडाई उडकर कहां जायेगी ? पडाई समझे ? पतंग ! (अेक) सेठ ऐसा कहते थे. यह पतंग उडकर कहां जायेगी ? ये तो घर की बात करते हैं. हमारे गुरु ने कभी कहा नहीं, हमने सुना नहीं, शास्त्र में ऐसा लिखा

અથ પરમાર્થાદાત્મનો દ્રવ્યકર્માકર્તૃત્વમુદ્યોતયતિ -

પરિણામો સયમાદા સા પુન કિરિય ત્તિ હોદિ જીવમયા।

કિરિયા કમ્મ ત્તિ મદા તમ્હા કમ્મસ્સ ણ દુ કત્તા।।૧૨૨।।

પરિણામઃ સ્વયમાત્મા સા પુનઃ ક્રિયેતિ ભવતિ જીવમયી।

ક્રિયા કર્મેતિ મતા તસ્માત્કર્મણો ન તુ કર્તા।।૧૨૨।।

આત્મપરિણામો હિ તાવત્સ્વયમાત્મૈવ, પરિણામિનઃ પરિણામસ્વરૂપકર્તૃત્વેન પરિણામાદનન્યત્વાત્।
યશ્ચ તસ્ય તથાવિધઃ પરિણામઃ સા જીવમય્યેવ ક્રિયા, સર્વદ્રવ્યાણાં પરિણામલક્ષણક્રિયાયા
આત્મમયત્વાભ્યુપગમાત્। યા ચ ક્રિયા સા પુનરાત્મના સ્વતંત્રેણ પ્રાપ્યત્વાત્કર્મ। તતસ્તસ્ય

અથાત્મા નિશ્ચયેન સ્વકીયપરિણામસ્યૈવ કર્તા, ન ચ દ્રવ્યકર્મણ ઇતિ પ્રતિપાદયતિ। અથવા
દ્વિતીયપાતનિકા - શુદ્ધપારિણામિકપરભાવગ્રાહકેણ શુદ્ધનયેન યથૈવાકર્તા તથૈવાશુદ્ધનયેનાપિ
સાંખ્યેન યદુક્તં તન્નિષેધાર્થમાત્મનો બન્ધમોક્ષસિદ્ધ્યર્થ કથંચિત્પરિણામિત્વં વ્યવસ્થાપયતીતિ

હવે પરમાર્થે આત્માને દ્રવ્યકર્મનું અકર્તાપણું પ્રકાશે છે :-

પરિણામ પોતે જીવ છે, ને છે ક્રિયા એ જીવમયી;

કિરિયા ગણી છે કર્મ; તેથી કર્મનો કર્તા નથી. ૧૨૨.

અન્વયાર્થ :- [પરિણામઃ] પરિણામ [સ્વયમ્] પોતે [આત્મા] આત્મા છે. [સા પુનઃ]
અને તે [જીવમયી ક્રિયા ઇતિ ભવતિ] જીવમયી ક્રિયા છે; [ક્રિયા] ક્રિયાને [કર્મ ઇતિ મતા]
કર્મ માનવામાં આવી છે; [તસ્માત્] માટે આત્મા [કર્મણઃ કર્તા તુ ન] દ્રવ્યકર્મનો કર્તા
તો નથી.

નહીં. શાસ્ત્ર મેં યહ ક્યા (લિખા) હૈ ? આ..હા...! સુનને મેં આયા નહીં, ગપ મારે ! આહા..હા...!

‘ઇસપ્રકાર નવીન દ્રવ્યકર્મ જિસકા કાર્યભૂત હૈ...’ ક્યા (કહતે હૈ) ? નવીન કર્મ જિસકા
કાર્યભૂત યાની વિકારી પરિણામ કારણ-નિમિત્ત (હૈ) ઓર નયા કર્મ કાર્ય (હૈ). નિમિત્ત સે
કહતે (હૈ). નયે કર્મ કે કાર્ય કા નિમિત્ત વિકારી પરિણામ હૈ. ‘નવીન દ્રવ્યકર્મ જિસકા કાર્યભૂત

परमार्थादात्मा आत्मपरिणामात्मकस्य भावकर्मण एव कर्ता, न तु पुद्गलपरिणामात्मकस्य द्रव्यकर्मणः। अथ द्रव्यकर्मणः कः कर्तेति चेत्। पुद्गलपरिणामो हि तावत्स्वयं पुद्गल एव, परिणामिनः परिणामस्वरूपकर्तृत्वेन परिणामादनन्यत्वात्। यश्च तस्य तथाविधः परिणामः

પાતનિકાદ્વયં મનસિ સંપ્રધાર્ય સૂત્રમિદં નિરૂપયતિ - પરિણામો સયમાદા પરિણામઃ સ્વયમાત્મા, આત્મપરિણામસ્તાવદાત્મૈવ। કસ્માત્। પરિણામપરિણામિનોસ્તન્મયત્વાત્। સા પુન કિરિય તિ હોદિ સા પુનઃ ક્રિયેતિ ભવતિ, સ ચ પરિણામઃ ક્રિયા પરિણતિરિતિ ભવતિ। કથંભૂતા। જીવમયા જીવેન નિર્વૃત્તત્વાજ્જીવમયી। કિરિયા કમ્મ તિ મદા જીવેન સ્વતન્ત્રેણ સ્વાધીનેન

ટીકા :- પ્રથમ તો આત્માનો પરિણામ ખરેખર પોતે આત્મા જ છે. કારણ કે પરિણામી પરિણામના સ્વરૂપનો કરનાર હોવાને લીધે પરિણામથી અનન્ય છે; અને જે તેનો (—આત્માનો) તથાવિધ પરિણામ છે તે જીવમયી જ ક્રિયા છે, કારણ કે સર્વ દ્રવ્યોને પરિણામલક્ષણ ક્રિયા આત્મમયપણે (પોતામયપણે) સ્વીકારવામાં આવી છે; અને વળી જે (જીવમયી) ક્રિયા છે તે આત્મા વડે સ્વતંત્રપણે પ્રાપ્ય હોવાથી કર્મ છે. માટે, પરમાર્થથી આત્મા પોતાના પરિણામસ્વરૂપ એવા તે ભાવકર્મનો જ કર્તા છે, પરંતુ પુદ્ગલપરિણામસ્વરૂપ દ્રવ્યકર્મનો નહિ.

है और पुराना द्रव्यकर्म जिसका कारणभूत है,...' (ऐसा) परिणाम. विकारी परिणाम नया कर्म में निमित्त है और इस परिणाम में पुराना (कर्म) कारणभूत है. 'ऐसा (आत्मा का तथाविध परिणाम) होने से आत्मा का तथाविध परिणाम उपचार से द्रव्यकर्म ही है,...' आ..हा..हा..हा...! विकारी परिणाम को उपचार से द्रव्यकर्म कहते हैं. द्रव्यकर्म निमित्त है तो भावकर्म को भी उपचार से द्रव्यकर्म कहने में आता है. आहा..हा...! ऐसी लंबी लंबी बातें ! है ? '(आत्मा का तथाविध परिणाम) होने से आत्मा का तथाविध परिणाम उपचार से द्रव्यकर्म ही है,...'

'और आत्मा भी अपने परिणाम का कर्ता होने से...' आत्मा अपने विकारी परिणाम का कर्ता होने से 'द्रव्यकर्म का कर्ता भी उपचार से है.' जड में व्यवहार उपचार से (कर्ता) कहने में आता है. निमित्त है तो उपचार से कहने में आता है. बाकी जड कर्म का कर्ता आत्मा है नहीं और जड कर्म विकारी परिणाम का कर्ता नहीं. जड कर्म बंधा उसमें विकारी

સા પુદ્ગલમય્યેવ ક્રિયા, સર્વદ્રવ્યાણાં પરિણામલક્ષણક્રિયાયા આત્મમયત્વાભ્યુપગમાત્। યા ચ ક્રિયા સા પુનઃ પુદ્ગલેન સ્વતન્ત્રેણ પ્રાપ્યત્વાત્કર્મ। તતસ્તસ્ય પરમાર્થાત્ પુદ્ગલાત્મા આત્મપરિણામાત્મકસ્ય દ્રવ્યકર્મણ એવ કર્તા, ન ત્વાત્મપરિણામાત્મકસ્ય ભાવકર્મણઃ। તત આત્માત્મસ્વરૂપેણ પરિણમતિ ન પુદ્ગલસ્વરૂપેણ પરિણમતિ।।૧૨૨।।

શુદ્ધાશુદ્ધોપાદાનકારણભૂતેન પ્રાપ્યત્વાત્સા ક્રિયા કર્મેતિ મતા સંમતા। કર્મશબ્દેનાત્ર યદેવ ચિદ્રૂપં જીવદભિન્નં ભાવકર્મસંજ્ઞં નિશ્ચયકર્મ તદેવ ગ્રાહ્યમ્। તસ્યૈવ કર્તા જીવઃ। તમ્હા કમ્મસ્સ ણ દુ કત્તા તસ્માદ્દ્રવ્યકર્મણો ન કર્તેતિ। અત્રૈતદાયાતિ - યદ્યપિ કથંચિત્ પરિણામિત્વે સતિ જીવસ્ય કર્તૃત્વં જાતં તથાપિ નિશ્ચયેન સ્વકીયપરિણામાનામેવ કર્તા, પુદ્ગલકર્મણાં વ્યવહારેણેતિ। તત્ર તુ યદા શુદ્ધોપાદાનકારણરૂપેણ શુદ્ધોપયોગેન પરિણમતિ તદા મોક્ષં સાધયતિ, અશુદ્ધોપાદાનકારણેન તુ બન્ધમિતિ। પુદ્ગલોઽપિ જીવવન્નિશ્ચયેન સ્વકીયપરિણામાનામેવ કર્તા, જીવપરિણામાનાં વ્યવહારેણેતિ।।૧૨૨।।

હવે અહીં એમ પ્રશ્ન થાય કે ‘જીવ ભાવકર્મનો જ કર્તા છે તો પછી) દ્રવ્યકર્મનો કોણ કર્તા છે ?’ તો તેનો ઉત્તર આ પ્રમાણે છે :- પ્રથમ તો પુદ્ગલનો પરિણામ ખરેખર પોતે પુદ્ગલ જ છે, કારણ કે પરિણામી પરિણામના સ્વરૂપનો કરનાર હોવાને લીધે પરિણામથી અનન્ય છે; અને જે તેનો (-પુદ્ગલનો) તથાવિધ પરિણામ છે તે પુદ્ગલમયી જ ક્રિયા છે.

પરિણામ કર્તા નહીં ઔર વિકારી પરિણામ મેં પુરાના જડ કર્મ કર્તા નહીં. આહા..હા...! ભાષા તો દેખો ! ‘આત્મા ભી અપને પરિણામ કા કર્તા હોને સે દ્રવ્યકર્મ કા કર્તા ભી ઉપચાર સે હૈ.’

‘અબ, પરમાર્થ સે આત્મા કે દ્રવ્યકર્મ કા અકર્તૃત્વ પ્રકાશિત કરતે હૈ :-’ ૧૨૨ (ગાથા). દ્રવ્યકર્મ કી પર્યાય તો દ્રવ્યકર્મ સે હોતી હૈ, આત્મા ઉસકા કર્તા હૈ નહીં. સ્વતંત્રપને કરે સો કર્તા. તો કર્મ અપની પર્યાય સે સ્વતંત્રપને કર્મરૂપ પરિણામ હોતા હૈ. જીવ ને રાગ-દ્વેષ ક્રિયા ઇસલિયે વહાં કર્મરૂપ પર્યાય હુઈ, (એસા હૈ નહીં). એસા હૈ. ૧૨૨ (ગાથા).

પરિણામો સયમાદા સા પુણ કિરિય ત્તિ હોદિ જીવમયા।

કિરિયા કમ્મ ત્તિ મદા તમ્હા કમ્મસ્સ ણ દુ કત્તા।।૧૨૨।।

કારણ કે સર્વ દ્રવ્યોને પરિણામસ્વરૂપ ક્રિયા પોતામય હોય છે એમ સ્વીકારવામાં આવ્યું છે; અને વળી જે (પુદ્ગલમયી) ક્રિયા છે તે પુદ્ગલ વડે સ્વતંત્રપણે પ્રાપ્ય હોવાથી કર્મ છે; માટે પરમાર્થથી પુદ્ગલ પોતાના પરિણામસ્વરૂપ એવા તે દ્રવ્યકર્મનું જ કર્તા છે, પરંતુ આત્માના પરિણામસ્વરૂપ ભાવકર્મનું નહિ.

તેથી (એમ સમજવું કે) આત્મા આત્માસ્વરૂપે પરિણામે છે, પદ્ગલસ્વરૂપે નથી પરિણમતો. ૧૨૨.

પરિણામ પોતે જીવ છે, ને છે ક્રિયા એ જીવ મયી,
ક્રિયા ગણી છે કર્મ, તેથી કર્મનો કર્તા નથી. ૧૨૨.

આહા..હા...! 'પ્રથમ તો આત્મા કા પરિણામ વાસ્તવ મેં સ્વયં આત્મા હી હૈ,...' ભાષા દેખો ! વિકારી પરિણામ સ્વયં આત્મા હૈ. આહા..હા...! વિકારી (પરિણામ) લેના હૈ ન ? મનુષ્યગતિ, ચાર ગતિ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, વેદ કે વિષય કી વાસના યે સબ જીવ કા પરિણામ હોને સે જીવ હૈ. 'આત્મા કા પરિણામ વાસ્તવ મેં સ્વયં આત્મા હી હૈ,...' આ..હા..હા...! પર્યાયદૃષ્ટિ સે જો અપના પરિણામ હૈ વહ અપના હૈ. વિકારી રાગ-દ્વેષ ઓર મિથ્યાત્વ જીવ કા પરિણામ હોને સે વહ જીવ હૈ, જડ નહીં.

'ક્યોંકિ પરિણામી પરિણામ કે સ્વરૂપ કા કર્તા હોને સે પરિણામ સે અનન્ય હૈ;...' ક્યોંકિ પરિણામી એસા દ્રવ્ય, પરિણામ કે સ્વરૂપ કા કર્તા હોને સે પરિણામ સે પરિણામી અનન્ય હૈ. પરિણામ ઓર પરિણામી એક હી હૈ. અન્ય અન્ય નહીં, અનન્ય હૈ. પરિણામ ઓર પરિણામી અનન્ય હૈ. અનેરા પરિણામ ઓર અનેરા પરિણામી એસા નહીં. આ..હા..હા...! હૈ ?

'પરિણામી પરિણામ કે સ્વરૂપ કા કર્તા હોને સે...' પરિણામી નામ દ્રવ્ય, પરિણામ નામ પર્યાય - રાગ-દ્વેષ, પુણ્ય-પાપ ભાવ કે સ્વરૂપ કા કર્તા હોને સે પરિણામ સે પરિણામી અનન્ય હૈ. પરિણામ સે પરિણામી - વિકાર સે આત્મા અનન્ય હૈ. અનેરા અનેરા વિકાર ઓર અનેરા આત્મા એસા હૈ નહીં. આ..હા..હા...! પરદ્રવ્ય તો નિમિત્તમાત્ર હૈ. (વહ તો) છૂતે હી નહીં. આ..હા...! જીવ વિકાર કરતા હૈ તો કર્મ કો છૂતા નહીં ઓર અજીવ જડ કર્મ (કા) ઉદય આયા તો આત્મા કા વિકાર - રાગ કો છૂતા નહીં. આહા..હા...! એસી

भात है. (लोगों को) कुरसद नहीं मिलती, निर्णय करने की कुरसद नहीं मिले. आहा..हा...!
 तेरा ज्ञान का - ज्ञेय का विकारी परिणाम याहे तो मिथ्यात्व हो और राग-द्वेष हो (तो भी) वह परिणाम परिणामी का है तो (वह) परिणामी ही है. वह आत्मा का परिणाम आत्मा है. आत्मा का परिणाम आत्मा है. आ..हा..हा...! अक ओर जब दृष्टि का विषय कहे तब कहे कि, विकारी परिणाम पुद्गल है. पुद्गल का परिणाम भी नहीं. परिणाम कडकर फिर पुद्गल है, (ऐसा कहे). 'समयसार' (की) ७५ गाथा ! कौन सी अपेक्षा है ? प्रभु ! है तो उसकी पर्याय में अपना पुरुषार्थ (से), परंतु जब स्वभाव की दृष्टि लुई... आहा..हा...! मेरा त्रिकाली आनंद का नाथ, प्रभु (है), ऐसा जहां शुद्ध (स्वरूप का) अनुभव हुआ, उस कारण से विकारी परिणाम का कर्ता आत्मा नहीं. उस विकारी परिणाम का कर्ता कर्म (है ऐसा) उस समय भिन्न करने को कडा. समज में आया ? वहां विकारी परिणाम को कर्म कहे, यहां विकारी परिणाम का कर्ता आत्मा कहे. कौन सी अपेक्षा से कथन है ? भाई ! आ..हा...! परिणाम से परिणामी जुदा नहीं. विकारी परिणाम से आत्मा जुदा नहीं. आहा..हा...!

दृष्ट गाथा में तो ऐसा कडा, जवमें से जव होता है. जैसे विकारी परिणाम कर्ममें से होता है, आत्मा से नहीं. दृष्ट गाथा ! यौदह गुणस्थान, भेद कर्ममें से होता है. आत्मा त्रिकाली स्वभाव की दृष्टि से (विकार) आत्मा का नहीं. आहा..हा...! स्वभाव (का) जब अंदर अनुभव हुआ तो विकार तो उसका व्याप्य है नहीं. दृष्टि जहां सम्यक् लुई और वस्तु का भान हुआ (कि) मैं तो आनंदकंद लुं, तो उसका व्याप्य तो निर्मल परिणाम है और व्यापक आत्मा है. विकारी परिणाम उसका व्याप्य और आत्मा व्यापक, सम्यग्दर्शन की दृष्टि में और दृष्टि के विषय में यह यीज है नहीं. आ..हा..हा...! कभी ऐसा कहे. कभी वैसा कहे ! पर्यायदृष्टि से पर्याय उसकी है (ऐसा) सिद्ध करना है और द्रव्यदृष्टि से पर्याय में राग है वह अपना नहीं ऐसा सिद्ध करना है. आ..हा..हा..हा...! समज में आया ?

मुमुक्षु :- दोनोंमें से अक भात सय हो वह बता दो.

पूज्य गुरुदेवश्री :- सावा होता है, सावा ! तो उसकी बहन है इस अपेक्षा से उसे सावा कडने में आता है और अपनी बहन उसको दी हो तो उस अपेक्षा से बहनोई कडने में आता है. भाई ! है कि नहीं ? आप के घर में - संसार में होता है. आहा..हा...!

प्रश्न :- यह सिद्धांत है ?

समाधान :- सिद्धांत ही हुआ न ! आहा..हा...! (ऐसा) होता है न ? पडले किसी

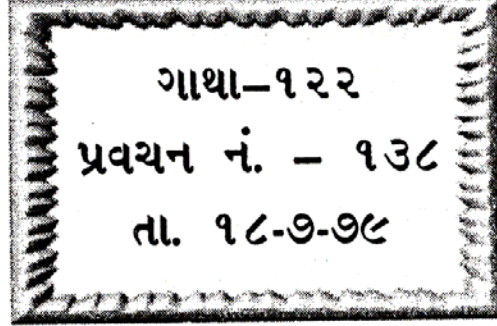
ने अपनी कन्या दे दी हो, फिर उसे भाव हुआ हो कि, मेरे साले को मेरी बहन देनी है, (तो) दे देते हैं. अकेली अपेक्षा से साला भी कहने में आता है और बहनोई भी कहने में आता है. जैसे यहां भी पर्यायदृष्टि से परिणाम आत्मा कहने में आता है और द्रव्यदृष्टि से विकार परिणाम कर्म का कहने में आता है. समझ में आया ? आहा..हा...!

‘और जो उसका (आत्मा का) तथाविध परिणाम है वह ज्वमयी ही किया है,...’ ‘ज्वमयी ही किया है’ ! क्या कहा ? किया है जैसे नहीं, किया है (जैसे कहा है). राग-द्वेष, मनुष्यगति ज्व की ही किया है. आहा..हा...! वह किया संसार है और वह परिणाम संसार है. फिर भी वह परिणाम परिणामी आत्मा का है. आहा..हा...! ‘तथाविध परिणाम है वह ज्वमयी...’ ‘ज्वमयी’ ! भाषा तो देओ ! ‘ज्वमयी ही किया है,...’ ज्वमयी (यानी) ज्व के साथ तन्मय. आ..हा..हा..हा...! गति उदयभाव है, राग उदयभाव है. वह ज्वमयी.. ज्वमयी होने से वह किया ज्व की है, वह ज्व ही है. वह किया ज्व की है तो ज्व ही है. आहा..हा...!

अकेले ओर ‘समयसार’ में दृष्टि का विषय यत्ने तब (और) कुछ यत्ने. कौन सी अपेक्षा है ? भापू ! यहां द्रव्यदृष्टि के विषय की अपेक्षा से बात यत्ने तब विकार परिणाम ज्व का नहीं, ऐसा कहने में आता है. लेकिन उसकी पर्याय की स्थिति उसमें है यह वर्णन जब चलता है तब इस पर्याय का कर्ता (ज्व है), वह परिणाम ज्वमयी होने से ज्व ही है. यह किया ज्वमयी होने से ज्व ही है. आत्मा का विकारी परिणाम आत्मपने होने से आत्मा ही विकारी परिणाम है. वह विकारी परिणाम आत्मा ही है. आहा..हा...! कभी यह, कभी वह ! कौन सी अपेक्षा है ? भाई ! दोनों अपेक्षा समझे बिना उसे अनेकान्त का ज्ञान नहीं होता. आहा..हा...!

‘क्योंकि सर्व द्रव्यों की परिणामलक्षणकिया आत्ममयता...’ आ..हा..हा...! क्या कहते हैं ? ‘सर्व द्रव्यों की परिणाम...’ यानी पर्यायलक्षणकिया आत्ममय (यानी) निजस्वरूप है. आत्ममयता का अर्थ यहां तो सभी द्रव्य की (बात है). आत्ममय यानी निजस्वरूप है. प्रत्येक द्रव्य की पर्याय उस द्रव्य का निजस्वरूप ही है. आत्ममयता का अर्थ आत्मपना यहां नहीं लेना. आत्ममयता का अर्थ प्रत्येक द्रव्य की पर्याय आत्ममय यानी उस द्रव्यस्वरूप है. प्रत्येक विकार आदि परिणाम द्रव्यस्वरूप है. है ? (जैसी आत्ममयता) ‘स्वीकार की गई है;...’ ऐसा भगवान की वाणी में स्वीकार किया गया है. आ..हा..हा...!

‘और फिर, जो (ज्वमयी) किया है वह आत्मा के द्वारा स्वतंत्रतया प्राप्य होने से कर्म है.’ ये विशेष कहेंगे...

‘प्रवचनसार’ १२२ गाथा. यार पंक्ति यली है. फिर से लेते हैं. ‘प्रथम तो आत्मा का परिणाम वास्तव में स्वयं आत्मा ही है,....’ याहे तो शुद्ध परिणाम हो या अशुद्ध. परंतु आत्मा है, यहां तो यह सिद्ध करना है. आहा..हा...! ‘ज्ञेय अधिकार’ है न ? तो शुद्ध परिणाम हो या अशुद्धो हो परंतु वह आत्मा ही है. आहा..हा...! अंक ओर ऐसा कहे कि, अशुद्ध परिणाम जो है वह कुशील है. अंक ओर कहे कि, शुभ-अशुभ भाव स्वभाव से विरुद्ध स्वभाव है, अंक ओर ऐसा कहे कि, भगवानआत्मा शुद्ध चैतन्यस्वभाव से पुण्य-पाप अत्यंत विपरीत है. आ..हा...! परंतु है उसकी पर्याय में, ऐसा यहां सिद्ध करना है.

मोक्षमार्ग और स्वभाव के आश्रय से शुद्धता प्रगट हो वह धर्म (है) और अशुद्धता रहे वह धर्म नहीं, वह तो मोक्षमार्ग की व्याख्या करनी हो यहां (ऐसा कहा जाता है). परंतु जवस्वरूप... आ..हा..हा...! शुद्ध या अशुद्ध जो परिणाम (है) वह तो आत्मा ही है. वह कोई परमाणु है या पुद्गल है (ऐसा नहीं). आहा..हा...! अंक ओर दृष्टि का विषय बताते हुआ जैसे कहे कि, पुण्य-पाप का अशुद्ध परिणाम पुद्गल है. कौन सी अपेक्षा से (कहते हैं) ? अपने स्वभाव की दृष्टि हुई, चैतन्यस्वभाव की दृष्टि, अनुभव हुआ तो इस अपेक्षा से जो विकार बाकी रहा (उसे पुद्गल कहा). वह आता है न ? जब तक कर्म की विरती न हो. कर्म की विरती यानी विकारी की विरती जब तक न हो यहां तक राग आता है. परंतु है तो कुशील, आ..हा...! है तो अपना परिणाम.

मुमुक्षु :- यारित्रदोष होता है तब तक (कुशील है).

पूज्य गुरुदेवश्री :- जब तक पूर्णता नहीं होती तब तक ज्ञानधारा (अर्थात्) स्वभाव के आश्रय से प्रगट हुई धर्मधारा और कर्मधारा - राग है वह कर्मधारा है (दोनों धारा रहती है). आहा...हा...! (कर्मधारा को) अधर्म नहीं कहना, (ऐसा कहते हैं) ! अरे...! प्रभु... प्रभु...! क्या करता है ?

पुण्य परिणाम है तो अपनी पर्याय में. ज्ञानी भी ऐसा जानते हैं कि, जो पुण्य और पाप के परिणाम हुआ वे हुआ हैं मेरी पर्याय में, मेरे से हुआ हैं. भले कर्तृत्वबुद्धि नहीं (है) परंतु कर्ताइपी परिणामन है. कर्तृत्वबुद्धि - करनेलायक है ऐसी धर्मी की बुद्धि नहीं (है). परंतु धर्मी में जब तक पूर्ण वीतराग न हो तब (तक) आत्मधारा - स्वभावसन्मुख का दर्शन, ज्ञान, यारित्र और रागधारा... आ...हा...हा...! जो विरुद्ध स्वभाव है, स्वभाव से अत्यंत विपरीत है (ऐसी दोनों धारा रहती है). वह तो स्वभाव का आश्रय लेकर सम्यग्दर्शन करना हो तब उसकी बात करने में आती है. तो भी जो पुण्य और पाप का परिणाम हुआ वह है तो ज्वमय. आहा...हा...! ऐसी बात ! और उस परिणाम को ('समयसार') ७५ गाथा में पुद्गल कहा. 'पुण्य-पाप अधिकार' में पुण्य को कुशील कहा. जो संसार में प्रवेश कराये वह अपना स्वभाव कैसे (हो सकता है) ? वह त्रिकाली स्वभाव की अपेक्षा से बात है. समज में आया ? आहा...हा...! अरे...! और ७४ गाथा में आता है न ? अविरुद्ध स्वभाव नहीं है, वध्य-घातक स्वभाव है. आ...हा...हा...! भगवान्-आत्मा की दृष्टि से शांति प्रगट हुई तो उस शांति को पुण्य-पाप (के परिणाम) पर्याय में अल्प घात करते हैं. आ...हा...हा...! फिर भी है ज्व की पर्याय ! ऐसी बात कहां (सुनी हो ?) समज में आया ?

'संवर अधिकार' में तो ऐसा कहा न कि, शुभ-अशुभ भाव के प्रदेश भिन्न है. अरे..अरे...! यहां कहते हैं कि, पुण्य-पाप का परिणाम ज्वमय है. क्या अपेक्षा (है) ? प्रभु ! अनेकान्तमार्ग समजना. आहा...हा...! जब दृष्टि - सम्यग्दर्शन का विषय चलता हो तब सम्यग्दर्शन का विषय तो शुद्ध स्वरूप पवित्र है. पुण्य-पाप का परिणाम तो नहीं परंतु पर्याय भी - सम्यग्दर्शन की पर्याय भी सम्यग्दर्शन का विषय नहीं. समज में आया ? फिर भी वह विषय नहीं होनेपर भी पर्याय में जितना पुण्य और पाप का भाव आता है वह स्वभाव से विरुद्ध, स्वभाव से अत्यंत विपरीत और पुण्य भाव कुशील (है). फिर भी ज्व की पर्याय में है तो ज्व कहने में आया. छतना सब (समजना कठिन पडे). ऐसी बात है.

यहां ज्ञानप्रधान अधिकार में ज्ञेय की मर्यादा में क्या है ? आत्म-ज्ञेय की मर्यादा

में क्या है ? कि, द्रव्य और गुण है और शुद्धशुद्ध पर्याय उसकी मर्यादा में है, तो वह ज्वमय है. आडा..डा...! अरे...! समज में आया ? तो यहां कडा, 'आत्मा का परिणाम वास्तव में स्वयं आत्मा ही है,....' 'परिणाम' शब्द (का अर्थ) भले पुण्य-पाप का शुभ-अशुभ भाव हो... आडा..डा...! परंतु वह 'आत्मा का परिणाम वास्तव में...' आडा..डा...! और ७५ आदि गाथा में ऐसा कहे कि, पुण्य-पाप का भाव वास्तव में पुद्गल है. वह तो स्वभाव की दृष्टि हुई तो स्वभाव के स्वरूप में वह है नहीं (तो) दृष्टिवान समकित्ती को दृष्टि की अपेक्षा से पुण्य-पाप का भाव पृथक् है.

अरे...! ('समयसार' की) ७२ गाथा में तो यहां तक कडा है न, भाई ! (शुभ-अशुभ भाव) अशुचि और ४३ (है) और भगवान शुचि और येतन (है). पुण्य परिणाम (को) ४३ (कडा). 'अज्व अधिकार' में पुण्य-पाप को अज्व कडा. यहां कडते हैं कि, ज्वमय (है). पर्याय है, परंतु जब धर्म – मोक्षमार्ग की व्याख्या चलती हो... आडा..डा...! तब भगवान ! तेरा स्वरूप तो शुद्ध यैतन्य है.

यहां तो और अेक दूसरी बात कहेंगे. यहां तो शुद्ध है ऐसा भान हुआ तो यह शुद्ध उपयोग भी आत्मा का अेक कर्म है. जैसे राग-द्वेष भाव कर्म है अैसे शुद्धउपयोगी ज्व को शुद्ध उपयोग भी उसका कर्म है. गाथा में अभी आगे आयेगा. कर्मयेतना और अकर्मयेतना की व्याख्या करेंगे. कर्मयेतना में राग-द्वेष (है) वह कर्मयेतना है. फिर भी यह ज्वमय किया है और वह ज्व का परिणाम है, असा सिद्ध करना है. आडा..डा...! समज में आया ? और कर्मयेतना राग-द्वेष करना और उसे भोगना वह कर्मयेतना और कर्मफलयेतना है. आडा..डा...!

यहां कडते हैं कि, पुण्य और पाप का भाव जो कर्मयेतना कडा वह ज्वमय है, ज्व की पर्याय में है. आडा..डा...! असा ज्ञानी जानते हैं. आ..डा..डा...! कडो, समज में आया ? आप के हीरों से तो यह अलग जाति की बात है. कौन सी अपेक्षा से (बात है) ? क्या चलता है ? क्या अधिकार (चलता) है उस अपेक्षा से न समजे और अेकांतर ताने तो ये वस्तु नहीं. यहां पुण्य-पाप को तो ४३ कडा, 'ज्व-अज्व अधिकार' में पुण्य-पाप को अज्व कडा. यहां कडते हैं कि, ज्व की पर्याय में है इसलिये ज्व है. असी बात है, प्रभु ! कठिन मार्ग ! वीतराग तीनलोक के नाथ जिस अपेक्षा से कडते हैं वह अपेक्षा जाननी चाडिये. अपने घर की अपेक्षा लागू नहीं करनी. आडा..डा...!

यहां कडते हैं कि, 'स्वयं आत्मा ही है,....' है ? कौन (आत्मा है) ? मिथ्यात्व परिणाम आत्मा ही है. उसका परिणाम है न ? ४३ पुद्गल में है ? पुद्गल का है ? आडा..डा...!

झिरे भी वह गाथा भी आती है कि नहीं ? 'विद्वज्जनो भूतार्थं तञ्च व्यवहारमां वर्तन करे' आहा..हा...! वह तो धर्म और मोक्षमार्ग की व्याख्या चलती है. विद्वान नाम धराकर शास्त्रमें से निश्चय को छोड़कर व्यवहार निकाले और उससे लाभ निकाले तो वह तो संसार का कारण है. (भले) संसार का कारण है परंतु है तो ज्वमय पर्याय. आ..हा..हा...! समझ में आया ?

यहां तो (अज्ञानी) कहते हैं कि, पुण्य को अधर्म कहां कहां है ? इसलिये आयरण करना. आहा..हा...! 'पुण्य-पाप अधिकार' में तो ऐसा कहां (कि), भगवान ने तो अनुभूति (करने) को कहां है. राग का अनुभव करना वह कोई धर्म नहीं. भले ज्व की पर्याय में हो. समझ में आया ? वह धर्म नहीं परंतु उसे आचार्य के शब्दों में कहें तो जहर का प्याला है ! राग जहर है. झिरे भी है ज्व की पर्याय. आ..हा..हा...! समझ में आया ? तो वह 'आत्मा ही है,...

'क्योंकि परिणामी परिणाम के स्वरूप का कर्ता होने से...' परिणामी जो द्रव्य (है वह) जो शुभ, अशुभ या शुद्ध परिणामन करता है. 'परिणामी परिणाम के स्वरूप का कर्ता होने से परिणाम से अनन्य है;...' अपनी पर्याय से - परिणाम से वस्तु - परिणामी अभेद है - अनन्य है. अनेरा परिणाम और अनेरा परिणामी, ऐसा है नहीं. आ..हा..हा...! ७५-७६ (गाथा में) ऐसा कहे कि, राग और पुण्य-पाप का परिणाम (जो होता है उसमें) व्यापक कर्म (है) और विकार की दशा व्याप्य (है). आ..हा..हा...! वह तो त्रिकाली आनंद के नाथ का आश्रय लेकर (जो) स्वभाव की दृष्टि दुर्घ, तब जो धर्म (प्रगट हुआ उस अपेक्षा से बात है). आहा..हा...! भाई ! ऐसी बातें हैं, बापू ! क्या हो ? आहा..हा...! सर्वज्ञ के मार्ग में अनेकान्त की अपेक्षा से क्या कहां है यह बराबर समझ में लेना. कोई अंकांत ताने वह नहीं चलेगा. आ..हा..हा...!

यहां कहते हैं, 'और जो उसका (आत्मा का) तथाविध परिणाम है वह ज्वमयी ही किया है,...' आ..हा..हा...! ज्व की किया है (ऐसा तो नहीं लेकिन) ज्वमयी किया है (ऐसा कहां) ! भगवान ! ज्व उस रूप परिणामता है, जड परिणामता नहीं. आहा..हा...! वह परिणामता है तो धर्म है, ऐसा नहीं. आ..हा..हा...! धर्म तो, धर्मी जो भगवानआत्मा ! शुद्ध चैतन्यधन ! उसका आश्रय लेकर जो शुद्ध परिणामिता उत्पन्न होती है वह धर्म है. उस अपेक्षासे अशुद्ध पर्याय ज्वमयीपने होती है, परंतु है वह अधर्म. धर्म से विरुद्ध अधर्म (ऐसा कहते हैं तो अज्ञानी) चिह्नित हैं. आहा..हा...! समझ में आया ?

वह तो कहां था न ? (संवत्-१८८५ में) प्रश्न चला था. 'बोटाह' ! 'बोटाह' में

स्थानकवासी के तीनसौ घर (थे). उसमें तो हमारी बहुत प्रसिद्धि थी न ! हम व्याख्यान देने बैठते थे (और लोगों को मालूम पडे कि), 'कानछस्वामी' व्याख्यान (देने बैठे) हैं तो लोगों की भीड़ लग जाती ! अपासरा भरयक (भर जाये) और भीड़की और पूरी गली आदमीयों से भर जाय ! तीनसौ घर (थे) इसलिये बहुत लोग (आते थे). १८८५ की बात है. कितने वर्ष हुए ? पचास वर्ष पहले की बात है. (उस वक्त) कहा था, प्रभु ! जिस भाव से तीर्थंकरगोत्र बंधे वह भाव धर्म नहीं. धर्म से बंधन होता नहीं. बंधभाव से बंध होता है. धर्म से बंध होता नहीं तो तीर्थंकरगोत्र बांधे वह बंध भाव है. धर्म की अपेक्षा से वह बंध भाव है, वस्तु की अपेक्षा से वह जोव का परिणाम है. आहा..हा...! समझ में आया ? बहुत विरोध आता है तो उसका ज्यादा स्पष्टिकरण चलता है. आहा..हा...! आप के गांव में ये सब चल रहा है, 'छंदौर' !

अरे..रे...! कहते हुए शर्म आती है. भगवान् ऐसा कहते हैं कि, हमें भेद आता है आ..हा..हा...! परंतु ये यीज ऐसी है, ऐसा हम प्रसिद्ध करते हैं. आहा..हा...! अरे..रे...! राग को धर्म मानते हैं (तो) मुनि को भेद आता है. मुनि (को) विकल्प है न अन्धी ? निर्विकल्प दशा तो है परंतु दुःखी प्राणी और विपरीत दृष्टिवालों को देखकर करुणा आती है. आहा..हा...! विकल्प आता है. विकल्प आता है वह है जोवमयी. फिर भी धर्म की दृष्टि कुछ है इसलिये ये करनेलायक है ऐसी दृष्टि छूट गई है. परंतु परिणामन मेरे में है, ऐसा ज्ञान रह गया. आहा..हा...! समझ में आया ?

'तथाविध परिणाम है वह जोवमयी...' है. जोवमयी कडो या आत्ममयी कडो (सब अकार्य है). ऐसा लेंगे. 'क्योंकि सर्व द्रव्यों की परिणामलक्षणकिया...' (अर्थात्) छत्रों द्रव्य की परिणतिरूप - पर्यायरूप किया 'आत्ममयता...' आत्ममयता माने ? जोड की आत्ममयता जैसे नहीं. आत्ममयता यानी स्वरूपमयता, वह निजस्वरूप है. आहा..हा...! पुद्गल में परमाणु की जो पर्याय होती है, वह निजमयता - अपने स्वरूपमय है. धर्मास्तिकाय में भी जो परिणाम होता है वह निजमय - आत्ममय है. आत्ममय नाम निजमय है. आत्मा शब्द से यहां आत्मा ऐसा (अर्थ) नहीं (लेना). निजमय ! आहा..हा...! समझ में आया ? याहे तो राग की अधर्म की पर्याय (हो वह भी निजमय है). आहा..हा...! गजब बात है !

'(निजमयता) से स्वीकार की गई है;...' विकारी परिणाम अपने निजमय है ऐसा परमात्मा ने ज्ञान में स्वीकार किया है ऐसा जगत को बताया है. आ..हा..हा..हा...! अरे...! ऐसा मार्ग ! समझ में आया ? कर्म से विकार होता है. यह बात जूठी दृष्टि से कथन है. विकार अपने से होता है, यह सत्य ज्ञान की दृष्टि से बात है. समझ में आया ?

भाई ! ऐसा कब समझे ? अरे...! ऐसा काल कब मिले ? भाई !

कोई पूछ रहा था कि, ये निम के पत्ते में कितने जव होंगे ? भाई ! अक अक पत्ते में असंख्य जव ! अक अक पत्ते में, हां ! ये सब हरितकाय है न ? उसमें अक कण लो तो उसमें असंख्य शरीर ! अक अक शरीर में – प्रत्येक में अक जव ! आ..हा...! भाई ! तुझे दुर्लभता से (यह चीज सुनने) मिली है, बापू ! आ..हा...! और यह कोई ! (उसके) अक कण में असंख्य शरीर ! अक शरीर में सिद्ध की संख्या से अनंत (गुने जव) ! छः मास और आठ समय में ६०८ (जव) मुक्ति में जाते हैं तो अभी तक की जितनी संख्या है उससे अनंतगुने जव अक शरीर में हैं !! आहा..हा...! प्रभु ! तुझे मनुष्यपना मिला... आहा..हा...! आर्यक्षेत्र मिला, आर्य वीतरागवाणी सुनने का योग मिला ! आ..हा..हा...! प्रभु ! यह महा दुर्लभ है !! आ..हा..हा...! तो उसमें करनेवायक तो यह है. आ..हा...!

राग मेरी पर्याय में है, परंतु वह आत्मस्वभाव, धर्म नहीं. समझ में आया ? राग कोई जड में होता है और जड से होता है, ऐसा है नहीं. आहा..हा...! 'क्योंकि सर्व द्रव्यों की...' है ? सर्व छत्रों द्रव्य. (छत्र हाथ में) अक अक परमाणु भिन्न हैं उसकी पर्याय – परिणाम का कर्ता वह परमाणु है. दूसरा परमाणु संयोग में है वह कर्ता नहीं. आहा..हा...! 'सर्व द्रव्यों की परिणामलक्षणक्रिया...' भाषा तो देखो ! स्पष्ट ! आहा..हा...! उसकी परिणामरूपी – परिणामलक्षणवाली क्रिया. परिणामीलक्षण नहीं, परिणामलक्षणक्रिया ! आ..हा..हा...! 'आत्ममयता (निजमयता) से स्वीकार की गई है;...' सिद्धांत में, वीतराग के शास्त्र में उसे जवमयी है, ऐसा स्वीकार किया है.

'और फिर, जो (जवमयी) किया है...' (अर्थात्) जो जवमयी रागादि किया है या धर्म की परिणती की अरागी किया है. (ऐसी) 'किया है वह आत्मा के द्वारा स्वतंत्रतया प्राप्य होने से...' आत्मा द्वारा स्वतंत्र प्राप्त होने योग्य. स्वतंत्रपने करे सो कर्ता (और) कर्ता जिसे प्राप्त करे सो कर्म. आ..हा...! भगवान् आत्मा जो परिणामरूप पर्याय को प्राप्त करे वह कर्म (और) आत्मा कर्ता. आहा..हा...! पर के साथ क्या संबंध है ? आहा..हा...!

(यहां) आया न ? सर्व द्रव्यों की पर्याय उसकी निजमयता – उसका स्वरूप है, ऐसा स्वीकार करने में आया है. आहा..हा...! अरे...रे...! पूरा दिन पर की किया का अभिमान (करे), ये करुं... ये करुं... ये करुं... ये करुं... प्रभु ! करुं... करुं का तेरा अभिमान मिथ्या है. परंतु वह अभिमान की परिणति है वह जवमयी है. आहा..हा...! समझ में आया ? मैं करता हूं, जव की दया पाल सकता हूं, स्त्री को राज रखता हूं, जैसे भोग ले सकता हूं, ऐसा दर्ष-शोक करके मकान बना सकता हूं, मकान में वास्तु कर सकता हूं, ऐसा धंधा

कर सकता हूँ... भाई ! ऐसी बात (है), प्रभु ! अरे...! वह पर की किया तो तीनकाल में (कर नहीं सकता). क्यों ? (क्योंकि) उसकी परिणति की किया का (कर्ता) वह परमाशु है और वह परमाशुमयी किया है वह तेरे से कैसे हो ? आ...हा...हा...! बहुत कठिन बात ! भाई ! वीतरागमार्ग (गंभीर है) !

पर्याय सिद्ध करते हैं फिर भी धर्म पर्याय के आश्रय से नहीं होता. समझ में आया ? धर्म है, भव के अंत की किया (होती है) वह किया आत्मा के आश्रय से होती है - द्रव्य के आश्रय से (होती है), पर्याय के आश्रय से नहीं होती. उसमें पर्याय है भले. समझ में आया ? आ...हा...हा...! भव का अंत, सम्यग्दर्शन, भव और भव के भाव बिना की त्रिकाली यीज... आहा...हा...! उसके आश्रय से सम्यग्दर्शन - भव के अंत की किया होती है. समझ में आया ? ये सम्यग्दर्शन की पर्याय (स्वभाव के आश्रय से प्रगट होती है).

अनंतकाल से रजडता है, बापू ! उसने विचार नहीं किया है. आ...हा...! 'वादिराज मुनि' तो कहते हैं, (जिन्हें) कोठ (हुआ था), 'वादिराज मुनि' ! भावलिंगी संत, हां ! अल्पकाल में केवलज्ञान लेकर भोक्ष में जायेंगे. उन्हें शरीर में कोठ (था), (वे कहते हैं), प्रभु ! आ...हा...! मैं पीछले अनंतकाल (के) दुःख... आ...हा...हा...! वर्तमान में तो मुनि हैं, (फिर भी कहते हैं कि). भूतकाल के नरक और निगोद के दुःखों को याद करता हूँ, प्रभु ! तो धूरे लगते हैं, धाव लगता है. अभी तो उसे याद करने की शक्ति जगत को नहीं है. आहा...हा...! पीछले काल के नरक और निगोद के दुःख... बापू ! आ...हा...हा...! ये नीम के पत्ते छिलते हैं और अक-दूसरे से टकराते हैं तो दुःख होता है, पत्ते अक-दूसरे से टकराते हैं न ? तो वहां दुःख होता है. आ...हा...हा...! फिर भी अक पत्ता दूसरे पत्ते को धूता नहीं. अरे...! ऐसी बात ! फिर भी वह पत्ता जैसे जैसे होता है तब उसे दुःख होता है. धूते नहीं और दुःख होता है ! आहा...हा...! समझ में आया ? वीतराग मार्ग, बापू ! वर्तमान में तो बहुत डेरडार हो गया, बापू ! क्या करें ? आहा...हा...! यह मार्ग कोई अलौकिक है ! आहा...हा...!

(यहां) कहते हैं, परिणामी स्वतंत्रपने राग आदि के परिणाम का स्वतंत्रपने कर्ता होकर प्राप्त होने से कर्म है. है ? यहां आत्मा की बात करनी है. नहीं तो वास्तव में तो परिणामी के विकार परिणाम - पर्याय स्वतंत्रपने परिणाम के कर्ता (हैं), परिणाम कर्म (हैं). द्रव्य कर्ता है ऐसा भी नहीं. परंतु यहां उसके परिणाम श्रवमयी कहने हैं तो आत्मा कर्ता है ऐसा कहने में आता है. आहा...हा...! अरे...रे...!

अक ओर 'पंचास्तिकाय' दूर गाथा में ऐसा कहे, वहां अस्तिकाय सिद्ध करना है.

अस्तिकाय सिद्ध करना है. असंख्य प्रदेशी ज्व, अनंत प्रदेशी आकाश, असंख्य प्रदेशी धर्मास्ति, अधर्मास्ति सिद्ध करने हैं. वहां 'पंचास्तिकाय' (में) अस्तिकाय में जैसे लिया... समज में आया ? कि, विकारी परिणाम जो आता है वह उसका कार्य है. समज में आया ? उसका परिणाम है. परंतु वह परिणति पर्याय से उत्पन्न हुई है, द्रव्य से नहीं, गुण से नहीं. आहा..हा...! ६२ गाथा ! बड़ी यर्था हुई थी. 'छसरी' ! मार्ग तो यह है, बापू ! आहा..हा...!

सिद्धांत में यह स्वीकार किया है कि, जिसमें कर्म के कारक की (अपेक्षा नहीं). ज्व की पर्याय है तो (उस) पर्याय में जड की अपेक्षा कहां ? आहा..हा...! अंक ओर रागादि की क्रिया यैतन्यमय (कहना), अंक ओर राग को जड कहना और भगवान को यैतन्य कहना !! ऐसा तो श्लोक भी आता है न ? भाई ! 'चिद्द्रूप जडद्रुपता' 'अमृतयंद्रायार्यदेव' का श्लोक - कलश है. आहा..हा...! भगवान ज्ञानस्वरूप प्रभु और राग जडद्रुप, (ऐसा) कलश है. उस जडद्रुपता को यहां ज्वमयी कहा है. जडद्रुपता तो किस अपेक्षा से (कहा) ? कि, उसमें ज्ञानानंद स्वभाव का अभाव (है), राग में ज्ञानस्वभाव का अभाव (है) उस अपेक्षा से जड कहा. परंतु वह ज्वमयी पर्याय ज्व की है. ज्व ने उस रागद्रुपी कार्य - कर्म को प्राप्त किया है. आहा..हा...! ऐसा मार्ग, प्रभु ! अरे...! अकेला दुःखी, अकेला सुखी, अकेला जन्मे, अकेला मरे, अकेला सिद्ध हो. उसे कोई पर की अपेक्षा नहीं. आ..हा..हा...!

'कलशटीका' में 'पुण्य-पाप अधिकार' (के) १०८ कलश में तो बहुत कठोर लिया है, (व्यवहार यारित्र) छोड़ने योग्य ही है ? नहीं, वह तो घातक है. राग ज्वस्वभाव (का) घातक है. समज में आया ? (लोग कहते हैं कि) लेकिन वह तो 'राजमलज्ज' की (टीका) है. क्या कहा ? १०८ कलश है न ? 'यहां कोई जानेगा कि शुभ-अशुभ क्रियाद्रुप जो आयरणद्रुप यारित्र है सो करने योग्य नहीं है उसी प्रकार वर्जन करने योग्य भी नहीं है ?' ऐसा कोई कहे. आहा..हा...! ज्वमयी परिणाम (है) परंतु धर्म नहीं. पुण्य करने योग्य नहीं ऐसा कोई कहे, वर्जन करने योग्य नहीं है ऐसा कहे तो जैसे नहीं है. 'वर्जन करने योग्य है.' अरे..रे...! ज्व की पर्याय में हो (तो भी) धर्मी ज्व को वह छोड़ने लायक है, अपनी पर्याय में छोड़ने लायक है. अंक बात (हुई). 'दृष्ट है, अनिष्ट है,...' आहा..हा...! (लोग कहते हैं कि) वह तो 'राजमलज्ज' की टीका है, आचार्य के शब्द (कहां है ?) अरे... प्रभु ! आहा..हा...! कोई भी समझिती तिर्य्य हो तो भी केवली कहते हैं वही बात समझिती कहे. उनकी श्रद्धा में कोई झूठ नहीं है. यारित्र में - स्थिरता में झूठ है. आहा..हा...! कहां यथाभ्यात यारित्र, कहां मुनिदशा का यारित्र ! और समझिती की दशा में उस जाति का - तथाप्रकार के यारित्र का - स्वरुपायरण यारित्र का सदभाव (है). आहा..हा...! कहते

हैं कि, उसे (यह व्यवहार के परिणाम) घातक (है). तीन शब्द छस्तमाल किये हैं. पुण्य के परिणाम करने लायक नहीं, वर्जन करने योग्य नहीं ऐसा कोई कहे तो (कहते हैं कि) वर्जन करने योग्य है. क्यों ?

‘व्यवहार यारित्र होता हुआ...’ आ..डा..डा...! व्यवहार के पंच महाव्रत के विकल्प जवमयी हैं. आ..डा..डा...! कहते हैं कि, पंच महाव्रत आदि के व्यवहार परिणाम ‘व्यवहार यारित्र होता हुआ दृष्ट है,...’ दृष्ट है ! ‘अनिष्ट है, घातक है, इसलिये विषय-कषाय के समान क्रियारूप यारित्र निषिद्ध है...’ जैसे विषय-कषाय के परिणाम का निषेध है जैसे व्यवहार यारित्र महाव्रत आदि के पुण्य परिणाम (निषिद्ध हैं). आ..डा..डा...! समझ में आया ?

मुमुक्षु :- पुण्य स्वयं ही मंद कषाय है.

पूज्य गुरुदेवश्री :- मंद है लेकिन कुशील है. मंद है वह कुशील है, दृष्ट है, अनिष्ट है. स्वभाव की शांति की पर्याय का घातक है. घातक है उसे धर्म कहना ?! भले जवमयी पर्याय हो परंतु महाव्रत के राग की क्रिया स्वभाव की शांति की घातक है. (लोग कहते हैं कि) ‘परंतु यह तो ‘राजमलज्ज’ की (टीका है).’ परंतु आचार्यों ने पहले (लिखा है), ‘जडरूपता यैतनरूपता’ भगवान यैतन्यस्वरूप है, राग जडस्वरूप है. है भले पर्याय में परंतु वह यैतन्य की जात नहीं. यैतन्य के स्वभाव की त्रिकाली जात है वह जात नहीं. परंतु है (उसकी) पर्याय में. आ..डा..डा...! भाई ! ऐसा सूक्ष्म है. यह तो निवृत्ति लेकर (निर्णय करने का विषय है). आ..डा..डा...! नहीं तो अंकांत लगे ऐसा है. उसका भुट का अंकांत है उसकी उसे पबर नहीं. आ..डा..डा...!

(यहां कहते हैं) ‘प्राप्य होने से कर्म है.’ क्योंकि परिणाम अपना कर्ता होकर प्राप्य कर्म (होता) है वह उसका कार्य है. जव का विकारी परिणाम जव का कार्य है. आ..डा..डा...! ‘इसलिये परमार्थतः आत्मा अपने परिणामस्वरूप भावकर्म का ही कर्ता है;...’ है ? आत्मा अपने परिणामस्वरूप, अपने परिणामस्वरूप भावकर्म (यानी) पुण्य-पाप के परिणाम का कर्ता है. अत्मी मलिनता (की बात है). बाकी शुद्ध उपयोग भी भावकर्म है. भावकर्म के दो प्रकार हैं. कर्मयैतना के दो प्रकार हैं – अक राग के अकत्व का अनुभव करना वह कर्म यैतना (है) और अक आत्मा का शुद्ध उपयोगरूप परिणामन होना, वेदन होना, अनुभव होना वह भी कर्म यैतना (है). कर्म नाम कार्य. कर्म यानी (सिर्फ) राग ऐसा नहीं. आ..डा...! इसमें अत्मी आयेगा. आत्मा शुद्ध उपयोगरूप परिणामन करे तो (उसमें भी) आत्मा कर्ता (है) और शुद्ध उपयोग उसका कार्य (है). अशुद्धरूप परिणामन करे तब आत्मा कर्ता और अशुद्धपना उसका कर्म (है). आ..डा..डा...!

आत्मा का सम्यग्दर्शन और ज्ञान होनेपर भी विकारी परिणाम का परिणामन मेरा है, मेरे में है वह पर के कारण नहीं, मेरी कमजोरी के कारण है (ऐसा ज्ञानी जानते हैं). आ..डा..डा...! 'कर्म बियारे कौन, भूल मेरी अधिकाँ' आडा..डा...! वह पर्याय ज्वमयी होनेपर भी धर्मी की दृष्टि की अपेक्षा से वह (राग की) पर्याय घातक है... आ..डा..डा...! कुशील है. आडा..डा...! कुशील होनेपर भी ज्व की पर्याय में है. आडा..डा...! समज में आया ? आ..डा...!

'भावकर्म का ही कर्ता है; किन्तु पुद्गलपरिणामस्वरूप द्रव्यकर्म का...' कर्ता नहीं. अपने भावकर्म का कर्ता है परंतु पुद्गल कर्म की जो पर्याय बंधती है उस पर्याय का कर्ता आत्मा नहीं. कर्मबंधन आत्मा करता है ऐसा नहीं. आडा..डा...!

प्रश्न :- कर्म बांधे कौन ?

समाधान :- कर्म बांधे-झाँटे नहीं. भावकर्म - राग बांधे उसका कर्ता है. जड कर्म की पर्याय आत्मा बांधे (ऐसा है नहीं). आ..डा..डा...! ऐसी बात...!

'अब यहाँ ऐसा प्रश्न होता है कि '(ज्व भावकर्म का ही कर्ता है तब फिर) द्रव्यकर्म का कर्ता कौन है ?' द्रव्यकर्म होता है तो वह परमाणु कर्मरूप होता है. आत्मा राग का और पुण्य-पाप का कर्ता ज्वमयी पर्याय में होने से है तो परमाणु कर्मरूप परिणामते हैं. यहाँ राग आया उसी काल में परमाणु अकर्मरूप परिणामते थे वे कर्मरूप परिणामे. समज में आया ? वह कर्मरूप परिणामन हुआ तो यहाँ राग है तो हुआ है न ? तो राग कर्ता और वह कार्य ऐसा है कि नहीं ? (तों कहते हैं) नहीं. आडा..डा...! संसार का हिसाब करना हो तो बनिया पाँच-पाँच का (हिसाब) करे. रात को ग्यासतेल जलाकर (भी हिसाब करे) कि, इसका क्या है ? यहाँ भगवान का हिसाब (करना है तो करता नहीं). आ..डा..डा...!

अक ओर (राग को) कुशील कहे, अक ओर दृष्ट और घातक कहे. दूसरी ओर ज्वमयी परिणाम कहे. आडा..डा...! समज में आया ? आडा..डा...!

मुमुक्षु :- बडे आदमी जो कहे वह सत्य.

पूज्य गुरुदेवश्री :- जैसे सत्य नहीं (माना). भावभासन (हुअे) बिना सत्य कैसा ? किसीका कहा (हुआ माना होगा तो) दूसरा ना कहेगा तो (भुद ने माना हुआ) फिर जायेगा. अपनी पर्याय में भासन होना याहिये कि, ये पर्याय आदि हैं (वह) जब तक मुज में कमजोरी है तब तक, मुजे आत्मज्ञान हुआ है फिर भी पर्याय की कमजोरी से भावकर्म (होता है) वह मेरा कार्य है. आडा..डा...! भावकर्म की परिणति मेरी है, मेरे से है और इस भावकर्म का भोक्ता भी मैं हूँ. आडा..डा...! समज में आया ?

दृष्टि की अपेक्षा से जब स्वभाव की - धर्म की बात यले तो कहे कि, राग का कर्ता भी मैं नहीं, राग का भोक्ता भी नहीं. वह द्रव्यदृष्टि - वस्तु के स्वभाव की दृष्टि की अपेक्षा से कथन है परंतु उसकी पर्याय की अपेक्षा से कथन यले, पर्याय भी है न ? जैसे द्रव्य है वैसे पर्याय भी है न ? आकाश के झूल की भांति पर्याय है नहीं, ऐसा है नहीं. आहा..हा...! ('समयसार' की) ग्यारहवीं गाथा में पर्याय को असत् कहा, अभूतार्थ कही. अभूतार्थ तो (इसलिये कहा क्योंकि) द्रव्य की दृष्टि मुख्य करने को, त्रिकाली मुख्य है (सो) निश्चय (है) और व्यवहार को गौण करके नहीं (है) ऐसा कहने में आया. व्यवहार नय का विषय (ऐसी) पर्याय बिलकुल है नहीं (ऐसा माने) तो अंकांत हो जाता है. समज में आया ?

'इसका उत्तर इसप्रकार है :- प्रथम तो पुद्गल का परिणाम वास्तव में स्वयं पुद्गल ही है,....' पहले आत्मा की बात थी, अब पुद्गल की (बात कहते हैं). जो कर्मरूपी परिणामन हुआ वह पुद्गल का परिणाम है. आहा..हा...! ज्ञानावरणीय, दर्शनावरणीय आदि कर्म पर्याय हुए वह पुद्गल का परिणाम है. है ? 'पुद्गल का (परिणाम वास्तव में स्वयं) पुद्गल ही है, क्योंकि परिणामी परिणाम के स्वरूप का कर्ता होने से...' परमाणु हमेशां (रहनेवाली) यीज परिणामी (है और) उसकी कर्म की पर्याय (हुए वह) उसका परिणाम (है). (इस प्रकार) परिणामी परिणाम का कर्ता है. आहा..हा...! उसे कर्ता की जगह नहीं है. परमाणु परिणामते हैं न ? कर्मरूप परिणामते हैं न ? परिणामते हैं की नहीं ? आहा..हा...! परिणामी का वह परिणाम है. परिणामी उस परिणाम को प्राप्त करता है तो वह परिणामी का कर्म है. परिणामी का कर्म यानी कार्य. अरे...! ऐसी बातें...! है ?

'प्रथम तो पुद्गल का परिणाम वास्तव में स्वयं पुद्गल ही है,....' देजो ! 'क्योंकि परिणामी परिणाम के स्वरूप का कर्ता होने से...' द्रव्य जो त्रिकाली (है)... आ..हा..हा...! वह अपने 'परिणाम के स्वरूप का कर्ता होने से...' देजो ! द्रव्य कर्ता (कहा) ! परिणामी परिणाम का कर्ता ! अक ओर कहे कि, परिणाम का कर्ता परिणाम, द्रव्य कर्ता नहीं. कौन सी अपेक्षा है ? बापू ! यह तो विशाल मार्ग है. आहा..हा...! अनेकान्त की दृष्टि कोई अलौकिक है !

'परिणामी परिणाम के स्वरूप का कर्ता होने से परिणाम से अनन्य है;...' कौन ? परिणामी, परमाणु - परिणामी. यहां तो कर्मबंधन (की बात है) इसलिये परमाणु का दृष्टांत (लेते हैं). पुद्गल कर्म के परमाणु - परिणामी परिणाम के स्वरूप का कर्ता होने से परिणाम से परमाणु - परिणाम से द्रव्य अनन्य है, भिन्न नहीं. परिणाम से परिणामी

भिन्न नहीं. आहा..हा...! पर्याय में परिणाम हुआ तो भिन्न आत्मा कर्ता है, ऐसा नहीं. परिणाम का कर्ता वह परिणामी है तो वह परिणामी और परिणाम अनन्य - अभेद हैं. आहा..हा...! समझ में आता है ? आचार्यो ने... आ..हा..हा...! करुणा करके शास्त्र (बनाया). करुणा तो विकल्प था. परमाणु की योग्यता से परमाणु परिणामकर टीका हुई, ऐसा कहते हैं. टीका परमाणु की पर्याय है न ? तो वह परमाणु की पर्याय परमाणुमयी है तो परमाणु उस परिणाम का - परिणामी परमाणु परिणाम का (अर्थात्) टीका की पर्याय का कर्ता है, मैं नहीं. आ..हा..हा..हा...! समझ में आया ?

‘और जो उसका (पुद्गल का) तथाविध परिणाम है...’ (यानी) पर्याय ‘वह पुद्गलमयी ही किया है,...’ परिणाम को किया कहने में आया. पुद्गल की जो परिणामरूप - कर्मरूप पर्याय हुई उसे यहां किया कहा. परिणाम को किया (कहा). परिणाम कार्य - परिणामी भगवान कर्ता और वह परिणाम किया है. क्योंकि परमाणु तो हमेशा की निष्क्रिय चीज है. आ..हा..हा...! वैसे भगवानआत्मा हमेशा की चीज तो निष्क्रिय है, ध्रुव (है) परंतु परिणाम है वह सक्रिय है. याहें तो शुद्ध परिणामन हो या अशुद्ध. परंतु वह किया है. आहा..हा...! यहां पुद्गल की किया - परिणाम वह पुद्गल की किया है.

‘क्योंकि सर्व द्रव्यों की परिणामस्वरूप किया निजमय होती है,...’ आ..हा..हा...! यह भाषा होती है तो वह भाषा का परिणाम - पर्याय हुई न ? तो वह पर्याय, भाषा के परमाणु - परिणामी की पर्याय है, परिणामी का वह कार्य है, आत्मा का कार्य नहीं. भाषा जो होती है उस भाषा के परमाणु की पर्याय, परिणामी - परमाणु का वह परिणाम है. परमाणु की वह परिणाम - किया है, आत्मा की किया नहीं. आ..हा..हा...! शरीर का जो हिलना-डुलना होता है वह परमाणु का परिणाम - पर्याय है, वह परमाणु की किया है. परमाणु उसके परिणाम को प्राप्त होता है. इसलिये परमाणु का वह कर्म कहने आता है. कर्म नाम कार्य. आ..हा..हा...! (शरीर का) हिलना-डुलना भी आत्मा नहीं करता, ऐसा कहते हैं.

मुमुक्षु :- आत्मा में कियावर्ती शक्ति तो है.

पूज्य गुरुदेवश्री :- कियावर्ती शक्ति जो में अपने से परिणाम करती है न ? कियावर्ती (शक्ति) तो गति करने में (निमित्त है).

(यहां तो) परिणामी पुद्गल का परिणाम है और पुद्गल का परिणाम पुद्गल की किया है, वह आत्मा की किया नहीं. आहा..हा...! (किसी को ऐसा लगे कि) ‘यह तो निश्चय की बातें हैं, व्यवहार (की बात होनी चाहिये).’ परंतु व्यवहार क्या ? बोलने में ऐसा

आये कि, उसने यह बनाया, उसने यह किया. यह टीका 'अमृतयंद्रायार्यदेव' ने की. वह तो निमित्त का कथन (है). निमित्त कौन था उसका ज्ञान कराया, बाकी तो निमित्त से हुआ नहीं. वह तो पुद्गल के परिणाम से टीका हुई है. आ..डा..डा..डा...! क्योंकि यह पर्याय है कि नहीं ? वह पर्याय परिणाम है, वह परिणाम किया है. उस परिणाम का कर्ता परिणामी द्रव्य है और वह परिणाम उसका कार्य है, आत्मा का कार्य नहीं. आ..डा..डा...! यह (बात) कैसे बैठे ?

एक बार 'छन्दौर' में पंडित लोग छकड़े हुए थे (उन्होंने ने ऐसा तय किया कि), पर का कर्ता नहीं माने वह दिगंबर नहीं. यहां के (विरोध के) लिये (ऐसा तय किया) ! अरे...! भगवान ! प्रभु ! तुने ये क्या किया ? आडा..डा...! क्योंकि कोई परिणाम परिणामी से हुआ है तो वह परिणाम दूसरे से हुआ, यह कहां से आया ? समझ में आया ?

प्रत्येक पुद्गल का परिणाम – किया, परिणाम की किया उस पुद्गल परिणामी की है और वह परिणामी परिणाममयी है. आडा..डा...! आत्मा में परिणाम की किया आत्मा मयी है, पुद्गल के परिणाम की किया पुद्गलमयी है. आडा..डा...!

(शरीरमें से ज्व निकल जाये तो भी) परमाणु की किया होती है या नहीं ? मुर्दा हो तो भी ञडा हो जाता है. (एक बार) कडा था न ? हमारे घर पर बडे भाई गुजर गये थे. बहुत लोशियार थे. आठ वर्ष ब्याह को हुआ थे, अँक ही लडका था. शाम को टह छूट गया था इसलिये रात को (घर पर) रभा था. वहां कोश (लोडे का औजार) रभा था. लोडे की कोश को क्या कडते हैं ? क्योंकि (मुर्दा) ञडा नहीं हो जाय. कोश के कारण ठिया नहीं होता, (ऐसा है नहीं). ठिया नहीं होने की परिणति – पर्याय पुद्गल की है. कोश को क्या कडते हैं ? लोडे का ञोदने का (औजार). आडा..डा...! परमाणु का परिणाम – किया परिणामी की है. परमाणु – परिणामी की वह किया है. वह किया दूसरे परमाणु के परिणाम की भी नहीं (है) तो आत्मा की वह किया तो है ही नहीं. आ..डा..डा...!

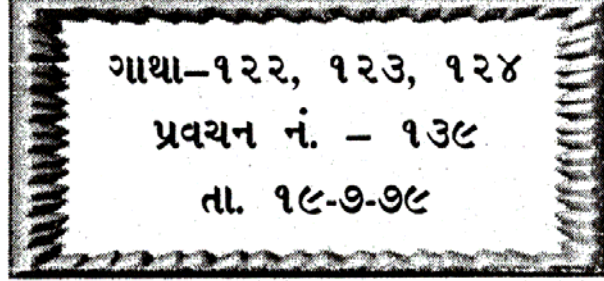
'पुद्गलमयी ही किया है, क्योंकि सर्व द्रव्यों की परिणामस्वरूप किया निजमय होती है,....' (अर्थात्) अपने स्वरूप (होती है) 'ऐसा स्वीकार किया गया है;....' ऐसा स्वीकार किया गया है. सिद्धांत में – वीतराग के मार्ग में वह किया, परिणामी का परिणाम है. ऐसा स्वीकार किया गया है.

'राजकोट' में एक प्रश्न हुआ था कि, आत्मा राग न करे तो कर्म (बंधन) नहीं होता. यह प्रश्न हुआ था. आपू ! न करे इसकी कहां बात है ? यहां तो राग है उस समय कर्म की पर्याय होती है (वह) राग से नहीं (हुँ). परमाणु के परिणामन से बंधन की

(पर्याय) होती है. 'राजकोट' में प्रश्न हुआ था. (संवत्) २००६ की साल ! मंदिर बना तब. 'वींछीया' और 'लाठी' में २००५ की साल में (मंदिर बना). किसीने प्रश्न किया था कि, राग न हो तो बंधन होता है ? लेकिन वह प्रश्न ही यहां कहां है ? राग के परिणाम ज्वलमय होने से (उसका) कर्ता आत्मा (है) और पुद्गल के परिणाम पुद्गलमय होने से (उसका) कर्ता पुद्गल (है).

विशेष कहेंगे...

(‘प्रवचनसार’) १२२ गाथा की आठवीं पंक्ति है न ? प्रश्न क्या था ? ‘(जब भावकर्म का ही कर्ता है तब फिर) द्रव्यकर्म का कर्ता कौन है ?’ भावकर्म – विकारी परिणाम का कर्ता आत्मा है... आ..डा..डा...! तो जड कर्म बंधते हैं उसका कर्ता कौन ? तो कहते हैं कि, पुद्गलमयी किया है. (कर्म) बंधते हैं (वह) कर्म की पर्याय पुद्गलमयी किया है. कर्मरूप परिणामन होना वह पुद्गल (की किया है). बहुत सूक्ष्म बातें हैं. उस कारण से परमाणु की पर्याय कर्मरूप कुछ वह परमाणु से कुछ है, आत्मा से नहीं, आत्मा उसका कर्ता नहीं. जड कर्म के परमाणु कर्म (की) पर्यायरूप परिणामते हैं उस परिणाम में वह परमाणु तन्मय है. परमाणु कर्ता है और परिणाम उसका कार्य है. कार्य कडो या कर्म कडो (सब अकार्य है). आडा..डा...!

‘छसलिये परमार्थतः पुद्गल अपने परिणामस्वरूप उस द्रव्यकर्म का ही कर्ता है,...’ जड कर्म अपनी पर्याय को करता है. आत्मा के विकारी परिणाम का जड कर्म कर्ता नहीं. आ..डा..डा...! यहां तो ज्ञेय के द्रव्य-गुण-पर्याय की स्वतंत्रता है ऐसा बताना है. आ..डा...! ‘पुद्गल अपने परिणामस्वरूप उस द्रव्यकर्म का ही कर्ता है, किन्तु आत्मा के परिणामस्वरूप भावकर्म का नहीं.’ आ..डा..डा...! विकारी परिणाम जब करे तो उसका कर्ता आत्मा है, उसका कर्ता पुद्गल नहीं.

‘छससे (ऐसा समझना चाहिये कि) आत्मा आत्मस्वरूप परिणामित होता है,...’ आडा..डा...! विकारी परिणाम भी आत्मस्वरूप परिणामित होता है. आडा..डा...! भाषा

दोषो ! क्या कहते हैं ? कि, 'आत्मा आत्मस्वरूप परिणामित होता है,...' आ..डा..डा...! पुण्य और पाप का भाव आत्मस्वरूप ही (है), आत्मा का स्वरूप है. आडा..डा...! आ..डा..डा...! ज्ञानप्रधानता से कथन है. विकारी परिणाम आत्मस्वरूप परिणामित होता है.

भुमुक्षु :- उसे अनात्मा कहा है.

पूज्य गुरुदेवश्री :- वह तो दृष्टि की अपेक्षा से (कहा है). स्वभाव में दृष्टि है तो विभाव उसका नहीं यह बताना है. यहां तो उसके द्रव्य-गुण-पर्याय की अस्तित्वता, अपने में सत्ता है और यही ज्ञेय है (यह बताना है). आडा..डा...!

'आत्मा आत्मस्वरूप परिणामित...' यहां भाषा (ऐसी ली है). विकाररूप, मिथ्यात्वरूप, राग-द्वेषरूप परिणामे वह आत्मस्वरूप है, वह आत्मा का स्वरूप है. आ..डा..डा...! 'आत्मस्वरूप परिणामित होता है, पुद्गलस्वरूप परिणामित नहीं होता.' विकारपने परिणामता है वह आत्मस्वरूप परिणामित होता है, पुद्गलस्वरूप परिणामित नहीं होता. आडा..डा...! ऐसा निर्णय किये बिना कभी सम्यग्दर्शन, सम्यक्ज्ञान होता नहीं. अरे...! सम्यक्ज्ञान होने के बाद भी विकार है वह आत्मस्वरूप परिणामित (हुआ) है. समझ में आया ? अपनी पर्याय में अपनी कमजोरी से आत्मा विकाररूप परिणामित होता है और आत्मा का वह स्वरूप है. अरे...! अरे...! आडा..डा...!

किर प्रश्न हुआ कि, 'अब, यह कहते हैं कि वह कौनसा स्वरूप है...' (कि जो) आत्मस्वरूप परिणामित होता है ? आडा..डा...! समझ में आया ? आत्मा अपनी पर्यायस्वरूप - आत्मस्वरूप परिणामित होता है वह स्वरूप क्या है ? परिणामित होता है वह स्वरूप क्या है ? समझ में आया ? 'जिसरूप आत्मा परिणामित होता है ?' 'वह कौनसा स्वरूप है जिसरूप आत्मा परिणामित होता है ?' आ..डा..डा...! उत्तर - १२३ (गाथा).

परिणमदि चेदणाए आदा पुण चेदणा तिधाभिमदा।

सा पुण णाणे कम्मे फलम्मि वा कम्मणो भणिदा।।१२३।।

हरिगीत.

जव येतनारूप परिणामे; वणी येतना त्रिविधा गणी;

ते ज्ञानविषयक, कर्मविषयक, कर्मफलविषयक कही. १२३.

अथ किं तत्स्वरूपम् येनात्मा परिणमतीति तदावेदयति -

परिणमदि चेदणाए आदा पुण चेदणा तिधाभिमदा।

सा पुण णाणे कम्मे फलम्मि वा कम्मणो भणिदा।।१२३।।

परिणमति चेतनया आत्मा पुनः चेतना त्रिधाभिमता।

सा पुनः ज्ञाने कर्मणि फले वा कर्मणो भणिता।।१२३।।

यतो हि नाम चैतन्यमात्मनः स्वधर्मव्यापकत्वं, ततश्चेतनैवात्मनः स्वरूपं, तथा खल्वात्मा परिणमति। यः कश्चनाप्यात्मनः परिणामः स सर्वोऽपि चेतनां नातिवर्तत इति तात्पर्यम्।

एवं रागादिपरिणामाः कर्मबन्धकारणं, तेषामेव कर्ता जीव इतिकथनमुख्यतया गाथाद्वयेन तृतीयस्थलं गतम्। अथ येन परिणामेनात्मा परिणमति तं परिणाम कथयति - परिणमदि चेदणाए आदा परिणमति चेतनया करणभूतया। स कः। आत्मा। यः कोऽप्यात्मनः

टीका :- 'जिससे चैतन्य वह आत्मा का स्वधर्मव्यापकपना है,...' क्या कहते हैं ? आत्मा चैतन्य में (व्यापता) है, फैलता है। चेतनास्वरूप आत्मा है उस चैतनास्वरूप में फैलता है, विस्तार करता है, परिणमता है। यहां तीनों बोलेंगे, हां ! शुभ, अशुभ और शुद्ध तीनों बोलेंगे। 'जिससे चैतन्य वह आत्मा का स्वधर्मव्यापकपना...' आ...हा...हा...! शुभ, अशुभ भाव या शुद्ध भाव स्वधर्मव्यापक है। अपने धर्म में आत्मा व्यापता है, फैलाता है, विस्तार करता है। आ...हा...हा...! समझ में आया ? 'उससे चेतना ही आत्मा का स्वरूप है;...' क्योंकि 'चैतन्य वह आत्मा का स्वधर्मव्यापकपना है, उससे चेतना ही आत्मा का स्वरूप है;...' आ...हा...हा...! 'उस रूप (चेतना रूप) वास्तव में आत्मा परिणमित होता है।' वास्तव में पर्याय में चेतना रूप आत्मा परिणमित होता है।

'आत्मा का जो कुछ भी परिणाम हो...' आत्मा का जो कुछ भी पर्याय - परिणाम हो 'वह सब ही चेतना का उल्लंघन नहीं करता,...' आ...हा...हा...! भगवान् आत्मा का चेतना का परिणाम हो... है ? वह 'चेतना का उल्लंघन नहीं करता,...' (अर्थात् वह) चेतना का परिणामन है। वह चेतन चेतना का परिणामन है। आ...हा...हा...! यहां तो (अज्ञानी ऐसा कहते हैं कि), द्रव्यकर्म - जो कर्म से विकार होता है, विकार से फिर नये कर्म बंधते हैं, ये सब जूठ बात है। आ...हा...हा...! है ?

चेतना पुनर्ज्ञानकर्मकर्मफलत्वेन त्रेधा । तत्र ज्ञानपरिणतिज्ञानचेतना, कर्मपरिणतिः कर्मचेतना, कर्मफलपरिणतिः कर्मफलचेतना ॥१२३॥

शुद्धाशुद्धपरिणामः स सर्वोऽपि चेतनां न त्यजति इत्यभिप्रायः । पुण चेदणा तिधाभिमदा सा सा चेतना पुनस्त्रिधाभमता । कुत्र कुत्र । णाणे ज्ञानविषये कम्मे कर्मविषये फलम्मि वा फले वा । कस्य फले । कम्मणो कर्मणः । भणिदा भणिता कथितेति । ज्ञानपरिणतिः ज्ञानचेतना अग्रे वक्ष्यमाणा, कर्मपरिणतिः कर्मचेतना, कर्मफलपरिणतिः कर्मफलचेतनेति भावार्थः ।

॥१२३॥

हवे, शुं ते स्वरूप छे के जे-रूपे आत्मा परिणामे छे-ते कहे छे :-

जव येतनारूप परिणामे; वणी येतना त्रिविधा गणी;
ते ज्ञानविषयक, कर्मविषयक, कर्मफलविषयक कही. १२३.

‘आत्मा का जो कुछ भी परिणाम’ हो वह सब...’ येतना का ही परिणामन है. आत्मा येतनास्वरूप (है तो) वह येतना का ही परिणामन है. ‘येतना का उल्लंघन नहीं करता, (अर्थात् आत्मा का कोई भी परिणाम येतना को किंचित्मात्र भी नहीं छोड़ता...)’ आहा..हा...! ‘(बिना येतना के बिलकुल नहीं होता).’ याहें तो शुद्धरूप परिणामन हो या अशुद्धरूप परिणामन हो परंतु वह येतना को छोड़ता नहीं, येतना का ही परिणामन है. आहा..हा...! ‘समयसार’ बहुत सुना हो (तो यह बात जल्दी बैठे नहीं). परंतु ‘समयसार’ की क्या अपेक्षा है ? वहां दृष्टिप्रधान कथन (है). फिर भी वहां भी पीछे स्पष्ट बात ली है... समझ में आया ? कि, विकार जो होता है वह अपने परिणामन में अपने से होता है. ज्ञानी को भी अपने परिणाम (में) राग अपने से होता है. आ..हा...! कठिन बातें, भाई ! ‘(बिना येतना के बिलकुल नहीं होता) – जैसा तात्पर्य है. और येतना...’ कितने प्रकार की है, यह कहते हैं.

अक ‘ज्ञानरूप...’ येतना, अक ‘कर्मरूप...’ येतना और ‘कर्मफलरूप से तीन प्रकार की

અન્વયાર્થ :- [આત્મા] આત્મા [ચૈતનયા] ચેતનારૂપે [પરિણમતિ] પરિણમે છે. [પુનઃ] વળી [ચેતના] ચેતના [ત્રિધા અભિમતા] ત્રણ પ્રકારે માનવામાં આવી છે; [પુનઃ] અને [સા] તેને [જ્ઞાને] જ્ઞાન સંબંધી, [કર્મણિ] કર્મ સંબંધી [વા] અથવા [કર્મણઃ ફલે] કર્મના ફળ સંબંધી – [મણિતા] એમ કહેવામાં આવી છે.

ટીકા :- જેથી ચૈતન્ય તે આત્માનું સ્વધર્મવ્યાપકપણું છે તેથી ચેતના જ આત્માનું સ્વરૂપ છે, તે-રૂપે (ચેતનારૂપે) ખરેખર આત્મા પરિણમે છે. આત્માનો જે કોઈ પણ પરિણામ હોય તે સઘળોય ચેતનાને ઉલ્લંઘતો નથી (અર્થાત્ આત્માનો કોઈ પણ પરિણામ ચેતનાને જરાય છોડતો નથી—ચેતના વગરનો બિલકુલ હોતો નથી) – એમ તાત્પર્ય છે. વળી ચેતના જ્ઞાનપણે, કર્મપણે અને કર્મફળપણે એમ ત્રણ પ્રકારે છે. ત્યાં, જ્ઞાનપરિણતિ (જ્ઞાનરૂપે પરિણતિ) તે જ્ઞાનચેતના, કર્મપરિણતિ તે કર્મચેતના, કર્મફળપરિણતિ તે કર્મફળચેતના છે. ૧૨૩.

હે. ઉસમેં જ્ઞાનપરિણતિ (જ્ઞાનરૂપ સે પરિણતિ) વહ જ્ઞાનચેતના,...' (હે). આહા..હા...! ભગવાન જ્ઞાનાનંદસ્વરૂપ કી શુદ્ધ જ્ઞાન પરિણતિ જ્ઞાનચેતના (હે).

'કર્મ પરિણતિ વહ કર્મચેતના...' હૈ, શુભ-અશુભ પરિણામપને પરિણામના વહ કર્મચેતના (હે). વહ કર્મપરિણતિ કર્મચેતના (હે). આત્મા શુભાશુભ ભાવરૂપ પરિણમે વહ કર્મપરિણતિ કર્મચેતના (હે). યહાં જડ કર્મ કી બાત નહીં. કર્મ નામ કાર્ય (કી બાત હૈ). આહા..હા...! સમજ મેં આયા ? કર્મપરિણતિ (હે) વહ કર્મચેતના.

પહલે જ્ઞાનચેતના કહા કિ, આત્મા જ્ઞાનાનંદસ્વરૂપપને, જ્ઞાનપને પરિણમે, ધર્મપને પરિણમે, સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાનપને પરિણમે વહ જ્ઞાનચેતના (હે). વહ ચેતના ઉસરૂપ પરિણમી હૈ. કર્મપરિણતિ – પુણ્ય ઓર પાપ કા ભાવરૂપ કાર્ય – ઉસકી પરિણતિ (હે) વહ કર્મચેતના (હે). એસી ભાષા ! 'ઓર કર્મફળપરિણતિ વહ કર્મફળચેતના હૈ.' રાગ-દ્વેષ ઓર શુદ્ધ. રાગ-દ્વેષ કા ફલ દુઃખ ઓર શુદ્ધ ચેતના પરિણતિ કા ફલ સુખ – અનાકુલ આનંદ. આહા..હા...! સમજ મેં આયા ? યહ વિશેષ કહુંગે.

'અબ જ્ઞાન, કર્મ ઓર કર્મફળ કા સ્વરૂપ વર્ણન કરતે હૈં.' પહલે કહા થા કિ આત્મા આત્મસ્વરૂપ પરિણમિત હોતા હૈ. ચેતનાસ્વરૂપે આત્મસ્વરૂપ પરિણમિત હોતા હૈ. યાહે વિકારરૂપ પરિણમે યા ધર્મરૂપ પરિણમે પરંતુ વહ અપના સ્વરૂપ હી હૈ. આહા..હા...! સમજ મેં આયા ? જ્ઞાનચેતના, કર્મચેતના (કહા ઉસમેં) કર્મચેતના કે દો પ્રકાર લેંગે. શુભાશુભ પરિણામ કર્મચેતના (હે) ઓર શુદ્ધ ઉપયોગરૂપ પરિણમે વહ ભી કર્મચેતના (હે). સમજ

अथ ज्ञानकर्मकर्मफलस्वरूपमुपवर्णयति -

णाणं अट्ठवियप्पो कम्मं जीवेण जं समारद्धं।

तमणेगविधं भणिदं फलं ति सोक्खं व दुक्खं वा।।१२४।।

ज्ञानमर्थविकल्पः कर्म जीवेन यत्समारब्धम्।

तदनेकविधं भणितं फलमिति सौख्यं वा दुःखं वा।।१२४।।

अर्थविकल्पस्तावत् ज्ञानम्। तत्र कः खल्वर्थः, स्वपरविभागेनावस्थितं विश्वं, विकल्पस्तदाकारावभासनम्। यस्तु मुकुरुन्दहृदयाभोग इव युगपदभावसामानस्वपराकारोर्थ-विकल्पस्तद् ज्ञानम्। क्रियमाणमात्मना कर्म, क्रियमाणः खल्वात्मना प्रतिक्षणं तेन तेन

अथ ज्ञानकर्मकर्मफलरूपेण त्रिधा चेतनां विशेषेण विचारयति - णाणं अट्ठवियप्पं ज्ञानं मत्यादिभेदेनाष्टविकल्पं भवति। अथवा पाठान्तरम् - णाणं अट्ठवियप्पो ज्ञानमर्थविकल्पः। तथाहि - अर्थः परमात्मादिपदार्थः, अनन्तज्ञानसुखादिरूपोऽहमिति रागाद्यास्रवास्तु मत्तो भिन्ना

में आया ? शुभ-अशुभ भाव भी कर्मयेतना - कार्ययेतना (है) और शुद्ध उपयोगरूपी कार्ययेतना भी कर्मयेतना (है). 'कर्म' शब्द (का अर्थ) कार्य. कर्म शब्द (का अर्थ) जड कर्म नहीं. आहा...हा...! है ? 'ज्ञान, कर्म और 'कर्मफल का स्वरूप वर्णन करते हैं :-' १२४ गाथा.

णाणं अट्ठवियप्पो कम्मं जीवेण जं समारद्धं।

तमणेगविधं भणिदं फलं ति सोक्खं व दुक्खं वा।।१२४।।

छे 'ज्ञान' अर्थविकल्प, ने जिवथी करातुं 'कर्म' छे,

-ते छे अनेक प्रकारनुं, 'इण' सौष्य अथवा दुःख छे. १२४.

'प्रथम तो, अर्थविकल्प वह ज्ञान है.' क्या कहते हैं ? आ...हा...हा...! जो स्व पदार्थ और पर पदार्थ (है) वह अर्थ (है), उसका ज्ञानना वह विकल्प (है). विकल्प (यानी) राग नहीं. यहां राग के विकल्प का अर्थ नहीं. ज्ञान का स्वभाव ही विकल्प है. विकल्प का

ભાવેન ભવતા યઃ તદ્ભાવઃ સ એવ કર્માત્મના પ્રાપ્યત્વાત્। તત્ત્વેકવિધમપિ દ્રવ્યકર્મોપાધિસન્નિધિસદ્ભાવા-સદ્ભાવાભ્યામનેકવિધમ્। તસ્ય કર્મણો યન્નિષ્પાદ્યં સુખદુઃખં તત્કર્મફલમ્। તત્ર દ્રવ્યકર્મોપાધિ-સાન્નિધ્યાસદ્ભાવાત્કર્મ તસ્ય ફલમનાકુલત્વલક્ષણં પ્રકૃતિભૂતં

इति स्वपराकारावभासेनादर्श इवार्थपरिच्छित्तिसमर्थो विकल्पः विकल्पलक्षणमुच्यते। स एव ज्ञानं ज्ञानचेतनेति। कर्मं जीवेण जं समारब्धं कर्म जीवेन यत्समारब्धम्। बुद्धिपूर्वकमनोवचनकायव्यापार-रूपेण जीवेन यत्सम्यक्कर्तृमारब्धं तत्कर्म भण्यते। सैव कर्मचेतनेति। तमणेगविधं भणितं तच्च कर्म शुभाशुभशुद्धोपयोगभेदेनानेकविधं त्रिविधं भणितम्। इदानीं फलचेतना कथ्यते - फलं ति सोऽखं व दुःखं वा फलमिति सुखं वा दुःखं वा। विषयानुरागरूपं यदशुभोपयोगलक्षणं

હવે જ્ઞાનનું, કર્મનું અને કર્મફળનું સ્વરૂપ વર્ણવે છે :-

છે 'જ્ઞાન' અર્થવિકલ્પ, ને જીવથી કરાતું 'કર્મ' છે,
-તે છે અનેક પ્રકારનું, 'ફળ' સૌખ્ય અથવા દુઃખ છે. ૧૨૪.

અન્વયાર્થ :- [અર્થવિકલ્પઃ] અર્થવિકલ્પ (અર્થાત્ સ્વ-પર પદાર્થોનું ભિન્નતાપૂર્વક યુગપદ્ અવભાસન) [જ્ઞાનં] તે જ્ઞાન છે; [જીવેન] જીવ વડે [યત્ સમારબ્ધં] જે કરાતું હોય [કર્મ] તે કર્મ છે, [તદ્ અનેકવિધં] તે અનેક પ્રકારનું છે; [સૌખ્યં વા દુઃખં વા] સુખ અથવા દુઃખ [ફલમ્ इति भणितम्] તે કર્મફળ કહેવામાં આવ્યું છે.

અર્થ સ્વ-પર કા જાનના વહી વિકલ્પ (હૈ). રાગ (હૈ વહ) વિકલ્પ નહીં. કેવલજ્ઞાન ભી સવિકલ્પ હૈ. ક્યોંકિ સ્વ-પર કો જાનના વહી વિકલ્પ હૈ, વહ જ્ઞાન કા સ્વભાવ હૈ. આહા..હા...! અર્થવિકલ્પ નામ પદાર્થ કા જ્ઞાન વહ વિકલ્પ હૈ - જ્ઞાન હૈ. સ્વ-પર કે જ્ઞાન કા નામ અર્થવિકલ્પ (હૈ). ઉસકા નામ જ્ઞાનસ્વભાવ (હૈ). જ્ઞાનવિકલ્પ અર્થાત્ જ્ઞાનસ્વભાવ. આહા..હા...! કઠિન બાત હૈ, બાપૂ ! માર્ગ બહુત સૂક્ષ્મ ! પ્રભુ ! આહા..હા...!

પ્રશ્ન :- ઉસે ભેદ કહતે હૈં યા અભેદ કહતે હૈં ?

સમાધાન :- યહાં વહ પ્રશ્ન નહીં હૈ. યહાં તો જ્ઞાન સ્વ-પર અર્થ કો જાનતા હૈ ઇસલિયે

સૌખ્યં, યત્તુ દ્રવ્યક્રમોપાધિસાન્નિધ્ય-સદ્ભાવાત્કર્મ તસ્ય ફલં સૌખ્યલક્ષણાભાવાદ્વિકૃતિભૂતં
દુઃખમ્। એવં જ્ઞાનકર્મકર્મફલસ્વરૂપ-નિશ્ચયઃ।।૧૨૪।।

કર્મ તસ્ય ફલમાકુલત્વોત્પાદકં નારકાદિદુઃખં, યચ્ચ ધર્માનુરાગરૂપં શુભોપયોગલક્ષણં કર્મ
તસ્ય ફલં ચક્રવર્ત્યાદિપચ્ચેન્દ્રિયભોગાનુભવરૂપં, તચ્ચાશુદ્ધનિશ્ચયેન સુખમપ્યાકુલોત્પાદકત્વાત્
શુદ્ધનિશ્ચયેન દુઃખમેવ। યચ્ચ રાગાદિવિકલ્પરહિતશુદ્ધોપયોગપરિણતિરૂપં કર્મ તસ્ય ફલમનાકુલત્વો-
ત્પાદકં પરમાનન્દૈકરૂપસુખામૃતમિતિ। એવં જ્ઞાનકર્મકર્મફલચેતનાસ્વરૂપં જ્ઞાતવ્યમ્।

।।૧૨૪।।

ટીકા :- પ્રથમ તો, અર્થવિકલ્પ તે જ્ઞાન છે. ત્યાં, અર્થ એટલે શું ? સ્વ-પરના વિભાગપૂર્વક
રહેલું વિશ્વ તે અર્થ, તેના આકારોનું અવભાસન તે વિકલ્પ. અને દર્પણના નિજ વિસ્તારની
માફક (અર્થાત્ જેમ દર્પણના નિજ વિસ્તારમાં સ્વ ને પર આકારો એકીસાથે પ્રકાશે છે તેમ)
જેમાં યુગપદ્ સ્વ-પર આકારો અવભાસે છે એવો જે અર્થવિકલ્પ તે જ્ઞાન.

આત્મા વડે કરાતું હોય તે કર્મ છે. પ્રતિક્ષણ (ક્ષણે ક્ષણે) તે તે ભાવે ભાવતા-થતા-
પરિણમતા આત્મા વડે ખરેખર કરાતો એવો જે તેનો ભાવ તે જ, આત્મા વડે પ્રાપ્ય હોવાથી,
કર્મ છે. અને તે (કર્મ) એક પ્રકારનું હોવા છતાં, દ્રવ્યકર્મરૂપ ઉપાધિની નિકટતાના સદ્ભાવ
અને અસદ્ભાવને કારણે અનેક પ્રકારનું છે.

જ્ઞાન કો વિકલ્પ કહતે હૈં. રાગ વિકલ્પ (કી બાત) નહીં. જ્ઞાન કા સ્વભાવ હી વિકલ્પ હૈ.
આહા..હા...! સમજ મેં આયા ? સામને પુસ્તક હૈ ન ? ઇસલિયે તો (પુસ્તક સામને) રખતે
હૈં. નહીં તો નીચે પુસ્તક (રખે) ઓર ઉપર બેઠના વહ ઠીક નહીં. લેકિન યહ કારણ હૈ.
(કિસીને) વિરોધ કિયા થા ન ? પંચકલ્યાણક કે સમય. બાપૂ ! ભાઈ ! હેતુ ક્યા હૈ ?
ઉસકા વાસ્તવિક અર્થ સમજ મેં આવે યહ વિનય હૈ. વાસ્તવિક અર્થ સમજ મેં આવે ઉસ
કારણ સે વહાં (રખતે હૈં). સમજ મેં આયા ? યહ બાત હૈ, બાપૂ ! આહા..હા...! શ્રોતા
કો ઉસ ભાવ કા ક્યા અર્થ હૈ ઓર ક્યા સ્વરૂપ હૈ (ઉસે સમજને કે લિયે) સામને પુસ્તક
હો તો ઉસ પાઠ કા ક્યા અર્થ હૈ વહ ખ્યાલ મેં આયે. ઉસ પ્રકાર સે વિનય હૈ. નહીં
તો નીચે પુસ્તક (રખના) ઓર ઉપર બેઠના વહ ઠીક નહીં. સમજ મેં આયા ? આ..હા..હા...!
યહ કારણ હૈ. સબ માલૂમ હૈ.

તે કર્મ વડે નિપજાવવામાં આવતાં જે સુખ-દુઃખ તે કર્મફળ છે. ત્યાં, દ્રવ્યકર્મરૂપ ઉપાધિની નિકટતાના અસદ્ભાવને કારણે જે કર્મ હોય છે, તેનું ફળ અનાકુલત્વલક્ષણ પ્રકૃતિભૂત સૌખ્ય છે; અને દ્રવ્યકર્મરૂપ ઉપાધિની નિકટતાના સદ્ભાવને કારણે જે કર્મ હોય છે, તેનું ફળ વિકૃતિભૂત દુઃખ છે કેમ કે ત્યાં સૌખ્યના લક્ષણનો અભાવ છે.

આ પ્રમાણે જ્ઞાનનું, કર્મનું અને કર્મફળનું સ્વરૂપ નક્કી થયું.

ભાવાર્થ :- જેમાં સ્વ તે સ્વ-રૂપે અને પર તે પર-રૂપે (પરસ્પર ભેગસેગ વિના, સ્પષ્ટ ભિન્નતાપૂર્વક) એકીસાથે પ્રતિભાસે તે જ્ઞાન છે.

જીવથી કરાતો ભાવ તે (જીવનું) કર્મ છે. તેના મુખ્ય બે પ્રકાર છે : (૧) નિરુપાધિક (સ્વાભાવિક) શુદ્ધભાવરૂપ કર્મ, અને (૨) ઔપાધિક શુભાશુભભાવરૂપ કર્મ.

આ કર્મ વડે નીપજાતું સુખ અથવા દુઃખ તે કર્મફળ છે. ત્યાં, દ્રવ્યકર્મરૂપ ઉપાધિમાં જોડાણ નહિ હોવાને લીધે જે નિરુપાધિક શુદ્ધભાવરૂપ કર્મ થાય છે, તેનું ફળ તો અનાકુળતા જેનું લક્ષણ છે એવું સ્વભાવભૂત સુખ છે; અને દ્રવ્યકર્મરૂપ ઉપાધિમાં જોડાવાને લીધે જે ઔપાધિક શુભાશુભભાવરૂપ કર્મ થાય છે, તેનું ફળ વિકારભૂત દુઃખ છે કારણ કે તેમાં અનાકુળતા નથી આકુળતા છે.

આ રીતે જ્ઞાન, કર્મ અને કર્મફળનું સ્વરૂપ કહ્યું. ૧૨૪.

‘અર્થવિકલ્પ વહ જ્ઞાન હૈ. વહાં, અર્થ ક્યા હૈ ?’ અર્થવિકલ્પ જ્ઞાન હૈ (ઉસમેં) અર્થ ક્યા (હૈ) ? ‘સ્વ-પર કે વિભાગપૂર્વક અવસ્થિત વિશ્વ વહ અર્થ હૈ.’ સ્વ ઓર પર. (વિશ્વ કા અર્થ મૂલ ગ્રંથ મેં નીચે ફૂટનોટ મેં દિયા હૈ) ‘સમસ્ત પદાર્થ-દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય. (પદાર્થો મેં સ્વ ઓર પર દો વિભાગ હૈં. જો જાનનેવાલે આત્મા કા અપના હો વહ સ્વ હૈ, ઓર દૂસરા સબ. પર હૈ).’ સ્વ-પર કો જાનના વહી અર્થવિકલ્પ હૈ. વિકલ્પ – રાગ કી યહાં બાત નહીં. આહા..હા...!

જ્ઞાનચેતના કા સ્વરૂપ, ભગવાનઆત્મા કા ચેતના કા સ્વરૂપ – જ્ઞાનચેતના કા સ્વરૂપ ક્યા ? કિ, જ્ઞાનચેતના સ્વપદાર્થ ઓર પરપદાર્થ કો જાનતી હૈ ઇસલિયે જ્ઞાનચેતના કો સવિકલ્પ કહને મેં આતા હૈ. સવિકલ્પ નામ રાગ આયા ઉસકી બાત યહાં હૈ નહીં. આહા..હા...! હૈ ? ક્યા (કહા) ? માત્ર સ્વ-પર દો કા વિભાગ. ઉસસે અવસ્થિત. સ્વ ઓર પર દો વિભાગ અવસ્થિત હૈ. ‘વિશ્વ વહ અર્થ હૈ.’ વિશ્વ = ‘સમસ્ત પદાર્થ-દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય. (પદાર્થો મેં સ્વ ઓર પર દો વિભાગ હૈં. જો જાનનેવાલે આત્મા કા અપના હો વહ સ્વ હૈ, ઓર દૂસરા સબ. પર હૈ).’

‘उसके आकारों का अवभासन...’ आ..हा..हा...! स्व और पर दोनों के द्रव्य-गुण-पर्याय. स्व का और पर का द्रव्य-गुण-पर्याय. इन दो विभाग को जानना (हुआ तो) यह जानना वही विकल्प है. विकल्प नाम ज्ञान का स्वरूप है. आहा..हा...! भाई ! ऐसा है. पहले बहुत बात हो गई है. इसका तो बहुत बार वांचन हो गया है. अभी दो-चार-पांच साल से नहीं हुआ था इसलिये फिर से (लिया).

क्या कहते हैं ? आत्मा का चेतनास्वरूप चेतनारूप परिणामन करता है वह आत्मा का स्वरूप है. अब, चेतना तीन प्रकार की है – ज्ञानचेतना, कर्मचेतना, कर्मफलचेतना. अब, उसमें ज्ञानचेतना का अर्थ क्या ? (तो कहते हैं कि), ज्ञान जो है वह स्व-पर को जाने यह अर्थविकल्प (है). स्व-पर पदार्थ का जानना यह अर्थविकल्प (है). स्व-पर को जानना वही अर्थविकल्प (है). विकल्प यानी राग नहीं. आहा..हा...!

भाई ! हम जब पढ़ते थे तब एक ‘नरोत्तम’ मास्टर जैसे थे (उन्हें) स्त्री नहीं थी, जुदु ही रसोई बनाते थे. रसोई बनाते समय जो दो-चार पास बुद्धिवाले विद्यार्थी होते हैं उसे कहे कि, जब मैं रसोई बनाऊँ तब आप लोग पढ़कर आना, तो मैं उसका क्या अर्थ करता हूँ वह समझ में आयेगा. समझ में आया ? दोपहर को जो कोई भी पाठ देना है उसे पढ़कर मेरे घर आना. वे दाल बनाते हो, रोटी बनाते हो उस समय बातचीत किया करे. दो-चार डोशियार लडके हो उसे बुलाये. मैं भी जाता था, मैं डोशियार में गिना जाता. इसलिये वहां जाते थे तो फिर कहते थे के, देजो भाई ! इसका यह अर्थ है. आप उसे पढ़कर क्या अर्थ समझे ? हम पढ़कर ऐसा अर्थ नहीं समझे. वैसे यह पढ़ा हुआ हो तो उसका अर्थ यहां क्या कहने में आता है ? (यह समझना). ऐसी बात है, भगवान ! आ..हा..हा...! दस-ग्यारह वर्ष की उम्र में हमारे साथ ऐसा बनता था. हां ! छः कक्षा तक पढ़े थे लेकिन सब में पहले नंबर में पास होते थे. परीक्षा में पर्याप्त-साठ (विद्यार्थी बैठते थे उसमें) पहले नंबर में पास (होते थे). एक बार दूसरा नंबर हुआ था. मैं बारह महीने ‘गारियाधार’ गया था (तो) जो आभिर में आया हो उसे तो आभिर में रहे न ? पहले से ही थोड़ी पहले नंबर में रहे ? बारह महीने वहां रहा और यहां आया तो आभिर में बिठाया. अरे...! एक बार रोना आ गया. मैं आभिर में !? तो मास्टरजी ने कहा, आप आभिर में आये हो. फिर एक महीने के बाद परीक्षा हो उसमें भले आप का पहला नंबर आये, परंतु अभी आप का पहला नंबर नहीं आयेगा. बहुत बात हो गई है. यहां कहते हैं कि, इस वस्तु का अर्थ जुदु पढ़कर आया हो तो यहां (प्रवचन में) उसका क्या अर्थ चलता है वह मालूम पड़े. जुदु की समझ में और

यहां के अर्थ में क्या इंरंकार है वह समझ में प्याल आवे. समझ में आया ? जैसे ही समझे बिना पढा नहीं हो, कुछ (समझ) नहीं हो तो क्या कहते हैं उसका वास्तविक (अर्थ) नहीं बैठेगा.

(यहां) क्या कहते हैं ? सारा विश्व – स्व और पर (के विभाग से अवस्थित) सारा विश्व. स्व (यानी) अपना और पर (यानी) पर का (जैसा) सारा विश्व वह अर्थ है और 'उसके आकारों का अवभासन...' (अर्थात्) स्व-पर पदार्थ के भाव का अवभासन 'वह विकल्प है.' समझ में आया ? मात्र स्व-पर का भासन (होना) वही विकल्प है. ज्ञानविकल्प – ज्ञान का स्वभाव सविकल्प है. इसके अलावा दूसरे गुण हैं वे सब निर्विकल्प हैं. क्योंकि दूसरे गुण हैं वे स्व-पर को जानते नहीं. आ..डा..डा...! अपना अस्तित्व रभते हैं और ज्ञान गुण अस्तित्व रभता है इसके अलावा स्व-पर को जानना जैसा स्व-पर जानना उसका विकल्प – स्वभाव है. 'विकल्प' शब्द (का अर्थ) राग नहीं, 'विकल्प' शब्द (का अर्थ) भेद नहीं. आ..डा..डा...! मात्र स्व और पर को जानना – अवभासन (होना). जैसी स्व चीज है और जैसी पर (चीज) है उन दोनों का अवभासन. स्व-पर (पदार्थ) ये अर्थ (है) और उसका अवभासन (होना) वह विकल्प (है). समझ में आया ? आडा..डा...!

स्व-पर विभागपूर्वक अवस्थित विश्व है. सारा विश्व है, स्व-पर सत्मी चीजें हैं ये अर्थ है. स्व-पर सारा विश्व है वह अर्थ है. 'उसके आकारों का अवभासन...' (अर्थात्) उसके स्वरूप का भासन. आकार नाम स्व द्रव्य-गुण-पर्याय और पर द्रव्य-गुण-पर्याय. उसका जो स्वरूप (है) उसका पर्याय में भासन होना वह विकल्प है. विकल्प (माने) ज्ञानस्वभाव है. आडा..डा...! समझ में आया ? जैसा है.

'और दर्पण के निज विस्तार की भांति...' दर्पण के निज विस्तार के प्रकाश की भांति. '(अर्थात् जैसे दर्पण के निज विस्तार में स्व और पर आकार अके ही साथ प्रकाशित होते हैं,...)' दर्पण में दर्पण भी प्रकाशित होता है और प्रतिभासित पर चीज भी प्रकाशित होती है. '(दर्पण के निज विस्तार में स्व और पर आकार...)' (अर्थात्) स्व-पर का स्वरूप, आकार नाम स्वरूप. '(अके ही साथ प्रकाशित होते हैं, उसीप्रकार) जिसमें अके ही साथ स्व-पराकार अवभासित होते हैं, जैसा अर्थविकल्प वह ज्ञान है.' जैसा अर्थविकल्प ज्ञान है. जैसा सूक्ष्म है.

मुमुक्षु :- बार-बार अर्थ बदल जाता है.

पूज्य गुरुदेवश्री :- यहां विकल्प (यानी) राग नहीं. यहां तो ज्ञानयेतना की व्याख्या करनी है तो ज्ञानयेतना स्व-पर को जाने. वास्तव में तो पर का जानना, स्व-पर का ग्राहक

ज्ञान हुआ हो वह पर को यथार्थ जाने. क्या कदा ? स्व का ज्ञान हुआ हो, स्वरूपग्राही ज्ञान, पर की भिन्नता का ज्ञान, स्वरूपग्राही ज्ञानवाला जानता है. 'कलशटीका' में आता है - स्वरूपग्राही ज्ञान ! पानी ठंडा है और अग्नि गरम है उसका भेद स्वरूपग्राही ज्ञान (यानी) स्व का ज्ञान हुआ उसे ही पर का ज्ञान यथार्थ होता है और स्व-पर का ज्ञान हो वही ज्ञान विकल्प नाम ज्ञान का स्वभाव है. आहा..हा...! समझ में आया ?

पाठ में 'अर्थविकल्प' कदा है न ? अर्थ और विकल्प का दो अर्थ (हुआ). अर्थविकल्प वह ज्ञान. अब, अर्थविकल्प वह ज्ञान माने क्या ? अर्थ क्या और विकल्प क्या ? अर्थ (माने) स्व-पर पदार्थ दोनों अर्थ (हैं), सारा विश्व अर्थ (है) और उसका अवभासन - उसका ज्ञान में भासन होना वह विकल्प (है). विकल्प नाम ज्ञान की पर्याय का स्वभाव. आहा..हा...! समझ में आया ?

'जिसमें अकेले ही साथ स्व-पराकार अवभासित होते हैं,...' अपना स्व और पर (अवभासित होते हैं). आहा..हा...! वह भी जिसे अपने स्वरूप का ज्ञान हुआ उसे स्व और पर का भासन होता है वह स्व और पर अर्थ (है) और उसका भासन हुआ वह विकल्प (है). विकल्प (माने) ज्ञान की पर्याय. आहा..हा...! अपने आप पढ़े तो कुछ समझ में आये ऐसा नहीं है. आ..हा...! सूक्ष्म बात है न, भाई ! तत्त्व ऐसा है न. भापू !

इसमें तो अभी ज्ञानयेतना में शुद्ध उपयोग का येतनारूपी कर्म (है) वह आत्मा का (कर्म है), ऐसा बताना है. कर्मयेतना दो प्रकार की (हैं). (१) शुभाशुभ परिणाम कर्मयेतना और (२) शुद्ध उपयोगरूपी कर्मयेतना. आ..हा..हा..हा...! आयेगा, अभी आयेगा. हां !

'ऐसा अर्थविकल्प वह ज्ञान है.' ज्ञानयेतना, अर्थविकल्प वही ज्ञान है. समझ में आया ? सूक्ष्म बात है, भाई ! वीतरागमार्ग अलौकिक है ! ऐसी बात कहीं है नहीं और वह भी द्विगंबर धर्म के अलावा (कहीं नहीं है). आ..हा..हा...! परम सत्य को प्रसिद्ध किया है !! द्विगंबर कोई संप्रदाय नहीं है. द्विगंबर (यानी) विश्व का स्वरूप बतानेवाला (जो) है वह द्विगंबर धर्म है. आहा..हा...! क्या हो ? अपना पक्ष लेकर बैठे हो उसे यह बात नहीं बैठे तो क्या सत्य, असत्य हो जाता है ?

यहां पाठ ऐसा लिया है, देजो ! 'णाणं अट्ठवियप्पो' पहला पद (है). ज्ञान वह अर्थविकल्प (है). १२४ (गाथा का) पहला पद (है). अर्थ (यानी) स्व-पर पदार्थ वह अर्थ (है) और स्व-पर का भासन होना वह विकल्प (है). राग नहीं. समझ में आया ? 'स्व-परप्रकाशक शक्ति हमारी' ज्ञान का स्वभाव ही स्व-परप्रकाशक (है), ज्ञानविकल्परूप स्वरूप

है. ज्ञान का विकल्प – पर का अवभासन वही ज्ञानविकल्प है. आ..हा...! भाई ! कहां कुरसद ली है ?

मुमुक्षु :- घर से पढकर आते हैं फिर भी समझ में नहीं आता.

पूज्य गुरुदेवश्री :- नहीं ? बात सखी है, भाई ! इसीलिये कहा ना कि, घर से पढकर आये हो तो इसका अर्थ क्या होता है, हम क्या समझे थे और यहां क्या इर्क पडता है (वह मालूम पडे). ऐसा हमारे मास्टर कहते थे. अकेले थे, स्त्री नहीं थी (इसलिये) भुद ही रसोई बनाते थे. रसोई बनाते समय बुलाये. वहां ('उमराला' में) सुतार गली है. यह तो ७८ वर्ष पहले की बातें हैं ! परंतु नजर के सामने सब दिभता है, पीडकी के पास बैठते थे और वे रसोई बनाते थे. पूछते थे, आप क्या पढकर आये हो ? उसका क्या अर्थ आप समझे ? उसका अर्थ ऐसा है. वैसे यहां (लेना).

(यहां) विकल्प (शब्द) आया न तो अंदर राग (होता है) वह विकल्प ऐसा मान ले. जैसे नहीं है. यहां तो स्व-पर दो पदार्थ (हैं) उन स्व-पर का भासन होना वह अर्थविकल्प है. ज्ञान में स्व-पर भासित हो वही अर्थविकल्प (है). आहा..हा...! ये 'प्रवचनसार' ! भगवान्नी दिव्यध्वनि ! उसमें आया हुआ यह मार्ग है. आहा..हा...!

'जो आत्मा के द्वारा किया जाता है वह कर्म है.' पहले एक तो ज्ञान की व्याख्या की. अब, कर्म – कार्य (की व्याख्या करते हैं). 'आत्मा के द्वारा किया जाता है वह कर्म है. प्रतिक्रिया उस-उस भाव से होता हुआ...' प्रत्येक क्षण में उस-उस भावरूप होता हुआ 'आत्मा के द्वारा वास्तव में किया जानेवाला जो उसका भाव है वही, आत्मा के द्वारा प्राप्य होने से...' आत्मा के द्वारा प्राप्त. (मूल ग्रन्थ में नीचे फूटनोट में प्राप्य का अर्थ दिया है). है नीचे ? 'आत्मा अपने भाव को प्राप्त करता है, इसलिये वह भाव ही आत्मा का कर्म है.' आहा..हा...! आत्मा अपने शुद्ध उपयोग का परिणामन का कार्य करता है... आ..हा...! वह अपना कर्म है. क्या कहा ?

कर्मयेतना तीन प्रकार की है. (१) अशुभ भावरूप कर्मयेतना (है) वह अपने परिणाम का कार्य है इसलिये कर्मयेतना (है). (२) शुभरूप परिणामन (होता है) वह अपना कार्य है इसलिये (वह भी) कर्मयेतना (है) और (३) शुद्ध उपयोगरूप धर्म का परिणामन (होता है) वह भी कर्म है. कर्म नाम कार्य है. इसलिये वह ज्ञानयेतना – शुद्ध उपयोग(रूप) येतना को भी कर्म कहने में आता है. आहा..हा...!

'आत्मा के द्वारा वास्तव में किया जानेवाला जो उसका भाव है वही,...' देखा ! (क्या कहा ?) 'आत्मा के द्वारा वास्तव में किया जानेवाला जो उसका भाव...' याहें तो शुद्ध हो.

याहे तो शुभ हो या याहे तो अशुभ हो, तीनों वास्तव में आत्मा से किया जानेवाला उसका भाव (है). आ..हा..हा...! 'वही, आत्मा के द्वारा प्राप्य होने से...' आत्मा के द्वारा प्राप्य नाम मिलता होने से (कर्म है). 'और वह (कर्म) अके प्रकार का होनेपर भी, द्रव्यकर्मरूप उपाधि की निकटता के सद्भाव और असद्भाव के कारण अनेक प्रकार का है.' आहा..हा...!

क्या कहते हैं ? '(कर्म) अके प्रकार का होनेपर भी,....' कार्यरूप अके प्रकार होनेपर भी द्रव्यकर्म की निमित्त की उपाधि की निकटता से जो पुण्य-पाप भाव होता है (उसका) सद्भाव. आ..हा..हा...! 'और असद्भाव के कारण...' शुभाशुभ भाव, कर्म की निकटता (के) सद्भाव से उत्पन्न हुआ (भाव है) और कर्म की निकटता का अभाव – असद्भाव, कर्म का असद्भाव (होने के कारण) 'अनेक प्रकार का है.' इसप्रकार सद्भाव और असद्भाव(रूप) कर्म अनेक प्रकार का है.

फिर से, आत्मा द्वारा जो कार्य प्राप्त होता है, प्राप्त करते हैं वह कर्म (है). ये कर्म तीन प्रकार के हैं. पहला यह है कि, आत्मा द्वारा कर्म की निकटता के संबंध से जो शुभाशुभ भाव (होते हैं) वह निकटता के सद्भाव (स्वरूप कर्म है). वह कर्म की निकटता के सद्भाव (से हुआ कर्म है). उसके आश्रय से उत्पन्न हुआ पुण्य-पाप भाव – शुभाशुभ भाव कर्म की निकटता के कारण सद्भाव (स्वरूप है). और असद्भाव के कारण (अर्थात्) कर्म का निमित्त का असद्भाव से. स्वभाव के सद्भाव से (और) कर्म के असद्भाव से उत्पन्न हुआ (कर्म) अनेक प्रकार का है. आहा..हा...! बहुत सूक्ष्म !

'उस कर्म से उत्पन्न किया जानेवाला सुभ-दुःख वह कर्मफल है.' क्या कहते हैं ? कि, कर्म जो हुआ – शुद्ध परिणाम या शुभ-अशुभ परिणाम, धर्म का शुद्ध परिणाम और विकार का शुभ-अशुभ परिणाम, 'उस कर्म से उत्पन्न किया जानेवाला सुभ-दुःख...' कर्म के सद्भाव के अधीन होकर (होनेवाले) शुभाशुभ भाव (हैं) वे दुःखरूप (हैं). वह कर्म है परंतु उसका कर्मफल दुःखरूप (है). आहा..हा...! और कर्म का सद्भाव का अभाव और स्वभाव के सद्भाव के आश्रय से हुई शुद्ध परिणति – शुद्ध उपयोग – शुद्ध सम्यग्दर्शन-ज्ञान-चारित्र्य भी आत्मा का येतनारूपी कार्य है. वह कार्य कर्म के असद्भाव से उत्पन्न हुआ है. आहा..हा...! यह गाथा थोड़ी अटपटी है. आ..हा...!

सुभ-दुःख का अर्थ – अपना शुद्ध उपयोगरूपी परिणामन (हुआ) वह अपना कर्म (है) और उसका फल अतीन्द्रिय आनंद (है) और शुभाशुभ भाव अपना कर्म (है) उसका फल दुःख – आकुलता (है). समझ में आया ? आहा..हा...! 'उस कर्म से उत्पन्न किया जानेवाला सुभ-दुःख वह कर्मफल है. वहां, द्रव्यकर्मरूप उपाधि की निकटता के असद्भाव के कारण जो

कर्म होता है, उसका फल अनाकुलत्वलक्षण...' आ..हा..हा...! क्या कहते हैं ? कर्म के निमित्त के असद्भाव से उत्पन्न हुआ, अपने ज्ञायकस्वभाव से उत्पन्न हुआ शुद्ध परिणामरूपी कर्म का फल आनंद (है).

फिर से, कर्म के असद्भाव से यानी उसके लक्ष बिना अपने स्वभाव से उत्पन्न हुआ जो शुद्ध उपयोग – सम्यग्दर्शन-ज्ञानरूप परिणाम है वह परिणाम कर्म है और उस कर्म का फल अनाकुल आनंद है. समझ में आया ?

फिर से, यहां तो कहते हैं कि, भगवान् आत्मा में कर्म के असद्भाव से, अपने स्वभाव के आश्रय से शुद्ध उपयोग(रूप) धर्म की निर्मल परिणति उत्पन्न (हुँ) वह कर्म (है) और उसका फल अनाकुल आनंद (है). समझ में आया ? गाथा थोड़ी (सूक्ष्म) है. 'कर्म से उत्पन्न किया जानेवाला सुभ-दुःख...' कर्म शब्द (का अर्थ) शुद्ध उपयोगरूपी कर्म और शुभाशुभ परिणामरूपी कर्म. यहां यह कर्म लेना है. आहा..हा...! यहां कर्म शब्द (का अर्थ) जड कर्म नहीं. अपने कर्म से – कार्य से 'उत्पन्न किया जानेवाला सुभ-दुःख वह कर्मफल है. वहां, द्रव्यकर्मरूप उपाधि की निकटता के असद्भाव के कारण जो कर्म...' शुद्ध उपयोग 'होता है, उसका फल अनाकुलत्वलक्षण प्रकृतिभूत...' आ..हा..हा...! प्रकृतिभूत (यानी) स्वभावभूत. कर्म के सदभाव का लक्ष छोडा और स्वभाव के आश्रय से जो शुद्ध परिणति हुँ वह कर्म (है) और उस कर्म का फल (आया वह कर्मफल है). यहां कर्म शब्द (का अर्थ) जड कर्म नहीं, कर्म शब्द (का अर्थ) कार्य. कर्म के असद्भाव से अपने स्वभाव का जो शुद्ध कार्य हुआ वह कर्म (है) और उस कर्म का फल अनाकुल आनंद (है). आहा..हा...! समझ में आया ? कर्म – जड कर्म के कारण (यहां आनंद का फल आया ऐसा नहीं).

यहां तो कर्म का असद्भाव और अपने त्रिकाली स्वभाव के सदभाव के आश्रय से (उत्पन्न) हुआ शुद्ध उपयोग(रूप) धर्म – सम्यग्दर्शन-ज्ञान-चारित्र(रूप) शुद्ध उपयोग (प्रगट हुआ) वह शुद्ध उपयोग कर्म (है), वह आत्मा का कार्य (है) और उस कर्म का फल अनाकुल आनंद (आया) वह कर्म का फल है. ऐसी बात है. यह तो वीतरागमार्ग (है), भाई ! आहा..हा...! द्विगंबर संतो की शैली तो सर्वज्ञ भगवान् को सिद्ध करने की है ! आ..हा..हा...!

यहां तो जैसे (कहा कि) 'कर्म से उत्पन्न किया जानेवाला...' कर्म से उत्पन्न नाम भावकर्म जो है – शुद्ध उपयोग और अशुद्ध उपयोग, जैसे जो 'कर्म से उत्पन्न किया जानेवाला...' सुभ. शुद्ध उपयोगरूपी कर्म उत्पन्न हुआ उसका फल सुभ (है) और कर्म की निकटता के संबंध में भुद में स्वयं में शुभाशुभ (भावरूप) परिणामन किया वह कर्म (है) और उस कर्म का फल दुःख (है). ऐसी बातें हैं.

झिरे से, 'उस कर्म से...' माने क्या ? उपर जो कर्म कडा न ? कार्य (कर्म) अके प्रकार का होनेपर भी, द्रव्यकर्मरूप उपाधि की निकटता के सदभाव और असदभाव के कारण अनेक प्रकार का है.' शुभ-अशुभ परिणाम (का) अके प्रकार और अके शुद्ध (परिणाम रूपी) प्रकार. उस कर्म के तीन प्रकार हैं. भावकर्म - शुद्ध उपयोगरूपी जो भावकर्म और शुभाशुभ (परिणाम रूपी) भाव कर्म, जैसे अनेक प्रकार का कर्म हुआ. आहा..हा...! ऐसी बात है. बापू ! 'प्रवचनसार', 'समयसार' कोई अलौकिक ग्रंथ हैं ! आ..हा..हा...!

मुमुक्षु :- भावकर्म दो प्रकार के हुआ.

पूज्य गुरुदेवश्री :- भावकर्म के दो प्रकार - (१) शुभाशुभ परिणामरूपी कर्म और (२) शुद्ध उपयोगरूपी कर्म. वैसे तीन प्रकार हुआ. (१) अशुभरूपी कर्म (२) शुभरूपी कर्म और (३) शुद्धरूपी कर्म.

'उस कर्म से उत्पन्न किया जानेवाला...' शुभाशुभ भावकर्म और शुद्ध भावकर्म, इन तीन कर्मों से उत्पन्न होनेवाला 'सुख-दुःख वह कर्मफल है.' अनाकुलरूपी शुद्ध परिणामरूपी अपना कर्म का फल आनंद है और शुभाशुभ परिणाम अपने परिणाम से उत्पन्न हुआ वह कर्म (है). उस कर्म का फल दुःख है. दुःख (कडा तो) भविष्य में दुःख (आयेगा) ऐसा नहीं. उसी समय में दुःख है. आहा..हा...!

ज्ञानी को भी जितना ज्ञानयत्न का शुद्ध उपयोगरूपी कर्म (प्रगट हुआ) उसका फल उसी क्षण में आनंद (है) और उन्हें भी बाकी रहता हुआ शुभाशुभ भाव (है). उस रूप परिणामन - कर्म का फल दुःख (है). वर्तमान दुःख, हां ! भविष्य में दुःख होगा, ऐसा नहीं. आहा..हा...! ('समयसार' की) ७४ गाथा में दुःख, दुःखफल आता है न ? वर्तमान दुःख और दुःखफल भविष्य में, उसकी यहां बात नहीं है. यहां तो वर्तमान (दुःख) है (उसकी बात है). आ..हा...!

शुद्ध उपयोगरूपी भाव है वह भावकर्म (है). यह शुद्धभावकर्म (है), उसका फल अनाकुल आनंद (है) और अशुद्ध उपयोगरूपी कार्य - शुभाशुभभावरूपी कार्य - कर्म का फल दुःख (है). यह सुख तो अनाकुल आनंद को सुख कहना है. लोग कल्पित सुख मानते हैं वह सुख नहीं, वह तो दुःख है. आ..हा...! समझ में आया ? गहन विषय है. क्या कडा ? देजो !

'कर्म से उत्पन्न किया जानेवाला सुख-दुःख वह कर्मफल है.' कर्म शब्द (का अर्थ) शुद्ध भाव और अशुद्ध भाव वह कर्म, उससे उत्पन्न हुआ सुख और दुःख वह कर्मफल (है). ७४ कर्म के उद्देश्य का कर्मफल (कहते हैं) वह यहां नहीं. ७४ कर्म का जो अनुभाग है उस

कर्म का फल आत्मा में आये वह यहाँ नहीं (लेना). आहा..हा...!

प्रश्न :- एतना सब याद रखना ?

समाधान :- याद नहीं, यह तो वस्तु का स्वरूप है. आहा..हा...! वस्तु कही न ? ज्ञान का शुद्ध उपयोगरूपी कार्य और अशुद्ध शुभाशुभ उपयोग(रूपी) कार्य (है), ये तीनों कर्म (हैं), कर्म अनेक प्रकार का हुआ. अब, ये कर्म जो उत्पन्न हुआ – जो शुद्ध उपयोग उत्पन्न हुआ (उसका फल) अनाकुल (सुख है) और शुभाशुभ भाव(रूप) जो कर्म उत्पन्न हुआ उसका फल दुःख (है). आहा..हा...! दुःख की सामग्री वह दुःख, वह बात यहाँ नहीं. आहा..हा...! यहाँ तो ज्ञेय (में) अपने में द्रव्य-गुण-पर्याय (का) अस्तित्व कितना है, यह सिद्ध करना है.

ज्ञेय (जो) आत्मा (है) उसका जो अपना स्वभाव (है) उसके सन्मुख होकर शुद्ध उपयोगरूपी सम्यग्दर्शन-ज्ञान-चारित्र्य का परिणाम किया वह कर्म (है), कर्म नाम कार्य. आत्मा का वह कार्य (है). उस कार्य का फल अनाकुल, आनंद (है), वह कर्मफल (है). जो कर्म और कर्म के फल की यहाँ बात है नहीं. आहा..हा...! गजब बात है, भाई !

अपने ज्ञेय में द्रव्य-गुण-पर्याय की जो स्थिति है यह बतलाते हैं. परज्ञेय के साथ संबंध नहीं. परज्ञेय जानने में आये वह तो ज्ञान का स्वपरप्रकाशक स्वभाव होने से अर्थविकल्प में डाल दिया. अब, अर्थविकल्प जो है, ज्ञान जो अर्थविकल्प है, वह ज्ञानचेतना – शुद्ध उपयोगरूपी चेतना, शुद्ध उपयोगरूपी कर्म (है) उसका फल अनाकुल आनंद (है). आहा..हा...! है ?

‘द्रव्यकर्मरूप उपाधि की निकटता के असद्भाव के कारण जो कर्म होता है, उसका फल अनाकुलत्वलक्षण प्रकृतिभूत...’ (अर्थात्) स्वभावभूत ‘सुख है;...’ कोई कल्पना से अनुकूलता में सुख की कल्पना (होती है) वह तो विकृतिभूत (है). यह प्रकृतिभूत (सुख है). प्रकृतिभूत (यानी) स्वभावभूत, प्रकृति यानी स्वभाव. आ..हा..हा...! अपने आनंदस्वरूप भगवान के सन्मुख होकर, जिसमें कर्म का असद्भावपना है, निमित्तपना है नहीं, ऐसा जो शुद्ध उपयोग (हुआ) वह कर्म (है) और उस कर्म से उत्पन्न हुआ अनाकुल नाम का आनंद वह सुख (है). अरे...! अरे...! (अज्ञानी) कर्म और कर्मफल जो (का गिनते हैं). (लेकिन) उसका तो असद्भाव कदा (और अशुद्ध भाव कर्म में) कर्म का सद्भाव निमित्त है ऐसा कहेंगे फिर भी शुभाशुभ भाव अपने कारण से उत्पन्न हुआ है, कर्म से हुआ नहीं. आ..हा..! है ?

‘और द्रव्यकर्मरूप उपाधि की निकटता के सद्भाव के कारण...’ देखो ! कर्म का निमित्तपना है उसके सद्भाव के कारण ‘जो कर्म होता है,....’ (अर्थात्) पुण्य-पाप का भाव होता है.

कर्म नाम पुण्य-पाप का भाव होता है. आहा..हा..! 'उसका फल विकृति...' है ? '(विकार) भूत...' (है). दुःख विकारभूत है, स्वभावभूत नहीं. आ..हा..हा..! 'उसका फल विकृति - (विकार) भूत दुःख है, क्योंकि वहां सुख के लक्षण का अभाव है.' आ..हा..हा..!

(यहां) ऐसा कहा, प्रभु ! प्रभुता का जिसे अंदर भान हुआ, सम्यग्दर्शन-ज्ञान-यारित्र की पर्याय उत्पन्न हुई उसमें कर्म का असद्भाव है और उसमें आत्मा का सद्भाव आया. उसके आश्रय से शुद्ध उपयोग, सम्यग्दर्शन (का) परिणाम हुआ वह आत्मा का कर्म है. आत्मा का कार्य है, आत्मा के कार्य (के फल में) उत्पन्न हुआ अनाकुल आनंद - सुख है. आ..हा..हा..! समझ में आया ?

'और द्रव्यकर्मरूप उपाधि की निकटता के सद्भाव के कारण जो कर्म होता है,...' (यानी) अपना शुभाशुभ कर्म. आहा..हा..! 'उसका फल विकृति...' शुभाशुभ (भाव का) फल उसी क्षण में विकार और दुःख है. 'क्योंकि वहां सुख के लक्षण का अभाव है.' शुभाशुभ परिणाम में आनंद का अभाव है. आहा..हा..! भगवान की भक्ति का भाव, विनय का शुभभाव (हुआ) वह कर्म की निकटता में निमित्त के संबंध के आश्रय से उत्पन्न (हुआ भाव है). है अपना परिणाम परंतु उस शुभ परिणाम - कर्म का फल उसी समय दुःख (है). कर्म, कर्मफल. शुभराग (हुआ) वह कर्म - कार्य (है), उसका फल दुःख (है). आ..हा..हा..! ऐसी बात है. यहां तो (अज्ञानी) ऐसा कहते हैं कि शुभभाव करो तो धीरे धीरे कल्याण होगा. अरे... प्रभु ! शुभ-अशुभभाव (है) वह अपना विकारी परिणामरूपी कार्य (है) और उस कार्य का फल उसी क्षण दुःख (है). समझ में आया ? यह गाथा थोड़ी सूक्ष्म है. भाषा तो होती है परंतु (भाव तो जो है सो है). आहा..हा..! भाषा होती है, हां !

इस कर्म में शुद्ध धर्म दशा (हुई) उसे भी आत्मा का कार्य कहा. वह कोई कर्म का कार्य नहीं अथवा कर्म का हटना (हुआ) इसलिये यह शुद्ध उपयोगरूपी धर्म हुआ, ऐसा नहीं. उसकी कोई अपेक्षा ही नहीं, उसका तो असद्भाव (है). आहा..हा..! भगवानआत्मा ! अनाकुल आनंद का पिंड प्रभु ! उसके आश्रय से उत्पन्न हुआ शुद्ध (परिणाम), ध्रुव के आश्रय से उत्पन्न हुआ जो परिणाम (है) वह शुद्ध परिणाम (है), विकाररहित अविकारी परिणाम (है) अथवा वह मोक्षमार्ग का परिणाम (है), मोक्षमार्ग का परिणामरूप कार्य. कार्य नाम कर्म. उसका फल - मोक्षमार्ग के कार्य का फल अनाकुल आनंद है. उसी समय, हां ! आ..हा..हा..!

आत्मा का मोक्षमार्ग का पर्यायरूपी कर्म है वह कार्य है. कर्ता आत्मा, उसका कार्य आया तो उसे भी कर्म कहा, कार्य को कर्म कहा. कर्म है इसलिये कार्य कहा. इस कर्म

का फल उसी समय अनाकुल लक्षण सुभ है और जितना कर्म के सदभाव पर लक्ष जाये और अपने में अपने कारण से शुभाशुभभाव उत्पन्न हो, उस भाव कर्म की हयाती आत्मा का कार्य है. आ..डा..डा..डा...! ये शुभाशुभ परिणामरूपी कर्म आत्मा का कार्य (है) और उस कर्म का फल उसी समय दुःख (है). आडा..डा...! यह गाथा अटपटी है. आडा..डा...! समझ में आया ?

यहां तो (लोग असा) बताये कि, भगवान की भक्ति, पूजा, दान, व्रत, तप करो तो आप को धर्म होगा. यहां कहते हैं कि, वह परिणाम विकारी है इसलिये उसका फल उसी समय दुःख है. आ..डा..डा...! आपको उसका फल कर्मशः सुभ मिलेगा असा है नहीं. आडा..डा...! सत्य बात बहुत कम हो गई, प्रभु ! आडा..डा...! बहुत कम हो गई. 'श्रीमद्' तो असा कहते हैं न कि, 'भोक्षमार्ग बहु लोप'. बहु लोप. असा कहा. 'वर्तमान आ कालमां भोक्षमार्ग बहु लोप. विचारवा आत्मार्थीने भाष्यो अत्र अगोप्य' (कोई भी बात) गुप्त रूपे बिना बात कहता हूं. आडा..डा...!

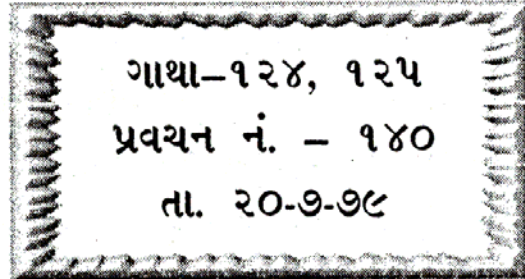
धर्मी को भी जितना शुद्ध उपयोग(रूप) कर्म है, उसका फल आनंद उसी क्षण में है और उन्हें भी कर्मजोरी से जितने शुभाशुभभाव होते हैं उसका कर्ता आत्मा (है). कर्ता यानी करने लायक (है असा) अपेक्षा नहीं परंतु परिणामन उनका है इसलिये कर्ता (हैं). आ..डा..डा...! और उस परिणामरूपी कर्म का फल, ज्ञानी को भी उसका फल दुःख है. आडा..डा...! समझ में आता है ? बहुत बढ़िया गाथा है ! नहीं समझ में आये तो रात को पूछना. भाई ! नहीं समझ में आये तो पूछना. बापू ! भगवान ! इसमें कोई संकोच करने जैसा नहीं है. आ..डा..डा...! असा प्रभु का गंभीर मार्ग !

(यहां) तीनों को कर्म कहा. शुद्ध उपयोग, अशुद्ध उपयोग के दो प्रकार - शुभ और अशुभ. इन तीनों को यहां कर्म कहा. जड कर्म नहीं. और इस कर्म का फल उसी क्षण में - शुद्ध उपयोगरूपी कर्म का फल उसी समय आनंद (है) और शुभाशुभ परिणामरूपी कर्म का फल उसी समय दुःख. आडा..डा...! उसे साधन कहना. शुभभाव कर्म और उसका फल दुःख (है). उसे आत्मा का साधन कहना...! आ..डा..डा...! बहुत विरुद्ध है, बापू !

'इसप्रकार ज्ञान, कर्म और कर्मफल का स्वरूप निश्चित हुआ.'

भावार्थ कहेंगे.

'प्रवचनसार' १२४ (गाथा का) भावार्थ. ज्ञानयेतना की बात करते हैं. 'जिसमें स्व, स्व-रूप से और पर, पर-रूप से...' स्व, स्व-रूप से (और) पर, पर-रूप से '(परस्पर अकेलेके लुये बिना,...)' (अर्थात्) स्व और पर की अकेला लुये बिना '(स्पष्ट भिन्नतापूर्वक)...' पर और स्व की प्रत्यक्ष भिन्नता - जुदाईपूर्वक. 'अकेले साथ प्रतिभासित हो सो ज्ञान है.' उसका नाम ज्ञान, उसका नाम ज्ञानयेतना.

अब. 'जव के द्वारा किया जानेवाला भाव वह (जव का) कर्म है.' जव के द्वारा किया जानेवाला शुभ और अशुभ भाव या शुद्ध भाव जव का कर्म है. समझ में आया ? आहा..हा...! 'जव के द्वारा किया जानेवाला भाव...' शुद्ध और अशुद्ध दो (भाव). जव के द्वारा किया जानेवाला शुद्ध उपयोगरूपी कर्म और अशुद्ध उपयोगरूपी शुभाशुभ कर्म - इन तीनों को कर्म - कार्य कहने में आता है. आहा..हा...! जव का वह कार्य है. पर का कुछ कार्य करे वह जव में है नहीं. आहा..हा...!

प्रश्न :- ऐसा सुने फिर धंधा कौन करेगा ?

समाधान :- कौन धंधा करे ? धंधे का अभिमान करे. आहा..हा...! ये कार्य कहा न ? अज्ञानी को शुभाशुभ भावकर्म (-कार्य) है परंतु वह जव द्वारा किया (गया) है. वह भी कर्मफल सहित है. पुण्य-पाप का भाव कर्म (यानी) कार्य फल सहित नाम दुःख सहित है. आ..हा..हा...! प्रभु ! तेरी बात तो देख ! आ..हा..हा...!

'जव के द्वारा किया...' हुआ (कहा है). कर्म के कारण - द्वारा नहीं. आहा..हा...!

शुभ-अशुभभाव जब के द्वारा किया हुआ (भाव है) इसलिये उसे कर्म नाम कार्य कहते हैं. कार्य का अर्थ यहाँ कर्म कहते हैं. आहा..हा...! और जब के द्वारा किया जानेवाला शुद्ध उपयोग – शुद्ध परिणति, वीतरागी परिणतिरूप शुद्ध कर्म – कार्य जब द्वारा किया जाता है. आ..हा..हा...! है ?

‘उसके मुख्य दो भेद हैं...’ जब के द्वारा किये जानेवाले कार्य को यहाँ कर्म कहा. कर्म कहा या कार्य कहा. इस कार्य के दो भेद हैं. ‘(१) निरुपाधिक (स्वाभाविक) शुद्धभावरूप कर्म,...’ आ..हा..हा...! ‘निरुपाधिक (स्वाभाविक) शुद्धभावरूप कर्म,...’ (अर्थात्) शुद्ध चैतन्यधन का अवलंबन लेकर जो कोई निरुपाधिक स्वभावरूप शुद्ध परिणाम प्रगट हुआ वह एक कर्म है – वह एक कार्य है.

(कर्म – कार्य) के दो भेद हैं. (१) निरुपाधिक और (२) सोपाधिक. शुभ-अशुभभाव औपाधिक भाव हैं. वह भी जब के द्वारा किया गया है. समझ में आया ? ‘औपाधिक शुभाशुभभावरूप कर्म.’ आ..हा..हा...! शरीर का कार्य, वाणी का, धंधे का या पर का कार्य यह उसका कर्म है ही नहीं. आ..हा..हा...! उसका कार्य तो अज्ञानभाव से शुभाशुभ परिणामन करना वह उसका कार्य है. पर का कार्य तो तीनकाल में कर सकता नहीं और ज्ञानभाव से शुद्ध परिणामन करता है तो यह शुद्ध भाव (का) परिणामरूपी कार्य (करता है) और अल्प दशा है तो यहाँ शुभाशुभ परिणाम भी होते हैं. आ..हा..हा...! शुद्धभावरूपी कर्म और शुभाशुभ रागरूपी कार्य. ज्ञानी को पर्याय में तीन प्रकार हैं, वैसे दो प्रकार (हैं) – शुभाशुभ भाव एक प्रकार और शुद्ध भाव एक प्रकार (है).

‘पंचास्तिकाय’ में ऐसा कहा है, भाई ! कि, ज्ञानचेतना केवली को होती है, ऐसा कहा. आ..हा..हा...! (वहाँ) परिपूर्ण की व्याख्या है. इसलिये कुछ लोग ऐसा कहते हैं कि, नीचे (के गुणस्थान में) ज्ञानचेतना नहीं होती. तो यहाँ क्या कहते हैं ? वह तो परिपूर्ण की अपेक्षा से (कहा है वह ज्वाल में है). ‘पंचास्तिकाय’ में शुभ-अशुभ कर्म केवली (होने से) पहले होते हैं और केवली को तो अकेली ज्ञानचेतना होती है, ऐसा कहते हैं. ऐसा पाठ है, हां ! ज्ञानचेतना तो परिपूर्ण की अपेक्षा से कहा. उसका पक्ष लेकर कुछ लोग ऐसा कहते हैं कि, बारहवें गुणस्थान तक परसमय है, तेरहवें (गुणस्थान में) स्वसमय होता है. अरे... प्रभु ! तेरहवें (गुणस्थान में) ज्ञानचेतना है न ? नीचे (के गुणस्थान में) शुभाशुभ भावरूपी कर्मचेतना है तो यहाँ अभी ज्ञानचेतना नहीं है, ऐसा ‘पंचास्तिकाय’ में आया है. वह पूर्ण की अपेक्षा से कहा. यहाँ तो साधक की दशा और बाधक की दशा – दो का कथन है. आहा..हा...!

अज्ञानी ज़व के द्वारा - मिथ्यादृष्टि ज़व के द्वारा शुभाशुभ भाव कर्म नाम कार्य है उसका फल दुःख है. यह कहेंगे. आ..डा...! है ? 'कर्म के द्वारा उत्पन्न होनेवाला...' कार्य के द्वारा, हां ! कर्म यानी कार्य. यहां कर्म यानी जड कर्म नहीं. कार्य के द्वारा उत्पन्न होनेवाला 'सुख अथवा दुःख कर्मफल है. यहां द्रव्यकर्मरूप उपाधि में युक्त न होने से...' द्रव्यकर्म के निमित्त की उपाधि भी जहां नहीं है और 'निर्पाधिक शुद्धभावरूप कर्म होता है,...' आ..डा..डा...! सम्यग्दर्शन, ज्ञान, शांति, चारित्र निर्पाधिक शुद्ध भावरूपी कार्य है. ऐसी बात है. आडा..डा...!

अभी 'भोरणी' की बात कही न ? मुट्टे पडे हैं, दुर्गंध मारते हैं. (लोग) बसें भर-भरकर 'राजकोट' चले जाते हैं. ये संसार तो देखो ! आ..डा...! कूत्ते, बिल्ली, गाय, भैंस, लडके, लडकियों के मुट्टे पडे हैं. दुर्गंध मारते हैं इसलिये यहां रहनेवाले लोग यहां रह सकते नहीं. गांव भाली करते हैं. आ..डा..डा...! देखो, ये दशा ! आ..डा..डा...! उसके कम के काल में ऐसा होनेवाला था वह हुआ है, हां ! अकस्मात् कुछ नहीं (हुआ) है. आडा..डा...! कोई अकस्मात् है नहीं. उस द्रव्य की जिस समय जो पर्याय होनेवाली (है) वह अपने से हुई है. आडा..डा...! अक घंटे पहले तो कितना उल्लास और हर्ष करते होंगे ! और पानी (की बाढ) जहां आयी तो पंद्रह मिनट में तो (सब) भलास हो गया !! पंद्रह फीट पानी ! (सब) मर गये ! आडा..डा...! और मुट्टे सब पानी के उपर आये. ये दशा, देखो भापू ! आडा..डा...!

यहां कहते हैं कि, मुट्टेरूपी शुभाशुभभाव का कर्ता अज्ञानी है. वह कर्म है. वह अज्ञानी का कर्म है और उस कर्म का फल दुःख है. कर्म शब्द (का अर्थ) जड (कर्म) नहीं. आडा..डा...! है ? 'द्रव्यकर्मरूप उपाधि में युक्त न होने से जो निर्पाधिक शुद्धभावरूप कर्म...' और ज्ञानी को... आ..डा..डा...! बहुत कठिन बातें ! शुद्ध स्वभाव (में) अंतर अकाग्र होकर कर्म की उपाधि बिना का निर्पाधिक स्वभाव (प्रगट हुआ) वह भी कर्म है. है ? 'शुद्धभावरूप कर्म...' अक तो जगत के कार्य जगत में हो वे उसके कार्य (हैं) और कर्म कर्मरूप परिणामे वह उसका कर्म, रागरूप (परिणामन) हो वह विकारी कर्म और शुद्धरूप परिणामे वह शुद्ध(भाव)रूपी कर्म. आडा..डा...!

'उसका फल तो अनाकुलता जिसका लक्षण है...' शुभाशुभ भाव बिना, अपने शुद्ध चैतन्य स्वभाव के अवलंबन से शुद्ध भाव की परिणति और जो उपयोग प्रगट हुआ वह कार्य है और उस कार्य का फल अनाकुल सुख है. आडा..डा...! भले निर्धन हो, भले सातवीं नरक में पडा हो... आ..डा..डा...! परंतु अपने आत्मा के अवलंबन से जो शुद्ध भाव उत्पन्न

हुआ वह कार्य (है), उसका फल अनाकुल आनंद है. आ..हा..हा...! समझ में आया ? 'ऐसा स्वभावभूत सुख है;...' ऐसा स्वभावभूत सुख है.

'और द्रव्यकर्मरूप उपाधि में युक्त होने से...' समझिती को या मिथ्यादृष्टि को जडकर्म के निमित्त के वश होते हैं तो 'औपाधिक शुभाशुभभावरूप कर्म होता है,...' मलिन और उपाधि(स्वरूप) शुभ-अशुभ भावरूपी कार्य होता है. आहा..हा...! वह सम्यक्दृष्टि को भी होता है और मिथ्यादृष्टि को अकेले शुभाशुभ (भाव) उत्पन्न होते हैं. आहा..हा...! सम्यक्दृष्टि को भी शुद्धभाव कर्म नाम कार्य उत्पन्न होता है (उसके) फल में अनाकुल आनंद है और जितना शुभाशुभ परिणामन है वह भी अपना जव का कार्य है, जव का (कर्म है). आहा..हा...! उसका फल दुःख है. अक ही समय में सुख और दुःख दोनों हैं. आ..हा..हा...!

(कोई मुमुक्षु) ऐसा कहते थे न कि, ज्ञानी को दुःख नहीं. दुःख वेदे वह तीव्र कषायवाला है. 'सोगानीज' का पढकर सहन नहीं हुआ. यहां तो कहते हैं कि, ज्ञानी को भी जब तक पूर्ण वीतराग ज्ञानयेतना नहीं (है) तब तक अपने स्वभाव के आश्रय से... भाषा हिन्दी है परंतु सादी है. ये तो हिन्दी (मुमुक्षु) नये आये हैं इसलिये, बाद में तो गुजराती में यलेगा. आहा..हा...! यैतन्य भगवान ! अपने पवित्र स्वभाव का अवलंबन लेकर जो धर्मरूपी पवित्र दशा प्रगट हुई वह शुद्धभावरूपी कार्य (है), उसका फल अनाकुल सुख है और समझिती (को) भी अंदर में निमित्त के अधीन - वश होकर जितना शुभाशुभ भाव होता है वह आत्मा द्वारा किया हुआ कर्म है, परंतु उसका फल दुःख है. सुख और दुःख दोनों साथ में हैं. आहा..हा...! ज्ञानी को अकेला सुख है, ऐसा है नहीं. अकेला दुःख है, ऐसा भी नहीं. मिथ्यादृष्टि को अकांत - अकेला दुःख है. केवली को अकेला सुख है, साधक को सुख और दुःख दोनों हैं. आ..हा..हा...! समझ में आया ? वीतरागमार्ग बहुत गंभीर ! आ..हा...! इसमें बाहर की कोई चीज मदद करे कि, अनुकूलता है, निरोगता है, पैसा है तो यह समझ में आता है, ऐसी ये कोई चीज नहीं. आहा..हा...!

भगवानआत्मा ! शुद्ध स्वभाव का पवित्र पिंड (है), (उस में) अंतर में अकाग्र होकर जितना शुद्धभावरूपी कार्य नाम कर्म उत्पन्न हुआ उसका उसी समय में कर्मफल - शुद्धभावरूप कर्म (है) उसका फल आनंद है. शुद्धभावरूपी कार्य (प्रगट हुआ) उसी समय उसका फल सुख है. आ..हा..हा...! ऐसी बात है, भाई ! अरे...! इसमें युवानी कहां, वृद्ध कहां, बचपन कहां, लक्ष्मीवंत कहां, निर्धन कहां, नारकी और देवपना कहां है, वह (सब) आत्मा में है ही कहां ? फिर भी, गति के उदय जितना परिणामन है उतना अशुभ भाव है. आहा..हा...! समझ में आया ? और अशुभ भाव है इतना वहां दुःख है. और ज्ञानी को भी जब

शुभ भाव होता है, देव-गुरु की भक्ति, विनय, शास्त्र श्रवण, वाचन आदि में जो शुभ भाव होता है, वह जोव द्वारा किया हुआ भाव है... आ..डा...! और वह भाव कर्मयेतना है। उस कर्मयेतना का फल वहां दुःख है, शुभ भावर्पी कर्मयेतना... आ..डा..डा...! उसका फल दुःख है।

प्रश्न :- शुभ भाव का फल दुःख ?

समाधान :- शुभ भाव स्वयं ही दुःखरूप है, ऐसा वहां तो कहते हैं और वह जोव द्वारा किया हुआ है। मात्र कर्म के निमित्त के वश (होकर) जोव द्वारा वह किया है, धतना शुभाशुभभाव (है)। आ..डा..डा...! वह शुभाशुभभावर्पी कार्य यानी कर्म जोव द्वारा किया हुआ है, कर्म द्वारा किया हुआ है, ऐसा नहीं। आ..डा..डा...! समझ में आया ? ऐसा प्रभु का मार्ग !

पहले इसका मंथन (होना) याहिये। अंदर में आत्मा शुद्ध विद्वानंद है उस ओर का अंदर मंथन... मंथन (होना याहिये)। मंथन है तो विकल्प, परंतु मंथन करते (करते जब) विकल्प छूट जाये तब शुद्धता प्रगट होती है। समझ में आया ? मंथन का विकल्प भी आत्मा द्वारा किया हुआ शुभ कर्म है और उस कर्म का फल उसी क्षण दुःखरूप है। आ..डा..डा...! गजब बात, प्रभु !

‘मोरणी’ (की बाढ की बात) सुनकर लोग विचार करे तो वैराग्य हो जाये। आ..डा..डा...! मयूरपुरी ! उसे मयूरपुरी कहते हैं। मोरणी - मोर... मोर यानी मयूर, आ..डा...! मयूरपुरी ! अभी हजारों मुर्दे पडे हैं ! कितने हजार, वह तो गिनती आये तब मालूम पडे। उसकी धतनी दुर्गंध आती है कि, जो वहां बंगले में रहते थे वे वहां से भागकर, बसें भर-भरकर ‘राजकोट’ आते हैं। आ..डा..डा...! बापू ! वह परस्थान है, वह अपना स्थान कहां है ? आ..डा...!

आत्मा अपने शुद्ध परिणाम को भूलकर अथवा शुद्ध होनेपर भी परिणाम में पर निमित्त के अधीन (होकर) शुभाशुभ (भावर्प) होता है वह कर्म है, जोव का कर्म है - जोव का कार्य है और उसका फल कर्मफलयेतना (है)। कर्मफलयेतना यानी जो कर्म का फल नहीं। शुभ और अशुभ भावकर्म - कार्य (है) उसका फल उसी क्षण में दुःख (है)। आ..डा..डा...!

अरे...रे...! ऐसी बात सुनने मिले नहीं, समझने मिले नहीं। प्रभु ! उसे कहां जाना ? आ..डा..डा...! यौरासी लाभ योनी पडी हैं। मिथ्यात्वभाव में अनंत भव करने का गर्भ है। आ..डा..डा...! अनंत भव के गर्भमें से अनंत भव उत्पन्न होते हैं। आ..डा..डा...! और साथ में जो कषाय है वह अनंतानुबंधी (कषाय है)। उसे अनंतानुबंधी क्यों कहा ? (क्योंकि)

अनंत ऐसा जो मिथ्यात्व (है) उसके साथ रहता है तो वह अनंतानुबंधी (कषाय) है. आहा..हा...! मिथ्यात्व को अनंत कहा और साथ में राग आदि होते हैं उसे अनंतानुबंधी राग कहा. आहा..हा...! निजपद की प्राप्ति से इसका अभाव होता है. भ्रांति का नाश आ गया न ? अंतर स्वरूप के सन्मुख (होने से) निजपद की प्राप्ति होती है और भ्रांति का नाश होता है. आहा..हा...! जिस में अनंत भव करने की ताकत (है) उसका नाश करते हैं. जिस में अनंत गुण की पर्याय प्रगट करने की ताकत (है) जैसे द्रव्य का अवलंबन लेते हैं. आ..हा..हा...! भाई ! जगत को ऐसी बात (सुनने मिलनी) मुश्किल पडे इसलिये 'सोनगढवाले... सोनगढीया...' ऐसा कहते हैं ! कोई यहां की बात करे (तो ऐसा कहे कि) ये तो सोनगढीया है ! अरे...! प्रभु ! क्या करता है ? भाई ! ये कहां 'सोनगढ' की बात है ? यह तो अंतर की बातें हैं.

बात यह है कि, सोने को काट नहीं होता. ('बहिनश्री के वचनामृत') में अेक जगह आता है. कंचन को काट नहीं होता. अग्नि में दीमक नहीं होती. आ..हा..हा...! कंचन को काट नहीं होता, अग्नि में दीमक नहीं होती, वैसे प्रभु को आवरण और अल्पता नहीं होती. आहा..हा...! ऐसा जो भगवानआत्मा ! उसके अवलंबन से जितना शुद्ध भाव - धर्म भाव - सम्यग्दर्शन, ज्ञान, यारित्र का अंश (प्रगट हुआ, वह ज्ञानयेतना है).

'कलशटीका' में आया है (कि), आप ज्ञान में अेकाग्रता... ज्ञान में अेकाग्रता (करनी ऐसा) कहते हो और मोक्षमार्ग तो सम्यग्दर्शन, ज्ञान, यारित्र तीन(स्वरूप) है और आप ज्ञान में अेकाग्रता... ज्ञान में अेकाग्रता (करनी, ऐसा कहते हो). लेकिन सुन तो सही, प्रभु ! ज्ञान की अेकाग्रता में दर्शन, ज्ञान और यारित्र तीनों आ गया है. भले यौथे गुणस्थान में हो परंतु (वहां भी) स्वरूपायरणरूप यारित्र है. आहा..हा...! अेक दिगंबर (मुनि) हैं वे ना कहते हैं कि, नहीं, स्वरूपायरण (यारित्र) यौथे (गुणस्थान में नहीं होता). वे लोग बाहर की क्रियाकांड में धूस गये हैं. आहा..हा...! लोग बाहर का त्याग देजे, नग्नपना देजे (तो महिमा करने लग जाये). आ..हा..हा...! भुद को सहन करने की शक्ति नहीं हो और ऐसा सहन करने की शक्तिवाले को त्यागी माने. आहा..हा...! क्या हो, प्रभु ? यह तो वीतरागमार्ग की बात है, नाथ ! यह कोई पक्ष की बात नहीं है.

यहां तो कहते हैं कि, अंतर स्वरूप का आश्रय करके ज्ञानयेतना प्रगट हुई - शुद्ध भाव (प्रगट हुआ) वह शुद्ध भाव सुभरूप है. यौथे गुणस्थान से स्वरूपायरण भाव (है) वह सुभरूप है. आहा..हा...! क्योंकि अनंतानुबंधी की प्रकृति यारित्रमोहनीय की प्रकृति है. उस प्रकृति का अभाव हुआ तो आंशिक यारित्र आता है. आहा..हा...! स्वरूपयारण (यारित्र)

यौथे गुणस्थान से होता है. आ..हा...! वहां 'कलशटीका' में 'राजमलज्ज' ने स्पष्टीकरण किया है (कि), आप ज्ञान में अकाग्र (होना), ज्ञान में (अकाग्र होना) ऐसा कहते हो तो) दर्शन और चारित्र्य कहां गये ? सुन प्रभु ! आ..हा..हा...! शुद्ध चैतन्य भगवान में अकाग्रता (हुँ) उसमें दर्शन, ज्ञान, चारित्र्य तीनों आ गये. तब चारित्र्य का अंश हो. आ..हा..हा...! समझ में आया ? 'राजमलज्ज' की टीका में दो-तीन जगह लीजा है.

अनंत शक्ति उछलती है, यह बराबर है. आकाश के प्रदेश से अनंतगुणे (गुण) हैं, ऐसा 'धवल' में विषय है. आज देखा था. है (यहां) ? आकाश के प्रदेश की संख्या से भगवान के गुण की संख्या अनंतगुणी हैं. भगवान यानी आत्मा की, हां ! आ..हा..हा...! बहुत चर्चा हुई थी. एक (मुमुक्षु) थे न ? उसने 'षट्पंडागम' बहुत पढा था. छोटी उम्र का था लेकिन बहुत पढा था. जवान आदमी ! 'षट्पंडागम' बहुत पढा था. फिर, उसके साथ बात हुई थी. बाद में उसने बताया था कि, इस में है. आकाश के प्रदेश से अनंतगुणे गुण हैं (ऐसा) 'धवल' में है, यह कौनसी जगह है ? ऐसा पूछा था. (हमें तो) छतना याद नहीं रहे, लेकिन भाव याद रहे. इस शास्त्र में है और इस ठिकाने है, छतना सारा (याद रहे) ऐसा क्षयोपशम कहां है ? आ..हा..हा...!

यहां तो कहते हैं कि, 'द्रव्यकर्मरूप उपाधि में युक्त होने से जो औपाधिक शुभाशुभभावरूप कर्म होता है, उसका फल विकारभूत दुःख है,....' आ..हा..हा...! पहले प्रकृतिभूत और विकारभूत आया था. आत्मा शुद्ध विद्वानंद प्रभु के अवलंबन से जो शुद्ध भाव हुआ वह प्रकृतिभूत - स्वभावभूत (है). प्रकृतिभूत यानी स्वभावभूत. स्वभावभूत कार्य है वह जव का है और उसमें अनाकुल आनंद का स्वाद आता है वह जव को (आता) है. आ..हा..हा...! आनंद के स्वाद का कार्य भी जव का है. आ..हा...! समझ में आया ?

(शुभाशुभ कर्म होता है) 'उसका फल विकारभूत दुःख है, क्योंकि उसमें अनाकुलता नहीं,....' है. शुभाशुभ भाव में आनंद नहीं. आनंद नहीं तो आकुलता - दुःख है. आ..हा..हा...! मुनि को याद तो पंच महाव्रत का परिणाम आता है... आ..हा..हा...! जितना तीन कषाय के अभावरूप शुद्ध परिणामन हुआ वह शुद्ध भाव कर्म है और शुद्ध भाव कार्य का फल आनंद है. और व्रत, नियम, तर्प आदि का जितना विकल्प ठीकता है वह शुभ है. वह शुभ (भाव) कर्म के निमित्त की उपाधि का भाव है. है आत्मा का किया हुआ. कर्म से किया हुआ नहीं. परंतु उसका फल तो दुःख है. आ..हा..हा...! मुनिओं को भी पंच महाव्रत का विकल्प ठीकता है वह शुभ भाव उपाधिवाला है, हां, वह जव द्वारा किया है. आ..हा...! परंतु उसका फल तो दुःख है. आ..हा...!

अथ ज्ञानकर्मकर्मफलान्यात्मत्वेन निश्चिनोति -

अप्या परिणामप्या परिणामो णाणकम्मफलभावी।

तम्हा णाणं कम्मं फलं च आदा मुणेदव्वो।।१२५।।

आत्मा परिणामात्मा परिणामो ज्ञानकर्मफलभावी।

तस्मात् ज्ञानं कर्म फलं चात्मा ज्ञातव्यः।।१२५।।

आत्मा हि तावत्परिणामात्मैव, परिणामः स्वयमात्मेति स्वयमुक्तत्वात्। परिणामस्तु चेतनात्मकत्वेन ज्ञानं कर्म कर्मफलं वा भवितुं शीलः, तन्मयत्वाचेतनायाः। ततो ज्ञानं

अथ ज्ञानकर्मकर्मफलान्यभेदनयेनात्मैव भवतीति प्रज्ञापयति - अप्या परिणामप्या आत्मा भवति। कथंभूतः। परिणामात्मा परिणामस्वभावः। कस्मादिति चेत् 'परिणामो सयमादा' इति पूर्वं स्वयमेव भणितत्वात्। परिणामः कथ्यते - परिणामो णाणकम्मफलभावी परिणामो भवति।

इस प्रकार ज्ञानचेतना, कर्मचेतना और कर्मफलचेतना का स्वरूप कहा गया।

'अथ ज्ञान, कर्म और कर्मफल को आत्मारूप से निश्चित करते हैं :-' वे आत्मा हैं, ऐसा कहते हैं। आडा..डा...! याडे तो शुद्धरूप भाव हो, याडे तो अशुभरूप भाव हो, याडे तो शुभ (भाव) हो परंतु वह आत्मा का परिणामन आत्मा का स्वभाव है। मूल पाठ आयेगा, डां ! १२५ (गाथा)।

अप्या परिणामप्या परिणामो णाणकम्मफलभावी।

तम्हा णाणं कम्मं फलं च आदा मुणेदव्वो।।१२५।।

परिणाम-आत्मक ज्ञान है, परिणाम ज्ञानादिक होने;

तेथी करमइण, कर्म तेम ज्ञान आत्मा ज्ञाणजे. १२५.

आडा..डा...! है ? 'आदा मुणेदव्वो' है न ? इसलिये कहा 'आत्मा मुणेदव्वो' (अर्थात्) उसे आत्मा जानना. आ..डा..डा...! मूल पाठ में अंतिम शब्द है न ? शुभ-अशुभ भाव

कर्म कर्मफलं चात्मैव। एवं हि शुद्धद्रव्यनिरूपणायां परद्रव्यसंपर्कसंभवात्पर्यायाणां द्रव्यान्तः-
प्रलयाच्च शुद्धद्रव्य एवात्मावतिष्ठते।।१२५।।

किंविशिष्टः। ज्ञानकर्मकर्मफलभावी; ज्ञानकर्मकर्मफलरूपेण भवितुं शील इत्यर्थः। तस्मात्
यस्मादेवं तस्मात्कारणात्। णाणं पूर्वसूत्रोक्ता ज्ञानचेतना। कम्मं तत्रैवौक्तलक्षणा कर्मचेतना।
फलं च पूर्वोक्तलक्षणफलचेतना च। आदा मुणेदब्बो इयं चेतना त्रिविधाप्यभेदनयेनात्मैव मन्तव्यो
ज्ञातव्य इति। एतावता किमुक्तं भवति। त्रिविधचेतनापरिणामेन परिणामी सन्नात्मा किं करोति।
निश्चयरत्नत्रयात्मकशुद्धपरिणामेन मोक्षं साधयति, शुभाशुभाभ्यां पुनर्बन्धमिति।।१२५।।

હવે જ્ઞાન, કર્મ અને કર્મફળને આત્માપણે નક્કી કરે છે :-

પરિણામ-આત્મક જીવ છે, પરિણામ જ્ઞાનાદિક બને;
તેથી કર્મફળ, કર્મ તેમ જ જ્ઞાન આત્મા જાણજે. ૧૨૫.

અન્વયાર્થ :- [આત્મા પરિણામાત્મા] આત્મા પરિણામાત્મક છે; [પરિણામ:] પરિણામ
[જ્ઞાનકર્મફલભાવી] જ્ઞાનરૂપ, કર્મરૂપ અને કર્મફળરૂપ થાય છે. [તસ્માત્] તેથી [જ્ઞાનં કર્મ
ફલં ચ] જ્ઞાન, કર્મ અને કર્મફળ [આત્મા જ્ઞાતવ્ય:] આત્મા છે એમ જાણવું.

या शुद्ध भाव आत्मा है. आ..डा..डा...! आत्मा का परिणाम है तो परिणामी का परिणाम
(है वही) आत्मा है. आडा..डा...! शुभाशुभ भाव आस्रवपने परिणामते हैं परंतु जीव का
परिणाम है न ? तो वही आत्मा है. आ..डा..डा...!

૧૨૫ (ગાથા) કી ટીકા. ‘પ્રથમ તો આત્મા વાસ્તવ મેં પરિણામસ્વરૂપ હી હૈ,..’ પ્રથમ
તો આત્મા વાસ્તવ મેં પરિણામસ્વરૂપ હી હૈ. પરિણામી ત્રિકાલી દ્રવ્ય, વહ પર્યાય મેં
પરિણામસ્વરૂપ હી આત્મા હૈ. આડા..ડા...! ‘ક્યોંકિ પરિણામ સ્વયં આત્મા હૈ’ શુભાશુભ
ઔર શુદ્ધ પરિણામ સ્વયં આત્મા મેં હૈ ઔર આત્મા હૈ. આડા..ડા...! ‘એસા (૧૨૨ વીં
ગાથા મેં ભગવત્ કુંદકુંદાચાર્યદેવ ને) સ્વયં કહા હૈ;...’ સમજ મેં આયા ? આડા..ડા...!

અબ, ‘સમયસાર’ મેં જબ અધિકાર ચલે તબ કહે કિ, પુણ્ય ઔર પાપ અજીવ હૈ.

ટીકા :- પ્રથમ તો આત્મા ખરેખર પરિણામસ્વરૂપ જ છે, કારણ કે 'પરિણામ પોતે આત્મા છે' એમ (૧૨૨મી ગાથામાં ભગવાન કુંદકુંદાચાર્યદેવે) પોતે કહ્યું છે; અને પરિણામ ચેતનાસ્વરૂપ હોવાથી જ્ઞાન, કર્મ અથવા કર્મફળરૂપે થવાના સ્વભાવવાળો છે, કારણ કે ચેતના તે-મય હોય છે (અર્થાત્ ચેતના જ્ઞાનમય, કર્મમય અથવા કર્મફળમય હોય છે). માટે જ્ઞાન, કર્મ અને કર્મફળ આત્મા જ છે.

આ રીતે ખરેખર શુદ્ધદ્રવ્યના નિરૂપણમાં પરદ્રવ્યના સંપર્કનો અસંભવ હોવાથી અને પર્યાયો દ્રવ્યની અંદર પ્રલીન થઈ જતા હોવાથી આત્મા શુદ્ધદ્રવ્ય જ રહે છે. ૧૨૫.

વહ કિસ અપેક્ષા સે (કહતે હૈ) ? કિ, જીવ કા જો સ્વભાવ હૈ વહ ઉસમેં નહીં ઉસ અપેક્ષા સે અજીવ કહા. પરંતુ યહાં તો કહતે હૈ કિ, યહ પરિણામ જીવ હૈ. આ..હા..હા...! ઉસમેં સે નિકલ જાતા હૈ ઇસ કારણ સે ઉસે અજીવ કહા. પરંતુ જબ તક હૈ તબ તક જીવ કા પરિણામ જીવમયી હૈ. આહા..હા...! સમજ મેં આયા ?

ધર્મી જીવ (કો) અપને સ્વરૂપ કા જ્ઞાન હૈ તો વહાં શુભ-અશુભ ભાવ આતા હૈ તો છોડકર ચલા જાતા હૈ. પરંતુ હૈ ન ? એક નગરમેં સે દૂસરે 'નગર મેં જાના હો (ઔર) બીચ મેં કોઈ ગાંવ આયે, નગર આયે તો છોડ દેતે હૈ. વૈસે ભગવાનઆત્મા ! શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિ કા પૂર્ણ પરિણામ પ્રગટ કરના હૈ વહ ધ્યેય હૈ, તો બીચ મેં રાગ આદિ આતા હૈ પરંતુ છોડ દેતે હૈ, પરંતુ હૈ ઉસકા પરિણામ. આ..હા..હા...! સમજ મેં આયા ?

'તથા...' અબ યહાં દેખો ! (ક્યા કહતે હૈ) ? 'પરિણામ ચેતનાસ્વરૂપ હોને સે...' શુભ-અશુભ રાગ ઔર શુદ્ધ (ભાવ) તીનોં - ચેતનાસ્વરૂપ જ્ઞાન, ચેતનાસ્વરૂપ રાગ ઔર શુદ્ધ પરિણામ ઔર ચેતનાસ્વરૂપ કર્મફળ... આહા..હા...! 'હોને કે સ્વભાવવાલા હૈ,....' યહાં ભાષા દેખો ! (એક દિગંબર કે વિદ્વાન કે સાથ) યહ પ્રશ્ન ચલા થા ન ? (સંવત) ૨૦૧૩ કી સાલ મેં ! વિકાર (હોતા) હૈ વહ અપને પરિણામ મેં અપના ભાવ હૈ. વહ અપના પરિણામ અપને ષટ્કારક કે પરિણામન સે હુઆ હૈ, કર્મ સે નહીં. યહ બડી ચર્યા (હુઈ થી). (ઉસકા) બહુત વિરોધ હુઆ કિ, 'કર્મ સે ન હો તો સ્વભાવ હો જાયેગા.' પરંતુ વહ પર્યાય કા સ્વભાવ હી હૈ. યહ દેખો ન ! કઠિન બાત હૈ, બાપૂ ! આ..હા..હા...! ક્યા કહા ? દેખો !

'પ્રથમ તો આત્મા વાસ્તવ મેં પરિણામસ્વરૂપ હી હૈ,....' પરિણામસ્વરૂપ હૈ. અકેલા કૂટસ્થ - નિત્ય નહીં હૈ. પરિણામી પરિણામસહિત હૈ, નિત્ય પરિણામી હૈ. આહા..હા...! નિત્ય પરિણામસ્વભાવવાલા હૈ. નિત્ય ભી હૈ ઔર પરિણામ - પરિણામન સ્વભાવવાલા ભી હૈ.

आहा..हा...! 'क्योंकि 'परिणाम स्वयं आत्मा है' आहा..हा...! शुभाशुभ परिणाम और धर्म का शुद्ध भाव आत्मा है।

यहां कहते हैं... आ..हा..हा...! क्या कहा ? शुभ-अशुभ परिणाम और शुद्ध धर्म परिणाम, तीनों आत्मा है. आहा..हा...! 'तथा परिणाम येतनास्वरूप होने से...' परिणाम येतनास्वरूप होने से ज्ञानयेतना, कर्मयेतना और कर्मफलरूप 'स्वभाववाला है,...' भाषा देओ ! शुभाशुभ भाव कर्म और शुद्ध भाव, कर्मफल दुःख भाव और शुद्ध भाव का फल सुख (ऐसे) स्वभाववाला है. (ऐसे) स्वभाववाला है. शुभाशुभ भाव भी स्वभाववाला है, ऐसा कहना है. वह पर्याय का स्वभाव है, उसके कार्य का वह स्वभाव है. आहा..हा...!

(छसकी) बड़ी चर्चा हुई थी. दूसरे (विद्वान) भी थे (उन्होंने ने ऐसा कहा कि), 'वह तो अभेद की बात है.' हमने कहा, अभेद का अर्थ क्या ? अपने परिणाम में विकार होता है वह षट्कारक से अपने से होता है. (उसमें) पर कारक की अपेक्षा (नहीं है). टीका देओ ! शास्त्र की मूल टीका तो देओ ! शास्त्र में क्या लिखा है ? (संवत्) २०१३ की साल ! २२ वर्ष (हुआ) ! ये क्या कहते हैं ? (दूसरे विद्वान) यहां आये थे तब स्वीकार किया था, लेकिन यहां जाये तो फिर से इंरफार हो जाता है ! बड़े पंडित ! यहां आये थे. उस दिन विरोध किया था. (फिर) यहां आकर कहा, बात सच्ची है.

'परसंग एव' (के अर्थ में) परसंग से (विकार) नहीं (हुआ) लेकिन 'परसंग एव' (अर्थात्) परसंग किया तो विकार हुआ. परंतु वह अपने से विकार हुआ है. परसंग से (यानी) पर से नहीं (हुआ). (ऐसा) श्लोक है. 'परसंग एव' है न ? उसकी बड़ी चर्चा हुई थी. भाई ! यहां यह तो कहा कि, शुभ-अशुभ भाव निमित्त की उपाधि में (युक्त होने से) अपने भाव से हुआ है, जोव के द्वारा शुभ-अशुभ भाव हुआ है. उस शुभाशुभ भाव को यहां कर्मयेतना - कार्य कहना है और उसका फल दुःख, दुःख फल है. परंतु वह जोव के परिणाम में है. और वह जोव का परिणाम जोवमयी है. आ..हा..हा...!

मुमुक्षु :- स्वभाव है.

पूज्य गुरुदेवश्री :- 'स्वभाववाला' कहा है, वजन यहां है. दुःख का फल भोगता है वह अपना स्वभाव है. आनंद का फल भोगे वह भी अपना स्वभाव है. आहा..हा...! 'स्पष्ट भवनं स्वभावः' अपनी स्वदशा में होता है इसलिये स्वभाव कहने में आता है. आहा..हा...! है ?

'तथा परिणाम येतनास्वरूप होने से...' शुभ, अशुभ और शुद्ध - ये तीनों परिणाम आत्मा है और तीनों परिणाम 'येतनास्वरूप होने से...' येतना है न ? ज्ञानयेतना, कर्मयेतना,

कर्मफलयेतना. ज्ञानयेतना, कर्मयेतना और कर्मफलयेतना (के) स्वभावावाला है. 'क्योंकि येतना तन्मय (ज्ञानमय, कर्ममय अथवा कर्मफलमय) होती है.' आहा..हा...! शुद्ध धर्म(रूप) परिणाम में भी आत्मा तन्मय है और शुभाशुभ परिणाम में भी आत्मा पर्याय में तन्मय है. आहा..हा...!

पहले आ गया है. शुभ से परिणामता हुआ शुभ (है), अशुभ से परिणामता हुआ अशुभ (है), शुद्ध से परिणामता हुआ शुद्ध (है). तो कुछ लोग ऐसा कहते हैं कि. देओ ! शुभ (भावरूप) परिणामन होने से आत्मा भी शुभरूप हो गया, द्रव्य (शुभरूप हो गया) ! अरे...! यहां द्रव्य की बात है नहीं. वह तो पर्याय में शुभ (भाव) हुआ तो पर्याय में शुभ (भाव) तन्मय है. यहां कहा न ? तन्मय कहा न ? 'येतना तन्मय होती है.' तन्मय (कहा तो तन्मय का अर्थ) पर्याय में तन्मय है, द्रव्य में (तन्मय) है नहीं. द्रव्य तो शुद्ध - त्रिकाली शुद्ध है. आहा..हा...!

यह यर्था बहुत दुर्घ थी कि, जो शुभ भाव और अशुभ भाव है... इसमें (आया) है न ? यह 'प्रवचनसार' है. ८ (वीं गाथा) है. 'जीवो परिणमदि जदा सुहेण असुहेण वा सुहो असुहो। सुद्धेण तदा सुद्धो हवदि हि परिणामसम्भावो।।९।।' ८ वीं गाथा ! 'जीवो परिणमदि जदा' (अर्थात्) जब जो परिणामता है 'जदा सुहेण' (यानी) शुभ से. अशुभ से. 'सुहो असुहो सुद्धेण' शुभ, अशुभ और शुद्ध तीन (भाव) लिये. आ..हा..हा...! 'तदा सुद्धो हवदि हि परिणामसम्भावो।' (अर्थात्) परिणामस्वभाव के कारण इन तीनों में तन्मय है. परंतु तन्मय का अर्थ पर्याय में तन्मय है. द्रव्य में ये हैं नहीं. यह तो परिणामस्वभाव में तन्मय है, ऐसा कहते हैं. (ऐसा पढ़कर लोग कहते हैं कि) देओ ! जब शुभ (भाव) होता है तब आत्मा शुभरूप हो जाता है, अशुभ (भाव) होता है तब अशुभरूप (हो जाता है). अरे...! आत्मा तो त्रिकाल शुद्धरूप ही है. यह तो परिणाम की बात चलती है. समझ में आया ? (अन्वयार्थ में लिखा है कि) 'शुद्धेण' 'और जब शुद्धभावरूप परिणामित होता है तब शुद्ध होता है.' टीका में कहा है कि, 'शुभ या अशुभ रागभाव से परिणामित होता है तब जवा कुसुम या तमाल पुष्प के (लाल या काले) रंगरूप परिणामित स्फटिक की भांति, परिणामस्वभाव होने से शुभ या अशुभ होता है (उस समय आत्मा स्वयं ही शुभ या अशुभ है);...' यह पर्याय की बात है. आत्मा शुभ (या) अशुभ पर्याय में होता है, द्रव्य की बात नहीं. समझ में आया ? (ऐसी) बात है, (इस विषय में) बहुत बात हो गई है.

यहां तो यह बात आयी न ? कि, 'प्रथम तो आत्मा वास्तव में परिणाम...' नाम

परिणामनस्वरूप ही है. परिणामन उसका स्वरूप है. त्रिकाल परिणामी - परिणामिकभाव (है) वह तो कूटस्थ है, परंतु उसकी परिणति है वह परिणामस्वरूप है. बदलने का - परिणामने का स्वभाववाला आत्मा है. 'क्योंकि 'परिणाम स्वयं आत्मा है' यह परिणति आत्मा की स्वयं की है. आहा..हा...! समझ में आता है ? आ..हा...!

मुमुक्षु :- स्पष्टीकरण बहुत आता है.

पूज्य गुरुदेवश्री :- ये तो (इस विषय में) तकरार हुई थी न ? तो विरोध करे तो उसका स्पष्टीकरण (होता है). उस समय (द्विगंबर के विद्वान) कहते थे कि, 'विकार यदि कर्म के निमित्त बिना हो तो वह स्वभाव हो जाये.' स्वभाव ही है. आहा..हा...! ऐसा स्वरूप है. यह तो वीतराग तीन लोक के नाथ ने जो कहा वह बात है (और यह बात) अंदर से आती है. आहा..हा...!

(यहां) तीनों परिणाम की बात कही, हां ! शुभ, शुद्ध (और) अशुभ. आहा..हा...! मिथ्यात्वरूप अशुद्धपने परिणामे तो वह आत्मा परिणामित हुआ है, वह आत्मा है और सम्यग्दर्शनपने परिणामता है तो कहते हैं कि, वह आत्मा है. क्योंकि परिणामनस्वभाववाला है न ? आहा..हा...! आ..हा..हा...! कितनी स्पष्टता ! 'कुंदकुंदाचार्यदेव' और 'अमृतचंद्राचार्यदेव' ने गजब काम किया है ! 'अमृतचंद्राचार्यदेव' ने भरतक्षेत्र में गणधर जैसा काम किया है और 'कुंदकुंदाचार्यदेव' ने तीर्थंकर जैसा (काम किया है) !! ओ..हो...हो...! अंक अंक बात को कितनी स्पष्ट (की है) ! कितना स्पष्टीकरण ! आ..हा...! जिस में कुछ भी गड़बड़ी न रहे. आहा..हा...!

'परिणाम स्वयं आत्मा है'... तथा परिणाम येतनास्वरूप होने से...' तीनों (परिणाम) येतनास्वरूप होने से, हां ! ज्ञानयेतना - शुद्ध उपयोग, शुभ-अशुभ रागयेतना अशुद्ध उपयोग. ये परिणाम येतनास्वरूप होने से येतना है. 'ज्ञान, कर्म और कर्मफलरूप होने के स्वभाववाला है,...' 'परिणाम येतनास्वरूप होने से ज्ञान, कर्म और कर्मफलरूप होने के स्वभाववाला है,...' आ..हा..हा...! ऐसा नहीं कहा कि, शुद्धपने परिणामता है (तो) स्वभाववाला है और शुभ-अशुभ का फल दुःख (है तो) स्वभाववाला नहीं है, ऐसा नहीं कहा. समझ में आया ? क्या कहा ? कि, आत्मा शुद्ध निर्मल वीतराग (भावपने) परिणामे तो वह स्वभाव है और पुण्य-पापपने परिणामे वह स्वभाव नहीं, ऐसा नहीं कहा. समझ में आया ? आहा..हा...!

पर के साथ क्या संबंध है ? शरीर, कर्म को तो आत्मा छूता तक नहीं. परद्रव्य को आत्मा छूता नहीं और परद्रव्य अपने को छूते नहीं. आ..हा..हा...! भगवानआत्मा

कभी शरीर को धूआ ही नहीं है, धूता ही नहीं है. आ..डा..डा..डा...! फिर भी उसे सचेतन शरीर भी कहने में आता है. येतन साथ में है न ? (उसलिये सचेतन कहा). (वैसे) शरीर है तो अचेतन परंतु व्यवहार से – जूठी दृष्टि से सचेतन कहने में आता है. परंतु यहां (जो कहा वह) जूठी दृष्टि नहीं (है). पुण्य-पापरूप परिणामता है वह जूठी (दृष्टि) नहीं. वह तो अपना परिणाम ही है. आ..डा..डा...! समझ में आया ? जब को शरीर कहना वह तो जूठी दृष्टि है, जूठा – व्यवहारनय है. परंतु ये जो शुभाशुभ(रूप) परिणामता है वह व्यवहार जूठा नहीं. अशुभ और शुभपने परिणामता है वह सच्चा व्यवहार है. सच्चा नाम आत्मा का परिणाम है. आ..डा..डा...! अरे...! अरे...! ऐसी बात है.

जब मोक्षमार्ग की बात चलती हो, वह तो आत्मद्रव्य-गुण-पर्याय की – ज्ञेय की बात चलती है (लेकिन) जब मोक्षमार्ग की बात चलती हो, तब शुद्ध परिणाम (है) वह धर्म है, वह मोक्ष का मार्ग है और शुभाशुभ (भाव) है वह बंध का कारण है, वह मोक्षमार्ग नहीं (ऐसा कहे). समझ में आया ? वह तो मोक्षमार्ग की जब व्याख्या होती है तब ऐसे दो भाग पड़ते हैं – व्यवहाररत्नत्रय और निश्चयरत्नत्रय. समझ में आया ? व्यवहाररत्नत्रय बंध का कारण है, वह अपने आत्मा के परिणाम में है नहीं. दृष्टि की अपेक्षा से (ऐसा कहा जाता है). आ..डा..डा...! अक पंक्ति में तो... ओ..डो..डो...! (कितना भर दिया है) !!

‘तथा परिणाम येतनास्वरूप होने से ज्ञान, कर्म और कर्मफलरूप...’ (अर्थात्) ज्ञान-कार्य, कर्म-कार्य (और) कर्म के फल(रूप) ‘होने के स्वभाववाला है, क्योंकि येतना तन्मय (ज्ञानमय, कर्ममय अथवा कर्मफलमय) होती है.’ आ..डा..डा..डा...! येतना, हां ! परिणाम (की बात है), द्रव्य नहीं. द्रव्य की येतना परिणामन(रूप) जो दशा है वह तीनों में तन्मय है. ‘उसलिये ज्ञान, कर्म और कर्मफल आत्मा ही है.’ आ..डा..डा...!

ज्ञेय का अधिकार है न ? और वास्तव में तो यह दर्शन – समकितदर्शन का अधिकार है. ८२ गाथा (तक) ज्ञान का अधिकार है (और) यह ज्ञेय का अधिकार समकितदर्शन का अधिकार है. ‘जयसेनाचार्यदेव’ की टीका में ऐसा कहा कि, यह सम्यग्दर्शन का अधिकार है. समझ में आया ? आ..डा..डा...!

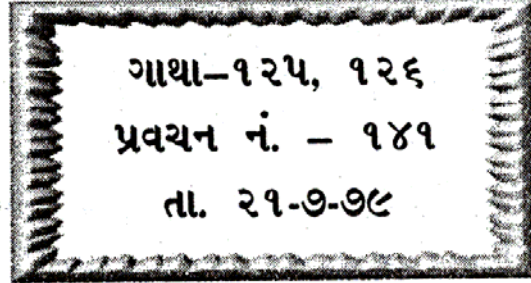
सम्यक्दृष्टि भी, अपना शुद्ध परिणाम हुआ वह भी मैं हूँ और शुभाशुभ (भाव) होता है वह भी मैं हूँ, ऐसा सम्यक्दृष्टि जानते हैं. अरे...! अरे...! आ..डा..डा...! अक ओर कहे कि, शुभाशुभ परिणाम का कर्ता हो जाये तो मिथ्यादृष्टि है. (ज्ञानी) कर्ता (हैं) नहीं, परंतु (शुभाशुभ) परिणामन होता है वह करनेलायक है वह प्रश्न नहीं, परंतु शुभाशुभ का परिणामन हुआ तो (ऐसा जानते हैं कि) मैं कर्ता हूँ. आ..डा..डा...!

आज ४७ नय आयेगी न ? (उसमें) कर्ता-भोक्ता (नय आती है). विकार का कर्ता और विकार का भोक्ता मैं हूँ. आ..हा...! आत्मा कैसा है ? ऐसा प्रश्न वहाँ यला है. आत्मा कैसा है ? (तो कहते हैं कि), आत्मा रागादि का कर्ता है और रागादि का भोक्ता है, ऐसा है. शुद्ध (भाव का) कर्ता-भोक्ता तो है ही. (इस ग्रन्थ में) आभीर में आया है. ४७ नय यही है न ? (वहाँ आता है कि), आत्मा कैसा है ? कि, आत्मा रागादि का कर्ता है, ऐसा है. रागादि का भोक्ता है वह आत्मा है. उसकी पर्याय है न ? करनेलायक है, वह प्रश्न नहीं. परंतु परिणामन है तो कर्ता आत्मा है और आत्मा ऐसा है. यह आगे आयेगा. यहाँ ये कहते हैं (कि), 'इसलिये ज्ञान, कर्म और कर्मफल आत्मा ही है.' आ..हा..हा...!

'इसप्रकार वास्तव में शुद्धद्रव्य के निरूपण में...' शुद्धद्रव्य का अर्थ - परद्रव्य के संबंध बिना का, पुण्य, पाप और शुद्ध का (परिणामन) वह शुद्धद्रव्य का कथन है. आहा..हा...! 'वास्तव में शुद्धद्रव्य के निरूपण में परद्रव्य के सम्पर्क का (सम्बन्ध, संग) असंभव होने से...' आ..हा..हा...! शुभाशुभ परिणाम अपना है, यह शुद्धद्रव्य का कथन है. शुद्ध नाम पर (द्रव्य के संबंध) बिना अपने परिणाम का द्रव्य-गुण-पर्याय (का कथन) यह शुद्ध द्रव्य का कथन है. आहा..हा...!

वह (जात) विशेष आयेगी...

'प्रवचनसार' १२५ गीथा की टीका की अंतिम द्दो पंक्तियां. 'इसप्रकार...' क्या इसप्रकार ? कि, ज्ञानानंद की अनुभवदशा होनेपर, ज्ञानयेतना प्रगट होनेपर वह ज्ञानयेतना स्वभाव की ओर मुड गइ है. ज्ञानयेतना आत्मद्रव्य - स्वभाव सन्मुख मुड गइ है. 'इसप्रकार वास्तव में शुद्धद्रव्य के...' कथन में अथवा शुद्धद्रव्य के अनुभव में 'परद्रव्य के सम्पर्क का (सम्बन्ध, संग) असंभव होने से...' क्या कहते हैं ? स्वद्रव्य जो यैतन्य वस्तु (है) उसके अनुभव में पर्याय द्रव्य की ओर मुक गइ है उस कारण से परद्रव्य का संग असंभव है. उसे कर्म का, परद्रव्य का संग (था), जो (उसके) वश था वह वश रहा नहीं. अपने स्वभाव के वश हो गया. परद्रव्य से (वश) होता नहीं परंतु परद्रव्य के संग में अपनी पर्याय में उपाधि थी वह छूट गइ. अपना स्वद्रव्य शुद्ध यैतन्य स्वरूप (है) उसमें पर्याय का अनुभव द्रव्य की ओर मुक गया तो पर (द्रव्य) का संग असंभव (होने से) 'और पर्यायें द्रव्य के भीतर प्रलीन हो जाने से...' आहा..हा...! पर्याय द्रव्य के भीतर (प्रलीन हो जाने से) यानी द्रव्य सन्मुख (हो जाने से). आहा..हा...! है ?

'पर्यायें...' यानी बहुवचन है. अनंती पर्यायें जो अनुभव में हैं ये पर्यायें द्रव्य के भीतर - द्रव्य के सन्मुख होने से द्रव्य में लीन हो गइ, असा कहने में आता है. पर्याय द्रव्य के भीतर घूस नहीं जाती. समज में आया ? शुद्ध पर्याय जो द्रव्य के अवलंबन से लुई वह पर्याय द्रव्य के भीतर हो गइ (अर्थात्) अंदर द्रव्य में लीन हो जाने से - अत्यंत लीन हो जाने से. प्रलीन ! प्रलीन का अर्थ पर्याय नाश लुई और द्रव्य में मिल गइ,

ऐसा नहीं। जैसे व्यय होता है तो व्यय द्रव्य में मिल जाता है, ऐसा यहाँ नहीं (होता)। 'उत्पाद-व्यय-ध्रौव्ययुक्तं सत्' है तो (उसमें) जो व्यय होता है वह तो अभाव होकर अंदर द्रव्य में घुस जाता है। वैसे यह पर्याय जो उत्पन्न हुई वह द्रव्य के भीतर घुस नहीं जाती। समझ में आया ? प्रलीन = प्रत्यक्ष द्रव्य में लीन हो गई। आ..डा..डा...!

पर्यायें यानी बहुवचन (है तो) जितनी अनंती पर्यायें (हैं, सभी पर्यायें) 'द्रव्य के भीतर प्रलीन हो जाने से...' प्रलीन नाम अत्यंत लीन हो जाने से, मग्न हो जाने से. आडा..डा...! सम्यग्दर्शन, ज्ञान की एक ही पर्याय अंतर में लीन हुई, ऐसा नहीं। सम्यग्दर्शन की पर्याय भूतार्थ के आश्रय (से) होती है तब सब पर्यायें अंदर में जुकी हुई है। एक सम्यग्दर्शन की पर्याय ही अंदर जुक गई है, ऐसा नहीं। अनंती पर्यायें द्रव्य की ओर जुकी है अर्थात् द्रव्य की ओर लीन हो गई है। आडा..डा...! ऐसी बातें हैं।

दो बात कही। यहाँ निरूपण नाम कथन (है)। शुद्ध (द्रव्य के) अनुभव के प्रसंग में... आ..डा..डा...! परद्रव्य का संग और परियय का असंभव (होने से) वर्तमान पर्याय द्रव्य में प्रलीन यानी लीन हो गई। समझ में आया ? 'आत्मा शुद्ध द्रव्य ही रहता है।' पर्याय में अनुभव में अकेला शुद्ध द्रव्य ही रहता है। आ..डा..डा...! सूक्ष्म विषय है।

तत्त्व तो कर्म से, शरीर से त्रिभूत ही है, परंतु निमित्त के अधीन होकर पर्याय में विकृत दशा थी वह पर्याय, सारी पर्यायें अंतर्भूत लीन हुईं। जैसे पर के वश थी वैसी वह पर्याय स्व के वश हुईं। तो प्रलीन नाम वह द्रव्य में घुस नहीं गई है, परंतु द्रव्य में अनंती पर्यायें लीन हो गईं। समझ में आया ? द्रव्य में घुस जाये तो अनुभव का कार्य तो पर्याय में (होता) है। यह कार्य हुआ तो वह पर्यायरूपी कार्य द्रव्य में अकेलाकार होती है, अंतर्भूत होती है ऐसा कहते हैं। समझ में आया ? विषय. बापू ! यह तो वीतराग का मार्ग बहुत सूक्ष्म (है)। संतो ने ऐसी शैली करके... आ..डा..डा...! जगत को जालिद किया कि. प्रभु ! तु कितना है ? पूर्णानंद का नाथ. प्रभु ! उस ओर तेरी दृष्टि जुकी तो अनंती पर्यायें (उसमें) लीन हो गईं। पर्याय पर (में) लीन थी (वह) अंतर में लीन हो गईं। आ..डा..डा...! तो लीन (होने) में एक शुद्ध द्रव्य ही दृष्टि में रहा।

'द्रव्य ही रहता है।' अनुभव में अकेला शुद्ध द्रव्य ही रहता है। आडा..डा...! एक सम्यग्दर्शन, ज्ञान की पर्याय जब अंतर में जुकी तो अनंती पर्यायें अंदर में जुकती हैं। एक पर्याय (अंदर में) जुकी और दूसरी बाहर में रहती है, (ऐसा नहीं)। आडा..डा...! समझ में आया ? यह मार्ग है, भाई !

द्रव्य जो वस्तु है उसके अनंत गुण हैं, उसकी एक समय में अनंती पर्यायें हैं. ये

अनंती पर्यायें द्रव्य में लीन हो गईं. इस ओर जो राग में लीन थी वह द्रव्य में लीन हुई, लीन हुई तो अकेला शुद्ध द्रव्य दृष्टि में रहा. आ..हा...! अनुभव में शुद्ध द्रव्य ही रहा. है अनुभव पर्याय का, द्रव्य का अनुभव नहीं होता. समझ में आया ? 'अलिंगग्रहण' के बीसवें बोल में है न ? कि, प्रत्यभिज्ञान का कारण ऐसा आत्मा – द्रव्य. उसको आलिंगन नहीं करती, द्रव्य को आलिंगन नहीं करती, ऐसी शुद्ध पर्याय आत्मा है. वेदन में आयी (ऐसी) पर्याय आत्मा है. आ..हा..हा...! कठिन काम, भाई ! अभी तो बात बैठनी कठिन पड़े. ऐसा प्रभु का मार्ग !

यहां कहते हैं कि, पर का संग छूट गया तो राग तो छूट गया. अब, अपने संग में जहां पर्याय लीन हुई तो लक्ष में पर्याय भी न रही. लक्ष में – ध्येय में तो अकेला द्रव्य रहा. उसे शुद्ध द्रव्य का अनुभव कहने में आता है. है तो अनुभव पर्याय का, द्रव्य का अनुभव तो है नहीं. आ..हा..हा...! समझ में आया ? ऐसा मार्ग है. 'भीतर प्रलीन हो जाने से आत्मा शुद्धद्रव्य ही रहता है.' आ..हा..हा...! अनंती पर्यायें द्रव्य की ओर लीन हुई तो एक शुद्ध द्रव्य ही रहा. दृष्टि में – अनुभव में सारा शुद्ध द्रव्य ही रहा. अनुभव तो पर्याय का है परंतु उस ओर जुकने से, जो अनुभव की अनंती पर्यायें हैं, ये प्रलीन नाम द्रव्य की ओर जुकने से एक द्रव्य ही रहा. दृष्टि में, ज्ञान की पर्याय में शुद्ध द्रव्य ही ज्ञेयरूप रहा. समझ में आया ? दृष्टि में और ज्ञान में एक पूर्ण शुद्ध ज्ञेय ही रहा. आ..हा..हा...! पर्याय का भी ज्ञेय नहीं, पर्याय का ज्ञेय अकेला द्रव्य रहा. आ..हा..हा..हा...! ऐसा मार्ग है. यह मूल यीज है. मूल से – प्रथम यह दशा होती है. स्वरूप में स्थिरता तो बाद में (होती है). आ..हा..हा...!

(जब तक) पर्यायबुद्धि है तब तक तो अवस्था में और राग में उसकी बुद्धि यही जाती है. परंतु उस पर्याय का उस ओर जुकाव था वह तो वहां रह गई. अब, बादवाली पर्याय द्रव्यमें से आती है और वह पर्याय द्रव्य के सम्मुख होती है. ऐसी बात है, बापू ! अरे...! वीतराग परमात्मा त्रिलोकनाथ का यह मार्ग सम्यग्दर्शन का है. इसके बिना सब थोथा (–बेकार) है. क्रियाकांड करके मर जाये तो भी द्रव्य हाथ में नहीं आयेगा. यह तो शुद्ध पर्याय जुकी वहां द्रव्य हाथ में आ गया ! समझ में आया ? शुद्ध द्रव्य की पकड़ आ गई. आ..हा..हा...! ज्ञायकभाव जो पूर्णानंद प्रभु ! उस ओर पर्याय जुकने से अकेला (द्रव्य) ही ज्ञान में ज्ञेय के रूप में रहा. पर्याय में – श्रद्धा की दृष्टि में अकेला ध्रुव ही रहा. पर्याय का अनुभव किया परंतु पर्याय अंतर्मुख हुई है तो अंतर्मुख में सारा शुद्ध द्रव्य ही रहा. पर्याय का लक्ष भी छूट गया. आ..हा..हा...!

‘अब, इस प्रकार ज्ञेयपने को प्राप्त आत्मा की शुद्धता के...’ क्या कहा ? देखो ! ‘इस प्रकार ज्ञेयपने को प्राप्त...’ आत्मा-ज्ञेय ज्ञान में आ गया. आहा..हा...! ज्ञान की पर्याय में सारा ज्ञेय आ गया. ज्ञेयभूत द्रव्य (आ गया). है ? (मूल ग्रन्थ में नीचे फूटनोट दी है). ‘(आत्मा ज्ञानरूप भी (है) और ज्ञेयरूप भी है.’ आ..हा...! स्वरूप तो ऐसा कहा न ? कि, कर्म, ज्ञानयेतना आदि तो ज्वस्वरूप ही है. यहां तो निर्मल ज्ञानयेतना लेनी है. आ..हा...! वह ज्वस्वरूप है. ज्वस्वरूप है तो उस प्रकार से ज्वस्वरूप पर्याय है उस पर्याय में ज्ञेय तो आत्मा रहा. ज्ञान भी रहा और ज्ञेय आत्मा रहा. आहा..हा...! ‘(इस ज्ञेयतत्त्व-प्रज्ञापन अधिकार में यहां द्रव्य सामान्य का निरूपण किया जा रहा है:...)’ सामान्य नाम अकेले आत्मा का कथन है. आगे से छः द्रव्य का कथन चलेगा. समझ में आया ? आहा..हा...! ‘(उसमें आत्मा ज्ञेयभूतरूप से समाविष्ट हुआ है).’

ज्ञेय अधिकार है न ? आहा..हा...! तो अपनी पर्याय में जब यह पर्याय अंतर्भूत जुड़ी तो पर्याय में ज्ञेयभूत आत्मा ज्ञान में आ गया. ज्ञान में वस्तु आ गई, ऐसा नहीं. ज्ञेय जो आत्मा है, उसका जितना सामर्थ्य है, वह सब ज्ञानपर्याय में ज्ञेय के रूप में आ गया. आहा..हा...! ज्ञेय अधिकार है न ? और यह सम्यग्दर्शन का अधिकार है. आहा..हा...!

मुमुक्षु :- ज्ञेय में ऐसे जाने बिना सम्यग्दर्शन होता नहीं.

पूज्य गुरुदेवश्री :- सम्यग्दर्शन की पर्याय में सारा ज्ञेय जानने में आया. पर्याय भी नहीं. आहा..हा...! ज्ञेयतत्त्व है न ? ज्ञानतत्त्व में ज्ञान का अधिकार आया. अब, ज्ञान की पर्याय में पूर्ण ज्ञेय ज्ञान में आ गया उसका नाम सम्यग्दर्शन, ज्ञान है. आहा..हा...! भाई ! ऐसा सूक्ष्म अधिकार है. ऐसी सूक्ष्म बात है. आहा..हा...!

ज्ञेय तत्त्व है न ? तो आत्मा ज्ञान में ज्ञेय कब हुआ ? कि, अपनी पर्याय स्व की ओर जुड़ी तब पर्याय में वह ज्ञेय आया, तो ज्ञान भी वह और ज्ञेय भी वह. आहा..हा...! समझ में आया ? ये तो शांति से समझना है, बापू ! यह कोई कथा-वार्ता नहीं. आहा..हा...! ये भगवत्स्वरूप आत्मा पर्याय में – श्रद्धा में और ज्ञान में ज्ञेयपने आया तो शुद्ध द्रव्य ही रहा. पर्याय में शुद्ध द्रव्य ही दृष्टि में रहा, वह ज्ञेय ज्ञान में आ गया. आ गया का अर्थ ज्ञेय का ज्ञान आ गया. ज्ञान की पर्याय में ज्ञेय यीज आती नहीं. आ..हा..हा...! ज्ञान की अवस्था में... अरे...! ऐसी बातें ! यह तो मुद्दे की रकम की बात है. आहा..हा...! सम्यग्दर्शन के बिना अकेले व्रत, नियम और पडिमा लेकर (अज्ञानी) मर जाते हैं. अरे...! क्या हो ? भाई !

ज्ञेय (अधिकार में) यह समकित अधिकार है. तो अपनी पर्याय जब लीन नाम स्व

की ओर जुक गई तब सारा ज्ञेय – भगवान (का) जितना स्वभाव – सामर्थ्य है, सब का पर्याय में ज्ञान आया और पर्याय में उसकी प्रतीति आई. ज्ञान छोकर, ज्ञेय जो अनंत गुणसंपन्न वस्तु प्रभु ! उसका पर्याय में ज्ञेय छोकर ज्ञान हुआ और ज्ञान में प्रतीति आई कि, ये सारी चीज है. आहा..हा...! समझ में आया ? 'प्रवचनसार', 'समयसार' 'कुंडकुंदाचार्यदेव' के शास्त्र... आ..हा..हा...! थोड़े शब्द में कितनी गंभीरता भरी है !! आचार्यों की शैली तो देखो, प्रभु ! शैली ही यह है. तेरा स्वभाव ही ऐसा है, ऐसा कहते हैं.

जब ज्ञान की पर्याय में सारा द्रव्य देखने में आया, ज्ञान की पर्याय में सारे ज्ञेय का ज्ञान हुआ तब द्रव्य ही दृष्टि में रहा. ये दृष्टि हुई उसका नाम समकित है. आहा..हा...! ऐसा काम है. 'अब, इसप्रकार ज्ञेयपने को प्राप्त आत्मा की शुद्धता के निश्चय से...' देखा ! ज्ञेयपने को प्राप्त पर्याय में निश्चय शुद्धता हुई. 'ज्ञानतत्त्व की सिद्धि होनेपर...' ज्ञान की पर्याय में ज्ञेय का ज्ञान हुआ तो ज्ञानतत्त्व की सिद्धि हुई. आ..हा..हा...! समझ में आया ? सामने पाठ है न ? इसलिये तो (शास्त्र) रખते हैं.

'ज्ञेयपने को प्राप्त आत्मा की शुद्धता के निश्चय से...' आत्मा पूर्ण शुद्ध है, उसके निश्चय से – निर्णय से... आ..हा..हा...! ज्ञानतत्त्व की सिद्धि हुई. आ..हा...! ज्ञान की पर्याय में ज्ञानतत्त्व की सिद्धि हुई. सारा ज्ञेय जानने में आया तो ज्ञानतत्त्व की सिद्धि हुई. ज्ञानतत्त्व में ज्ञेय जानने में आया तो ज्ञानतत्त्व की सिद्धि हुई और ज्ञानतत्त्व में ज्ञेय आया तो अकेला शुद्ध द्रव्य ही रहा. ज्ञान की पर्याय का विषय शुद्ध द्रव्य ही रहा. आहा..हा...!

'शुद्ध आत्मतत्त्व की उपलब्धि (अनुभव, प्राप्ति) होती है;...' समझ में आया ? जब अपनी निर्मल पर्याय उत्पन्न हुई और उस ओर जुकी. जो पर्याय वर्तमान में राग की ओर जुकती थी वह पर्याय वहां रह गई. बाहवाली पर्याय द्रव्यमें से उत्पन्न हुई और उस ओर द्रव्य में लीन हो गई. आ..हा..हा...! ऐसी वस्तुस्थिति !

अरे...! देखो न ! 'भोरबी' की बात कोर्छ लाया था न ? कितने मुर्छे हाथ लगे, कुछ लोग तो घर गिर गये उसके नीचे दब गये, कुछ मुर्छे तो पानी में मिलते नही, पानी में बह गये होंगे. आ..हा..हा...! ये दशा...! अब उसे वापस भोरबीपने होने में कितने वर्ष लग जायेंगे. आ..हा..हा...! यहां तो कहते हैं कि, अक समय में... आहा..हा...! जो बिगडा हुआ तत्त्व है... आहा..हा...! वह अक समय में पलटा जाता है ! आहा..हा...! 'श्रीमद्' में भी आता है न ? अक समय में ज्ञान ज्ञानांतर को प्राप्त होता है. ओ..हो..हो...!

'इसप्रकार...' बारंबार आता है वह तो भावना (के कारण आता है). उसमें भिन्न भिन्न कंछ अपेक्षाओं आती हैं. 'ज्ञेयपने को प्राप्त आत्मा की शुद्धता के निश्चय से...' भगवान

पूर्वानंद का नाथ शुद्ध है, ऐसा पर्याय में निर्णय हुआ. उस निर्णय से 'ज्ञानतत्त्व की सिद्धि होनेपर...' ज्ञानतत्त्व की भी सिद्धि हुई. ज्ञान में सारा ज्ञेय जानने में आ गया. 'शुद्ध आत्मतत्त्व की उपलब्धि (अनुभव, प्राप्ति)...' हुई. आ..डा..डा...! तब उस शुद्ध त्रिकाली वस्तु का पर्याय में अनुभव हुआ. अनुभव तो हुआ पर्याय में, पर्याय का, परंतु ये क्या चीज है, इतना प्याल और इतनी प्रतीत आँ तो आत्मा अनुभव में आया, ऐसा कहने में आया. आडा..डा...! समझ में आया ? थोडा सूक्ष्म है, भाई ! लेकिन मार्ग तो यह है. आडा..डा...!

इसका अभी ज्ञान भी बराबर न करे तो वह अंतर में मुझे कैसे ? आडा..डा...! आडा..डा...! और अंतरात्मा कहा उसका अर्थ यह है कि, आठ कर्म के बीच में अंदर अंतरात्मा भिन्न है. अंतर (में) है, कर्म में नहीं. आठ कर्म जो बंधे हुए हैं... आडा..डा...! उससे अंतर में आत्मा - अंतरात्मा - अंतर में है, आठ कर्म से नहीं. आठ कर्म में नहीं, अंतरात्मा अंतर में (है). आडा..डा...!

बहिरात्मा राग और पुण्य को अपना माने वह तो बहिरात्मा है. परंतु कर्म के मध्य में और विकार की दशा में भी अंतरात्मा जो अंदर भिन्न है उसका ज्ञान करना और उसकी प्रतीत - निश्चय करना वह शुद्ध (आत्मद्रव्य का) निश्चय हुआ और शुद्ध ज्ञानतत्त्व सिद्ध हुआ तो उसे आत्मा का अनुभव हुआ. बहुत संक्षेप में समा दिया है !

'इसप्रकार उसका अभिनंदन करते हुआ...' देओ ! यहां लोग अभिनंदन नहीं करते ? (यहां) आचार्य कहते हैं कि, ऐसी चीज जहां उत्पन्न हुई (तो हम) अभिनंदन करते हैं. आ..डा...! अभिनंदन ! अभिनंदन ! तुझे धन्य है, प्रभु ! आ..डा..डा...! तेरी ज्ञान की पर्याय में उसका ज्ञान ले लिया और तेरी पर्याय में सारे शुद्ध (तत्त्व का) निश्चय हो गया और द्रव्य में लीन हुआ (तुझे) धन्यवाद है ! आ..डा..डा...! भाई ! दो-पांच-दस लाख कमाये तो धन्यवाद नहीं (देते).

मुमुक्षु :- पर्याय को धन्यवाद देते हैं.

पूज्य गुरुदेवश्री :- धन्यवाद है, भाई ! आ..डा..डा...! आचार्यों की पुकार है. हम अभिनन्दन देते हैं, प्रभु ! आ..डा..डा...! अभिनन्दन की तप्ती देते हैं न ? (यहां) आचार्य भगवान कहते हैं कि, हम अभिनन्दन देते हैं ! उसे हम अनुमोदन देते हैं. आ..डा..डा...! राग करते हैं और उसे कर्तापने माने उसे हम अनुमोदन नहीं देते. आडा..डा...! ऐसा मार्ग है. वर्तमान में दुर्लभ हो गया.

'इसप्रकार उसका अभिनन्दन करते हुआ (अर्थात् आत्मा की शुद्धता के निर्णय की प्रशंसा

करते हुआ...)' देभो ! आ..डा..डा...! पर्याय में सारे शुद्ध (द्रव्य का) निश्चय हुआ और पर्याय में सारे ज्ञेय का ज्ञान हुआ... आ..डा..डा...! उस पर्यायवान को अभिनन्दन... अभिनन्दन ! टीकाकार आचार्य 'अमृतयंद्राचार्यदेव' कहते हैं कि, हम अभिनन्दन देते हैं, भाई ! आ..डा..डा...! बाकी बाहर की विशेष समझ हो न हो, परंतु यह मूल यीज हाथ में आ गई तो अभिनन्दन देते हैं. (भले) उसे विशेष क्षयोपशम नहीं हो... आ..डा..डा...! सत्मा को रंजन करने की ताकत न हो, सत्मा में समझने की ताकत भी न हो, उससे कोई (ईर्ष्य नहीं पड़ता). आ..डा..डा...! भगवान की पर्याय-सत्मा में द्रव्य का ज्ञान हुआ, अनंती पर्याय में, ज्ञान पर्याय में सारे ज्ञान तत्त्व का ज्ञान हुआ और श्रद्धा की पर्याय में सारे शुद्ध (द्रव्य का) निश्चय हुआ. आ..डा..डा...! ये तो अभी सम्यग्दर्शन की बात है. अरे...! मूल बात पडी रही और लोग बाहर में भटक रहे हैं. ये पंच महाव्रत लिये, नग्न हुआ और उसे ये हुआ...

मुमुक्षु :- यह रास्ता देखा नहीं हो तो क्या करे.

पूज्य गुरुदेवश्री :- नहीं देखा, क्या करें ? बात सच्ची है. देखने के लिये तो यह बात चलती है. आ..डा..डा...!

'(शुद्धता के निर्णय की...)' देभो ! यह 'ज्ञेय अधिकार' (है) उसमें यह सम्यग्दर्शन का अधिकार आया. 'जयसेनाचार्यदेव' ने लिखा है न ? भाई ! कि, यह सम्यग्दर्शन का अधिकार है. और 'अमृतयंद्राचार्यदेव' भी कहते हैं. देभो ! 'निर्णय की प्रशंसा करते हुआ...' ज्ञेयतत्त्व का निर्णय हुआ इस सम्यग्दर्शन की अब प्रशंसा करते हैं. आ..डा..डा...! ऐसा मार्ग !

'(शुद्धता के निर्णय की प्रशंसा करते हुआ - धन्यवाद देते हुआ)...' अभिनन्दन है न ? उस अभिनन्दन की व्याख्या की. 'अभिनन्दन करते हुआ...' उसका अर्थ क्या है ? कि, '(आत्मा की शुद्धता के निर्णय की प्रशंसा करते हुआ...)' ऐसा (कहते हैं). अभिनन्दन की व्याख्या क्या ? समझ में आया ? जैसे सम्यक्दृष्टि को, जिसे शुद्ध (द्रव्य का) निर्णय हुआ, निर्विकल्पपने शुद्धता का निर्णय हुआ और ज्ञान की पर्याय में सारे ज्ञेय का ज्ञान हुआ. निर्णय हुआ और पर्याय में सारे ज्ञेय का ज्ञान हुआ (तो आचार्य महाराज कहते हैं कि), अभिनन्दन... अभिनन्दन...! आ..डा..डा...! आचार्य कहते हैं कि, हमारी ओर से तुझे अभिनन्दन !! आ..डा..डा...! आ..डा..डा...! भगवान ! तुने अपूर्व (कार्य) किया, हां, नाथ ! ऐसा कहते हैं. आ..डा..डा...! अनंतकाल में नहीं किया, नाथ ! आ..डा..डा...! तेरी पर्याय अंतर में जुकी (तो) ज्ञान की पर्याय में सारा ज्ञेय का ज्ञान (हुआ) और श्रद्धा की पर्याय

(में) सारे शुद्ध द्रव्य का निर्णय (हुआ). आ..हा..हा...! समझ में आया ?

भाई ! यह तो दुनिया राख डो जाय और (लोगों को) रंजन (डो जाये), ऐसी यह बात नहीं है. यह तो आत्मा राख कैसे डो, (उसकी बात है). राख नाम आत्मा को आनंद कैसे आवे ? (उसकी बात है). आ..हा..हा...! सम्यग्दर्शन के बिना आत्मा का आनंद आता नहीं. उसमें आत्मा राख और भुश है. बाहर में विकथारें सुने और डो... डो... रंजन डो जाये, भापू ! वह तो राग का रंजन है. राग के रसिकों को राग की बातें रुये. आ..हा...! परंतु जिस शुद्ध ज्ञायक द्रव्य दृष्टि में आया (उसे राग रुयता नहीं)

एक बात याद आ गई. 'धवल' में है न ? कि, 'तत्त्वार्थश्रद्धानम् अशुद्धनय से कथन है. ऐसा पाठ है. एक बार बात डो गई थी थोड़ी सूक्ष्म पड़ेगी (लेकिन) द्विभाग में आ गई है. तत्त्वार्थश्रद्धानम् अशुद्धनय का विषय है और तत्त्व की रुयि अशुद्धतर नय (है), अशुद्धतर नय ! ऐसा है. थोड़ा सूक्ष्म पड़ेगा, हां ! द्विभाग में तो आ गया है. 'धवल' में है, 'धवल' !

'धवल', 'जयधवल', 'महाधवल' (आदि सब मिलाकर) उप पुस्तक हैं. एक एक दस-दस, बारह-बारह रूपये का ! उप बड़े पुस्तक हैं. १६ 'धवल' के हैं, 'जयधवल' के आठ हैं ? सात ! सोलह और सात, तेईस और बारह दूसरे (हैं). उप हैं. बहुभाग पढे हैं. जिसमें गिनती का विषय डो उसे छोड दिया. भाल डो वह (पढा). उसमें एक (बात) आई है. पहले बात डो गई है. वैसे 'तत्त्वार्थश्रद्धानम् सम्यग्दर्शन' की पर्याय निश्चय है. परंतु यहां कहते हैं कि, तत्त्वार्थ के भेद आये न ? तो ये तत्त्वार्थ की भेद की श्रद्धा अशुद्धनय से कहने में आता है. आ..हा..हा...! और वस्तु है उसकी रुयि हुई, रुयि ! अभी अनुभव नहीं (हुआ है), परंतु रुयि हुई उसे अशुद्धतरनय से कहने में आता है. पहले एक बार बात डो गई थी. भालूम नहीं ? व्याख्यान में बात डो गई है. पुस्तक है न ? तीसरे (भाग में) है या बारहवें (भाग में) है. यहां नहीं है न ? तीसरा भाग (कोई मुमुक्षु की ओर से) भेट आया है. तीसरे भाग में शुरुआत में एक पन्ने पर (लिखा है कि) यहां ये है, यहां ये है. उसमें है — तीसरे भाग में है. 'धवल' का तीसरा भाग. बड़े ग्रंथ ! बारह-बारह रूपये का एक ग्रंथ है ! जैसे उप ग्रंथ ! भाई ! आप की किताब से ये सब बड़े पुस्तक हैं. एक एक दस-दस (रूपये का) ! जैसे उप पुस्तक ! 'समयसार' से अलग, हां ! ये तो 'धवल', 'जयधवल', 'महाधवल' के उप पुस्तक ! दस-दस, बारह-बारह रूपये का एक पुस्तक ! (जैसे) उप (पुस्तक) ! आ..हा..हा...!

यहां कहते हैं कि, ये भगवान ! ये तो शुद्धनय आया. अशुद्धतर और अशुद्धनय

है न ? ये तो शुद्धनय का विषय आया. आ..डा..डा...! भेद की अपेक्षा से, हां ! बाकी 'तत्त्वार्थसूत्र' में जो 'तत्त्वार्थश्रद्धानम्' कहा वह तो निश्चय सम्यग्दर्शन (है). वह तो जो शुद्धनय का विषय है वही वह है. तत्त्वार्थ में भेदरूपी श्रद्धा (अशुद्धनय का विषय है) और 'उमास्वामी' में जो तत्त्वार्थश्रद्धान (कहा है) वह अेकवचन है और ये नव तत्व की जो भेदवाली श्रद्धा (है), वह अेकवचन नहीं, बहु(वचन) आ गया इसलिये अशुद्धनय कहने में आया. आ..डा..डा...!

यहां तो शुद्धनय है. पर्याय में सारे द्रव्य का निर्णय हुआ. निर्णय यानी विकल्प से (निर्णय) नहीं. निर्विकल्प (अनुभव से) निर्णय हुआ और ज्ञान की पर्याय में सारे ज्ञेय का ज्ञान हुआ. आ..डा..डा...! देओ ! ये धर्म की प्रथम भूमिका ! यहां से धर्म की सीढ़ी - शुरुआत होती है. आडा..डा...! समज में आया ? सूक्ष्म है, भगवान ! भाग्यशाली को सुनने मिले, बापू ! आ..डा..डा...!

(कोई कहते थे) कि, पहले ऐसी चर्चा थी ही नहीं. 'मुंबई' में कहा था न ? कोई बार दिमाग में (जात) रह जाती है. आ..डा...! परंतु इतना काम नहीं करता कि, इस ग्रन्थ में यह बात है और उस ग्रन्थ में (वह बात है). वह सब भूल जाते हैं, भाव याद रहते हैं. समज में आया ? इसे देओ न ! द्रव्य में अनंतगुने गुण हैं (वह बात) कहीं पर है (लेकिन) हाथ में नहीं आती. शास्त्र में है. 'धवल' में है. अेक बार रात को प्रश्न हुआ था न ? परसों रात को (हुआ था). द्रव्यमें अनंतगुने गुण हैं, वह कहा है ? भाईने प्रश्न किया था, बराबर है. परसों रात को किसीने किया था. रात को किसी भाई के प्रश्न थे. 'सिद्धांत में है.' इतना कहा था. लेकिन कौन सी जगह है वह हाथ नहीं आता. आ..डा..डा...!

(कोई मुमुक्षु) के साथ यह बात हुई थी. उनको इसका बहुत अभ्यास था. 'षट्पंदांगम' का, 'धवल', 'जयधवल', 'महाधवल' का बहुत अभ्यास (था). छोटी उम्र (में) बहुत अभ्यास (किया था), जवान आदमी ! लेकिन उसे क्षय हुआ था (उसमें) देह छूट गया. आभीर में तो साधारण स्थिति थी. कुछ रुपये का पगार था वह छूट गया, साल-दो साल रोग में रहा, अब क्या करे ? किसी से मदद मिले (तो काम चले). (किसीने) कुछ दिया था. आपने दिया था लेकिन आप भूल गये. थोड़े पैसे वहां भेजे थे. अेक (मुमुक्षु) थे. बहुत होशियार ! छोटी उम्र में बहुत वांचन ! 'धवल' का बहुत वांचन (था), ऐसा सुना था, हां ! आ..डा..डा...! (छन्डोंने) मदद की थी तब जाके निभाव हुआ. क्योंकि नौकरी छूट गई और रोग लंबा चला. क्षय हो गया. आडा..डा...! झोडा हुआ था उसमें से क्षय हो

गया. आ..डा...! (ऐसी) देह की दशा...! वांचन बहुत ! विद्यार्थी थे तब भी 'वडोहरा' से जब विद्यार्थीओं का मंडल आया था तो भुद यहाँ अकेले (सब से) अलग होकर दर्शन करने आये थे. तब से उसे अभ्यास बहुत (था). विद्यार्थी थे तब भी 'धवल', 'जयधवल' का अभ्यास बहुत (था). क्षयोपशम बहुत था. (मान्यता में) थोड़ा झर्क था, वहाँ झर्क बाद में निकल गया था. पहले झर्क था न ? कि, द्रव्य-गुण-पर्याय तीनों श्रद्धा का विषय है. ऐसा था, प्याल है. थोड़ा (झर्क) था, शास्त्र का आधार देकर भी बताते थे. लेकिन कहा कि, आप आधार देते हो वहाँ विषय नहीं है. फिर, बदल गये थे. ये तो अगाध वस्तु, बापू ! आ..डा..डा...!

सम्यग्दर्शन का विषय द्रव्य-गुण और पर्याय तीनों हैं, ऐसा आता है न ? (हमने कहा कि), ऐसा नहीं है, भाई ! वहाँ तो ज्ञानप्रधान कथन आवे तब ज्ञेय और ज्ञान की प्रतीति सम्यग्दर्शन है, ऐसा कहने में आवे. ज्ञानप्रधानता से (वैसे कहा जाये). परंतु श्रद्धा की प्रधानता में अकेली पूर्ण वस्तु (श्रद्धा का विषय है). उसमें गुणभेद भी नहीं और पर्याय भी नहीं. यहाँ आया न ? पर्यायें लीन हो गई. आ..डा..डा...! ऐसी बातें हैं. अरे...रे...! संसार में दो-पांच लाभ कमाने में कितना रुक जाता है. धूल में अकेले पाप बांधता है. उसमें रुककर इसे समझने के लिये (इसमें) रुके नहीं, समय नहीं निकालता. जिसमें जव का यौरासी (लाभ) योनि में से छूटने का पंथ है, बापू ! आ..डा..डा...!

प्रश्न :- ये नया सीपने का ?

समाधान :- नया (क्या) ? वस्तु तो अनादि की है. उसके लिये नया, अपूर्व लगे. समझ में आया ? आ..डा..डा...!

'इसप्रकार उसका अभिनन्दन करते हुए...' आ..डा..डा...! 'अथैवमात्मनो ज्ञेयतामापन्नस्य शुद्धत्वनिश्चयात् ज्ञानतत्त्वसिद्धौ शुद्धात्मतत्त्वोपलम्भो भवतीति तमभिनन्दन्' 'अमृतयंद्राचार्यदेव' (डी) संस्कृत (टीका में) है. 'तमभिनन्दन् द्रव्यसामान्यवर्णनामुपसंहरति' अभिनन्दन करके अब,... आ..डा..डा...! द्रव्यसामान्य का अधिकार पूर्ण करते हैं, ऐसा कहते हैं. आ..डा...! सामान्य यानी यहाँ आत्मा की बात है. द्रव्यविशेष की व्याख्या १२७ (गाथा से) लेंगे. करनेलायक हो तो शुरुआत तो यह है. आ..डा..डा...!

अरे... भगवान ! इतना महत्त्व तेरा है (कि), माहात्म्य(वान) भगवान है उसकी महत्ता पर्याय में आती है तो यह ज्ञानतत्त्व सिद्ध हुआ और पर्याय में इस महत्त्व का निश्चय निर्विकल्पता से हुआ तो सम्यग्दर्शन हुआ. तो सम्यग्दर्शन, ज्ञान की पर्याय को आचार्य महाराज ऐसा कहते हैं... आ..डा..डा...! अभिनन्दन करते हुए द्रव्यसामान्य

(अधिकार) का उपसंहार करते हैं।

आचार्य द्विगंबर मुनि ! (जिन्हें) तीन कषाय का अभाव (है जैसे) वीतराग मुनि ! आ..डा..डा...! मुनि यानी की वीतरागता की मूर्ति ! ('बहिनश्री के वचनामृत') में आता है न ? पुत्र में बाप का अज्ञासा आता है, अज्ञासा ! पिता का अज्ञासा पुत्र में आता है. उसका यहेरा बाप जैसा दिजे. अज्ञासा को आप की हिन्दी भाषा में (क्या कहते हैं) ? जलक ! हां, वह बराबर है, वह बराबर है. पिता की पुत्र में थोडी जलक होती है. हमारी भाषा में अज्ञासा (कहते हैं). आडा..डा...! जैसे अज्ञासा (मुनिराज में)... आ..डा..डा...! केवलज्ञानी वीतराग की जलक आती है. आ..डा..डा...! पाठ है, हां ! सिद्धांत सब देखा है. आ..डा..डा...! बहिन के शब्द में है - पिता की जलक - अज्ञासा पुत्र में दिपती है. जैसे अज्ञासा मुनि में वीतराग परमात्मा की जलक - अज्ञासा देजने में आता है. आ..डा..डा..डा...! यारित्र दशा है न ?

यहां तो कहते हैं, जिसे... आ..डा..डा...! पूर्ण शुद्ध द्रव्य का निर्विकल्प स्व का लक्ष करके निर्विकल्प प्रतीति दुर्घ और ज्ञान की पर्याय में सारा ज्ञान का - ज्ञेयपना का सामर्थ्य आ गया (तो कहते हैं कि तुजे) अभिनन्दन ! प्रभु ! आ..डा..डा...! तुने आत्मा प्राप्त किया !! आ..डा..डा...! तुने लक्ष्मी प्राप्त की और कीर्ति प्राप्त की. वह तो सब निंदा के लायक है. आ..डा..डा...!

ओ..डो..डो...! क्या संतो की करुणा ! वीतरागी संतो की निस्पृहता तो देजो ! जैसे पंचमकाल में भी जिसे शुद्ध द्रव्य का निर्णय और ज्ञान होता है उसे - पंचम आरा के श्रोता को भी अभिनन्दन देते हैं. तुजे बाहर के अभिनन्दन की क्या जरूरत है ? आ..डा..डा...! हम संतों आचार्यों अभिनन्दन देते हैं !! आ..डा..डा...! कि, अनंतकाल में नहीं (प्राप्त किया) जैसा आत्मा तुने प्राप्त किया, प्रभु ! तेरी पर्याय में आत्मा का ज्ञान - निर्णय किया और तेरी पर्याय में सारा शुद्ध द्रव्य जितना है जैसा निर्णय तुने किया, निर्विकल्प वेदन किया ! आ..डा..डा...! उसे हम अभिनन्दन देते हैं. पंच महाव्रत पाले और कियाकांड करे और सम्यग्दर्शन का ठिकाना नहीं हो उसे अभिनन्दन नहीं देते, जैसा कहते हैं. आ..डा..डा...! संस्कृत में है, हां ! 'तमभिनन्दन्' ! और अभिनन्दन करते दुजे 'द्रव्यसामान्य के वर्णन का उपसंहार करते हैं :-' सामान्यरूप से अकेले आत्मा की मुज्यपने बात (की) उसका उपसंहार करते हैं. अब, १२६ (गाथा).

अथैवमात्मनो ज्ञेयतामापन्नस्य शुद्धत्वनिश्चयात् ज्ञानतत्त्वसिद्धौ शुद्धात्मतत्त्वोपलम्भो भवतीति तमभिनन्दन् द्रव्यसामान्यवर्णनामुपसंहरति

कर्त्ता करणं कम्मं फलं च अप्प त्ति णिच्छिदो समणो।

परिणमदि णेव अण्णं जदि अप्पाणं लहदि सुद्धं।।१२६।।

कर्त्ता करणं कर्म कर्मफलं चात्मेति निश्चितः श्रमणः।

परिणमति नैवान्यद्यदि आत्मानं लभते शुद्धम्।।१२६।।

एवं त्रिविधचेतनाकथनमुख्यतया गाथात्रयेण चतुर्थस्थलं गतम्। अथ सामान्यज्ञेयाधिकारसमाप्तौ पूर्वोक्तभेदभावनायाः शुद्धात्मप्राप्तिरूपं फलं दर्शयति - कर्त्ता स्वतन्त्रः स्वाधीनः कर्त्ता साधको निष्पादकोऽस्मि भवामि। स कः। अप्प त्ति आत्मेति। आत्मेति कोऽर्थः। अहमिति। कथंभूतः। एकः। कस्याः साधकः। निर्मलात्मानुभूतः। किंविशिष्टः। निर्विकारपरमचैतन्यपरिणामेन परिणतः

हवे, अे रीते ज्ञेयपज्ञाने पाभेला आत्मानी शुद्धताना निश्चय द्वारा ज्ञानतत्त्वनी सिद्धि थतां शुद्ध आत्मतत्त्वनी उपलब्धि (-अनुभव, प्राप्ति) थाय छे अेम तेने अभिनंदता थका (अर्थात् आत्मानी शुद्धताना निर्णयने प्रशंसता थका-धन्यवाद देता थका). द्रव्यसामान्यना वर्णननो उपसंहार करे छे :-

कर्त्ता करणं कम्मं फलं च अप्प त्ति णिच्छिदो समणो।

परिणमदि णेव अण्णं जदि अप्पाणं लहदि सुद्धं।।१२६।।

‘कर्त्ता, करम, इण, करण जव छे’ अेम जे निश्चय करी

भुनि अन्यरूप नव परिणामे, प्राप्ति करे शुद्धात्मनी. १२६.

आ...हा...हा...! टीका :- ‘जे पुरुष षसप्रकार ‘कर्त्ता, करण, कर्म और कर्मफल आत्मा ही है’...’ आ...हा...हा...! समज में आया ? पुण्य परिणाम का कर्त्ता आत्मा और जे द्रव्य

यो हि नामैवं कर्तारं करणं कर्म कर्मफलं चात्मानमेव निश्चित्य न खलु परद्रव्यं परिणमति स एव विश्रान्तपरद्रव्यसंपर्कं द्रव्यान्तःप्रलीनपर्यायं च शुद्धमात्मानमुपलभते, न पुनरन्यः। तथाहि-यदा नामानादिप्रसिद्धपौद्गलिककर्मबन्धनोपाधिसंनिधिप्रधावितोपरागरञ्जितात्मवृत्तिर्जपापुष्पसंनिधिप्रधावितोपरागरञ्जितात्मवृत्तिः स्फटिकमणिरिव परारोपितविकारोऽहमासं संसारी, तदापि न नाम मम कोऽप्यासीत्। तदाप्यहमेक एवोपरक्तचित्त्वभावेन स्वतन्त्रः

सन्। करणं अतिशयेन साधकं साधकतमं करणमुपकरणं करणकारकमहमेक एवास्मि भवामि। करस्याः। साधकम्। सहजशुद्धपरमात्मानुभूतेः। केन कृत्वा। रागादिविकल्परहितस्वसंवेदनज्ञान-परिणतिबलेन। कम्मं शुद्धबुद्धैकस्वभावेन परमात्मना प्राप्यं व्याप्यमहमेक एव कर्मकारकमस्मि। फलं च शुद्धज्ञानदर्शनस्वभावपरमात्मनः साध्यं निष्पाद्यं निजशुद्धात्मरुचिपरिच्छित्तिनिश्चलानुभूति-रूपाभेदरत्नत्रयात्मकपरमसमाधिसमुत्पन्नसुखामृतरसास्वादपरिणतिरूपमहमेक एव फलं चास्मि।

‘कर्ता, करम, इण, करणं जव छे’ अेम जे निश्चय करी

मुनि अन्यउप नव परिणामे, प्राप्ति करे शुद्धात्मनी. १२६.

अन्वयार्थ :- [यदि] जे [श्रमणः] श्रमण [कर्ता करणं कर्म कर्मफलं च आत्मा] ‘कर्ता, करण, कर्म अने कर्मइण आत्मा छे’ [इति निश्चितः] अेवा निश्चयवाणी थयो थको [अन्यत्] अन्यउपे [न एव परिणमति] न ज परिणामे, [शुद्धम् आत्मानं] तो ते शुद्ध आत्माने [लभते] उपलब्ध करे छे.

की दृष्टि दुर्घ. शुद्ध परिणामन हुआ उसका आत्मा कर्ता (है)... आ..डा..डा...! और उसका शुद्ध परिणामन कर्म (है), वड करण – साधन (है), उसमें आनंद का इल. कर्ता, करण. कर्म – कर्म यानी कार्य, करण और इल. (ये) यार बोल इस गाथा में लेंगे. आडा..डा..

कर्ता यानी करनेवाला, करण यानी साधन, कर्म यानी कार्य, कर्मइल यानी उसका अनुभव. ये आत्मा ही है. ‘यड निश्चय करके...’ आडा..डा...! (मूल ग्रन्थ में नीचे फूटनोट में इसका अर्थ दिया है). ‘कर्ता, करण इत्यादि आत्मा ही है’ अैसा निश्चय होने पर दो बातें निश्चित होती हैं. अेक तो यड कि ‘कर्ता, करण इत्यादि आत्मा ही है, पुद्गलादि नहीं अर्थात् आत्मा का परद्रव्य के साथ संबंध नहीं है;...’ अेक बात. ‘दूसरी – ‘अभेद दृष्टि में कर्ता.

કર્તાસમ્। અહમેક એવોપરક્તચિત્સ્વભાવેન સાધકતમઃ કરણમાસમ્। અહમેક એવોપરક્ત-
ચિત્પરિણમનસ્વભાવેનાત્મના પ્રાપ્યઃ કર્માસમ્। અહમેક એવ ચોપરક્તચિત્મપરિણમનસ્વભાવસ્ય
નિષ્પાદ્યં સૌખ્યવિપર્યસ્તલક્ષણં દુઃખાખ્યં કર્મફલમાસમ્। ઇદાની પુનરનાદિપ્રસિદ્ધપૌદ્ગલિક-
કર્મબન્ધનોપાધિસન્નિધિધ્વંસવિસ્ફુરિતસુવિશુદ્ધસહજાત્મવૃત્તિર્જપાપુષ્પસંનિધિધ્વંસવિસ્ફુરિતસુવિશુદ્ધ-
સહજાત્મવૃત્તિઃ સ્ફટિકમણિરિવ વિશ્રાન્તપરારોપિતવિકારોઽહમેકાન્તેનાસ્મિ મુમુક્ષુઃ। ઇદાનીમપિ

ગિચ્છિદો એવમુક્તપ્રકારેણ નિશ્ચિતમતિઃ સન્ સમણો સુખદુઃખજીવિતમરણશત્રુમિત્રાદિસમતા-
ભાવનાપરિણતઃ શ્રમણઃ પરમમુનિઃ પરિણમદિ ણેવ અણ્ણં જદિ પરિણમતિ નૈવાન્યં રાગાદિપરિણામં
યદિ ચેત્, અપ્પાણં લહદિ સુદ્ધં તદાત્માનં ભાવકર્મદ્રવ્યકર્મનોકર્મરહિતત્વેન શુદ્ધં શુદ્ધબુદ્ધૈક-
સ્વભાવં લભતે પ્રાપ્નોતિ ઇત્યભિપ્રાયો ભગવતાં શ્રીકુન્દકુન્દાચાર્યદેવાનામ્।।૧૨૬।।

ટીકા :- જે પુરુષ એ રીતે 'કર્તા, કરણ, કર્મ અને કર્મફળ આત્મા જ છે' એમ નિશ્ચય
કરીને ખરેખર પરદ્રવ્યરૂપે પરિણમતો નથી, તે જ પુરુષ, પરદ્રવ્ય સાથે સંપર્ક જેને અટકી
ગયો છે અને દ્રવ્યની અંદર પર્યાયો જેને પ્રલીન થયા છે એવા શુદ્ધ આત્માને ઉપલબ્ધ કરે
છે; પરંતુ અન્ય કોઈ (પુરુષ) એવા શુદ્ધ આત્માને ઉપલબ્ધ કરતો નથી.

તે સ્પષ્ટ રીતે સમજાવવામાં આવે છે :-

જ્યારે અનાદિસિદ્ધ પૌદ્ગલિક કર્મના બંધનરૂપ ઉપાધિની નિકટતાથી ઉત્પન્ન થયેલા
ઉપરાગ વડે જેની સ્વપરિણતિ રંજિત હતી એવો હું-જાસુદ્ધપુષ્પની નિકટતાથી ઉત્પન્ન થયેલા

કરણ ઇત્યાદિ ભેદ નહીં હૈ,...' આ..હા..હા...! 'યહ સબ એક આત્મા હી હૈ...' કર્તા, કર્મ,
કરણ, (કર્મ) ફલ કા ભી યહાં ભેદ નહીં. આહા..હા...! પર કે સંગ કા તો અભાવ (હૈ),
પરંતુ અપને મેં કર્તા, કર્મ, કરણ, (કર્મ)ફલ કા ભી ભેદ નહીં. આ..હા..હા...! વહી કર્તા,
વહી કરણ - વહી સાધન, વહી ફલ, વહી કાર્ય. આહા..હા...! ૧૨૬ ગાથા !

જ્ઞાની જબ આત્મા કે સ્વભાવ કા કર્તા હુઆ તબ વિચાર કરતા હૈ. સમ્યગ્દર્શન. જ્ઞાન
હુઆ. ભગવાનઆત્મા પૂર્ણાનંદ કા નાથ ! ઉસકા કર્તા, કર્મ, કરણ, ફલ આયા તો વહ જીવ
વિચાર કરતા હૈ. ક્યા (વિચાર કરતા હૈ) ? દેખો ! 'વાસ્તવ મેં પરદ્રવ્યરૂપ પરિણમિત નહીં
હોતા, વહી પુરુષ, જિસકા પરદ્રવ્ય કે સાથ સંપર્ક રુક ગયા...' આ..હા..હા...! જડ કર્મ કા

न नाम मम कोऽप्यस्ति। इदानीमप्यहमेक एव सुविशुद्धचित्त्वभावेन स्वतन्त्रः कर्तास्मि; अहमेक एव च सुविशुद्धचित्त्वभावेन साधकतमः करणमस्मि; अहमेक एव च सुविशुद्धचित्परिणमनस्वभावेनात्मना प्राप्यः कर्मास्मि; अहमेक एव च सुविशुद्धचित्परिणमनस्वभावस्य निष्पाद्यमनाकुललक्षणं सौख्याख्यं कर्मफलमस्मि। एवमस्य बन्धपद्धतौ मोक्षपद्धतौ चात्मानमेकमेव भावयतः परमाणोरिवैकत्वभावनोन्मुखस्य परद्रव्यपरिणतिर्न जातु जायते। परमाणुरिव भावितैकत्वश्च परेण नो संपृच्यते। ततः परद्रव्यासंपृक्तत्वात्सुविशुद्धो भवति। कर्तकरणकर्मकर्मफलानि चात्मत्वेन भावयन् पर्यायैर्न संकीर्यते; ततः पर्यायासंकीर्णत्वाच्च सुविशुद्धो भवतीति॥१२६॥

उपराग (-लालाश) वडे जेनी स्वपरिणति रंजित (-रंगायेली) डोय अेवा स्फटिकमणिनी माइक-पर वडे आरोपायेला विकारवाणो डोवाथी, संसारी હતો. ત્યારે પણ (અજ્ઞાનદશામાં પણ) ખરેખર મારું કોઈ પણ (સંબંધી) નહોતું. ત્યારે પણ હું એકલો જ કર્તા હતો. કારણ કે હું એકલો જ ઉપરક્ત ચૈતન્યરૂપ સ્વભાવ વડે સ્વતંત્ર હતો (અર્થાત્ સ્વાધીનપણે કરતો હતો): હું એકલો જ કરણ હતો. કારણ કે હું એકલો જ ઉપરક્ત ચૈતન્યરૂપ સ્વભાવ વડે સાધકતમ (-ઉત્કૃષ્ટ સાધન) હતો; હું એકલો જ કર્મ હતો, કારણ કે હું એકલો જ ઉપરક્ત ચૈતન્યરૂપે પરિણમવાના સ્વભાવને લીધે આત્માથી પ્રાપ્ય (-પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય) હતો. અને હું એકલો જ સુખથી વિપરીત લક્ષણવાળું, 'દુઃખ' નામનું કર્મફળ હતો-કે જે (ફળ) ઉપરક્ત ચૈતન્યરૂપે પરિણમવાના સ્વભાવ વડે નિપજાવવામાં આવતું હતું.

સંપર્ક ભી રુક ગયા, સ્વભાવ કા સંપર્ક હુઆ. આહા..હા...! જડ કર્મ કા સંપર્ક - સંગ, સંગ છૂટ ગયા. ઔર આત્મા આનંદ કા નાથ પ્રભુ ! સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ કા સંગ, પ્રસંગ હો ગયા, ઉસકા સંપર્ક હુઆ. આ..હા..હા...! હૈ ?

‘ઔર જિસકી પર્યાયેં દ્રવ્ય કે ભીતર પ્રલીન હો ગઈ...’ આ..હા..હા...! પરદ્રવ્ય કા સંસર્ગ રુક ગયા. આ..હા..હા...! ‘પરદ્રવ્યરૂપ પરિણમિત નહીં હોતા, વહી પુરુષ, જિસકા પરદ્રવ્ય કે સાથ સંપર્ક રુક ગયા હૈ ઔર જિસકી પર્યાયેં દ્રવ્ય કે ભીતર પ્રલીન હો ગઈ...’ (અર્થાત્) જિસકી પર્યાય દ્રવ્ય કે સન્મુખ હો ગઈ. લીન નામ સન્મુખ. ‘એસે શુદ્ધાત્મા કો ઉપલબ્ધ કરતા હૈ;...’ ભગવાન પૂર્ણાનંદ કા નાથ ! સમ્યગ્દર્શન ઔર જ્ઞાન મેં પ્રાપ્ત કરતા હૈ. આ..હા..હા...!

હવે વળી, અનાદિસિદ્ધ પૌદ્ગલિક કર્મના બંધનરૂપ ઉપાધિની નિકટતાના નાશથી જેને સુવિશુદ્ધ સહજ (—સ્વાભાવિક) સ્વપરિણતિ પ્રગટ થઈ છે એવો હું—જાસુદ્ધપુષ્પની નિકટતાના નાશથી જેને સુવિશુદ્ધ સહજ સ્વપરિણતિ પ્રગટ થઈ હોય એવા સ્ફટિકમણિની માફક—પર વડે આરોપાયેલો વિકાર જેને અટકી ગયો એવો હોવાથી એકાંતે મુમુક્ષુ છું; હમણાં પણ (—મુમુક્ષુદશામાં અર્થાત્ જ્ઞાનદશામાં પણ) ખરેખર મારું કોઈ પણ નથી. હમણાં પણ હું એકલો જ કર્તા છું, કારણ કે હું એકલો જ સુવિશુદ્ધ ચૈતન્યરૂપ સ્વભાવ વડે સ્વતંત્ર છું (અર્થાત્ સ્વાધીનપણે કરું છું); હું એકલો જ કરણ છું, કારણ કે હું એકલો જ સુવિશુદ્ધ ચૈતન્યરૂપ સ્વભાવ વડે સાધકતમ છું; હું એકલો જ કર્મ છું, કારણ કે હું એકલો સુવિશુદ્ધ ચૈતન્યરૂપે પરિણમવાના સ્વભાવને લીધે આત્માથી પ્રાપ્ય છું; અને હું એકલો જ અનાકુળતાલક્ષણવાળું, ‘સુખ’ નામનું કર્મફળ છું—કે જે (ફળ) સુવિશુદ્ધ ચૈતન્યરૂપે પરિણમવાના સ્વભાવ વડે નિપજાવવામાં આવે છે.’

—આ રીતે બંધમાર્ગમાં તેમ જ મોક્ષમાર્ગમાં આત્મા એકલો જ છે એમ ભાવનાર આ પુરુષ પરમાણુની માફક એકત્વભાવનામાં ઉન્મુખ હોવાથી (અર્થાત્ એકત્વને ભાવવામાં તત્પર—લાગેલો—હોવાથી), તેને પરદ્રવ્યરૂપ પરિણતિ બિલકુલ થતી નથી; અને, પરમાણુની માફક (અર્થાત્ જેમ એકત્વભાવે પરિણમનાર પરમાણુ પર સાથે સંગ પામતો નથી તેમ), એકત્વને ભાવનાર પુરુષ પર સાથે સંપૃક્ત થતો નથી; તેથી પરદ્રવ્ય સાથે અસંપૃક્તપણાને લીધે તે સુવિશુદ્ધ હોય છે. વગી, કર્તા, કરણ, કર્મ અને કર્મફળને આત્માપણે ભાવતો થકો તે પુરુષ પર્યાયોથી સંકીર્ણ (—ખંડિત) થતો નથી; અને તેથી પર્યાયો વડે સંકીર્ણ નહિ થવાને લીધે સુવિશુદ્ધ હોય છે. ૧૨૬.

‘પરન્તુ અન્ય કોઈ (પુરુષ) એસે શુદ્ધ આત્મા કો ઉપલબ્ધ નહીં કરતા.’ સમજ મં આયા ? પરદ્રવ્ય — કર્મ આદિ કી ઓર કા લક્ષ હૈ ઓર રાગાદિ કા ભાવ કરતે હૈં ઉસે આત્મા કી પ્રતીતિ નહીં હોતી. આહા..હા...! ઉસે આત્મા કા સમ્યગ્દર્શન નહીં હોતા. આહા..હા...! (ધર્મ કી) પ્રથમ સીઢી ! જો કોઈ પરદ્રવ્ય કા સંસર્ગ — સંગ કરે ઓર સંગ સે ઉત્પન્ન હોતે વિકાર કા કર્તા-કર્મ(રૂપ) હો,.... આહા..હા...! વહ આત્મા કો નહીં સમજા, વહ આત્મા કો પ્રાપ્ત નહીં કર સકતા. ‘ઈસીકો સ્પષ્ટતયા સમજાતે હૈં :-’ બહુત અચ્છી ગાથા હૈ !

‘જબ અનાદિસિદ્ધ પૌદ્ગલિક કર્મ કી બંધનરૂપ ઉપાધિ કી નિકટતા સે ઉત્પન્ન હુએ ઉપરાગ કે દ્વારા...’ અબ સ્વયં વિચાર કરતે હૈં કિ, અહો ! મૈં અનાદિકાલ સે ‘પૌદ્ગલિક કર્મ કી

बंधनरूप उपाधि की निकटता से उत्पन्न हुआ उपराग...' (मूल ग्रन्थ में फूटनोट में उपराग का अर्थ दिया है). 'किसी पदार्थ में, अन्य उपाधि की समीपता के निमित्त से होनेवाला उपाधि के अनुरूप विकारी भाव; औपाधिक भाव; विकार; मलिनता.' (४स) मलिनता के द्वारा 'जिसकी स्वपरिणति...' अपनी पर्याय 'रंजित (विकृत, मलिन) थी ऐसा मैं...' सम्यग्दर्शन पाया और अब विचार करते हैं. आहा..हा...! मैं अनादिकाल (से) राग का संसर्ग और कर्म का संसर्ग करता था तब मेरी पर्याय मलिन थी. पूर्व की बात याद करते हैं. उस वक्त मैं राग का स्वतंत्र कर्ता था. समज में आया ? तब भी अज्ञानभाव से राग का स्वतंत्र कर्ता था, राग का कर्म मेरा स्वतंत्र था, राग का साधन मेरा स्वतंत्र था और राग का फल दुःख भी मेरी स्वतंत्रता से हुआ था, पर के कारण से नहीं.

सम्यग्दर्शन में आत्मा का अनुभव हुआ वह विचार करता है कि, मैं अनादिकाल से परतंत्र भी मेरे कारण से (हुआ था), पर के कारण से नहीं. मैं भूल में था तो भी मेरी स्वतंत्रता से मैं भूल में था. मेरी भूल कोई दूसरे ने कराई है, कर्म से हुई है, ऐसी बात है नहीं. आहा..हा...! ऐसा उपदेश ! यात्रा करो, भक्ति करो, भगवान की पूजा करो (ऐसा सब) रज्जुने का समजाये. आहा..हा...! यहां तो कहते हैं कि, वह सब राग की क्रिया रज्जुने का कारण है, परिभ्रमण का कारण है. आहा..हा...! समज में आया ?

आ..हा...! 'मैं - जवाकुसुम की निकटता से उत्पन्न हुआ उपराग से (लालिमा से) जिसकी स्वपरिणति रंजित (रंगी हुई) हो जैसे स्फटिक मणिकी भांति...' स्फटिक मणि में स्वच्छता होनेपर भी, जवाकुसुम का फूल - पुष्प की निकटता से (जिसकी स्वपरिणति रंजित हुई हो जैसे स्फटिक मणि की भांति) 'पर के द्वारा आरोपित विकारवाला होने से...' (मूल ग्रन्थ में आरोपित का अर्थ फूटनोट में ऐसा है कि) '(नवीन अर्थात् औपाधिकरूप से) किये गये. (विकार स्वभावभूत नहीं थे, किन्तु उपाधि के निमित्त से औपाधिकरूप से (नवीन) हुआ थे).' अंदर में नहीं था वह उत्पन्न हुआ, ऐसा कहते हैं.

अनादि से मैं राग का कर्ता, दया, दान, व्रत, तप, यात्रा आदि के परिणाम का अनादि से मैं कर्ता था. तब मिथ्यादृष्टि था. आ..हा...! उस वक्त मैंने स्वतंत्रपने मिथ्यात्व का सेवन किया. आ..हा..हा...! जैसे स्फटिक मणि (में) कुसुम के लाल-पीले फूल (की निकटता से) लाल-पीले फूल के रंग दिखते हैं, जैसे मेरी यीज में कर्म के निमित्त के संग से मेरे में पुण्य-पाप, राग, मलिनता दिखती है. उस वक्त भी मलिनता करनेवाला मैं स्वयं कर्ता हूँ. कर्म से मलिनता हुई है, ऐसा नहीं. आहा..हा...! समज में आया ?

देखो ! सम्यग्दर्शन हुआ, आत्मलाभ हुआ तो पूर्व की स्वतंत्रता से मैं रज्जुता था.

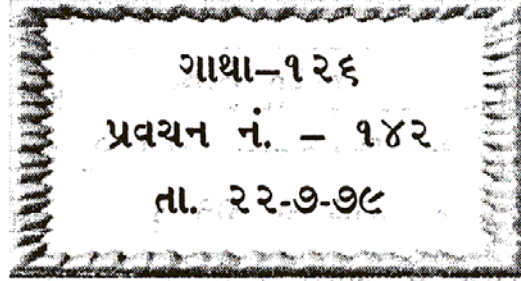
यह निश्चय करते हैं. आ..डा..डा...! मुझे कर्मने रजडाया और कर्म का बहुत जोर हुआ तो परिभ्रमण में रहा, ऐसा है नहीं. आ..डा..डा...! अरे...! ऐसी बातें ! दुनिया की डोशियारी (की). कहते हैं कि, दुनिया की डोशियारी की वह भी मैंने अज्ञानभाव से स्वतंत्रपने की है. किसीने मुझे करवायी है, ऐसा है नहीं. आ..डा..डा...! समझ में आया ?

जैसे स्फटिक भण्ड में कूल के रंग की जलक - उपाधि छिपती है, जैसे 'पर के द्वारा आरोपित विकारवाला होने से...' मेरे में भी निमित्त के संग से, विकार मेरे में - वस्तु में नहीं (परंतु) पर्याय में आरोपित विकारवाला होने से. आ..डा..डा...! मैं मिथ्यात्व और राग-द्वेष का आरोपित विकारवाला होने से. मेरे स्वभाव में नहीं, परंतु मैं उस समय स्वतंत्र विकार करता था. समझ में आया ? है ?

'तब भी मैं अकेला ही कर्ता था...' उस विकार का मैं अकेला कर्ता था. आ..डा..डा...! उस वक्त भी मैं स्वतंत्र(पने) विकार का कर्ता हुआ हूँ. विकार कर्म ने करवाया या दूसरे ने करवाया, ऐसा है नहीं. उस वक्त भी मैं स्वतंत्र 'अकेला ही कर्ता था...' आ..डा..डा...! क्यों ? 'क्योंकि मैं अकेला ही उपरक्त चैतन्यरूप स्वभाव से स्वतंत्र था...' कर्ता क्यों (था) ? 'क्योंकि मैं अकेला ही उपरक्त चैतन्यरूप...' मलिन परिणाम से 'स्वतंत्र था (अर्थात् स्वाधीनतया कर्ता था)...' मैंने स्वाधीनपने मिथ्यात्व और राग-द्वेष किया है. कोई दूसरे ने मुझे मिथ्यात्व और राग-द्वेष करवाया है, ऐसा है नहीं.

विशेष कहेंगे...

प्रवचनसार' १२६ वीं गाथा. धर्मी (जुव) धर्म प्राप्त करके विचार करता है. मैं वर्तमान राग से भिन्न शुद्ध यैतन्यधातु, शुद्ध यैतन्य जिसने धारण कर रखा है. ऐसा आत्मा अनुभव में लिया. वह स्वतंत्र कर्तापने अनुभव की दशा प्रगट की. वे विचार करते हैं कि, मैं पहले क्या था ? यह आया है.

'(अज्ञानदशा में भी) वास्तव में मेरा कोई भी (संबंधी) नहीं था.' आहा..डा...! अनादि अज्ञानदशा में भी किसी से मेरा संबंध नहीं था. 'तब भी मैं अकेला ही कर्ता था,....' मिथ्यात्व. राग-द्वेष और विकार को मैं अकेला करता था. कोई कुटुम्ब ने करवाया या पुत्र-पुत्रीने करवाया, कर्म ने करवाया, ऐसा नहीं. आहा..डा...! 'मैं अकेला ही कर्ता था,....' स्वतंत्रपने कर्ता हो वह कर्ता कहने में आता है. मिथ्या त्वांति की वह भी स्वतंत्रपने अपनी पर्याय के स्वभाव के कारण विकार उत्पन्न किया. पर कारण से नहीं. पर के कारण से बिलकुल नहीं (हुआ). आहा..डा...! है ?

'क्योंकि मैं अकेला ही उपरक्त...' मलिन परिणामरूप स्वभाव. देओ ! मलिन परिणामरूपी स्वभाव (कहा). हां, पर्याय का वह स्वभाव है. आहा..डा...! अनादि के अज्ञान में भी मेरा मलिन; उपरक्त यानी मलिन. मलिन 'यैतन्यरूप स्वभाव...' भाषा देओ ! पर्याय का मलिन यैतन्यरूप स्वभाव 'स्वतंत्र था...' मैंने स्वाधीनपने मिथ्यात्व किया है. राग-द्वेष भी मैंने स्वाधीनपने (किया है), स्वतंत्रपने कर्ता होकर किया है. आहा..डा...! कर्म ने मुझे करवाया और मैं (संसार में) रणडा, ऐसा नहीं. '(अर्थात् स्वाधीनतया कर्ता था);....' यह

कर्ता की व्याख्या (है). अज्ञानपने (में) भी मेरी मलिन यैतन्य पर्याय का स्वभाव का मैं स्वतंत्रपने कर्ता था.

‘मैं अकेला ही करण था,...’ (करण यानी) साधन. कोई दूसरा साधन था तो मुझे विकार हुआ, ऐसा है नहीं. आहा..डा...! ‘मैं अकेला ही...’ (ऐसा कहा है) ! अकेला ही ! विकार का साधन मैं अकेला ही था. विकार मैंने किया. मिथ्यात्व, अज्ञान, राग-द्वेष मैंने अकेले (ने) स्वाधीनपने किया है. आहा..डा...! स्वतंत्रपने – स्वाधीनपने (किया है). दृष्टांत देंगे. ‘क्योंकि मैं अकेला ही उपरक्त यैतन्यरूप स्वभाव के द्वारा..’ यहां भी ‘स्वभाव’ शब्द पडा है. आ..डा..डा...! पर्याय में मैं अकेला विकार का साधक (था). मेरी पर्याय के साधक स्वभाव से मैंने किया है. मेरे साधक में कोई दूसरा मददगार था तो मैंने विकार किया, ऐसा नहीं. आहा..डा...! है न ? ‘साधकतम (उत्कृष्टसाधन) था;...’

‘मैं अकेला ही कर्म था,...’ कार्य (था). मिथ्यात्व, विकार के परिणाम (का मैं अकेला ही कर्म था). आ..डा..डा...! निगोद में भी मैंने अकेले ने मिथ्यात्व का कार्य किया था. आ..डा...! समझ में आया ? कोई कर्म के कारण मुझे मिथ्यात्व का कार्य हुआ, ऐसा है नहीं. आहा..डा...! है ? ‘अकेला ही कर्म था,...’ कर्म नाम कार्य. मेरा विकारी कार्य (होने) में मैं अकेला था. किसी की सहायता से – किसी की मदद से मैंने विकारीभाव किया, ऐसा है नहीं. आहा..डा...! ये लडकों के लिये किया और लडकों ने करवाया, ऐसा है नहीं, ऐसा कहते हैं.

मुमुक्षु :- लडकों को तैयार तो करना ही पडे न !

पूज्य गुरुदेवश्री :- धूल में भी तैयार किया नहीं. पाप जुद ने किया है. घर की बात करते हैं. भाई ! क्या करें ? हमारे यहां स्त्री-पुत्र ज्यादा हैं, वे कहेँ ऐसा हमे करना पडे न ! त्रांति, राग-द्वेष करने पडे न !

मुमुक्षु :- कूवें में गिरने को कहे तो कूवें में गिरे ?

पूज्य गुरुदेवश्री :- उसका अर्थ ही यह है कि, जुद ने विकार किया है. दूसरे गिरे तो जुद गिरे क्या ?

यहां तो कहते हैं कि, मेरा साधन और मेरा कार्य मैंने मेरे से किया है. मेरे साधन में, मेरे कार्य में किसी की मदद थी, (ऐसा नहीं). (उसमें) निमित्त हो, लेकिन निमित्त (कुछ) करता नहीं. आहा..डा...! समझ में आया ? ये तो अनादि की भूल मैंने मेरे से की है. ‘अपने को आप भूल के डैरान हो गया’ आहा..डा...! और ‘कर्म बियारे कौन, भूल मेरी अधिकाई’ मैंने भूल की. मेरे कर्तापने, (मेरे) करण – साधनपने और कार्यपने वह किया मैंने की है. किसी से किया नहीं, किसी के लिये किया है, वह तो प्रश्न है नहीं. परंतु

किसी (के द्वारा) किया करवायी (है), किया (है), ऐसा है नहीं. आहा..हा...!

‘मैं अकेला ही कर्म था, क्योंकि मैं अकेला ही उपरक्त यैतन्यरूप परिणामित होने के स्वभाव के कारण...’ आ..हा..हा...! कार्य है न ? मैं यैतन्यरूप परिणामित होने के स्वभाव (के कारण). ‘यैतन्यरूप परिणामित होने के स्वभाव के कारण आत्मा से प्राप्य (प्राप्त होने योग्य) था;...’ आत्मा से वह कार्य प्राप्त (होने योग्य) था. आहा..हा...! पर से प्राप्त नहीं (हुआ) था. अरे...! ऐसी बात कहां (है) ? कर्म के लिये तो जैन में बड़ी गडबड (यलती है).

(संवत्-१८७१) से यह जघडा यल रहा है. समज में आया ? स्थानकवासी में थे तो (उन्हींने) जघडा उठाया, श्वेतांबर में बात गઈ तो उन्हींने जघडा उठाया, द्विगंबर में द्विगंबर ने (जघडा) उठाया. १८७१ की साल ! ६४ वर्ष हुआ ! पहले से हमने तो कहा कि, अपने में विकार होता है वह कर्म से नहीं. आहा..हा...! समज में आया ? (तो किसी ने कहा कि), ‘कर्म के बिना (होता) हो तो (विकार) स्वभाव हो जाये.’ परंतु पर्याय का स्वभाव है. यैतन्य(रूप) मलिन परिणाम का स्वभाव अपना है. आहा..हा...! त्रिकाली स्वभाव की बात नहीं. ऐसी बात है, भाई ! बडा जघडा उठा था. आ..हा...!

मैंने प्राप्त किया, कार्य मैंने किया है. विकारी पर्याय को मैंने प्राप्त की है. मैंने प्राप्त किया है, किसी ने प्राप्त करवाया है, ऐसा है नहीं. लेकिन ये लडकें कहें कि, हमें पढाईअे, ‘अमेरिका’ ले जाओ. भाई ! लो, इनका लडका अभी ‘अमेरिका’ गया. लडका कहे कि, मुझे ‘अमेरिका’ भेजना पडेगा, तो करना पडे कि नहीं ? जुद स्वयं के लिये विकार करता है, किसी के लिये नहीं (करता), किसी ने करवाया भी नहीं. आ..हा..हा...! कर्म आ गया, आ गया न ?

‘और मैं अकेला ही सुष से विपरीत...’ आ..हा..हा...! मेरा प्रभु आनंदस्वरूप (है फिर भी) ‘मैं अकेला ही सुष से विपरीत लक्षणवाला ‘दुःख’ नामक कर्मफल था...’ देजो ! विकारी परिणाम का दुःखरूप कर्मफल मैंने किया है. आहा..हा...!

प्रश्न :- पडोसी उसका कार्य करे के नहीं ?

समाधान :- पडोसी-बडोसी कौन था ? आहा..हा...!

यहां तो भगवान ‘अमृतयंद्रायार्य’ अपनी बात करते हैं और ज्ञानी की बात (करते हुआ कहते हैं कि), ज्ञानी यह विचार करते हैं. मैं अनादि निगोद से लेकर नववीं ग्रैवेयक तक गया. मिथ्यादृष्टि द्रव्यलिंगी साधु ! आहा..हा...! पंच महाव्रत पाले, अष्टाईस मूलगुण पाले, इस विकार का कार्य मैंने किया है. विकार दूसरे के लिये किया है, ऐसा है नहीं.

अथवा दूसरे ने करवाया इसलिये है, ऐसा (भी) नहीं. आहा..हा...!

दुःख नाम का कर्मफल...! आ..हा..हा...! शुभाशुभ भाव और मिथ्यात्व भाव (का) कार्य हुआ, मेरे साधन से हुआ. आ..हा...! मेरी स्वतंत्रता से कर्तापने हुआ, मेरे साधकतम से हुआ, मेरा कार्य मेरे से हुआ और उसका फल भी मेरे से दुःखरूप हुआ. है ? 'जो कि (फल) उपरक्त यैतन्यरूप (फल) परिणामित होने के स्वभाव से उत्पन्न किया जाता था.' आ..हा..हा..हा...! दुःख भी पर्याय में यैतन्यस्वभाव का विपरीत भाव (है). वह यैतन्यस्वभाव का विपरीत भाव है. आनंदस्वरूप भगवान पहले लिया न ? वह तो लिया. 'अकेला ही सुख से विपरीत...' ऐसा कहा न ? भगवानआत्मा तो आनंदस्वरूप प्रभु (है), परंतु मैं अकेला आनंदस्वरूप से विपरीत दुःख के फल का वेदन मैंने किया, मेरे से किया है. किसी से किया नहीं. आहा..हा...! कर्म का उदय आया तो मुझे विकार करना पड़े, दुःख (का) वेदन (भोगना) पड़े, ऐसा है नहीं. आहा..हा...!

दोनों न 'भोरबी' की कितनी नयी नयी बातें आती हैं ! कोई कहता था कि. सात-सात घंटे तक पति-पत्नी उपर बैठे रहें. भाई कहते थे न ? उनकी पुत्री और जमाई. एक मकान के उपर सात घंटे (रहें). वहां पानी आया तो उससे बड़ा मकान था वहां कूद गये, ग्यारह घंटे वहां (रहें) ! (भाठ) दो एक घंटे रही, परंतु पानी उतरते उतरते शंका पड़े कि, (वापस) कब वेग आयेगा (क्या मालूम) ? आहा..हा...! उस समय भी जो विकल्प किया वह मैंने मेरे से किया. आहा..हा...!

प्रश्न :- पानी की भाठ के कारण नहीं ?

समाधान :- बिलकुल नहीं, पानी की भाठ के कारण नहीं. आहा..हा...! द्रव्य को पानी छूता ही नहीं. आत्मा के विकारी भाव को कर्म छूते नहीं, कर्म को आत्मा छूता नहीं. आत्मा शरीर को कभी छूता ही नहीं, छूआ ही नहीं. अरे..रे...! ऐसी बात कैसे बैठे ? इसमें (-शरीर में) रहा और कहे कि छूता नहीं ! लेकिन प्रभु ! छूता नहीं. आहा..हा...! क्योंकि परमाशु और आत्मा के बीच अत्यंत अभाव स्वभाव है. आहा..हा...! शरीर के परमाशु की पर्याय; यह तो पर्याय है न ? और भगवानआत्मा की पर्याय - दोनों के बीच तो अत्यंत (अभाव है). आ..हा..हा...! स्वरूप विपरीत है. आहा..हा...! एक परमाशु दूसरे परमाशु को छूता नहीं, तो आत्मा परमाशु को छूता नहीं और परमाशु आत्मा को छूता नहीं. मैं मेरे से मेरे राग-द्वेष (के) परिणाम करके दुःख का फल मैंने भोगा. आहा..हा...!

'और अबं,....' यह विचार सम्यक्दृष्टि करते हैं. अज्ञानी को यह विचार होता नहीं. अज्ञानी तो मानता है कि, पर से होता है... पर से होता है, कर्म का जोर है इसलिये

मुझे (विकार करना पड़ता है). शास्त्र में जैसे दृष्टांत भी आते हैं. 'भोक्षमार्ग प्रकाशक' में (आता है कि), पानी की बाढ़ में आदमी बला जाता हो उस वक्त उसका (जोर) काम नहीं आता. पानी की बाढ़ कम हो तो काम आये. वहां ऐसा आता है. वह तो निमित्त का कथन है. जैसे दोष बहुत आते हैं. आहा..हा...! कर्म का क्षय हो तो केवलज्ञान होता है. घातिकर्म का उदय आये तब विकार होता है. वह सब निमित्त के कथन हैं. परंतु उससे होता है, ऐसा है नहीं. आहा..हा...! ऐसी कर्तापने की स्वतंत्रता (है). कर्ता उसे कहें कि, स्वतंत्रपने करे, स्वाधीनपने करे उसे कर्ता (कहते हैं).

मुमुक्षु :- व्याकरण में भी कर्ता की व्याख्या आती है.

पूज्य गुरुदेवश्री :- कर्ता की वही व्याख्या व्याकरण में भी (आयी है). आहा..हा...! इसमें सोलहवीं गाथा में आ गया है. सोलहवीं गाथा ! मिट्टी का दृष्टांत देकर कर्ता, कर्म, करण (की बात आ गई है). आहा..हा...! (मूल ग्रन्थ में फूटनोट में लिखा है कि १६ वीं गाथा का भावार्थ देख लेना). वहां से देख लेना.

'अब, अनादिसिद्ध पौद्गलिक कर्म की...' भले अनादि पौद्गलिक कर्म निमित्त था (उसकी) 'बंधनरूप उपाधि की निकटता के नाश से...' मेरी पर्याय में उसका संबंध न रहा. मैं मेरे स्वभावसन्मुख हुआ तो कर्म के संबंध का नाश हुआ. नाश हुआ उसके कारण से. है ? 'अनादिसिद्ध पौद्गलिक कर्म की बंधनरूप उपाधि की निकटता के नाश से जिसकी सुविशुद्ध सलज (स्वाभाविक) स्वपरिणति प्रगट हुई है...' आ..हा..हा...! मेरी शुद्ध स्वभाव परिणति (प्रगट हुई है). जो त्रिकाल शुद्ध द्रव्य-गुण स्वभाव है (उसके आश्रय से शुद्ध परिणति प्रगट हुई है).

भाई ! गुण अनंत... अनंत (हैं), ऐसा हर जगह आता है. परंतु गुण की संख्या कहीं पर तो आनी चाहिए न ? जैसे आकाश के प्रदेश तीन काल के समय से अनंतगुने (हैं ऐसा) कहा तो गुण की संख्या तो शास्त्र में आये कि नहीं ? समझ में आया ? 'जयधवल', 'महाधवल' (में कहीं पर आता है) लेकिन हाथ नहीं आता. क्योंकि अनंत गुण हैं, परंतु अनंत गुण कितनी संख्या में (हैं) ? किसके साथ उसका मिलान करना ?

मुमुक्षु :- ज्ञान के अविभाग प्रतिच्छेद...

पूज्य गुरुदेवश्री :- अविभाग प्रतिच्छेद नहीं. अविभाग प्रतिच्छेद तो एक एक पर्याय में अनंते हैं, वह नहीं. ये तो गुण की संख्या (की बात है). वैसे तो 'पंचास्तिकाय' में अगुरुलघु अनंत आता है, वह अगुरुलघु गुण नहीं है. वह अगुरुलघु की पर्याय है. 'पंचास्तिकाय' में पाठ है - अनंता अगुरुलघु गुण, ऐसा पाठ है. लेकिन वह गुण नहीं,

पर्याय की बात है.

अनंत की व्याख्या तो बहुत ठिकाने (आती है). लेकिन बहुत साल पहले (अंक मुमुक्षु के) साथ बात हुई थी. उसे 'षट्पंडागम' का बहुत अभ्यास था. उसने बताया था. लेकिन छतने सारे पुस्तक में कहां देखने जाये ? शुरुआत में कुछ लिखा होगा ? गुण की संख्या कितनी ? जैसे आकाश के प्रदेश की संख्या, तीन काल के समय से अनंतगुनी (हैं) कि, जिसका अंत नहीं उसकी संख्या कितनी ? गुण तो यहां छतने क्षेत्र में हैं, परंतु उसके भाव की - शक्ति की संख्या कितनी ? अनंतगुनी संख्या की बात चलती थी. किसी ने पूछा (लेकिन) शास्त्र का आधार डाय नहीं आता. बात है तो ऐसी ही. समझ में आया ? बाकी तो आकाश के प्रदेश से भी अनंतगुने गुण की संख्या हैं. आहा..हा...! 'जयधवल' या 'महाधवल' में होगा. बहुत ग्रंथ पढ़े ! आहा..हा...! छतना सारा याद कहां (रहता है) ? उस जगह है, ऐसा याद कहां रहता है ? आहा..हा...!

यहां कहते हैं कि, 'जिसकी सुविशुद्ध सज्ज...' परिणति - निर्मल स्वपरिणति. सम्यग्दर्शन, ज्ञान और शांति की (निर्मल परिणति), शांति यानी यारित्र (की) 'स्वपरिणति प्रगट हुई है...' आ..हा..हा..हा...! अब मेरे 'सुविशुद्ध सज्ज (स्वाभाविक) स्वपरिणति...' शुद्ध परिणति - वीतरागी परिणति... आ..हा..हा...! निर्दोष दशांशुप परिणति प्रगट हुई है. आ..हा..हा...! देखो ! ये समकितदृष्टि स्वयं को जानते हैं, अनुभवते हैं. कुछ लोग कहते हैं कि, समकित हुआ कि नहीं कैसे मालूम पडे ? अरे...! सुन तो सही. अंधा है, अंधा ? समझ में आया ?

यहां ये कहते हैं, 'जिसकी सुविशुद्ध सज्ज (स्वाभाविक) स्वपरिणति प्रगट हुई है ऐसा मैं...' प्याल आया कि नहीं ? ज्ञान में आया कि नहीं ? 'सुविशुद्ध सज्ज (स्वाभाविक) स्वपरिणति प्रगट हुई है ऐसा मैं...' प्रगट हुई है ऐसा मैं हूं. आहा..हा...! कुछ लोग कहते हैं कि, व्यवहार की बातें कीजिये, निश्चय समकित हुआ कि नहीं वह मालूम नहीं पडता. आ..हा...! अर..र..र...! बयाव करने के लिये क्या करता है तू ? आ..हा...!

यहां तो कहते हैं कि, सुविशुद्ध स्व सम्यग्दर्शन, सम्यक्ज्ञान और शांति - स्वरूपायरज्ञ (यारित्ररूप) ऐसी स्वपरिणति (प्रगट हुई). विकार परिणति उपाधि (की) परिणति थी और यह स्वपरिणति - अपनी निर्मल परिणति है. सम्यग्दर्शन, ज्ञान, शांति - स्वरूपायरज्ञ यारित्र आदि स्वपरिणति - पर्याय (प्रगट हुई). यहां पर्याय की बात है न ? प्रगट तो पर्याय होती है न ? गुण प्रगट होता है या द्रव्य प्रगट होता है, ऐसा नहीं. आहा..हा...! '(स्वाभाविक) स्वपरिणति...' ऐसा है न ? आ..हा..हा...! सज्ज आनंद की परिणति, सज्ज सम्यग्दर्शन की परिणति, सज्ज सम्यक्ज्ञानमें से ज्ञान की परिणति. यहां शास्त्रज्ञान नहीं.

आहा..हा...! समझ में आया ?

‘स्वपरिणति प्रगट लुई है...’ आ..हा..हा...! ‘ऐसा मैं...’ प्रगट लुई है ऐसा मैं. ये सम्यक्दृष्टि जानते हैं. भाई ! लोग ऐसा कहते हैं कि, वह जानने में नहीं आये. अरे...! अंधा है ? आहा..हा...! सम्यग्दर्शन प्रगट हो और जानने में नहीं आये, ये क्या बात कहते हो ? यहां क्या कहते हैं ? ओ..हो...!

मुमुक्षु :- वह तो आचार्य की बात है.

पूज्य गुरुदेवश्री :- आचार्य, समझिती जव ऐसा विचार करते हैं. उसकी बात करते हैं. ऐसा कहते हैं न ? अपनी भी करते हैं और समझितदृष्टि अपने पूर्व के भाव में क्या था और वर्तमान में क्या है ? उसकी बात करते हैं. समझ में आया ? आहा..हा...! भाषा - टीका है न ? ‘जो पुरुष इसप्रकार ‘कर्ता, करण, कर्म और कर्मफल आत्मा ही है’ यह निश्चय करके वास्तव में परद्रव्यरूप परिणामित नहीं होता,...’ देओ न ! मात्र अपनी बात नहीं है. है ? टीका की पहली पंक्ति (है). टीका.. टीका...! हिन्दी टीका की शुरुआत. संस्कृत टीका नहीं, हिन्दी (टीका का) पहला शब्द. ‘जो पुरुष...’ १२६ गाथा के अन्वयार्थ के बाद टीका का पहला शब्द. ‘जो पुरुष इसप्रकार ‘कर्ता, करण, कर्म और कर्मफल आत्मा ही है’ यह निश्चय करके,...’ देओ ! ‘वास्तव में परद्रव्यरूप परिणामित नहीं होता,...’ अकेले आचार्य की बात नहीं है, सब की बात है. आ..हा...! ‘वही पुरुष,...’ जैसे आया न ? ‘जिसका परद्रव्य के साथ संपर्क रुक गया है और जिसकी पर्यायें द्रव्य के भीतर प्रलीन हो गई है जैसे शुद्धात्मा को उपलब्ध करता है; परंतु अन्य कोई (पुरुष) जैसे शुद्ध आत्मा को उपलब्ध नहीं करता. इसी को स्पष्टतया समझत हैं :-’ जैसे कहा. आ..हा...!

मैं अकेला ही अनादि से कर्ता, कर्म, करण, संप्रदान, अपादान, अधिकरण, घतने शब्द नहीं है. यहां चार (कारक) ही लिये हैं. कर्ता, करण, कर्म, कर्मफल चार लिये हैं. संप्रदान, अधिकरण लिया नहीं. चार ही लिये हैं. समझ में आया ? षट्कारकमें से चार कारक लिये. आ..हा...!

कर्ता (यानी) स्वतंत्रपने मैंने विकारी पर्याय की (और) अभी मुझे स्वतंत्रपने निर्विकारी परिणति प्रगट लुई है. आ..हा..हा...! ये पंचमकाल के संत तो कहते हैं, किन्तु जिसे समझते हैं (उसे) समझ में आया, वे कहते हैं. आ..हा..हा...! है ? ‘स्वपरिणति प्रगट लुई है ऐसा मैं - जवाकुसुम की निकटता के नाश से...’ स्फटिक मणि में जैसे कूल निकट था उसका अभाव हुआ. ‘जिसकी सुविशुद्ध सङ्ग स्वपरिणति प्रगट लुई...’ स्फटिक की. ‘जैसे स्फटिकमणि की भांति - जिसका पर के द्वारा आरोपित...’ वास्तविक (दृष्टि से) मेरे द्रव्य-गुण में विकार

है नहीं, परंतु पर्याय में आरोपित विकार मेरे से हुआ है. यहाँ 'आरोपित विकार रुक गया है...' पहले अनादि का उत्पन्न था. (अब) 'आरोपित विकार रुक गया है...' आ..डा..डा...! विकार रुक गया है, ऐसा भान हुआ. ऐसा यहाँ कहते हैं. समझ में आया ? भाई ! यह तो वीतरागमार्ग है, बापू ! सर्वज्ञ परमात्मा (का कहा हुआ है). ये कोई पक्ष की बात नहीं है. आडा..डा...! उसकी दर्शनशुद्धि समझना, प्रगट करना यह कोई अलौकिक चीज है ! और इसके बिना सब त्याग, वैराग्य बिना अंक के शून्य हैं. आडा..डा...! समझ में आया ?

कहते हैं कि, 'स्फटिकमणि की भांति...' स्फटिकमणि में लाल-पीले कूल का संयोग नहीं है, इसलिये स्फटिकमणि में लाल रंग अपने से नहीं है. जैसे 'आरोपित विकार रुक गया है' ऐसा डोने से अकान्ततः मुमुक्षु (केवल मोक्षार्थी) हूँ;...' अकान्ततः मैं मुमुक्षु हूँ. आ..डा..डा...! मैं तो मात्र मोक्ष का अभिलाषी हूँ. आ..डा..डा..डा...! समझ में आया ? मुमुक्षु नाम केवल मोक्षार्थी. मुझे तो बंधन से रहित पूर्णानंद की प्राप्ति का प्रयोजन (है), ऐसा मैं मुमुक्षु हूँ. आडा..डा...! समझ में आया ? अपने यहाँ मुमुक्षु मंडल कहते हैं न ? (यहाँ कहते हैं कि) मुमुक्षु जैसे डोते हैं ! आडा..डा...! '(केवल मोक्षार्थी) हूँ;...' ऐसा अपने (आप) को अनुभव में कहते हैं. आडा..डा...!

'अभी भी (मुमुक्षुदशा में अर्थात् ज्ञानदशा में भी) वास्तव में मेरा कोई भी नहीं है.' मेरी सम्यग्दर्शन, ज्ञान (की) परिणति हुई तो कोई कारण से (किसी से) मेरा संबंध नहीं. आ..डा..डा...! यहाँ तो कालबन्धि पक गઈ इसलिये हुआ, ऐसा भी नहीं. आडा..डा...! भाषा तो देखो ! आ..डा..डा...! 'अभी भी (मुमुक्षुदशा में अर्थात् ज्ञानदशा में भी) वास्तव में मेरा कोई भी नहीं है.' कर्म मेरा नहीं, कुटुम्ब मेरा नहीं, लडका मेरा नहीं, शरीर मेरा नहीं, कोई चीज मेरी नहीं. आ..डा...!

'अभी भी मैं अकेला ही कर्ता हूँ;...' शुद्ध परिणति - धर्म परिणति... आ..डा..डा...! सम्यग्दर्शन, ज्ञान की धर्म परिणति - पर्याय (का) 'अभी भी मैं अकेला ही कर्ता हूँ;...' सम्यग्दर्शन के परिणाम का मैं अकेला ही कर्ता हूँ. दर्शनमोह का अभाव हुआ तो मुझे समकित हुआ, ऐसी अपेक्षा मेरे में है नहीं. आ..डा..डा..डा...! समझ में आया ? ये तो अंदर की बातें हैं, भाई ! आडा..डा...! वास्तव में किसी के कारण से मुझे सम्यग्दर्शन हुआ, ऐसा है नहीं. मैंने तो कर्ता डोकर स्वतंत्रता (से), स्वाधीनता से मेरी धर्मदशा प्रगट की है. आ..डा..डा...! आठ वर्ष की बालिका डो और सम्यग्दर्शन प्राप्त करे तो ऐसा मानती है. आडा..डा...! उसे भी अंदर में मालूम पडता है कि, ओ..डो...! मेरी आनंद दशा प्रगट

हुँ, आनंद का स्वाद आया तो मैंने मेरे से प्रगट किया है. आ..डा..डा...! समझ में आया ?
ऐसा मार्ग, कठिन मार्ग !

दो कारण से कार्य हो, (ऐसा कोई कहे तो) यहां ना कहते हैं. भले निमित्त कारण हो परंतु उससे होता है, ऐसा है नहीं. यहां तो ये कहा. समझ में आया ? निमित्त का अभाव हुआ (तो भले) हो, परंतु निमित्त का अभाव हुआ उससे मुझे यह दशा (प्रगट) हुँ है, ऐसा नहीं. आ..डा..डा...! ये लक्ष्मी ! सम्यग्दर्शन में आत्म-लक्ष्मी प्रगट हुँ और केवलज्ञान का अंश आया और आनंद का वेदन आया तो कहते हैं कि, मेरे में यह परिणति मैंने स्वतंत्रपने कर्ता होकर की है, हां ! पूर्व की पर्याय की मदद थी इसलिये की है, ऐसा भी नहीं. देव-गुरु-शास्त्र के निमित्त ने मदद की (इसलिये हुँ है), ऐसा नहीं. आ..डा..डा...! तो शास्त्र में आता है न निसर्ग (और) अधिगमात् समकित ? समकित दो प्रकार से (होता है). एक निसर्गात् होता है (और) एक अधिगमात् (यानी) गुरुगम से होता है. वह तो निमित्त क्या था उसका ज्ञान करवाया. उस समय हुआ तो है निसर्ग से. समझ में आया ? आ..डा..डा...!

‘क्योंकि मैं अकेला ही सुविशुद्ध यैतन्यरूप स्वभाव से स्वतंत्र हुं,...’ आ..डा..डा...! पहले में (अज्ञान दशा में) ऐसा (कहा) था, स्वभाव से स्वतंत्र (था). मलिन ‘यैतन्यरूप स्वभाव से स्वतंत्र था...’ यहां (कहा) ‘अकेला ही सुविशुद्ध यैतन्यरूप स्वभाव से स्वतंत्र हुं,...’ आ..डा..डा...! ऐसी बातें, बापू ! वीतराग की गद्दी पर बैठकर वीतराग की बातें करनी ये बहुत अलौकिक बात है, भाई ! आ..डा..डा...!

राग की मंदता की तो मुझे स्वतंत्रपने विशुद्ध पर्याय हुँ, ऐसा है नहीं. मेरी जो वर्तमान निर्मल पर्याय स्वतंत्रपने हुँ (वह) मेरे स्वभाव से स्वाधीनपने सम्यग्दर्शन, ज्ञान की पर्याय प्रगट हुँ. आ..डा..डा...! अज्ञानभाव भी मैंने स्वाधीनपने किया, ज्ञानभाव भी स्वाधीन(पने) किया, पर की अपेक्षा नहीं, अज्ञान में नहीं और ज्ञान में भी नहीं. आ..डा..डा...! समझ में आया ? ‘(अर्थात् स्वाधीनतया कर्ता हुं);...’

‘मैं अकेला ही करण हुं,...’ सम्यग्दर्शन, ज्ञानरूपी धर्म पर्याय में मैं अकेला ही साधन हुं. आ..डा..डा...! क्योंकि मेरे में साधन नाम का गुण है तो इस गुण की परिणति में साधकपना मेरे ही कारण से है. आ..डा..डा...! समझ में आया ? पर्याय में भी साधकपना अपने से स्वतंत्रपने (है). भले साधक नाम का गुण है, परंतु निश्चय से तो उस गुण की भी अपेक्षा नहीं. आ..डा..डा...! धर्म की पर्याय मैंने स्वाधीनपने, साधकपने स्वतंत्र पर्याय का कर्ता स्वाधीनपने होकर की है और वह साधकतम पर्याय मेरी है. मैंने साधकतम प्रगट

किया है. आहा..हा...!

मैं... मैं आया वहां तो द्रव्य आ गया है. मेरी परिणति मेरे से उत्पन्न हुई है. ऐसी बातें कहां (सुनने मिले) ? अरे..रे...! स्वतंत्रता की मूल बात अभी सुनने मिले नहीं. वह समझे कब ? कठिन बात (है). लोगों को ये करो... ये करो... ये करो... लोगों को सहाय (करो), अकेले-दूसरे साधर्मों को मदद करो तो आप को शांति रहेगी. ऐसी प्रवृत्तियाँ चलती हैं. आ..हा...! अकेले को शांति नहीं रहेगी, ऐसा कहते हैं ! साथवाले को शांति दोगे, मदद करोगे तो आप को शांति रहेगी ! यहां कहते हैं कि, मेरी शांति में कोई कारण है नहीं. मेरी शांति, स्वभाव की परिणति साधकत्वमपने मैंने ही की है. आहा..हा...! उसका साधक मैं ही हूँ. स्वतंत्रपने साधक हूँ, कर्तापने स्वतंत्रपने कर्ता हूँ. आहा..हा...! है ?

‘मैं अकेला ही कर्म हूँ...’ विकाररहित निर्मल दशा मेरा कार्य (है), वह मैं अकेला ही हूँ. मेरे कार्य में दो जन हैं – निमित्त भी है और मैं भी हूँ, ऐसा नहीं. आहा..हा...! निमित्त (मिले) हो. परंतु निमित्त है और मैं भी हूँ, ऐसे दो मिलकर मेरा धर्म कार्य हुआ है, (ऐसा नहीं). आहा..हा...! ‘मैं अकेला ही कर्म हूँ...’ है ? (कर्म यानी) कार्य.

‘क्योंकि मैं अकेला ही सुविशुद्ध चैतन्यरूप परिणामित होने के स्वभाव के कारण...’ उसमें भी पर्याय का विकारी स्वभाव आया (था). (यहां) भी पर्याय के निर्विकारी स्वभाव के कारण ‘आत्मा से प्राप्य हूँ...’ आत्मा से शुभ कार्य को प्राप्त करता हूँ. शुभ कार्य (यानी) शुद्ध. वास्तव में तो शुद्ध को ही शुभ कहते हैं. मोक्ष अधिकार ! समझ में आया ? आहा..हा...! शुद्ध परिणति को ही शुभ कहते हैं और शुभ-अशुभ दोनों परिणति को अशुभ कहते हैं. आहा..हा...! ‘समयसार’ में ‘मोक्ष (अधिकार)’ में आता है. मैं अकेला ही धर्म के शुद्ध निर्मल परिणाम को प्राप्त करता हूँ. वीतरागी सम्यग्दर्शन; सम्यग्दर्शन रागी होता ही नहीं. वीतरागी सम्यग्दर्शन, वीतरागी स्व का ज्ञान, वीतरागी स्वरूप की स्थिरता, ऐसा जो कार्य – कर्म (है) वह मैं प्राप्त करता हूँ. इस कार्य को मैं प्राप्त करता हूँ. आहा..हा...! ऐसी बात है.

अरे..रे...! यौरासी के अवतार (में) रण्डते, रण्डते वीतराग का मार्ग (मिला). टीका में कहा है, अरे..रे...! आत्मा को भ्रष्टतुल्य कर दिया, प्रभु ! भ्रष्टतुल्य किया ! वह वीतराग तीर्थंकर की वाणी के अलावा भ्रंति नहीं टलेगी. आहा..हा...! तीन लोक के नाथ की वाणी का भाव समझे बिना भ्रंति नहीं टलेगी. आ..हा..हा...! समझ में आया ? वहां (आया) है न ? ‘कलशटीका’ में है. ‘कलशटीका’ है न ? उसमें है. आ..हा..हा...! लेकिन तीर्थंकर की वाणी मिली फिर भी किया तो मैंने न ! सम्यग्दर्शन की पर्याय का कर्ता, करण और

आनंद का फल तो मैंने (प्रगट) किया है न ! निमित्त ने – भगवान की वाणी ने किया नहीं. आहा..हा...!

यौथा बोल. 'और मैं अकेला ही अनाकुलतालक्षणवाला, 'सुખ' नामक कर्मफल हूँ...' आ..हा..हा...! मेरी पर्याय में अतीन्द्रिय आनंदरूपी परिणति हुई वह मेरे आत्मा का फल है. सम्यग्दर्शन, ज्ञान की परिणति का कर्ता मैं, साधक मैं, कार्य को प्राप्त करता हूँ मैं और उस समय सुख प्राप्त हुआ उस फल में भी मैंने ही सुख प्राप्त किया है. आहा..हा...! अनाकुल फल भी मेरा है, सम्यग्दर्शन में मेरे से अनाकुल फल प्राप्त हुआ है. यहां तो (लोग माने कि), सम्यग्दर्शन यानी देव-गुरु-शास्त्र की श्रद्धा वह सम्यग्दर्शन. बस, अब जल्दी पडिमा ले लो ! फिर रफडो ! अरे... प्रभु ! क्या करता है ? तेरे पंथ की बातें...! आ..हा..हा...!

कहते हैं, सम्यक्दृष्टि अपने को वर्तमान में शुद्ध परिणति का कर्ता. शुद्ध परिणति का साधन, शुद्ध परिणति का कार्य और शुद्ध परिणति का अनाकुल फल (मानते हैं). आहा..हा...! यहां चार बोल लिये हैं, संप्रदान, अपादान, अधिकरण नहीं लिये. ये चार लिये हैं. आहा..हा...! प्राप्त करता हूँ उसमें कर्म आ गया. आ..हा...!

'जो कि (फल) सुविशुद्ध यैतन्यरूप परिणामित होने के स्वभाव से उत्पन्न किया जाता है.' उस समय अनाकुल आनंदरूपी फल मेरे से उत्पन्न किया है. 'सुविशुद्ध यैतन्यरूप परिणामित होने के...' कारण. सुविशुद्ध ! आ..हा..हा...! है ? (मूल ग्रन्थ में नीचे फूटनोट में सुविशुद्ध अर्थ दिया है). 'सुविशुद्धयैतन्यपरिणामनस्वभाव आत्मा का कर्म है, और वह कर्म अनाकुलतास्वरूप सुख को उत्पन्न करता है, इसलिये सुख वह कर्मफल है. सुख आत्मा की ही अवस्था होने से आत्मा ही कर्मफल है.' आ..हा..हा..हा...! दुःख भी आत्मा है, ऐसा कहते हैं और आनंद भी आत्मा है. आहा..हा...! दुःख भी अपनी पर्याय में किया था न ? तो वह आत्मा मैं हूँ. यह (सुख) भी मेरी पर्याय में मैंने प्रगट किया तो (सुख) मेरा आत्मा ही है. ऐसा मार्ग ! स्वतंत्रता का मार्ग लोगों ने परतंत्र कर दिया. आ..हा...!

ये सुने तो सम्यग्दर्शन हो, यह बात यहां निकाल देते हैं. सुनने को मिला इसलिये मुझे सम्यग्दर्शन हुआ. (तो कहते हैं) ना. मेरी शुद्ध परिणति से शुद्ध सम्यग्दर्शन (प्रगट हुआ). आहा..हा...! इसके बिना जन्म-मरण का अंत नहीं आयेगा. प्रभु ! आहा..हा...! देवो न ये 'भोरबी' की बातें सुनते हैं तो... आ..हा..हा...! कितना पानी आता है ! पानी उतर गया हो तो भी अंक घंटे बाद कड़ा होगा ? (ऐसा लोगों को भय लगता है). आहा..हा...! इस आत्मा को यैतन्य की बाढ आई... आ..हा..हा...! समुद्र के किनारे जैसे बाढ आती है, वैसे पर्याय में सम्यक्दृष्टि को अनाकुल आनंद की बाढ आती है !! यौथे

गुणस्थान में, हां ! आ..डा..डा..डा...! तो पांचवें की तो क्या बात करनी !! उसे तो विशेष आनंद है. मुनि की क्या बात करनी ! उन्हें तो विशेष आनंद. प्रचुर स्वसंवेदन है ! सच्चे संत जिन्हें कहे उन्हें तो आनंद का प्रचुर स्वसंवेदन है.

प्रचुर (शब्द) 'समयसार' (की) पांचवीं गाथा में है. 'कुंदकुंदाचार्य' कहते हैं कि, मैं प्रचुर स्वसंवेदन से यह 'समयसार' कहूंगा. मेरे वैभव से यह कहूंगा. मेरा वैभव यह (है) ! पैसा, स्त्री, पुत्र मेरा वैभव तो धूल में गया. राग का वैभव भी ज्व का नहीं. मेरी आनंद की पर्याय प्रगट हुई... आ..डा..डा...! ये मेरा वैभव है ! इस वैभव में रहकर मैं बात करूंगा. आ..डा..डा...! (पहली गाथा में) कहा है न ? 'वंदितु सव्वसिद्धे... वोच्छामि' वैभव से मैं कहूंगा. आ..डा..डा...! और वहां (पांचवीं गाथा में) तो ऐसा कहा कि, 'एयत्तविहत्तं... एयत्तविहत्तं...' राग से विभक्त 'दाएहं अप्पणो सविहवेण।' मेरे अंतर वैभव से मैं कहूंगा. आ..डा..डा...! कहूंगा तो वाणी है, परंतु मेरे अंतर वैभव की भूमिका में (से) यह वाणी निकलती है. समझ में आया ? 'जदि दाएज्ज...' फिर से लिया. 'एयत्तविहत्तं दाएहं अप्पणो सविहवेण।' अपने वैभव से कहूंगा, प्रभु ! आ..डा..डा...! लेकिन 'जदि दाएज्ज...' प्रभु ! कदाचित्त कहने में आ गया (तो) प्रमाश करना. अनुभव करके प्रमाश करना. ढीली-कच्ची बात रखना नहीं. देओ ! ये संतों की वाणी का जोर ! आ..डा..डा...! श्रोता को ऐसा कहते हैं कि, यदि मैं राग से भिन्न और स्वभाव से अकेल तत्त्व दिखाऊँ तो प्रभु ! तु स्वभाव का अनुभव करके प्रमाश करना !

आ..डा...! क्या दिगंबर संतों की वाणी !! आ..डा..डा...! उनके पास सब भरे पानी ! ऐसी अलौकिक बातें हैं !! जिसके अके अके पद की गंभीरता, आत्मा आनंद में डूब जाये ऐसी बात है ! आ..डा...! प्रमाश करना ! प्रभु ! लेकिन अभी हां तो कहने दो ! यहां हां (करने) की बात नहीं. पहले विकल्प से निर्णय तो करने दो ! वह भी नहीं. आ..डा..डा...! यदि तुझे दिखाऊँ तो अनुभव से प्रमाश करना, अके ही बात (है). आ..डा..डा...! क्या वीतराग की वाणी ! अमृत के जरने जरते हैं !! आ..डा..डा...! दिगंबर संतो यानी अमृत की वाणी !! आ..डा...! 'जे स्वरूप समज्या विना, पाम्यो दुःख अनंत, समज्युं ते पद नमुं श्री सद्गुरु भगवंत. गुणवंता रे ज्ञानी अमृत वरस्या रे पंचमकालमां...' हे नाथ ! पंचमकाल में तुने अमृत की वर्षा की !! आ..डा..डा...! राग की बातें, दया, दान, व्रत की (बातें) तो जहर की बातें हैं. आ..डा...! समझ में आया ?

'वचनामृत वीतरागना परम शांत रसमूण...' वाणी नहीं, वाणी में कहा हुआ भाव. 'वचनामृत वीतरागना...' अमृत वाणी ! 'परमशांत रसमूण, औषध जे भवरोगना, पण

कायरने प्रतिकूल... गुणवंता रे ज्ञानी अमृत वरस्या रे पंचमकालमां... ये पंचमकाल है और ऐसा काल है, वह तुझे बाधा रूप नहीं होगा, नाथ ! आ..हा..हा...! ऐसा कहते हैं. पंचमकाल में भी प्रभु ! तु प्रमाणा करना ! क्या हमें मालूम नहीं है कि, हम पंचमकाल के साधु हैं और तु भी पंचमकाल का श्रोता है ? पंचमकाल में बात नहीं बनती, वह बात मत करना. आहा..हा...!

‘सुविशुद्ध चैतन्यरूप परिणामित...’ है न ? ‘होने के स्वभाव से उत्पन्न किया जाता है.’

‘—छसप्रकार बंधमार्ग में तथा मोक्षमार्ग में आत्मा अकेला ही है...’ आ..हा..हा...! मिथ्यात्व के बंधन में भी विकार का कर्ता अकेला है, किसी के साथ संबंध है नहीं. आ..हा..हा...! देओ ! वीतराग तीनलोक के नाथ की पुकार तो देओ ! संतों आढतिये होकर जगत को बात करते हैं. आहा..हा...! वे अनुभव करके बात करते हैं. आ..हा..हा...!

अक बार कहा था. दस साल की उम्र से पहले की बात है. ७८-८० साल पहले की बात है. हमारे पड़ोसी थे, ‘भूंगणी’ (गांव के) थे और हमारी माताजी का पीछर ‘भूंगणी’ था. वे नौकर थे. हम उन्हें ‘भूलज्जामा’ कहते थे. पत्नी नहीं थी, अकेले रहते थे. वे नाहने बैठे तब बोलते. ये तो ७८ वर्ष पहले की बात है. ‘अनुभवीने अटवुं रे आनंदमां रडेवुं रे, भजवा परिभ्रम ने बीजुं कांई न कडेवुं रे...’ आ..हा..हा...! उस वक्त कहा था कि, ये क्या बोलते हैं ? उन्हें भी कुछ मालूम नहीं, बोलते जाये. ‘अनुभवीने...’ समकितदृष्टि (को) आत्मा का अनुभव (हुआ), जिन्हें आनंद का स्वाद आया... आ..हा..हा...! जिन्होंने आनंद के घूंट पीये, आ..हा..हा...! जैसे शेरडी... शेरडी को क्या कहते हैं ? गन्ना ! गन्ने का रस जैसे गट... गट... पीओ. वैसे समकित आत्मा की ओर की अकाग्रता में (आनंद का) अनुभव गट... गट... पीते हैं ! आ..हा..हा...!

यहां ये कहते हैं. मेरे बंधमार्ग में मैं अनादि से अकेला था और ‘मोक्षमार्ग में आत्मा अकेला ही है...’ दोनों में अकेला ही है. आ..हा..हा...! पर के संबंध का बंध मेरे में बिलकुल नहीं. पर के संबंध के कारण मुझे बंध और मोक्ष बिलकुल नहीं. आहा..हा...! अरे...रे...! मूल बात छोड़कर पेड के डाल-पत्ते तोड़े, लेकिन मूल ताजा (रह गया) तो मूल फिर पंद्रह दिन में झैल जायेंगे. वैसे आत्मा के दर्शन बिना राग की मंदता की किया की सब बातें की. आहा..हा...! परंतु मिथ्यात्व के मूल का छेद नहीं किया है और समकितदर्शनरूपी पर्याय प्रगट नहीं की है, तब तक वह तोड़े हुअे पत्ते फिर से आयेंगे. आहा..हा...! द्रव्यविंगी अहार्थस मूलगुण का पालन करे, प्राण जाये तो भी उसके लिये बनाया हुआ यौके का आहार ले नहीं, पानी का बिंदु ले नहीं, ऐसी किया अनंत बार की. आहा..हा...! परंतु

सम्यग्दर्शन बिना भव का छेद हुआ नहीं. समझ में आया ?

यहां ये कहा. 'इसप्रकार भानेवाला...' है ? (मूल ग्रन्थ में नीचे फूटनोट में भाने का अर्थ दिया है). 'भाना = अनुभव करना; समजना; चिंतवन करना. (किसी जिव का - अज्ञानी या ज्ञानी का - पर के साथ संबंध नहीं है. बंधमार्ग में आत्मा स्वयं निज को निज से बांधता था और निज को (अर्थात् अपने दुःखपर्यायरूप इल को) भोगता था. अब मोक्षमार्ग में आत्मा स्वयं निज को निज से मुक्त करता है...)' आ..डा..डा...! बंधमार्ग में भी स्वयं निज को निज से बांधता था और अभी आनंद के इल में भी निज से निज को मुक्त करता है '(और निज को (अर्थात् अपने सुखपर्यायरूप इल को) भोगता है. - जैसे ऐकत्व को सम्यग्दृष्टि जिव भाता है...)' आ..डा..डा...! '(अनुभव करता है - समजता है - चिंतवन करता है. मिथ्यादृष्टि इस से विपरीत भावनावाला होता है).' पर की सेवा करूं, दया पावूं, व्रत पावूं, भक्ति करूं - इन सब भावों की भावना अज्ञानी की है. ज्ञानी को रागभाव आता है परंतु उसकी भावना नहीं है. आडा..डा...! उसका जाननेवाला रहकर आनंद का अनुभव करे. राग के दुःख को वेदते हैं परंतु स्वपने से वेदते हैं, ऐसा नहीं. आडा..डा...!

(ऐसा) 'भानेवाला यह पुरुष परमाणु की भांति...' (यानी) ऐक परमाणु (की भांति) 'ऐकत्वभावना में उन्मुख होने से, (अर्थात् ऐकत्व के भाने में तत्पर होने से),...' उन्मुख कहा है न ? 'उसे परद्रव्यरूप परिणति किंचित् नहीं होती;...' आ..डा..डा..डा...! अपने स्वभाव के आश्रय से कर्ता, कर्म प्रगट किया - वीतरागी सम्यग्दर्शन (प्रगट किया) तो इस पुरुष को 'परद्रव्यरूप परिणति किंचित् नहीं होती; और परमाणु की भांति (जैसे ऐकत्वभाव से परिणमित परमाणु पर के साथ संग को प्राप्त नहीं होता उसीप्रकार -), ऐकत्व को भानेवाला पुरुष पर के साथ संपृक्त नहीं होता;...' (संपृक्त का अर्थ) 'संपर्कवाला; संबंधवाला; संगवाला' नहीं होता. 'इसलिये परद्रव्य के साथ असंबद्धता के कारण वह सुविशुद्ध होता है.' आ..डा..डा...!

'और कर्ता, करण, कर्म तथा कर्मफल को आत्मारूप से भाता हुआ...' है न ? (आत्मारूप से अर्थात्) 'सम्यग्दृष्टि जिव भेदों को न भाकर अभेद आत्मा को भाता - अनुभव करता है.' यार भेद को भी नहीं (भाता), ऐसा कहते हैं. आ..डा...! कर्ता, करण, कर्म और कर्मफल - ये यार प्रकार भी नहीं (भाते). अभेद को भाते हैं. त्रिकाली ज्ञायकस्वभाव के अनुभव में ज्ञायक की भावना है. आडा..डा...! 'वह पुरुष पर्यायों से संकीर्ण (भंडित) नहीं होता;...' पर्याय में भंडित नहीं होता. आ..डा..डा...! 'इसलिये पर्यायों के द्वारा संकीर्ण न होने से सुविशुद्ध होता है.' बहुत (बढिया) गाथा (है) ! आडा..डा...!

मेरे अज्ञानभाव में भी स्वतंत्र कर्ता (था) और ज्ञानभाव में भी स्वतंत्र कर्ता (हूँ).
मुझे पर के साथ कोई संबंध नहीं. आ..डा..डा...! ये पाने-पीने की, पैसे की व्यवस्था हो
तो धर्म कर सके. वही बात नहीं है ?

(विशेष आयेगा...)

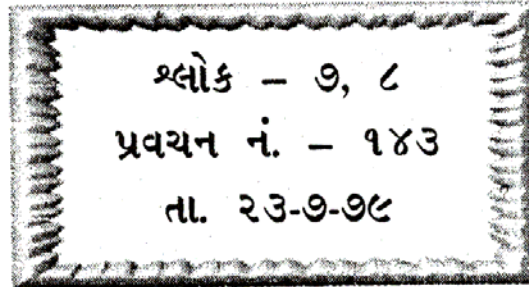

વસંતતિલકા છન્દ ।

દ્રવ્યાન્તરવ્યતિકરાદપસારિતાત્મા
સામાન્યમજ્જિતસમસ્તવિશેષજાતઃ ।
इत्येष शुद्धनय उद्धतमोहलक्ष्मी-
लुण्टाक उत्कटविवेकविविक्ततत्त्वः ॥७॥

(હવે શ્લોક દ્વારા આ જ આશયને વ્યક્ત કરતાં શુદ્ધનયનો મહિમા કરવામાં આવે છે :))

(અર્થ :-) જેણે અન્ય દ્રવ્યથી ભિન્નતા દ્વારા આત્માને એક બાજુ ખસેડ્યો છે (અર્થાત્ પરદ્રવ્યોથી અલગ દર્શાવ્યો છે) તથા જેણે સમસ્ત વિશેષોના સમૂહને સામાન્યની અંદર મગ્ન કર્યો છે (અર્થાત્ સમસ્ત પર્યાયોને દ્રવ્યની અંદર ડૂબી ગયેલા દર્શાવ્યા છે) – એવો જે આ ઉદ્ધત મોહની લક્ષ્મીને (–ઋદ્ધિને, શોભાને) લૂંટી લેનારો શુદ્ધનય, તેણે ઉત્કટ વિવેક વડે તત્ત્વને (આત્મસ્વરૂપને) વિવિક્ત કર્યું છે.

‘પ્રવચનસાર’, કલશ સાતવાં, સાતવાં કલશ હૈ.

દ્રવ્યાન્તરવ્યતિકરાદપસારિતાત્મા
સામાન્યમજ્જિતસમસ્તવિશેષજાતઃ ।
इत्येष शुद्धनय उद्धतमोहलक्ष्मी-
लुण्टाक उत्कटविवेकविविक्ततत्त्वः ।

आहा..हा...! 'जिसने...' यानी शुद्धनय ने. अपने पूर्ण स्वरूप की ओर की दृष्टि (की है) असा जो शुद्धनय. प्रतीत की अपेक्षा से यहां नय की अपेक्षा ली है. बाकी सम्यग्दर्शन की पर्याय कडो या शुद्धनय का विषय कडो. (अैसे) शुद्धनय ने. 'जिसने...' यानी (गुजराती में) जेशे. 'अन्य द्रव्य से भिन्नता के द्वारा...' आ..हा..हा...! पर्याय में जो अन्य द्रव्य का लक्ष है उसे शुद्धनय ने छुडा दिया. परद्रव्य का जो लक्ष है उसे शुद्धनय ने छुडाया, छुडा दिया और 'आत्मा को अेक ओर उटा लिया...' आ..हा..हा...! हमारी गुजराती भाषा में 'आत्मा को अेक कोर पसेड लिया' (कहते हैं). आहा..हा...!

भगवानआत्मा ! ये सम्यग्दर्शन की बात है. अैसी बात है. भाई ! शुद्धनय कडो या श्रद्धा की अपेक्षा से सम्यग्दर्शन की पर्याय (कडो). 'शुद्धनयाश्रित मुनिवरो प्राप्ति करे निर्वाणनी' अथवा 'भूदत्थमस्सिदो खलु सम्मादिट्ठी हवदि जीवो।।' त्रिकाल (स्वभाव को) लक्ष में लेनेवाली शुद्धनय, इस शुद्धनय ने अन्य पदार्थ से अपने को भिन्न (किया). उटा लिया. आहा..हा...! अैसी बात है. पर्याय में शुद्धनय ने परद्रव्य से अपने को भिन्न – उटा लिया. अरे...! अरे...! अभी तो यह सम्यग्दर्शन की प्राप्ति की पद्धति ये है. (अैसा कहते हैं). अरे...! क्या डो ? भाई !

'जिसने...' यानी शुद्धनय ने. 'अन्य द्रव्य से भिन्नता...' (संस्कृत श्लोक में) 'व्यतिकर' (शब्द) है न ? 'व्यतिकर' (यानी) भिन्न. पाठ में 'व्यतिकरा' है (अर्थात्) भिन्न कर दिया. 'व्यतिकर' यानी भिन्न. 'द्रव्यान्तर' अैसा है न ? 'द्रव्यान्तर' (अर्थात्) अपने द्रव्य से अनेरे द्रव्य (को) व्यतिकर नाम भिन्न कर दिया. आहा..हा...! 'द्रव्यान्तरव्यतिकर' ये शब्द पडा है. अपना द्रव्य जो शुद्ध चैतन्यधन (है), उससे द्रव्यान्तर (यानी) अनेरा द्रव्य (है) उसे व्यतिकर नाम भिन्न कर दिया. आहा..हा...! शुद्धनय ने स्व का आश्रय लेने में परद्रव्य से अपने को भिन्न कर दिया. आहा..हा...! देव, गुरु और शास्त्र भी परद्रव्य (हैं). भाई ! वस्तु अैसी है. सम्यग्दर्शन पाने की पद्धति अलौकिक है, भाई ! आहा..हा...!

'जिसने...' (यानी) शुद्धनय ने. 'द्रव्यान्तर' यानी अपने द्रव्य से अनेरा द्रव्य. 'द्रव्यान्तर' पाठ है न ? 'जिसने अन्य द्रव्य से...' इसका अर्थ किया. 'द्रव्यान्तर' (है), फिर 'व्यतिकर' (है). जिसने अपनी पर्याय में द्रव्य उपर दृष्टि डोने से परद्रव्य से अपने आत्मा को उटा लिया. अैसी बातें ! दृष्टि में, लक्ष में जो परद्रव्य था, अपने द्रव्य का लक्ष नहीं था (तो) शुद्धनय ने पर – द्रव्यांतर – अपने द्रव्य से अनेरा द्रव्य (है) उससे अपने आत्मा को उटा लिया. गुजराती भाषा में – अन्य द्रव्यथी पोताना आत्माने पसेडी लीधो (अैसा कहते हैं). ये गुजराती भाषा ! समज में आया ? आहा..हा...! हिन्दी भी सादी भाषा है. अैसी

कोई (कठिन भाषा नहीं है). आहा..हा...! समझ में आता है ? क्या समझ में आता है ?

जिसे अपने आत्मा का अनुभव करना हो अथवा शुद्धनय का विषय दृष्टि में लेना हो, तो शुद्धनय ने पहले तो अनेरे द्रव्य से अपने को भिन्न (करके) हटा लिया. आहा..हा...! परद्रव्य का लक्ष था वह लक्ष हटा लिया. अपने द्रव्य को अन्य द्रव्य से हटा लिया. आहा..हा...! 'अर्थात् परद्रव्यों से अलग दिखाया है)...' (ऐसी) भाषा है न ? वह 'व्यतिकर' (यानी) भिन्नता का अर्थ है. '(परद्रव्यों से अलग दिखाया है)...' आहा..हा...! भगवान पूर्णानंद प्रभु ! यैतन्यघन ! उसे शुद्धनय ने पर से भिन्न दिखाया. पर से अेकत्व था (उससे) भिन्न दिखाया. आहा..हा...! ऐसी बात ! ये तो अभी सम्यग्दर्शन कौन सी पद्धति से प्राप्त हो यह बात है. समझ में आया ?

पर्याय में जो परलक्ष था, अपना लक्ष तो नहीं था (उसे) शुद्धनय ने पर से हटा लिया. वह मेरी चीज में नहीं. अेक बात. 'तथा...' दूसरी बात. है ? भाषा अलग, अभ्यास नहीं... आ..हा..हा...! धर्म - प्रथम सीढ़ी - धर्म की पहली सीढ़ी प्राप्त कैसे हो ? कि, अंतर में पर का लक्ष (छोडकर) शुद्धनय की दृष्टि दुर्घ तो पर से तो अपने को हटा लिया, दूर कर दिया, पर से भिन्न दिखाया. आ..हा..हा...! अेक बात.

'जिसने...' वह भी शुद्धनय. पहले 'जिसने...' (आया) वह भी शुद्धनय. यहां 'जिसने...' दूसरा क्या किया ? आहा..हा...! 'जिसने समस्त विशेषों के समूह को सामान्य में लीन किया...' आ..हा..हा...! पर्याय में परलक्ष से अपने को भिन्न किया. अब, पर्याय में जो भेद है... आहा..हा...! पर्याय में गुण की पर्यायों (का) जो भेद है ये 'समस्त विशेषों के...' समस्त पर्यायों के 'समूह को...' आ..हा..हा...! अनंती अनंती पर्यायों का समूह जो है, अेक समय की पर्याय में अनंती पर्यायें हैं, इन अनंती पर्यायों के समूह को 'सामान्य में लीन किया...' अभेद कर दिया, भेद छोड दिया. समझ में आया ? पर्याय में पर से शुद्धनय ने तो दूर हटा लिया परंतु पर्याय में पर्याय का जो भेद - विशेष था - कर्ता, कर्म, करण, संप्रदान (आदि) भेद का लक्ष छूटा तो अभेद में गया. अभेद में जाने से भेद का लक्ष छूट गया. आ..हा..हा...! भाषा तो सादी है परंतु भाव बहुत गिंये हैं, बापू !

प्रभु ! तेरी प्रभुता ! तेरी प्रभुता का पता कैसे लगे ? आ..हा...! कि, पहले तो शुद्धनय से पर से (अपने आप को) हटा ले... आहा..हा...! और बाद में भेद को भी दूर कर दे, भेद को सामान्य में समा दे. आहा..हा...! भेद (का लक्ष छोडकर) सामान्य में - अभेद में लक्ष कर दे. सब पर्याय का नहीं, परंतु वर्तमान पर्याय में जो भेद है उस पर्याय ने भेद को छुडा दिया. वर्तमान पर्याय भी अंदर में अेकाग्र हो गई, अैसा नहीं. अेकाग्र

हुँ (तो) सही, परंतु सामान्य में वर्तमान पर्याय भी अकेले ही हो गई, ऐसा नहीं। समझ में आया ? पर्याय – शुद्धनय की निर्मल पर्याय ने... आहा..हा...! परद्रव्य से तो आत्मा को हटा लिया, परंतु भेदों से हटकर अभेद में दृष्टि लगा दी. आहा..हा...! ऐसा स्वरूप है. ऐसी बहुत सूक्ष्म वस्तु है. लोग 'सोनगढ' के नाम से भडकते हैं ! प्रभु ! ये वस्तु ऐसी है, भाई ! आहा..हा...! तुझे अभ्यास में न आवे. सुनने मिले नहीं इसलिये सत्य चीज दूसरी हो जाये ? आहा..हा...!

अरे...! अमर ऐसा भगवानआत्मा ! जिसकी दृष्टि शुद्धनय (की) हुई और शुद्धनय ने आत्मा को पर से हटाकर और भेद से हटाकर, सामान्य में दृष्टि कर ली. आ..हा..हा...! समझ में आया ? दूसरी रीत से कहें तो, पर से हटकर पर्याय ने द्रव्य के ध्येय में ध्यान लगा दिया. आहा..हा...! पर्याय का ध्यान, उसका ध्येय अभेद द्रव्य (है) उसमें लगा दिया. आ..हा..हा...! यह ध्यान की बात है. सामान्य में भेद को लीन किया उसका अर्थ (यह है कि) वर्तमान पर्याय में ध्यान में ध्येय बना लिया. ध्यान ने त्रिकाली (को) ध्येय बनाया. आ..हा..हा...!

ये कोई शास्त्र का अभ्यास हो तो प्राप्त कर सके, ऐसी चीज नहीं है. बाह्य का त्याग करे तो ये प्राप्त कर सके, ऐसी यह चीज नहीं है. आहा..हा...! ये तो कदा न कि, बाह्य से तो शुद्धनय ने हटा लिया. बाह्य का त्याग-ग्रहण तो मेरे में है ही नहीं. आहा..हा...!

पहली पद्धति – सुष के पंथ में जाना हो तो उसमें परद्रव्य से अपने को हटा लिया, जसेड लिया, दूर कर दिया. लक्ष में परद्रव्य था तो उस परद्रव्य से अपने को दूर कर दिया और भेद को भी सामान्य में लगा दिया अर्थात् भेद का लक्ष भी छूट गया. आहा..हा...! समझ में आया ? थोड़ा श्लोक (है) लेकिन अद्भुत है ! यह तो साधक की बात है. बाद में श्लोक आयेगा (कि) ऐसी दृष्टि से पूर्ण मुक्त होगा. आहा..हा...!

ये तो धर्म की शुरुआत – धर्म की पद्धति की शुरुआत की रीत (और) पद्धति क्या है ? आ..हा...! 'जिसने...' यानी शुद्धनय ने 'समस्त विशेषों के समूह को...' विशेष समूह है – अनंत पर्याये (हैं). आ..हा...! सामान्य के उपर अनंत पर्याय समूह हैं. 'विशेषों के समूह को...' अकेले विशेष नहीं है. आहा..हा...! अनंत पर्यायों का जो भेद है उन विशेषों का लक्ष छुड़ा दिया. 'सामान्य में लीन किया...' अथवा वहां से लक्ष छूटकर, अभेद परमात्मस्वरूप उसकी प्रभुता से भरा पडा है वहां दृष्टि जम गई. आ..हा..हा...! वहां शुद्धनय ने अपने स्वभाव को – अभेद को पकड लिया. ऐसी बात कहां है ? भाई ! आ..हा...! परम सत्य

की पुकार है ! परम सत्य की ललकार है !! आहा..हा...!

प्रभु ! तुझे सुभ के पंथ पर जाना हो (तो यह बात है). दुःख के पंथ पर तो प्रभु ! अनंत काल से यह रहा है. आहा..हा...! परद्रव्य की अेकता और अभेदबुद्धि में तो अनंतकाल से यह रहा है, रुक गया है. वह तो संसार दुःख-पंथ है. जिसे आत्मा का सुभ-पंथ लेना हो... आ..हा..हा...! (तो) अेक समय में अभेद अभंडानंद प्रभु ! त्रिकाल निरावरण अभंड अेक प्रत्यक्ष प्रतिभासमय (स्वरूप) पर दृष्टि जमा दे. ध्यान में दृष्टि वहां जम जाये.

‘समस्त पर्यायों को द्रव्य के भीतर डूबा हुआ...’ इसका अर्थ कोई ऐसा भी ले ले कि, वर्तमान पर्याय भी अंदर डूब गई. (लेकिन) ऐसा नहीं है. समझ में आया ? शब्द तो ऐसा है ‘समस्त पर्यायों को...’ परंतु (जिस में) निर्णय होता है वह भी पर्याय है. वह पर्याय अंदर घूस जाये तो निर्णय कौन करे ? अनुभव कौन करे ? आ..हा..हा...! अनुभव की पर्याय भी अंदर में यली जाये तो अनुभव करनेवाली पर्याय तो रही नहीं. आहा..हा...! ऐसी बातें हैं, बापू ! जैन परमेश्वर ने जो तत्त्व देखा और उन्हीं ने जो पद्धति कही वह जगत से निराली है. आ..हा..हा...!

‘ऐसा जो यह,...’ ऐसा जो शुद्धनय. आहा..हा...! पर से उटाकर, पर्याय के भेद का लक्ष छोडकर सामान्य द्रव्य में दृष्टि दी...’ आहा..हा...! ऐसा जो यह शुद्धनय ‘उद्धत मोह की लक्ष्मी...’ मिथ्यात्व की ‘ऋद्धि को, शोभा को) लूट लेनेवाला...’ (है). मिथ्या भ्रांति की जो शोभा थी... आहा..हा...! उसे शुद्धनय ने लूट लिया है – नाश कर दिया. उसका अर्थ की मिथ्यात्व का नाश किया. मोह है न ? ‘मोह’ शब्द है. आ..हा...! ‘शुद्धनय उद्धतमोहलक्ष्मी’ संस्कृत (श्लोक में) तीसरा पद है. ‘उद्धतमोहलक्ष्मी’ – मिथ्यात्व की शोभा थी. आहा..हा...! मैं पर से संगवाला हूँ, मैं (अेक) समय की पर्याय के अंश जितना हूँ, ऐसा जो मोह – मिथ्यात्व भाव. ऐसा जो मिथ्यात्व भाव (है) उसे शुद्धनय ने लूट लिया, उसकी शोभा लूट ली. अपनी शोभा बढा दी. ये गाथा ऐसी आई है !

आबालगोपाल भगवान् आत्मा ! सभी को समझने जैसा है, प्रभु ! यह यीज पंडिताई की नहीं. आहा..हा...! यानी कि सम्यग्दर्शन की पंडिताई के अलावा दूसरी जानपने की पंडिताई में यह यीज नहीं आयेगी. आहा..हा...! जानपने का कोई परलक्षी विशेष ज्ञान हुआ हो आहा..हा...! (और) उसमें मैंने कुछ किया है (ऐसा मानना) मिथ्यात्व भाव है. शुद्धनय इस मिथ्यात्व का नाश करता है. मिथ्यात्व मोह की शोभा जो अेकत्वबुद्धि और भेद पर (दृष्टि थी)... आ..हा..हा...! उस मिथ्यात्व की शोभा को लूट लेता है, शुद्धनय लूट लेता है. उसकी शोभा अब रहती नहीं. आहा..हा...! समझ में आया ? भाई ! ये तुम्हारे

स्थानकवासी में कहां था ? आहा..हा...!

ऐसी यीज... बापू ! आहा..हा...! जिसकी धर्म की शुरुआत में धर्म कैसे छो ? धर्म छो या शुद्धनय का विषय छो या सम्यग्दर्शन का विषय छो या सम्यग्दर्शन छो.

प्रश्न :- शुद्धनय और भूतार्थनय में क्या फर्क है ?

समाधान :- एक ही बात है. (फिर भी) दो बात है. एक तो ग्यारवीं गाथा में तो भूतार्थ को शुद्धनय छो और उसी में फिर तीसरे पद (में) फिर से लिया. 'भूदत्थमरिसदो खलु' अर्थात् त्रिकाली का आश्रय करनेवाली दृष्टि सम्यग्दर्शन है. शुद्धनय का आश्रय छो या सम्यग्दर्शन का भूतार्थ आश्रय छो. आ..हा..हा...! यह ज्ञानप्रधान कथन है परंतु है सम्यग्दर्शन की रीत. समज में आया ?

('समयसार' की) चौदहवीं गाथा है वह भी सम्यग्दर्शन की व्याख्या है. फिर भी है शुद्धनय का विषय. चौदहवीं (गाथा) ! पंद्रहवीं (गाथा में) ज्ञान की प्रधानता का विषय है और चौदहवीं (गाथा में) सम्यग्दर्शन (का विषय है) फिर भी शुद्धनय का कथन है. भाई ! 'जो परस्सदि अप्पाणं अबद्धपुट्टं अणण्णयं गियदं। अविसेसमसंजुत्तं तं सुद्धणयं वियाणीहि।।१४।।' ऐसा पाठ है. भाई ! है तो सम्यग्दर्शन का विषय. समज में आया ? 'समयसार' (की) चौदहवीं गाथा है. वहां तो यह छो है तो सम्यग्दर्शन का विषय, परंतु ध्येय - सम्यग्दर्शन का ध्येय द्रव्य छो. फिर भी वहां ऐसा छो कि, जो कोई प्रभु अबद्ध - मुक्तस्वरूप भगवान का जो अनुभव करे, उसे जो दृष्टे वह शुद्धनय है. 'जो परस्सदि अप्पाणं अबद्धपुट्टं अणण्णयं गियदं। अविसेसमसंजुत्तं तं सुद्धणयं वियाणीहि।।१४।।' उसे विशेषरूप से शुद्धनय जान. चौदहवीं (गाथा) में ऐसा है. है अधिकार सम्यग्दर्शन का, यह भी है तो सम्यग्दर्शन का (अधिकार), परंतु शुद्धनय से कथन किया है. समज में आया ?

शुद्धनय है वह ज्ञान का एक अवयव है. प्रमाण है वह सारे ज्ञान का अवयवी है. उसमें निश्चय और व्यवहार एक अंश को लक्ष में लेनेवाला (अंश है). अन्धे को लक्ष में लेनेवाली नय को यहां शुद्धनय कहते हैं. शुद्धनय में स्वद्रव्य पूर्ण है, वह लक्ष में आता है और प्रमाण में द्रव्य और पर्याय दोनों लक्ष में आता है वह द्रव्य है. असद्भुत व्यवहार में अपना और पर का (दोनों का) ज्ञान होता है. उस समय है तो अपना ज्ञान, परंतु पर का ज्ञान छोना वह असद्भुत व्यवहार है. अरे...रे...!

वह तो ग्यारहवीं गाथा में छो न ? समस्त व्यवहार अभूतार्थ होने से. टीका है न ? ग्यारहवीं गाथा ! (पहले) चौदहवीं (गाथा की बात) छो. ग्यारहवीं (गाथा में ऐसा छो) सर्व व्यवहार अभूतार्थ (है). सर्व नाम चार (भेद). अध्यात्म का व्यवहार. हां ! आगम

प्रवचनसार श्लोक - ७

का व्यवहार भिन्न है. उसमें नैगम और संग्रहनय को भी कहे. यहां तो नैगम (और) संग्रह (की) सात नय भी व्यवहार में यली जाती हैं. अध्यात्म में सात नय व्यवहार में यली जाती है और 'तत्त्वार्थसूत्र' की दृष्टि से, ज्ञानप्रधान कथन में सात नय में यौथी नय (ऋणसूत्रनय) पर्याय को विषय करनेवाली शुद्धनय पर्याय (है). परंतु यहां तो दृष्टिप्रधान कथन में - द्रव्यप्रधान कथन में तो त्रिकाली द्रव्य जो है वह शुद्धनय (का विषय है). उसमें नैगम, संग्रह (आदि) व्यवहार(नय) आती नहीं. आहा..हा...! ऐसी बातें !

'तत्त्वार्थसूत्र' में मिथ्यात्व, राग-द्वेष (को) जव का स्वतत्त्व कहा. स्वतत्त्व कहा ! 'उमास्वामी' (ने) जो 'तत्त्वार्थसूत्र' (बनाया). दसलक्षणी पर्व में उमेशां वांचन में आता है. उसमें ऐसा कहा कि, मिथ्यात्व और राग-द्वेष, विकारी पर्याय जव का स्वतत्त्व है. जव की पर्याय जव में स्वतत्त्व है. आहा..हा...!

यहां तो दृष्टिप्रधान कथन में पर से तो भिन्न किया, विकार से तो भी भिन्न किया. लेकिन भेद से (भी) भिन्न किया ! आ..हा..हा...! समज में आया ? मार्ग... मार्ग... मार्ग... बापू ! आ..हा..हा...! अलौकिक है ! लोगों को अभी प्रवृत्ति में लगा दिया. दृष्टि है नहीं. समकित (है नहीं) और उसके बिना पडिमा ले ली, पडिमा के अनुसार पालन करना और उसमें अश्रु आदर नहीं मिले तो भेद हो जाये (कि) हम छतना... छतना पालन करते हैं फिर भी सामने देखते नहीं, आदर करते, नहीं ! क्या पालन करता है ? बापू ! राग का पालन करता है. समज में आया ? आ..हा..हा...!

चैतन्य के प्रकाश का नूर प्रभु ! अन्धे अकृप, अविनश्वर अकृप, अजंड अकृप ! उसकी दृष्टि को यहां शुद्धनय कहते हैं. यह शुद्धनय पर से तो भिन्न बताती है परंतु भेद से भी भिन्न बताती है ! आहा..हा...! समज में आया ? सूक्ष्म पडे इसलिये लोग हट गये और बाद में तो यहां तक कहने लगे कि, निश्चय सम्यक् अपने को है या नहीं यह मालूम नहीं पडे, भगवान जाने ! अरे... अरे...! प्रभु ! क्या करता है तू ? समज में आया ? व्यवहार करो, बस व्यवहार करो (इसमें लगा दिया). आहा..हा...!

शुद्धनय (ने) अन्धे पर दृष्टि की तो मोह की लक्ष्मी, मिथ्यात्व की शोभा लूट ली. नाश कर दिया. पर से मुझे लाभ होता है, दया-दान की किया से मुझे लाभ होता है, ऐसा मिथ्यात्व भाव शुद्धनय ने लूट लिया, उसने नाश कर दिया. जैसे मिथ्यात्व भाव का नाश कर दिया. आहा..हा...! 'मोह की लक्ष्मी' कहा, देखा !? मिथ्यात्व की भी शोभा है न ? हम ऐसा करते हैं... हम ऐसा करते हैं... दूसरों की सेवा करते हैं.

उसमें तो आया न ? 'तद्गुणलब्धये' (अर्थात्) भगवान आप के गुणों की स्तुति करते

हुअे आप के गुण मुजे मिले. उसका अर्थ ऐसा करते हैं कि, यदि आप स्तुति को विकल्प कहते हो, फिर भी उनके गुण मिलते हैं, ऐसा उसमें आता है. क्या है स्तुति ? 'मोक्षमार्गस्य नेतार भेत्तारं कर्मभूताम्। ज्ञातारं विश्वतत्त्वानां वन्दे तद्गुणलब्धये।।' आप के गुणों की प्राप्ति के लिये मैं स्तुति कर रहा हूँ. तो कोई कहे कि, स्तुति से लाभ नहीं है, तो ये लाभ कहा न ? भाई ! उसमें ऐसा नहीं कहा है. वह तो व्यवहार का वचन है. प्रभु !

उसकी बड़ी तकरार (अेक विद्वान के साथ हुई थी). इसमें 'तद्गुणलब्धये' कहा है और आप (कहते हो) पर से लाभ नहीं होता, तो इसमें तो ऐसा कहा है. वे ऐसा कहते थे. प्रभु... प्रभु...! क्या करें ? आहा...हा...! उनके गुण की प्राप्ति तो पर है. जो उनके गुण हैं, वैसे मेरे गुण की मुजे प्राप्ति हो, ऐसी जिसकी दृष्टि है, उसकी अपेक्षा से यह कथन है. समझ में आया ? शास्त्र की भाषा में कौन सी अपेक्षा है ?

'अमृतयंद्राचार्य' ऐसा कहे कि, इस शास्त्र की टीका करते हुअे मेरी पर्याय में अनादि की अशुद्धता है, (उसका नाश हो). हैं तो मुनि, सम्यक्दृष्टि अनुभवी (हैं). परंतु अशुद्धता का अंश अनादि का है, गया नहीं, जाये तो तो केवल(ज्ञान) हो जाये. आहा...हा...! प्रभु ! मेरी पर्याय में क्लुषितता है. आहा...हा...! वे तो मुनि हैं. शुभभाव भी क्लुषित है. आ...हा...हा...! प्रभु ! टीका करते हुअे इस क्लुषितता का नाश हो. टीका करना वह तो विकल्प है. पाठ तो ऐसा है 'एव' शब्द पडा है. भाई ! 'एव' शब्द है. 'टीका से ही' ऐसा शब्द है, 'टीका से ही' ऐसा शब्द है. लेकिन उसका अर्थ क्या ? भाई ! (ऐसा) शब्द है, मालूम है. टीका (में) 'एव' शब्द है. टीका से ही मेरी मलिनता का नाश हो. टीका (करने का भाव) तो विकल्प है. आहा...हा...! परंतु टीका के काल में मेरा जोर द्रव्य पर जाता है उसमें अशुद्धता का नाश हो जायेगा. टीका करते करते, करने के काल में मेरा जोर द्रव्य पर जायेगा. आ...हा...हा...! मेरा आश्रय थोडा है वह विशेष आश्रय होगा. आ...हा...हा...! इसलिये उस अशुद्धता का नाश होगा. शब्द के अर्थ की भी क्या पद्धति है उसे समझे नहीं, भाई ! तकरार करे ! क्या हो ? बापू ! आहा...हा...! अरे...! प्रभु के तो विरह पडे, भगवान तो अभी रहे नहीं. आहा...हा...! उनकी कथन की रीत समझने के लिये प्रभु ! मान छोड देना पडेगा. आहा...हा...!

(यहां कहते हैं) 'ऐसा जो यह,...' शुद्धनय. पहले आया था न ? 'जिसने' दूसरे पद में (आया) 'जिसने', तीसरे पद में (कहा) 'यह' यह शुद्धनय, जैसे. समझ में आया ? स्वभाव की ओर की अभेद दृष्टि (हुई) वह शुद्धनय (है). आ...हा...हा...! यह शुद्धनय 'उद्धत मोड

की लक्ष्मी को (ऋद्धि को, शोभा को) लूट लेनेवाला...' (है). आ..डा..डा...! तीन विशेषण शुद्धनय में लिये. पहले (में) 'जिसने' (कहकर) पर से त्रिज किया. (दूसरे में) 'जिसने' भेद से त्रिज किया और तीसरा 'यह' शुद्धनय (ऐसा कहा). आ..डा..डा...!

पूर्वार्णव के नाथ का समुद्र भरा है भगवान ! आ..डा..डा...! कल स्तुति में नहीं आया था ? वहां तो पर्याय की प्रगटता की व्याख्या है. परंतु अनंत गुण की पर्याय की प्रगटता हुई, धतने गुण प्रगट हुआ कि, प्रभु ! अनंत भुज करुं, एक भुज में अनंती जल करुं तो (भी) प्रभु ! मैं इन गुणों की व्याख्या नहीं कर पाऊंगा ! आ..डा..डा..डा...! एक भुज में अनंत भुज और एक भुज में अनंत जल !! प्रभु ! क्या कहें ? आ..डा..डा...! तो भी आप के गुण की दशा का वर्णन नहीं कर पाऊंगा. जितनी दशा हैं उतने ही गुण हैं. पर्याय की जितनी निर्मलता प्रगट हुई हैं उतने ही गुण हैं. गुण ध्रुव हैं और ये पर्याय परिणामति हैं. आ..डा..डा...! उन्हें तो केवलज्ञान आदि अनंत गुण की जो पर्याय प्रगट हुई हैं उन्हें कहा कि, प्रभु ! आप के गुण को क्या कहें ? आ..डा..डा...!

१५० में ऐसे आया कि, प्रभु ! आप के गुणों का (वर्णन करने के लिये) मैं पूरी धरती का कागज करुं और समुद्र के पानी की स्याही करुं... आ..डा..डा..डा...! और सारे तरुवर की कलम करुं ! एक कलम टूट जाये तो दूसरी (कलम), ऐसे सब तरुवर आ..डा..डा...! (उससे भी) प्रभु ! आप के गुण लिखे नहीं जाते !! आ..डा..डा...! है उसमें ? कहा है ? कल कहा था न ? 'स्तवनमंजरी... स्तवनमंजरी' ! उसका १८३ पन्ना और १५० (नंबर का) पन्ना. १५० में समुद्र का दृष्टांत (है) और १८३ में अनंत भुज और जल का दृष्टांत (है). है, मालूम है. समझ में आया ? वह तो जब पढा था तब ही (लिखा था). १८३ पन्ने पर लिखा है (कि) १५० (पन्ने पर) ऐसी बात है. बारंबार सब का वांचन कहा होता है ? हजारों शास्त्र (हैं), उसमें सार सार वहां लिख लिया हो. आ..डा..डा...!

शुद्धनय ने अत्मेद का आश्रय लिया तो उसकी शोभा बढ गई और मिथ्यात्व की शोभा लूट गई. शुद्धनय ने अत्मेद को विषय करनेपर अतीन्द्रिय आनंद का स्वाद आने से मेरी शोभा बढ गई... आ..डा..डा...! और मिथ्यात्व की शोभा लूट गई. मिथ्यात्व दुःख की दशा थी, ऐसा कहते हैं. मेरे शुद्धनय के विषय से आनंद प्रगट हुआ, उस आनंद ने दुःख की दशा का नाश कर दिया. आ..डा..डा...! ये तो अभी साधक की बात है, हां ! समझ में आता है ? 'लूट लेनेवाला शुद्धनय...' आ..डा..डा...!

'उसने...' अब यौथा बोल आया. 'उसने...' यानी शुद्धनय ने 'उत्कट विवेक के द्वारा...' आ..डा..डा...! (अर्थात्) उत्कट भेदज्ञान द्वारा 'तत्त्व को (आत्मस्वरूप को) विविक्त किया है.'

आत्मस्वरूप को (विविक्त नाम) शुद्ध, अकेला और अलग कर दिया है. आ..डा..डा...! श्लोक बहुत (बढिया है) ! आ..डा..डा...! 'उसने...' (यानी) शुद्धनय ने. मिथ्यात्व का, भ्रान्ति का तो नाश कर दिया. आ..डा..डा...! और 'उत्कट विवेक के द्वारा...' इसे प्रगट किया. इसका नाश किया और इसे प्रगट किया, ऐसा कहते हैं.

'उत्कट विवेक के द्वारा...' महा भेदज्ञान के द्वारा. ये विवेक (है). लौकिक विवेक करता हो तो (कहे कि), ये मेरा विवेकी है. धूल में भी वहां (विवेक) नहीं है. ये विवेक (है). जिसने 'विवेक के द्वारा तत्त्व को...' भगवानस्वरूप को. विविक्त (यानी) अलग कर दिया.

पहले (अेक ओर) हटा लिया, ऐसा कहा, फिर भेद से दूर हुआ, फिर मोहलक्ष्मी को लूट लिया. आ..डा..डा...! फिर अपने तत्त्व को पर से (अलग करके) पूर्ण... पूर्ण... पूर्ण... पूर्ण... प्रगट किया. पूर्ण यानी पूर्ण स्वरूप. पर्याय में प्रगट किया. पर्याय में पूर्णता तो केवलज्ञान होता है तब. वह इसके बाद के श्लोक में कहेंगे. समझ में आया ? आ..डा..डा...! अरे...! (विविक्त का अर्थ मूल ग्रन्थ में फूटनोट में दिया है). शुद्ध किया, अकेला कर दिया. अलग कर दिया. लो, अेक श्लोक पौना घंटा यला ! आ..डा...! क्या 'अमृतयंद्रायार्यदेव' की कथनपद्धति !! ओ..डो..डो...! उसे स्पर्श करके काम लिया है - उसे स्पर्श कराने की बात है. आ..डा..डा...! अभ्यास नहीं हो इसलिये कठिन पडे, लेकिन मार्ग कोई दूसरा हो जाता है ? दूसरा असत् रास्ता हो जाये ? आ..डा..डा...!

अरे..रे...! जवान लडकों को डार्टअटेक हो जाता है. बीस-बीस साल में. पंद्रह साल में ! अपने यहां बॉर्डिंग में अेक लडका था. बहुत साल पहले (की बात है). जवान लडका. हमारे पास आता था. पिसाब करने नीचे उतरा उतने में देह छूट गया ! आ..डा...! जवान ! १६-१७-१८ वर्ष की उम्र होगी. बापू ! वह देह जड है, भाई ! उसके छूटने के काल में रहने पर भी रहे नहीं. आ..डा..डा...! युवानी के काल में, वृद्धत्व के काल में प्रभु ! तू ये (काम) कर ले. अभी नहीं... अभी नहीं... प्रभु ! अभी नहीं (कहता रहेगा) तो अभी नहीं रहेगा. आ..डा..डा...! पैसे की सभ व्यवस्था हो जाये, लडके की शादी हो जाये, लडकीयों को ठिकाने लगा दें, बाद में करेंगे. आ..डा..डा...!

मुमुक्षु :- ऐसा भाव तो आवे.

पूज्य गुरुदेवश्री :- लेकिन ऐसा कैसा भाव ? मुर्छाई का भाव है. आ..डा..डा...! देणो न यहां 'भोरणी' में ! आ..डा..डा...! मुर्छे ! हाथ में घडी ! पुलिस की गाडी उस पर चले ! उठाने कहां जाये ? देणने जाये तो मुर्छे पर (चलकर जाये). जांच करते हैं न ? जिस पर अेक अग्नि का तिनका छू ले तो चिल्लाता था उसके शरीर पर - मुर्छे पर गाडी चले !

आहा..हा...! बापू ! वह तो पर यीज है. वह पर है. अभी ही भिन्न है, लेकिन क्षेत्रांतर (होने से) क्षेत्र से भिन्न हो तब उसे भिन्न दिखे. आहा..हा...! परंतु अभी ही भिन्न है. जैसे देख, ऐसा कहते हैं.

यहां शुद्धनय में यह कहा न ? आहा..हा...! यहां युवानी या लक्ष्मी बाधा रूप नहीं होगी. उनसे तो तुझे भिन्न किया न, प्रभु ! आहा..हा...! लक्ष्मी, कुटुंब, पुत्र, पुत्री, भाई, देव-गुरु-शास्त्र उन परद्रव्यों से तो पहले ही धडाके में दूर कर दिया. आहा..हा...! दूसरे धडाके (में) भेद को दूर कर दिया. आहा..हा...! और (तीसरे धडाके में) मोह को लूटनेवाली नय जहां अंदर में अनुभव में आयी तो मोह उत्पन्न हुआ ही नहीं, नाश हो गया. आहा..हा...! ध्रुव के आश्रय से शांति और आनंद की दशा जहां उत्पन्न हुई यहां मिथ्यात्व का व्यय हुआ, ऐसा कहना है. उत्पाद, व्यय और ध्रुव तीनों सिद्ध करने हैं. समझ में आया ?

ध्रुव के ध्येय में जो सम्यग्दर्शन, ज्ञान और आनंद प्रगट हुआ उसे भी शुद्धनय कहते हैं. त्रिकाली के विषय को भी शुद्धनय कहते हैं. आता है न ? भाई ! यौदहवीं (गाथा में) ! आत्मा का अनुभव शुद्धनय है. शुद्धनय भी अनुभव है. पर्याय का वेदन है उसे शुद्धनय कहा. यौदहवीं गाथा में आता है. परिणामन शुद्ध हुआ तब उसने शुद्धनय का विषय पकड़ा. तब उसे निर्मल परिणति प्रगट हुई उसे भी शुद्धनय कहने में आता है. आहा..हा...!

वैसे तो बात हो गई है (कि), शुद्धनय की पूर्णता की प्राप्ति केवल(ज्ञान) में होती है. वह तो पर्याय (हुई). परंतु आश्रय करना है न ? वह पूर्ण आश्रय केवलज्ञान होता है तब आश्रय पूर्ण हो गया. फिर उसे आश्रय करना रहा नहीं. इसलिये शुद्धनय की पूर्ण प्राप्ति केवलज्ञान में है (ऐसा) इस अपेक्षा से (कहा). बाकी, शुद्धनय की प्राप्ति का विषय तो वर्तमानकाल में ही उसे है. ध्येय है वह (विषय है). परंतु पर्याय में पूर्णता हो तब शुद्धनय की पूर्णता हुई, ऐसा कहने में आया है. आहा..हा...! कितनी अपेक्षाओं ! तीनलोक के नाथ की पद्धति तो देखो ! आ..हा...!

भेद को भी जहां ठीका लेने हैं... आहा..हा...! यहां पर मेरे, स्त्री मेरी, पुत्र मेरे. जैसे मेरे... अरे...! प्रभु ! तुझे ये क्या हुआ ? पागल है, पागल ! मिथ्यात्व का दाड़ पिया है. आहा..हा...! इस शुद्धनय का विषय लेने से उसे... आ..हा..हा...! मिथ्यात्व का नाश हो जाता है, लूट गया, व्यय हो गया. शुद्धनय का ध्येय पकड़ने से पर्याय में शुद्धनय की निर्मलता प्रगट हुई और इस निर्मलता ने मिथ्यात्व का व्यय किया. आहा..हा...!

મંદાક્રાંતા છન્દ ।

इत्युच्छेदात्परपरिणतेः कर्तृकर्मादिभेद-
भ्रान्तिध्वंसादपि च सुचिराल्लब्धशुद्धात्मतत्त्वः ।
सञ्चिन्मात्रे महसि विशदे मूर्च्छितश्चेतनोऽयं
स्थास्यत्युद्यत्सहजमहिमा सर्वदा मुक्त एव ॥८॥

(હવે શુદ્ધનય વડે શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરનાર આત્માનો મહિમા શ્લોક દ્વારા કરી, દ્રવ્યસામાન્યના વર્ણનની પૂર્ણાહુતિ કરવામાં આવે છે :)

(અર્થ :-) એ રીતે પરપરિણતિના ઉચ્છેદ દ્વારા (અર્થાત્ પરદ્રવ્યરૂપ પરિણમનના નાશ દ્વારા) તેમ જ કર્તા, કર્મ વગેરે ભેદો હોવાની જે ભ્રાંતિ તેના પણ નાશ દ્વારા આખરે જેણે શુદ્ધ આત્મતત્ત્વને ઉપલબ્ધ કર્યું છે – એવો આ આત્મા, ચૈતન્યમાત્રરૂપ વિશદ (નિર્મળ) તેજમાં લીન રહ્યો થકો, પોતાના સહજ (સ્વાભાવિક) મહિમાના પ્રકાશમાનપણે સર્વદા મુક્ત જ રહેશે.

એક ઓર એસા કહે કિ, ઉત્પાદ વ્યય કી અપેક્ષા રખતા નહીં, વ્યય ઉત્પાદ કી અપેક્ષા રખતા નહીં. ‘પ્રવચનસાર’ (કી) ૧૦૧ ગાથા. સમજ મેં આયા ? યે સ્વતંત્રતા કા ઢિંઢોરા પિટા !! યહાં ઉસે અપેક્ષિત બાત કરકે, જો ત્રિકાલી દ્રવ્ય કા આશ્રય લિયા તબ ઉસે શુદ્ધ પર્યાય પ્રગટ હુઈ. નહીં તો વહાં તો એસા કહા કિ, જો પર્યાય ઉત્પન્ન હુઈ ઉસે ધ્રુવ કા ભી આશ્રય નહીં હૈ. આહા..હા...! પર્યાય કો વ્યય કી અપેક્ષા નહીં હૈ, પર્યાય કો ધ્રુવ કી અપેક્ષા નહીં હૈ. આહા..હા...! ઇસ અપેક્ષા કા અર્થ – દ્રવ્ય પર લક્ષ જાતા હૈ, ઇતની અપેક્ષા (હૈ). ફિર ભી વહ પર્યાય વર્તમાન ષટ્કારક સે પરિણમન કરતી હુઈ ઉત્પન્ન હો, ઉસમેં પર્યાય કર્તા હૈ વહ સ્વતંત્રપને કર્તા હોકર લક્ષ કરતી હૈ. આહા..હા...! સમજ મેં આતા હૈ ?

‘(અબ શુદ્ધનય કે દ્વારા શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ કો પ્રાપ્ત કરનેવાલે...)’ (અર્થાત્ પૂર્ણ પ્રાપ્ત કરનેવાલે ‘(આત્મા કી મહિમા શ્લોક દ્વારા કહકર, દ્રવ્યસામાન્ય કે વર્ણન કી...’) યહ દ્રવ્યસામાન્ય કી ઓર જીવ કી વ્યાખ્યા (ચલતી થી). અબ છ: દ્રવ્ય કી વ્યાખ્યા કરેંગે. ‘(દ્રવ્યસામાન્ય કે વર્ણન કી પૂર્ણાહુતિ કી જાતી હૈ :-)’ આઠવાં શ્લોક.

इत्युच्छेदात्परपरिणतेः कर्तृकर्मादिभेद-
भ्रान्तिध्वंसादपि च सुचिराल्लब्धशुद्धात्मतत्त्वः।
सञ्चिन्मात्रे महसि विशदे मूर्च्छितश्चेतनोऽयं
स्थास्यत्युद्यत्सहजमहिमा सर्वदा मुक्त एव॥८॥

अब सर्वदा मुक्त की व्याख्या करते हैं. आहा..हा...! 'उसप्रकार..' (यानी) पूर्व में कहा उसप्रकार. 'परपरिणति के उच्छेद से (अर्थात् परद्रव्यरूप परिणामन के नाश से)...' आ..हा..हा...! रागादि के भी नाश से. अेकत्वबुद्धि लुप्त - स्वभाव में अेकत्व हुआ तो राग का भी नाश हुआ. आ..हा...! '(परद्रव्यरूप परिणामन...)' (यानी) राग - विकार के नाश से 'तथा कर्ता, कर्म इत्यादि भेदों की भ्रान्ति...' आहा..हा...! लो, 'भेदों की भ्रान्ति' ! भाषा देओ ! वस्तु तो अभेद है उसमें तुझे भेद की भ्रान्ति उत्पन्न होती है. आहा..हा...! अभेद की दृष्टि में भेद दिखता नहीं. भेद है सही. समझ में आया ? अभेद की दृष्टि में भेद दिखता नहीं, इसलिये भेद को असत्यार्थ कहा. भेद नहीं है, अैसा नहीं. आहा..हा...!

यहां तो कहते हैं, ये 'कर्ता, कर्म इत्यादि भेदों की भ्रान्ति...' आ..हा..हा...! मैं भेदस्वरूप हूं, ये भ्रान्ति है, (अैसा) कहते हैं. आहा..हा...! रागस्वरूप हूं, ये तो भ्रान्ति (है ही) परंतु भेदस्वरूप हूं यह भी अेक भ्रान्ति है. भगवान तो अभेदस्वरूप है. आहा..हा...! बात बहुत गिंथी ! बहुत बात (गिंथी) !! परम सत्य की ललकार है ! आ..हा...! 'कर्ता, कर्म इत्यादि भेदों की भ्रान्ति...' आ..हा..हा..हा...! भगवान शुद्धनय का विषय अभेद है और अभेद वस्तु है. वस्तु ही अभेद है, उसमें भेद की भ्रान्ति ! आ..हा..हा...! उसके भी नाश से 'अंत में जिसने शुद्ध आत्म-तत्त्व को उपलब्ध किया है...' अंततः उसका परिणाम ये आया कि. जिसने शुद्ध आत्म-तत्त्व का अनुभव पूर्ण किया 'अैसा यह आत्मा,...' (पीछले श्लोक में) शुद्धनय थी, यहां 'यह आत्मा' (है). 'यह आत्मा...' (यानी) क्या आत्मा ? कि. जिसने परपरिणति का उच्छेद किया और कर्ता-कर्म की भ्रान्ति का नाश किया. अैसा आत्मा. आहा..हा...! अैसी बातें हैं !

भाई ! ये लोटरी अलग जत की है. दृष्टि को अभेद में ले जा. उसमें जो पाक होगा वह अनंत ज्ञान प्रगट होगा. आहा..हा...! प्रभु ! तुझे अनंत ज्ञान की प्राप्ति होगी. आहा..हा...! और तु मुक्त होगा. ये लोटरी है तेरी ! पांच करोड और दस करोड मिले. धूल में राज है, राज ! ये तो यैतन्य अमृत का सागर प्रभु ! जहां दृष्टि देने से आनंद गिछले, अैसी जहां आनंद की लोटरी लगे वहां जा न, प्रभु ! आ..हा..हा...!

‘भेदों की भ्रांति...’ भाषा है ? ‘कर्मादिभेदभ्रान्ति’ मूल पाठ में है. आ..डा..डा...! क्योंकि अभेद यीज में भेद उठाना भ्रांति (है). आ..डा..डा...! भेद द्वारा कभी प्राप्ति होती नहीं.

मुमुक्षु :- प्राप्ति न हो लेकिन समझने के लिये...

पूज्य गुरुदेवश्री :- समझने में आये वह अलग बात है. समझने में भेद द्वारा समझाये फिर भी उसका अनुसरण करना नहीं, वह तो आठवीं गाथा में नहीं आया ? ‘समयसार’ (की) आठवीं गाथा ! आत्मा दर्शन, ज्ञान, चारित्र को प्राप्त हो वह भेद से कड़ा. फिर भी कड़ा कि, हमें और तुम्हें भेद का अनुसरण करना नहीं. है उसमें ? टीका है ? आठवीं गाथा ! है, सब मालूम है. आडा..डा...! याहें जितनी बुद्धिवाला हो, (‘कलशटीका’ में) पांचवे श्लोक में ‘साधिक’ ऐसा शब्द है. याहें जितनी बुद्धिवाला हो फिर भी उसे संक्षेप में छतने भेद से तो समझाये बिना कोई चारा नहीं है. भेद आये बिना रहता नहीं. फिर भी भेद से समझाया इसलिये वह भेद अनुसरण करनेलायक है, ऐसा नहीं. आडा..डा...! ऐसी बातें ! ऐसा उपदेश !

‘ऐसा यह आत्मा, चैतन्यमात्ररूप विशद (निर्मल) तेज में लीन होता हुआ...’ (अर्थात्) अभेद में लीन होता हुआ. ‘चैतन्यभावरूप विशद (निर्मल) तेज...’ त्रिकाल तेज ! चेतनस्वरूप तेज ! आडा..डा...! (उस तेज में) ‘लीन होता हुआ, अपनी सज्ज (स्वाभाविक) महिमा के प्रकाशमानरूप से...’ अपनी स्वाभाविक पर्याय में महिमा (के) प्रकाश(मान)रूप से ‘सर्वदा मुक्त ही रहेगा.’ केवल(ज्ञान) पाया और मुक्त हुआ तो सदा – साद्विअनंत मुक्त रहेगा. आ..डा..डा...! अब वह फिर से संबंध में आ सके नहीं ऐसी उसकी ताकत है ! आ..डा..डा...! अप्रतिहत भाव बताया है ! द्रव्य का आश्रय लेते लेते तुझे पूर्ण की प्राप्ति होगी ही. आ..डा..डा...! दूज उगी तो पूर्णभास होगा ही. वैसे तुने पर से और भेद से भिन्न करके अभेद का अनुभव किया (तो) केवलज्ञान होगा ही. आश्रय करते... करते... करते... करते... (पूर्ण हो जायेगा). आ..डा..डा...! है ? ‘महिमा के प्रकाशमानरूप से सर्वदा मुक्त ही रहेगा.’

विशेष कहेंगे...

